

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 35

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 10 від 20.09.2024 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бичкова Т.С. СПЕЦИФІКА ЗАЙМЕННИКОВОЇ СИСТЕМИ В ХІТАРСЬКОМУ РУКОПИСІ І ПОЛ. XVIII СТ.....	9
Висоцький А.В., Романчук С.М. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	16
Вінтонів М.О., Вінтонів Т.М. СЕМАНТИКА І СТРУКТУРА МІКРОТОПОНІМІВ МІСТА КИЄВА (НА МАТЕРІАЛАХ ІСТОРИЧНИХ ОНІМІВ <i>ПРІОРКА</i> , <i>КРІСТЕРОВА ГІРКА</i> , <i>КИНЬ-ГРУСТЬ</i>).....	21
Волощенко Є.І. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ КУЛІНАРНОГО ВІДЕОРЕЦЕПТУ.....	27
Грицевич Ю.В. СЕМАНТИЧНИЙ ОБШИР ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРШОГО ТОМУ ЗБІРНИКА «КОЛОМІЙКИ»).....	32
Завальська Л.В. ТРОЛІНГ ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО.....	38
Льбіна О.В. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЦИСТИКИ Ю. М. МУШКЕТИКА.....	43
Мосур О.С. АНТРОПОНІМІЯ В ОСНОВАХ МІКРОТОПОНІМІВ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.: АБРАГАМ – БЕЦУХІВ.....	47
Фецан Т.І. ЯВИЩЕ БІЛІНГВІЗМУ В УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ СІМ'ЯХ.....	52
Чернишова Т.О., Рубльова Р.І. ДЕЯКІ ПРОДУКТИВНІ СПОСОБИ ДЕРИВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	58
Чучвара А.П. КОМУНІКАЦІЯ <i>СВЯЩЕННИК</i> – <i>СУСПІЛЬСТВО</i> : ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ДИСКУРСІ ЩОДЕННИХ ВОСННИХ ЗВЕРНЕНЬ ГЛАВИ УГКЦ.....	65

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Goloshchuk S.L. COMMUNICATIVE AND STRUCTURAL ANALYSIS OF THE POLITICAL ADDRESS (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYU'S ADDRESSES).....	71
Горасєвський Є.О., Курілов А.Г., Лазєбна О.А. АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІАКОНТЕНТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІКАЦІЙ ІНТЕРНЕТ-ВЕРСІЇ ТАБЛОЇДА “BILD”).....	76
Denysova N.B., Tsapro G.Yu. DISCOURSE: FROM GENERAL NOTIONS TO ACADEMIC DISCOURSE.....	81
Дойчик О.Я., Шкорута І.І. ДЕВІАЦІЇ МЕТАФОРИЧНИХ СЦЕНАРІЇВ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ІРВІНА ЯЛОМА.....	89
Ємельянова О.В., Пронь О.Р. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ЗМІ).....	96
Комлик Н.Ю. АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЛЮБОВ» У СОНЕТАХ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА.....	100
Логінова Л.В., Смаркалова А.К. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СЛЕНГУ В CRIME FICTION НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ КАРИ ХАНТЕР “CLOSE TO HOME”.....	106
Прохоров М.Г. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ.....	111
Семенюк Т.П., Бондарчук О.Ю. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ СЕГМЕНТІВ ПОНЯТІЙНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ УКРАЇНА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ).....	116
Суначова Н.С., Воскобойник В.І., Кононенко В.В. АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОСИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	121
Chyrvonyi O.S. THE EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF RECENT NEOLOGISMS.....	127

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Гуз О.П., Хірочинська О.І. ПРОБЛЕМА ФЕМІНІЗАЦІЇ НАЗВ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	133
Соболева О.В. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ СИМВОЛІЗМ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНА» У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІАТЕКСТАХ.....	138

РОЗДІЛ 4**ТЮРКСЬКІ МОВИ**

Сорокін С.В., Сачко А.Ю. НАРАТИВИ ТУРЕЦЬКОЇ ПРЕСИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ.....	142
---	-----

РОЗДІЛ 5**МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ**

Комарницька Т.К. ФОНЕТИЧНІ, ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯПОНСЬКОЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ РЕКЛАМИ ЯК МАСОВО-КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ.....	150
Костанда І.О. НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ: РЕКОНСТРУКЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У «САМГУК САГІ» («삼국사기») ТА «САМГУК ЮСА» («삼국유사»).....	156
Нестеренко О.О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ДІАЛЕКТУ ХАККА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ІСТОРІЇ ХАККА»).....	165

РОЗДІЛ 6**ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Бабелюк О.А. ГРАФІЧНА МОВНА ГРА У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	169
Ковальчук О.Я., Косович С.Т. СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ГАЛУЗІ ЕНЕРГЕТИКИ.....	174
Макарук Л.Л. ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ТА ПАРАВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ НАЗВАХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ.....	179
Шванова О.В. ПРОДУКТИВНІСТЬ МОРФЕМИ “UP” У СТВОРЕННІ НОВИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ІТ-СФЕРІ.....	183

РОЗДІЛ 7**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО**

Верезубенко М.М. СПЕЦИФІКА УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ.....	188
Volovyk A.A. EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF A LITERARY TEXT.....	192
Ісакова Є.П. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	197
Малімон Л.К., Щербан К.О. ПЕРЕКЛАД ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-НОВИНАХ ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	201
Мороз М.Ю. РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ ГЕНДЕРУ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	206
Mosiienko O.V. TRANSLATION TECHNIQUES FOR RENDERING ENGLISH EMOTIVE VOCABULARY INTO UKRAINIAN IN NEWS HEADLINES.....	214
Назарчук Р.З., Муха С.А. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ РОМАНУ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ВІДЬМИ ЗА КОРДОНОМ».....	220
Плетенецька Ю.М., Давидова М.О. ВПЛИВ МОВНИХ ТА ПОЗАМОВНИХ АСПЕКТІВ НА ПЕРЕКЛАД МУЛЬТСЕРІАЛУ “MONSTER HIGH” (2010–2015 PP.) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	225
Тихенко В.В. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИХІДНОГО ТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АВТОРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛІЙСЬКИХ ЛІМЕРИКІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ).....	231
Tokarchuk V.A. CULTURAL ASPECT OF TRANSLATING POLITICAL TEXTS.....	236

РОЗДІЛ 8**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Tamrazyan A.C. EPIGRAPHIC TERMINOLOGY ACROSS CULTURES: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH, UKRAINIAN, AND ARMENIAN PERSPECTIVES.....	242
---	-----

РОЗДІЛ 9**СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА**

Бігдай М.О., Іванчук І.С. ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА ТЕРМІНІВ ЄС НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	252
Ustymenko T.A., Karamysheva I.D. PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF THE CONCEPT “ANGER” IN THE CONTEMPORARY MEDIADISCOURSE.....	257

РОЗДІЛ 10**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Калиновська І.М., Коляда Е.К., Калиновська М.В. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТРАВМА В КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ РОМАНАХ: АНАЛІЗ АВТОРСЬКИХ НАРАТИВНИХ ЗАСОБІВ.....	264
Максимець В.О. ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ЦАНЬ СЮЕ (НА МАТЕРІАЛІ МАЛОЇ ПРОЗИ).....	269
Онищенко І.В. ЛЮДИНА І ПРИРОДА В ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАНЬ «СКАЖЕНИЙ ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ СОБАКА», «РУДНЯ»).....	277

РОЗДІЛ 11**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Вегеш А.І. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН РЕТРОРОМАНІВ БОГДАНА КОЛОМІЙЧУКА ПРО АДАМА ВІСТОВИЧА.....	282
Качак Т.Б., Круль Л.М. СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ-КАРТИНКИ ДЛЯ ДІТЕЙ: КЛЮЧОВІ ТЕМИ І ОБРАЗИ.....	290
Купрікова Г.В. ХУДОЖНЯ АРХІТЕКТОНІКА ТА ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ».....	297
Оріненко І.М., Нечиталюк І.В. РОМАН ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «КЛЮЧ» У ЛАБІРИНТІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ.....	304
Рижикова О.М. «БОТОКУДИ» ФЕДОРА ОДРАЧА: ПРОБЛЕМА ЗДЕФОРМОВАНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ.....	309

РОЗДІЛ 12**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Вихрущ А.В. ВЕЛИКА ГРА ГЕРМАНА ГЕССЕ.....	316
Кундій А.С. ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ ЖІНОК ДАВНЬОГО КИТАЮ ЗА ЧАСІВ ДИНАСТІЇ ЮАНЬ.....	323
Рибалкін С.В. ХРОНОТОП ПУСТЕЛІ У РОМАНІ ІСАМА РАСЕМА «АФРИКАНСЬКИЙ ТАНЕЦЬ».....	328

РОЗДІЛ 13**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Ван Сяююй. МОТИВИ ЛЮБОВІ В МАЛІЙ ПРОЗІ ВАН МЕНА (王蒙) І ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: ПСИХОАНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ.....	333
Голубішко І.Ю., Руданець М.В. ВІДКРИТТЯ КНИГОДРУКУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНШИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА.....	339
Девдюк І.В., Яцків Н.Я. МОДУСИ БУТТЯ У СВІТІ: ЛІКАРСЬКИЙ ДОСВІД (НА МАТЕРІАЛІ ЛІТЕРАТУРИ І ПОЛОВИНИ ХХ СТ.).....	344
Мітіна Л.С. ОРІЄНТАЛЬНИЙ КЛАСТЕР ЛІТЕРАТУРНОГО НОБЕЛЯ В КОНТЕКСТІ НАГОРОДНО-ЦЕРЕМОНІЙНОГО ДИСКУРСУ.....	349
Печарський А.Я. «СІЛЬ ЗЕМЛІ» ЮЗЕФА ВІТТЛІНА – «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО: АНАЛОГІЇ ТА ЕКСПРЕСІОНІСТСЬКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ У ТВОРЕННІ ПЕРСОНАЖІВ.....	361

РОЗДІЛ 14**ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ**

Головій О.М. ІМПРЕСІОНІЗМ ТА ЕКСПРЕСІОНІЗМ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ МИТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ДАРІЇ ВІКОНСЬКОЇ).....	366
Пнуьтська М.В. CULTURAL IDENTITY AS A COMPLEX MULTI-COMPONENT PHENOMENON	374
Юферева О.В. МЕТАЛЕПСИС І НАРАТИВ: ОГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	378

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Bychkova T.S. SPECIFICS OF THE PRONOUN SYSTEM IN THE KHITAR MANUSCRIPT OF THE EARLY 18 TH CENTURY.....	9
Vysotskyi A.V., Romanchuk S.M. THE MAIN PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN COGNITIVE LINGUISTICS: CHANGING THE PARADIGM OF THINKING IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	16
Vintoniv M.O., Vintoniv T.M. SEMANTICS AND STRUCTURE OF MICROPLACE NAMES IN KYIV (ON THE BASIS OF THE MICROPLACE NAMES <i>PRIORKA, KRISTEROVA HIRKA, KYN-HRUST</i>).....	21
Voloshchenko Ye.I. LINGUOPRAGMATIC CHARACTERIZATION OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF A CULINARY VIDEO RECIPE.....	27
Hrytsevych Yu.V. SEMANTIC SCOPE OF THE DIALECT VOCABULARY IN VOLODYMYR HNATIUK'S FOLKLORE RECORDS: A CASE STUDY OF THE FIRST VOLUME OF THE COLLECTION "KOLOMYIKAS"	32
Zavalska L.V. TROLLING AS A COMMUNICATIVE STRATEGY IN THE PRESIDENTIAL DISCOURSE OF VOLODYMYR ZELENSKYI.....	38
Ilina O.V. LINGUISTYLISTIC FEATURES OF YU. M. MUSHKETIK'S PUBLICITY.....	43
Mosur O.S. ANTHROPNOMY IN CREATING STEMS OF MICROTOPYMS OF SAMBIRSKYY CYRKUL: ABRAHAM – BETSUKHIV.....	47
Fetsan T.I. THE PHENOMENON OF BILINGUALISM IN UKRAINIAN-TURKISH FAMILIES.....	52
Chernyshova T.O., Rublova R.I. SOME PRODUCTIVE WAYS OF DERIVATION IN MODERN UKRAINIAN MILITARY TERMINOLOGY.....	58
Chuchvara A.P. <i>PRIEST – SOCIETY</i> COMMUNICATION: PRECEDENT PHENOMENA IN THE DISCOURSE OF DAILY MILITARY ADDRESSES OF THE HEAD OF THE UGCC.....	65

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Goloshchuk S.L. COMMUNICATIVE AND STRUCTURAL ANALYSIS OF THE POLITICAL ADDRESS (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYI'S ADDRESSES).....	71
Horaievskiy Ye.O., Kurilov A.H., Lazebna O.A. ANGLICISMS IN MODERN GERMAN-LANGUAGE MEDIA CONTENT (BASED ON THE TEXT MATERIAL OF THE ONLINE VERSION OF THE TABLOID "BILD").....	76
Denysova N.B., Tsapro G.Yu. DISCOURSE: FROM GENERAL NOTIONS TO ACADEMIC DISCOURSE.....	81
Doichyk O.Ya., Shkoruta I.I. DEVIATIONS FROM DEFAULT METAPHORIC SCENARIOS IN PSYCHOTHERAPEUTIC DISCOURSE BY IRVIN YALOM.....	89
Yemelianova O.V., Pron O.R. LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF WAR DISCOURSE (BASED ON MEDIA TEXTS).....	96
Komlyk N.Yu. ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT "LOVE" IN THE SONNETS OF WILLIAM SHAKESPEARE.....	100
Lohinova L.V., Smarkalova A.K. PECULIARITIES OF SLANG USAGE IN CRIME FICTION BASED ON THE WORK "CLOSE TO HOME" BY CARA HUNTER.....	106
Prokhorov M.H. HISTORY OF DEVELOPMENT AND COMMUNICATIVE PECULIARITIES OF THE DISCOURSE OF ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL SPOTS.....	111
Semeniuk T.P., Bondarchuk O.Yu. ACTUALISATION OF THE COGNITIVE AND SEMANTIC SEGMENTS OF THE CONCEPTUAL COMPONENT OF THE CONCEPT 'UKRAINE' (BASED ON THE TEXTS OF THE GERMAN-LANGUAGE MEDIA).....	116
Sukhachova N.S., Voskoboynk V.I., Kononenko V.V. ENGLISH MANAGEMENT TERMINOLOGY: ETYMOLOGICAL ASPECT.....	121
Chyrvonyi O.S. THE EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF RECENT NEOLOGISMS.....	127

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Huz O.P., Khirochynska O.I. THE PROBLEM OF FEMINISATION OF PROFESSION NAMES IN MODERN FRENCH.....	133
Sobolieva O.V. LINGUISTIC AND CULTURAL SYMBOLISM OF CONCEPT "UKRAINE" IN FRENCH MEDIA TEXTS.....	138

SECTION 4**TURKIC LANGUAGES**

Sorokin S.V., Sachko A.Yu. NARRATIVES OF TURKISH MASS MEDIA IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN-RUSSIAN WAR.....	142
---	-----

SECTION 5**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

Komarnytska T.K. PHONETIC, LEXICAL AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF JAPANESE TELEVISION ADVERTISING AS A MASS CULTURAL PHENOMENON.....	150
Kostanda I.O. NARRATIVE STRATEGIES AS A FACTOR FOR THE FORMATION OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS: THE RECONSTRUCTION OF HISTORICAL REALITY IN “SAMGUK SAGA” (“삼국사기”) AND “SAMGUK YUSA” (“삼국유사”).....	156
Nesterenko O.O. STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF HAKKA DIALECT LEXICON (BASED ON THE MATERIAL OF THE COLLECTION “HAKKA STORIES”).....	165

SECTION 6**GENERAL LINGUISTICS**

Babeliuk O.A. GRAPGIC LANGUAGE PLAY IN POSTMODERN LITERARY TEXT.....	169
Kovalchuk O.Ya., Kosovych S.T. METHODS OF TERM-FORMATION IN THE ENGLISH TERM SYSTEM IN THE ENERGY INDUSTRY.....	174
Makaruk L.L. NON-VERBAL AND PARAVERBAL MEANS WITHIN MODERN ENGLISH-LANGUAGE SNACK FOOD PRODUCT NAMES	179
Shvanova O.V. PRODUCTIVITY OF THE MORPHEME “UP” IN THE FORMATION OF NEW LEXICAL UNITS IN THE IT SPHERE.....	183

SECTION 7**TRANSLATION STUDIES**

Verezubenko M.M. SPECIFICITY OF INTERPRETATION: FEATURES OF TELEPHONE CONVERSATIONS.....	188
Volovyk A.A. EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF A LITERARY TEXT.....	192
Isakova Ye.P. GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF ENGLISH PASSIVE CONSTRUCTIONS INTO UKRAINIAN.....	197
Malimon L.K., Shcherban K.O. THE TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY IN ENGLISH-LANGUAGE ONLINE NEWS INTERPRETING THE WAR IN UKRAINE.....	201
Moroz M.Yu. THE ROLE OF GENDER NEUTRALIZATION IN THE GENDER REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY.....	206
Mosiienko O.V. TRANSLATION TECHNIQUES FOR RENDERING ENGLISH EMOTIVE VOCABULARY INTO UKRAINIAN IN NEWS HEADLINES.....	214
Nazarchuk R.Z., Mukha S.A. TRANSLATOR’S TRANSFORMATIONS IN THE REPRODUCTION OF TERRY PRATCHETT’S NOVEL “WITCHES ABROAD”.....	220
Pletenetska Yu.M., Davydova M.O. IMPACT OF LINGUISTIC AND PARALINGUISTIC ASPECTS ON TRANSLATION OF THE “MONSTER HIGH” (2010–2015) ANIMATED SERIAL INTO UKRAINIAN.....	225
Tykhenko V.V. LINGUOSTYLISTIC ANALYSIS OF THE SOURCE TEXT AS A MEANS OF ACHIEVING ADEQUACY IN TRANSLATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE AUTHOR’S TRANSLATIONS OF ENGLISH LIMERICKS INTO UKRAINIAN).....	231
Tokarchuk V.A. CULTURAL ASPECT OF TRANSLATING POLITICAL TEXTS.....	236

SECTION 8**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

Tamrazyan A.C. EPIGRAPHIC TERMINOLOGY ACROSS CULTURES: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH, UKRAINIAN, AND ARMENIAN PERSPECTIVES.....	242
---	-----

SECTION 9**STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS**

Bihdai M.O., Ivanchuk I.S. PRINCIPLES OF CREATING AN ELECTRONIC ENGLISH-UKRAINIAN DICTIONARY OF EU TERMS ON LABOR ECONOMICS AND SOCIAL AND LABOR RELATIONS.....	252
Ustymenko T.A., Karamysheva I.D. PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF THE CONCEPT “ANGER” IN THE CONTEMPORARY MEDIADISOURSE OF THE USA AND GREAT BRITAIN.....	257

SECTION 10 LITERATURE STUDIES

Kalynovska I.M., Koliada E.K., Kalynovska M.V. HISTORICAL MEMORY AND TRAUMA IN CANADIAN GRAPHIC NOVELS: AN ANALYSIS OF AUTHOR'S NARRATIVE MEANS.....	264
Maksymets V.O. THE TYPOLOGY OF FEMALE IMAGES BY CAN XUE (ON THE MATERIAL OF SHORT PROSE).....	269
Onyshchenko I.V. MAN AND NATURE IN THE WORK OF YEVGENY HUTSAL (ON THE EXAMPLE OF THE STORIES "MAD CHERNOBYL DOG", "RUDNYA").....	277

SECTION 11 UKRAINIAN LITERATURE

Vehesh A.I. LITERARY ANTHROPONYMYKON OF BOHDAN KOLOMIYCHUK'S RETRO NOVELS ABOUT ADAM VISTOVYCH.....	282
Kachak T.B., Krul L.M. CONTEMPORARY UKRAINIAN PICTURE BOOKS FOR CHILDREN: KEY THEMES AND IMAGES.....	290
Kuprikova H.V. THE ARTISTIC ARCHITECTONICS AND GENRE-COMPOSITION FEATURES OF MARIA MATIOS'S NOVEL "ALMOST NEVER THE OTHER WAY AROUND".....	297
Orinenko I.M., Nechytaliuk I.V. VASYL SHKLIAR'S NOVEL "THE KEY" IN THE LABYRINTH OF INTERTEXTUALITY.....	304
Ryzhykova O.M. "BOTOKUDY" BY FEDIR ODRACH: THE PROBLEM OF THE DEFORMED NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS.....	309

SECTION 12 LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Vykhreshch A.V. THE GREAT GAME OF HERMANN HESSE.....	316
Kundii A.S. THE LANDSCAPE POETRY FEATURES WRITTEN BY ANCIENT CHINESE WOMEN DURING THE YUAN DYNASTY.....	323
Rybalkin S.V. DESERT CHRONOTOPE IN ISAM RASEM'S NOVEL <i>AFRICAN DANCE</i>	328

SECTION 13 COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Van Siaoiiui. MOTIVES OF LOVE IN THE SHORT PROSE OF WANG MENG (王蒙) AND VASYL SYMONENKO'S: PSYCHOANALYTIC INTERPRETATION.....	333
Holubishko I.Yu., Rudanets M.V. THE DISCOVERY OF PRINTING AND ITS IMPORTANCE FOR THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND OTHER ARTS.....	339
Devdiuk I.V., Yatskiv N.Ya. MODES OF BEING IN THE WORLD: THE DOCTOR'S EXPERIENCE (BASED ON MID-20 TH CENTURY LITERATURE).....	344
Mitina L.S. ORIENTAL CLUSTER OF THE LITERARY NOBEL IN THE CONTEXT OF AWARD-CEREMONY DISCOURSE.....	349
Pecharskyi A.Ya. "THE SALT OF THE EARTH" BY JOZEF WITTLIN – "BEYOND THE LIMITS OF PAIN" BY OSYP TURYSKYI: ANALOGY AND EXPRESSIONISTIC CONCEPTUALIZATION IN CREATING THE CHARACTERS.....	361

SECTION 14 LITERARY THEORY

Holovii O.M. IMPRESSIONISM AND EXPRESSIONISM THROUGH THE PERSPECTIVE OF THE PHILOSOPHY OF THE MOMENT (BASED ON THE WORK OF DARIA VIKONSKA).....	366
Ilnytska M.B. CULTURAL IDENTITY AS A COMPLEX MULTI-COMPONENT PHENOMENON.....	374
Yufereva O.V. METALEPSIS AND NARRATIVE: A REVIEW OF THEORETICAL STUDIES.....	378

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.626:94](477.87)«17»
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.1>

СПЕЦИФІКА ЗАЙМЕННИКОВОЇ СИСТЕМИ В ХІТАРСЬКОМУ РУКОПИСІ І ПОЛ. XVIII СТ.

SPECIFICS OF THE PRONOUN SYSTEM IN THE KHITAR MANUSCRIPT OF THE EARLY 18TH CENTURY

Бичкова Т.С.,

orcid.org/0000-0002-3060-4150

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу займенників у рукописній пам'ятці I пол. XVIII ст. з території Бойківщини. Здійснено спробу з'ясувати ступінь вияву живомовних (як загальнонародних, так і діалектних) та традиційних книжних явищ, засвідчених у системі особових та неособових займенників. Взято до уваги не лише власне морфологічні ознаки, зокрема специфіку словозміни, а й фонетичні процеси у структурі аналізованої частини мови.

З'ясовано, що системі особових займенників, засвідчених у мові рукопису, окрім форм загальнонародної мови, властиві елементи, поширені у багатьох південно-західних говорах української мови, зокрема бойківському: енклітики (*ми, ти; мя, тя*), усічені форми непрямих відмінків (*го, му*). Проаналізовано особливості функціонування від-займенникової частки *ся*, яка могла розташовуватися у пост- або препозиції відносно дієслова чи навіть на відстані від нього. Традиційні книжні елементи (старослов'янізм *азь*) використовувалися у пам'ятці зі стилістичною метою і були переважно засобом типізації мовлення персонажів. Яскравою діалектною особливістю, виявленою у мові збірника, є тричленна система вказівних займенників (*сей – той – оный*) та наявність редулькованих й інших складних утворень (*тот, тота, тото, тамтотъ*). З'ясовано, що відмінкові закінчення неособових займенників переважно збігаються із загальнонародними, натомість книжні елементи вживаються порівняно рідше (членні нестягнені форми, окремі флексії старослов'янського походження тощо). Зауважено, що на звуковому оформленні деяких займенників позначився вплив діалектного мовлення (*жадный* 'ждний', *кождый* 'кожний', *инчий* 'інший'). Водночас зазначено, що традиційна тогочасна орфографія часто затемнювала справжню вимову займенників (не позначено на письмі зміни [o], [e] в [i] у новозакритих складах (*мой, ей*) та переходу [e] в [o] перед споконвічно твердими приголосними (*нашего*), відсутність протетичного [в] (*онъ, она*) тощо).

Зроблено висновок про перевагу у займенниковій системі Хітарського рукописного збірника живомовних рис, як загальноукраїнських, так і діалектних.

Ключові слова: загальнонародна мова, діалектний вплив, бойківський говір, особові займенники, неособові займенники, архаїчні форми.

The article is dedicated to the analysis of pronouns in the early 18th century manuscript from the territory of Boykivshchyna. An attempt has been made to establish the degree of manifestation of the colloquial (both universal and dialectal) and traditional bookish phenomena evidenced in the system of personal and impersonal pronouns. Not only morphological features proper – in particular word-change specifics – but also phonetic processes in the structure of the analyzed part of speech have been taken into consideration.

It has been established that, in addition to the national language forms, the system of personal pronouns in the manuscript is characterized by the elements common for many South-Western Ukrainian dialects, in particular that of Boykos: enclitics (*ми, ти; мя, тя*), clipped forms of oblique cases (*го, му*). Functions of the pronominal particle *ся* have been analyzed – it could be used in post- or preposition to the verb or even at a distance from it. Traditional bookish elements (Old Slavonic *азь*) were used with a stylistic purpose and were mainly a means of typifying the characters' speech. A striking dialectal feature revealed in the language of the manuscript is the three-member system of demonstrative pronouns (*сей – той – оный*) and the presence of reduplicated and other complex formations (*тот, тота, тото, тамтотъ*). It has been found that case endings of impersonal pronouns mostly coincided with those of the national language, whereas bookish elements were used relatively less often (compound long forms, individual inflections of the Old Slavonic origin, etc.). It has been noted that the sound form of some pronouns was affected by dialectal speech (*жадный* 'none', *кождый* 'every', *инчий* 'other'). At the same time, it has been stated that the traditional orthography of the time often obscured the proper pronunciation of pronouns (the following changes were not reflected in writing: the change of [o], [e] into [i] in the closed syllables (*мой, ей*), the transition of [e] into [o] before the originally hard consonants (*нашего*), the lack of prosthetic [в] (*онъ, она*), etc.).

The following conclusion has been reached: the pronoun system of the Khitar manuscript displays the dominance of colloquial features, both common Ukrainian and dialectal.

Key words: national language, dialectal influence, Boykos dialect, personal pronouns, impersonal pronouns, archaic forms.

Постановка проблеми. Рукописна спадщина пізньосередньоукраїнського періоду є цінним джерелом історико-лінгвістичних досліджень. Писемні пам'ятки цієї доби з Карпатського регіону (а це переважно учительні Євангелія, апокрифи, повчання, легенди, повісті тощо), будучи надзвичайно популярними серед людей, зазнали помітного народнорозмовного впливу, а тому широко репрезентують живомовні процеси того часу, водночас засвідчуючи руйнування книжної традиції на всіх рівнях лінгвальної системи, зокрема й морфологічному. Одним із таких джерел, яке яскраво відображає зазначені явища у системі займенника, є Хітарський рукописний збірник легенд I пол. XVIII ст., знайдений В. Гнатюком 1895 р. у с. Хітар колишнього Стрийського повіту. З мовного погляду пам'ятка на сьогодні є малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Займенники як найдавніший шар праіндоєвропейської лексики завжди перебували в центрі уваги істориків мови. З-поміж студій останніх десятиліть відзначимо такі: О. Шпитль здійснила спробу описати особові та присвійні займенники української мови XVI–XVII ст. з погляду їх семантики та граматики [10]; залучивши великий корпус писемних пам'яток XI–XX ст., Р. Коца простежила історію формування й функціонування заперечних займенників в українській мові [4]; Х. Макович дослідила діалектні особливості мови рукописних учительних Євангелій XVI–XVII ст., виявивши вплив південно-західних говорів зокрема й на займенникову систему [5]. Проте займенники, засвідчені у Хітарському рукописі I пол. XVIII ст., ще не були об'єктом дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати займенники в мові Хітарського рукопису I пол. XVIII ст., виявити живомовні (загальнонародні і діалектні) та традиційні книжні явища у системі особових та неособових (вказівних, присвійних, означальних) займенників, беручи до уваги як морфологічні ознаки, так і фонетичні процеси у структурі цієї частини мови.

Дослідження пам'ятки виконано за публікацією В. Гнатюка «Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.)» [2].

Виклад основного матеріалу. Особові та зворотний займенники. Називний відмінок I та II ос. однини у Хітарському збірнику представлений формами **я**, **ты** (рідше **ти**), закріпленими в українській загальнонародній мові, напр.: **I ос.** – *я тебе поведу* [2, с. 5] (далі посилання на це видання в тексті статті подаємо вказуючи лише

у дужках сторінки); *я есмь цесарь вашь Іовиянь* [с. 22]; *Я вась не знаю* [с. 31]; *Я естем аггель хранитель* [с. 33]; **II ос.** – *Хто ты ест?* [с. 4]; *Ты ест мой вѣрный приятль* [с. 6]; *И ты бы оу той церкви згорів* [с. 12]; *ти ся моли Господу Богу* [с. 25]; *ти бо живь будешь* [с. 38].

Єдиний приклад уживання старослов'янізму **азь** з метою типізації мовлення персонажа фіксуємо у легенді про розбійника Флавіяна, який, аби мати змогу пограбувати жіночий монастир, вдавав із себе ченця, використовуючи у своєму мовленні велику кількість старослов'янізмів: *прїдохъ к вам' аз' старецъ грѣшный навидѣти жития вашего, обители вашои святой* [с. 30].

Родовий відмінок I, II ос. одн. та зворотного займенника зберігає давні форми **мене**, **тебе**, **себе**, які у досліджуваному рукописі вживаються, як правило, у прийменникових конструкціях, напр.: *будеш от мене великую ласку мати* [с. 6]; *у мене нѣсть жоны* [с. 17]; *Не чини из мене смѣхъ* [с. 23]; *изгин от мене злый* [с. 24]; *йду преч' от тебе* [с. 12]; *маю до тебе пилну потребу* [с. 24]; *до кого ся оудати, кремь тебе* [с. 25]; *запрошу кроля зарань до себе на гостину* [с. 5]; *коли тя зазоветь до себе* [с. 6]; *Потомъ прийшовъ до себе* [с. 27]; *єдно мыслывъ якъ бы его от себе отправити* [с. 33].

Давальний (місцевий) відмінок особових займенників виражений кількома варіантами. У пам'ятці переважають давні енклітики **ми**, **ти**, напр.:

– **I ос.:** *Не дай ми то Боже!* [с. 5]; *теперь ми горкый обѣдъ* [с. 6]; *ми то дано за покуту* [с. 10, 11, 12]; *нехай ми дасць сукнь и коня* [с. 21]; *Повѣште ми правду* [с. 26]; *Тутъ ми радосць приносишь* [с. 29]; *Если ми не имете вѣри* [с. 31]; *Єдно ми жаль* [с. 33]; *Повели ми царю* [с. 36];

– **II ос.:** *Але я ти тото прощаю* [с. 6]; *дякую ти за такую вашу любовь* [с. 7]; *бо ти дамъ оу тембе* [с. 12]; *єще ти повѣм слово* [с. 17]; *Що ти ся стало?* [с. 21]; *дякуем ти* [с. 33]; *Мир ти, спасай ся о Господь* [с. 35].

Такі короткі форми як рису південно-західного наріччя визначає Х. Макович в учительних Євангеліях XVI–XVII ст.: *вѣроу ими ми* [5, с. 9].

Крім цього, поряд з енклітиком у I ос. одн. вживається форма **мнѣ**, що є рефлексом давнього **мьнѣ** і до тепер властива деяким південно-західним, зокрема карпатським, говорам, напр.: *дякую ти за... прїязнь противко мнѣ* [с. 7]; *мнѣ живому не быти* [с. 7]; *що такое за чудо мнѣ ся показало* [с. 14]; *А мнѣ єще потерпи* [с. 17]; *там' мнѣ гостина, где ест плачь* [с. 17]; *отпустивъ мнѣ Богъ мои великии грѣхи* [с. 29]; *хочешъ мя онѣмити*

и язык' **мнѣ** связати? [с. 29]; коли така ласка твоя **ко мнѣ** недостойному рабу божему [с. 34].

І лише в одному прикладі фіксуємо форму **мѣнѣ** (а ты **мѣнѣ** дай свою [с. 5]), що є фонетичним варіантом **менѣ**, яка виникла, як припускає С. Бевзенко, за аналогією до родового відмінка. Дослідник зазначає, що форма **міні** «взагалі широко znana в південно-східних і південно-західних діалектах» [1, с. 152].

У II ос. одн. рідше, ніж енклітик **ти**, вживається повна форма **тобѣ**, як-от: **дасть тобѣ** чашу золотую першую [с. 6]; **Былъ тобѣ** час' на покаянїє [с. 17]; **который тобѣ** єст пан и мужъ [с. 26]; **не смѣю тобѣ** докучати [с. 34]; **и при тобѣ** стояти [с. 24]; **тамъ при тобѣ** умремъ [с. 38].

Зрідка у Хітарському збірнику засвідчуємо написання з **е**, а не **о** в основі, напр.: **я прийшла к тебѣ** [с. 14]; **Слава тебѣ** Христе Боже [с. 30, 31]; **а я тебѣ** буду отвѣти [с. 34]. Учені вважають, що саме з давнішого утворення ***tebѣ** розвинулося ***tobѣ**, проте первісна форма вже не була властива для протоукраїнських діалектів [1, с. 147], тому наведені приклади можемо трактувати як старослов'янїзми.

Д.–М. в. зворотного займенника у пам'ятці виражений лише формою **собѣ**, напр.: **буд'ме собѣ** товаришѣ [с. 4]; **Дайте собѣ** знакъ [с. 5]; **оучинивъ** єго першимъ **по собѣ** [с. 7]; **а ты собѣ** иди [с. 10]; **набери собѣ** скарбу досит' [с. 17]; **Возми, рече, собѣ** той погар [с. 33].

У знахідному відмінку спостерігаємо вживання як архаїчних (коротких), так і новіших (повних) форм I та II ос. одн. із перевагою енклітиків **мя**, **тя**, напр.: **єще бы мя** благословивъ [с. 11]; **нягай мя** возме на тамтотъ свѣтъ [с. 13]; **єжели мя** тот познаєт [с. 22]; **Пусть[т] мя** [с. 22]; **а ты мя** ид кому ровняєшь [с. 23]; **пришол єси** изкушати **мя** тутъ [с. 24]; **оучинїте мя** калугоремъ [с. 28]; **єдно тя** прошу [с. 6]; **коли тя** зазоветъ до себе [с. 6]; **буде пилно тя** просити [с. 7]; **Боже тя** побый, злый челоувче! [с. 12]; **хочу тя** оузяти пишиного пана [с. 14]; **прошу тя** до своего дому [с. 17]; **ємъ тя** оучинїлъ княжатемъ [с. 22]; **Богъ тя** скаре! [с. 23]; **Прошу тя**, отче святый [с. 25]; **же тя** познают [с. 25]; **И давном тя** хотѣвъ звѣдати за тое [с. 33]. Енклітики широко представлені у багатьох південно-західних говорах, зокрема й бойківському [8], риси якого яскраво відображені у Хітарському рукописі.

Повні форми, що закріпилися в українській літературній мові, фіксуємо у таких контекстах: **Слухай ты мене** [с. 5]; **ты мене** видишь некрасную [с. 14]; **а мене ты** не возмєшь [с. 15]; **А если**

такая ласка божая на мене [с. 29]; **Вы мене** маєте за святого отця [с. 31]; **я тебе** поведу [с. 5]; **мы и панѣ** твоя через-день **тебе** искали [с. 10]; **тебе** ся боять [с. 15]; **Єст оу мене на тебе** булатный мѣчь [с. 15]; **а в мене єст на тебе** моя зброя [с. 15]; **и наше здоровя за тебе** покладати [с. 24]; **ми завше тебе** слушаєм' [с. 29].

Зворотний займенник вживається лише у повній формі **себе**, напр.: **тилко** королевскую дорогу **шапку** узялъ **на себе** [с. 4]; **Возми ты на себе** мою шапку [с. 5]; **узявъ на себе** одѣня царское [с. 21]; **И повелѣв' єго** пустити **перед' себе** [с. 21]; **казал' єго** привести **пред' себе** [с. 23]; **за себе** ся боить [с. 32] тощо. Єдиним свідченням вживання **ся** саме у значенні зворотного займенника виступає такий приклад: **не зови ты ся** кролем'! [с. 21].

Давній займенник **са** (< *sę) засвідчений переважно у складі зворотних дієслів. Пам'ятка відображає неусталену позицію частки **ся** відносно дієслова, що свідчить про сильний діалектний вплив на мову збірника, оскільки у південно-західних говорах ця частка не лексикалізувалася із дієсловом.

У збірнику фіксуємо вживання **ся** у постпозиції, як-от: **...кроль** **почудовал ся** тому [с. 4]; **присниль ся** єму сон [с. 4]; **Нездобудеме ся** ту ничего [с. 5]; **поруговъ ся** имъ [с. 10]; у препозиції: **такъ ся** спознаєме [с. 5]; **в том ся** розышли [с. 5]; **що то ся** чинить [с. 6]; **Але ся** не бой [с. 6]; **А жовнѣр' ся** пробудивъ от сна [с. 10]; у препозиції відстані від дієслова: **хиба ся тамъ** спознаєме [с. 5]; **день ся** южъ твой **коротаєт** [с. 16]; **Зле ми ся**, отче святый, **стало** [с. 25]; **Тут ся** єму злодѣй оу ноги **поклонивъ** [с. 6].

Форми орудного відмінка, зафіксовані у пам'ятці, є прямим продовженням праслов'янських ***tпојѣ**, ***toboјѣ**, ***soboјѣ** і закріпилися як норма української літературної мови, напр.: **що то ся** хоче **на до мною** [с. 5]; **ачей би она** и **зо мною** ся побила! [с. 14]; **ходи зо мною** до моего дому [с. 17]; **не челоувкъ зо мною** ходїт' [с. 32]; **Богъ с тобою!** [с. 16]; **Оуже то с тобою** живу [с. 23]; **перед тобою** [с. 36]; **мы с тобою** оумрем' [с. 37]; **Господь с тобою** [с. 38]; **А носит из собою** все свое орудя [с. 14]; **а маю под собою** дружины [с. 28]; **тепер' ся** роз'ходим' **из собою** [с. 33].

Проте у текстах кількох легенд вживається й закінчення **-оу** (орф. **ов**), що є ознакою низки південно-західних говорів, напр.: **простый хлопъ зо мнов'** ходить [с. 6]; **ІОж я с тобовъ** больше жити не хочу [с. 12]. Виникла ця флексія внаслідок втрати інтервокального [j] і набуття голосним [у] нескладотворчого характеру.

Засвідчені у Хітарському рукописному збірнику форми множини особових займенників не виявляють відмінностей від української загальнонародної мови, напр.: **Н. в.** – *Ходьме мы до королевского замку* [с. 5]; *ми готовы на твой розказь* [с. 30]; *ми естесмо дружина твоя* [с. 31]; *але ви есте человекы лукавие* [с. 17]; **Вы** мене масте за святого отца [с. 31]; **Р.–З. в.** – *хтос' то подслухавь нас оу ноци* [с. 6]; *иди собь инде онась* [с. 28]; *дайте ми покуй, хлопи, бо вас забито* [с. 11]; *вась самыхъ погубимъ и добро ваше поберемъ* [с. 28]; **Д. в.** – *онъ естъ намь добрый* [с. 5]; *дасть намь Богъ опять мастокъ* [с. 12]; *коли вамь якая бѣда ся станеть* [с. 17]; *пришольемъ к вамь* [с. 28]; *мир' вамь преподобный мои сестрѣ* [с. 30]; **О. в.** – *не можешъ ты ту з нами быти* [с. 28]; *Желаю из вами ту быти в манастири* [с. 28].

Предметно-особовий займенник. На формах називного відмінка предметно-особового займенника, зафіксованих в аналізованому збірнику, позначилася книжна правописна традиція, яка полягає у відсутності на письмі протетичного [в] та переходу [о] > [і] у займеннику чоловічого роду, напр.: *онъ естъ намь добрый* [с. 5]; *А онъ ся почаль смѣяти з нихъ* [с. 10]; *А онъ имъ рекъ* [с. 11]; *бо онъ самъ такъ повѣдал* [с. 16]; *онъ имъ указавъ путь* [с. 33]; *ачей би она и зо мною ся побила!* [с. 14]; *А она со гнѣвомъ рекла* [с. 23]; *они щезли, яко дымъ* [с. 10]; *и оні ми отворять сами ворота монастырские* [с. 30].

Крім цього, у Р., Д., З. в. займенників чол. р. жодного разу не засвідчуємо зміни [е] > [о], як-от: *мавбы от него великую ласку той человекъ* [с. 5]; *посадила его попри себе* [с. 6]; *оучинивъ его першимъ по собь* [с. 7]; *свѣчею сталь перед него* [с. 12]; *и даль на него сорочку и шату свою и шапку* [с. 25]; *присниль ся ему сон* [с. 4]; *почнетъ ему говорити* [с. 12]; *рече ему аггель* [с. 13]; *Стало ему сердце его мяжиѣти до скрухи* [с. 30]; *не смѣв ему нічь мовити* [с. 32]; *пришов' к нему аггель господень и рече к нему* [с. 38].

З одного боку, подібні написання можуть бути зумовлені тогочасною традиційною орфографією, адже, як зауважував Ю. Шевельов, «традиційний (церковнослов'янський) правопис аж до ХІХ ст. вимагав писати *е* незалежно від фактичної вимови» [9, с. 195]. Проте, з іншого боку, не можна заперечувати й діалектного впливу на мову Хітарського рукопису – для частини південно-західних говорів характерне збереження [е] після шиплячих, [j] та інших м'яких приголосних перед споконвічно твердими приголосними.

Форми орудного відмінка не відрізняються від загальнонародних, напр.: *що бы з нймъ чинити* [с. 11]; *станеть перед нймъ и почнетъ ему гово-*

рити [с. 12]; *що ся над нймъ тоєй ноци чинило* [с. 13]; *змиловаль ся надь нймъ, даль ему плахту прикрити наготу его* [с. 22]; *я з нймъ не хочу ходити* [с. 32].

Форми чол. р. у місцевому відмінку (*шаты на немъ королевскіе* [с. 6]; *которіе при немъ были* [с. 20]; *при немъ сидит' цесарева, жена его власна* [с. 23]; *котриє там' при немъ были* [с. 23]; *плахту на немъ подраль* [с. 24]; *щос ся в нем чинит* [с. 32]), на нашу думку, знову ж таки можуть виражати поширений у південно-західних діалектах варіант (...) *нім* без позначення на письмі зміни [е] > [і] у новозакритому складі.

У досліджуваному збірнику зрідка трапляються й усічені форми чоловічого роду, характерні зокрема для бойківських говірок, напр.: **Д. в.** – *одревнѣли му руки и ноги* [с. 16]; *му ся дало добре в памятку* [с. 25]; **З. в.** – *Волиме го прияти* [с. 28].

На відміну від чоловічого роду, у непрямих відмінках форми жіночого роду у пам'ятці трапляються значно рідше, напр.: *рекъ до ней* [с. 12, 15]; *скочиль ко ней конемъ* [с. 14]; *несмѣль ко ней пойти* [с. 14]; *рече ко ней* [с. 14]; *Рек' ей рицер* [с. 14]; *Рече ей панъ* [с. 16]; *а по[вѣ]жете ей* [с. 23]; *я си не оживлю* [с. 12]. Зауважимо, що в Хітарському рукописі графема *й* позначає різні звуки і звукосполучення: [й] (*Боже милый* [с. 4]), [и] (*по межи крамницѣ* [с. 4]), [ji] (*пойхавъ до дому* [с. 10]). В. Гнатюк зазначав у коментарях, що «„й“ з значком вимовлювало ся очевидно як теперішнє наше „і“» [2, с. 4]. Тому припускаємо, що написання *до ней* у родовому відмінку може відповідати загальнонародній формі *до неї* [до неji], а в давальному *ко ней* – очевидно, діалектній *к ній* [к н'ij]. У знахідному відмінку поряд із формою *єи* трапляється також *єя* (*напойли тоту дѣвку и умыли єя* [с. 30]), яка у старослов'янській мові вживалася у родовому відмінку.

Форми множини предметно-особового займенника у непрямих відмінках загалом збігаються із загальнонародними, напр.: **Р.–З. в.** – *шло ихъ много мужей и женъ* [с. 9]; *А онъ ся почаль смѣяти з нихъ* [с. 10]; *земля не могла ихъ вымѣстити* [с. 17]; *А онъ на нѣхъ махнувь рукою* [с. 26]; **Д. в.** – *а онъ имъ ест ворогъ и зрадия!* [с. 30]; *он' имъ подяковав* [с. 30]; *аби имъ отворив* [с. 31]; *им' барзо былъ радъ* [с. 32]; *онъ имъ указавъ путь* [с. 33].

Як показує досліджуваний матеріал, в усіх прийменникових конструкціях займенники у ІІІ ос. вживаються із протетичним [н].

Неособові займенники. *Вказівні займенники.* Вказівний займенник першого ступеня у Хітарському рукописі послідовно виступає з початковим [с], що є характерною рисою багатьох

південно-західних говорів. На його словозміні теж позначився вплив діалектного мовлення. Так, наприклад, у родовому відмінку жіночого роду виступає форма **сеи** (**сей**), напр.: *Сей ночи если ты не пойдешь красти* [с. 4]; *тоть грѣхъ отпокуталь еси сей ночи* [с. 26]; *Оумисл[ив]ем я сеи ночи еднующую рѣчь пожиточную* [с. 29]; *И сеи ночи вы вишитки мали погинути* [с. 31]. Зважаючи на різночитання графем **й**, такі написання можуть позначати говіркові форми *сеї* або *сеј*. Остання зафіксована й у «Словнику бойківських говірок» М. Онишкевича: *Сей ночи* [7, с. 209]. У місцевому відмінку чоловічого роду традиційно відсутній на письмі перехід [е] в [і] у новозакритому складі, як-от: *ал'бо на сем, ал'бо на тамтом' свѣтъ*; *лѣнше еднок на сем, нѣж на там'томъ покутовати* [с. 13]; *Ци ест моцный хто и силный и рицерный на сем свѣтъ, як'я?* [с. 14]; *не справиль Богу нічого рядного на сем свѣтъ* [с. 17]; *будеме пановати на сем' свѣтъ* [с. 17]; *я ему ту на сем свѣтъ остатне заплативъ* [с. 35]. Форма місцевого відмінка (...) **сім** вживається у низці південно-західних говорів, зокрема й бойківських: *Йа буду молитис'а за него на т'ім світі, а він на с'ім* [7, с. 209].

Зафіксовані у Хітарському рукописному збірнику форми вказівного займенника другого ступеня відзначаються своїм розмаїттям. Так, у називному відмінку однини (та знахідному для назв неістот) чоловічого роду вживається **той** і **тот**, порівн.: *мавбы от него великую ласку той человекъ* [с. 5]; *еще той пустелник не спит* [с. 24]; *той человекъ прияль ихъ* [с. 32]; *оузьял' той полумисокъ* [с. 32]; *кубокъ той золотый* [с. 33], а також: *Человѣкъ тотъ хорий* [с. 13]; *ежели мя тот познает* [с. 22]; *нам'ся здае, же тот пань наш* [с. 26]; *тоть грѣхъ отпокуталь еси сей ночи* [с. 26]; *идѣте у тот хлѣвъ* [с. 33]; *тоть полумисокъ узьявъ бывъ* [с. 34].

Редуplikовані форми вказівних займенників є яскравою рисою бойківських говірок [8]. Складні вказівні займенники активно вживалися у пам'ятках Карпатського регіону. Такі форми, наприклад, Х. Макович засвідчила в учительних Євангеліях XVI–XVII ст. [5, с. 9].

Крім цього, у знахідному відмінку фіксуємо складний займенник **тамтот**, утворений поєднанням прислівника і вказівного займенника: *нягай мя возме на тамтотъ свѣтъ* [с. 13].

Займенник середнього роду виступає у формах **то** і **тото**: *то все погорѣло* [с. 12]; *тото хлопя* [с. 34]; *Але я ти тото прощаю* [с. 6]; *И тото ти даю покуту за виштько* [с. 10]; *тото слухайте и вѣрне ему служѣте* [с. 27]. У знахідному відмінку

вживається також членна нестягнена форма **тоє**, напр.: *ты на тоє ничъ не гадай* [с. 7]; *почто тоє глаголеши на скорѣ мнѣ?* [с. 29]; *а ты и тоє удавивъ* [с. 34]; *Не могу я яко живо тоє чинити* [с. 36].

Займенник жіночого роду у називному відмінку представлений передусім редуplikованим утворенням **тота**, як-от: *Можетъ и церковь тота ся имити* [с. 11]; *Лѣнше ти тота пуста церковь* [с. 12]; *Я сама и тота дитина* [с. 12]; *Тота дѣвка от многих' лѣтъ была слѣпа* [с. 31]. Окрім цього, вживаються й членні нестягнені форми, напр.: *Ото ест тая причина* [с. 34]; *Тому ест тоя причина* [с. 35].

Нестягнені та редуplikовані форми переважають і в Н.–З. в. множини, напр.: *ано маршалокъ говорити жонѣ своєї тые слова* [с. 5]; *Оуважъ тебѣ, человекѣ, тый страшный муки* [с. 13]; *мовит' тии слова* [с. 14]; *Чи мог' бисъ на тоти слова из моихъ рукъ трутизну выпити* [с. 37].

Форми непрямих відмінків вказівних займенників чоловічого і середнього роду переважно збігаються із загальнонародними, напр.: **Р.–З. в.:** *А жовнѣрь и на того ничъ не гадавъ* [с. 11]; *я и тыхъ оузьяла с того свѣта* [с. 16]; *я каю ся того злого дѣла* [с. 25]; *украва у того погаръ золотый* [с. 32]; *я и того оузьяла* [с. 16]; *и судию того из панства извергу* [с. 22]; **Д. в. – Тому** *королеви повѣлъ еденъ мудрецъ* [с. 4]; *кроль почудовал ся тому* [с. 4]; *чудовало ся велми все пан'ство тому* [с. 6]; *Я тому не иму вѣри* [с. 29]; **О. в. –** *якъ маетъ ис тымъ чинити* [с. 6]; *на всемъ том' свѣтъ под тым' солнцем* [с. 16]. Варіативність спостерігаємо у місцевому відмінку. Так, поряд із формою (...) **томъ**, у якій традиційна орфографія приховує зміну [о] в [і] (*Посадивъ его на виштькомъ томъ пан'ствѣ* [с. 7]; *в том часѣ когуты заспѣвали* [с. 12]; *по том полю бу[ду]т' ся валяти* [с. 15]; *на всемъ том' свѣтъ* [с. 16]; *що естъ оу том' свѣтъ* [с. 32]), вживається також складний займенник: *ал'бо на сем, ал'бо на тамтом' свѣтъ*; *лѣнше еднок на сем, нѣж на там'томъ покутовати* [с. 13]; *не хотѣвъ на тамтомъ свѣтъ покутовати за грѣхи своя* [с. 13].

Форми жіночого роду у непрямих відмінках відбивають загальноукраїнську тенденцію розвитку займенникової словозміни, щоправда, затемнену тогочасною орфографічною традицією, напр.: **Р. в. –** *И прибхавъ до тоєй церкви пустой* [с. 10]; *тоєи першої ночи* [с. 34]; *Нехай бысмо дознали тоєи правды* [с. 37]; **О. в. –** *Тоєю палицею побѣдиши враги* [с. 38]; **М. в. –** *переночувати у той пустой церкви* [с. 10]; *що ту чиниши у той пустой церкви* [с. 12]. У **З. в.** спостерігаємо перевагу редуplikованих форм, як-от: *оузьявши*

тому чашу [с. 7]; **выпивъ тому** злую, лютую трутизну [с. 7]; **и тому** церковь окрасивъ роз'маито [с. 13]; **пойшол оу тому** пуцу [с. 24]; **и длато-гом тому** хату инде переставивъ [с. 35]. Рідше (власне, лише два рази у легенді про короля, що ходив красти) вживається нестягнена форма: **абыс ты за ихъ** здорова **тую** и чашу сполнилъ [с. 7]; **тую** чашу исполнилъ [с. 7].

Форми множини, зафіксовані у Р.–З. та Д. в., збігаються з тими, що поширені на всій українській мовній території: **я бы тебе оборонивъ от тыхъ** муриновъ [с. 10]; **святой Антоний** выротоваль **от тых** муриновъ страшныхъ [с. 10]; **Всѣхъ я тых'** заровно беру [с. 15]; **я и тыхъ** оузяла с того свѣта [с. 16]; **абы онъ не знайшоль тыхъ** пѣнязей [с. 35]; **Горе бо тиль** людемъ [с. 34].

У досліджуваному збірнику вживається і вказівний займенник третього ступеня (найчастіше у значенні «той»), характерний для карпатської групи говорів та представлений у пам'ятці переважно членними утвореннями, напр.: **А оный** панъ обѣцал то такъ учинити [с. 10]; **такъ ся** скончавъ **оный** пышный рицѣрь и злый [с. 18]; **оный** пышный и преможный цесар мѣслит' сам' собѣ [с. 20]; **Якъ то онии** чернічки добродѣтель єму чинят [с. 30]; **И радъ былъ** Іовіян, бѣдныи цесарь, **оной** плахтѣ [с. 23]; **не примететь** собѣ от Бога жадной заплаты **на ономъ** свѣтѣ [с. 35]. Загалом «в українській книжній мові членна форма займенників **оный** – **оной**, **оное** – **оное**, **оная** у функції вказівного займенника трапляється аж до XVIII ст. включно» [3, с. 133]. У реченні **Єст** смерть моцнѣша и славнѣша от всего свѣта, бо **она** побирает' королеи'... [с. 14], очевидно, аби читач міг відрізнити вказівний стягнений займенник (**оная** > **она**) від предметно-особового, про-ставлено знак наголосу, оскільки саме на перший склад падав наголос у вказівних займенниках.

Відмінкова парадигма **присвійних займенників** загалом збігається з усталеною в українській загальнонародній мові, хоча подеколи живомовні явища затемнені традиційним правописом. Маємо на увазі передусім збереження на письмі етимологічних [о], [е] у **Н. в. одн. чол. р.**: **Мой** маймилший слуго! [с. 7]; **то мой** грѣхъ буде [с. 23]; **Я єст** твой товариш' [с. 6]; **Я сама и тотя** дитина, сынъ **твой** [с. 12]; **Д. в. одн. жін. р.**: **ано** маршалокъ говорити жонѣ **своей** тые слова [с. 5]; **то** **твоей** милости зготовлено отрову [с. 6]; **М. в.:** **на** **моєм'** добромъ дѣль [с. 29]; **нехай** будем' **при** **твоєм'** боку [с. 38]; **у** **своєм'** монастири [с. 31]; **в** **гордости** **своей** [с. 17].

Крім цього, зберігається етимологічний [е] після шиплячого у Р., Д. в. одн. займенників **наш**,

ваш: **не можешъ ты** ту з нами **быти** и **нашего** дѣла **вомѣстити** [с. 28]; **навидѣти** жития **вашего**, обители **вашои** святой [с. 30] (поряд із живомовною формою **вашои**; також фіксуємо **о** в означальному займеннику: **на** **иншоє** мѣсце [с. 35]); **Богу же** **нашему** слава [с. 8, 13, 18].

Традиційним для пам'яток середньоукраїнського періоду є збереження суфіксального **-је-** у Р. в. одн. чол. і середн. р.: **Чому ты** **еси** мнѣ **языка** **моєго** не вязавъ, коли ємъ **бѣду** чинив [с. 29]; **Тоєю** палицею **побѣдишь** враги и **ворога** **своего** и **моєго** **неприятеля** и **гонителей** сина **моєго** [с. 38]; **Я єстем** аггель **хранитель** души и **тѣла** **твоего** [с. 33]; **прошу** **тя** **до** **своего** дому [с. 17]; **пойду** **до** **своего** **старого** судѣ [с. 21]. Проте все ж зрідка засвідчуємо й живомовні стягнені варіанти, напр.: **плакавъ** **такого** **неща[стя]** **свого** [с. 23].

Вплив старослов'янської мови позначився на родовому відмінку однини жіночого роду. Так, поряд із загальнонародними формами **моєї**, **твоеї** **своєї** (на письмі з кінцевим **и** або **й**): **вслухай** **скруз'** **стѣну** **сповѣди** **моєи** [с. 24]; **стану** **калуго-** **рем'** **до** **моєи** **смерти** [с. 28]; **потомъ** **поклоню** **до** **твоей** **паний** [с. 7]; **я** **стерѣгъ** **столицѣ** **твоей** **и** **панѣи** **твоей** **и** **дѣтокъ** **твоихъ** [с. 27]; **плаче** **тако-** **вой** **ганбы** **своей** [с. 22]; **Иди** **теперь**, **пане**, **про-** **сто** **до** **своей** **столицѣ** [с. 25] вживаються й такі, що мають закінчення **-я** (< ѣ), напр.: **дойты** **до** **дому** **полаты** **моєя** [с. 22]; **хранитель** **твой** **и** **сто-** **рожъ** **дужѣ** **твоєа** [с. 27]; **не** **познал** **бы** **матере** **своєа**, **анѣ** **мати** **єго** [с. 34]; **повѣламъ** **причину** **справы** **моєа** [с. 35]. Цю ж флексію спостерігаємо й у З. в. множини, як-от: **хочу** **покутовати** **за** **грѣхи** **своєа** [с. 28]; **иж** **ми** **отпускает** **грѣхи** **моєа** [с. 29]; **Слышавши** **игуменія**, **покликала** **сестры** **своєа** [с. 30].

Очевидно, діалектним впливом зумовлено написання **туть** **сокѣв'** **єго**, **котрого** **сам'** **на** **своєй** **руцѣ** **ношиваль**, **тот'** **ся** **єго** **напудивъ** [с. 23], у якому графему **й** слід читати як [ji]: **на** **своєй** **руцѣ** **'i** – саме такі форми характерні для низки південно-західних говорів.

Словозмінна парадигма **означальних займенників** загалом не відрізняється від загальнонародної, тому, аналізуючи ці займенники, звернемо увагу передусім на їх звукове оформлення.

Займенник **весь** переважно не відображає чергування **у** – **в**: **чудовало** **ся** **велми** **все** **пан'** **ство** **тому** [с. 6]; **Всѣхъ** **я** **тых'** **заровно** **беру** [с. 15]; **всєму** **свѣту** **господар** **был** [с. 16]; **видѣвши** **єго** **всего** **кирвавого** [с. 22]; **в** **молитвахъ** **через** **всю** **ноцѣ** **стояти** [с. 28]. Лише в одному прикладі засвідчуємо зміну **в** на **у**: **до** **церкве** **перед** **усѣхъ** **приходити** [с. 28], а також у кількох випадках –

приставний [у] у формах чоловічого роду, напр.: *грозній былъ на увесъ свѣтъ* [с. 16]; *увесъ избитый* [с. 25]; *за увесъ свѣтъ* [с. 32]. Натомість у запозиченні **виштик** чергування у – в позначено частіше, порівн.: *а хлопецъ то виштко росповѣдалъ* [с. 18]; *поклонїли ся ему внетъ виштики* [с. 26], а також: *почалъ ся сповѣдати по правдѣ оушитъкихъ грѣховъ свойхъ* [с. 10]; *то былъ оушиткимъ свѣтомъ такъ повернулъ* [с. 16]; *Его оушитки состави розслабли* [с. 16].

Займенник **жадний** у пам'ятці послідовно фіксуємо з голосним [а]: *незнали ани пани его, ани жадный челядникъ его* [с. 10]; *не потребуя я нікогда жадной гостыны и бенкетовъ* [с. 17]; *не примететь собѣ от Бога жадной заплаты на ономъ свѣтъ* [с. 35]. Ю. Шевельов зазначав, що саме цей варіант (а не *жадний*) уживався упродовж усієї середньоукраїнської доби [9, с. 657]. І саме у такому звуковому оформленні (звісно, не без впливу польської мови) цей займенник поширений у бойківських говірках, про що свідчить зокрема його фіксація у «Словнику бойківських говірок» [6, с. 248].

Натомість займенник **кожний** у Хітарському рукописі представлений написаннями *каждий* і *кождий*, як-от: *надѣяв ся на сілу свою и пробаловалъ щастя своего воевати из каждымъ* [с. 14]; *И казалъ каждому* [с. 37]; *кождый день от заранку до вечера* [с. 35]. І перша, і друга форми вживаються у бойківських говірках [6, с. 364].

Займенник **інший**, як правило, вживається у варіанті, ускладненому суфіксом вищого

ступеня порівняння прикметників **-ш-**, напр.: *Пришоль со иншими дияволами* [с. 11]; *инъшихъ достатковъ много* [с. 17]; *чому тому у той пуци здебку старую проставлялъ еси на иншоѣ мѣсце?* [с. 35]. Водночас фіксуємо і вплив діалектного мовлення на цей займенник, а саме асимілятивну зміну звукосполучення [нш] у [нч]: *Инчимъ слугамъ не было нічь* [с. 20]. Це явище властиве багатьом південно-західним говорам, зокрема й бойківським говіркам. В одному прикладі репрезентовано архаїчну форму: *иныхъ людей* [с. 16].

Висновки і перспективи. Дослідження Хітарського рукописного збірника I пол. XVIII ст. дає змогу зробити висновок про те, що в займенниковій системі, засвідченій у пам'ятці, переважали живомовні явища, які пізніше усталилися як норма в граматичній системі нової української літературної мови. Водночас у рукописі відображено вплив на систему займенника південно-західних говорів, зокрема бойківського, що позначилося як на словозміні, так і на звуковому оформленні цієї частини мови. І лише досить незначна кількість формовживань засвідчує зв'язок із книжною традицією, що виявляється передусім у відбитті рис старослов'янської мови. Найсильніше традиційний вплив позначився на правописі займенників. Перспективу подальших студій вбачаємо у всебічному аналізі усіх мовних рівнів, відображених у пам'ятці, що дасть змогу уточнити відомості про функціонування як української живої розмовної, так і літературної мови у I пол. XVIII ст. на західноукраїнських землях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960. 416 с.
2. Гнатюк В. Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.). *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1897. Т. 16. С. 1–38.
3. Історія української мови: Морфологія. Київ : Наукова думка, 1978. 539 с.
4. Коца Р. Заперечні займенники для позначення повної відсутності предмета чи особи в історії української мови. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження). Ужгород, 2023. Вип. 2(50). С. 244–256.
5. Макович Х. Діалектні риси мови українських рукописних учительних Євангелій XVI–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2013. 15 с.
6. Онишкевич М. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Ч. 1. Київ, 1984. 496 с.
7. Онишкевич М. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Ч. 2. Київ, 1984. 516 с.
8. Радевич-Винницький Я. Бойківський говір. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2004. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36048.
9. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
10. Шпиль О. Граматика і семантика займенника в українській мові XVI–XVII століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 280 с.

**ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

**THE MAIN PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN COGNITIVE LINGUISTICS:
CHANGING THE PARADIGM OF THINKING IN THE CONDITIONS
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Висоцький А.В.,

orcid.org/0000-0003-3874-7743

доктор філологічних наук, професор,

декан факультету української філології та літературної творчості

імені Андрія Малишка

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Романчук С.М.,

orcid.org/0000-0002-5737-2951

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики

Українського гуманітарного інституту,

докторант кафедри української мови

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Актуальність наукової праці зумовлена впливом воєнних подій на формування нової системи мислення українців, зміною когнітивних механізмів, які й будують їхню цілісну картину світу.

Мета цієї статті – показати розвиток сучасної української когнітивної лінгвістики через призму зміни парадигми мислення українців в умовах війни.

Стаття висвітлює основні проблеми сучасної української когнітивної лінгвістики, її цілі, об'єкт та предмет дослідження, теоретичні та методологічні принципи на основі аналізу наукових праць відомих вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток когнітивно-орієнтованих наук. Теоретико-методологічна база когнітивної лінгвістики складає такі значущі лінгвістичні теорії як фреймова семантика, концептуальна семантика, прототипічна семантика, теорія релевантності / виділеності, теорія когнітивних моделей та когнітивної метафори, теорія ментальних просторів. Основними принципами когнітивної лінгвістики є антропоцентричність, міждисциплінарність та визнання когнітивної та комунікативних функцій мови як основних. Основними проблемами когнітивних досліджень мови є проблеми репрезентації структур знання в системі мови та дискурсу, вербалізації концептів та їх типології, когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу мовних одиниць та тексту.

У статті йдеться про зміни парадигми мислення громадян України, а також тих, хто проживає закордоном, але підтримує нашу державу в боротьбі з Російською Федерацією. Показано вплив війни на формування нових світоглядних орієнтирів кожної мовної особисті. Стаття розглядає проблеми перекладу неологізмів, пов'язаних з війною, англійською мовою. Трансформація когнітивних процесів у людському розумі досягає межі на рівні емоційного, тобто ірраціонального сприйняття й моделювання у свідомості нової картини світу. Раціональний рівень когніції виходить на другий рівень.

У висновках зазначено роль концептуальних засад для зміни парадигми мислення українців в умовах воєнного дискурсу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивні принципи, парадигма мислення, воєнний дискурс.

The relevance of scientific work is due to the influence of war events on the formation of a new system of thinking of Ukrainians, a change in the cognitive mechanisms that build theirs a complete picture of the world.

The purpose of this article is to show the development of modern Ukrainian cognitive linguistics through the prism of a change in the paradigm of thinking of Ukrainians during the war.

The article highlights the main problems of modern Ukrainian cognitive linguistics, its goals, object and subject of research, theoretical and methodological principles based on the analysis of scientific works of famous scientists who made a significant contribution to the development of cognitive-oriented sciences. The theoretical-methodological base of cognitive linguistics consists of such significant linguistic theories as frame semantics, conceptual semantics, prototypical semantics, the theory of relevance/distinctiveness, the theory of cognitive models and cognitive metaphor, the theory of mental spaces. The main principles of cognitive linguistics are anthropocentricity, interdisciplinarity and recognition of the cognitive and communicative functions of language as the main ones. The main problems of cognitive research of language are the problems of representation of knowledge structures in the system of language and discourse, verbalization of concepts and their typology, cognitive-discursive approach to the analysis of language units and text.

The article talks about changes in the paradigm of thinking of citizens of Ukraine, as well as those who live abroad, but support our state in the fight against the Russian Federation. The impact of the war on the formation of new worldview orientations of each linguistic personality is shown. The article examines the problems of translating war-related neolo-

gisms into English. The transformation of cognitive processes in the human mind reaches its limit at the level of emotional, that is, irrational perception and modeling in the mind of a new picture of the world. The rational level of cognition goes to the second level.

The conclusions indicate the role of conceptual foundations for changing the paradigm of thinking of Ukrainians in the conditions of military discourse.

Key words: cognitive linguistics, cognitive principles, thinking paradigm, military discourse.

Постановка проблеми. Міждисциплінарний характер багатьох наук спричиняє увагу науковців до розгляду полісемантичного окреслення їх термінопоняттєвого характеру. Це також стосується і когнітивної лінгвістики. Наразі варто розглянути основні проблеми її становлення, сучасного розвитку на теренах України. Специфіку її основних векторів поступу є зміна парадигми мислення громадян нашої держави, зумовленої повномасштабним вторгненням росії. У статті окреслимо лексичний та синтаксичний рівні української мови, які наповнилися новими одиницями за останні два роки.

Загальновідомо, що когнітивна лінгвістика розглядає мову як когнітивний механізм, бере участь у репрезентації та трансформуванні інформації про світ, інтенсивно розвивається і характеризується широким спектром проблем, що вивчаються, різних підходів та шкіл. У зарубіжній лінгвістиці когнітивний напрямок розвивається в основному в галузі граматики, в Україні увага сконцентрована на когнітивній семантиці. Існує думка, що можна виділити й інші напрями: когнітивну фонетику та фонологію, словотвір, лексикологію, стилістику тощо. З теоретичної точки зору це цілком виправдано. Однак, для того, щоб говорити про становлення цих напрямів, недостатньо одних теоретичних припущень, необхідно накопичити великий обсяг емпіричного матеріалу. У цьому плані можна відзначити когнітивний словотвір та когнітивну стилістику, які, хоч і не сформувалися до кінця, проте твердо стоять на шляху свого становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити, що, незважаючи на те, що когнітивна лінгвістика порівняно молода наука, її ідеї були закладені у працях багатьох відомих українських та зарубіжних класиків мовознавства. Досить згадати імена В. фон Гумбольдта та його відомий вислів «Мова – це дух народу» [1].

Ідеї В. фон Гумбольдта продовжив Сепір-Ворф [2] гіпотезою лінгвістичної відносності, яка уможливила поширення думок про мовну специфіку категоризації й концептуалізації дійсності в різних культурах, що послуговуються конкретними мовами.

Н. Коч, сучасна мовознавиця, вважає, що «когнітивна лінгвістика досліджує когнітивні меха-

нізми та структури людської свідомості через мовні явища, розглядає проблему співвідношення форм свідомості з мовними категоріями, визначає роль мови в категоризації та концептуалізації світу тощо» [3, с. 10].

Постановка завдання. У становленні когнітивної лінгвістики було багато труднощів. Стан лінгвістики в 70-ті – 80-ті роки. називають когнітивною революцією, що означає зміну однієї наукової парадигми на іншу, відмова від колишніх уявлень про мову лише як про систему в межах мовних рівнів, пошук нових підходів та методів та проголошення мови як когнітивного механізму обробки та переробки інформації. Когнітивна революція, розпочата близько 4-х десятиліть тому, продовжується і в теперішній час, що проявляється в великому розмаїтті точок зору та підходів, дискусійність багатьох теоретичних проблем, методів та процедур аналізу.

Мета цієї статті – показати розвиток сучасної української когнітивної лінгвістики через призму зміни парадигми мислення українців в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Предметом когнітивної лінгвістики є вивчення когнітивної функції мови, її змістовних параметрів та глибинної семантики. Мета – вивчення взаємодії мовних та ментальних структур та відображення у мові систем знань про світ.

Оскільки дискурс безпосередньо пов'язаний із соціумом, то «військовий дискурс належить до соціального виміру війни, тобто щоденного військового дискурсу, який зустрічається у зведеннях, доповідях, політичних інтерв'ю» [4, с. 139]. Дискурс є когнітивним за своєю природою, тому будь-який жанр, незалежно від його стильової належності, репрезентує певні вірування, переконання, уявлення про війну.

Розглянемо теоретико-методологічну базу когнітивної лінгвістики через призму воєнного дискурсу.

По-перше, слід згадати про фреймову семантику, в основі якої концепція Ч. Філлмора [5] про систему категорій, структурованих відповідно до контексту-мотивації. Фрейм розглядається як структурована одиниця знань, організована навколо деякого поняття чи ситуації та вербалізована набором взаємопов'язаних мовних засобів.

У праці С.В. Козак «Фреймові структури опису людських взаємин у літературному дискурсі»

зазначає, що «фрейд розглядаємо як когнітивну структуру, яка представляє категоріальні знання про людські взаємовідносини, що проявляються у взаємному впливові, який особи чинять один на одного в процесі комунікації та обопільної діяльності [6, с. 28]. Переносячи цей фрейд про людські взаємини в період війни, ми не можемо однозначно сказати, що вони наповнені любов'ю, пристрасною, вірністю чи підтримкою. Звісно, на початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року українці об'єдналися задля боротьби з ворогом, надавали допомогу в евакуації з окупованих територій тощо. З часом настала втома, тому воювати з кожним днем стає дедалі важче. Соціалізація людських взаємин паралельно репрезентує і міжособистісні стосунки. Іміграція жінок і дітей закордон часто призводить до розлучення. Хоча не варто і заперечувати вірність у коханні серед військовозобов'язаних, а також і серед пар, у яких тільки одна сторона захищає територіальну цілісність України. Ця проблема розкрита у художніх творах багатьох українських письменників та поетів: поезії Сергія Мартинюка, Ю. Бережко-Камінської, роман Ганни Городецької «Інклюзія», поезії Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну», розповідь Катерини Сторушкіної «Мої вимушені канікули» [7].

Як бачимо, когнітивні механізми керують системою категорій, що мотивують вибір людини.

По-друге, важливу роль у розвитку української когнітивної лінгвістики має концептуальна семантика, в основі якої лежить гіпотеза про те, що інформація, отримана внаслідок зорового, слухового, тактильного тощо сприйняття спільно з її мовним освоєнням формує певну концептуальну систему у свідомості людини, його концептуальну картину світу [8]. Концептуальна система розглядається в термінах ментальних репрезентацій, які, з одного боку, відображають немовний світ, з іншого – мовний, вербальний.

Військовий дискурс поділяється на формальний і неформальний, що відображає його різноманітність та різні аспекти. Розглянемо кожен із видів. Так, формальний військовий дискурс включає, на думку В.В. Погонця, різні військово-наукові та військово-політичні тексти, військово-технічні тексти, акти військового управління [9, с. 68].

З точки зору словникового складу, як справедливо зауважує Д.О. Черноусов, «формальний військовий дискурс характеризується вживанням вузькоспеціальної та міжгалузевої термінології» [10, с. 39].

По-третє, теорія когнітивних моделей та когнітивної метафори, що розглядаються як модель

розуміння тексту, як характеристика процесів концептуалізації та категоризації інформації, репрезентує широкий діапазон мисленнєвого процесу людини. Дж. Лакофф виділяє чотири типи когнітивних моделей: пропозиційні, схематичні, метафоричні, метонімічні [11]. У зв'язку з цим виникає великий інтерес до метафори як механізму пояснення, в основі якого лежить принцип аналогії, є одним із основних принципів пізнання.

С.В. Єлісеєва наголошує на тому, що «концептуальна метафора є когнітивним механізмом створення нового терміна у військовому дискурсі, обґрунтованого на інтеграції і переосмисленні знань з урахуванням фонові інформації і нової галузі спеціального знання» [4, с. 139]. Концептуальна метафора виступає засобом представлення концептуального змісту військового дискурсу, охоплюючи комплекс лінгвістичних і нелінгвістичних знань і виступаючи не лише як інструмент опису і оцінки дійсності, але і як засіб її пізнання.

Одним із найважливіших принципів когнітивної парадигми є її міждисциплінарний характер, що означає необхідність виходу межі мовної системи в галузі психології, соціології, філософії, культури і т. д. Принцип міждисциплінарності тісно пов'язаний з принципом синергії, характерним для функціонування складних систем Синергетичний підхід проголошує необхідність розвитку інтегральної концепції мови, побудованої на глибинному ізоморфізмі мови та людини, людини та суспільства, мови та суспільства, мови та культури.

В умовах війни відбулися значні зміни і в свідомості захисників України, і в свідомості тих, хто пережив втрату сина/брата/чоловіка, хто очікує його повернення з полону, а також докорінно змінився когнітивний простір тих, хто повернувся з війни інвалідом.

Тому перед сучасним суспільством постав гострий виклик: потрібно підготувати психологів, які б надавали якісну допомогу зазначеним верствам населення. Приємно констатувати, що у Просторі для жінок та дівчат «Вільна», який успішно функціонує в деокупованих, прифронтових містах України, така допомога надається. Безперечно, зазначена проблема – як пережити горе – «ховається» у глибинах людського розуму чи то підсвідомості, тому до її вирішення слід долучити і представників релігійних конфесій, і служби захисту дітей, і психотерапевтів. Думається, ще довго після закінчення війни усі ми будемо відчувати її негативні наслідки.

Однак мета психологів сьогодні – змінити категоріальний, концептуально важливий для життя людини акцент: навчитися жити після втрати,

повернення з полону, деокупації тощо. А це можливо тільки завдяки змінам мислення, пізнання сучасних реалій, «одягнені» в нові реалії. Перед когнітивною лінгвістикою, з огляду на це, постає багато завдань для розв'язання. У межах зазначеної статті ми не ставимо за мету їх вирішити. Ця праця передусім покликана показати, як когнітивна лінгвістика повинна реагувати на соціально-історичні процеси.

У колі проблем сучасної української лінгвістики є також і проблема концептів та їх типології, способів концептуалізації як процесу осмислення інформації, виділення мінімальних одиниць людського досвіду, породження та трансформації смислів та категоризації, спрямованої на членування та систематизацію об'єктів та їх об'єднання у загальні розряди. Категоризація здійснюється у різний спосіб: 1) за відповідністю всіх об'єктів певному набору ознак, що характеризують; 2) близькість об'єктів до прототипу (кращому зразку категорії); 3) через «сімейну подібність».

Воєнний дискурс, що тісну «вплівся» у канву медійного, засвідчує домінування наративів, у яких транслюється позитивна картина української армії. Інформація, подана в ЗМІ, та почута від учасників бойових дій, часто відрізняються одна від одної. Тому громадянам України слід верифікувати будь-які новини, аналітично й системно їх осмислювати, розуміти необхідність трансформації смислів тощо.

До проблем сучасної української когнітивної лінгвістики належить неологізація, в основі якої є когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу мовних явищ. У цьому плані напрацьовано досить великий досвід у дослідженні лексичних, словотвірних одиниць та граматичних форм. Когнітивно-дискурсивний підхід, що передбачає вивчення когнітивних основ взаємозалежності лексичних та синтаксичних ознак, вносить суттєві корективи в їх семантичне та синтаксичне тлумачення. Іншими словами, мовні одиниці у взаємодії їх семантичних та синтаксичних характеристик розглядаються крізь призму ментальних процесів та пізнавальної діяльності людини. Мовна одиниця, таким чином, репрезентує її лексичні, граматичні, прагматичні та когнітивні характеристики.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року зумовило виникнення багатьох неологізмів, що репрезентують негативне ставлення до політики країни-агресора, називають воєнну техніку, солдат російської армії негативно-конотованими виразами. Про це більш детально йдеться у статті «Новосленгові вирази-неоло-

гізми на позначення явищ війни: перекладацький аспект нехтування», яку підготувала авторка зі своїми колегами-науковцями Віталіною Тарасовою, Тетяною Капітан, Інною Демешко та Тетяною Лелекою. У ній вони аналізують шляхи проникнення українських сленгових виразів-неологізмів в англійську мову та способи їх перекладу «Кожен неологізм, зазначають дослідники, характеризує певну категорію за критерієм каналу, яким він поширюється – через однорангові мережі та через ЗМІ відповідно. Застосування теорії поширення інновацій до неологізмів дає поживу для роздумів про типологію мовців з точки зору їхньої чутливості та адаптивності до неологізмів» [12].

Як бачимо, російсько-українська війна зумовила поширення неологізмів у ЗМІ світового рівня. А передумовою для їх «народження» та перекладу стали зміни мисленнєвого механізму українців і тих, хто засуджує війну. Останнє стосується не тільки тих, які проживали чи проживають наразі в Україні, але й тих, хто активно допомагає боротися українцям з ворогом закордоном.

Продовжуючи зазначену вище лінію думки, слід звернути увагу і на тому, що «когнітивні зміни в мисленні та сприйнятті світу можуть відображатися в мовленні, впливаючи на структуру і виразність висловлення» [13, с. 205]. Почастішали випадки вживання ненормативної лексики серед українських військових та цивільних. Перші ненавидять росіян, які прийшли на їхню землю, роблять написи на снарядах, що висловлюють посту: «За Охматдит», «За Авдіївку», «За Бахмут», «За полеглого друга.../подругу...» тощо. Війна живиться кров'ю, ненавистю, помстою. Цивільні часто не можуть зрозуміти тактики і стратегії ведення війни командуванням різних рівнів. І ось саме ці негативні стереотипи й формують когнітивну основу мислення українців і не тільки.

Висновки. Наприкінці слід наголосити, що когнітивна лінгвістика – це інтенсивно. пріоритетний напрямок, що розвивається, який, незважаючи на велику різноманітність точок зору, підходів та напрямів, представляє єдину систему наукових поглядів, теоретичних та методологічних принципів.

Як бачимо, обговорення зазначеної наукової проблеми дотикається до багатьох наук: психології, філософії, соціології тощо. Тому в подальшому вченим потрібно буде розробити такі механізми впливу на підсвідомість людини, яка б «повернула» її до нормального, мирного життя. Однак, враховуючи пройдений когнітивний досвід за часи війни, нам видається неможливим «повернути» мислення українців до позитивно коното-

ваного бачення такого рівня, який був до початку вторгнення росії.

Перспективу подальшого вивчення окресленої проблеми слід розглядати у психолінгвістич-

ному вимірі, де конкретизувати роль належності кожної мовної особистості до певного психотипу та з'ясувати, як це впливає на зміну парадигми мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумбольдт В. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
2. Кудрявцева Н. С. Лінгвістична відносність і проблеми перекладу філософської термінології: лінгвокогнітивний підхід. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
3. Коч Н. В. Когнітивна лінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Іліон, 2021. 132 с.
4. Єлісеєва С. В., Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 38. том 1. С. 138–140.
5. Fillmore Ch. Frame semantics and the nature of language. In *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*. 1976. Volume 280. P. 20–32.
6. Козак С.В. Фреймові структури опису людських взаємин у літературному дискурсі. *Мова. Література. Фольклор*. № 1 (2024). С. 28–32.
7. Війна в літературі: 2022 рік приніс низку потужних книжок про війну. URL: <https://www.armyfm.com.ua/ua/vijna-v-literaturi-2022-rik-prinis-nizku-potuzhnih-knizhok-pro-vijnu/>
8. Jackendoff R. *Semantics and cognition*. Cambridge (MA): MIT Press. 1983.
9. Погонєць В.В. Особливості англомовного військового дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39. том 2. С. 67–70.
10. Черноусов Д.О. Дискурс сучасного військового конфлікту: функціонування, семантика та переклад. Кваліфікаційна дипломна робота. ХНУ. Хмельницький. 2023. 107 с.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. University of Chicago press, 2008.
12. Vitalina Tarasova, Svitlana Romanchuk, Tetiana Kapitan, Inna Demeshko, Tetiana Leleka New slang expressions-neologisms to denote the phenomena of war: a translation aspect. *World Journal of English Language*. Vol 13, № 8 (2023). P. 558–565.
13. Романчук С., Преснер Р., Ванівська О. Когнітивна лінгвістика та моделювання мовних структур у людському розумі. *Вісник науки та освіти*. Серія: Філологія. №12 (18). 2023. С. 203–213.

**СЕМАНТИКА І СТРУКТУРА МІКРОТОПОНІМІВ МІСТА КИЄВА
(НА МАТЕРІАЛАХ ІСТОРИЧНИХ ОНІМІВ ПРІОРКА, КРИСТЕРОВА ГІРКА,
КИНЬ-ГРУСТЬ)**

**SEMANTICS AND STRUCTURE OF MICROPLACE NAMES IN KYIV
(ON THE BASIS OF THE MICROPLACE NAMES PRIORKA, KRISTEROVA HIRKA,
KYN-HRUST)**

Вінтонів М.О.,

orcid.org/0000-0002-3258-8633

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Вінтонів Т.М.,

orcid.org/0000-0002-2210-3970

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Топоніми посідають важливе місце в будь-якій мові, оскільки зміна історичних епох, соціально-політичні перетворення в суспільстві віддзеркалюються в мові крізь призму онімів, змінюючи своє семантико-культурологічне наповнення. Фіксація і системний аналіз онімного простору вимагає їхнього багатоаспектного опису із залученням відомостей з історії, культурології, соціології.

У лінгвоукраїністиці на сьогодні сформувалися ономастичні школи з опису онімного середовища окремих регіонів України, проте топонімний простір м. Києва упродовж багатьох століть перебуває під значним впливом позалінгвальних чинників, активно видозмінюючись, що вимагає особливої уваги мовознавців.

Об'єктом дослідження в статті є мікротопоніми *Пріорка*, *Кристерова Гірка*, *Кинь-Грусть*, розташовані м. Києва.

Предмет дослідження – етимологічні, структурно-семантичні та прагматичні особливості зазначених мікротопонімів.

Мета роботи – комплексно проаналізувати виокремлені мікротопоніми крізь призму їхніх етимологічних, структурних, семантичних і прагматичних виявів.

В етимологічному аналізі мікротопонімів розкрито й історію аналізованого середовища, проаналізовано структурні та семантичні вияви мікротопонімів *Пріорка*, *Кристерова Гірка*, *Кинь-Грусть*, окрема увага приділена чинникам, під впливом яких виникають певні найменування в системі топонімного простору, що часто марковані соціокультурним або емоційно-естетичними складником, який сприяє поширенню та збереженню відповідних мікротопонімів.

Аналізовані оніми відіграють і сьогодні значне історико-культурне значення. Вони репрезентовані ойконімами, ергонімами, дендронімами, урбанонімами.

Отже, найменування міських топооб'єктів, тобто урбанонімія, значною мірою впливає на формування або коригування історичної пам'яті, творення нових знань про минуле, або спростування того, що вважали достовірним історичним фактом.

Ключові слова: топонім, мікротопонім, ергонім, дендронім, фірмонім, урбанонім, ойконім, семантика, структура, етимологія.

The place names have an important role in any language, since the change of historical epochs, socio-political transformations in society are reflected in the language through the perspective of onomatopoeia, changing their semantic and cultural content. Capturing and systematically analyzing onomatopoeia requires a multidimensional description of them, drawing on information from history, cultural studies, and sociology.

Today, linguo-Ukrainian studies have formed onomastic schools to describe the onomastic environment of certain regions of Ukraine, but the toponymic space of Kyiv has been under the significant influence of extra-linguistic factors for many centuries, actively changing, which requires special attention of linguists.

The object of study in the article is the microtoponyms *Priorka*, *Kristerova Hirka*, and *Kyn-Hrust*, located in Kyiv.

The subject of the study deals with the etymological, structural, semantic and pragmatic features of these microtoponyms.

The purpose of the paper is to comprehensively analyze the selected microtoponyms through the perspective of their etymological, structural, semantic and pragmatic manifestations.

The etymological analysis of microplaces also reveals the history of the analyzed environment, as well as the structural and semantic manifestations of the microplaces *Priorka*, *Kristerova Hirka*, and *Kyn-Hrust*, with special attention paid to the factors that influence the emergence of certain names in the place name system, which are often marked by a socio-cultural or emotional and aesthetic component that contributes to the spread and preservation of certain microplaces.

The analyzed onyms still play a significant historical and cultural role today. They are represented by oikonoms, ergonyms, dreamonyms, and urbanonyms.

Thus, the naming of urban topographical objects, i.e. urbanonymy, has a significant impact on the formation or correction of historical memory, the creation of new knowledge about the past, or the refutation of what was considered a reliable historical fact.

Key words: place name, microplace name, ergonym, dreamonym, firmonym, urbanonym, oikonym, semantics, structure, etymology.

Постановка проблеми. Топоніми посідають важливе місце в історичній і мовно-культурній спадщині українського народу, вони реагують на різні зміни в суспільстві, віддзеркалюючи різні впливи: історичні, економічні, соціальні, ідеологічні тощо. Проблема фіксації, систематизації та опису власних назв залишається актуальною і сьогодні.

Топонімія сучасного великого міста – це відкрита система, що формувалася й упорядковувалася тривалий час і має на кожному хронологічному зрізі чітко визначені ареальні межі. Опис динаміки топонімного середовища міста – завдання складне, методика дослідження якого повинна ґрунтуватися, насамперед, на індивідуальному і груповому етимологічному вивченні назв, вияві стратиграфічних зрізів та інших чинників, що впливають на процес назвоутворення урбанонімів [11, с. 10].

Увага лінгвістів саме до цього класу онімів зумовлена тим, що топоніми сформовані на стику цілої низки інших наук, які зосереджують свою увагу на питаннях зіставлення різних класів власних назв. З'ясування принципів, мотивів, способів і засобів формування топонімікону м. Києва дозволяє виявити, крім загальних ознак, специфічні риси цієї місцевості, де вони наявні, що є важливим не тільки для мовознавства, а й для таких наук, як культурологія, соціолінгвістика, міжкультурна комунікація, соціологія, політологія, економіка тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями в лінгвістиці стрімко розвивається ономастика, зокрема актуальності набуває дослідження топонімного простору міст серед істориків і мовознавців. Частково онімний простір м. Києва описано в роботі Ю. Дідур «Мотиваційна структура ергонімікону» [10], де авторка проаналізувала мотивацію ергонімікону на матеріалі власних назв трьох міст – Києва, Москви і Лондона і запропонувала власну класифікацію ергонімів, яка нараховує 12 класів найменувань, мотивованих тими чи тими чинниками. І. Гирич вивчає топонімікон київських вулиць як вияв національної пам'яті [9] та топонімію Києва як результат історичного розвитку міста [8]. Т. Панекіна з'ясовує особливості семантики та

функціонування назви Київ в українських прислів'ях та приказках [17]. М. Цілина досліджувала ергоніми Києва [25]. Серед дослідників, які займалися вивченням урбанонімії, варто виокремити праці таких мовознавців, як Ю. Карпенко [12], Є. Степанов [22], О. Белей [1] та ін.

Аналіз мовознавчих праць з української мікротопонімії свідчить про широту охоплених дослідженнями територій, зокрема мікрогідронімії Тернопільщини [2], ергонімії Закарпаття [1], про заглиблення в історію мікротопонімів Покуття [3], ойконімію Покуття [4], про характеристику структурно-семантичних особливостей урбанонімів Закарпаття [6], ойконімів північної Хмельниччини [7], мікротопонімів Центральної Хмельниччини [26] та географічних назв Хмельниччини [23], загалом про вияв специфічних рис топонімікону м. Києва [15; 20], що є важливо для опису мовної картини світу корінного населення.

Мета роботи – комплексно проаналізувати виокремлені топоніми крізь призму їхніх етимологічних, структурних, семантичних і прагматичних виявів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати шляхи виникнення топонімів та їхні історичні передумови становлення;
- визначити взаємодію виокремлених топонімів з іншими типами онімів;
- обґрунтувати основні функції аналізованих топонімів в онімному просторі.
- простежити закономірності впливу територіального розташування того чи того об'єкта на номінаційні процеси.

Об'єктом дослідження в статті є мікротопоніми *Пріорка*, *Кристерова Гірка*, *Кинь-Грусть*, розташовані в м. Києві.

Предмет дослідження – структурно-семантичні та прагматичні особливості виокремлених мікротопонімів.

Виклад основного матеріалу. Мікротопонім – різновид топонімів як елемент систематизації власних назв за розмірами іменованого денотата, назви об'єктів локального значення. Урбаноніми, фірмоніми, дендроніми, ергоніми – це не лише результат інтенціональної діяльності

суб'єкта, але й складник мови та мовлення, про що свідчить їхня широка вживаність; водночас зазначені оніми є носіями екстралінгвальної інформації: суспільно-політичної, історичної, культурологічної тощо. Саме тому актуальним є розгляд сучасної ергонімії, урбанонімії, дендронімії Києва в структурно-семантичному та соціально-функціональному аспектах. Потреба ґрунтовного, різнобічного вивчення онімного простору сучасного Києва, дослідження мотивів номінації для їх творення сприятиме збагаченню ергонімії, урбанонімії, дендронімії, фірмонімії новим емпіричним матеріалом.

Вивчення мотивації топонімікону міста Києва повинно будуватися на взаємозв'язку історії, географії, культурології та лінгвістики.

Під час етимологічного аналізу оніма розкривається історія українського народу, зокрема етапи заселення аналізованої території, беруться до уваги відомості з етнографії, географії, релігієзнавства, культури тощо.

І. Гирич зауважив, що будівництво великих житлових масивів (1960–1980) перетворило Київ на мегаполіс, який охопив підміські села, хутори, урочища, дачі. Після масового знесення значної кількості будинків прикиївської бідноти окремі історичні топоніми забуто назавжди. Ніхто вже не знає, де Пронівщина (тепер це район Севастопольської площі) або Костопалівка (район Батієвої гори біля комплексу держархівів), Оріхуватські дачі (Голосіївська площа) тощо. Географічні назви є минуцями: не все в історії залишає тривкий слід. Проте забуття певних топонімів лишає болючі шрами на нашій історичній пам'яті, обертається втратою історичного масштабу для нинішніх і майбутніх українців [9, с. 5].

Онім *Пріорка* має тривалу й цікаву історію, ця місцевість згадувана як *поля Конвентські, Преварка, Приворка, Перварка* тощо.

У топонімічному словнику «ПРІОРКА» – історична місцевість в Оболонському районі. Згадується з XIII століття як поселення Яцківка (або Іоакінфівка), заснована домініканським ченцем Яцеком (Іоакінфом) Одровонжем (1183–1257), який одночасно є засновником Богородичного домініканського монастиря на Подолі (виник між 1222–1226 роками). Настоятелі цього монастиря мали титул пріорів. Сучасна назва «Пріорка» вперше згадується в 1629 році після заснування в цій місцевості слобідки Пріорка. У 1790 році Пріорці наданий офіційний статус села і водночас – одного з кварталів київської поліції. У 1834 році Пріорку включено до складу Києва. У 2-й половині XIX століття Пріорка перетворена на дачне

передмістя Києва, тоді ж формується й система вулиць, що у своїй основі збереглася дотепер. У 1-й чверті XX століття Пріорка фактично злилася з Куренівкою, Мостищем і Западнкою і як окреме селище припиняє існувати. У 1950–80-і роки майже всю історичну забудову на Пріорці ліквідовано [18, с. 58].

Пріорки (або Преварки, як казали місцеві жителі XIX ст.) походить від статусу власника цієї землі від кінця XVI ст. до середини XVII ст. Ним був київський пріор – головний священник київської римо-католицької катедри, яка стояла на місці сучасного Житнього ринку на Подолі. Територіально Пріорщина була логічним продовженням Біскупщини – власності латинського єпископа, яка розпочиналася від Замкової гори й, охоплюючи Щекавицю, тягнулася до кінця Куренівки [9, с. 5].

Мовознавець А. Коваль зауважила, «якщо трапиться вам село з назвою Преорка чи Пріорка, то ви одразу здогадаєтесь, що корінь тут – наш старий знайомий *-(в)ор-*, тільки префікс інший – не *під-*, а *при-*, але близький за змістом. *При-(в)ор-ка* – «при огорожі, при міському мурові» [14, с. 158].

Історик-топограф О. Попельницька у своєму дослідженні «Локалізація «Біскупщини» та «Біскупського містечка» на планах Подолу 1695 та 1803 р.р.» докладно описала історію створення місцевості та зауважила: «Після подій Національно-визвольної війни середини XVII ст. колишні маєтності католицької церкви на Подолі перейшли у власність православної церкви і магістрату: колишні «біскупські плаці» та селище Пріорка стали власністю міста. Населення Кожум'яцької слободи спочатку опинилось під юрисдикцією козацької старшини, однак вже наприкінці XVII ст. переведено під магістратську владу. Однак ще довго в міській топонімії продовжували існувати назви, пов'язані з колишньою «біскупщиною», а обриси колишнього «Біскупського містечка» фіксувались на міських планах аж до початку XIX ст.» [19, с. 207].

Пріорка як ойконім уже в середині XVIII ст. стала частиною Києва, у 1752 році її позначено як частину міської території. Пріорка в період радянської доби втратила свою автохтонність. Онім *Пріорка* зберігся в назві Меморіального музею «Хата на *Пріорці*», заснований у 1989 році, і трансонімізувався з назви слобідки, ставши ергонімом – ресторан «*Пріорка*», а також урбанонімом-годонімом – вулиця *Пріорська*.

Пріорка – однокомпонентний, відапелятивний ойконім-мікротопонім, утворений способом трансонімізації – апелятив *пріор* в ойконім

Пріор (лат. *prior* – перший) – голова абатства (монастиря), який, згідно з регулою, обирається монастирською спільнотою.

– ергонім *Меморіальний музей Тараса Шевченка «Хата на Пріорці»* – багатокомпонентний (апелятив + топонім (ойконім), *Хата на Пріорці* – утворений від іменника (апелятива) + прийменник на + ойконім (*Хата яка? яка розташована на Пріорці*). Але слід зауважити, що тут поєднання *Меморіальний музей Тараса Шевченка «Хата на Пріорці»* назва в назві (апелятив + антропонім + апелятив + на + кономім).

– ергонім Пріорка (назва ресторану) – однокомпонентний, відтопонімний, утворений способом трансонімізації – апелятив *пріор* перейшов від ойконіма *Пріор*. Урбанонім-годонім – вулиця *Пріорська*, однокомпонентний, відтопонімна назва.

Цікавим емоційно-експресивним є онім «*Кинь-Грусть*», овіяний легендою, зафіксованою в працях І. Гирича [8], у «Короткому топонімічному довіднику» [18]. За легендою, ця назва сягає часів перебування в Києві імператриці Катерини II (1787), коли вона їхала Дніпром до Криму інспектувати новоприслані до імперії території. Під час прогулянки за містом із фаворитом Г. Потьомкіним, який був не в гуморі, вона, вражена красою місцевої природи, вигукнула: «Григорій, кинь грусть! (Григорію, облиш сумувати)». У XIX ст. тут була замська дача з парком на кілька десятків гектарів, де росли небачені в Києві червонолисті буки. Мальовничі пагорби зі ставками, дуби і сосни й нині виокремлюють це місце на мапі Пріорки [8, с. 12–13]. Цей факт не підтверджений документально, проте дотепер вживані на топонімічній карті України мікротопоніми, народна етимологія яких є виявом проімперської ментальності, зокрема гідронім *Ворскла*, назва села *Приятне Свідання*, *Золотий Колодязь* тощо.

На початку XIX ст. аналізована територія (*Кинь-Грусть*) киянам відома ще як «Дача Кульженка», що зафіксовано в «Короткому топонімічному довіднику» [18, с. 22]. Цілком логічно в 2023 р. мешканці цього району порушили питання про перейменування дендроніма «*Кинь-Грусть*» на дендронім «*Стефана Кульженка*».

Під впливом історичних подій та потреб соціуму виникають певні найменування в системі топонімічного простору, вони часто марковані соціокультурним складником, або емоційно-естетичними чинниками. Відповідно, топоніми є мотивованими лексичними одиницями. Д. Бучко зауважує, що мотивація топонімів дозволяє захищати їх до одиниць вторинної номінації щодо

апелятивних назв, які слугували основою їх виникнення [5, с. 114].

Ю. Карпенко зауважив, що топоніми становлять вагомий компонент стилю лише там, де вони вживані у великій кількості, тобто переважно в географічній і топонімічній літературі. При цьому в обох випадках вони не є «нормальними» словами: у першому вони слугують термінами, а в другому – об'єктом дослідження [12, с. 3].

Мікротопонім *Кинь-Грусть* активно вживаний у текстах української літератури, особливо на початку XX ст. Напр.: *2-го травня 1927 року > я поховав матір. Пішло димом батьківське гніздо. 7-го липня 1928 в Київському санаторії «Кинь-Грусть» помер на моїх руках од туберкульозу друг (Л. Чернов); Є десь у нас місцевість, курортна, санаторійна або просто дачна, і зветься вона «Кинь грусть» (І. Костецький); Мабуть, на 1833–1835 рр. припадає й будівництво власного хутора, що його сам поет найменував «Кинь-Горе» (очевидно, від російського *Кинь Грусть*), який увійшов в історію під назвою *Кукуріківщина*, хоч це була не офіційна, а, скоріше, «вулична» назва... (В. Забіла).*

Важливе місце посідають мікротопоніми, мотивовані іменами відомих історичних осіб, наприклад, Вільгельм Крістер: *Кристерова Гірка (Гірка Кристера) варіант Кристера Гірка, Grand Christer hotel, Фірма Кристера «Садівництво та насінне господарство В. Кристера», вулиця Родини Кристерів*, житловий комплекс «Крістер Град».

Тобто мають всі ці оніми відантропонімне походження, трансонімізувалися з антропоніма Крістер, де ім'я перейшло в прізвище конкретної історичної особи.

Крістер – Christer – Christus – латинське ім'я грецького походження, що означає «належить Христу, помазаний». Біблійне ім'я, що завжди популярне, у Німеччині поширене з середньовіччя. Серед іменників: Крістіан Моргенштерн, німецький поет. Крістер похідне від Крістіан, серед німців найулюбленіше ім'я, саме Крістер позначене як зменшувальне [27].

Krister (ім'я або прізвище) – зменшувальне від Christian – з давньогрецької Christianos «послідовник Христа». Χριστός у перекладі з грецької – «християнин», «той, який належить Христові», «послідовник віри Ісуса Христа». Наявний також варіант *Крістіан* [21, с. 108].

Вільгельм Крістер реальна історична особа, що переїхала до Києва в середині XIX ст.

Парк «Гірка Кристера» (хоч згідно з «Українським правописом» правильно вживати «Гірка Кристера») або Кристера Гірка – дендронім, дво-

компонентний (апелятив + антропонім), утворений способом трансонімізації.

Ергонім готель «Grand Christer hotel» (попередня назва «Екатерина Великая») – ергонім, репрезентований латиницею, двокомпонентний, прикметник + антропонім (прізвище тотожне імені).

О. Белей вводить до наукового обігу термін фірмонім на позначення «власної назви комерційно-виробничого об'єднання людей». Ця одиниця утворена від слова фірма «організація, що веде господарську діяльність» + онім [1]. Саме такі модифікації фіксуємо з онімом *Крістер*.

Фірмонім «Садівництво та насіннєве господарство В. Крістера» – багатокомпонентний, утворений поєднанням апелятивів + антропонім, вказуючи на власника.

Наявний також онім «*Будинок Крістера*», з реального будинку Вільгельма Крістера зробили пам'ятку архітектури місцевого значення, а також мінімакет Будинку Крістера в парку Кристєрова Гірка. Зберігся також дуб Крістера – фітонім.

Урбанонім-годонім *Родини Кристерів* з'явився в 2018 р. на честь родини Вільгельма, Юліуса, Едмунда, Арнольда Кристерів. Інший ергонім, який виник вже у ХХІ ст. – житловий комплекс «Крістер Град», теж виник способом трансонімізації, де компонент «Крістер» – це гарант комфортного розташування в місті, тому засновники будівельної фірми чітко розуміли, у якій місцевості створюють свій «град» і використали бренд «Крістер» з метою привернення уваги людей до історії Києва.

Кристєрова Гірка або хутір Кристера – історична місцевість у Подільському районі відома з 1-ї половини ХІХ століття як володіння угор-

ського князя Естергазі. Сучасна назва виникла після того, як у 1850 році тут було засноване багатопрофільне сільськогосподарське підприємство «Садівництво та насіннєве господарство В. Крістера».

Нині в цій місцевості охороняються ботанічні пам'ятки природи місцевого значення: Кристєрова Гірка (від 2001, пл. 4,3 га), Лісове урочище Кристерів (0,7 га), Віковий дуб Кристерів (обидві – від 1997), Ялиця Кристера (від 1999) [13].

Отже, проаналізувавши оніми *Пріорка*, *Кристєрова Гірка*, *Кінь-Грусть* у міському просторі Києва, необхідно зазначити, що ці мікротопоніми мають історичне значення, вони репрезентовані як ойконіми, ергоніми, дендроніми, урбаноніми, їм притаманна абсолютна омонімія, а інколи виступають як деривати. Сама місцевість із цими мікротопонімами може бути простором пам'яті української культури. Найменування міських топооб'єктів, тобто урбанонімія, значною мірою впливає на формування чи коригування історичної пам'яті, творення нових знань про минуле, інколи спростування того, що вважали достовірними історичними фактами. По-різному маркований та закодований у слові простір викликає й різні асоціації та погляди на минуле [16, с. 60]. Проаналізовані оніми є пам'ятками культури, мають для Києва історичну цінність. У часи Незалежності не так багато вдалося оприлюднити правдивих фактів, відновити забуті імена, відбудувати історичні пам'ятки. А зараз ще й війна не просто руйнує наші території, а знищує український топонімікон. Сьогодні і на науковцях лежить відповідальність зафіксувати мікротопоніми України, зберегти свій родовід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі назв підприємств Закарпатської обл.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2000. 17 с.
2. Бицко Н. І. Мікрогідронімія Тернопільщини (назви непротічних вод) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2012. 20 с.
3. Білінська Л. П. Формування мікротопонімії Покуття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 17 с.
4. Бучко Д. Класифікація ойконімів України (словотвірні-мотиваційний аспект). *Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці*. Чернівці : «Букрек», 2013. С. 198.
5. Бучко Д. Г. Ойконімія Покуття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : Чернівці, 1992. 35 с.
6. Галай О. Б. Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2009. 17 с.
7. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.
8. Гирич І. Б. Сучасна київська топоніміка як вияв історичної свідомості. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 133–141.
9. Гирич І. Б. Околиці історичного Києва. Київ : Либідь, 2017. 80 с.
10. Дідур Ю. І. Мотиваційна структура ергонімікону. *Записки з ономастики*. 2013. Вип. 16. С. 51–59.
11. Желєзняк І. М. Київський топонімікон / Відп. ред. В. П. Шульгач. Київ : Видавничий дім «Кий», 2013. 224 с.

12. Карпенко Ю.О. Стилістика топонімії. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2008. С. 1–9.
13. Ковалинський В.В. Кристєрова гірка. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т.15. URL: <https://esu.com.ua/article-1609>.
14. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: *Походження назв поселень України*. Наук.-попул. вид. Київ : Либідь, 2001. 304 с.
15. Однопозов І., Кононюк Д. Наша Пріорка. 2-е вид. Київ, 2019. 288 с.
16. Павленко І. Я. Урбаноніми як засіб формування історичної пам'яті *Філологічні науки. Мова. Література. Фольклор*, (2), 2018. С.58–66.
17. Панєкіна Т. І. Назва Київ в українських прислів'ях та приказках. URL: <http://karpenko.in.ua/wpcontent/uploads/2012/12/Panekina.pdf>.
18. Пономаренко Л., Різник О. Короткий топонімічний довідник. Київ : Павлім, 2003. 82 с.
19. Попельницька О. Локалізація «Біскупщини» та «Біскупського містечка» на планах Подолу 1695 та 1803 р.р. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2002.-5. С.196–208.
20. Савчук Н. М. Мотивація топонімікону міста Києва. *Філологічний часопис*: зб. наук. праць. Умань : Візаві, 2016. Вип. 1(6). С. 106 – 113.
21. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Словник-довідник (за ред. В. М. Русанівського; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. 3-тє вид., випр. Київ : Наукова думка, 2005. 334 с.
22. Степанов Є. М. Модель і методологія урбанолінгвістичного дослідження в Україні. *Соціолінгвістичні студії*. Київ, 2010. С. 115 – 123.
23. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
24. Фесенко Г. Ландшафти пам'яті у міському просторі: культурфілософський дискурс. *Людинознавчі студії*. Серія : Філософія. 2015. Вип. 32. С. 55–64.
25. Цілина М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 23 с.
26. Янчишина Я. В. Мікротопонімія Центральної Хмельниччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021. 20 с.
27. Vornamenlexikon. URL: <https://www.wissen.de/vorname/christer>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ КУЛІНАРНОГО ВІДЕОРЕЦЕПТУ

LINGUOPRAGMATIC CHARACTERIZATION OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF A CULINARY VIDEO RECIPE

Волощенко Є.І.,

orcid.org/0000-0001-6600-8302

*аспірант кафедри загального мовознавства та слов'язнавства
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Статтю присвячено загальній характеристиці відеорецептів українськомовних кулінарних YouTube-блогів. Особливу увагу приділено структурній організації та лінгвістичному оформленню відеорецептів. Безпосереднім об'єктом дослідження є відеорецепти сучасних українськомовних кулінарних YouTube-блогів «Євген Клопотенко», «Лілія Цвіт», «Тетяна Литвинова», «Наші бесаги» та деяких інших. Дослідження спрямовано на аналіз прагматики відеорецептів. У статті проаналізовано зовнішні та внутрішні елементи структури відеорецептів. Відеорецепт – це основна інформаційна категорія відеоблогу, детальна інструкція приготування певної страви. Відеорецепт використовує усні та письмові засоби передачі інформації, які поєднуються з візуальним і аудіальним супроводженням. Головною метою створення відеорецептів є залучення потенційної аудиторії до приготування страви та демонстрація актуальних результатів. Зовнішніми елементами відеорецепта, що супроводжують пропонований блогером лінгвовізуальний твір, є заголовок, опис відео (анонс), глядацькі коментарі (факультативно). Кожен із цих елементів потребує подальшого детального лінгвістичного та комунікативно-прагматичного аналізу. Блогери обов'язково надають інформацію про перелік інгредієнтів і посилання на важливі відео, соціальні мережі тощо, яскраво оформлюють свій відеоблог. Частина відеорецептів має у своєму складі хештеги та часові розділи. Більшість із названих елементів потрібна для того, аби потенційний реципієнт міг знайти якусь необхідну для себе страву, оцінити її, не переглядаючи відеоролика. Внутрішньо відеорецепти мають також складну, але досить чітко сформовану структуру. Типовими конструктивними елементами їх є привітання, звертання до адресата, самопрезентація, характеристика авторського ставлення до роботи та аудиторії, детальні пояснення щодо приготування та подачі страв, презентація готової страви, вдячність за перегляди відео та прохання підтримувати цю діяльність через коментарі, поширення, підписки. Перспективи дослідження пов'язані з описом тактик самопрезентації блогера, лінгвістичного оформлення відеорецептів за основними вже виділеними структурними елементами, засобів впливу на аудиторію.

Ключові слова: Інтернет-комунікація, кулінарний відеоблог, відеорецепт, лінгвопрагматика, структура.

The article is devoted to the general characteristics of video recipes on Ukrainian-language culinary YouTube blogs. Particular attention is paid to the structural organization and linguistic design of video recipes. The direct object of the study is video recipes of modern Ukrainian-language culinary YouTube blogs such as Yevhen Klopotenko, Lilia Tsvit, Tetiana Lytvynova, Nashi Besagy, and some others. The study aims to analyze the pragmatics of video recipes. The article analyzes the external and internal elements of the video recipe structure. A video recipe is the main information category of a video blog, a detailed instruction on how to cook a certain dish. A video recipe uses verbal and written means of transmitting information, which are combined with visual and audio support. The main goal of creating video recipes is to engage the potential audience in cooking and demonstrate the actual results. The external elements of a video recipe that accompany the linguistic and visual work offered by the blogger are the title, video description (announcement), and viewer comments (optional). Each of these elements requires further detailed linguistic and communicative-pragmatic analysis. Bloggers must provide information about the list of ingredients and links to important videos, social networks, etc., and make their video blogs colorful. Some video recipes include hashtags and time sections. Most of these elements are necessary for a potential recipient to find a dish they need and evaluate it without watching the video. Internally, video recipes also have a complex, but well-defined structure. Typical structural elements include a greeting, an address to the addressee, self-presentation, a description of the author's attitude to work and the audience, detailed explanations of cooking and serving dishes, a presentation of the finished dish, gratitude for watching the video, and a request to support this activity through comments, sharing, and subscriptions. The prospects of the study are related to the description of blogger's self-presentation tactics, linguistic design of video recipes according to the main structural elements already identified, and means of influencing the audience.

Key words: Internet communication, culinary video blog, video recipe, linguistic pragmatics, structure.

Постановка проблеми. Сьогодні Інтернет-комунікація пропонує велику кількість засобів для надання важливої й актуальної інформації. Одним із таких популярних засобів є відеоблоги на платформі YouTube. Блогери пропонують для своєї аудиторії як розважальний, так і навчальний контент, прикладом чого є численні кулінарні віде-

облоги. Кожен відеоблог – це своєрідна колекція відеорецептів, які є структурними елементами, що створюють його основу. Лінгвопрагматична специфіка відеорецептів пов'язана з відбором засобів впливу на аудиторію, комунікативних стратегій і тактик, яким блогер надає перевагу, способами його самопрезентації тощо своїх повідомлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські мовознавці Л. О. Гречуха і В. В. Кузєбна [2], А. Ю. Корягіна [4], О. В. Долгушева і В. Ю. Кочубей [3], досліджували тексти англо-, німецько- та українськомовних кулінарних рецептів, аналізували їх як лінгвовізуальний феномен. Наукові розвідки О. А. Остроушко [6; 7; 8] орієнтовано на семантику кількості та деякі комунікативні параметри, представлені в кулінарних рецептах (адресат, адресант, мета та ситуація комунікації). Предметом лінгвістичного аналізу поставали також сфери функціонування кулінарного рецепта як мовленнєвого жанру [10]. Дослідження кулінарних рецептів у лінгводидактичному аспекті пов'язано з навчанням англійської мови як іноземної й формуванням міжкультурної та перекладацької компетентності [11]. Нашу увагу було зосереджено на українськомовних відеорецептах, які, наскільки нам відомо, іще не були предметом окремого цілісного дослідження, із чим пов'язуємо **актуальність** нашої розвідки.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – лінгвопрагматична характеристика структурних компонентів відеорецептів як складника українськомовних кулінарних YouTube-блогів.

Матеріалом дослідження є кулінарні YouTube-блоги Євгена Клопотенка (ЄК, <http://surl.li/nhkdb>), Тетяни Литвинової (ТЛ, <http://surl.li/nhjzk>), Лілії Цвіт (ЛЦ, <http://surl.li/nhkdu>), Лізи Глинської (ЛГ, <http://surl.li/nhjzc>), Марії Михальченко (ММ, <http://surl.li/nhkdz>), Катерини Тарасенко (КТ, <http://surl.li/rwdax>); блоги «Наші бєсаги – їжа та рецепти» (НБ, <http://surl.li/nhkdw>) та Онишкевичи (О, <http://surl.li/oyexhw>).

Виклад основного матеріалу. Кулінарний відеоблог як цілісне утворення є своєрідним інформаційно насиченим щоденником (збіркою відеорецептів), авторським проектом, у якому відеоблогери діляться своїми знаннями та порадами щодо кулінарної сфери [5, с. 138].

Кожен кулінарний відеоблог складається з кількох елементів:

1. Опис YouTube-каналу (загальна інформація про відеоблог, його специфіку, про кухаря, пояснення, чому варто підписатися на канал, тощо).

2. Посилання на соціальні мережі кухаря, онлайн-магазин, сайт із рецептами (блог).

3. Відомості про канал: посилання на відеоблог; кількість записаних відео, підписників і переглядів; дата створення каналу; країна походження відеоблогу.

4. Головна сторінка: нові, актуальні, найбільш популярні відео, які вже зібрано в списки від-

творення за категоріями, наприклад, «Рецепти святкових тортів», «Рецепти печива та цукерок». Для цих списків відтворення є окреме місце в YouTube-блозі.

5. Відеорецепти (основне джерело інформації).

Факультативно деякі відеоблоги мають YouTube shorts (малі за часом відеоогляди протягом близько однієї хвилини, які блогери публікують в інших своїх соціальних мережах).

Кулінарні відеоблоги складаються з великої кількості рецептів. Словник української мови пропонує таку дефініцію лексеми *рецепт*: «2. Вказівка про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви і т. ін.» [9, т. 8, с. 521]. За О. А. Остроушко, кулінарний рецепт є певним текстом-інструкцією, репрезентацією відомостей про спосіб приготування страв з огляду на соціальні характеристики життя людини (доступність, простота приготування та деякі ін.) [7, с. 96].

Сьогодні рецепти існують у двох формах – письмовій та усній. Письмова форма – публікації на кулінарних сайтах, блогах, статті в газетах, журналах і кулінарних книгах, натомість усну форму представлено переважно через відеоблоги. Звідси можемо говорити про те, що відеорецепт – це усна форма репрезентації рецепта через відео; відеоалгоритм приготування страви, який має також окремі елементи письмової форми (заголовок, анонс тощо). Відеорецепт створюють для того, аби глядацька аудиторія могла краще приготувати певну страву, бути залучена до приготування власноруч отримати гарний результат [1, с. 95]. За тривалістю такі відеоролики звичайно займають від 3 до 10 хвилин.

Кожний відеорецепт являє собою систему зовнішніх і внутрішніх компонентів. Зовнішні компоненти – це такі елементи відеорецепта, які не належать до відеоролика – лінгвовізуального твору, пропонованого блогером аудиторії свого YouTube-каналу, а супроводжують і доповнюють його. Натомість внутрішні компоненти – це складники відеорецепта, що містить адресовану глядачам промову блогера, відеоряд і звукове супроводження.

Усі відеорецепти проаналізованих відеоблогів мають такі зовнішні компоненти: заголовок, опис відео (анонс), посилання на інші ресурси (сайт блогера, соціальні мережі, інші цікаві відеорецепти, замовлення продуктів або техніки тощо), перелік інгредієнтів страви та коментарі глядачів. Значна частина відеоблогів (НБ; О; ЄК, ЛГ) має також хештеги – словесні позначки, кліше, за допомогою яких користувачі можуть знайти потрібні рецепти, наприклад: #желе #онишкевичи #рецепт #українською #сирнежеле (О).

Деякі відеорецепти (НБ; ЄК) мають такий елемент, як часовий код (Time code). Це означає, що кожен відеорецепт поділено на дрібні фрагменти з часовими позначками (розділами). Кожен реципієнт може переглянути етапи приготування страви, повернутися на той етап, який пропустив або не зрозумів, з'ясувати, наскільки приготування буде простим, цікавим, швидким, яких потребує продуктів тощо. Це нагадає книгу з розділами. Наприклад, рецепт приготування мачанки містить такі розділи, що відтворюють послідовність дій: «про мачанку», «підготовка складників», «сало для шкварок», «ставимо на вогонь дві сковороди та вливаемо молоко», «сало на сковорідку», «додаємо яйце», «варіації мачанки», «додаємо борошно», «шкварки», «грибна мачанка та м'ясна мачанка», «додаємо сметани», «додаємо все з макітри до молока», «мачанка закусює», «секретний солоний складник», «мачанка готова», «що мачали в мачанку» (НБ).

Додаткове привернення уваги глядачів у відеорецептах усіх проаналізованих відеоблогів пов'язане з візуальним оформленням: кожен відеорецепт має обкладинку (прев'ю). Найчастіше це яскрава світлина із зображенням страви, певного процесу приготування чи важливих інгредієнтів.

Перший контакт блогера з аудиторією відбувається за допомогою заголовків, які зосереджують глядача на способі приготування страви, її призначені, основних інгредієнтах тощо. Наприклад, **ГОТУЮ НА ВЕЧЕРЮ! КУРЯЧЕ ФІЛЕ У ДУХОВЦІ. ФАРШИРОВАНЕ КУРЯЧЕ ФІЛЕ** (ЛЦ).

Наступна частина відеорецепта – це опис відео (анонс). Він є своєрідним відеорецептом в мініатюрі, який стисло та чітко повторює все те, про що відеоблогер буде розповідати у своєму відеороліку.

Такі анонси можна поділити на два види – короткі та поширені. Короткий анонс містить лише привітання, побажання, назву страви, її основні якісні характеристики, наприклад: **Вітаємо! Підготовка до Великодня триває, сьогодні пропонуємо приготувати сирну паску в духовці. Готується легко, без довгих замісів, виходить вогкою, пористою, в міру солодкою. Готуйте на здоров'я!** (О).

Поширені анонси є більш емоційними звертаннями до глядачів, наприклад, із закликком до спільного приготування, риторичним питанням, метафорою, вираженням авторської позиції, більш детальним описом страви в цілому. Наведемо приклад такого анонсу: **Штурханці. Коли я розповідаю вам про українські страви, мій рот авто-**

матично розпливається у посмішці, у відео ви зможете переконатися у цьому. А поки питаю – чи всі ви любите картоплю та кисломолочний сир? Впевнений, що більшість з вас точно скажуть «так». Сьогоднішня українська страва буде саме з цих інгредієнтів – приготуємо штурханці. Ця страва з картоплі може трохи нагадати вам зрази з сиром або картопляні галушки, але вона має свій унікальний шарм. Тож дивіться і готуйте автентичні страви разом зі мною! (ЄК).

Далі після того, як ми дізналися назву страви, прочитали, як буде відбуватися її приготування, на який результат можемо розраховувати наприкінці відео, переходимо до внутрішнього наповнення відеорецептів.

Автор відеоблогу перед приготуванням страви вітається зі своєю аудиторією, розповідає більш детально, ніж в описі відео (анонсі) про вибір страви, її важливі характеристики, походження, традиції. Блогер перед приготуванням завжди демонструє вже готову страву, привабливий вигляд якої заохочує до подальшого перегляду. Також вступна частина відеорецепта передбачає знайомство з блогером, його каналом, прохання підписатися, уподобати відео, прокоментувати, адже для автора це дуже важливо та актуально. Наведемо приклад: **Здоровенькі були // це ніжна картопляна запіканка // яка готується просто і виходить дуже смачною // потрібно всього змішати кілька простих складників / запекти в духовці / страва вже у вас на столі // рекомендуємо зберегти відео і приготувати / коли з'явиться бажання // ми ж спробували відтворити її у сільській печі // давайте подивимося / що з того вийшло // А ви пишіть / звідки ви родом і чи готують так у ваших краях та як називають подібну страву // до речі / ви на каналі Наші бесаги / де ми досліджуємо страви в Україні / і якщо ви тут вперше / підпишіться на канал / не забувайте ставити вподобайки / писати коментарі та розповсюджувати відео // це все допомагає розвивати і збільшувати кількість українського контенту** (НБ).

Відеоряд рецептів, поданих у кулінарних блогах, може бути побудований у різний спосіб. У більшості відеоблогів автор надає інформацію про приготування страви, дає поради, але ми не бачимо цієї людини: уся увага зосереджена на його рухах і діях. Стисло мовлення блогера відтворено на екрані. Глядачі мають змогу одночасно слухати детальний рецепт, бачити на екрані його конспективну текстову версію й переглядати відео з діями. Ці відеорецепти є повноцінним навчальним ресурсом. Наведемо кілька прикла-

дів конспективних виразів з YouTube-блогу Лілії Цвіт: *Викладаємо терті яблука у сковорідку та тушимо до готовності 20–25 хв. У мисці з'єднуємо тушені яблука та желе. Перемішуємо до розчинення желе (ЛЦ).* У деяких відеорецептах усний текст відсутній, аудиторія спостерігає за діями блогера, які супроводжуються письмовими коментарями на екрані. Нарешті блогер може перебувати в кадрі та синхронно коментувати всі свої дії.

Ще одна особливість відеорецептів пов'язана з настановою їх авторів на створення приємної та невимушеної атмосфери. Саме тому практично всі відеорецепти мають музичне оформлення. Ті фрагменти відеорецептів, у яких нема жодних авторських коментарів, мають більш гучний звук мелодії (тоді на екрані, крім переліку інгредієнтів, бачимо тезовий виклад основних дій у приготуванні страви). Натомість коли вже кухар розповідає про свій рецепт, музика не заважає, а заспокоює, налаштовує на дружню атмосферу, надихає.

Оскільки одним із найважливіших завдань блогера є надання глядачам повної інформації про страву, автор відеорецепта, як правило, зазначає, що всі інгредієнти є в описі до відео. Додатково під час приготування перелік продуктів продубльовано на екрані – відразу після вступних зауваг чи наприкінці відео, ліворуч або праворуч від основного зображення (а в цей момент глядачі слухають не блогера, а приємну музику, ним запропоновану). За потреби на екрані з'являються слайди з окремими діями, процесами приготування та іншою важливою інформацією: *двічі паніруємо котлетки та знову відправляємо в морозилку на 20 хв. (ЄК); підготовка капусти; щоб тримали форму; заливка (ММ).*

Фінальним елементом відеорецептів є презентація готової страви, її куштування. Тут блогери обов'язково дякують за перегляд, прощаються з аудиторією, бажають щось хороше, нагадують про підписку, коментарі, поширення. Автори демонструють доброзичливе ставлення до своєї аудиторії, розраховуючи на розвиток своєї справи. Наведемо один із наприклад завершальної частини відеорецепта з YouTube-блогу Лізи Глінської: *В нас вийшла ціла гора смачних / соко-*

витих / корисних печінкових оладок // спробуємо // дуже смачні // і хотіла вам сказати / що гречка зовсім не відчувається / дітям не кажіть / Ну тим / хто не любить гречку // І до речі / друзі / вони без глютену // Дякую всім / що були сьогодні зі мною // Дякую / що підписалися на мій канал / поставили вподобайку // до нових зустрічей і бережіть себе (ЛГ).

Для того, щоб підтримувати зворотній зв'язок з аудиторією, блогери завжди наполегливо просять глядачів про коментарі. Розглянемо коментарі до одного з відеорецептів Тетяни Литвинової (ТЛ). Як правило, маємо від глядацької аудиторії такі різновиди коментарів: 1) слова вдячності та доброзичливого ставлення до автора відеоблогу (*Вас обожнюю, таке враження, що від вас сяйво випромінюється; Ваші рецепти завжди смачненькі!; Щиро дякую за Вашу роботу й інформацію*); 2) оцінка готової страви (*Ну і краса!; Гарна подача!; Просто і апетитно*); 3) готовність приготувати страву з відео (*Обов'язково приготую на вихідні своїм рідним; Рецепт зберегла. Після посту приготую*). Ці коментарі свідчать про те, що блогер досягнув своєї мети: глядачі зацікавилися, похвалили роботу, подякували, добре провели час, неодмінно будуть користуватися інформацією з відео.

Висновки. Відеорецепт – це детальна, покрокова інструкція для приготування певної страви, яка є ядром відеоблогів, основним джерелом інформації для глядачів. Відеорецепти мають чіткі структурні особливості. Обов'язковими зовнішніми елементами відеорецептів є заголовок, анонс, перелік інгредієнтів, посилання на інші сайти чи відео, візуальне оформлення та коментарі аудиторії. Факультативно блогери додають також до своїх відеорецептів хештеги та перелік розділів (тайм-код). Внутрішніми елементами відеорецептів є привітання, презентація блогу чи страви, детальний опис приготування, дегустація, подяка глядачам і прохання про підтримку відеоблогу. Перспективи подальшого дослідження полягають у детальній характеристиці використаних мовних засобів, тактик впливу на глядачів, коментарів глядачів, аналізі заголовків, вступних і завершальних слів автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавран І. А., Грабарчук О. М., Грубич К. В. Жанрово-тематична класифікація відеоблогінга: науковий підхід. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2021. № 3. С. 92–97.
2. Гречуха Л. О., Кузєбна В. В. Текст кулінарного рецепта як лінгвовізуальний феномен. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету.* 2016. № 25. С. 257–260.
3. Долгушева О. В., Кочубей В. Ю. Кулінарний рецепт як засіб формування і розвитку англійської лінгвістичної і мовленнєвої компетентностей. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. № 2(27). С. 58–63.

4. Корягіна А. Ю. Лінгвістичний аналіз німецько- та україномовних текстів кулінарних рецептів. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 12. С. 99–103.
5. Левенкова Є. В., Кевлюк І. В. Відеоблог у TikTok як засіб персональної популяризації. *Universum*. 2024. № 5. С. 136–140.
6. Остроушко О. А. Ключові аспекти кількісної семантики в текстах сучасних кулінарних рецептів. *Філологіка*. 2020. № 21. С. 197–206.
7. Остроушко О. А. Параметри українського кулінарного сайту: соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. № 19. С. 91–108.
8. Остроушко О. А. Семантика міри і кількості в текстах сучасних кулінарних рецептів. *Матеріали доповідей, приурочених 90-річчю Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг. 2020. С. 116–121.
9. *Словник української мови: В 11 томах*. (1970–1980). Наукова думка. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 25.08.2024).
10. de la Cruz Cabanillas I. Genre and text-type conventions in early modern women's recipe books. *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas*. 2017. Vol. 12. P. 13–21.
11. Bubel C., Spitz A. The way to intercultural learning is through the stomach – Genre-based writing in the EFL classroom. *Culinary Linguistics. The chef's special* / Ed. by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. P. 157–187.

**СЕМАНТИЧНИЙ ОБШИР ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ
У ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРШОГО ТОМУ ЗБІРНИКА «КОЛОМІЙКИ»)**

**SEMANTIC SCOPE OF THE DIALECT VOCABULARY
IN VOLODYMYR HNATIUK'S FOLKLORE RECORDS:
A CASE STUDY OF THE FIRST VOLUME OF THE COLLECTION "KOLOMYIKAS"**

Грицевич Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-2716-3235

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мова фольклору як національно-культурний феномен віддавна перебуває в різновекторному фокусі науково-дослідницької уваги українських діалектологів. Максимальною точністю, високим рівнем фахової філологічної сумлінності й об'єктивності позначені фольклорні матеріали, які записував авторитетний учений-етнограф Володимир Гнатюк. Ґрунтовною й надійною базою для теоретичних і практичних положень і узагальнень у пропонуваній науковій розвідці став перший том збірника «Коломийки», оприявнюваного в упорядкуванні В. Гнатюка на початку ХХ ст. у Львові в рамках «Етнографічного збірника» – серійного видання Наукового товариства імені Шевченка.

Здійснено семантичний аналіз діалектних номінацій, які стосуються найрізноманітніших сфер людського буття: назви на позначення спорідненості та свояцтва, номінації людей за ознаками національності, соціального чи матеріального стану, виконуваною дією, фізіологічними особливостями тіла, рисами характеру й поведінки. Говіркову палітру засвідчених назв увиразнюють також прикметники, які актуалізують фізичні чи психічні характеристики людей. Засвідчено цілі ряди ареально маркованих дієслів, займенників, прислівників, прийменників, сполучників, часток і вигуків. Зроблено висновок, що у зв'язку з невпинною глобалізацією, а відповідно, й змінами традиційного побуту, ведення господарства, чимало лексем переходять до розряду архаїзмів, витісняються з ужитку новими словами, стираються з пам'яті носіїв говірок, зникаючи назавжди. Практичне значення запропонованої науковій спільноті статті полягає в тому, що її лексичний фактаж може бути використаний у процесі укладання зведеного словника українських говорів, на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти, вивчаючи тему «Діалектні слова», під час викладання в закладах вищої освіти нормативного освітнього компонента «Українська діалектологія», спецкурсів та вибіркових дисциплін із українського говіркознавства.

Ключові слова: діалект, лексико-семантична група, номен, фольклорні записи, коломийки, Володимир Гнатюк.

The language of folklore as a nation's cultural phenomenon has long been the multi-vector focus of Ukrainian dialectologists' scientific research. The folklore materials, recorded by the authoritative scientist-ethnographer Volodymyr Hnatiuk, are characterized by utmost accuracy, high professional philological integrity and objectivity. The first volume of the collection «Kolomyikas», published in Lviv under the editorship of V. Hnatiuk as a part of the «Ethnographic Collection» (a serial publication of the Shevchenko Scientific Society) at the beginning of the 20th century, has defined the fundamentals and reliable basis for theoretical provisions, generalizations, and conclusions in this scientific investigation.

The article highlights the issues of semantic analysis of the selected dialectal nominations that relate to the most diverse spheres of human existence: names to indicate family ties and kinship, naming people by nationality, social or material status, performed activity, physiological features, and character-behavior traits. The colloquial palette of the analyzed nouns is represented by adjectives actualizing the people's physical or mental characteristics and a wide range of dialect-marked verbs, pronouns, adverbs, prepositions, conjunctions, particles, and exclamations. Finally, under the influence of globalization and, accordingly, changes in the traditional way of life and management of the economy, many lexemes pass to the category of archaisms, are displaced from usage by new words, and, as a result, are erased from the memory of the speakers, disappearing forever. The practical value of the article is significant since the collected material can be utilized in the process of compiling a consolidated dictionary of Ukrainian dialects, at the Ukrainian language lessons in institutions of secondary education while studying the topic «Dialect words» and in the institutions of higher education when teaching the course of the «Ukrainian Dialectology», involving special courses or optional/elective subjects in Ukrainian dialectology.

Key words: dialect, lexical-semantic group, nomen, folklore records, kolomyika, Volodymyr Hnatiuk.

Актуальність і постановка наукової проблеми. На міжнародній науковій конференції «Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст» (Київ, 31 березня – 2 травня 2014 року) директор Інституту української мови П. Ю. Гриценко констатував: «Для української діалектології, як і для

інших слов'янських, актуальними є проблеми: **що** з усієї складної структури діалектної мови (ДМ) необхідно досліджувати, **для чого і за допомогою яких дослідницьких прийомів і процедур** студіювати цей феномен» [1, с. 145]. Усе частіше об'єктом зацікавлення діалектологів стають етнографічні й фольклорні матеріали, у яких із різною

інтенсивністю упорядники відтворили релевантні мовно-територіальні ознаки.

Видатним документалістом кінця XIX століття й першорядним записувачем народної творчості, який добре усвідомлював цінність зібраного етнографічного матеріалу, був Володимир Гнатюк (1871–1926) багаторічний вчений секретар НТШ, голова Етнографічної комісії, автор понад 300 праць (у т. ч. монографій) із фольклористики й етнології, про якого Іван Франко відгукнувся так: «Він був феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один» [2]. Не менш відомий сучасник Володимира Гнатюка у плеяді корифеїв науки музикознавець-фольклорист Філарет Колесса (1871–1947), ознайомившись із фундаментальним шеститомником «Етнографічні матеріали з Угорської Русі», вказав, що «у зв'язку із збиранням творів усної словесності, Гнатюк присвячував пильну увагу також діалектологічним признакам і справам мови» [цит. за: 3, с. 10], відзначаючи далі, що «надто педантичне зазначування усіх, навіть зовсім дрібних фонетичних відтінків у текстах відбивається некорисно на їх прозорості; така транскрипція утруднює користування текстами. Для цілей фольклористики вистачило би списи діалектів, а для їх ілюстрацій взірці, подавані докладною транскрипцією у вступних статтях» [цит. за: 3, с. 11], з чим не можемо погодитися. Свої засади записування етнографічного матеріалу Володимир Гнатюк неодноразово подавав у різних працях, і щоразу обов'язковим незмінним критерієм була точність у передачі мовлення респондентів.

Мета статті – здійснити семантичний аналіз діалектних найменувань вицленованих із текстів коломиїок, записаних Володимиром Гнатюком. Для досягнення окресленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

1) сформувані шляхом суцільної вибірки із першого тому збірника «Коломиїки» (1905) корпус народнорозмовних назв, які вербалізують найбільш репрезентативні сегменти мовної картини світу діалектоносіїв;

2) класифікувати зафіксовані номінації за лексико-семантичними групами;

3) охарактеризувати склад і семантику виявлених номінацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опрацювання такого жанрового різновиду фольклору як коломиїки дало змогу виділити значну кількість одиниць, що формують широкий пласт лексико-семантичних груп, серед яких найбільше

назв осіб: а) за спорідненістю та свояцтвом: *деде* «тато», пор.: «*І ти Гуцул, і я Гуцул, обасмо Гуцули, тебе дедє так зробили, що нені не чули*» [4, с. 47], «*Дедю беріт, маму лишіт, бо я сам у хаті*» [4, с. 60]; *тетя* «тато», пор.: «*Та данцюю, та данцюю, чоботетка псую, а то мене не коштує, бо тетя купує*» [4, с. 157], «*Не стій, дівко, коло данцу, але йди додому, заграє ти тетя в ложку, та й прийдеши потому. Заграє ти тетя в ложку, а брат у сопівку, та буди ти си здавати, що пилас горівку*» [4, с. 163]; *стрик* «дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри», пор.: «*Казав міні Гарасим, казав міні Роман, аби я пішов до стрика завалити комин*» [4, с. 116]; *бенькарт* «байстрюк», пор.: «*Ой посіцкі парубочки на папери пишут, а лисецкі репухачі бенькарти колишут*» [4, с. 85];

б) за соціальним та/або матеріальним станом: *сарака, серака* «бідолаха», пор.: «*Ой сарака Полєночка кукурудз сапає, а вражая Гуцулія бесаги латає <...> Ой серака Поляниця кукурудзи поле, а упадча Гуцулія вже біжить у поле*» [4, с. 46], «*Та сарака Гуцулочка по горі ходила, а як зійшла на долину, води си напила <...> Та сарака Гуцулочка колопиньки терла, як узріла Гуцулика, на порозі вмерла*» [4, с. 53], «*Та сараки Венгерчуки по сьвітку мандрують та за свою доманицю ні знають, ні чують*» [4, с. 63], «*Ой, сараче, каже кучно, не чини так гучно*» [4, с. 83]; *газдиня* «господиня», пор.: «*Ой циганка ни газдині, та й не вмє прєсти, зачепи ї за язик, як умє клєсти*» [4, с. 62]; *газда* «господар», пор.: «*Ти, Іванку, покинь мамку, я покину газду*» [4, с. 62], «*Сьвятий Боже, сьвятий крїпкий, а ти, газдо, відки?*» [4, с. 83];

в) за національністю: *таліян* «італієць», пор.: «*Чи ви, люди, подуріли, та й поварювали, що ви тоту дівчинину Таліянам дали*» [4, с. 64];

г) за фізичними (фізіологічними особливостями): *телевач* «товстопузий, повний», пор.: «*Нагуївські парубочки мід, горівку пили, ясеницкі телевачі на чиру сі били <...> Нагуївські парубочки в коримі напивали, ясеницкі телевачі гарбузи закрали*» [4, с. 83];

д) за виконуваною дією: *гудак* «музикант», пор.: «*Загуди ми, гудаченьку, чесний чоловіче, заріжу ти когутика, най не кукуріче*» [4, с. 150], «*Як гудаки красно грают, а я не танцюю, через чужі молодіці дома не ночую*» [4, с. 155];

е) за особливостями характеру, поведінки: *плюга* «плюгава, огидна людина», пор.: «*Гей, Рахове, Раховочку, цукровий медочку, ой спалила, змолозила плюга головочку*» [4, с. 85]; *галган* «нероба, гультяй», пор.: «*Ой цісару, цісаройку, ой*

цісару пане, колис забрав добрі хлопці, забори галгани» [4, с. 240]; **заведія** «ініціативна людина», пор.: «Не йди, дівко, та й за Ляха, бо Лях заведія» [4, с. 59]; **фрейда** «розпусна жінка», пор.: «Ой на горі кримениці, на долині крейда. Ой вже мене обрехала Парасуня фрейда» [4, с. 134];

е) назви, які вказують на віковий/сімейний стан: **ледінь, легінь** «легінь, парубок», пор.: «Пішов ледінь до Сигота мури мурувати, ой наказав ледінь дівці рік ся не віддати» [4, с. 86], «Данцувала стара баба на ярмарку з Грицьком, та вибила логіневи штири зуби цицьков» [4, с. 100]; **білявиця** «кохана дівчина», пор.: «Куди ідеши, пане брате. Ци не до Рахова? Кажу моїй білявици най буде здорова!» [4, с. 85];

є) характерологічні й оцінні прикметники: **голомшивий** «людина з притупленим розумом», пор.: «У Жураках гарні дівки, не підуть за мене. Ой підуть до Старуні, а там голомшиві» [4, с. 91]; **волюватий** «хворий на зуб», пор.: «У Парицех волюваті та як кадовбиці» [4, с. 93]; **телеватий** «товстопузий, повний», пор.: «А внадив сі до Петруні Лесьо телеватий» [4, с. 83], «Які були файні хлопці, пішли за жовньири, а та біда телевата не стала до міири» [4, с. 218], «Вибирає наш пан цісар хлопці молоденькі. Вибирає, вибирає, котрі ни жонаті, шоби вдома ни плакали жінки гиливаті» [4, с. 237]; **репухатий** «гладкий, череватий», пор.: «Угринівські парубки сіяли й орали, а ямницькі репухаті гарбузи закрали» [4, с. 90]; **варюватий** «ненормальний, несамовитий, божевільний», пор.: «Чи ви, Жидки, подуріли, чи ви варюваті? Дедю беріт, маму лишіт, бо я сам у хаті» [4, с. 60].

Засвідчено назви частин людського чи тваринного організмів: **чівка** «волосся спереду голови», пор.: «Ой з-зза гори високої вілітїла бжїлка, в Тимофійка файний вусок, а в Іленки чівка» [4, с. 143]; **гузниця** «сідниця», пор.: «Сидит бусько на долині та трїсе гузницева, не гулялам дівчиною, буду молодичев» [4, с. 171]; **лаба** «лапа», пор.: «Ой ни співай, парубоньку, бо ни знаєш як, як, возьми жибу за лабоньку, та по писку хляп, хляп» [4, с. 183]; **фльики** «внутрішні органи тварини; свинячі або телячі тельбухи», пор.: «Ой ни співай, дівчинонько, ни майши подьики, бо в нас такі під ратушом продавали фльики» [4, с. 177].

Виявлено цілу низку **абстрактних понять:** **хороба** «хвороба», пор.: «Бодай тибє, дівчинонько, хороба напала, що ти собі з-під Самбора Бойка сподобала» [4, с. 56], «А в городі бобовинє, нима на нїм бобу, а лапшиньські парубоньки лижат на хоробу» [4, с. 81]; **набоженство** «церковна відправа», пор.: «Закликав піп та на службу та на

набоженство» [4, с. 191]; **нута** «мелодія; нота», пор.: «Ти такої не співай, бо не маєш нути, тобі язик відрізати та й до сраки пхнути» [4, с. 177]; **пластовец** «лапатий снігопад», пор.: «Ой щос з тої полонинки пластовец си суне: один відси, другий відти. Що дієши, Настуне?» [4, с. 132]; **гаразд** «щастя, благополуччя», пор.: «Чому хлопці не сьпівають? Гаразду не мають, як в грудех їх задусило, та й не віддыхають» [4, с. 177], «Ти, Іванку, покинь мамку, я покину газду, та підемо в Волощину шукати гаразду» [4, с. 62]; **дзюра** «дірка», пор.: «В Тернополи на ратушу два дома новеньких, там капітан вибирає хлопців молоденьких. А богацкі вибирає, додому пускає, а бідними сиротами дзюри затикає, бо богацкі гроши мають, то ся викупають, а бідними сиротами дзюри затикають» [4, с. 217].

Мовний світ коломийок репрезентують також слова інших частиномовних класів, серед яких:

а) прикметники: **кервавий** «кривавий», пор.: «Ой Гуцули, протокули, зрубали калину, тече річка кервава через полоинну» [4, с. 47]; **надобний** «добрий; смачний», пор.: «Як Гуцула не любити, коли Гуцул годний, у Гуцула діжка масла та і сир надобний» [4, с. 50]; **красший** «кращий», пор.: «А ти кажеш, дівчинонько, нима понад тебе? Є в Мазура свиня бура, ще красша від тебе» [4, с. 59], «А в Бориса свиня лиса ще красша від тебе» [4, с. 118]; **сорокатий** «строкатий; рябий», пор.: «Вийшли кури з-зза фігури самі сорокати, а вівківські дівчатонька самі черевати» [4, с. 73]; **передтогідний** «позаторішний», пор.: «Як же Сеньку не любити, коли Сенька гідна, бо у Сеньки мандибурка ще передтогідна» [4, с. 134]; **мізельний** «мізинний (палець)», пор.: «Чобіт ми ся протоптав на мізельнім пальци, хлопец ми ся сподобав на висїлю в танци» [4, с. 170]; **короставий** «коростяний», пор.: «Де си діла в ріці вода, ци віпила риба, чого ж єс си розлапала, коростава жеба?» [4, с. 176]; **файний** «гарний», пор.: «Заспівай си, моя любко, файних співаночок, шоби я здалека пізнав, чий то голосочок» [4, с. 185], «Посадили, посадили та й зачили стричи, файна любка забігає, додому го кличи» [4, с. 277];

б) займенники: **сеса** «ця», пор.: «Карабіне, карабіне, ой карабіночку, коби тебе не носити хоть сесу зимочку» [4, с. 275]; **цисі** «ці», пор.: «Співали ми з товаришом та й співати будим, вже ж ми цисі співаночки повіки забудим. Та стали ми з товаришом гадочки гадати: коби то мож цисі пісьні в книжочку списати» [4, с. 191], «Подали ми та й до Львова, шоби друкували, шоби цисі співаночки всі люди співали»

[4, с. 191]; **тогий** «той», пор.: «Та як собі засьпіваю, дилеко мні чути, аж на **тоту** стороночку, де я маю бути, аж на **тоту** стороночку, аж на **тоті** села, та бо ж **тота** стороночка смутна, невесела» [4, с. 179], «Як я **тоту** коломийку зачую, зачую, **через тоту** коломийку дома не ночую» [4, с. 197], «А вже ми сі сорочина **тота** попорола, що ми мила вишивала коло оборога» [4, с. 199], «Не бий, мати, Катерини, бий **тоту** молодшу, бо я **тоту** Катерину посватати хочу» [4, с. 125];

в) дієслова: **хобзати** «ковзати», пор.: «Та ти вмієш підшивати, я вмію ковати, не буди си наша Марця на леду **хобзати**» [4, с. 47]; **правувати** «сумувати», пор.: «А мій милий в Буковині пише листи мині: **справуй** же ся, моя мила, бо я на чужині» [4, с. 66]; **варювати** «божеволіти», пор.: «Чи ви, люди, подуріли, та й **поварювали**, що ви тоту дівчинину Таліянам дали» [4, с. 64]; **вандрувати** «мандрувати», пор.: «Сюда тудя долинами пшениця ланами: **вандруй, вандруй**, дівчинонько, в Волощину з нами» [4, с. 67], «Напила сі дівчинонька водиці з кирниці, **вандрувала** за жовняром аж до Зарваниці» [4, с. 77], «Ой мій милий в Тирнополи, Тирнопіль пантруйи, він Тирнопіль замикайи, до мени **вандруйи**» [4, с. 89]; **ціхувати** «клеїмувати дерева, які підлягають вирубці», пор.: «Ой піду я у Магуру бучка **ціхувати**, сам не знаю, у котрої любки ночувати» [4, с. 68]; **мельдувати** «доводити до відома; доповідати», пор.: «Ай ци ми сі, пане брате, самі **мельдували**, що нас такі молоденькі до войська забрали?» [4, с. 221]; **газдувати** «господарювати», пор.: «Ой у мого миленького сорочка в три поли, буде добре **газдувати**, бо не н'є ніколи» [4, с. 199], «Позволь сьи нам ожинити, будем **газдувати**, будем тобі, цісаруку, податки давати» [4, с. 247]; **трафити** «потрапити», пор.: «Та як займеш товар пасти, то засьпівай собі, та щоби я молоденька **потрафила** д'тоті» [4, с. 182]; **ятися** «годиться, належить», пор.: «Ой зацвило фасулине, на пліт подало се, але ж бо нам з товаришков сьпівати **яло се**» [4, с. 179], «Співай, співай, товаришко, бо тобі **яло ся**, голосочок, як дзвіночок, тобі придало ся» [4, с. 181]; **вівкати** «вигукувати звук і», пор.: «Ой як собі засьпіваю, ой як собі **вівкну**, та чей богач удуріє, даст за мене дівку» [4, с. 175], «А як я си засьпіваю, а як я си **вівкну**, піде голос по ліщині аж на Романівку» [4, с. 194]; **банувати** «сумувати, журитися», пор.: «Не **збануйте**, та вуєчку, та на нас, та на нас, а ми трошки погуляєм тай підемо зараз» [4, с. 154]; **жичити** «позичати», пор.: «Ой піду я до попа **жичити** олію, а піп мене закладає голити Марію» [4, с. 127]; **чістрити** «чесати», пор.: «Ой Аннице, біле лице, ци підеши

за мене? Ци **зачістриши**, ци запрядеши, погодуєши мене?» [4, с. 122]; **пукати** «тріскати», пор.: «Як мі вдарит раз по морді, аж ми **пукни** скірка» [4, с. 255]; **ззубувати** «подерти», пор.: «Я **ззубував** ходачата та й білі волічки та ходячи через вершок до тої Марічки» [4, с. 127]; **ревати** «ревти», пор.: «Ой у селі Ясеници новина ся стала, Марусина коровиця їсточки **ревала**» [4, с. 131]; **хорувати** «хворіти», пор.: «Цілий тиждень **хорувала**, бо робота була, а в неділю подужала, бо цимбали вчула» [4, с. 166]; **гедзити** «швидко бігти (про корів, волів) (можливо, від укусів гедзів)», пор.: «Ішов Бойко за волами та й на воли гейкав, А воли ся **погедзили**, він батогом мелькав» [4, с. 55];

г) прислівники: **сночи** «учора ввечері», пор.: «Ой ішла я **сночи** в ночи, надибала Петра, як став зо мнов на розмову, аж мені затерпла» [4, с. 111]; **уліті** «влітку», **узими** «взимку», пор.: «Я би тобі, мій миленький, файно заспівала, кобим **в літі** хліб не пекла, а **в зимі** не прала. Я у **літі** хліби печу, дуже упріваю, а у **зимі** иматє перу та й дуже змерзаю. Я у **зимі** иматє перу, та й дуже змерзаю, та й через то, мій миленький, голосу не маю» [4, с. 182]; **файно** «гарно», пор.: «Ой піду я в Гуцулоньки та стану за Бойка, бо в Гуцулах **файно** грают, гуляти злегонька» [4, с. 47], «Ей то файна капустаця з олійом, з олійом, ей то **файно** вівиці пасти з любочком Матійом. Ей то файна капустаця з шафраном, з шафраном, ой то **файно** вівиці пасти з любочком Стефаном» [4, с. 119];

г) службові частини мови: **без, біз** «прийм. через», пор.: «Ой як же ж то не ладно, любив Русин польку, зробив стежку **без** город, **без** мою фасольку» [4, с. 44], «Як ни кину бадилину **без** тую калину, як не возьму Настунуню, возьму Катерину» [4, с. 137], «Ой біда, не гаразд, полюбив си Польку, і зробив собі стеженьку **біз** її хвасольку» [4, с. 58]; **ци** «чи», пор.: «Ой Гуцули, Гуцулоньки, десте Бойка діли? **Ци** ви єго іспеклисте, **ци** сирого з'їли?» [4, с. 48]; **іно, йно** «тільки, лише», пор.: «Ішов Бойко за волами, та й на воли гейкнув, як го воли замахнули, **йно** ногами мелькнув» [4, с. 55], «А гі, Бойку, за волами, а гі, Бойку, швидко, бо вже воли за горами, **іно** хвости видко» [4, с. 55], «Не для того бим сьвіт ні для того краю. **Іно** для тої вишеньки, що над Дністром маю» [4, с. 66], «Та якби я не співала, **іно** сумна була, давно би мя сира земля була похлонула» [4, с. 179], «Ой їхав я, пане брате, з того Космачина, **іно** ми ся нахилила густа смеречина» [4, с. 80]; **лем** «лише, тільки», пор.: «Ходит мила попри річку, а я поза річку, ни по чому не спізнаю, **лем** по вбуванічку» [4, с. 202]; **коби** «якби, коли б», пор.: «Співала бим співаночки, **кобим** лише годна,

співала бим вдень і вночі, **кобим** не голодна» [4, с. 186], «Ой ходячи за товаром бере сі Содома, **кобисти** ні оженили, я би сидів дома. **Кобисти** ні оженили, то я би статкував» [4, с. 192]; **чей** «част. може», пор.: «Чому хлопці не сьпівають? Гаразду не мають, як в грудех їх задусило, та й не віддихають. Ой дати їм попоїсти сирої капусти, ой **чей** же їм та й у грудех хот трохи попустит» [4, с. 177]; **чень** «част. може», пор.: «Ой на міні кучерики, як та кожушина, ой **чень** мене та й полюбит богацка дівчина» [4, с. 82], «Не буду ся віддавати, бо не маю волів, та **чень** мене посвтає Івануньо Громів» [4, с. 115];

д) вигуки: **а гі** «вигук, який виражає подив, обурення, роздратування, осуд, неприязнь», пор.: «**А гі**, Бойку, за волами, **а гі**, Бойку, швидко, бо вже воли за горами, іно хвости видко» [4, с. 55]; **пуль-пуль** «вигук, яким кличуть індиків», пор.: «Ой не знала Овдокія, як індики звати, ой **пуль-пуль-пуль**, був Костунь коло мої хати» [4, с. 143]; **гусь-гусь** «вигук, яким кличуть гусей», пор.: «Ой не знала Овдокія, як гусята звати, ой **гусь-гусь-гусь**, був Петрусь коло мої хати» [4, с. 143].

Цілком виправданим у мовній тканині текстів з огляду на час записування й територію побутування коломийок є функціонування лексичних номінацій (переважно слів-запозичень) на позначення військових понять і явищ: **урльопник** «солдат у відпустці», пор.: «Ой знала ти, дівчинонько, що я **вурльопнічок**, не тра було ходитоньки спати на засічок» [4, с. 276], «А я в виру воду беру, коромисло гне се, ой не люби **урльопника**, нехай заріже се» [4, с. 276]; **асентерований** «взятий у рекрути», пор.: «Ой прийшов я перед панів та й став розібраний, пани іно поглянули: **Асентерований!**» [4, с. 217]; **зицирувати** «муштрувати», пор.: «А в цісара добре бути, добре панувати, щоб на варту ни ходити, ни **зицирувати**» [4, с. 245], «Ой підемо, пани брати, під гай зилинений, а там буди **зицирував** капраль молоденький» [4, с. 250]; **гвер** «рушниця», пор.: «Коби Самбір запалити, би **гвери** тріщали, чей би мого милейкого до дому пуццали» [4, с. 275], «Як ми дали **гвер** на плечі, як тота машина, вісімнаціт фунтів важит, нещасна година» [4, с. 273], «А як мене відобрали та ми дали **гвер**, **гвер**, а я ни знав, що за біда, та в болото вер, вер» [4, с. 273], «Ой жениш ся, пане брате, береш білявочку, а я беру **гвер** на плечі та йду на війночку» [4, с. 273], «Кажут ми сі женитоньки, та й ніяку брати, волю взети **гвер** на плечі та й зицирувати, а я з **гвера** раз вистрілю, три рази спочину, а як озьму лиху долю, марне з світа згину» [4, с. 259]; **фантерія** «рядові солдати армії Австро-Угорської імперії; піхота», пор.: «Ой що

мені біда вдіє **при інфантерії**, я камаші віпуцую, сам йду до Марії» [4, с. 271]; **пуцувати** «чистити», пор.: «А в цісарскім карабіні мальована люфа, а хто її **не пуцує**, крутят го за вуха» [4, с. 274], «Ой що мені біда вдіє **при інфантерії**, я камаші **віпуцую**, сам йду до Марії» [4, с. 271], «Ой що ж мені біда вдіє **при тії драгоньці**? А я коня **випуцую**, а сам до Явдоньці» [4, с. 271], «Ой хто хоче гроші мати, самі сороківці, то най іде до цісара, **пуцує** ремінці» [4, с. 237], «Волім бим я товар пасти та громадські віці, ніж я маю **пуцувати** цісарські ремінці» [4, с. 256].

Аналізовані тексти густо насичені також іншими номенами, які за кількісними показниками важко згрупувати в окремі лексико-семантичні об'єднання: **мендивоша** «лобкова воша», пор.: «Я не маю вошей, вошей, іно **мендивошки**, можна мені під коримною посидіти трошки» [4, с. 164]; **таська** «качка», пор.: «Ой ходила понад воду та кликала **таську**» [4, с. 109]; **бобрун** «ентом. сонечко семикрапкове; Coccinellidae Latreille», пор.: «Ой купив я черевички Маруни, Маруни, **положивем** на до дверці, поїли **бобруни**» [4, с. 131]; **крася** «строката корова», пор.: «У зеленій полонині з 'їли вовки **красю**, коли тя ся налюбити, молодий Михасю?» [4, с. 109]; **лася** «корова», пор.: «Ци я тобі не казала, Михасю, Михасю, я віжену сиві воли, ти віженеш **ласю!**» [4, с. 109]; **шустка** «дрібна монета, шістка», пор.: «Коло млина ясенина, були би колеса, **продав** жінку за шість **шусток** шмаркатий» [4, с. 111]; **грэйцар** «дрібна розмінна монета», пор.: «Тепер я си полюбила Русина дурного, Я не маю на неділю **грэйцаря** єдного» [4, с. 44], «Ой Гуцулка, пане брате, Гуцулка, Гуцулка. А у неї такі очи, як за **грэйцар** булка» [4, с. 52]; **файка** «люлька», пор.: «Прийшов Бойко до коваля, **файку** закупив си, як побачив тільки люда, аж перехрестив си» [4, с. 57], «Костенівські парубочки не мають догани, **заберут** си **файки** в зуби, **ходіт** як Цигани» [4, с. 81], «Ой чи правда, чи неправда, чи зложили байку, що купила Марусечка Івасеви **файку**» [4, с. 142]; **обарінок** «бублик», пор.: «Бо я маю миленького аж на Буковині, купує ми **обарінки** як малі дитині» [4, с. 66]; **фоса** «канава, рів, рівчак», пор.: «А із Турад до Йвановиц викопана **фоса**» [4, с. 89], «Ой ходила Марусенька **по фосі, по фосі**, спізнавала миленького по тонкім голосі» [4, с. 89]; **засі** «зась», пор.: «І я Івась і ти Іваст оба-смо Івасі або мені або тобі від дівчини **засі**» [4, с. 106]; **варцаб** «лутка», пор.: «Ой положу **на варцаб** солодоньку дулю, за ким, за тим міні жель, за тобов, Федуню» [4, с. 113]; **данець** «танець», пор.: «Кобис знала, моя мамко,

шо зможе Іванчик, ти бис мене посилала що неділі в данчик» [4, с. 116]; **холамейка** «назва танцю», пор.: «Підемо си, пане брате, **холамейки** грати, **холамейки** під бочейки, та й підем гуляти» [4, с. 157]; **тарадайка**, **рададанка** «пісенний різновид (?)», пор.: «Як я собі заспіваю тої **тарадайки**, вочи плачут, ноги скачут, вечір до коханки» [4, с. 173], «Та як я си заспіваю тої **рададанки**, не поїду з кіньми на ніч, піду до коханки» [4, с. 173]; **шалата** «молоде листя салату», пор.: «А у моїм городоньку купочки **щалати**, ото з тобов, дівчинонько, лигонько гуляти» [4, с. 160]; **катран** «ганчірка», пор.: «Пусти мене, моя мамко, на танец, на танец, поки мині не завсезут голову в **катранец**» [4, с. 166]; **рискаль** «заступ», пор.: «Ой дайти ми **рискаля**, дайти ми лопати, нехай дружку підкопаю, не вмєс сьпівати, нащо ж мені **рискаля**, нащо ж ми лопати, якбим хтіла засьпівати, не треба казати» [4, с. 182]; **карта** «лист», пор.: «Ци ти, милий, у Самборі, ци ти на кордоні, то ми таку **карту** вишили, як шлюбненькій жоні» [4, с. 289], «Прийшла **карта** від цісаря, та й від цісариці, щоби дівок не любити, лише молодіці» [4, с. 245], «А ти казав, що ми возьмиш, я тобі ни вйиру, бо по теби **карта** прийди, молодий жовняру. А по теби **карта** прийди, я ті ни заступю, тільки гроший я ни маю, та ті ни викупю» [4, с. 280], «Дурна дівка, нерозумна, рекрута любити, прийшла **карта** сего марта

йти край боронити» [4, с. 234], «А я гадав, пане брате, що піду косити, прийшла **карта** від цісара карабін носити» [4, с. 273], «Ти мій милий чорнобривий, напиши ми **карту**, чи ти добре відбувати в Станіславі варту» [4, с. 266]; **фуяра** «сопілка», пор.: «Як поїдеш з кіньми, заграй на **фуяру**, я тя буду пізнавала, чи то ти, жовняру» [4, с. 284]; **ліхтарня** «ліхтар», пор.: «А в цісарскім магазині сьвітить сі **ліхтарні**, сама дівка приходила до мні до **маштарні**» [4, с. 265].

Висновки. Отже, цілісне пізнання лексичного рівня будь-якого діалекту можливе лише шляхом комплексного дослідження й глибокого різноаспектного (етимологічного, словотвірного, ареального, лінгвогеографічного, семантичного) опису номенів. На матеріалі такого фольклорного пісенного жанру як коломийки встановлено, що наповнюваність лексико-семантичних об'єднань лексики залежить від ієрархії важливості того чи того сегмента на спосіб життя діалектоносіїв, їх потреб. Чимало аналізованих лексем архаїзувалися, через зникнення реалій, які вони позначають, унаслідок глобалізаційних процесів. Принагідно помічено, що структура лексем може засвідчувати фонетичні, словотвірні релевантні ознаки того діалектного простору, в якому побутують.

Перспектива подальших досліджень полягає в усеохопному студіюванні номенів народної номенклатури інших тематичних груп у текстах коломийок, які записав Володимир Гнатюк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко П. Ю. Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст: тези доповідей міжнародної конференції* / За ред. П. Ю. Гриценка; Інститут української мови НАН України. Київ: КММ, 2014. С. 145–154.
2. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка. URL: <https://muzei-gnatiuka.te.ua/hnatiuk/> (дата звернення: 24.08.2024)
3. Шеремета О. М. Володимир Гнатюк і українська етнографічна наука кінця XIX – початку XX століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. 186 с.
4. Етнографічний збірник, видає етнографічна комісія Наукового Товариства імені Шевченка. Т. 17. Коломийки. Том I. Зібрав Володимир Гнатюк. У Львові, 1905. Накладом Товариства. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського. 302 с.

ТРОЛІНГ ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО

TROLLING AS A COMMUNICATIVE STRATEGY IN THE PRESIDENTIAL DISCOURSE OF VOLODYMYR ZELENSKYI

Завальська Л.В.,

orcid.org/0000-0002-6922-5844

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Статтю присвячено аналізу комунікативної поведінки президента як одного з учасників взаємодії в політичному дискурсі. Дослідження виконано в лінгвопрагматичному аспекті зі скеруванням на стратегічні параметри політичного дискурсу, а саме визначення однієї з комунікативних стратегій – стратегії тролінгу. Проаналізовано тролінг, представлений в різних мовленнєвих жанрах українського президентського дискурсу. Наголошено на специфіці тролінгу в політичній комунікації як одній з репрезентативних форм конфліктної та провокативної мовленнєвої поведінки. Мета дослідження – визначити специфіку комунікативної стратегії тролінгу в президентському дискурсі, що зумовило розв'язання таких завдань: схарактеризувати тролінг як явище мережевого спілкування і як комунікативну стратегію; визначити специфіку комунікативної поведінки учасників тролінгу; проаналізувати публічні промови і висловлювання Володимира Зеленського в аспекті реалізації стратегії тролінгу. Об'єктом аналізу послугував українській президентський дискурс, а предметом – мовні засоби реалізації комунікативної стратегії тролінгу в мовленні Президента України Володимира Зеленського. Матеріалом дослідження обрано публічні промови, інтерв'ю, відповіді на запитання журналістів на пресконференціях і дописи в соціальних мережах на офіційних сторінках Володимира Зеленського за період 2019–2014 роки. Схарактеризовано тролінг як поняття, що є не лише засобом вербальної провокації та агресії, а й однією з комунікативних стратегій президентського дискурсу. Доведено, що тролінг у соціальних мережах є жорстким і провокативним, розрахованим на емоційну реакцію адресата. Тролінг у безпосередній комунікативній взаємодії та публічних виступах Президента України ґрунтується на підтексті та іронії, він є здебільшого виявом гумористичного дискурсу та передбачає не висміювання адресата, а створення комічної ситуації, розрядження обстановки чи репрезентації мовної особистості Президента як людини з почуттям гумору.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна взаємодія, мовна особистість, тролінг.

The article is devoted to the analysis of the communicative behavior of the president as one of the participants in the interaction in the political discourse. The research was carried out in the linguistic and pragmatic aspect with a focus on the strategic parameters of the political discourse. The article defines one of the communication strategies – the trolling strategy. Trolling presented in various speech genres of the Ukrainian presidential discourse is analyzed. The specificity of trolling in political communication is emphasized as one of the representative forms of conflict and provocative speech behavior. The purpose of the study is to determine the specificity of the communicative strategy of trolling in the presidential discourse. The task of the article: to characterize trolling as a phenomenon of network communication and as a communicative strategy; determine the specifics of the communicative behavior of trolling participants; to analyze the public speeches and statements of Volodymyr Zelenskyi in terms of the implementation of the trolling strategy. The object of analysis is the Ukrainian presidential discourse, and the subject of analysis is the linguistic means of implementing the communicative strategy of trolling in the speech of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi. The material of the research is public speeches, interviews, answers to journalists' questions at press conferences and posts in social networks on the official pages of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi for the period 2019–2014. Trolling is characterized as a concept that is not only a means of verbal provocation and aggression, but also one of the communicative strategies of the presidential discourse. It has been proven that trolling in social networks is harsh and provocative, calculated on the emotional reaction of the addressee. Trolling in direct communicative interaction and public speeches of the President of Ukraine is based on subtext and irony. Trolling is a manifestation of humorous discourse and does not involve making fun of the addressee, but creating a comic situation, defusing the situation or representing the President's linguistic personality as a person with a sense of humor.

Key words: political discourse, presidential discourse, communicative strategy, communicative interaction, linguistic personality, trolling.

Постановка проблема в загальному вигляді. Лінгвопрагматичний аналіз мовленнєвої діяльності передусім скерований на визначення комунікативних намірів мовців та основних стратегій, обраних для найбільш ефективного впливу на адресата. Стратегічний аспект комунікації є важ-

ливим для різних форм дискурсивної діяльності, зокрема для політичного дискурсу. Політики як мовні особистості демонструють мовленнєву поведінку, що має відповідати їхньому комунікативному іміджу та узгоджуватися з уявленнями та очікуваннями масового адресата від дій політи-

ків. Особливого значення комунікативний імідж набуває в президентському дискурсі, оскільки комунікативні вміння і навичка президента, його ораторські здібності, зміст публічних промов становлять один із засадничих складників іміджу голови держави. Той факт, що промови політикам такого рівня готує команда професійних спічрайтерів, не зменшує відповідальності мовця, який презентує створені тексти адресатам. Промови повинні узгоджуватися з комунікативним іміджем президента, його політичними цінностями та прагненням, тому підпорядковані визначальним комунікативним стратегіям. Вибір стратегії взаємодії з адресатом свідчить про мовну особистість політика, зокрема коли йдеться не лише про підготовлене мовлення, а й спонтанне. Серед таких стратегій, що часто є імпровізацією, непідготовленими мовленнєвими актами в політичному дискурсі, вважаємо комунікативну стратегію тролінгу. На думку дослідників, «наразі немає єдиної думки про походження слова тролінг. З одного боку, його пов'язують з англійським *trolling*, що дослівно означає «ловити рибу сіткою». Це риболовна техніка, суть якої полягає в тому, що рухливий плавальний засіб тягне за собою приманку, спокусившись на яку, риба потрапляє в сітку. З іншого боку, простежується зв'язок з іменником *troll*, запозиченим зі скандинавської міфології й уперше зафіксованим 1610 року» [5, с. 48]. Для політичного іміджу Володимира Зеленського, у минулому – актора-коміка, гумористичний дискурс часто корелює з президентським, значною мірою реалізуючись через прийом іронії, сарказму, висміювання, що загалом є ознакою тролінгу.

Мета дослідження – визначити специфіку комунікативної стратегії тролінгу в президентському дискурсі, що зумовило розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати тролінг як явище мережевого спілкування і як комунікативну стратегію; визначити специфіку комунікативної поведінки учасників тролінгу; проаналізувати публічні промови і висловлювання Володимира Зеленського в аспекті реалізації стратегії тролінгу.

Об'єктом аналізу слугував українській президентський дискурс, а **предметом** – мовні засоби реалізації комунікативної стратегії тролінгу в мовленні Президента України Володимира Зеленського.

Матеріалом дослідження обрано публічні промови, інтерв'ю, відповіді на запитання журналістів на пресконференціях і дописи в соціальних мережах на офіційних сторінках Володимира Зеленського за період президентської каденції 2019–2014 роки.

Методи дослідження ґрунтувалися на комунікативно-дискурсивному підході до аналізу мовних явищ і мовленнєвої поведінки мовців, зокрема використано лінгвопрагматичний аналіз для виокремлення та характеристики комунікативних стратегій; дискурсивний аналіз – для виявлення специфіки комунікативної взаємодії мовця з адресатами; лінгвостилістичний аналіз – для з'ясування особливостей функціонування мовних одиниць у президентському дискурсі.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. У сучасному мовознавстві тролінг розглядають переважно як один з прийомів комунікативної поведінки в соціальних мережах (Дж. Аро, Дж. Донат, К. Хардакер; Л. Гуменюк, Ю. Данько, Н. Дяченко, Н. Капустіна, А. Ковалевська, Ю. Кокарча, Н. Кондратенко, С. Нікіфорова та ін.), потрактовуючи його як «розміщення в Інтернеті (на форумах, у групах новин Usenet, у вікі-проектах тощо) провокаційних повідомлень, що спричиняють між учасниками спілкування суперечки, комунікативні конфлікти, які втілюються в образах, війні редагувань, марнослів'ї тощо» [5, с. 48]. А. Ковалевська аналізує комунікативну стратегію тролінгу в межах дослідження патогенних текстів і визначає тролінг як «розробку завідомо провокаційних повідомлень з метою нейтралізації негативного ефекту патогенних політичних текстів шляхом або ескалації емоційності та неправдивості інформації, поданої в оригінальному тексті, або ж доведення поданої в оригінальному тексті інформації до абсурду, що уможливить максимальне зниження раціональності сприйняття початкового тексту, а згодом – і довіри як до оригінального тексту почасти, так і до спроможності адресанта зазначених текстів узагалі» [9, с. 162]. Ю. Данько визначає тролінг як «вид віртуального спілкування з порушенням етики мережевої взаємодії, що виражається у вигляді прояву різних форм агресивної, знущальної і образливої поведінки для нагнітання конфліктів» [2, с. 85] та виокремлює основні мотиви тролінгу: «інтерес, цікавість, бажання самоствердитися, посперечатися, проявити дотепність, розважитися, бажання проявити агресію та негативні емоції» [3, с. 19–20], а також зазначає: «Окрім перерахованих вище мотивів, на базі власних спостережень, можемо виокремити ще такі: 1) експеримент – може бути або над самим собою, або над співрозмовниками. Він проявляється в перевірці терпіння, реакції користувачів на подразники, спробах відвернути увагу від основної теми обговорення, порушенні правил мережевого етикету та прагненні залишитися без жодного покарання; 2) бажання змінити

думку співрозмовників – зазвичай здійснюється за допомогою декількох акаунтів одночасно; 3) полювання на тролів – такий тип комунікативної взаємодії часто має гірші наслідки, ніж робота звичайного тролля, тому що конфлікт починається дуже швидко й не може залишитися непоміченим; 4) відведення уваги, зміщення фокусу від важливих на цей момент подій для суспільства на менш вагомні, другорядні» [5, с. 5]. Загалом тролінг розглядають як мовленнєву провокацію, приховану вербальну агресію та висміювання адресата, що ґрунтується на використанні елементів комічного: через жарти, іронію, сарказм здійснюється спонукування адресата до активних дій, часто зумовлених впливом на емоційну сферу і «приглушенням» раціонального сприйняття та усвідомлення об'єктивної дійсності.

Викладення основного дослідження.

Поняття тролінгу ввійшло в науковий обіг сучасної науки, утім, має низку дефініцій, що потребують конкретизації. К. Халдакер вказує, що в науці відсутнє академічне витлумачення терміна «тролінг» та розуміє його як одну з комунікативних стратегій [12, с. 237]. Ми потрактуємо тролінг в аспекті лінгвопрагматичного підходу і розглядаємо його як тип комунікативної стратегії, тобто як один з обраних мовцем векторів комунікативної взаємодії з адресатом. Такий підхід дає змогу простежити використання тролінгу в різних типах дискурсу як свідому мовленнєву поведінку мовця. При цьому тролінг стає інструментом в інформаційній війні, набуваючи таких характеристик, як-от: «маскування, таргетинг, багатопротильність, провокативність, гнучкість, дифузний характер впливу, багатоканальність тощо» [8, с. 72]. Виокремлення тролінгу як стратегії потребує й уточнення його наповнення та прийомів реалізації. Зважаючи на це, у межах стратегії тролінгу А. Ковалевська виокремлює тактики грубого (деструктивного) тролінгу, або флеймінгу; конструктивного тролінгу (тактики перебільшення / зменшення та тактика вікі-тролінг); тактика «великої брехні» і тактика сокпапетінгу [9, с. 162–163]. Л. Гуменюк пропонує розмежовувати конструктивний і деструктивний тролінг: «мережевий тролінг як одна з форм комунікативної поведінки має і негативні (деструктивні), і позитивні (конструктивні) функції. Конструктивний тролінг є спробою активізації дискусії на форумі, відродження мережевого життя, звернення уваги редакторів на некоректну інформацію, поліпшення настрою членам спільноти. Деструктивний тролінг спрямований на навмисну образу ідеалів, пріоритетів учасників мереже-

вих спільнот, засмічення форуму; дискредитацію ресурсів для порушення психологічної рівноваги їх учасників; переслідування та ін.» [1, с. 176].

У публічних промовах і на сторінках у соціальних мережах В. Зеленського тролінг представлений ще з часів передвиборчих дебатів і перших виступів. Під час виборчих президентських перегонів в 2019 році між на той момент чинним Президентом України П. Порошенком і кандидатом у Президенти В. Зеленським напередодні другого туру виборів активне обговорення точилося в соціальних мережах. Так, П. Порошенко у відповідь на відеозвернення В. Зеленського щодо проведення дебатів на стадіоні Олімпійський відповів через соцмережу «Facebook»: *Володимире Олександровичу, не шукайте причин і не ставте умов. І ніким не прикривайтеся. Це – некрасиво. Будьте мужиком. Приходьте на дебати. Стадіон, так стадіон. Я чекаю!* (Facebook, 5.04.2019). Іронія і сарказм як основні прийоми в цьому випадку актуалізують стратегію тролінгу, а окремі висловлювання з цього тексту в подальшому перетворилися на вербальні меми. Також відзначимо використання стилістично зниженої лексики (вживання лексеми «мужик» у розмовному значенні на позначення «справжнього» чоловіка). Безпосередньо під час передвиборчих дебатів вже в реальному спілкуванні В. Зеленський застосував стратегію тролінгу з використанням низки питальних речень маніпулятивного характеру, напр.: *Чому ваші цукерки досі можна вільно купити в магазинах Москви? Чи є це правда, що цукерки Roshen є у пайках повстанців «Л/ДНР»? Як обвалилась гривня? Чому Гондарєва ховається в Лондоні?* (Передвиборчі дебати В. Зеленського і П. Порошенка, 19.04.2019). Використовуючи прийом імплікатури, мовець провокує адресата до емоційної реакції на приховані звинувачення. Стратегія тролінгу тут репрезентована не в інтернет-спілкуванні, а у реальній взаємодії в політичному дискурсі. Н. Кондратенко наголошує на розширенні меж функціонування тролінгу: «тролінг вже не пов'язують виключно з віртуальним простором, а використовують це поняття на позначення провокативної поведінки в публічній комунікації, зокрема в політиці» [10, с. 87]. Саме цей різновид фіксуємо в подальшому в президентській риторичі В. Зеленського, який активно використовує стратегію тролінгу не лише як відповідь своєму опоненту, а й в більшості промов і вступів.

Ця стратегія представлена і в дописах на офіційній сторінці Президента в соціальних мережах. Так, в соцмережі Facebook В. Зеленський роз-

містив допис щодо перемовин з Ю. Тимошенко відносно посад в уряді: *Є дуже давня українська традиція. Раз на 5 років Юлія Володимирівна Тимошенко йде в опозицію до чинного Президента, імітуючи турботу про народ. (...) Так, Юлія Володимирівна справді пропонувала. Вона принесла список своїх людей для призначення на «солодкі» місця. А натомість обіцяла протягом року голосувати за всі закони разом зі «Слугою Народу» у Верховній Раді. Звісно, ми відмовили. Адже епоха договірників скінчилася назавжди. Але подивіться, який гарний вигляд має зараз «опозиція». Така фігура! А знаєте, чому? Тому що зараз їй просто не дають «солоденького» (Facebook, 19.11.2019).* Не дуже вдале використання мовної гри через каламбур вживання слова «солодкий» мало на меті послуговування іронією. Мовець актуалізує переносне значення лексеми *солодкий* – «Який дає відчуття приємності або виражає задоволення, радість, насолоду (про думки, почуття, стан людини)» [11, Т. 9, с. 446] та пряме значення – «Який має приємний смак, власт. цукрові, медові і т. ін.; протилежне гіркий, кислий, солоний» [там само]. Переносне значення в поєднанні з прямим утворює у дописі іронічний підтекст та покликане виразити ставлення мовця до Ю. Тимошенко. Н. Єльнікова вважає, що «тролінг можна досліджувати не лише як вияв агресії, а й як іронію на адресу реципієнта, яка є однією з популярних форм комічного інтернет-комунікації» [6 с. 161]. Утім, в цьому випадку іронія межує з неприпустимими жартами на адресу іншої особи щодо зовнішності та особистісних рис. Ю. Тимошенко також використала іронію у відповіді В. Зеленському: *...Тоді нагадаю Вам, що є ще одна давня українська традиція. Раз на п'ять років деяким українським Президентам задається, що вони взяли джек-пот! А далі все за сценарієм... Ну ви в курсі... Словом, чекаємо Вас на корпоративах... Можна зі своїм піаніно:» (Facebook, 19.11.2019).* Якщо іронія в дописі В. Зеленського була скерована на зовнішність опонентки, то в цьому тексті іронія стосувалася відомого концертного номера В. Зеленського ще за часів його естрадної діяльності. Номер ґрунтувався на фізіологічних жартах, тому відповідь і сприймається як симетрична щодо іронії мовця.

Тролінг у мовленні В. Зеленського представлений не лише у мережових дописах, а й у публічних виступах. Так, у відповіді президентові рф на пропозицію зустрічі В. Зеленський сказав: *Що мені розуміти? Я кожен місяць там буваю, пане путін. Я готовий піти ще далі та запропонувати вам зустрітися у будь-якій точці українського*

Донбасу, де йде війна (24tv.ua, 20.04.2021), а під час питання на брифінгу в Данії на питання щодо окупованих територій України відповів: Обмін територій? Готові обміняти Белгород на наше членство в НАТО (ТСН, 21.08.2023). Насамперед тролінг фіксуємо у публічних виступах періоду «великої війни». Є. Джиджора і С. Мельник називають тролінг у промовах В. Зеленського періоду повномасштабного вторгнення виявом «знущальної риторики» [4, с. 494], тобто ця стратегія сприймається як мовленнєва провокація та спонукання адресатів на емоційної реакції. На відміну від звичайного інтернет-тролінгу, в якому «мовні засоби вираження тролінгу використовуються переважно для втілення негативнооцінного значення: на лексичному рівні вживається інвективна лексика, на словотвірному – суфікси з аксіологічною семантикою, на граматичному – риторичні фігури й порівняльні конструкції» [7, с. 19], тролінг у президентському дискурсі позбавлений таких елементів. Він переважно ґрунтується на іронії та підтекстовій інформації та є зрозумілим лише в контексті комунікативної ситуації. Під час виступу на саміті «великої двадцятки» В. Зеленський у промові замінив назву на «дев'ятнадцятку»: *Немає і не може бути жодних виправдань ядерному шантажу. І я дякую вам, шановні G19, за те, що ви чітко це підтверджуєте. Будь ласка, застосуйте всю вашу міць, щоб змусити Росію відмовитися від будь-яких погроз ядерною зброєю (Главком, 15.11.2024).* У такий спосіб він указав на неприпустимість входження росії до цього об'єднання, хоч прямо це і не зазначив.

У президентському дискурсі має місце і тролінг на адресу В. Зеленського. Яскравим прикладом може бути висміювання образу, який створив тоді ще майбутній Президент України в серіалі «Слуга народу» – «президента з народу» Василя Голобородька, який їздить на роботу велосипедом. Так, у день інавгурації В. Зеленського мер Києва В. Кличко приїхав до роботи на велосипеді, а в листопаді 2019 року президентка Естонії Керсті Кальюлайд подарувала В. Зеленському іменний велосипед та банку меду.

Прикладом «грубого» тролінгу є розміщення в соцмережах сина колишнього президента США й актуального кандидата на цю посаду Д. Трампа зображення у вигляді фейкового скріншоту повідомлень В. Зеленського Дж. Байдену після оголошення рішення останнього зняти свою кандидатуру з виборчих перегонів: *«Мої гроші все ще надходять, правда? Я наляканий. Будь ласка, дайте відповідь!» (Instagram, 22.07.2024).* Син Д. Трампа на додаток ще й прокоментував це

зображення: «Смішно і також, мабуть, правда», що викликало обурення в користувачів соцмережі.

Висновки і перспективи дослідження.

Тролінг як порівняно мало вивчене в мовознавстві поняття є не лише засобом вербальної провокації та агресії, а й однією з комунікативних стратегій політичного, а саме президентського дискурсу. Комунікативна стратегія тролінгу реалізує інтенцію мовця, що передбачає мовленнєву провокацію, приховану вербальну агресію та висміювання адресата й ґрунтується на використанні елементів комічного. У такий спосіб за допомогою жартів, іронії, сарказму здійснюється спонукання адресата до активних дій, часто зумовлених впливом на емоційну сферу і «приглушенням» раціонального сприйняття та усвідомлення об'єктивної дійсності. Загалом, порівнюючи використання тролінгу

в соцмережах і публічних промовах у президентському дискурсі, зазначимо, що вони мають суттєві відмінності. Мережевий тролінг переважно є «грубим» і провокативним, розрахованим на емоційну реакцію адресата. Тролінг у безпосередній комунікативній взаємодії та публічних виступах Президента України ґрунтується на підтексті та іронії, є здебільшого виявом гумористичного дискурсу та передбачає не висміювання адресата, а створення комічної ситуації, розрядження обстановки чи репрезентації мовної особистості Президента як людини з почуттям гумору.

Перспективи дослідження полягають в розгляді комунікативної стратегії тролінгу в українському дискурсі усіх президентів та визначенні характерних рис і динаміці цього явища в українському політичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк Л. Й. Мережевий тролінг як вид комунікативної поведінки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2014. Вип. 1. С. 172–180.
2. Данько Ю. А. Феномен «тролінгу» як форма комунікативної інтернет-взаємодії: політичний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 2 (25). С. 83–92.
3. Данько Ю. А. «Тролінг» як новий вид віртуальної комунікації. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 17–25.
4. Джиджора Є. В., Мельник С. М. Промови Президента України Володимира Зеленського у перші місяці російсько-української війни: форми саркастичної риторики. *New development horizons of philological science : Scientific monograph*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. С. 489–503.
5. Дяченко Н., Войналович А. Тролінг і його комунікативний потенціал. *Філологічний часопис*. 2023. Вип. 1 (21). С. 47–55.
6. Єльнікова Н. І. Іронія як засіб реалізації тролінгу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 41. Т. 1. С. 158–162.
7. Єльнікова Н. І. Тролінг в українськомовних медіа: лінгвістичний аспект. *Південний архів (філологічні науки)*. 2021. Вип. 87. С. 16–20.
8. Запорожець О. Інтернет-тролінг як інструмент інформаційної війни. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. С. 66–74.
9. Ковалевська А. В. Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія тролінгу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34. Т. 2. С. 160–166.
10. Кондратенко Н. В. Тролінг у політичному інтернет-дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник: науково-практичний журнал*. 2017. Спец. випуск. С. 86–88.
11. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наука, 1970–1980.
12. Hardaker C. Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions. *Journal of Politeness Research*. 2010. № 6. P. 215–242.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЦИСТИКИ Ю. М. МУШКЕТИКА

LINGUISTYLISTIC FEATURES OF YU. M. MUSHKETIK'S PUBLICITY

Ільїна О.В.,

orcid.org/0000-0002-1106-6967

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті здійснено ґрунтовний аналіз мовностилістичних особливостей публіцистичних текстів Ю. М. Мушкетика, який є однією з видатних постатей української літератури та публіцистики другої половини ХХ століття. Основною метою дослідження є виявлення пріоритетних тем та специфічних мовних прийомів у його публіцистиці, що включає статті, мемуари, есеї та інтерв'ю. Автор статті аналізує використання письменником синтаксичних, лексичних та морфологічних засобів, зокрема звертаючи увагу на вживання росіянізмів, зниженої лексики та метафоричних зворотів. Особлива увага приділяється риторичності текстів, включаючи використання риторичних питань та повторів, що підсилюють емоційний вплив на реципієнта. Зазначено, що Ю. М. Мушкетик активно застосовує індивідуалізовані фразеологізми та синтаксичні конструкції, притаманні розмовній мові, що робить його тексти доступними та переконливими для широкої аудиторії. Також у статті розглянуто, як автор імплементує в публіцистику різноманітні тропи, такі як метафори, метонімії та персоніфікації, що дозволяють передати складні емоційні й інтелектуальні переживання. Підкреслено значення жанрового й стилістичного синтезу в публіцистичному доробку Ю. М. Мушкетика, який поєднує риси публіцистичного, художнього та розмовного стилів, створюючи багатовимірний літопис сучасності. Стаття також висвітлює центральні теми, що хвилювали письменника, такі як українсько-російські відносини, радянське минуле, розвиток національної самосвідомості та перспективи України. Загалом, дослідження демонструє унікальність мовностилістичних підходів Ю. М. Мушкетика у публіцистиці, акцентуючи на його здатності поєднувати особистий досвід та літературний талант у відображенні складних суспільно-політичних реалій.

Ключові слова: публіцистика, текст, ідіостиль, Ю. М. Мушкетик.

The article provides a comprehensive analysis of the linguistic and stylistic features of the journalistic texts of Yu. M. Mushketyk, one of the prominent figures in Ukrainian literature and journalism of the second half of the 20th century. The primary objective of the study is to identify the priority themes and specific linguistic techniques in his journalistic works, including articles, memoirs, essays, and interviews. The author of the article examines the writer's use of syntactic, lexical, and morphological devices, with particular attention to the employment of Russicisms, colloquial vocabulary, and metaphorical expressions. Special attention is given to the rhetoric of the texts, including the use of rhetorical questions and repetitions, which enhance the emotional impact on the reader. It is noted that Yu. M. Mushketyk actively utilizes individualized phraseological expressions and syntactic constructions characteristic of conversational language, making his texts accessible and persuasive to a broad audience. The article also explores how the author incorporates various tropes, such as metaphors, metonymies, and personifications, into his journalistic writing to convey complex emotional and intellectual experiences. The significance of genre and stylistic synthesis in Yu. M. Mushketyk's journalistic work is emphasized, as he combines elements of journalistic, artistic, and conversational styles to create a multidimensional chronicle of contemporary life. The article highlights the central themes that concerned the writer, such as Ukrainian-Russian relations, the Soviet past, the development of national consciousness, and Ukraine's future prospects. Overall, the study demonstrates the uniqueness of Yu. M. Mushketyk's linguistic and stylistic approaches in journalism, emphasizing his ability to blend personal experience with literary talent in reflecting complex socio-political realities.

Key words: journalism, text, idiosyle, Yu. M. Mushketyk.

Постановка проблеми. Ю. М. Мушкетик є видатною постаттю не тільки в українській літературі другої половини ХХ століття, а й в українській публіцистиці. При цьому відбуваються суттєві відмінності в мовному оформленні художніх текстів та публіцистичних.

Матеріалом дослідження стали виступи майстра слова, книга спогадів «Дороги, які нас вибирають», а також збірка есеїв на історико-політичну тематику «Вірую в правду», де Ю. М. Мушкетик намагається розібратися із сторінками минулого й теперішнього Української держави, віднайти правду та окреслити перспективи для народу. Митець висловлює свої думки про нагальні про-

блеми крізь призму власної свідомості, наводячи приклади з життя. Варто зазначити, що мовні особливості публіцистичних текстів письменника об'єктом дослідження не були, тому увага навіть до окремих нюансів становитиме наукову новизну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення мови публіцистичних текстів має доволі довгу традицію, яка сягає доби Античності, коли видатні філософи аналізували промови одне одного задля виявлення сильних і слабких місць. На сьогодні в українському філологічному просторі проблем вивчення публіцистики торкалися такі науковці, як С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх, Т. А. Коць, Н. М. Сологуб та

багато інших. Так, говорячи про важливість дослідження мови преси, С. Я. Єрмоленко наголошує, що «мова засобів масової комунікації – не лише пасивний об'єкт наукових розвідок – лінгвістичних і журналістських, соціологічних, а й активний суб'єкт, який забезпечує важливу суспільну функцію української мови – реалізацію її літературного стандарту, тобто нормованої, з культуромовними традиціями загальноприйнятої мови спілкування» [1, с. 123]. У своїй статті Т. А. Коць розмірковує над характеристиками публіцистичного стилю та виокремлює такі комунікативно-прагматичні ознаки, як «доступний, логічний виклад, вживання семантично прозорих, однозначних лексичних номінацій з виразною оцінною конотацією. Динамічними є семантико-аксіологічні механізми вияву часових, ціннісних, ідеологічних, естетичних орієнтирів епохи у зв'язку зі змінами пріоритетів суспільно-політичного життя народу» [3, с. 40].

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є розглянути та проаналізувати мовностилістичні особливості публіцистики відомого українського письменника, громадського діяча, багатолітнього редактора Ю. М. Мушкетика. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити пріоритетні теми публіцистичних текстів автора; 2) окреслити синтаксичні особливості публіцистичних творів майстра слова; 3) виявити лексичні особливості; 4) охарактеризувати морфологічні вподобання письменника в жанрі публіцистики.

Виклад основного матеріалу. У публіцистичній спадщині Ю. М. Мушкетика можна виокремити такі провідні теми, як осмислення взаємовідносин України та Росії, роздуми над радянським минулим

Якщо говорити про жанрову приналежність публіцистики Ю. М. Мушкетика, то вона передусім репрезентована статтями, нотатками, виступами на злободенну тематику, що характеризуються посиленою увагою до актуальних суспільно-політичних, громадсько-культурних, літературних проблем сучасності, становленню інтелектуально-моральних ідеалів. Загалом можна стверджувати, що письменник прагнув відобразити сучасне йому життя крізь фокус особистої думки.

У передмові до мемуарів «Дороги, які нас вибирають» дочка майстра слова Л. Г. Мушкетик говорить, що її батько «понад усе цінував відданість і любов до свого краю, патріотизм, чесність і безкомпромісність, і рівнявся на цінності, хоча б намагався у своїх творах, публіцистиці, виступах, та ін. Принаймні він ніколи не був, так би

мовити, гібридним, якими бувають деякі людино-подібні, а щирим, чистим і наївним, і неймовірно справжнім, як природа, яка нас оточує і яку він так любив» [4, с. 6].

Щодо тематики, яка глибоко турбує автора, то тут головними завданнями стали такі: висвітлення проблеми функціонування української мови на теренах держави; встановлення історичної справедливості щодо походження України та Росії; подальшої долі України та ролі кожного громадянина. Також простежується порушення проблем пробудження національної самосвідомості українців, інтелектуального поступу нації. Як і для кожного письменника, для Ю. М. Мушкетика важливою є тема розвитку літератури: *«Тепер же зовсім інший підхід до літератури, – говорить майстер слова, – вона стає розвагою. Але ж протягом віків література була моральним стрижнем, вона вчила, як жити і не робити підлости. Я виходив саме із цього. Життя не спинається, тому літературі ніколи не бракуватиме сюжетів, і неправда, що письменники вже все сказали»* [7, с. 125]. Тут митець фактично заперечує один із головних принципів постмодернізму, згідно з яким автор уже не є творцем, а постає лише скриптором, що переписує на свій лад відомі всім сюжети. У мемуарах Ю. М. Мушкетик продовжує цю думку, стверджуючи, що література *«завжди служила добру, істині, праві. Це вважалося її покликанням. Деякі нинішні молоді вважають, що це не є завданням літератури. Слово служить саме собі. Досить служити комусь... Рабство знову в іншій формі. І все руйнувати. "Література – гра". Для Шевченка, Франка, Мирного?»* [6, с. 272]. Риторичне питання, яке ставить автор також піддає сумніву тезу постмодерністів про те, що літературі повинні бути притаманні карнавальність, іронічність, гра.

Якщо говорити про лексичні особливості публіцистики Ю. М. Мушкетика, то письменник час від часу використовує росіянізми чи неперекладені цитати, здебільшого заради дистанціювання від певних негативних дій чи осіб та увиразнення свого негативного ставлення до них: *«Були їхні молодші побратими, їх було багато, їх розіслали з "запрещенієм писать і рісовать" по віддалених районах»* [5, с. 71], *«Писав Астаф'єв з повагою до своїх фронтових побратимів, а коли Україна стала незалежною, почав писати про хохлів с "крысиными мордами". Не витримав випробування незалежністю України й Солженіцин і ще багато»* [с. 83], *«На весь твір жодного разу не сказано, що це діється на Україні, що це б'ються зляхами українці. Ні, тільки "русские" (у першому*

виданні траплялися хоч руські). **“Нет в мире силы, которая могла бы одолеть русскую силу”**. І сам Бульба конаючи на вогні кричить ворогові: **“Да придет руський цар”, мовляв, він вам покаже, він вам зуби виб’є**» [5, с. 66], **«Мовляв, “запрещают говорить на русском языке” – це ж велика дурниця, бо якраз українську мову забороняли і зараз забороняють, бо весь час тягнули і пнули оту формулу “русский язык – великий, могучий и свободный”»** [7, с. 131]. Такого роду вислови письменник імплементує в тексти задля того, що підкреслити «ненормальність» позиції, як наприклад, в останньому мікроконтексті, автор засуджує міркування М. В. Гоголя.

Прагнення відмежуватися від радянського минулого також передано за допомогою звернення назв газет російською мовою: **«А всі оці “Известия в Украине”, “Московский комсомолец в Украине”, вже немає комсомолу, а “комсомольцята” очолюють бізнесові антиукраїнські структури і газети ці виходять на пільгових умовах»** [5, с. 81].

Ще однією прикметною рисою публіцистики Ю. М. Мушкетика є використання зниженої, лайливої лексики для увиразнення негативного ставлення до певних історичних осіб чи подій: **«Останнім московським сатрапом на Україні був тупий лакуза Янукович, який обібрав, обікрав Україну»** [5, с. 45], **«Москва заповзялася стерти нас з лиця землі, або перетворити нас в німих холопів, як це було при вирячкуватому Петрові і хвойді Катерині»** [с. 49], **«До діалогу з ким? З озвірілим, маркутизованим бандюком»** [5, с. 47], **«Багато людей називають історію “проституткою”: її повертають і так, і сяк. Он Москва як її повернула!»** [7, с. 130]. Прикметники *тупий, вирячкуватий, маркутизований*, а також іменники *лакуза, хвойда, бандюк, проститутка* у своїй семантичній структурі містять конотацію пейоративності, тож реципієнт легко зчитує загальний посил автора.

Важливою ознакою творчості Ю. М. Мушкетика належить велика увага до різних тропів: метафори, метонімії, гіперболи, персоніфікації, гіперболи тощо.

До типових ознак публіцистичного стилю належить використання риторичних питань та окликів. У творчості Ю. М. Мушкетика домінують риторичні питання: **«Невже не відають, кого захищають? Та в одних тільки швейцарських банках у нього 40 мільярдів крадених українських доларів»** [5, с. 45–46], **«І зринає палоче питання, до тих, що поруч: ти ще українець? Ти ще син своєї землі, чи тобі вже “без різниці”?»**

[5, с. 49], **«Куди! Так волають нині Путін і путінці. В ту ж відсталість, у ту дикість, у ту підлоту?»** [5, с. 66]. Інколи в межах подібних конструкцій митець використовує повтори задля підкреслення не тільки змістового контенту, а й посилення емоційного впливу: **«Чому серед нас так багато національно нестійких, розсміканих, непослідовних. Чому так часто служимо чужинцям, іноді лютим ворогам України? Чому не створили своєї стійкої керівної верстви, української еліти?»** [5, с. 62].

Викликають інтерес фразеологізовані звороти, використані Ю. М. Мушкетиком. Наприклад, шекспірівське *бути чи не бути* автор використовує при зверненні до українців, ставлячи питання про існування державності; при цьому митець додає відомий вислів *моя хата з краю*, тобто інтенція письменника – змусити українців замислитися над майбутнім, здолати нарешті принцип «крайньої хати» та пасивність народу загалом: **«Бути чи не бути, сьогодні зринає перед кожним українцем, хоч багато хто намагається це не помічати: “моя хата з краю”»** [5, с. 49].

Певної трансформації зазнає вислів *прорубати вікно в Європу*: **«Недарма та ж Росія увесь вік лазила і лазить через вікно в Європу, щоправда, осягнути вповні європейські цінності вона нездатна, бо вона відстала, захланна, дика»** [5, с. 38]. У Ю. М. Мушкетика використано дієслово зі зниженою конотацією *лазила*. Таким чином письменник намагається передати презирство до народу, який проголошує курс на високі цінності, однак за своєю суттю все ж залишається відсталим, захланим, диким, що експліковано відповідними прикметниками.

Синтаксис Ю. М. Мушкетика також має певні особливості. Автор послуговується конструкціями, притаманними розмовній мові, оскільки вони більш лаконічні, місткі, доступні та демократичні. Для публіцистики митця важливі короткі уривчасті речення, схожі на імпресіоністичні мазки. Саме з таких конструкцій вибудовується цілісна картина: **«Пішли. Татари ще раніше з’єдналися з поляками. Дійшли до Чуднова. І там поляки й татари перетяли шлях і оточили. В поляків більше війська, потужна артилерія. Довелося відступати»** [5, с. 23]. Такі речення можуть виглядати «рубленими», проте якнайбільше відповідають розмовній мові, відповідно, і легшому сприйняттю з боку реципієнтів. Ці конструкції лаконічні, масові, а значить – і більш доступні.

Персоніфікацію та інтимізацію викладу матеріалу Ю. М. Мушкетик досягає завдяки використанню займенників першої особи мно-

жини, що сприяє ідентифікації з читачем: «Здавалося, все ясно, як Божий день: або **ми** прилучаємось до цивілізації, або залишаємось азіатами» [5, с. 38], «А для **нас** прилучення до Європи, це – порятунок: демократизм, європейська культура, техніка, європейська економіка, самоповага» [5, с. 38–39], «Всі **ми** бачили напхані краденим його резиденції, зокрема в Межигір'ї» [5, с. 45], «Незалежна Україна. **Ми** – у виграшному становищі» [6, с. 272]. Для прилучення людини до конкретних пропозицій письменник послуговується узагальнено-особових конструкцій, де головним членом виступає дієслово першої особи однини або другої особи однини: «**Стоїмо** над прірвою» [5, с. 49], «**Живемо** у страшних злиднях, в убозстві» [с. 50]. Такого роду вирази покликані передати інформацію ніби очима людини, яка справді переживала описувані події, тож подібні конструкції забезпечують більш високий рівень довіри з боку адресата до висловленої думки. Здебільшого подібні конструкції спостерігаються в текстах про відмежування від радянського, про прилучення до європейської культури та стану розвитку національної самосвідомості. Однак хвилює Ю. М. Мушкетика й тема Другої світової війни. Одна зі збірок майстра слова навіть має таку назву: «Хто і як виграв Другу світову війну».

При цьому оцінка митця доволі відрізняється від загальноприйнятої: «Не День перемоги, а День смутку **маємо відзначати**. Весь час **надували, надували** ту війну: “мы победили” – все це було потрібно для радянської агітації, щоби підняти дух ветеранів, але ж усяка війна страшна...» [7, с. 131]. Тут також бачимо складений дієслівний присудок, виражений першою особою множини, що робить реципієнта співучасником названих подій. У наведеному мікроконтексті привертає увагу також дієслово *надувати*, яке дозволяє імпліцитно концептуалізувати перемогу як повітряну кульку, яку штучно надувають і надувають, щоб давати людям відчуття радості, за яким стоять людські сльози й горе. Власне, це підкреслюють слова *усяка війна страшна*.

Висновки. Публіцистичні текст є своєрідним літописом сучасності, адже він покликаний відображати історичні події в проекції на сучасні, повинен відбивати нагальні, злободенні проблеми суспільства, починаючи від соціально-політичних, культурних, філософських тощо.

Публіцистика Ю. М. Мушкетика репрезентована статтями, виступами на актуальну тематику, мемуарами, інтерв'ю. Його текстам притаманне використання узуальних фразеологізмів та їхня модифікація, а також поєднання рис публіцистичного стилю з розмовним та художнім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С. Я. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова*. Вип. 79, 2013, С. 123–125.
2. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Київ : Наукова думка, 1970, 308 с.
3. Коць Т. А. Публіцистичний стиль української літературної мови: засади, комунікативно-прагматичні ознаки, функції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71), № 1, Ч. 1, 2021. С. 38–43.
4. Мушкетик Л. Г. Слово про батька. *Дороги, які нас вибирають / упор. Ю. М. Мушкетик*. Харків : Фоліо, 2020. С. 3–6.
5. Мушкетик Ю. М. Вірую в правду. Київ : Укр. Письменник. 2015. 88 с.
6. Мушкетик Ю. М. Дороги, які нас вибирають : Книга спогадів. Харків : Фоліо, 2020. 348 с.
7. Терен Т. О. RECвізити. Антологія письменницьких голосів. Книга 2. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015, 264 с.

АНТРОПОНІМІЯ В ОСНОВАХ МІКРОТОПОНІМІВ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.: АБРАГАМ – БЕЦУХІВ

ANTHROPONYMY IN CREATING STEMS OF MICROTOPONYMS OF SAMBIRSKYY CYRKUL: ABRAHAM – BETSUKHIV

Мосур О.С.,

orcid.org/0000-0003-1912-3580

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано антропоніми кінця XVIII – початку XIX століття, виокремлені з мікротопонімів історичного регіону – Самбірського циркулу. Це адміністративно-територіальна одиниця Галичини. Циркул складався з 412 населених пунктів, які в основному розташовані в межах сучасної Львівщини і лише 5 поселень на території Польщі. Джерельною базою дослідження є Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики – перші поземельні кадастри Галичини, укладені за часів правління австрійських імператорів. У метриках зафіксовано неофіційні простонародні назви малих географічних об'єктів – мікротопоніми. Документи написані в основному польською, частково німецькою чи латинською. Українські власні назви малих географічних об'єктів відтворені латиницею. В основах відантропонімних мікротопоназв збереглися власні назви мешканців краю. На сучасному етапі складно диференціювати вид історичного антропоніма, тому у статті застосовуємо термін "прізвищева назва", який запропонував М. Худаш. Метрики були рушієм закріплення і унормування прізвищевої системи Галичини. Цією науковою публікацією започатковуємо цикл статей, присвячених антропонімії, виокремленій з твірних основ мікротопонімів Самбірського циркулу. Виокремлені антропоніми подаємо за алфавітним принципом. Більшість власних назв людей засвідчені в сучасних лексикографічних джерелах, що підтверджує думку про те, що метрики відіграли ключову роль у закріпленні системи прізвищ українців. Незначна частина антропонімів не збереглась в онимаслических словниках чи на карті поширення прізвищ на території України. Це явище, вважаємо, пов'язане з тим, що, імовірно, ці оніми на зламі XVIII–XIX ст. були неофіційними вторинними найменуваннями осіб або ж втрачені впродовж десятиліть. У статті подаємо антропоніми від Абрагам до *Бецухів.

Ключові слова: мікротопонім, антропонім, прізвищева назва, Самбірський циркул, Йосифінська (1785–1788) метрика, Францисканська (1819–1820) метрика, кадастр, твірна основа.

The article analyzes the anthroponyms of the end of the 18th – the beginning of the 19th century, separated from the microtoponyms of the historical region – the Sambirskyy cyrkul. This is an administrative-territorial unit of Galicia. The cyrkul consisted of 412 settlements, which were mainly located within the boundaries of the modern Lviv region and only 5 settlements on the territory of modern Poland. The source base of the research is the Josyphinska (1785–1788) and Franciscanska (1819–1820) metrics – the first land cadasters of Galicia, concluded during the reign of the Austrian emperors. In the metrics, unofficial proper names of small geographical objects – microtoponyms – are recorded. The cadasters are written mainly in Polish, partly in German or Latin. Ukrainian proper names of small geographical objects are written by Latin letters. The proper names of the inhabitants of the region have been preserved in creating stems of deanthroponymic microtoponyms. Nowadays it is difficult to differentiate the type of historical anthroponym, therefore, in the article, we use the term "surname name" ("protosurname"), which was proposed by M. Khudash. Metrics were the driving force behind consolidating and normalizing the surname system of Galicia. With this scientific publication, we begin a cycle of articles devoted to anthroponymy, isolated from the creative bases of microtoponyms of the Sambirskyy cyrkul. Selected anthroponyms are presented alphabetically. Most of the proper names of people are reflected in modern lexicographical sources, which confirms the opinion that cadasters played a key role in establishing the system of surnames of Ukrainians. A small part of anthroponyms has not been preserved in onomastic dictionaries or a map of the distribution of surnames on the territory of Ukraine. This phenomenon, we believe, is connected with the fact that, presumably, these onyms at the end of the 18th – the beginning of 19th cc. were unofficial secondary proper names of persons or were lost over the decades. In the article, we present anthroponyms from Abraham to *Betsukhiv.

Key words: microtoponym, anthroponym, protosurname, Sambirskyy cyrkul, Josyphinska (1785–1788) metric, Franciscanska (1819–1820) metric, cadaster, creating stem.

Постановка проблеми. Мікротопонімія – пласт пропріальної лексики, яка конденсує в собі апелятивні та онімні твірні основи. Ці власні назви малих географічних об'єктів акумулюють як офіційні, так і неофіційні антропоніми. Важливо аналізувати історичні мікротопоназви, оскільки вони зберігають ті найменування, які не зафіксовані на сучасному етапі. Об'єктом

дослідження є мікротопонімія Самбірського циркулу на зламі XVIII–XIX ст., засвідчена на сторінках Йосифінської (1785–1788) та Францисканської (1819–1820) метрик – перших поземельних кадастрів Галичини. Детальніше про Самбірський циркул та метрики ми писали раніше [8; 9]. Предмет дослідження – відантропонімні пропріативи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Антропонімія Самбірського циркулу не була предметом окремого цілісного наукового дослідження. Проте маємо цінні наукові праці Г. Є. Бучко [1] та І. Д. Фаріон [12], у яких проаналізовано антропонімікон, зафіксований у метриках. З. О. Купчинська описала процедуру виокремлення антропонімічних основ з ойконімії [7], присвятила цій темі низку наукових розвідок [4; 5; 6].

Постановка завдання. Мета дослідження – лексико-семантичний аналіз відантропонімічних мікротопонімів. Завдання: 1) зібрати відантропонімічні мікротопоназви; 2) виокремити їхні твірні (мотивувальні) бази – антропоніми; 3) проаналізувати твірні основи мікротопонімів.

Виклад основного матеріалу. Відантропонімічні мікротопоніми в основному посесиви, утворені додаванням суфіксів присвійності до антропонімічних основ. Виокремлені власні найменування людей подаємо за алфавітним принципом.

Варіанти і похідні антропоніма **Аврам (Оврам, Абрам)** збереглися в твірних основах. **Абрагам** [3] (в. ім. Аврам (Оврам, Абрам) [11, с. 18]): *Potok Abrahamow*, пот. (Рос, ФМ, 58зв). ***Абрагамів** (Абрагам [11, с. 18]) + -ів) (пор.: Абрагамович [10, т. 1, с. 1]): *Abrachamowica*, пот. (Мита, ЙМ, 3зв); *Potok Abrahamoski*, пот. (Стрільб, ФМ, 252зв). ***Абрагамко** (в. ім. Аврам (Оврам, Абрам) [11, с. 18]): *Abrahamczat*, лан (Долж, ФМ, 27зв), л. (Долж, ЙМ, 117зв) (Долж, ФМ, 90зв), пас. (Долж, ЙМ, 30зв), горб (Долж, ЙМ, 57зв), пот. (Долж, ЙМ, 33зв). **Абрамів** [3] (Абрам [10, т. 1, с. 1; 11, с. 18]) + -ів): *Abramowiec*, п. (Рос, ЙМ, 79зв) (Рос, ФМ, 57зв), пот. (Мита, ЙМ, 10зв) (Рос, ЙМ, 82зв). **Абрамко** (в. ім. Аврам (Оврам, Абрам) [11, с. 18]): *Abramczat*, лан (Долж, ЙМ, 31зв); *Sychła Abramczat*, ? (Долж, ЙМ, 30зв); *Uboczka Abramczat*, лук. (Долж, ЙМ, 32зв) [9].

Адам [3; 11, с. 23]: *Adamowa Dolina*, н. (Глуб, ЙМ, 1зв) (Глуб, ФМ, 34зв); *Adamowa*, п. (Опак, ЙМ, 60зв) (Опак, ФМ, 68зв) [9].

Від антропоніма **Андрій** і похідних від нього. **Андрій** [11, с. 33]: *Łaz Andryiow*, лаз (Стрільки, ЙМ, 4). **Андрійко** (в. ім. Андрій [11, с. 33]) [3]: *W Andryczyt*, п. (Хиш, ЙМ, 127зв). **Андреїв** [10, т. 1, с. 6]: *Pustka Andrzejowska*, пуст. (Бор, ФМ, 47зв) (Долж, ЙМ, 36зв). **Андрейко** [3] (в. ім. Андрій [11, с. 33]): *Andreykowka*, пуст. (Лют, ЙМ, 9зв) (Лют, ФМ, 15зв). **Андричко** [3]: *Potok Andryczkow*, пот. (ТурНиж, ЙМ, 222зв). **Андрійків** [10, т. 1, с. 7]: *Andrzy[j]kowiak Swierc*, п. (Рип, ЙМ, 310зв). **Андрусів** [10, т. 1, с. 8] [3]: *Łan Andrusiowiat*, п. (Гвозд, ЙМ, 44зв). **Андрух** (в. ім. Андрій [11, с. 33]) [3]: *Pustka Andruchowa*, пуст.

(Липов, ЙМ, 4). ***Андрушів** (пор.: Андрушків [10, т. 1, с. 9]): *Andruszy[w]ska Dolina*, дол. (Судк, ЙМ, 26зв) (Судк, ФМ, 59зв). **Андрушків** [3]: *Na Andruszkowym*, лук. (БенВиш, ЙМ, 43зв), п. (БенВиш, ЙМ, 47зв). **Андрушко** (в. ім. Андрій [11, с. 33]) [3]: *Grunt Andruszczat*, гр. (Мита, ЙМ, 84зв). ***Єндрейків** (пор.: Андрейків [10, т. 1, с. 6]): *Jędrzejkowiak Plac*, пл. (КульчШл, ЙМ, 40зв), *Zembułki Je[n]drzejkowiak*, п. (КульчШл, ФМ, 249зв). **Єндрик** [3; 10, т. 1, с. 353]: *Jędrikuwka*, пуст. (ЛяшкМур, ЙМ, 22зв). **Єндрух** (в. ім. Андрій [11, с. 33–34]) [3]: *Na Jędruchowym*, пуст. (БенВиш, ЙМ, 122зв). ***Єндрушко** (в. ім. Андрій [11, с. 33]): *Na Jędruszkowym nad Stawkim*, п. (БенВиш, ЙМ, 56зв); *Na Jędruszkowym*, п. (БенВиш, ЙМ, 44зв) [9].

Від антропоніма **Антон** і похідних від нього. **Антон** [11, с. 37] [3]: *Łąka Antonowa*, лук. (Мост і Дн, ЙМ, 43зв). **Антонь(о)** (в. ім. Антон [11, с. 37]) [3]: *Antoniówka*, п. (Остр, ФМ, 19зв) // *Antoniuwka*, п. (Остр, ЙМ, 19зв). **Антоняк** [10, т. 1, с. 11] [3]: *Łąka Antoniakowa*, лук. (БенВиш, ЙМ, 87зв). **Антох** (в. ім. Антон [11, с. 37]) [3]: *Antochow Garb*, горб (Дал, ЙМ, 10зв). ***Янтонів/*Янтонов** (пор.: Антонів, Антонов [10, т. 1, с. 11]): *Droga Jantonowska*, дор. (Дубр, ЙМ, 34зв) (Дубр, ФМ, 42зв) [9].

Від антропоніма **Анна** і похідних від нього. **Анна** [3; 11, с. 81]: *Annyna*, пот. (Голов, ЙМ, 214зв) (Голов, ФМ, 216зв). ***Аннинцьо**: *Czertez Annynciow*, черт. (Матк, ЙМ, 1зв). **Анич** [3]/**Аничч** [Ред, I, с. 10]/***Ан(н)ичів**: *Wirszch Aniczowski*, п. (Заділ, ЙМ, 102зв); *Potok Aniczowski*, пот. (Заділ, ЙМ, 91зв) [9].

Від антропоніма **Баба** і похідних від нього. **Баба** [3]: *Babiat nad Zolobina*, гр. (ІльнКор, ЙМ, 28зв); *Babiat*, пот. (ІльнКор, ЙМ, 24зв); *Babin Hrob*, ? (ГаївВиж, ЙМ, 21зв); *Babina*, лук. (Голов, ФМ, 50зв), п. (Голов, ЙМ, 45зв) (Голов, ФМ, 47зв) (Сіл, ЙМ, 97зв) (Сіл, ФМ, 116зв) (Татари, ЙМ, 90зв) (Татари, ФМ, 144зв), пот. (Голов, ЙМ, 45зв) (Голов, ФМ, 47зв); *Babyuna Nywa*, п. (Годв, ЙМ, 32зв) (Годв, ФМ, 13зв), н. (Годв, ЙМ, 33зв); *Babyuna Polanka*, н. (Стор, ЙМ, 267зв) (Стор, ФМ, 243зв); *Dolina Babina*, дол. (КонКор, ЙМ, 4зв); *Garb Babiat*, горб (Присл, ЙМ, 85зв). **Бабей** [3]: *Łaz Babejow*, лаз (СтСіль, ЙМ, 179зв). **Бабин** [10, т. 1, с. 17]: *Babiniec*, п. (Ступн, ЙМ, 33зв) (Ступн, ФМ, 26зв), пот. (Гроз, ЙМ, 59зв) (Гроз, ФМ, 54зв). **Бабич** [10, т. 1, с. 17]: *Babyczow Kat*, н. (Підб, ЙМ, 224зв); *Babyczowa*, п., луки (Ул, ЙМ, 272зв), н. (Ул, ЙМ, 356зв) (Ул, ФМ, 519зв) [9].

Бабло [3]: *Niwa Bablowa*, н. (Кривк, ФМ, 68зв) [9].

Бабор [3]/**Бабур** [10, т. 1, с. 18]: *Baborowka*, пас. (ЛінВел, ЙМ, 262зв) [9].

Багай [10, т. 1, с. 18]: *Bahayka*, н. (Остр, ЙМ, 60зв) [9].

Багира [10, т. 1, с. 19] (пор. *Jan Bagiera* (ПосФельшт, ЙМ, 7зв): *Bagierowka*, пуст. (ПосФельшт, ЙМ, 7зв) [9].

Багно [10, т. 1, с. 19]: *Potok Bahniow*, пот. (Стрільб, ФМ, 74зв) [9].

Багрій [10, т. 1, с. 20] /***Багрійко**: *Bachryiczat*, пас. (Жд, ЙМ, 37зв) [9].

Бадай [3]: *Badayka*, пот. (Ріпч, ЙМ, 8) [9].

Бадик [3]/***Бадиків**: *Vadykowiec*, пас. (Рип, ЙМ, 34зв), пуст. (Смер, ЙМ, 57зв), н. (Смер, ЙМ, 11зв); *Vadykowka*, пуст. (Смер, ЙМ, 57зв); *Niwa Vadykowa*, н. (Смер, ЙМ, 141зв) [9].

Базіка [3]/**Базіков** [10, т. 1, с. 22]: *Bazienkowiqt*, н. (Лок, ЙМ, 172зв) (Лок, ФМ, 262зв) [9].

Бакай [10, т. 1, с. 24]: *Bakayka*, н. (БолДол, ЙМ, 2зв) (БолДол, ФМ, 11зв) [9].

Балалиш**/Балалишко** (пор. **Балала** [3]): *Pastwisko Balalyszczat na Dmitrowkach*, пас. (Мита, ЙМ, 62зв) [9].

Балич [10, т. 1, с. 28]/***Баличів**/Баличов [3]: *Baleczowka*, п. (Блаж, ФМ, 104зв); *Pustka Balicka*, пуст. (Зв, ЙМ, 9зв) [9].

Бандур/Бандура [10, т. 1, с. 30]: *Pustka Vandurska*, пуст. (Ольш, ЙМ, 159зв) [9].

Баран [3; 15, с. 44–45]: *Baranowka*, п. (Комарник, ФМ, 36зв); *Potok Baranow*, пот. (Ласт, ЙМ, 121зв) (Ласт, ФМ, 100зв) (Солець, ЙМ, 45зв).

Бараник [3]: *Potok Baranikow*, пот. (Волош, ЙМ, 107зв, 111) (Волош, ФМ, 99зв, 100зв). **Баранів** [3]/

Баранов [10, т. 1, с. 32]: *Baranowice*, п. (Ябл, ЙМ, 65зв); *Baranowiec*, п. (ВисНиж, ЙМ, 124зв) (ВисНиж, ФМ, 138зв) (Ябл, ЙМ, 4); *Baranowiet*, пот. (Ласт, ЙМ, 100зв) (Ласт, ФМ, 83); *Pole Baranowskie*, п. (Кр, ФМ, 33зв); *Pustka Baranowska*, пуст. (Кр, ЙМ, 37зв). **Баранко** [3]: *Baranczat Potok*, пот. (Івашк, ФМ, 67зв). ***Баранцьо**: *Baranciow Potok*, пот. (Івашк, ЙМ, 45зв). **Баранцов** [10, т. 1, с. 32]: *Barancowiec*, п. (ІльнКор, ЙМ, 182зв) [9].

Бардач [3]/**Бардачев** [3]: *Bardaczuwka*, п. (Заділ, ЙМ, 4) (Молд, ЙМ, 4зв) [9].

Бардз [14, с. 49]: *Kiczera Bardziat*, кич. (ЛінВел, ЙМ, 327зв) [9].

Бардин [10, т. 1, с. 33]: *Zbyr Bardyniat*, п. (Голов, ЙМ, 92зв) (Голов, ФМ, 94зв) [9].

***Баридко**[3]: *Barydczyna*, п. (Короп, ЙМ, 9зв)[9].

Барило [10, т. 1, с. 34]/ **Барилів** [3]: *Kqt Barilowski*, н. (ГорШл, ЙМ, 243зв) [9].

Бас [10, т. 1, с. 36]/**Басів** [3]: *Basiowka*, п. (ЛяшкМур, ЙМ, 17зв) [9].

Басай [3]/***Басайко** (пор.: Басай [3]): *Basayczat*, кич. (ЛінВел, ЙМ, 59зв) [9].

Басараб [10, т. 1, с. 37]: *Cwierc Bassarabowa*, п. (СтСіль, ЙМ, 144зв) [9].

Баула [10, т. 1, с. 39]: *Dzial Bawlit*, н., п. (Ор, ЙМ, 487зв); *Ogrod Baulit*, гор. (Ор, ЙМ, 7зв) (Ор, ФМ, 10зв). ***Бавула**: *Dzial Bawuli[t]*, н., п. (Ор, ФМ, 603зв); *Pole Bawlit nad Maryszanko*, п. (Ор, ФМ, 611зв). ***Баулів**: *Pustka Baulo[w]ska*, пуст. (ТурНиж, ЙМ, 38зв) // *Pustka Baule[w]ska*, пуст. (ТурНиж, ЙМ, 18зв) [9].

Бачко [3]/ **Бачок** [10, т. 1, с. 40]/***Бачків**: *Baczkiwstwo*, п. (Рип, ЙМ, 82зв) *Tiń Baczkiwska*, п. (Рип, ЙМ, 83зв) [9].

Башак [3]: *Baszakowa Łąka*, лук. (Над, ФМ, 13зв) [9].

Бибек [3]: *Bebekiw*, н. (ЯсМас, ЙМ, 63зв) [9].

Бегай [3]/***Бегайв**/***Бегайов**: *Pole Begaiowskie*, п. (Дорож, ЙМ, 56зв) [9].

Бегей [10, т. 1, с. 43]/***Бегейв**/Бегейов (див.: <https://www.myheritage.com.ua/>): *Begeiowszczyzna*, н., луки (Дорож, ЙМ, 257зв) (Дорож, ФМ, 249зв) [9].

Бедей [10, т. 1, с. 43]: *Bedeiszczyzna*, п., зар. (Дубан, ЙМ, 6зв) [9].

Беднар [3]/***Беднарів**: *Bednarowka*, пуст. (Лют, ЙМ, 9зв) (Лют, ФМ, 15зв) [9].

Без [3]/**Безів** (див.: <https://www.myheritage.com.ua/>): *Doliny Bezowiet*, д-ни (Стор, ЙМ, 107зв) (Стор, ФМ, 102зв); *Niwa Bezowiet*, н. (Стор, ФМ, 194зв) [9].

Безрук [10, т. 1, с. 47]/***Безруків**/Безруков [3]: *Pole Bezrukowskie*, п. (Рос, ФМ, 21зв) [9].

Безушко [10, т. 1, с. 48]/**Безушків** [3]: *Bezuszkwka*, гр., пол. (Комарник, ЙМ, 55зв) [9].

Бейц (див.: <https://www.myheritage.com.ua/>) ***Бейців**: *Beyciewszczyzna*, п. (Бик, ЙМ, 138) [9].

Бекер [10, т. 1, с. 49]: *Bekierszczyzna*, пот. (Вор, ЙМ, 37) (Липов, ЙМ, 15зв), пуст. (Липов, ЙМ, 9) [9].

Белей [3; 15, с. 47]: *Cwierc Belejowa*, п. (СтСіль, ЙМ, 131зв); *Na Belejowut*, пас. (Ор, ЙМ, 146зв); *Potok Wylyiow*, пот. (Голов, ЙМ, 295зв) (Голов, ФМ, 297зв); *Werch Belejow*, н., п. (Ор, ЙМ, 603зв) (Ор, ФМ, 710зв) [9].

Белендюк [3]/***Белендюків**: *Belendiukowiec*, пот. (Кривк, ЙМ, 4) [9].

Бельмаш (див.: <https://www.myheritage.com.ua/>)/***Бельмашів**: *Potok Belmaszowski*, пот. (Молд, ЙМ, 38зв) (Молд, ФМ, 48зв) [9].

Бендз [3]/ **Бендза** [3]/**Бендзин** (див.: <https://www.myheritage.com.ua/>): *Kitliny Bendzinskie*, п. (ВисВиж, ЙМ, 4зв) [9].

Береза [10, т. 1, с. 54; 15, с. 48]/**Березів** [3]: *Berezowiata*, п. (КропСт, ЙМ, 37зв) (КропСт, ФМ, 62зв); *Berezowka*, н., лук. (Більч, ЙМ, 74зв) (Більч, ФМ, 181зв) [9].

Берчак [3]/***Берчаків**: *Berczakowka*, п. (Нед, ЙМ, 46зв) (Нед, ФМ, 30зв), пот. (Нед, ЙМ, 7зв) [9].

Бех [10, т. 1, с. 58]/**Бехів** [3]: *Bechowka*, пуст. (Чап, ЙМ, 71) [9].

***Бецух/*Бецухів** (пор.: Бец, Беца [10, т. 1, с. 58]): *Becuchowstwo*, п. (Гвозд, ЙМ, 219зв) [9].

Висновки. Аналіз відантропонімних мікротопонімів Самбірського циркулу показав: 1) українські мікротопоназви на зламі XVIII–XIX ст. активно творились від антропонімів того часу, однак складно диференціювати вид власного імені особи, оскільки в цей період відбувається процес становлення, унормування і кодифікації системи прізвищ українців Галичини

(функції прізвищ виконують т. зв. прізвищеві назви [13]); 2) більшість виокремлених антропонімів фіксують словники імен, прізвищ, карта поширення прізвищ України; 3) виокремлюємо антропоніми, не поширені тепер в Україні, проте зафіксовані в базі даних “Му Heritage”, що містить історичні записи з усього світу; 4) подаємо мікротопоназви, в основах яких незафіксовані в лексикографічних джерелах антропоніми. Можливо, вони не набули офіційного статусу або у написанні окремих власних назв писарі зробили помилки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бучко Г. Є. Йосифінська і Францисканська метрики як джерело дослідження антропонімії на західноукраїнських землях. *Історична та сучасна українська ономастика: вибр. статті*. Чернівці: «Букрек». 2013. С. 4–11.
2. Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. думка, 1965. 356 с.
3. Карта поширення прізвищ України. URL: <https://ridni.org/karta/> (дата звернення: 24.07.2024).
4. Купчинська З. О. Деантропонімна архаїчна ойконімія: відкомпозиції. *Записки з ономастики*. Одеса. 2015. Вип. 18. С. 416–434.
5. Купчинська З. О. Деантропонімна архаїчна ойконімія України: відкомпозиції. II. *Записки з ономастики*. Вип. 20. Одеса, Астропринт, 2017. С. 159–175.
6. Купчинська З. О. Деантропонімна архаїчна ойконімія України: відкомпозиції. III. *Серце чистеє, думка чесная...: Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко*. Львів. 2018. С. 491–511.
7. Купчинська З. О. Дещо про методику виокремлення антропонімів із ойконімії. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологія*. 2010. Вип. 50. С. 408–415.
8. Мосур О. С. Йосифінська та Францисканська метрики як джерело вивчення мікротопонімії. *Дослідження з лексикології і граматики української мови: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ: Видав. Біла К. О. 2014. Вип. 15. С. 58–66.
9. Мосур О. С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dis_mosur.pdf (дата звернення: 24.07.2024).
10. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т. Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 2007.
11. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 488 с.
12. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. Львів: Літопис, 2001. 371 с.
13. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. 236 с.
14. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704 с.
15. Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

СКОРОЧЕННЯ:

ЙМ – Йосифінська (1785–1788) метрика

ФМ – Францисканська (1819–1820) метрика

Назви географічних об'єктів: гор. – город, ґр. – ґрунт, дол. – долина, д-ни – долини, дор. – дорога, зар. – зарості, кич. – кичера, л. – ліс, лук. – лука, н. – нива, пас. – пасовище, пл. – площа, п. – поле, пол. – поляна, пот. – потік, пуст. – пустка, черт. – чертїж, ? – у пам'ятці не вказано, що це за географічний об'єкт.

Назви населених пунктів Самбірського циркулу: БенВиш – Бенькова Вишня, Бик – Биків, Більч – Більче, Блаж – Блажів, БолДол – Болозва Долішня, Бор – Бориня, ВисВиж – Висоцько Вижне, ВисНиж – Висоцько Нижне, Волош – Волошинова, Вор – Вороблевичі, ГаїВиж – Гаї Вижні, Гвозд – Гвоздець, Глуб – Глубока, Годв – Годвишня, Голов – Головецько, ГорШл – Городище Шляхетське, Гроз – Грозьова, Дал – Далява, Долж – Должки, Дорож – Дорожів, Дн – Дністрик, Дубан – Дубаневичі, Дубр – Дубрівка, Жд – Жданна, Заділ – Задільсько, Зв – Звір, Івашк – Івашковець, ІльнКор – Ільник Королівський, КонКор – Конюшки Королівські, Короп – Коропуж, Кр – Криве, Кривк – Кривка, КропСт – Кропивник Старий, КульчШл – Кульчичі Шляхетські, Ласт – Ластівки, Липов – Липовець, ЛінВел – Лінина Велика, Лок – Локоть, Лют – Лютовиська, ЛяшкМур – Ляшки Муровані, Матк – Матків, Молд – Молдавсько, Мост – Мости, Над – Надиби, Нед – Недільна, Ольш – Ольшаник, Опак –

Опака, Ор – Орове, Остр – Острів, Підб – Підбуж, ПосФельшт – Посада Фельштинська, Присл – Присліп, Рип – Рип'яна, Рихт – Рихтичі, Ріпч – Ріпчичі, Рос – Росохач, Сіл – Сілець, Смер – Смеречка, СтСіль – Стара Сіль, Стор – Сторонна, Стрільб – Стрільбичі, Ступн – Ступниця, Судк – Судковичі, ТурНиж – Турочки Нижні, Ул – Улично, Хиш – Хишевичі, Чап – Чаплі, Ябл – Яблонів, ЯсМас – Ясінка Масьова.

ЯВИЩЕ БІЛІНГВІЗМУ В УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ СІМ'ЯХ

THE PHENOMENON OF BILINGUALISM IN UKRAINIAN-TURKISH FAMILIES

Фещан Т.І.,

orcid.org/0009-0006-8714-4681

викладач

Стамбульського університету, Туреччина,

аспірантка кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Статтю присвячено явищу двомовності, або білінгвізму, в українсько-турецьких сім'ях. Білінгвізм потрактовано як складний соціолінгвальний феномен, що полягає в здатності людини висловлюватись двома мовами. Закцентовано на тому, що потреба дослідження цього явища актуалізувалась у період повномасштабного російського вторгнення в Україну, коли посилились міграційні процеси, зросла кількість українців, які виїхали в інші країни, у тому числі й у Турецьку Республіку. У країні поселення національне самоусвідомлення нерозривно пов'язане з мовою. У дослідженні наведено результати опитування «Мова українців Туреччини», проведеного у вересні 2023 року. В анкетуванні взяли участь 657 респондентів, які проживають на території Турецької Республіки і походять із усіх регіонів України. Віковий діапазон опитаних – від 15 до 75 років. Підтверджено можливість співіснування української і турецької мов у міжетнічних українсько-турецьких сім'ях. Визначено умови для збереження української мови в дітей, які перебувають у турецькомовному середовищі. За допомогою соціолінгвістичного і психолінгвістичного підходів виявлено, що велика частина українських мігрантів у Турецькій Республіці намагається зберегти українську мову у своїх родинах, відчуває моральний обов'язок передавати її наступним поколінням. На підставі анкетування з'ясовано, що функціонування української мови у змішаних шлюбів великою мірою залежить від докладених зусиль матері, а основним українським мовним середовищем для дітей залишається сім'я. У дошкільному віці мова матері є домінуючою. Згодом, у шкільному віці, починає переважати мова соціуму. Засвоювати українську мову діти-білінгви мають змогу в суботніх і недільних школах, у дитячих літніх таборах при українських громадських організаціях. Перспектива подальших студій полягає в комплексному вивченні двомовності в сучасному комунікативному просторі Турецької Республіки.

Ключові слова: українська мова, соціолінгвістика, білінгвізм, двомовність, мовне середовище, українсько-турецька сім'я.

The article is devoted to the phenomenon of bilingualism in Ukrainian-Turkish families. Bilingualism is interpreted as a complex sociolinguistic phenomenon, which consists of the ability of people to express themselves in two languages. Emphasis is placed on the fact that the need to study this phenomenon was actualized during the period of the full-scale Russian invasion of Ukraine, when migration processes intensified, the number of Ukrainians who migrated to other countries, including the

Republic of Turkey, increased. In the country of settlement, national self-awareness is inextricably linked to language. The study provides the results of the «Language of Ukrainians in Turkey» survey conducted in September 2023. 657 respondents who live on the territory of the Republic of Turkey and come from all regions of Ukraine took part in the survey. The age range of the interviewees is from 15 to 75 years. The possibility of the coexistence of Ukrainian and Turkish languages in interethnic Ukrainian-Turkish families has been confirmed. The conditions for preserving the Ukrainian language among children living in a Turkish-speaking environment have been determined. With the help of sociolinguistic and psycholinguistic approaches, it was found that a large part of Ukrainian migrants in the Republic of Turkey try to preserve the Ukrainian language in their families, feel a moral obligation to pass it on to the next generations. Based on the questionnaire, it was found that the functioning of the Ukrainian language in mixed marriages largely depends on the mother's efforts, and the family remains the main Ukrainian language environment for children. At preschool age, the mother's language is dominant. Later, at school age, the language of society begins to prevail. Bilingual children can learn the Ukrainian language in Saturday and Sunday schools, in children's camps in Ukrainian public organizations. The perspective of further studies consists of the comprehensive study of bilingualism in the modern communicative space of the Republic of Turkey.

Key words: the Ukrainian language, sociolinguistics, bilingualism, language environment, Ukrainian-Turkish family.

Постановка проблеми. Унаслідок міграційних процесів та розширення українських громад у світі актуалізувалося питання функціонування української мови в полікультурному середовищі, оскільки проживання українців за кордоном, безперечно, детермінує необхідність опанування на певному рівні та вживання іншої мови й водночас

змінює межі та сфери використання рідної української мови.

Тема двомовності посідає важливе місце у працях зарубіжних і вітчизняних мовознавців, особливо явище українсько-російської двомовності, яке частотне в мовному просторі України. Проте співіснування української мови з іншими мовами,

зокрема з турецькою, теж має тривалу історію. І це питання наразі недостатньо висвітлене та має підґрунтя для широких дослідницьких перспектив [1, с. 148]. З огляду на це проблематика дослідження є **актуальною**.

Формулювання цілей статті. Мета нашої розвідки – проаналізувати явище українсько-турецького білінгвізму, або двомовності, визначити умови для збереження української мови в дітей, які перебувають у турецькомовному середовищі.

Для реалізації окресленої мети було використано соціолінгвістичний та психолінгвістичний підходи, а також такі методи аналізу: спостереження та анкетування. У межах соціолінгвістичного підходу розв'язано проблему вибору мови спілкування дітей-білінгвів українсько-турецьких сімей у різних комунікативних ситуаціях, вивчено мовленнєву комунікацію білінгвів в умовах контакту з представниками різномовних спільнот та питання взаємовпливу української і турецької мов. У рамках психолінгвістичного підходу проаналізовано мовленнєву діяльність суб'єкта раннього білінгвізму, детерміновану перебуванням і життєдіяльністю у двомовному культурному середовищі [2, с. 108].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблеми двомовності свої праці присвятили такі українські мовознавці: Л. Масенко, О. Сербенська, В. Брицин, Б. Ажнюк, Н. Шумарова, І. Цар, Н. Матвеева, Н. Совтис [3] та ін. Серед іноземних лінгвістів, які досліджували явище багатомовності, виокремимо А. Мее, О. Есперсена, У Вайнрайха та ін.

Унаслідок міжмовної взаємодії виникає білінгвізм – поширене явище у багатьох країнах світу, що залежить від специфіки мовного взаємодіявання. У сучасному мовознавстві подано велику кількість визначень поняття білінгвізму (від лат. *bi* «два» і *lingva* «мова») як виду двомовності. У Вайнрайха двомовністю називає практику поперемінного використання двох мов, а тих, хто нею користується, номінує двомовними особами [цит. за: 4, с. 9]. Д. Едвардс дає широке тлумачення білінгвізму, вважаючи білінгвом кожного, хто знає хоч якісь іноземні слова [5, с. 55]. В енциклопедії «Українська мова» явище білінгвізму потрактовано як «практику індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [6].

М. Кочерган вважає, що при двомовності, або білінгвізму, дві мови співіснують в одному колективі, який користується цими двома мовами в різних комунікативних ситуаціях, що зале-

жать від соціальних ситуацій та інших параметрів комунікативних актів [7, с. 327]. А. Загнітко наводить таку дефініцію білінгвізму: «1) вільне володіння двома мовами (діалектами) і здатність особи або групи осіб користуватись цими двома мовами для забезпечення комунікативних потреб; 2) реалізація здатності користуватись почергово двома мовами; практика почергового спілкування двома мовами; практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах; у вузькому значенні – більш чи менш вільне володіння двома мовами: рідною й нерідною; у широкому значенні – відносне володіння другою мовою, здатність користуватись нею в певних сферах спілкування [8, с. 58–59]. На думку Л. Масенко, за ступенем поширення варто розрізняти індивідуальну та колективну (масову) двомовність [4, с. 8]. Більшість дослідників білінгвізму вважають, що зазвичай дві мови, якими послуговується людина, перебувають у неоднаковому становищі. Ступінь володіння другою мовою може бути різним [4]. Чинниками розвитку білінгвізму слугують міжнаціональний склад сім'ї, переїзд в іншу країну, а бажання батьків розвивати свою дитину і, зокрема, дати їй у майбутньому якісну освіту та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашій розвідці аналізуємо явище двомовності в міжетнічних сім'ях Турецької Республіки, тобто українсько-турецьких. За даними Посольства України у Турецькій Республіці, число українців, які постійно чи тимчасово проживали на території Туреччини до 24 лютого 2022 року, становило 38 тисяч осіб. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну до Турецької Республіки в'їхало понад 844 тис. наших співвітчизників, проте станом на грудень 2023 року більшість із них виїхала до третіх країн чи повернулася на Батьківщину. Наразі кількість українців, які залишилися на тимчасове проживання в Турецькій Республіці, складає близько 23 тис. осіб. Серед представників української громади Туреччини більшість складають жінки молодого та середнього віку, які одружені з громадянами Туреччини. Лише частина з них є соціально активними. Інші (особливо з числа тимчасово переселених осіб) через сімейні, матеріальні чи інші обставини не беруть участі в громадському житті місцевих українців [9].

У країні поселення етнічне чи національне самоусвідомлення стає ще більше пов'язаним із мовою, ніж удома. Мова в цьому випадку виступає не лише елементом, який зв'язує з колиш-

нім життям, а є її часткою цього самого життя [10, с. 155]. Соціолінгвісти акцентують увагу на символічній ролі мови як основного складника етнокультурної ідентичності. Б. Ажнюк зазначає: «Від наймолодшого віку наша мова поєднується в нашій уяві з нами самими, з тими, кого ми любимо, з родичами, друзями і сусідами, з нашим прапором, нашою країною, з нашими культурними цінностями і традиціями, з нашими істинами. Таке поєднання є далеко не завжди свідомим, але його можна зробити свідомим. Тоді символічна роль мови набуває політичного значення й такої потенційної сили, що стає одним з найпотужніших мотивувальних факторів людської поведінки» [10, с. 161].

Відповідно до Конституції Турецької Республіки єдиною державною мовою, обов'язковою для вивчення усіма громадянами країни, є турецька. Вивчення мов нацменшин відбувається, в першу чергу, у рамках діяльності культурно-освітніх громадських організацій, які забезпечують також культурно-освітні та інформаційні права нацменшин (бібліотеки, електронні ЗМІ, школи, гуртки, художні колективи) [9].

Українська мова, як і більшість інших мов національних меншин, не здатна конкурувати в діаспорі з турецькою мовою. Тому важливою умовою збереження української мови в дітей та дорослих є відокремлення тих середовищ та ситуацій, з якими вона пов'язана. Однією з головних педагогічних проблем у мовному вихованні є співвідношення примусу й переконання, особливо в дитячому та підлітковому віці, коли формується особистість і приходить усвідомлення своєї інакшості від решти ровесників [10, с. 190–191]

Досить часто можемо бути свідками дитячих запитань із українсько-турецьких сімей: «Чому усі мої друзі кличуть маму *«anne»*, а я повинен кликати *«мамо»*?» У цій ситуації дуже важливо знайти чинники, які могли б мотивувати дитину та дати їй можливість відчувати свою інакшість із позитивного ракурсу.

У більшості українсько-турецьких сімей у вихованні дітей спостерігається двомовність [11, с. 39]. Значна частина українських діаспорянок намагається від народження створити для дітей українськомовне рідне середовище, таким чином дитина з перших днів свого життя чує дві мови: українську мову від матері, турецьку – від батька та турецьких родичів [12]. У дошкільному віці мова матері є доміантною, адже найбільше часу з дитиною проводить саме мама. Згодом, у шкільному віці, починає переважати мова соціуму. Тоді українська мова стає засобом спілкування вузького кола людей, водночас

стає засобом ізоляції в родинному колі. На думку Б. Ажнюка, у процесі шкільного навчання комунікативна сфера дитини стрімко розширюється, і українська мова, що обслуговує насамперед родинні потреби, стає все менш придатною для обговорення різного роду інтелектуальних, професійних тем тощо, відчувається брак термінології [10, с. 191]. Для того, щоб створити умови однакового володіння дитиною двома мовами, необхідно обов'язково дотримуватися принципу «одна людина – одна мова». Згідно з цим принципом хтось один із батьків говорить однією мовою, а інший – іншою або «одна ситуація – одна мова», якщо це міграційні сім'ї. Як наслідок – дитина у підлітковому віці вільно розмовлятиме двома мовами [13].

Як зауважує засновниця мережі дитячих білінгвальних садків О. Мінгова, дуже важливо, щоб кожен із батьків весь час розмовляв із малюком своєю рідною мовою. У двомовних сім'ях дитина чує дві мови з народження й починає їх вивчати одразу, оскільки цими мовами розмовляють її батьки. У ранньому віці у дитини може бути плутанина і вона змішуватиме мови, але з часом ця плутанина зникне і вона зможе легко перемикатися з однієї мови на іншу залежно від свого співрозмовника. За словами лікаря-логопеда Ю. Жихаревої, непоодинокими є випадки (скоріше частими), що у дітей-білінгвів може бути затримка у мовленні. Ця складність полягає у тому, що дитина потребує більше часу на поповнення лексичного запасу й опанування граматичних конструкцій для засвоєння двох мов [14].

У шкільному віці двомовні діти говорять мовою країни, у якій живуть (у нашому випадку – турецькою), а українську мову засвоюють самостійно. Наведемо приклад із життя українсько-турецької сім'ї, де мати Вікторія К. принципово розмовляла із сином українською мовою. Турецькі родичі побоювались, що дитині буде важко контактувати із турецькими ровесниками в школі, оскільки в дошкільному віці в хлопчика переважала українська мова. Йдучи до школи, він вживав тільки елементарну побутову турецьку лексику. Під час навчання в школі турецька мова почала переважати. І через декілька місяців рівень користування турецькою мовою зрівнявся з українською. Після цього вже матері потрібно було виявляти неабиякі педагогічні здібності та мотивувальні чинники, щоб втримати рівень української мови дитини на рівні вільного користувача. Зараз 18-річний юнак вільно спілкується не лише українською та турецькою, але й англійською і німецькою. Адже доведено, що діти-білінгви, як правило, краще навчаються та засвоюють іноземні мови.

Ще один приклад із сім'ї українки Марини П., матері одинадцятимісячного хлопчика, яка від народження розмовляє з сином українською мовою. Батько – турок, відповідно, розмовляє турецькою. У своєму ранньому віці дитина вже розрізняє обидві мови і реагує на них відповідно. Коли мама йому каже українською «тосі-тосі», а батько турецькою «alkış» (тур. «тосі-тосі»), хлопчик виконує одні й ті ж рухи. При вихованні дитини-білінгва не потрібно боятися проблем, треба лише враховувати індивідуальні особливості дитини.

У випадку традиційної українсько-турецької сім'ї мати розмовляє з дитиною українською, а батько – турецькою мовою. Це вимагає від матері особливих стратегій, як уже зазначалося вище, особливо у підлітковому віці, коли приходить усвідомлення іншості порівняно зі своїми ровесниками [10, с. 189–191]. Для прикладу розглянемо ситуацію в ще одній українсько-турецькій сім'ї, де батько дитини спілкується з нею тільки турецькою, а мати – тільки українською мовою. У 2,5–3 роки хлопчик будував речення, де використовував і українські, і турецькі слова. Наприклад, «білий *kuyruk var*», тобто «є білий хвіст». Будував структуру турецького речення з українським прикметником «білий»; «мультик *izleyeceğim*» – «дивитимуся мультфільм»; «*ben morozivo yiyeceğim*» – «я їстиму морозиво». Згодом, за словами мами Вікторії Б., був період, коли хлопчик утворював турецькі дієслова, за допомогою суфіксів / закінчень українських дієслів. Наприклад, «*izletti*» = «дивитися» (*izlemek* – тур. дивитися). Він використовував корінь турецького дієслова «*izle*» + «*ti*» суфікс інфінітива в українській мові. «Коклати» – «нюхати» (*koklamak* – тур. нюхати; «Я хочу квіточку коклати»). Варто зазначити, що дитина будувала структуру саме турецького речення, в якому дієслово вживається в кінці речення, але із суфіксом українського інфінітива. Зараз, коли хлопчикові вже 4 роки, він майже не міксує, вільно розділяє дві мови. Хоча бувають випадки, коли він схвилюваний і хоче щось швидко пояснити чи розповісти, то в українські речення може вставляти турецькі слова.

Інший приклад стосується дитини, якій 3 роки і 7 місяців. Хлопчик відвідує турецький дитячий садок. За словами його мами Світлани Г., до моменту відвідування садка в хлопчика переважала українська мова, оскільки найбільше часу він проводив із мамою. Тепер у нього помітно почала переважати турецька мова. Хлопчик почав міксувати мови. Це не дивно, оскільки дитина більшу частину свого часу перебуває із

ровесниками й педагогами у турецькомовному середовищі, тому й турецька мова вийшла на перше місце. Наприклад, «мама, зубки *temizlemek lazim*» («мамо, потрібно чистити зубки»); «*Стамбула gideceğiz*» («поїдемо до Стамбула»); «*Sen na robotu, a я do shkoli*» («ти на роботу, а я до школи»); «*Ben kasha istiyorum*» («я хочу кашу»). Часто на запитання українською мовою дитина відповідає турецькою.

Хлопчик-білінгв (9 років), який професійно займається спортом, в українських реченнях використовує спортивну лексику турецької мови, тому що пригадати український відповідник йому складно. Наприклад, «*Я їду на turnuva*» («Я їду на змагання»); «*Я граю у milli takimda*» («Я граю у національній збірній»). Як зазначає мати Олена З., дитина сама також визнає, що під час матчу українських команд їй не вистачає лексики, щоб вболівати українською мовою на бажаному рівні.

Якщо двомовності в українській діаспорі Турецької Республіки ще не достатньо досліджене. Вибір мови спілкування насамперед залежить від регіону походження українських мігрантів. Вихідці із заходу України зазвичай спілкуються українською, а з інших областей – російською або суржиком. Однак, є й фактори, які стимулювали українців у Туреччині (проте не всіх) спілкуватися українською. Серед чинників науковці виокремлюють такі: події на Майдані та початок війни на сході України; формування українських організацій і спілок, де створюють українськомовне середовище та заохочують спілкуватися українською [15, с. 53].

Останнім часом, особливо після повномасштабного вторгнення росії в Україну, гостро постало питання мови серед української громади (з огляду на те, що до 2022 року мовна ситуація була не втішна, тобто не на користь української мови). Крім двомовних книг, українські організації в Туреччині почали створювати двомовні розвивальні ігрові картки для дітей раннього віку. За допомогою такого наочного матеріалу діти-білінгви засвоюють лексику одночасно двома мовами. Наприклад, малюнок яблука та підпис до нього «яблуко – *elma*», собаки – «собака – *köpek*» та ін.

Стосовно навчання дітей української мови, то ключову роль відіграють українські суботні й недільні школи, які діють при кожній українській громадській організації, а також дитячі літні табори, де діти можуть знаходити нових друзів та практикувати розмовну українську мову з однолітками [11, с. 40].

Для того, щоб виховати білінгва, дуже важливо, щоб, окрім мови, він вивчав культуру мовного середовища. Потрібно знайомити дитину із національним менталітетом, культурними традиціями України, святами, кухнею [13]. Діти українців Туреччини переважно виростають білінгвами (на жаль, велика кількість українців обирає для своїх дітей російську мову разом із турецькою), опановують й інші мови протягом навчання в школах та університетах. Хоча є й такі випадки, коли діти українців дуже далекі від української мови та культури. Щоб не переважувати своїх дітей і себе додатковими заняттями, батьки віддають перевагу тільки турецькій мові. Українська мова для їхніх дітей є іноземною, або вони її взагалі не знають. Часто така ситуація пов'язана з тим, що самі мігранти не знають української мови, оскільки, знаючи лише російську, не можуть навчити дітей української [15, с. 198]. Належна мовна політика «може стати важливим інструментом для підтримки культурного розмаїття, збереження мовних спадщин і розвитку світової спільноти» [16, с. 72].

У вересні 2023 року ми провели опитування «Мова українців Туреччини», в якому взяли участь 657 респондентів, що проживають на території Турецької Республіки і походять із різних регіонів України. Віковий діапазон – від 15 до 75 років.

На запитання «Якою мовою Ви спілкуєтеся зі своїми дітьми?» відповіді розподілилися так: тільки українською мовою спілкуються 30% опитаних українців Турецької Республіки, українську і турецьку мови використовують у мовленні 17,5%, турецьку і російську – 5,8%, українську і російську – 18%, тільки російську – 3,8%, тільки турецьку – 1,4%, одночасно українську, російську та турецьку використовують 3%, українську, турецьку та англійську – 1,4%, російську, турецьку, українську та англійську – 1,2%, англійську, турецьку та російську – 0,6%, російську, англійську та українську – 0,3%, англійську та російську – 0,3%, кримськотатарську використовують – 0,3% респондентів, у 12,3% опитаних немає дітей. 1,2% зазначили, що спілкуватимуться з майбутніми дітьми тільки українською мовою, 2,9% опитаних не змогли відповісти на це запитання або ще не визначилися із мовою майбутніх дітей.

На запитання «Чи Ваші діти вільно володіють українською мовою?» отримали такі результати: 37% респондентів відповіли ствердно, 27% відпо-

віли «ні», у 2,9% респондентів діти маленькі і ще не розмовляють, у 1,8% опитаних діти розуміють українську мову але не розмовляють, 12,3% не мають дітей і 19% респондентів не змогли відповісти на це запитання.

Під час анкетування запропонували запитання «Яка мова домінує у Вашій сім'ї?». Згідно з результатами, 36,5% сімей розмовляють тільки турецькою мовою, 20,5% використовують тільки українську мову, 20% – російську, 11% – англійську; тільки 2% – українську та турецьку, 3,8% респондентів на однаковому рівні використовують українську, турецьку та російську мови; англійську та українську – 0,7%, турецьку та російську – 0,5%; 5% респондентів використовують турецьку, російську, англійську та українську залежно від ситуації, тому їм складно відповісти на це запитання.

Білінгвізм відрізняється від звичайного знання іноземних мов. Діти-білінгви починають говорити і думати одразу двома мовами. Вони можуть висловлювати думку однаково будь-якою з мов.

Висновки. Отже, білінгвізм, або двомовність, – складний соціолінгвальний феномен, що полягає в здатності людини висловлюватись двома мовами. Потреба дослідження цього явища актуалізувалась у період повномасштабного російського вторгнення в Україну, коли посилювались міграційні процеси, зросла кількість українців, які виїхали в інші країни, у тому числі й у Турецьку Республіку. У країні поселення національне самоусвідомлення нерозривно пов'язане з мовою. Наше дослідження підтверджує можливість співіснування української і турецької мов в міжетнічних українсько-турецьких сім'ях. Велика частина українських мігрантів у Турецькій Республіці намагається зберегти українську мову у своїх родинах, відчуває моральний обов'язок передавати її наступним поколінням. На підставі анкетування з'ясовано, що функціонування української мови у змішаних шлюбах великою мірою залежить від докладених зусиль матері. Основним українським мовним середовищем для дітей залишається сім'я. Засвоювати українську мову діти-білінгви мають змогу в суботніх і недільних школах, у дитячих літніх таборах при українських громадських організаціях.

Перспективу подальших студій вбачаємо у комплексному вивченні двомовності в сучасному комунікативному просторі Турецької Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Редьква М. Статус української мови в контексті багатомовності: деякі аспекти. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2020. №VIII/1. С. 147–155.
2. Малихіна О. Є. Основні підходи до дослідження проблеми білінгвізму. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2015. № 1. С. 106–109.
3. Совтис Н. М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 273–275.
4. Масенко Л. Т. Мова і політика. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Соняшник, 2004. 119 с.
5. Edwards J. Multilingualism. New York : Routledge. 1994. 256 p.
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ : *Українська енциклопедія*, 2000. 752 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 327 с.
8. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. 920 с.
9. Українська громада в Туреччині. *Посольство України в Турецькій Республіці*. URL : <https://turkiye.mfa.gov.ua/>
10. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
11. Фецан Т. Статус української мови в біетнічних сім'ях Республіки Туреччини. *Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 37–41.
12. Фецан Т. Українська діаспора Турецької Республіки: проблеми мовної ідентичності. *Македонскиот јазик – извор на научни истражувања : зб. на труд. од Меѓун. научн. конф.* (Скопје, 19–20 окт., 2022 год.). Скопје, 2022. С. 65–269.
13. Білінгвізм. Як говорити з дітьми на двох мовах? *Вавка : блог*. URL: <https://bavkatoys.com/bilinhvizm.-yak-hovoryty-z-ditmy-na-dvokh-movakh/>
14. . Бувальцева О. Якою мовою заговорить дитина? *The Village*. URL : (https://www.village.com.ua/village/children/children/274031-bilingvy-children?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3HpAfVQGrJNt1cCI54CxF-sOB1bJ2cuVb37DyZUgYogJZ9tmWuSaZfa5s_aem_cJCFEuPCJxA-Bc48cUww1w&sfnsn=scwspmo)
15. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Черепенчук В., Манюк Х. Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 2022. 315 с.
16. Головчак Н. І., Зінченко В. М., Письменна І. І. Роль лінгвістичних засобів у формуванні мовної політики в сучасному світі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Том 1. С. 66–73.

ДЕЯКІ ПРОДУКТИВНІ СПОСОБИ ДЕРИВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

SOME PRODUCTIVE WAYS OF DERIVATION IN MODERN UKRAINIAN MILITARY TERMINOLOGY

Чернишова Т.О.,

orcid.org/0000-0001-5299-8421

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Рубльова Р.І.,

orcid.org/0009-0008-3962-8096

старший викладач кафедри філософії

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті досліджено дериваційні процеси в українській військовій термінології на сучасному етапі її розвитку. Військову лексику проаналізовано в межах тематичного кластера «Озброєння та технічне оснащення армії». Зазначено, що найвагомішими екстралінгвальними чинниками розвитку української військової лексики (і військової термінології зокрема) у XXI столітті є російсько-українська війна (що почалася 2014 року), а також зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси, пов'язані з трансформацією структур сил безпеки та оборони України в контексті інтенсифікації відносин Україна-НАТО. Визначено найбільш продуктивні з точки зору авторок способи термінологічного словотвору на сучасному етапі розвитку української військової лексики: спосіб скорочення слів та словосполучень, словоскладання та суфіксальний спосіб (у контексті творення фемінітивів). Спосіб скорочення слів та словосполучень визначено одним із провідних у зв'язку з його здатністю забезпечити «ергономічність» як головну ознаку військової мови і мовлення. Охарактеризовано основні види скорочень у сучасній військовій термінології. Визначено причини та механізм лексикалізації ініціальних аббревіатур у сучасній українській військовій термінології. Зазначено, що значну кількість термінів прикладкового типу становлять слова з родовою назвою «дрон», що пов'язано з ефективним використанням безпілотних апаратів у бойових діях. Обґрунтовано продуктивність способу словоскладання в українській військовій термінології на сучасному етапі у зв'язку з розширенням функціональних можливостей та урізноманітненням певних видів зброї та військової техніки. Описано продуктивні можливості суфіксального способу при творенні фемінітивів як назв осіб жіночої статі за родом діяльності/професією у сучасній військовій термінології. Описано випадки словотвірної омонімії, у яких використання фемінітивів є недоцільним.

Ключові слова: українська військова лексика, українська військова термінологія, деривація, способи словотвору, суфіксальний спосіб, аббревіація, спосіб словоскладання, фемінітиви, російсько-українська війна.

The article examines derivational processes in Ukrainian military terminology at the present stage of its development. The military vocabulary is analyzed within the thematic cluster "Arms and technical equipment of the army". It is noted that the most important extra-linguistic factors in the development of Ukrainian military vocabulary (and military terminology in particular) in the twenty-first century are the Russian-Ukrainian war (which began in 2014), as well as foreign and domestic political processes related to the transformation of the structures of Ukraine's security and defense forces in the context of intensifying NATO-Ukraine relations. The most productive ways of terminological derivation at the present stage of development of the Ukrainian military vocabulary are identified: the way of shortening words and phrases, word compounding, and the suffix way (in the context of femininitives). The way of shortening words and phrases is identified as one of the leading ones due to its ability to ensure "ergonomics" as the main feature of military language and speech. The main types of abbreviations in modern military terminology are characterized. The reasons and mechanism of lexicalization of initial abbreviations in modern Ukrainian military terminology are determined. It is noted that a significant number of applied terms are words with the generic name "drone", which is associated with the effective use of unmanned aerial vehicles in combat operations. The article substantiates the productivity of the way of derivation in Ukrainian military terminology at the present stage in connection with the expansion of functionality and diversification of certain types of weapons and military equipment. The article describes the productive possibilities of the suffixal method in the creation of femininitives for female persons by occupation/profession in modern military terminology. The cases of word-formation homonymy in which the use of femininitives is inappropriate are described.

Key words: Ukrainian military vocabulary, Ukrainian military terminology, derivation, suffix way, abbreviation, way of word formation, femininitives, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Сучасна російсько-українська війна, безсумнівно, є найвагомішим екстралінгвальним чинником розвитку української військової лексики (УВЛ) у XXI столітті. Ціла низка важливих зовнішньо- та внутрішньо-

політичних змін, які стосувалися зокрема сектору безпеки та оборони України, а також і участь країни в безпосередніх воєнних діях обумовили модифікацію УВЛ на всіх рівнях її організації (термінів, номенів, професійного сленгу). Розширення

та поглиблення зв'язків тандему Україна-НАТО з початком російсько-української війни (з 2014 р.) безпосередньо позначилися на трансформаційних процесах у всіх структурах сил безпеки і оборони України, а передовсім – на оперативному та технічному увідповідненні військових структур сил оборони України та країн Альянсу. У цьому контексті суттєві зміни в українській військовій термінології (УВТ) пов'язані з необхідністю адміністративної стандартизації, а саме гармонізації «військової термінології відповідно до норм та стандартів НАТО з метою унормування використання іноземної військової термінології у ЗСУ» [2]. Таким чином, було запозичено певний перелік військових термінів (у тому числі, стандартизованих аббревіатур) та номенклатурних назв. Оновлення сучасного українського військового вокабуляру пов'язано і з постачанням країнами-партнерами власного озброєння та військової техніки, а також і з винайденням українськими розробниками їх нових зразків; зміною «стратегії, форм та способів застосування військ»; створенням «нового дизайну операцій на основі наявних технологічних спроможностей»; змінами «у суті та змісті класичних оборонних, наступальних та стабілізаційних операцій» і в цілому – з формуванням «абсолютно нової філософії підготовки і ведення бойових дій» [16]. Усі ці зміни спричиняють процеси трансформації УВТ та УВЛ у цілому на сучасному етапі, отже виникає дослідницький інтерес щодо студіювання нової української військової лексики (і передовсім її термінологічного корпусу), зокрема з точки зору дериваційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Українська військова лексика останніми роками привертає увагу дослідників в аспекті динамічних змін, спричинених російсько-українською війною та пов'язаними з нею системними трансформаціями сектору безпеки та оборони України. Проте переважно йдеться, звичайно, про ті неологізми війни, які належать до периферії військової фахової субмови, а саме про військовий професійний сленг. У дискурсі російсько-української війни таких неологізмів, на кшталт *джавелінити, заkobзонити, нічник, термуха, побачити чорнобайьку та померти, відправитися слідом за російським кораблем* тощо, функціонує достатньо велика кількість, отже й увага дослідників значно зосереджена на цьому військовому сленгові, який «легко долає комунікативні бар'єри та активно використовується не лише військовослужбовцями, але й більшістю носіїв мови саме через свою експресивність та образність» [20, с. 34].

Вони стають навіть матеріалом для створення термінологічних (!) словників. Так, наприклад, учені поважної наукової інституції – Інституту соціальної та політичної психології НАПН України – видали «Термінологічний словник російсько-української війни» [17], у якому поряд із термінами (*ЗСУ, окупація, фашизм* тощо) уміщено сленгізми *рашисти, Путлер, орки, мінйони* та ін. Так, безумовно, слова військового сленгу невід'ємно належать до УВЛ, проте все ж таки перебувають на периферії системи, що її ядром є терміни, атрибутивні ознаки яких передбачають, серед іншого, стилістичну нейтральність і безпосередній зв'язок з науковим поняттям. Зрозуміло, що «термін» *орки*, наприклад, аж ніяк не може бути охарактеризований вищеназваними ознаками. Тому й назва словника «термінологічний» є некоректною з наукової точки зору.

Отже, українська військова лексика на сучасному етапі студіюється переважно в аспекті військових сленгізмів-неологізмів, а саме встановлення механізмів «неофразеологізації», дослідження способів творення та спроб класифікації за тематичними групами тощо (С. Гриценко, І. Козинець, Н. Павлик та Г. Вусик, М. Хар, Ю. Цигвинцева та ін.) [6; 8; 14; 18; 19]. Дослідники термінологічного корпусу УВЛ періоду російсько-української війни акцентують увагу на шляхах поповнення військової термінології, походження військових термінів, спробах їх класифікації (С. Боженець) [3]; новітніх тенденціях функціонування української військової терміносистеми (В. Жалай та ін.) [13]; лексико-семантичних особливостях термінів-неологізмів (Гомон та ін.) [4]; теоретичному обґрунтуванні англо-українського та українсько-англійського перекладу сучасної військової термінології (І. Струк та ін., І. та О. Лисичкіни) [1, 10] тощо. По-справжньому ґрунтовним, фундаментальним дослідженням української військової лексики в діахронічному аспекті є сучасна монографія І. Литовченко «Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд)» [11], яка містить цінний матеріал для студіювання українського військового вокабуляру, зокрема дериваційних процесів у військовій лексиці на позначення зброї й технічного оснащення.

Оновлення сучасної УВТ – це процес, що триває, саме тому достатньої кількості наукових праць, присвячених дослідженню того феномену, який перебуває у стадії змінення, звичайно, бракує. Отже, **актуальність нашої розвідки** обумовлена як потребою у виявленні особливостей словотвірної системи УВТ періоду російсько-

української війни (у ширшому контексті – визначення особливостей сучасної української військової лексики, що має стати предметом наукових студій в подальшому), так і браком уваги мовознавців саме до термінологічного корпусу сучасної УВЛ.

Постановка завдання. У центрі нашого дослідження – термінологія української військової фахової мови періоду російсько-української війни, а саме – найбільш продуктивні способи термінологічної деривації. Зрозуміло, що претендувати на дослідження всього термінологічного корпусу в межах наукової статті неможливо. Ми не будемо тут докладно описувати принципи класифікації та тематичні групи військової лексики, оскільки це якісно зробила у своїй монографії Ірина Литовченко [11]. Зазначимо лише, що цілком прийнятним для нас є аналізувати слідом за нею військову лексику «в межах лексико-семантичного поля «Озброєння та технічне оснащення», що є складником тематичного класу «Армія» [11]. Такий підхід обумовлений тим, що саме цей кластер є найбільш популярним у контексті ведення бойових дій в російсько-українській війні та насиченням української армії новими для неї видами зброї та техніки. **Метою нашої розвідки** є визначення найпродуктивніших з нашої точки зору способів творення українських військових термінів періоду російсько-української війни.

Матеріал для здійсненого нами контент-аналізу сучасної УВЛ – це передовсім виданий Міністерством оборони України (МОУ) ґрунтовний каталог озброєння та військової техніки, що її використовують Збройні сили України (ЗСУ) в ході повномасштабної російсько-української війни [7], новинні повідомлення стосовно перебігу воєнних подій з офіційних сайтів МОУ та Генерального штабу ЗСУ, а також публікації в *АрміяInform* – офіційному онлайн-медіа Міністерства оборони України, створеного в грудні 2018 року для висвітлення подій у сфері оборони і безпеки.

Виклад основного матеріалу. Термінологічний корпус УВЛ формувався протягом століть під впливом, як уже було зазначено вище, екстралінгвальних чинників. Найбільших змін УВЛ зазнавала в періоди війни і військових конфліктів, коли до вокабуляру додавалися слова на позначення нових видів зброї, оснащення, військової техніки, військових звань, військового одягу тощо. Зрозуміло, що з ужитку виходили терміни, які вже не відповідали сучасним реаліям або змінювалися за більш продуктивними дериваційними моделями. У сучасній українській військовій термінології найпродуктивнішими способами

словотворення залишаються морфологічні, на яких ми і сфокусуємо нашу дослідницьку увагу.

Спосіб скорочення слів та словосполучень. Військовій фаховій субмові в цілому притаманна певна мовна та мовленнєва ергономічність, тобто орієнтованість на досягнення максимальної комунікативної ефективності за умов доцільно-економного використання мовних засобів. Стислість повідомлення є вимогою й до усного, і до писемного мовлення військовослужбовців, особливо в умовах ведення бойових дій, коли інформацію потрібно передавати швидко та компактно. Для максимального згортання як окремих слів, так і багатокомпонентних словосполучень на позначення різноманітних понять військової галузі, використовується спосіб скорочення слів та словосполучень. Терміни-аббревіатури являють собою переважні у використанні синонімічні форми до наявних в УВЛ багатокомпонентних термінів. Скорочення слів та словосполучень у військовій термінології відбувається такими шляхами, як:

– ініціальна аббревіація: *БАК* (безпілотний авіаційний комплекс), *БІМ* (бойова інженерна машина), *БЛА* (безпілотний літальний апарат), *КАБ* (керована авіабомба), *НАР* (некерована авіаційна ракета) тощо;

– відсікання кількох останніх літер у слові: *ав/ар* (авангард/ар'єргард), *аер* (аеродром), *інж* (інженер), *запр* (заправлення), *рез* (резерв) тощо;

– поєднання початкових частин двох або кількох компонентів словосполучення: *авзаг* (авіаційний загін), *мінзаг* (мінний загороджувач), *мінбатр* (мінометна батарея) тощо;

– поєднання ініціальних аббревіатур з початковими літерами слів, які входять до складу словосполучення: *одибр* (окрема десантно-штурмова бригада), *пка* (патрульний катер), *прдка* (протидиверсійний катер) тощо;

– поєднання скороченого компонента словосполучення з цілим: *артобстріл* (артилерійський обстріл), *артсистема* (артилерійська система); *розмежлінія* (розмежувальна лінія), *спецтехніка* (спеціальна техніка) тощо [15].

Слід зауважити, що деякі ініціальні аббревіатури, які використовуються в сучасній УВЛ, зазнали лексикалізації, тобто можливості відмінюватися. В основному це аббревіатури на приголосний з опорним словом чоловічого або жіночого роду: *БЕК* (безекіпажний катер), *КАБ* (керована авіабомба), *РЕБ* (радіоелектронна боротьба), *ФАБ* (фугасна авіабомба) тощо: «...зокрема скинув 102 *КАБи*» (Збройні Сили України, 24.08.2024), «...скинувши 100 *КАБів*»

(Збройні Сили України, 21.08.2024), «тож БЕКи – дуже ефективна зброя...» (24tv.ua, 07.08.2024), «росія стирає міста і позиції ЗСУ КАБами та ФАБами» (Радіо Свобода, 02.05.2024), «озброївши власних солдат «окопними РЕБами», Росія різко наростила і виробництво ударних дронів» (Радіо Свобода, 01.12.2023) та багато інших прикладів. Отже, ми бачимо, що деякі найбільш уживані не лише у професійному військовому, але і в публічному медійному мовленні ініціалізовані аббревіатури можуть мати всі форми множини іменника й таким чином функціонувати в УВЛ як повноцінні слова-терміни, а не тільки як скорочення багатокомпонентного словосполучення.

Самостійним життям «зажили» в українській військовій лексиці й запозичені аббревіатури типу *HIMARS* (High Mobility Artillery Rocket Systems) – високомобільна артилерійська ракетна система, *NASAMS* (Norwegian Advanced Surface to Air Missile System) – норвезький зенітний ракетний комплекс середньої дальності, *ATACMS* (Army TACTical Missile System) – армійський тактичний ракетний комплекс; *IRIS-T* (InfraRed Imaging System Tail/Thrust vector-controlled) – ракета класу «повітря-повітря» малої дальності, оснащена інфрачервоною головою самонаведення» тощо. Через надзвичайну ефективність та пов'язану з цим популярність новітньої військової зброї, наданої українським збройним силам країнами-партнерами, узвичаїлися також і її термінологічні назви, утворені способом аббревіації. Слід принагідно зауважити, що майже третину способів перекладу військових термінів складає повне запозичення іншомовної аббревіатури [1]. Лексикалізація запозичених ініціальних аббревіатур відбулася поки що на рівні військового сленгу та медійного дискурсу російсько-української війни. У цій сфері такі аббревіатури почали сприйматися як власні назви та набувати експресивного забарвлення, причому вони здебільшого транслітеруються, також можуть писатися без лапок і з малої літери: «Президент Зеленський заявив, що «сьогоднішній результат – у домовленостях про «атакамси» для України всі крапки розставлені» (Главком, 23.04.2024), «Сполучені Штати нікому не дають і навряд чи нададуть доступ до цієї системи. Звичайно, є вона і в *Хаймарсах*» (АрміяInform, 15.07.2023); «ЗПК IRIS-T від Diehl Defence, який українці називають «*Іриска*». Він уже врятував кілька українських життів» (РБК-Україна, 26.05.2023); «байрактарити, енлоїти, джавелініти, стінгерити, *хаймарсити* – нищити ворога, ходити на полювання, партизанити» (АрміяInform, 20.07.2022) тощо.

Словоскладання. Велику групу в сучасній УВТ складають терміни, утворені шляхом словоскладання: *боєприпас-камікадзе*, *дрон-бомбардувальник*, *дрон-всюдихід*, *дрон-камікадзе*, *дрон-мінер*, *дрон-міношукач*, *дрон-ракета*, *дрон-сапер*, *пістолет-кулемет*, *робот-пожежник* та багато інших. Як зауважує І. Литовченко, «визначальною рисою таких конструкцій є те, що їх компоненти, відрізняючись лексично, водночас являють собою номінативну тотожність. Означуваний прикладкою іменник виступає основною, родовою назвою, а прикладка – уточнювальною, деталізувальною, видовою. Характерною ознакою прикладки є її властивість становити з іменником цілісну єдність» [11, с. 117–118]. Значна кількість подібних термінів прикладкового типу із цілісним значенням свідчить про розширення функціональних можливостей певних видів зброї та військової техніки. Так, сучасна російсько-українська війна продемонструвала надпотужні можливості безпілотних апаратів (дронів), які творять справжню революцію у військовій справі на полі бою. Окрім безпілотних літальних апаратів (БпЛА), тобто пристроїв без фізичної присутності пілота на борту, наразі розроблено цілу низку дронів, що виконують функції знищення живої сили та техніки противника, розвідування, мінування, розмінування, підвезення боєкомплекту та евакуації поранених тощо. Слід зауважити, що наразі активно впроваджуються в бойову роботу ЗСУ дрони, створені українськими розробниками («Мангал», «Vampire», «Рубака», «Морок», RAM II UAV, «Кабан», «Лелека», «Горлиця», «Кажан», «Сокіл», «Паляниця» та ін.). Подібне функціональне різноманіття цієї ефективної зброї відображено в сучасній військовій субмові термінологічними назвами з родо-видовими відношеннями між компонентами. Подібною є ситуація і з термінами, де родовою назвою виступає іменник «робот». Поява таких термінів, як-от *робот-лес* (міцний та маневрений сухопутний дрон на чотирьох лапах), *робот-пожежник* (інженерний наземний роботизований комплекс пожежога-сіння) та ін., фіксує мовними засобами революційні зрушення в сучасній військовій справі.

Необхідно зауважити, що якісно новий рівень гонки озброєнь ознаменований створенням «різних за своїм призначенням роботизованих бойових платформ, здатних в перспективі повністю виключити присутність людини безпосередньо на полі бою. Технічною мовою ці бойові платформи вже отримали назву *роботів-убивць* і класифіковані як «смертоносна автономна зброя» [5]. Автори статті «Формування та переклад вій-

ської термінології» справедливо вважають, що, відповідно до уявлень мовознавців про зв'язок між розвитком військової термінології та змінами у військовій науці та технологіях, «війна в Україні» може класифікуватися як наступний після «холодної війни» історичний період, коли динаміка розвитку військової термінології є значно обумовленою розробкою та впровадженням «гіперзвукової зброї (гіперзвукова ракета «Кинджал»), безпілотних літальних апаратів (безпілотник Bayraktar ТБ2, БПЛА) та кібернетичної зброї» [1, с. 30].

Суфіксальний спосіб (творення фемінітивів). Окремо слід обговорювати тематичну групу найменувань осіб жіночої статі за родом діяльності чи професією, що їх почали активно використовувати в українському суспільстві після опублікування нової редакції Українського правопису 2019 року, де було зафіксовано давно усталені моделі творення фемінітивів (зокрема, за допомогою суфіксів -ин-, -иц-, -ес- та ін.). Тут необхідно зазначити, що Правопис–2019 не визначає нові норми щодо вживання фемінітивів, тому й використання останніх у всіх сферах суспільної комунікації поки що не є імперативним. Але, враховуючи загальну тенденцію щодо гендерного «вирівнювання», зокрема й у писемному та усному діловому мовленні, можливість використання фемінітивів почали якнайширше використовувати, зокрема й у військовій сфері. Це пов'язано ще і з тим, що жінки наразі доволі активно опановують військові професії, у тому числі й донедавна майже виключно чоловічі (наприклад, льотчик). Також з початком російсько-української війни (а особливо її «гарячої» фази) жінки активно долучилися до виконання бойових завдань, що відчутно позначилося на демаркації «чоловічих» та «жіночих» професій.

Отже, за допомогою найуживанішого суфікса -к-, який продуктивно поєднується з різними типами основ, утворюються такі слова, як *командирка, курсантка, операторка, офіцерка, парашутистка, пресофіцерка, саперка, снайперка, штурманка* тощо (цей словотвірний тип може активно поповнюватися новотворами). Менш продуктивними є словотвірні типи іменників на -иц(я) та -ин(я), які утворюються додаванням відповідних суфіксів до основ на -ник та -ець (або приголосний). У першому випадку фіксуємо нові слова *вертолітниця, військовослужбовиця, гранатометниця, десантниця, кулеметниця, льотчиця, розвідниця, штурмовиця* тощо, у другому – *військова/бойова медиканія* (цілком можливим також є утворення слів *авіаційна техніка*,

картографія, механіканія-водійка, стрільчанія тощо). Ще менш уживаним є слово *пілотеса*.

Слід зауважити при цьому, що ця фемінітивна військова лексика поки що не є кодифікованою, хоча в публіцистичному дискурсі вживається доволі часто. Наведемо декілька прикладів використання фемінітивів у називанні військових спеціальностей, які використовуються в текстах АрміяInform: «Сержант Николаевич – командирка гранатометного відділення однієї із бригад Збройних Сил України» (АрміяInform, 01.08.2022); «...третє місце виборола майбутня офіцерка-артилеристка Анастасія Сенюк, друге – посіла курсантка Військового коледжу сержантського складу...» (АрміяInform, 02.04.2021); «...розповіла в ефірі телемарафону Єдині новини пресофіцерка бригади Анастасія Блищик» (Армія Inform, 14.06.2024); «Свій позивний «Мала» ця операторка БПЛА отримала через те, що є наймолодшою у підрозділі (АрміяInform, 10.07.2024); «Наразі десантниця перебуває в одному з найзапекліших районів війни з рашистами...» (АрміяInform, 22.08.2022); «...довгий час була єдиною вертолітницею в частині» (АрміяInform, 09.03.2021) та ін. Українська мовознавиця Т. Кравець слушно вважає важливим досвід публічної практики «використання в громадському спілкуванні ще нормативно не прийнятих фемінітивів» [9, с. 32]. Дійсно, частотність уживання останніх саме в узуальній практиці позначиться надалі на їх закріпленні у військовій терміносистемі. Як зауважує дослідниця, «у цьому процесі сучасні українські ЗМІ виступають досить потужним підґрунтям для гендерно маркованого розвитку лексичної системи» [9, с. 32].

Отже, констатуємо широке вживання фемінітивів на позначення професії жінки-військовослужбовця. У деяких випадках, щоправда, утворення таких назв ускладнюється через словотвірну омонімію, оскільки за допомогою суфікса -к-, окрім назви особи жіночої статі за родом діяльності/професією, утворюються так звані універби – «цільнооформлені одиниці номінації», які виникли в результаті «згортання сталих словосполучень» [21, с. 26]: штурманка – штурманська куртка, саперка – саперна лопата, пілотка – головний убір пілота, водолазка – одяг водолаза тощо. Проте для подолання цієї «незручності» у словотвірному арсеналі української мови існують інші засоби. Наприклад, «23-річна Тетяна Мордач з Вінниччини після початку повномасштабного вторгнення стала першою в Україні жінкою саперкою-водолазкою» (Суспільне Новини, 17.09.2023). Подібне слововживання, очевидно, є небажаним і потре-

бує коригування: *жінка сапер-водолаз*: «Тетяна Мордач – перша в Україні жінка водолаз-сапер» (Ukraine World News, 17.07.2023).

Слід зазначити, що попри широку суспільну практику використання фемінітивів, в офіційному військовому дискурсі подібні слововживання до сьогодні були практично відсутні. Проте наказом Міністра оборони України від 13 квітня 2024 року було затверджено «Методичні рекомендації з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України», у яких зокрема зазначається, що «військовослужбовці, державні службовці та працівники органів системи Міноборони під час виконання своїх посадових обов'язків, а також у спілкуванні повинні... використовувати фемінітиви, що дозволяє зробити видимою роботу жінок на стереотипно «нежіночих» посадах та демонструє роль жінок як повноцінних суб'єктів суспільно-політичного життя» [12]. Автори методичних рекомендацій зазначають, що стосовно військових звань фемінітиви не застосовуються. У цих випадках вживається слово «пані» у поєднанні з найменуваннями військових звань: пані сержант, пані майор, пані генерал тощо. Вважаємо цей своєчасний припис дороговказом і для майбутніх укладачів словників української військової лексики, де буде закріплено також і фемінітиви як ознаку «видимості» жінки в усіх структурах сектору безпеки та оборони України.

Висновки. Екстралінгвістичними чинниками, що обумовили формування сучасного етапу розвитку української військової лексики, є насам-

перед російсько-українська війна (що почалася 2014 року анексією Криму та окупацією районів Донбасу), а також і зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси, пов'язані насамперед із інтенсифікацією відносин Україна-НАТО та відповідною трансформацією структур сил безпеки та оборони України. Українська військова лексика на всіх рівнях організації зазнала змін та оновлення, і цей процес триває. Термінологічний вокабуляр як частина української військової субмови також перебуває в стадії становлення, тому кодифікація деяких слів, які за всіма ознаками відповідають вимогам до термінів, зможе відбутися після завершення війни та стабілізації внутрішньополітичної обстановки. Дослідження термінологічної лексики сучасної УВЛ наразі є доволі перспективним науковим напрямком вітчизняної мовознавчої науки, і вже можливо робити певні проміжні висновки, незважаючи на незавершеність етапу розвитку. В аспекті нашого дослідження ми здійснили спробу визначити найпродуктивніші способи термінологічної деривації, які відбивають специфіку військової субмови. Це і скорочення слів та словосполучень унаслідок своєрідної «ергономічності» мовлення, і афіксальна деривація фемінітивів у відповідь на гендерні виклики для маскулінізованого інституту армії, і словоскладання як відбиток сучасного процесу розширення функціональних можливостей певних видів зброї та військової техніки, а отже й їхня урізноманітнення. У подальшому студіювання дериваційних процесів в УВТ на сучасному етапі можна плідно продовжувати, описуючи нові словотвірні можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Struk I. V., Semyhinivska T. H., Sitko A. V. Formation and translation of military terminology. *Вчені записки* 33 (72). С. 29–33.
2. Адміністративні стандарти НАТО. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/administratyvni-standarty-nato-2/> (дата звернення: 20.08.2024).
3. Боженець С. В. Становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 8–12.
4. Гомон А. М., Чернявська С. М., Шокуров О. В. Неологізми в українській військовій термінології: лексико-семантичні особливості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 34 (73). № 1. Ч. 2. С. 168–174.
5. Горбулін В. Штучний інтелект на полі бою російсько-української війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3444808-stucnij-intelekt-na-poli-bou-rosijskoukrainskoj-vijni.html> (дата звернення: 20.08.2024).
6. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
7. Зброя російсько-української війни 2022 – 2023 років: Довідник-каталог основних зразків озброєння та військової техніки, які застосовувалися протидіючими сторонами під час відсічі широкомасштабного вторгнення РФ в Україну (24.02.2022 – 30.06.2023) / Міністерство оборони України, Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 243 с.
8. Козинець І. Відображення війни у мові крізь призму неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61. С. 135–140.

9. Кравець Т. В. Мовні трансформації гендерних стереотипів у позначенні професій українськими ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 5. Ч. 1. С. 30–37.
10. Лисичкіна І. О., Лисичкіна О. О. Сучасна військова лексика в аспекті англо-українського перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 57. С. 190–193.
11. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія ; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
12. Методичні рекомендації з використання ґендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gender/140524genderno_chutliva_mova.pdf (дата звернення: 20.08.2024).
13. Новітні тенденції функціонування української військової терміносистеми / В. Я. Жалай та ін. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*: зб. наук. праць. Київ : НАН України, 2018. С. 5–43.
14. Павлик Н. В., Вусик Г. Л. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Том 1. С. 52–57.
15. Правила ведення робочої карти : навч. посіб. / П. Є. Трофименко, Ю. І. Пушкарьов, С. П. Латін та ін. Суми : Сумський державний університет, 2018. 176 с.
16. Стаття Головнокомандувача ЗС України генерала Валерія Залужного: «Щодо сучасного дизайну військових операцій у російсько-українській війні: в боротьбі за ініціативу». URL: <https://www.zsu.gov.ua/stattya-golovnokomanduvacha-zs-ukrayiny-general-valeriya-zaluzhnogo-shhodo-suchasnogo-dyzajnu-vijskovykh-operacij-u-rosijsko-ukrayinskij-vijni-v-borotbi-za-inicziatyvu> (дата звернення: 20.08.2024).
17. Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. С. Л. Чуніхіна. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.
18. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 160–166.
19. Цигвінцева Ю. О. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 141–151.
20. Чернишова Т. О. Розвиток української військової лексики в період російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 3. Ч.1. С. 31–37.
21. Шаряк О. М. Тлумачення терміну «універбація» в сучасному мовознавстві. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 26–30.

**КОМУНІКАЦІЯ СВЯЩЕННИК – СУСПІЛЬСТВО: ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ
В ДИСКУРСІ ЩОДЕННИХ ВОЄННИХ ЗВЕРНЕНЬ ГЛАВИ УГКЦ¹****PRIEST – SOCIETY COMMUNICATION: PRECEDENT PHENOMENA
IN THE DISCOURSE OF DAILY MILITARY ADDRESSES OF THE HEAD
OF THE UGCC²**

Чучвара А.П.,

orcid.org/0000-0002-4636-9968

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено розкриттю змістових ознак прецедентних феноменів (ПФ) у дискурсі 30 щоденних воєнних звернень Блаженнішого Святослава (Шевчука) за перший місяць російсько-української війни. Сформульовано такі завдання: (1) знайти ПФ в аналізованих текстах і (2) визначити сферу-джерело їхнього походження. За допомогою описового методу згруповано ПФ за сферами-джерелами, тематичними групами. Завдяки контекстному аналізу ми намагалися з'ясувати, чи за допомогою ПФ адресант актуалізує окремі наративи як шляхи побудови захисного наративу держави під час російсько-української війни. Проаналізовано ПФ, які зараховано до сфер-джерел «Історія», «Література». Здійснений аналіз засвідчує в дискурсі щоденних воєнних звернень провідного речника УГКЦ приклади ПФ як факти з історії України (назви *Київська держава*, *Чорнобиль*) та зі світової історії (*Друга світова війна*, *Чудо над Віслою*). А також топоніми (*Буча* (Київська обл.), *Волноваха* (Донецька обл.), *Київ*, *Маріуполь* (Донецька обл.), *Миколаїв*, *Одеса*, *Попасна* (Луганська обл.), *Славутич* (Київська обл.), *Суми*, *Харків*, *Херсон*, *Чернігів* та ін.), які, апелюючи до подій російсько-української війни, набувають нової національної прецедентності. Прецедентний топонім *Київ* актуалізує наратив «*Київ – новий Єрусалим*», «*Київ – духовна столиця світу*». А події в іншому українському місті апелюють до наративу «*Маріуполь – місто Марії*». Удаючись до паралелізму, адресант звернень не лише згадує про наратив «*Чудо над Віслою*», а й упроваджує новий – «*Чудо над Дніпром*» (сфера-джерело походження ПФ «Історія»). Сфера-джерело походження ПФ «Література» позиціонує провідного речника УГКЦ як ерудованого мовця. В одному з березневих звернень засвідчено апеляцію до наративу «*Шевченко – пророк*».

Ключові слова: прецедентний феномен, наратив, щоденне воєнне звернення, російсько-українська війна, Блаженніший Святослав (Шевчук).

The present article focuses on the uncovering the content features of precedent phenomena (hereinafter referred to as PPh) in the discourse of 30 daily military addresses of His Beatitude Sviatoslav (Shevchuk) during the first month of the Russia-Ukraine war. The following tasks are formulated: (1) to find PPh in the analyzed texts and (2) to determine the sphere-source of their origin. Research methods. *The descriptive method* made it possible to group PPh by sphere-sources and thematic groups. With the help of *the contextual analysis* we tried to clarify whether the addresser actualizes with the help of PPh certain narratives as ways of building a defensive narrative of the state during the Russia-Ukraine war. PPh, which are included in the sphere-sources 'History', 'Literature', are analyzed herein. The conducted analysis confirms the availability in the discourse of the daily war speeches of the leading spokesman of the UGCC of the samples of the PPh as facts from the history of Ukraine (such as the names *Kyiv State*, *Chornobyl*) and from the world history (*the Second World War*, *the Miracle on the Vistula*). As well as of the toponyms (*Bucha* (Kyiv oblast), *Volnovakha* (Donetsk oblast), *Kyiv*, *Mariupol* (Donetsk oblast), *Mykolaiv*, *Odesa*, *Popasna* (Luhansk oblast), *Slavutych* (Kyiv oblast), *Sumy*, *Kharkiv*, *Kherson*, *Chernihiv*, etc.), which, appealing to the events of the Russia-Ukraine war, acquire a new national precedent. The precedent toponym *Kyiv* actualizes the narrative '*Kyiv is the new Jerusalem*', '*Kyiv is the spiritual capital of the world*'. While the events in another Ukrainian city appeal to the narrative '*Mariupol is the city of Mary*.' Resorting to parallelism, the addresser of the appeals not only mentions the narrative '*The Miracle on the Vistula*', but also introduces a new one – '*The Miracle on the Dnieper*' (the sphere-source of the origin of the PPh 'History'). The sphere-source of the origin of PPh 'Literature' positions the leading spokesman of the UGCC as an erudite speaker. In one of the appeals from March, a reference to the narrative '*Shevchenko is a prophet*' is evidenced.

Key words: precedent phenomenon, narrative, daily military address, Russia-Ukraine war, His Beatitude Sviatoslav (Shevchuk).

Постановка проблеми. Проблема прецедентності в українському релігійному дискурсі не є цілком розв'язаною. Прецедентні феномени (далі – ПФ) в комунікації *священник – суспільство*, зокрема в дискурсі щоденних воєнних звернень Глави УГКЦ, не були об'єктом спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Станом на сьогодні в українському мовознавстві відомо чимало праць, присвячених дослідженню прецедентних феноменів у різномовних дискурсах. Явище прецедентності вивчають на прикладі жанрів медійного, політичного, релігійного дискурсів тощо. Розгляньмо, для прикладу, досвід вивчення прецедентних феноменів у медійному дискурсі. Скажімо, С. Лазаренко і О. Назаренко

¹ Українська Греко-Католицька Церква.² Ukrainian Greek Catholic Church.

в одній зі своїх статей ставили за мету виявити типи прецедентних феноменів у сучасному публіцистичному українському тексті з огляду на особливості їх сприйняття представниками різних соціокультурних груп. Матеріалом дослідження слугували публіцистичні тексти, дібрані з українських газетних видань 2009–2019 рр. («Дзеркало тижня», «День», «Високий замок», «Україна молода», «Поступ») [4]. А. Петренко в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії здійснила лінгвокультурологічний і лінгвокогнітивний аналіз заголовків із прецедентними феноменами українськомовного дискурсу засобів масової комунікації 2014–2018 рр. [10].

Прецедентні феномени стали об'єктом опису і в політичному дискурсі. У статті Н. Одарчук і Т. Мірончук розкрито аргументативний потенціал прецедентних феноменів на матеріалі промов американського політика [9]. У дисертації М. Рослицької запропоновано комплексний аналіз формально-семантичних та соціопрагматичних особливостей прецедентних імен у текстах промов політичних лідерів України, Польщі і Франції за період з 1991-го по 2016 рік [12]. Т. Соловійова присвятила дисертацію аналізу тенденцій сучасного українськомовного політичного дискурсу крізь призму дослідження типологічно-генетичних, функційно-прагматичних особливостей прецедентних феноменів як найбільш значущих і містких когнітивно-комунікативних лінгвістичних одиниць. Джерельною базою дослідження слугувало усне й писемне мовлення українських політиків 2014–2019 рр. [15].

Відомі також праці, присвячені вивченню прецедентних феноменів у релігійному дискурсі. У розвідці Н. Піддубної досліджено функцію використання прецедентних власних назв у сучасних українських проповідях УАПЦ³ [11]. О. Левко присвятив дослідження аналізу вживання прецедентних одиниць у текстах релігійних інтернет-ЗМІ, визначив їхній потенціал для реалізації комунікативної стратегії дискредитації в релігійному медіадискурсі. Дослідження здійснено на матеріалі публікацій релігійних сайтів «РІСУ⁴», «Релігія в Україні», «Католицький оглядач» за 2014–2016 рр. [6]. У статті О. Ляшко висвітлено проблему розмежування понять «прецедентність» й «інтертекстуальність» на матеріалі православних проповідей англійською мовою; запропоновано власну типологію прецедентности в англійській православній проповіді; визначено такі типи прецедентних феноменів (за рівнем

поширення у православній проповіді), як конфесійно-прецедентні, локально-прецедентні, універсально-прецедентні [7].

Постановка завдання. Мета статті – розкрити змістові ознаки прецедентних феноменів у дискурсі щоденних воєнних звернень Блаженнішого Святослава (Шевчука). **Завдання:** (1) знайти ПФ в аналізованих текстах і (2) визначити сферу-джерело їхнього походження. За **джерельну базу** дослідження слугували 30 звернень⁵ Глави УГКЦ за перший місяць російсько-української війни (див. рубрику «Щоденні воєнні звернення Глави УГКЦ» на офіційному сайті УГКЦ (<https://ugcc.ua/data/zvernennya-glavy-ugkts>)). У дослідженні використано *описовий метод*, який уможливив групування ПФ за сферами-джерелами, тематичними групами. Застосовуючи *контекстний аналіз*, спробуємо з'ясувати, чи за допомогою ПФ адресант актуалізує окремі наративи (беремо до уваги ситуацію мовлення, контекст історії, культури, умови комунікації).

Погоджуємося з міркуванням А. Петренко щодо розуміння сфери-джерела ПФ, авторка трактує її як сферу історико-культурних, соціально-економічних, політичних, науково-технічних та інших знань, у межах якої відбувався чи відбувається процес культурно-семіотичного осмислення феномену (явища, факту, особистості та ін.) як прецедентного, а вербальний засіб вираження прецедентности, тобто прецедентна мовна одиниця, набув, окрім лексичного, ще й культурно-символічного значення [10, с. 87].

У пропонованій статті зосередимо увагу на двох сферах-джерелах походження ПФ – «Історія» і «Література».

Виклад основного матеріалу. «Історія» як сфера-джерело походження ПФ. Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що одним зі способів актуалізації знань з історії стали ПФ, які називають явища, факти суспільного життя минулого і сьогодення, йдеться, зокрема, про події теперішньої війни. *Тематичну групу «Події минулого»* формують назви, які стосуються національної і світової історії, як, наприклад, *Голгофа, Друга світова війна, Київська держава, Коли говорять гармати, музи мовчать, Чорнобиль, чудо над Віслою*.

Київська держава. Про державні утворення минулого згадано за допомогою хрононіма *Київська держава*, який актуалізує знання про Київську державу як один із періодів історії України: *«Київ – це не просто столиця України. Згідно*

³ Українська Автокефальна Православна Церква.

⁴ Релігійно-інформаційна служба України.

⁵ Усі наведені цитати подаємо з дотриманням граматики і пунктуації, як в оригіналі.

задуму князів засновників *Київської держави, Київ – це новий Єрусалим. <... >*» (3 берез. 2022 р.).

Коли говорять гармати, музи мовчать.

Розгляньмо контекст вживання прецедентного вислову: *«Кажуть, коли говорять гармати, музи мовчать. Хай музи мовчать, але ми, християни, люди, не маємо права мовчати! У ці хвилини, коли лється кров на українській землі, коли повторюються слова патріарха Йосифа Сліпого про “гори трунів і ріки крові” в усіх наших містах, на обох берегах сивочолого Дніпра, від білоруського кордону через Київ і аж до Чорного моря, ніхто не має права мовчати! Тому що словом можна врятувати життя, а мовчанкою – вбити»* (26 лют. 2022 р.). У словнику-довіднику «Латинська фразеологія» (Київ, 2009 р.) дізнаємося про вислів *Коли гримить зброя, музи мовчать* (латин. *Inter arma silent musae*). Зазначено, що фразеологізм є парафразою крилатого вислову Цицерона: *Закони мовчать, коли говорить зброя* (латин. *Silent leges inter arma*), у якій утверджена усталена думка, що мистецтво, духовність не можуть розвиватися під час воєн [5, с. 129]. Останній вислів є варіантом відомої сентенції: «Зверхність сили перед правом», що міститься у Старому Завіті (Книга пророка Авакума). У широкому мовному обігу він з'явився від часів Цезаря. Народний трибун (див. *трибун* – «у Стародавньому Римі – назва різних державних і громадських службових осіб» [13, т. 10, с. 251]) Мілон боровся з озброєними бандами Клодія, ворога Цицерона. В одній із вуличних бійок Клодій загинув, а в його смерті звинуватили Мілона. Цицерон захищав трибуна, один з аргументів його промови і став крилатим. Фактор зверхності сили й нехтування правами людини не втратили своєї актуальності [5, с. 264]. Проте Глава УГКЦ закликає українське релігійне суспільство не мовчати, а єднатися ідеєю національної оборони.

Чудо над Віслою. За допомогою цього прецедентного вислову адресант не лише актуалізує наратив «Чудо над Віслою», а також (вдаючись до паралелізму) упроваджує новий наратив «Чудо над Дніпром». Це підтверджує дискурс звернень: *«Дорогі в Христі брати і сестри! Сьогодні 8 березня 2022 року, і Україна переживає тринадцятий день цієї жахливої війни. Те, що сьогодні відбувається на теренах нашої Батьківщини, деякі історики вже називають чудом над Дніпром. Подібно до того, як майже сто років тому відбулося чудо над Віслою, коли польське військо зупинило навалу червоної орди і відстояло незалежність, право на існування відродженій Польській державі»* (8 берез. 2022 р.).

13 травня 2023 року в римському університеті «LUMSA» відбулася Конференція на тему «Фатіма: росія і Україна в сучасну історичну епоху». Доповідачем онлайн із Києва був Блаженніший Святослав (Шевчук). Глава і Отець УГКЦ, розповідаючи про план російських військ швидкого захоплення Києва на початку повномасштабної війни та мужній опір українського війська, схарактеризував це як «чудо над Дніпром», провівши паралель з історичною подією польсько-більшовицької війни 1920 року – так званою Варшавською битвою. Саме тоді поляки змогли зупинити більшовицьку навалу на Європу, а тодішній нунцій у Польщі, пізніше папа Пій XI, назвав цю битву «Чудом над Віслою» [16]. У католицькому суспільно-релігійному часописі «CREDO» «Чудо над Віслою» потрактовано як розгром більшовицьких військ під Варшавою в серпні 1920 року. Тоді на полі бою проти переважних сил червоної орди разом стояли польське ополчення й українці з армії УНР. Численні очевидці по обидва боки фронту стверджували, що якоїсь миті в небі над полем битви з'явилася Божа Мати – саме так, як зображено на іконі, і це вселило жах у більшовиків (атеїстів) і вирішило долю всієї військової кампанії [2].

Переконаємося, що завдяки такому паралелізму прецедентним ставатиме вислів **чудо над Дніпром / чудо на Дніпрі / чудо народу**: *«Дуже важливо, щоб кожен з нас, кожен з тих, хто мене чує, прилучився до цієї святої і великої справи. Те “чудо на Дніпрі”, яке на наших очах розвивається, є Богом благословенною справою. Ми воюємо і боремося за перемогу, але цю перемогу нам дарує наш Господь Бог»* (23 берез. 2022 р.); *«Але силою любові до своєї Батьківщини, силою згуртованості українського народу ми здивували світ. Ми творимо чудо народу, який демонструє свою волелюбність на увесь світ. І дивує увесь світ»* (8 берез. 2022 р.).

Тематичну групу «Події російсько-української війни» формують топоніми, які набувають нової національної прецедентності в умовах російсько-української війни. Наведемо приклади назв населених пунктів, це: м. Бердянськ (Запорізька обл.), м. Біла Церква (Київська обл.), м. Буча (Київська обл.), м. Волноваха (Донецька обл.), смт Ворзель (Київська обл.), смт Гостомель (Київська обл.), м. Житомир, м. Запоріжжя, м. Ірпінь (Київська обл.), м. Київ, м. Коростень (Житомирська обл.), м. Львів, м. Маріуполь (Донецька обл.), м. Миколаїв, м. Овруч (Житомирська обл.), м. Одеса, м. Попасна (Луганська обл.), м. Славутич (Київська обл.),

м. Суми, м. Харків, м. Херсон, м. Чернігів. У статті «Прецедентні топоніми та хороніми в сучасному політичному дискурсі» Тетяна Соловійова зосередила увагу на тому, як символами боротьби за свободу, гідність, незалежність стають прецедентні імена, топоніми за походженням, що іменують місця, на території яких відбувалися знаменні події або переломні моменти того чи того історичного дійства. Наводячи приклади конкретних населених пунктів, авторка згаданої вище статті підсумовує, що російсько-українська війна вносить своє когнітивно-емоційне навантаження на топоніми, багато топонімів набувають прецедентного змісту, кодують аксіологічні семи хоробрости, стійкості українських воїнів сучасності, захисників української незалежності, адже окремі населені пункти мають свою історію захоплення агресором і важкого, часто довготривалого звільнення ціною багатьох життів українських солдатів [14].

Київ. Прецедентний топонім, апелюючи до прецедентної ситуації ухвалення християнства на території Київської Русі, актуалізує наратив «Київ – новий Єрусалим», «Київ – духовна столиця світу». Лексико-семантичні засоби вербалізації наративу: *хрещальні води Дніпра, золотoverхий святий град Київ – новий Єрусалим, первопрестольний град – місто Київ, святі київські гори, Київ – це новий Єрусалим / Київ як новий Єрусалим, золотoverхий град / золотoverхий Київ: «< ... > Київ – це новий Єрусалим. Якраз у цих днях, за підсумками вчорашнього всесвітнього дня молитви ми відчуваємо, що Київ перетворюється на духовну столицю світу»* (3 берез. 2022 р.); *«Вітаю усіх вас з золотoverхого Києва»* (4 берез. 2022 р.); *«Україна переживає 11-ий день цієї жахливої війни. Але цим коротким словом дозвольте вас поблагословити благословенням святих київських гір»* (6 берез. 2022 р.).

Маріуполь. Топонім набуває нової національної прецедентності. Так, у дискурсі воєнних звернень Блаженнішого Святослава (Шевчука) наратив «Маріуполь – місто Марії» має релігійне потрактування: *«Вчора ми бачили масові вбивства в оточеному Маріуполі. Це місто, яке було засноване грецькою громадою як місто Марії, перетворилося тепер на кладовище для десятків, тисяч людей. Ми бачили кадри бомбардування пологового будинку, а також масових поховань, братських могил, у які складають сотні бездиханих тіл. Ми сьогодні на весь світ кажемо: “Ні” масовим вбивствам в Україні!»* (10 берез. 2022 р.); *«Тому хочу підняти голос в імені цього героїчного, вмираючого міста: “Збережімо його! Захистімо життя!”* Сьогодні це місто потребує гумані-

тарних кордонів. Потребує, щоб міжнародна спільнота допомогла пробити оточення і довести гуманітарні вантажі, які ми маємо, до тих, хто сьогодні поволі вмирає з голоду. Ще минулого тижня ці люди виживали за рахунок снігу, який топили і могли мати питну воду. Сьогодні в Маріуполі снігу вже немає. Врятуймо це Місто Марії! Зробімо все для того, щоб це місто, яке сьогодні є місцем зіткнення добра і зла, місцем, де вирішується доля України, Європи і світу, було врятоване!» (24 берез. 2022 р.). Релігійне потрактування виникнення назви засвідчує і сингл українського рок-гурту «Океан Ельзи» «Місто Марії», оприлюднений 2022 року і присвячений подвигу захисників Маріуполя. Рядки приспіву: *«Корабельні гармати / Не розіб’ють мою мрію! / Віру ніколи не зрадить / Серце моє! / Буде до віку стояти / Праведне місто Марії [курсив наш. – А. Ч.], / Доки над гордим Азовом / Сонце встає!»*.

Водночас варто зазначити, що дискурс і щодо походження назви міста, і щодо її можливого подальшого перейменування триває.

Тематичну групу «Події російсько-української війни» можна доповнювати назвами частин світу, назвами країн, а також назвами культурно-історичних регіонів, країв, річок, островів України. Розгляньмо, для прикладу, контекст вживання такої прецедентної назви, як **острів Зміїний у Чорному морі**: *«< ... > Ми сьогодні пам’ятаємо у молитві Героїв прикордонників острова Зміїний у Чорному морі, нашого Героя, який ціною власного життя зупинив російські війська перед Херсоном, підірвавши разом із собою міст через Дніпро. Таких Героїв сьогодні українська земля і український народ породжують багато. Ми молимося за всіх тих, що віддали своє життя за Україну. < ... >»* (26 лют. 2022 р.). Острів Зміїний у Чорному морі – один із символів незламності українських воїнів. У Вікіпедії натрапляємо на статтю «Бої за острів Зміїний» [1], де можемо дізнатися про захоплення острова, перебіг подій, вшанування захисників тощо. Бої на острові розпочалися в перший день повномасштабного вторгнення РФ в Україну, 24 лютого 2022 року, з ракетного обстрілу українського прикордонного гарнізону, який на той час перебував там. Глава УГКЦ згадує із захопленням і скорботою про прикордонників, які не погодилися виконати вимоги ворога – співпрацювати з ним чи скласти зброю.

«Література» як сфера-джерело походження ПФ. Звернімося до текстів художньої літератури і текстів народної творчості, які Блаженніший Святослав (Шевчук) актуалізує у власних зверненнях.

Адресант аналізованих текстів одночасно вдається до кількох прецедентних феноменів – прецедентного імені (згадає автора художнього твору, ідеться про *Тараса Шевченка*) та власне прецедентного тексту: «*Ми сьогодні відзначаємо день народження пророка українського народу Тараса Григоровича Шевченка. Його слово завжди допомагало нам відновити наші сили, а відтак усвідомити Божий задум щодо нашого народу. Сьогодні мені до серця так припадають його слова про долю. Слово Шевченка про долю України звучить сьогодні по-особливому. Він каже до нас сьогодні: “Ти не лукавила зі мною, / ти другом, братом і сестрою / сіромі стала...”*». А далі каже: “*Ми не лукавили з тобою, / ми просто йшли; у нас нема / зерна неправди за собою. / Ходімо ж, доленько моя, / мій друже вбогий, нелукавий, / ходімо дальше, дальше слава, / а слава – заповідь моя!*” Нехай ці слова про похід до слави, будуть сьогодні світлом надії для нашої України!» (9 берез. 2022 р.). Наведені міркування Глави УГКЦ апелюють до нарративу «*Шевченко – пророк*». Євген Нахлік у статті «Пророцтво у Шевченковій поезії» розмірковує про топіку пророцтва, тобто передбачення майбутнього, яка органічно властива європейським поетам-романтикам загальною, і зауважує, зокрема, що «деякі Шевченкові висловлювання звучать надзвичайно злободенно стосовно недавньої та поточної історії України – так, наче поет живе в нашій сучасності, спостерігає всі неподобства, зловживання, злочини, що відбуваються на його очах, і нещадно викриває їх та пророкує кару за них. Раз у раз виникає спонука коментувати сьогоднішні події Шевченковими словами» [8, с. 3]. Міркування директора Інституту Івана Франка НАН України зафіксовано у збірнику, присвяченому актуальним питанням шевченкознавства, опублікованому 2015 року, які, однак, не втратили актуальності досі.

Зафіксовано звернення і до державного символу України – тексту Державного Гімну України («Ще не вмерла України і слава, і воля...», сл. Павла Чубинського, муз. Миколи Вербицького): «Сьогодні ми урочисто проголошуємо: “*Душу й тіло ми положим за нашу свободу!*”» (24 лют. 2022 р.) або «Проте кожного ранку можу вам казати, що Україна стоїть, Україна бореться. Як каже наш національний гімн, “*ще не вмерла України ні слава, ні воля. Ще нам, браття-українці, усміхнеться доля*”» (17 берез. 2022 р.). Вірш «Ще не вмерла Україна» (у деяких джерелах «Ще

не вмерла України») – чотири куплети з приспівом «Душу й тіло ми положим за нашу свободу» – було написано 1862 року. У поетичному тексті поєдналися фольклорні образи, мотиви Шевченкової музи та відлуння тих визвольно-патріотичних пісень, зокрема польських і сербських, що звучали довкола. Популяризація пісні серед народу зумовила деякі модифікації в тексті, появу фольклоризмів, а також його більш стислий, афористичний виклад. У 1918 році Уряд УНР затвердив твір як Державний Гімн. Від 1991-го, після проголошення України незалежною державою, твір Павло Чубинського – Миколи Вербицького знову повернув свою історичну функцію [3, с. 597–599].

Народна мудрість відображена в текстах народної творчості, в українських прислів'ях і приказках зокрема, пор. текст звернення: «*Тому я заохочую всіх вас – учімся любити в цей трагічний час. Не даймо заповонити себе ненависті, не використовуймо її мови і слів. Як каже народна мудрість, хто ненавидить ворога, той уже є ним переможений*» (1 берез. 2022 р.).

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує, що в дискурсі щоденних воєнних звернень провідного речника УГКЦ засвідчено приклади ПФ як факти з історії України (назви *Київська держава, Чорнобиль*) та зі світової історії (*Друга світова війна, Чудо над Віслою*). А також топоніми (*Буча* (Київська обл.), *Волноваха* (Донецька обл.), *Київ, Маріуполь* (Донецька обл.), *Миколаїв, Одеса, Попасна* (Луганська обл.), *Славутич* (Київська обл.), *Суми, Харків, Херсон, Чернігів* тощо), які апелюють до подій російсько-української війни, набувають нової національної прецедентності – ідеться головню про згубні наслідки для згаданих населених пунктів, їхніх жителів від теперішньої війни. Водночас прецедентний топонім *Київ* актуалізує нарратив «*Київ – новий Єрусалим*», «*Київ – духовна столиця світу*». А події в іншому українському місті змушують застановитися і адресанта, і адресатів звернень над змістом нарративу «*Маріуполь – місто Марії*». Окрім того, адресант звернень актуалізує нарратив «*Чудо над Віслою*», упроваджує новий – «*Чудо над Дніпром*» (сфера-джерело походження ПФ «Історія»). Сфера-джерело походження ПФ «Література» представляє Главу УГКЦ як ерудованого мовця. У березневому зверненні зафіксовано апеляцію до нарративу «*Шевченко – пророк*». За допомогою ПФ адресант актуалізує окремі нарративи, які можуть слугувати побудові захисного нарративу держави у час теперішньої гібридної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бої за острів Зміїний. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_за_острів_Зміїний (дата звернення: 22.08.2024).
2. Від «Чуда над Віслою» до «Чуда над Дніпром». Захищай нас, Богородице Ласкава! *CREDO*. 2022. 9 берез. URL: <https://credo.pro/2022/03/314219> (дата звернення: 22.08.2024).
3. Державний гімн України. *Українська музична енциклопедія*. Т. 1 : [А – Д] / гол. редкол. Г. Скрипник. Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2006. 680 с.
4. Лазаренко С. В., Назаренко О. М. Типологія прецедентних феноменів сучасного українського публіцистичного тексту: соціокультурний вимір. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 1. С. 72–77.
5. Латинська фразеологія. Словник-довідник : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 343 с. (Nota bene).
6. Левко О. Прецедентні одиниці в українських релігійних медіа у світлі комунікативної стратегії дискредитації. *Slavia Orientalis*. 2021. Т. LXX, № 3. С. 661–681.
7. Ляшко О. В. Прецедентність vs інтертекстуальність (на матеріалі англомовних православних проповідей). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 19, т. 1. С. 175–179.
8. Нахлік Є. Пророцтво у Шевченковій поезії. *Шевченкознавчі студії*: зб. наук. пр. (за матер. Шевченківського міжнар. літ. конгресу, присв. 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка, 10–12 берез. 2014 р.). Київ, 2024. Вип. 18. С. 3–13. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nakhlik_Yevhen/Prorotstvo_u_Shevchenkovii_poezii.pdf?PHPSESSID=grk6hi7h68u73hc3qr2i1oqge2 (дата звернення: 22.08.2024).
9. Одарчук Н., Мірончук Т. Аргументативний потенціал прецедентних феноменів у політичному дискурсі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2014. № 4. С. 111–115.
10. Петренко А. С. Прецедентні феномени у заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція : дис. ... д-ра філософії : 035 / Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2021. 332 с.
11. Піддубна Н. Прецедентні оніми як інтердискурсивний елемент сучасної української проповіді. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 248–256.
12. Рослицька М. В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопрাগматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. XX – поч. XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2019. 357 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
14. Соловійова Т. О. Прецедентні топоніми та хороніми в сучасному політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 20, т. 2. С. 18–23.
15. Соловійова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. ... д-ра філософії : 035 / Криворізький держ. педаг. ун-т. Кривий Ріг, 2022. 236 с.
16. «Чудо над Дніпром», – Блаженніший Святослав про порятунок Києва на Конференції в римському університеті «LUMSA». Вебсайт Української Греко-Католицької Церкви. 2023. 15 трав. URL: <https://ugcc.ua/data/chudo-nad-dnipro-m-blazhennishyy-svyatoslav-pro-poryatunok-kyeva-na-konferentsiy-v-rymskomu-universytetiumsa-2660/> (дата звернення: 22.08.2024).

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 378.147: 81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.12>

COMMUNICATIVE AND STRUCTURAL ANALYSIS OF THE POLITICAL ADDRESS (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYI'S ADDRESSES)

КОМУНІКАТИВНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ПОЛІТИЧНОГО ЗВЕРНЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЗВЕРНЕНЬ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО)

Goloshchuk S.L.,*orcid.org/0000-0001-9621-9688**PhD (Philology),**Researcher at the Department of Intercultural Communication
University of Economics in Bratislava*

The paper attempts to examine political addresses by President Volodymyr Zelenskyy delivered during the first six months of the full-scale Russian invasion of Ukraine. The research is done within the framework of a structural and communicative approach. It provides a detailed analysis of a political address as a genre of political discourse using analytical and empirical methods of contextual and interpretive analysis. The paper also shows a detailed analysis of the communicative significance of the address for the meaningful impact on the audience.

In the paper, it is distinguished three main parts of the political addresses delivered by the president. They include the introductory communication unit, main communication unit, and closing communication unit. The introductory communication unit is realized through various forms of addressing the nation which include greeting the audience and establishing a connection. The main communication unit which follows presents the main points of information. They are organized as arguments in a clear and concise form. It is also characterized by using persuasive language and rhetorical questions to engage the audience and maintain their interest. The analysis of the texts shows that the points in the president's speech are organized logically, and the audience is carefully guided through them. The final part of the political address, a closing communication unit, is also characterized by a smooth inner structure. There, the president demonstrates inspiration and motivation for the audience by highlighting the significance of the national commitment to the course of the war and the urgency for action. He always expresses gratitude to the defenders and common people for their brevity and courage by using specific structures and vocabulary consistent with the national idea. The closing remarks usually hold a memorable statement or call to action.

Key words: political discourse, political address, V. Zelenskyy, structure, communicative unit.

У статті зроблено спробу дослідити політичне звернення як жанр політичного дискурсу на основі політичних звернень президента Володимира Зеленського, виголошених протягом перших шести місяців повномасштабного російського вторгнення в Україну. Дослідження виконано в рамках структурно-комунікативного підходу. Воно містить детальний аналіз політичного звернення з використанням аналітичних та емпіричних методів контекстуального та інтерпретаційного аналізу. Також детально проаналізовано комунікативну значущість звернення для цілеспрямованого впливу на аудиторію.

У роботі виокремлено три основні частини політичних звернень Володимира Зеленського. До них належать вступний комунікативний блок, основний комунікативний блок і завершальний комунікативний блок. Вступний комунікативний блок реалізується через різні форми звернення до нації, які включають привітання аудиторії та встановлення зв'язку з нею. Основний комунікативний блок, який є наступним у структурі політичного звернення, подає важливу інформацію для слухача. Він складається з низки аргументів, що мають чітку і стислу форму. Для цієї частини також характерно використання аргументативної лексики та риторичних запитань, спрямованих на залучення аудиторії та підтримання її уваги. Аналіз текстів звернень показує, що комунікативні частини промови президента мають виражену логічну структуру, що дозволяє аудиторії легко стежити за думкою лідера. Заключна частина політичного звернення, що є завершальною комунікативною одиницею, також характеризується чіткою внутрішньою структурою. У ній президент надихає та мотивує аудиторію, підкреслюючи важливість національної ідеї для перебігу війни та необхідність подальших дій. Він завжди висловлює подяку захисникам і звичайним людям за їхню мужність і відвагу, використовуючи специфічні структури і лексику, характерні для такого типу висловлювань.

Ключові слова: політичний дискурс, політичне звернення, В. Зеленський, структура, комунікативна одиниця.

Introduction. Since the beginning of the full-scale russian invasion of Ukraine, President Volodymyr Zelenskyy has been addressing Ukrainians on a daily basis. In his video messages, the president conveys his position and informs people on important state, international, military and social actions taken by the government. His addresses are part of the political discourse which is defined as a form of communication that encompasses various genres and plays a crucial role in shaping public opinion, policy decisions, and the overall democratic process [3; 4; 8; 17]. It involves the interaction between politicians, policymakers, activists, journalists, scholars, and the general public. The goal of political discourse is to promote understanding, generate consensus, resolve conflicts, and ultimately influence political outcomes.

Scholars have extensively studied political discourse, identifying different genres within it and analyzing their characteristics, functions, and effects [1; 16]. It is expressed through various mediums, including public speeches, debates, interviews, addresses, political campaigns, social media, and traditional media outlets. There are various approaches and criteria used for the division of genres of political discourse. In our work, we consider political address as the genre of political discourse based on its subject-address relations [13; 14]. In our case, addressed by Volodymyr Zelenskyy, in the context of modern political discourse in Ukraine, they refer to a specific genre of political discourse where the president delivers a formal speech to the nation as a whole. They serve as a means for the leader to communicate the government's vision, policies, and plans to the public. These speeches are typically carefully crafted and prepared, combining persuasive language, rhetorical devices, and emotional appeals to captivate and engage the audience.

Review of Publications. Political discourse is discussed in several research publications most of which define it in terms of being a form of communication that encompasses various genres and plays a crucial role in shaping public opinion, policy decisions, and the overall democratic process [3; 5; 9]. T. van Dejk states that the role of political discourse is to enact, reproduce, and legitimize power and domination [17, p. 360]. It is transmitted by “members of more powerful social groups and institutions, and especially their leaders (the elites)” who “have more or less exclusive access to, and control over, one or more types of public discourse” [17, p. 356]. It means that politicians and other public representatives control political discourse. In times of full-scale invasion of Ukraine, a principal role of performing power control belongs to the president. We may find

quite a lot of works which approach a political discourse of this period from a various angle of study. It is approached from the perspective of its cultural and linguistic aspect [7], considering its communicative strategies and tactics [15], and also as a part of the warfare [5]. The linguostylistic specificity of V. Zelenskyy's political speeches [6] together with the comparative aspect of the linguopragmatics of his New Year's greeting [8] is also within the scientific scope of modern political research.

The aim of the article. In this paper, a structural approach is employed to analyse the communicative implementation of the addresses by President V. Zelenskyy which, in our opinion, play a crucial role in shaping the national policy in times of full-scale invasion. It is aimed to examine them within the framework of a communication unit (introductory communication unit, the main communication unit and the closing communication unit).

The following **research methods** were used: 1) contextual and interpretive analysis helped to study the ways of implementing the president's message and to understand the overall content of the address, as well as its possible interpretation by the audience; 2) the empirical method facilitated the identification of address structure through an in-depth analysis. It was also used to investigate the communicative meaning of each part of the address structure.

Results and Discussion. For the structural and communicative analysis of political address, we referred to the official site of President Volodymyr Zelenskyy (February 2024 – July 2024).

Political addresses often follow a specific structure, beginning with an introduction to establish rapport and capture the attention of the listeners. The body of the address contains the main points and arguments, which may include policy proposals, reflections on the current state of affairs, or calls to action. Finally, the conclusion typically restates key messages, offers a compelling summary, and concludes with an optimistic note. Following the study by I. Loseva [11], we distinguish between the introductory communication unit [ICU], the main communication unit [MCU] and the closing communication unit [CCU] to structure the political addresses delivered by V. Zelenskyy (Fig. 1).

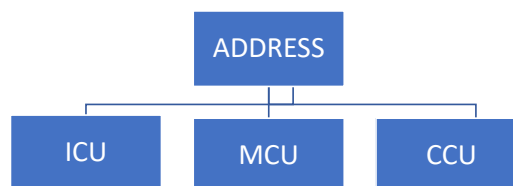

Fig. 1. Structure of address

In the course of our research, we found out that the head of Ukraine starts his address by greeting the audience and establishing a connection: *“Citizens of Ukraine. What do we hear today? It’s not just rocket explosions, battles, the roar of aircraft. It is the sound of a new Iron Curtain lowering and closing Russia away from the civilized world. Our national task is to make this curtain pass not through our Ukrainian territory, but at the home of Russians”* [18]. This is the beginning of his afternoon address to the nation on the first day of the war. He appeals to each citizen of Ukraine and does not go into an explanation of the situation but establishes contact with the audience by asking a question *What do we hear today?* Each person in the country heard air alarms which announced the threat of the upcoming missiles and aircraft during the whole day. The question might be seen as a rhetorical one but the president answers *No*. In the next sentence, he explains the true meaning of the question and answers itself – *the new epoch of Russia’s isolation from the civilised world has come*.

In his next address, which was delivered one month after the war outbreak, the head of state starts: *“Free people of the free world! Ukrainians and citizens of all countries who value freedom! Friends! On March 24 it will be the month of our resistance. Heroic resistance of the Ukrainian state, the Ukrainian people to the ruthless invasion of Russia. It’s already a month of our defense against the attempt to destroy us. Wipe off the face of the earth”* [19]. The president addresses not just the citizens of Ukraine but each person who considers themselves free in the free world. And then he continues with the word *freedom* which connects people in different countries sharing the same values: *free people – free world – value freedom*. Here Volodymyr Zelenskyy enlarges the audience and includes in his greeting each person of the free world. As lots of Ukrainians evacuated the country, he greets them as *Ukrainians of all countries* and specifies the quality which combines each person in the world – *people who value freedom*. He becomes even closer with each of them by calling them *friends*. It is the final world of the introductory part after which the speaker moves to the main part of the address.

The address which was delivered on 24.04.2022 starts: *“Today I will begin my evening address to you without greetings. Today Russia launched another missile strike at Ukraine, at Odesa. As of now – 8 dead. At least 18 wounded. Ordinary peaceful people. Among those killed was a 3-month-old baby girl. How did she threaten Russia? It seems that killing children is just a new national idea of the Russian Federation”* [20]. This was the day when Christians

of the Eastern Rite celebrated Holy Saturday – the day which is considered to be a special one between the Crucifixion and the Resurrection in the Christian tradition. President Volodymyr Zelenskyy says that he does not want to greet people and, in this way, the sentence is the greeting itself. Greeting follows with the purpose statement of not addressing the people and setting the tone for his speech. The reasons for that are given in the next sentences which say that a different missile attack was launched at Odessa with eight people dead and at least 18 wounded. The tragedy of the day unites everyone, and the shared grief is the reason for not greeting people. In this way, the president shows that formality is not necessary in this case as everyone has a shared pain in their heart.

The introductory communication unit [ICU] is followed by the main communication unit [MCU] and presents the main points or arguments clearly and concisely. The next piece of address was recorded three months after the full-scale attack on Ukraine and the president starts nominating it immediately after the greeting: *“The third month of our defence is over. This is a long time. A term not foreseen by the world’s leading intelligence agencies. This was not even assumed by our enemies. And this is what motivates the world to look at our land, Ukraine, in a completely different way”* [21]. In this piece, the idea of time is specified by the word combinations *third month – long time – a term*. It conveys the idea that the period of three months of resistance is perceived as the probation period for the whole nation and its involvement in the war. The Ukrainian leader uses simple sentence construction in the first two sentences and provides further reasons in the subsequent ones. Further in the text Volodymyr Zelenskyy provides facts and examples to support the idea of the brave defence of the Ukrainian people: *“15,227 Ukrainian men and women were awarded state awards. 12,550 of them are servicemen of the Armed Forces of Ukraine. 1801 warriors of the National Guard. 205 border guards. 182 police officers. 167 employees of the Security Service of Ukraine. 138 representatives of the State Emergency Service. 99 representatives of the Main Intelligence Directorate. 38 employees of the State Special Communications Service. And also – employees of the Department of State Protection, the Foreign Intelligence Service, NABU, SBI and the Judicial Protection Service, who also contributed to our defence. 155 Ukrainians were awarded the title of Hero of Ukraine, 75 of them posthumously. 1016 settlements of Ukraine have already been de-occupied”* [21]. He organises his points logically by stating only the facts and using numbers to show the precise number of people being awarded for their service.

The main part of the address is also characterised by using persuasive language and rhetorical questions to engage the audience and maintain their interest. For example: *“But in the interceptions of their conversations, we hear that they are well aware that this war does not make sense for Russia and that strategically their army stands no chance. But it takes time and still a lot of extraordinary efforts by our people to break their advantage in the amount of equipment and weapons”* [21]. To convince people that this war does not make sense for Russia the president uses different lexical forms of addressing the enemy in their conversations – *they are all aware – Russia – their army* and intensifies their state by employing negative forms *does not make sense – no chance*. By giving the reasons for the failure of Russian troops on the battlefield the president addresses the audience by asking a rhetorical question: *“And they want to cover it up with lies that they are not fighting at full strength? Miserably* [21]. He emphasises the number of losses which Russia suffer to intensify his point: *“Almost 30,000 Russian soldiers killed. More than 200 downed aircraft. Thousands of lost Russian tanks, armored vehicles and other equipment. Russian missile ammunition is almost completely used up”* [21]. It gives the effect that the points in his speech are organised logically, and the audience is carefully guided through it.

The closing communication unit is characterized by 1) showing inspiration and motivation to the audience by highlighting the significance of the national commitment to the course of the war and the urgency for action, 2) expressing gratitude to all people involved in the war, 3) ending with a memorable statement or a call to action. The following night address in its closing part illustrates how Volodymyr Zelenskyy supports and greets the nation on gaining the status of a candidate for the EU membership: *“Do not rejoice at a slap in the face of Moscow, but be proud of applause for Ukraine. And that’s why I want to see us in one family. Let it inspire you”* [22]. He calls on the concept that Ukraine and the EU are one family and being a part of it is the reason for feeling proud. He uses the motivational phrase *Let it inspire you* to encourage and deliver the idea of a better future for the Ukrainians.

To express gratitude to the defenders and common people for their brevity is a peculiar feature of the final part of the address: *“I am grateful to each of our defenders who ensure our security this night before Easter and every day. Who defend the state. Who fight for the freedom of Ukrainians”* [20], *“I am grateful to everyone who decided to be with Ukraine on February 24”* [21]. Such an approach shows unity with all people and reinforces their commitment to the cause of victory. The final sentences of the address on 24.06.2022 are: *“Well, tomorrow is the battle again. With new strength. With new wings”* [22]. The last two sentences do not contain a subject or predicate but only word combinations with *new + strength/wings*. In this way, the idea of a new battle [*battle again*] is supported by the wish to have new strength and courage. The rhetorical device of metaphor *strength = wings* is applied to call people to further resistance and defence.

The closing remarks are always marked in the text in bold font. Some addresses contain national farewell words such as: **“Glory to Ukraine!”** [Zelenskyy 22]. They also may consist of several sentences and farewell words: *“I am grateful to everyone who defends our country! And I wish all of us, all Ukrainians, a fruitful new week. Glory to Ukraine!* [23]. They all convey the idea of national unity and solidarity.

Conclusions. In the paper, a detailed analysis of political addresses by President Volodymyr Zelenskyy delivered during the first months of the full-scale Russian invasion of Ukraine was carried out. The application of the structural and communicative approach proved their effectiveness for it. The undertaken analysis showed the logical structure of each address (also presented by a figure) which consists of the introductory communication unit, the main communication unit and the closing communication. It influences the communicative significance of the address for a meaningful impact on the audience. We consider the semantical analysis of the political addresses under study carried out by President Volodymyr Zelenskyy on specific occasions to be a prospective direction for further scientific research.

Acknowledgement. This paper was written within the project No. 09I03-03-V01-00118 which received funding from the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia.

REFERENCES:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі. *Політичні дослідження*. Вип. 2. 2021. С. 97–110.
3. Болкарьова О. В. Аналіз політичного дискурсу в сучасному українському та англomовному просторі мас-медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 31 (1, 2). 2020. С. 20–23.

4. Бутова І. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Львівського університету. Сер.: Іноземні мови*. Вип. 16. 2009. С. 232–237.
5. Волянчук І. О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 23 (1). 2022. С. 47–52.
6. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72). № 4. Ч. 1. 2022. URL: https://philol.vernadskijournals.in.ua/journals/2022/4_2022/part_1/4.pdf (дата звернення: 23.01.2023).
7. Євтушина Т., Дідур Л. Культуромовний аспект політичного дискурсу В. Зеленського (на матеріалі звернень періоду карантину). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 31. Том 2. 2020. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/31.213832> (дата звернення: 28.10.2023).
8. Кондратенко Н. Лінгвопрагматика новорічного привітання як мовленнєвого жанру політичного дискурсу: зіставний аспект (на матеріалі промов Анджея Дуди і Володимира Зеленського). *Linguodidactica XXVI*. 2022. С. 127–143. DOI: 10.15290/lingdid.2022.26.09.
9. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності : монографія / відп. ред. О. В. Александров. Одеса : Чорномор'я, 2007.
10. Крапива Ю. В., Крікун Д. А. Політична промова як різновид політичної комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 11. Том 2. С. 42–45. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/11/part_2/9.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
11. Лосева І. В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (на матеріалі інтернет дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 261 с.
12. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008.
13. Ончуленко М. І. Жанри політичного дискурсу. *Филологические науки / 3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка*. URL: http://www.rusnauka.com/22_NNP_2011/Philologia/3_90961.doc.htm (дата звернення: 20.07.2024).
14. Шевчук Н. В. Особливості політичного дискурсу: зміст, функції, жанрове втілення. *Вісник ДАКККіМ*. Вип. 1. Київ, 2013. С. 263–269.
15. Якимчук В., Лопатюк Н. Комунікативні стратегії і тактики в політичних промовах В. Зеленського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*. Вип. 835–836. 2022. С. 127–135. <https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.127-134> (дата звернення: 15.09.2023).
16. Linguistics Encyclopedia, The / edited by K. Malmkjar. L. & N.Y. : Routledge, 2009 600 p.
17. van Dijk, T. A. Critical Discourse Analysis. *The Handbook of Discourse Analysis* / edited by Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, and Heidi E. Hamilton. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2001. P. 352–372.
18. Zelenskyy V. Address by the President of Ukraine. February 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-73137> (дата звернення: 20.03.2023).
19. Zelenskyy V. Address by President Volodymyr Zelen-skyy to Ukrainians and the nations of the world. March 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-do-ukrayinciv-i-73777> (дата звернення: 20.03.2023).
20. Zelenskyy V. It is only a matter of time before all Russian murderers receive a fair response to their crimes – address by the President of Ukraine. April 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/ce-lishe-pitannya-chasu-koli-vsi-rosijski-vbivci-otrimayut-s-74521> (дата звернення: 20.03.2023).
21. Zelenskyy V. The supply of weapons to Ukraine is the best investment in maintaining stability in the world – President Volodymyr Zelenskyy. May 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/speeches?date-from=24-05-2022&date-to=24-05-2022> (дата звернення: 20.03.2023).
22. Zelenskyy V. Ukraine has gained the status of a candidate for the EU membership – it did not fall from the sky, so let's be proud of it – address by President Volodymyr Zelenskyy. June 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zdobula-status-kandidata-na-vstup-do-yes-vin-ne-va-76045> (дата звернення: 20.03.2023).
23. Zelenskyy V. The Day of Ukrainian Statehood on July 28 will assert the connection of many generations of our people – address by the President of Ukraine. July 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/den-ukrayinskoyi-derzhavnosti-28-lipnya-utverdzhuvatime-zvya-76645> (дата звернення: 20.03.2023).

**АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІАКОНТЕНТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІКАЦІЙ ІНТЕРНЕТ-ВЕРСІЇ ТАБЛОІДА “BILD”)**

**ANGLICISMS IN MODERN GERMAN-LANGUAGE MEDIA CONTENT (BASED
ON THE TEXT MATERIAL OF THE ONLINE VERSION OF THE TABLOID “BILD”)**

Горасєвський Є.О.,

orcid.org/0009-0006-0474-7365

магістрант факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Курілов А.Г.,

orcid.org/0009-0008-5257-0052

магістрант факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лазєбна О.А.,

orcid.org/0000-0002-0212-4993

кандидатка філологічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено опису тематичних груп англійських запозичень у сучасному німецькомовному медіаконтенті. Джерелом для добору матеріалу дослідження слугували тексти статей популярного німецькомовного таблоїда «Bild».

Метою роботи є визначення тематичних груп запозичень на підставі аналізу публікацій німецької газети-таблоїда, розроблення тематичної класифікації масиву виявлених одиниць.

У розвідці аналізувалися тексти інтернет-версії зазначеного німецькомовного видання. Встановлено, що для його контенту характерними є сенсаційне подання новин, резонансність, використання подекуди шокуючих або відвертих світлин, гучні провокативні заголовки, емоційність, оперативність, ексклюзивність.

Авторами розроблено класифікацію виявлених запозичень за тематичними групами. Їх визначення здійснювалось зокрема з опорою на контексти, в яких з'являлись запозичення, та на актуалізовані в них значення. Загалом було виокремлено 11 тематичних груп: «Соціальна взаємодія», «Економіка, фінанси», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Спорт», «Індустрія моди, одяг», «Політика та безпека», «Кіно, телебачення, музика, танцювальні стилі», «Здоров'я, спосіб життя, харчування», «Транспорт», «Подорожі та дозвілля», «Злочинна діяльність».

З огляду на інтенсифікацію мовних контактів, глобалізаційні процеси, технологічний прогрес, тенденцію до інтернаціоналізації англійської лексики, прогнозованим є подальше зростання кількості запозиченої лексики у вокабулярі німецької мови. Наповнення тематичних груп буде розширюватись, надалі вони будуть активно поповнюватись новими лексичними одиницями, збільшуватись може також кількість тематичних груп. До перспектив дослідження належить здійснення моніторингу використання англійцизмів у лексиконі сучасної німецької молоді, вивчення питання функціонування запозичень у різних типах дискурсів, студіювання семантичних змін іншомовізмів у німецькій мові-реципієнті.

Ключові слова: англійцизм, медіаконтент, таблоїд, тематична група, гібридні композити, німецька мова.

The article is devoted to the description of thematic groups of English loans in modern German-language media content. The source for the selection of research material was the texts of publications of the popular German-language tabloid *Bild*.

The purpose of the work is to determine the thematic groups of borrowings based on the analysis of the texts of articles from a German tabloid newspaper, to develop a thematic classification of the array of identified units.

In the study, the authors analyzed the texts of the online version of the tabloid. It was established that its content is characterized by sensationalized news reporting, resonance, use of sometimes shocking photos, loud provocative headlines, emotionality, promptness, exclusivity.

The authors developed a classification of borrowings by thematic groups. They were identified, in particular, based on the contexts in which the borrowings appeared and on the actualized meanings in them. In total, 11 thematic groups were singled out: “Social interaction”, “Economy, finance”, “Information and communication technologies”, “Sports”, “Fashion industry, clothing”, “Politics and security”, “Cinema, television, music, dance styles”, “Health, lifestyle, nutrition”, “Transport”, “Travel and leisure” and “Criminal activity”.

Given the intensification of language contacts, globalization processes, technological progress and the tendency towards internationalization of the English vocabulary, further growth in the number of borrowed words in the German vocabulary is predicted. The content of the thematic groups will expand, in the future they will be actively replenished with

new lexical units, and the number of thematic groups may also increase. The prospects of the research include monitoring the use of anglicisms in the lexicon of German youth, studying the functioning of borrowings in various types of discourses, studying the semantic changes of loan words in the German language.

Key words: anglicism, media content, tabloid, thematic group, hybrid compounds, German.

Постановка проблеми. Проблематика статті визначається необхідністю встановлення тематичних груп англійських запозичень у вербальному медіаконтенті як джерелі інформації, пізнання та емоцій, що орієнтується на актуальні потреби масового споживача і формує картину світу цільової аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив англійської мови на німецьку викликає особливий інтерес у німецьких та австрійських лінгвістів (Р. Глан, Я.Г. Шнайдер, Ю. Шпітцмюллер, Р. Келлер, М. Альтлайтнер, С. Фідлер, Д. Шредер-Крон, Р. Мур та ін.). Явище запозичування лексики з англійської мови в німецьку в різних аспектах активно вивчається українськими мовознавцями П.Н. Дундієм, А.Л. Міщенко, В.А. Котвицькою, В.М. Лопушанським, О.В. Слабою, у французьку – О.В. Косович, Т.М. Гейко, Г.А. Бруско, в українську – Б.М. Ажнюком, О.А. Стишовим, Л.М. Архипенко, Ю.О. Молоткіною, І.П. Скорейко-Свірською, Я.В. Битківською, І.О. Коробовою та ін. Аналіз праць учених свідчить про велику зацікавленість в об'єкті дослідження і про його неосяжність. Незважаючи на наявність обширної кількості наукових розвідок, присвячених вивченню процесу запозичування іншомовної лексики, зокрема в німецькій мові, студіювання англіцизмів у структурі контенту вказаного популярного німецького таблоїда досі не проводились.

Об'єктом даного дослідження є лексичні запозичення з англійської мови та її американського варіанту, а **предметом** – тематичні групи англіцизмів у контенті аналізованої німецької щоденної газети-таблоїда «Bild». У роботі до розгляду залучаються слова та їх структурні елементи мови-донора, що засвоюються системою німецької мови, як прями запозичення, так і гібридні композити (змішані утворення як результати гібридного словоскладання, комбінації з німецьких автохтонних і запозичених елементів – див. [1, с. 166]).

Зазначимо, що, розуміючи під медіаконтентом «змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи звукозапису з метою передачі інформативних, загальнозначущих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію» [2], ми у статті аналізуємо тексти електронної версії обраного для дослідження видання.

Постановка завдання. Мета даної статті – визначити тематичні групи запозичень на підставі аналізу текстів статей німецької газети-таблоїда, розробити тематичну класифікацію масиву виявлених одиниць. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) вивчити вербальний контент обраного для дослідження джерела; 2) на основі розгляду семантики виявлених запозичень класифікувати їх за тематичними групами і схарактеризувати їх склад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Німецька щоденна ілюстрована газета-таблоїд «Bild» користується неабиякою популярністю і має величезний наклад. Для контенту аналізованого німецького видання характерними є сенсаційне подання новин, резонансність, використання подекуди шокуючих або відвертих світлин, гучні провокативні заголовки, емоційність, оперативність, ексклюзивність.

Оскільки цільовою аудиторією видання через його специфіку є молоді люди, зрозумілим стає вибір інструментів для оформлення медійного продукту, який буде цікавим для споживача. «Молодь сьогодні з великою зацікавленістю сприймає якісно написаний і зрежисований медіаконтент, який володіє художньою й естетичною цінністю і є джерелом нових знань, емоцій та вражень. Саме емоційне сприйняття визначає потребу індивіда в таких елементах, які будуть виділятися із сірої маси та порушуватимуть звичний рутинний плин процесу медіаспоживання» [3, с. 149].

Нині у медіаконтенті присутня, окрім книжної, й розмовна, жаргонна лексика. Її використання пояснюється прагненням журналістів знайти «свіжі» мовні засоби, не «затерті» часом. Ознакою сьогодення є пріоритетність у мові ЗМІ розкутості, що виявляється у виборі розмовних слів, до того ж англіцизмів із розмовної мови [4, с. 249].

Кожна тематична сфера, лексика якої вживається у текстах газет, нараховує доволі велику кількість англіцизмів. Семантичний процес зсуву ієрархії значення відбувається в усіх тематичних сферах. Він призводить до переміщення англіцизмів з однієї тематичної сфери до іншої. Зміни у семантиці запозичення можуть відбутися при його переході з термінологічної сфери в загальнолітературну [5, с. 34–35]. Під час визначення тематичної групи, до якої міг належати той чи інший англіцизм, доцільним було спиратися на

контексти, в яких він з'являвся, та на актуалізовані в них значення запозичень.

Наведемо деякі приклади вживання англіцизмів у текстах статей аналізованого видання [6]:

Baby-Update bei Pietros hochschwangerer Laura (08.08.2024).

„Diese Veränderung vereinfacht unsere Verwaltungs- und Führungsstruktur in Deutschland, gibt uns mehr Handlungsgeschwindigkeit und erlaubt dem **Management-Team**, sich voll auf seine operativen Aufgaben zu konzentrieren und Ford in eine erfolgreiche Zukunft zu führen“, begründete Aufsichtsrats-Chef Kieran Cahill den drastischen Schritt (27.06.2024).

Die **Whistleblowerin**, die vor ihrer geschlechtsangleichenden Operation als Mann lebte und mit Vornamen Bradley hieß, hatte Wikileaks 2010 Hunderttausende geheime Militärdokumente zukommen lassen (13.03.2022).

Alles nur **Fake!** Die Plakate, aber auch eine angebliche **Grünen-Homepage** waren gefälscht (03.02.2023).

Zu Botox und Hyaluron bekennen sich viele **Stars**. Aber ein **Facelift** mit Skalpell geben die wenigsten zu (24.07.2024).

Auch musikalisch ist der **Song** ein **Flop** für die **Follower** (04.08.2024).

Unfall-Horror in Sachsen: **Motorradfahrer** (46) stirbt bei **Müllauto-Crash** (31.07.2024).

Як засвідчують проілюстровані приклади, щодо основної функції медіадискурсу – відображення актуальних настроїв суспільства в різних сферах діяльності та впливу на цільову аудиторію – англomовні запозичення мають вагомий перелік допоміжних функцій (номінативна, компресивна, інтегровальна, оцінювальна, експресивно-стилістична, функція демонстрації лінгвістичної вправності мовця, функція показника приналежності до певної групи мовців тощо) [7, с. 11].

Аналіз фактичного матеріалу дав підстави виділити 11 тематичних груп (далі – ТГ): «Соціальна взаємодія», «Економіка, фінанси», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Спорт», «Індустрія моди, одяг», «Політика та безпека», «Кіно, телебачення, музика, танцювальні стилі», «Здоров'я, спосіб життя, харчування», «Транспорт», «Подорожі та дозволя», «Злочинна діяльність».

ТГ «Соціальна взаємодія» включає назви понять, що пов'язані з життєдіяльністю людини, описують побут і взаємини між суб'єктами суспільно-історичної діяльності (*der Job, der Fulltime-*

Job, der Workaholic, das Co-Working/Coworking, der Swinger, das Sex-Dating, das Coming-out, das Baby-Update, der Babysitter, das Blind Date, der Lover, die Lovestory, das Babysitting, das Matching, der Matchmaker, das Dating-Abenteuer, die Teenagerschwangerschaft).

До ТГ «Економіка, фінанси» ввійшли назви понять, що стосуються бізнесу, пов'язані з підприємницькою діяльністю, фінансовими питаннями, назви осіб, що займаються вказаними видами діяльності, тощо (*der Break-even-Point, das Outplacement, das Controlling, das Cash, das Cashback, der Cashflow, die Cashcow, der Spread, das Hot Money, der Moneymaker, der/die Accountant, das Management-Team, der Manager, das Marketing, die Case-History, das Spreading*).

«Оскільки економічні ситуації мають найчастіше реальний міжнародний характер, англо-американізми – елементи лідируючої в поповненні економічної лексики мови – набувають статусу інтернаціоналізмів унаслідок глобалізації світової економіки. Поряд із латинізмами – постійними одиницями термінологічного фонду спеціальної мови економіки – вони настільки «освоюються» в цій терміносистемі, що починають з'єднуватися з німецькими елементами» [8, с. 30]. Маємо констатувати, що значну частину лексики низки ТГ становлять терміни-гібридні композити.

ТГ «Інформаційно-комунікаційні технології» є також однією з найчисельніших груп. Вона включає назви комп'ютерного обладнання, назви понять, що стосуються зберігання, передачі та обробки інформації, інструменти, ресурси, які використовуються для комунікації, створення та поширення інформації (*das Update, der User, das Interface, der Thread, der Computer, das Tablet, das Back-up, der Port, der Messenger, der Streaming-Dienst, der Chat, der Onlinedienst, das Smartphone, das Mail, der/das Account, der Screen*).

Зазначимо, що запозичення цієї групи добре адаптуються до граматичної системи німецької мови. Терміносистема інформаційних технологій дуже насичена англіцизмами, порівняно з іншими, тому, наприклад, під час комплексного вивчення освоєння запозичень на всіх рівнях у системі німецької мови її не можна оминати увагою. Загалом, процес англіцизації у галузі інформаційних технологій сьогодні виявляється найактивніше, і буде, вочевидь, продовжуватися надалі [9, с. 117], тож можна прогнозувати збільшення кількості одиниць цієї групи, воно є неминучим через невідомий розвиток науково-технічного прогресу.

До ТГ «Спорт» потрапили назви видів спорту та спортивних ігор, назви осіб, які займаються різними видами спорту, і назви понять, пов'язаних зі спортивними змаганнями та їх перебігом (*der Basketball, der Baseball, der Fight, das Skateboarding, der Sprint, das Riverrafting, das Freeriding, das Hockey, das Curling, das Wrestling, der Wrestler, das Tennis, der Tenniscourt, das Game, der Uppercut, der Knockoutsieg, der Knockdown, das/der Work-out*).

ТГ «Індустрія моди, одяг» об'єднує назви предметів одягу, назви заходів, на яких демонструються лінії модного одягу і т.і. (*der Look, der Doll-Look, das Bikini-Girl, die Fashionweek, die Fashion-Show, das Outfit, die Jogginghose, der/das Hoodie, der Sneaker, der Slip, der G-String, das Cape, der Cutaway, das Cocktail-Dress, der Dresscode, das Label, der Influencer*).

До ТГ «Політика та безпека» належать назви понять, що стосуються регулювання взаємодії людей, політичних і військових союзів, управління правових стосунків, формування взаємовідносин між суспільними групами, державами тощо (*der Out-of-area-Einsatz, die Fake-Wahlwerbung, das/der Fake-Poster, die First Lady, die Primary, der Polittalk, der Onlineaktivist, der Boykott, der Comeback-Versuch, der Kampfjet, die Eskalation*).

Події, які переживають люди через війни, революції, державні перевороти, різні форми політичних конфліктів, або вибори, що передбачають формування органів влади, певною мірою впливають на політичне життя в багатьох країнах і вносять нову лексику в інші мови. Безперечно, ці зміни стосуються і німецької мови, як, власне, і багатьох інших.

ТГ «Кіно, телебачення, музика, танцювальні стилі» складають назви осіб, що займаються кінематографічною діяльністю, назви програм, продуктів кіно, назви музичних, танцювальних стилів, назви осіб, що займаються музикою, танцями (*der Thriller, die Primetime, die Datingshow, der Low-Budget-Film, die Boyband, der Song, der Comeback-Song, der Single, das Cover, der Jazz, die Attack, der Breakdance, der Twist, der Twerk*).

ТГ «Здоров'я, спосіб життя, харчування» включає назви терапій, процедур, програм з догляду за здоров'ям, спрямованих на гальмування старіння, збереження активності і фізичного та менталь-

ного здоров'я, назви осіб, що працюють у сфері охорони здоров'я та індустрії краси, тощо (*der/das Facelift, der Beauty-Doc, das Akupressur-Tool, das Anti-Aging/Antiaging, das/der Pflege-Set, die Low-Carb-Diät*).

До ТГ «Транспорт» увійшли назви транспортних засобів та їх водіїв, усі назви понять, які пов'язані з транспортною системою, інфраструктурою, сферою транспорту (*das Bike, der Biker, der Buggy, der Scooter, der Low-Cost-Carrier, der Müllauto-Crash, der Horror-Crash*).

ТГ «Подорожі та дозвілля» складають назви понять, пов'язаних із відпочинком, розвагами у вільний час, назви видів, місць відпочинку тощо (*der Trip, das Sightseeing, das Wellnesshotel, die Hostess, das Outdoor, das Resort*).

ТГ «Злочинна діяльність» включає назви злочинних угруповань, організацій та їх учасників і назви правопорушень (*der Gangster, das Carjacking, die Cyber-Kriminalität, der Killer, der Kopf-ab-Killer*).

Висновки. У ході дослідження виокремлено 11 ТГ та проаналізовано їх склад. Встановлено, що найпродуктивнішими ТГ є такі: «Соціальна взаємодія», «Економіка, фінанси», «Інформаційно-комунікаційні технології». Це пов'язано зі значущістю цих царин для німецького соціуму та суспільства в цілому. Вказаним вище ТГ незначно поступаються в кількісному відношенні ТГ «Спорт», «Індустрія моди, одяг», «Політика та безпека» та «Кіно, телебачення, музика, танцювальні стилі». Інші ТГ є менш репрезентативними.

Зростанню кількості запозиченої лексики у вокабулярі німецької мови й надалі сприятимуть «інтенсифікація мовних контактів, глобалізаційні процеси, технологічний прогрес, обмін інформацією, тенденція до інтернаціоналізації англійської лексики» [10, с. 343]. З огляду на це, тематичні групи будуть активно поповнюватись новими лексичними одиницями. Водночас може збільшуватись і кількість тематичних груп.

До перспектив дослідження належить здійснення моніторингу використання англіцизмів у лексиці сучасної німецької молоді, вивчення питання функціонування запозичень у різних типах дискурсів, студіювання семантичних змін іншомовізмів у німецькій мові-реципієнті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котвицька В. А. Структурно-семантичні особливості змішаних композит з компонентами-англіцизмами у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2016. Вип. 60. С. 165–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_60_63
2. Садівничий В. О. Типи, види та особливості подачі контенту кросмедіа. В. Е. Шевченко (ред.). *Кросмедіа: контент, технології, перспективи* : колективна монографія. Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. С. 40–47.
3. Короткова К. І., Просяник О. П. Фактори створення медіаконтенту для молоді. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження* : матеріали III Міжнар. наук. конф., 3 березня 2023 р. Херсон. Молодіжна наукова ліга. С. 148–150.
4. Котвицька В. А. Особливості семантичної адаптації та функціонування англіцизмів у сучасній німецькій публіцистиці. *Мовні і концептуальні картини світу. КНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 43 (2). С. 246–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43%282%29__39
5. Котвицька В. А. Тематична класифікація прямих лексичних запозичень з англійської у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 34–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2016_1_9
6. Bild.de: Aktuelle Nachrichten. URL: <https://bild.de/>
7. Архипенко Л. М. Англомовна лексика в сучасних українських медійних текстах (функціональний аспект). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72). № 6. Частина 1. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.1/02>
8. Шерстюк О. І. Запозичення англіцизмів як спосіб утворення економічних термінів у німецькій мові. *Науковий журнал «Південний архів» (філологічні науки)*. Випуск LXXIX. 2019. С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2019-79-5>
9. Лазебна О. А., Мельник О. М., Котвицький А. В. Терміни в лексиконі фахівців галузі інформаційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74). № 1. 2024. Частина 1. С. 114–119. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/19>
10. Тіміна А. О., Лазебна О. А. Теоретичні засади вивчення граматичного освоєння запозичень у сучасній німецькій мові. *Молодий вчений*. № 9 (73). Вересень, 2019. С. 343–346. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-73>

DISCOURSE: FROM GENERAL NOTIONS TO ACADEMIC DISCOURSE**ДИСКУРС: ВІД ЗАГАЛЬНИХ ПОНЯТЬ ДО АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ****Denysova N.B.,***orcid.org/0000-0001-9744-4553**Senior Lecturer at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University***Tsapro G.Yu.,***orcid.org/0000-0002-0748-7531**PhD in Linguistics, Associate Professor,
Head of the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

This article offers an exploration of different types of discourse, emphasizing its complex nature and the various theoretical approaches that address it. Discourse is examined as a multifaceted phenomenon that integrates linguistic, psychological, social, and cultural dimensions, illustrating the intricate relationship between language and its broader context. The study highlights various types of discourse – literary, institutional, and conversational – and provides a detailed analysis of institutional discourse, with a particular focus on academic discourse within scientific research and education. Academic discourse is explored in terms of its specific features, such as formal structure, precision, and specialized terminology, revealing how it plays a crucial role in shaping and communicating knowledge. Discourse is also analyzed as a communicative activity that involves interactive processes and cognitive functions, impacting how information is exchanged and understood. This type of discourse extends beyond educational contexts to encompass the entire scientific research process, underscoring the significance of precise language and structured argumentation in conveying complex ideas. The article also discusses computational methods, including corpus analysis, which support the analysis and encoding of discourse structures, such as discourse markers and structural divisions, within academic texts. By examining these features, the article provides insights into how academic arguments are formulated, presented, and disseminated, thus contributing to a deeper understanding of discourse in both scientific and interdisciplinary contexts. Computational approaches offer valuable tools for examining and comparing academic discourse' encoding structures and discourse markers.

Key words: discourse, discourse studies, varieties of discourses, institutional discourse, academic discourse.

Дискурс є складним і багатограним явищем, яке інтегрує різноманітні аспекти, такі як лінгвістичні, соціальні та культурні виміри, і саме через цей різнобічний характер його дослідження потребує застосування різних теоретичних підходів. У цій статті розглядаються різні типи дискурсу, підкреслюючи його складну природу та різноманітні теоретичні підходи до його вивчення. Дискурс досліджується як багатогранне явище, яке інтегрує лінгвістичні, психологічні, соціальні та культурні виміри, що ілюструє складні взаємозв'язки між мовою та її ширшим контекстом. У дослідженні висвітлюються різні типи дискурсу – літературний, інституційний та розмовний – і надається детальний аналіз інституційного дискурсу, зокрема академічного дискурсу в межах наукових досліджень і освіти. Академічний дискурс розглядається з точки зору його специфічних рис, таких як формальна структура, точність і спеціалізована термінологія, що показує його важливу роль у формуванні та передачі знань. Дискурс також аналізується як комунікативна діяльність, яка включає інтерактивні процеси та когнітивні функції, впливаючи на те, як обмінюється та сприймається інформація. Цей тип дискурсу виходить за межі освітніх контекстів і охоплює весь процес наукових досліджень, підкреслюючи значущість точної мови та структурованої аргументації у передачі складних ідей. У статті також обговорюються комп'ютерні методи, включаючи корпусний аналіз, які підтримують аналіз і кодування структур дискурсу, таких як дискурсивні маркери та структурні поділи в академічних текстах. Розглядаючи ці характеристики, стаття надає уявлення про те, як формулюються, представляються та поширюються академічні аргументи, що сприяє глибшому розумінню дискурсу як у науковому, так і в міждисциплінарному контекстах. Комп'ютерні підходи пропонують цінні інструменти для дослідження та порівняння структур кодування академічного дискурсу і дискурсивних маркерів.

Ключові слова: дискурс, дослідження дискурсу, різновиди дискурсів, інституційний дискурс, академічний дискурс.

Introduction. The study of discourse poses significant challenges due to the variety of theories and the lack of a single, universally accepted definition. This complexity makes the study of theoretical notions of discourse both a vital and demanding field of inquiry, as it bridges multiple disciplines and offers insights into how language functions across different social contexts. Discourse analysis not only

focuses on language structure but also delves into the underlying social and cognitive processes that shape and are shaped by language use.

Contemporary research examines discourse through the lens of social and mental processes, influenced by both linguistic and extralinguistic factors [36; 348]. Extralinguistic factors include the characteristics of discourse types, genres, subgenres,

and the demands specific to each. These demands differ based on the context: formal academic discourses require high levels of accuracy, logic, and evidence, whereas informal conversational discourses prioritize a natural tone and the use of commonly understood expressions. Additionally, the nature of discourse is shaped by power dynamics, ideologies, and cultural norms that dictate what is considered appropriate or effective communication in different settings.

Discourse is thus defined as a complex phenomenon with interconnected linguistic, psychological, social, and cultural dimensions. The linguistic aspect focuses on the structure and function of language within communication, including syntax, semantics, and pragmatics. The psychological dimension explores how discourse affects human thought, perception, and memory, influencing both the speaker's intent and the listener's interpretation. The social factor examines the influence of sociocultural norms, stereotypes, and identities on discourse formation and interpretation, highlighting how language both reflects and constructs social realities. The cultural aspect reveals how language embodies and transmits the values, traditions, and ideologies of a community, functioning as a key tool in the preservation and transformation of cultural heritage.

Due to its multifaceted nature, discourse studies demand an interdisciplinary approach that transcends traditional linguistic boundaries. This field integrates perspectives from linguistics, sociology, psychology, ethnography, mass communication theory, literary studies, stylistics, philosophy, and more [46]. This integration aims to provide a comprehensive understanding of how discourse operates across various contexts and societies, offering insights into the ways in which language shapes, and is shaped by, human experience.

Historical Development of the Discourse.

Discourse studies encompass various approaches to analyzing written, spoken, and visual communication, emphasizing the dynamic and context-dependent nature of discourse [23]. Grounded in linguistic, social, and cultural theories, discourse analysis seeks to uncover the underlying structures, power dynamics, and meanings embedded in texts.

Beyond established approaches, discourse analysis has continued to evolve, broadening its scope and incorporating insights from various disciplines such as anthropology, sociology, and even cognitive science [28]. This interdisciplinary expansion has enriched the field, allowing for more nuanced and contextually grounded analyses of language use. Anthropological contributions have been particularly significant, with early ethnographic studies by pioneering figures like Bronislaw Malinowski [43]

and Claude Lévi-Strauss [41] laying the groundwork for understanding the intricate relationship between language and culture. Malinowski's emphasis on the context of situation and the functional aspects of language within specific cultural settings was instrumental in shaping the way discourse is analyzed. His concept of "phatic communion" [43] for instance, highlighted how seemingly trivial exchanges serve important social functions in maintaining relationships and social cohesion.

Similarly, Lévi-Strauss's structuralist approach [41] to understanding myths and cultural narratives provided valuable insights into the underlying structures that shape discourse across different societies. His work demonstrated how language and discourse are not merely tools for communication but are deeply embedded in the symbolic systems that govern human thought and social organization. By examining the patterns and structures within cultural narratives, Lévi-Strauss revealed how discourse reflects and perpetuates broader social and cultural frameworks.

These anthropological perspectives have been further enriched by sociological approaches that examine the power dynamics, social institutions, and identity formations embedded in discourse

The study of discourse has evolved through multiple phases, with early influences stemming from structuralist linguistics, particularly the work of Ferdinand de Saussure. Structuralism's focus on language as a system of signs laid the groundwork for understanding discourse as a structured, rule-governed process. However, discourse analysis goes beyond structuralism by considering the social and cultural contexts that shape and are shaped by discourse [29].

Post-structuralist theories, especially those of Michel Foucault [33], have further advanced discourse studies by introducing the concept of power relations within discourse. Foucault [33] argued that discourse is not merely a reflection of reality but a means of constructing and controlling it. Discourse, in this view, is both a product of and a tool for social power, influencing what can be said, who can speak, and how ideas are communicated and understood.

Critical discourse analysis (CDA), influenced by Foucault and others, emphasizes the role of discourse in maintaining or challenging social inequalities. Scholars like Norman Fairclough (and Ruth Wodak) [30; 31; 32] have developed frameworks for analyzing how language reflects, perpetuates, and sometimes subverts power relations in society. CDA is particularly concerned with issues of ideology, identity, and power, examining how discourses serve to naturalize particular worldviews and marginalize alternative perspectives.

Another important strand in discourse studies is the sociocultural approach, which focuses on how discourse is used in specific social contexts. This perspective, influenced by the work of Mikhail Bakhtin [22] and others, highlights the dialogic nature of discourse, where meaning is co-constructed through interaction between speakers and listeners. It considers the ways in which discourse both shapes and is shaped by social practices, institutions, and cultural norms.

The interactional sociolinguistics approach, developed by scholars like John Gumperz [35], emphasizes the importance of context in discourse analysis. This approach focuses on how individuals use language in social interactions, paying particular attention to conversational strategies, code-switching, and the role of context in interpreting meaning. It suggests that understanding discourse requires not only an analysis of linguistic structures but also an awareness of the social and cultural contexts in which communication occurs.

Furthermore, the genre-based approach to discourse analysis, as explored by scholars like John Swales [44], examines how different types of texts, or genres, follow specific conventions and serve particular communicative purposes. This approach is particularly useful in analyzing academic, legal, and professional discourses, where genre conventions play a crucial role in shaping the content and form of communication.

Understanding Discourse in 21st-Century Linguistic Studies. Critical Discourse Studies (CDS) is a research movement that integrates perspectives from linguistics, socio-psychology, political science, and other disciplines [25]. Influenced by poststructuralist theories from Foucault [33], Wodak [49; 50], Pêcheux [42] and Gramsci [27] CDS examines how power dynamics and ideologies are embedded in language. Despite the significant influence of early discourse models, such as Laclau and Mouffe's Discourse Theory (DT) [39], these models are not always explicitly acknowledged within CDS, though their impact is evident [29].

In the 21st century, the term *discourse* is used in several key ways within linguistic studies [16]: 1) as a text or utterance situated within a specific socio-cultural context; 2) as a communicative event that encompasses both the text and its context, known as the "situation of utterance"; 3) as a form of speech, aligning with the French semiotic tradition, primarily focusing on oral communication; 4) as a type of discursive practice.

Critical Discourse Studies (CDS) has established itself firmly within the humanities and social sciences, gaining recognition as a distinctive and influential approach to language analysis across a range of dis-

ciplines [25]. This approach is characterized by its emphasis on understanding the intricate ways in which language functions to construct, maintain, and challenge power structures and ideologies. As Hart and Cap [37] describe, CDS operates as a "transdisciplinary, text-analytical approach to critical social research," which integrates methods and theories from various fields to explore the relationships between language, power, and society.

The core of CDS lies in its systematic, text-based analysis, which seeks to uncover how language not only reflects but actively shapes social realities. This focus is particularly evident in the study of how language perpetuates and reinforces ideologies and power dynamics within different contexts. According to Wodak [50], CDS provides a robust framework for analyzing how discourse operates as a mechanism for the reproduction of power and the legitimization of social inequalities. By examining the ways in which language constructs and sustains power relations, CDS reveals the often subtle and complex ways in which discourse influences societal structures and individual perceptions.

Discourse in CDS is understood not merely as a collection of texts but as a dynamic process that plays a crucial role in the social construction of reality. Through discourse, power is exercised and contested, and ideologies are communicated and challenged. This perspective highlights the importance of analyzing how different forms of discourse contribute to the maintenance of power hierarchies and the propagation of specific worldviews.

The diversity within CDS means it is not confined to a single methodology or research area. It draws from a broad spectrum of theories across the humanities, social, and cognitive sciences, resulting in varied interpretations of "discourse" and "studies" [37]. Discourse in CDS is understood as multidimensional and multimodal, both shaping and being shaped by socio-cultural and political contexts.

The "critical" aspect of CDS signifies its commitment to challenging how language perpetuates social inequalities. This criticality is interpreted broadly, with some scholars focusing on linguistic coercion and mystification rather than solely on political critique. This broad interpretation sets CDS apart from classical discourse theories, highlighting its unique research agenda and methodological focus.

Classification of Discourses. Traditionally, discourses are divided into three broad types [6; 7; 10]: 1) literary; 2) institutional (including political, diplomatic, legal, academic, media, etc.); 3) conversational.

Norman Fairclough [31] characterizes a genre or type as "a socially ratified way of using language

in connection with a particular type of social activity". Scientometric articles, for instance, belong to institutional discourse and are regulated in both content and form.

T. A. van Dijk [47: 51–52] associates discourse types with different genres, asserting that "in the news, we expect reports on political events..., but not on trivial... actions or events" He limits the types of discourse to a thematic repertoire, whose boundaries are not clearly defined and depend on interests, values, and socio-cultural norms.

Defining Discourse through Sociolinguistic Perspectives. K. S. Serazhim [17: 392] describes discourse as a sociolinguistic phenomenon, characterized by several features: 1) it is determined (directly or indirectly) by socio-cultural, political, pragmatic-situational, psychological, and other factors; 2) it has both a 'visible' linguistic structure (a coherent text or its semantically significant and syntactically complete fragment) and an 'invisible' extralinguistic structure (knowledge about the world, thoughts, attitudes, and the sender's goals necessary for understanding the text); 3) it is characterized by a shared world 'constructed' during the unfolding of the discourse by its reproducer (author) and interpreted by its recipient (listener, reader, etc.).

T. van Dijk [47; 48] expands on this by defining discourse as a communicative event, a complex unity of linguistic form, meaning, and action, reproduced by participants in communication. This event involves not only language in its actual use but also the mental processes that inevitably accompany the communication process.

O. Gryshchenko [34] offers an understanding of discourse that includes the following characteristics: discourse is communication, dialogue, interaction between communicants; it is a process, structure, system, a unique way of representing and perceiving the world, and an expression and manifestation of national identity. Discourse presupposes knowledge, as it encompasses different types of knowledge. Knowledge and news are closely linked and are processed through discourse. Any explicit or implicit knowledge and news influence the creation and understanding of discourse. True and fake information can alter existing types of knowledge, create new ones, affect mental processes, and form new mental models. Fake news, for instance, is a genre of news information and news discourse, an integrative type of media text. Its primary goal is to manipulate the consciousness of a broad audience using false information. Fake news can be studied within various types of discourse: news discourse, media, television, manipulative, political, fake discourse, and others.

Thus, knowledge, news, and fake information, presented in and through discourse, allow for the creation of 'new knowledge,' shape the audience's understanding of discourse, generate mental models, control and restrict access to certain information, manipulate the audience's consciousness, and transform traditional mental attitudes related to the pursuit of truth.

Discourse as a Communicative Activity. Discourse is increasingly understood as a complex and interactive phenomenon that encompasses a range of communicative forms, including oral, written, and paralingual expressions [40]. According to F. S. Batsevich [3; 4], discourse is a type of communicative activity characterized by its dynamic and interactive nature. It involves a continuous flow of speech regulated by the strategies and tactics of the participants, who influence and are influenced by cognitive, linguistic, and extralinguistic factors such as social, mental, and psychological contexts. This synthesis of various elements leads to the formation of diverse speech genres and communicative practices.

In Batsevich's view [2: 147–148], discourse is both a text and a live communication event. Texts, in this framework, are seen as static representations of discourse, stripped of their original participants and live contexts. Unlike discourse, which includes paralinguistic elements and reflects the full spectrum of communication, texts are units of linguistic analysis that do not capture the interactive dynamics of the original discourse. This distinction highlights the evolving nature of discourse, which transitions from a live, interactive process into a more fixed text upon completion of communication.

Recent studies of discourse [24] have increasingly focused on its role in reflecting and perpetuating power structures and social inequalities. These studies advocate for an eclectic approach that integrates ethnographic methods with insights from linguistics, pragmatics, and sociolinguistics. This interdisciplinary perspective is crucial for addressing the complexities of discourse as a site of social inequality. Traditional linguistic analysis has been critiqued for its narrow focus on textual and linguistic forms, prompting the development of frameworks that view discourse as embedded within broader societal and historical contexts.

This revised approach challenges conventional views of discourse and context by emphasizing the stratified and layered nature of discourse, a concept known as layered simultaneity. This perspective posits that multiple, non-equivalent influences intersect within discourse, affecting the construction of meaning in nuanced ways. It offers a more sophisticated understanding of ideologies and identities, portraying

them as dynamic and multifaceted rather than static. By addressing the limitations of traditional discourse analysis and engaging with broader social and cultural contexts, these studies contribute to a more comprehensive critique of social systems and inequalities, providing valuable insights into the complex interplay between discourse and societal structures.

Institutional Discourse. Its Characteristics and Varieties. Institutional discourse is identified as a powerful resource, perceived as a phenomenon created and implemented within the institutionally defined frameworks of certain spheres of social communication, namely social institutions [9]. These institutions, as proposed by English sociologist H. Spencer, are defined as "a stable form of organizing joint activities of people, historically formed, ensuring the functioning of communities and the entire social organism, and the socialization of individuals, allowing them to enter social life and fulfill certain social functions and roles" [20: 22]. These institutions collectively ensure the existence of society with its branched social structure.

Institutional discourse is characterized by social purpose, high predictability of communicative actions, clear persuasiveness, and conventionality. It transmits norms and standards of status-role behavior, reinforces binary relationships between norm and non-norm in moral imperatives, rituals, traditions, and codes of conduct of social institutions. Emphasizing the symbolic nature of discourse, N.I. Andreychuk [1] defines institutional discourse as a "repetitive functional-semantic unity of systematically organized signs, modeling the life world of a person in a specific era's society and serving as a macro-sign of the universal information mechanism – communication". The broad definition of institutional discourse that we adhere to was proposed by R.E. Pylypenko [15: 5]: institutional discourse is "a hierarchically organized environment of communicants and information-communicative interaction of speakers, united by a common institutional territory, status-role rules of behavior, related models of social and professional knowledge, as well as a specific selection of communicative strategies and tactics". The social institution as a component feature of institutional discourse determines the use of language, "roots" certain knowledge and perceptions in each participant in the communication process, dictates strategies and tactics of interaction between communicants within a social group [21].

Approaches to Analyzing Institutional Discourse. The existence and development of institutional discourse, the definition of its communicative mechanisms, and the set of means of expressing

information depend on the communication situation and the needs of society. Various approaches are chosen when studying institutional discourse, generally consistent with the well-known theories of discourse [1: 138], where the common view is the consideration of human behavior as speech activity.

According to N.I. Andreychuk, there are eight existing approaches to the analysis of institutional discourse: pragmatic, psycholinguistic, lingual-stylistic, lingual-cultural, structural-linguistic, cognitive-semantic, sociolinguistic, and linguo-semiotic [1: 138–139]. The pragmatic approach allows for the consideration of institutional discourse as interactive activity of participants in status-oriented communication, taking into account the time and place of the communicative process, the age and social characteristics of the communicants, intentions and motives of speech acts, etc. Institutional discourse is oriented towards establishing and maintaining contacts between communicants, information and emotional exchange, and the use of verbal and non-verbal means of expressing communicative strategies, communicative moves in the unity of their implicit and explicit content.

Encoding discourse structure involves several systematic methods to ensure clarity and coherence [8; 18]. One method is the use of explicit structural markers, which include clear divisions such as chapters, sections, and paragraphs that are often emphasized through typographic features. While these markers are more commonly seen in written texts, spoken language also uses analogous structural cues to organize discourse. Another method involves discourse markers, which are specific words or phrases, known as discourse markers or connectives, used to signal relationships between consecutive elements within a discourse. Words like "furthermore," "nevertheless," and "in any case" act as linguistic signposts that maintain the logical flow and coherence of discourse. Finally, attention-focusing mechanisms are employed through techniques such as marked word orders and specific referring expressions to emphasize which elements of the discourse are currently the focus. These mechanisms play a crucial role in guiding the reader's or listener's understanding of the discourse's structure and overall content.

Academic Discourse in the 21st Century. The first two decades of the 21st century have seen significant advancements in the study of academic discourse [14; 19], reflecting a period of rapid development in both fundamental and applied research. Two primary trends have emerged during this period: 1) establishment of academic discourse as a key component and 2) increase in contrastive studies.

There is growing recognition of academic discourse as a vital aspect of discourse analysis within scholarly traditions [5; 11; 13]. This development underscores its importance in understanding communication within education and research settings.

There has been a notable rise in contrastive studies conducted by researchers from various linguistic backgrounds. These studies focus on comparing academic discourse across different languages and cultures, reflecting a broader and more inclusive approach to understanding discourse. These trends are interconnected. The key findings from leading scholars have solidified the concept of academic discourse, leading to a more nuanced exploration of its theoretical positions and their application in various national language cultures. This development opens up new avenues for understanding the nature of academic discourse and its role in different linguistic and cultural settings.

Academic Discourse and Disciplinary Variability. Academic discourse encompasses a wide range of social and communicative activities related to education and scientific research. Hyland [38: 172] describes academic discourse as a crucial framework that shapes our understanding of the world and our place within it, emphasizing its broad scope. It includes all forms of communication within these fields, integrating both general social interactions and specific verbal activities. Hyland further argues that no scientific text can be considered an entirely impartial representation of reality. The arguments presented in scientific texts are influenced by the author's perspective and interpretation. Scientific persuasion involves anticipating and countering potential objections from readers through the use of disciplinary discursive tools. Thus, studying academic discourse involves examining the rhetorical practices used in various scientific disciplines and their manifestation in academic genres such as research articles, scientific reports, and presentations.

The analysis of academic genres through discourse analysis focuses on regular linguistic features and rhetorical strategies. For instance, research articles represent a highly refined genre where the process of research and thought is transformed into discourse that creates scientific facts. Language, in this context, becomes a technical means of interpreting new knowledge and positioning the participants within the discourse [38: 175].

Analyzing Academic Discourse. The focus on academic discourse is driven by contemporary researchers' interest in studying human cognitive-communicative activity across various discourses, particularly those associated with socially significant institutions. The term "academic" is preferred

over "scientific-educational" or "scientific-academic" because it succinctly encapsulates all processes occurring within higher education institutions, including scientific research and scholarly exchange.

Academic discourse is not limited to pedagogical tasks or pre-existing systems of knowledge. While it includes the communication between teachers and students, it also encompasses the entire scientific research process and discourse related to any scientific field. Pedagogical discourse, in contrast, is more narrowly focused on psychology, pedagogy, didactics, and related disciplines.

Numerous studies have explored academic discourse's theoretical and practical aspects, including its structural characteristics, functional styles, and forms of representation. However, questions remain regarding the essence of academic discourse and the completeness of approaches used to study its linguistic expressions [12]. This ongoing inquiry highlights the need for further research into institutional discourse, taking into account socio-cultural contexts, new scientific communication opportunities, and trends in discursive forms and practices.

Computational Approaches to Discourse Analysis. Given the complexity of academic discourse, computational approaches, such as corpus analysis, offer valuable tools for its examination. These methods effectively address the encoding structures of academic discourse, including explicit structural markers, discourse markers, and attention-focusing mechanisms. Computational techniques enable researchers to analyze large volumes of academic texts, uncovering patterns and structures that might otherwise go unnoticed.

Computational analysis is particularly useful for understanding how ideas are structured and conveyed within scientific texts. By examining the use of discourse markers, researchers can gain insights into how arguments are constructed, how evidence is presented, and how conclusions are drawn. Additionally, analyzing attention-focusing mechanisms reveals how authors guide readers through complex information, highlighting key points and emphasizing significant findings. CDS has evolved by incorporating recent advances in linguistics, such as corpus studies, which address critiques of bias in data selection and enhance statistical validity [26].

Computational approaches facilitate the comparison of academic discourses across different disciplines, identifying unique features and commonalities. This comparative analysis contributes to a deeper understanding of knowledge communication across various fields, ultimately supporting the advancement of interdisciplinary research and education.

Conclusions. Discourse as a communicative activity is a multifaceted phenomenon that extends beyond mere text to encompass a dynamic interplay of cognitive, linguistic, and extralinguistic elements. The interactive nature of discourse, as highlighted by scholars like Batsevich, emphasizes its evolving character as it transitions from a live communicative event into a static text. This transformation underscores the limitations of traditional linguistic analysis, which often fails to capture the layered simultaneity of influences that shape meaning within discourse. Moreover, the examination of institutional discourse reveals its role in reinforcing societal norms and power structures, reflecting

the broader social and cultural contexts within which it operates. The study of academic discourse further illustrates the complexity of discourse in specialized settings, where disciplinary variability and rhetorical strategies shape the communication of scientific knowledge.

Perspectives for further research lie in studying the academic discourse of scientific articles devoted to online learning with the help of programming tools to single out specific patterns, trends, and structures within these texts, which will allow for the identification of recurring linguistic features that characterize scientific writing on online learning.

REFERENCES:

1. Андрейчук, Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : монографія. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. 140 с.
2. Бацевич, Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2002. № 1. С. 30–34.
3. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 158 с.
4. Бацевич, Ф. С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 5. С. 108–119.
5. Гохман, К. Є. Академічний дискурс у системі інституційних дискурсів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2018. Вип. 26. С. 37–47.
6. Дискурс у комунікативних системах: [36 наук. ст.]. Київ : Міжнародний університет, 2004. 362 с. / редкол.: С. П. Денисова (голов. ред.) та ін.
7. Загнітко, А. П. Основи дискурсології. Донецьк : ДонНУ, 2008. 247 с.
8. Ільченко, О. М., Шпенюк, І. Є. Стереотипове заперечення в американському науково-академічному дискурсі: культурна специфіка. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2008. № 811. С. 12–16.
9. Колеснікова, І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ, 2009. 32 с.
10. Липко, І. Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики: монографія. Харків : «БУРУН і К», 2014. 214 с.
11. Лівіцька, І. Науковий дискурс: рівні та особливості аналізу. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. 178 с.
12. Мартинюк, А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2011. 145 с.
13. Маслова, Т. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. Англїстика й американїстика: збірник наукових праць. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2012. Вип. 10. С. 39–43.
14. Петровська, О., Баранова, С. Науковий дискурс та його компоненти. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/26210/1/Petrovs%27ka%20.pdf> (дата звернення: 26.07.2024).
15. Пилипенко, Р. Є. Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. 42 с.
16. Селіванова, О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – К, 2010. 824 с.
17. Серажим, К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія. Київ : Вид-во, 2002. 320 с.
18. Сологуб, Л. В. Методологія дослідження інституційних дискурсів. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. С. 187–189.
19. Труба, Г. М. Науковий дискурс. Сучасне бачення. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 242–247.
20. Черниш, Н. Й. Соціологія: курс лекцій. Львів: Кальварія, 2004. 480 с.
21. Шепітько, С. Компонента наукового дискурсу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89(5). С. 164–167.
22. Bakhtin, M. *The dialogic imagination* / M. Holquist (Ed.). Austin : University of Texas Press, 1981. 444 p.
23. Billig, M., Schegloff, E. A. *Critical discourse analysis and conversation analysis: An exchange between Michael Billig and Emanuel A. Schegloff*. *Discourse & Society*. 1999. Vol. 10, № 4. P. 543–582.

24. Blommaert, J. *Discourse: A Critical Introduction (Key Topics in Sociolinguistics)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 312 p.
25. Breeze, R. Critical discourse analysis and its critics. *Pragmatics*. 2011. Vol. 21, № 3. P. 493–525.
26. Baker, P. *Using corpora in discourse analysis*. London : Continuum, 2006. 336 p.
27. Briziarelli, M., Karikari, E. Antonio Gramsci and communication. In *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.78> (дата звернення: 15.06.2024).
28. Bucholtz, M., Hall, K. Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies*. 2005. Vol. 7, № 4-5. P. 585–614. URL: <https://doi.org/10.1177/1461445605054407>.
29. Cap, P. Discourse studies: Between social constructionism and linguistics. A critical overview. *Topics in Linguistics*. 2019. Vol. 20, № 2. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.2478/topling-2019-0006>.
30. Fairclough, N. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.
31. Fairclough, N. *Critical discourse analysis*. London: Longman, 1995. 270 p.
32. Fairclough, N., Wodak, R. *Critical discourse analysis*. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Vol. 2. London : Sage, 1997. P. 258–284.
33. Foucault, M. *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. Trans. A. M. Sheridan. New York : Pantheon Books, 1972. 246 p.
34. Gryshchenko, O. Discourse: Knowledge, News, and Fake Intertwined. *Філологічний часопис*. 2024. № 1(23). С. 4–11.
35. Gumperz, J. J., Cook-Gumperz, J. Introduction: Language and the communication of social identity. In *Language and social identity*. Cambridge : Cambridge University Press, 1982. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511620836.003>.
36. Halliday, M. A. K., Hasan, R. *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford : Oxford University Press, 1989. 98 p.
37. Hart, C., & Cap, P. (Eds.). *Contemporary critical discourse studies*. London : Bloomsbury, 2014.
38. Hyland, K. Academic discourse. In K. Hyland & B. Paltridge (Eds.), *Continuum companion to discourse analysis* (pp. 171–184). London: Continuum, 2011.
39. Laclau, E., & Mouffe, C. *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London : Verso, 1985.
40. *Language, power and ideology: Studies in political discourse*. Amsterdam: Benjamins Publishing Company, 1989.
41. Levi-Strauss, C. The structural study of myth. *The Journal of American Folklore*, 68(270), 428. <https://doi.org/10.2307/536768>, 1955.
42. Pêcheux, M. Three stages of discourse analysis. In Michel Pêcheux : *Automatic discourse analysis* (pp. 235–241). Leiden: BRILL, 1995. https://doi.org/10.1163/9789004458581_012
43. Malinowski, B. The problem of meaning in primitive languages. In *Meaning of meaning* (Vol. 2, pp. 352–402). London: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315010847-25>
44. Swales, J. The concept of discourse community. In E. Wardle & D. Downs (Eds.), *Writing about writing: A college reader* (pp. 215–227). Boston: Bedford/St. Martin's, 2011.
45. Teubert, W. My version of corpus linguistics. *International Journal of Corpus Linguistics*, 10(1), 1–13. <https://doi.org/10.1075/ijcl.10.1.01teu>, 2010.
46. van Dijk, T. A. The study of discourse. In *Discourse as structure and process* (pp. 1–34). London : Sage Publications, 1997.
47. van Dijk, T. A. *Digital skills: Unlocking the information society*. London : Palgrave Macmillan, 2014.
48. van Dijk, T. A. *Discourse and power*. London : Bloomsbury Publishing, 2017.
49. Wodak, R. Introduction: Discourse studies – Important concepts and terms. In *Qualitative discourse analysis in the social sciences* (pp. 1–29). London: Macmillan Education UK, 2008. https://doi.org/10.1007/978-1-137-04798-4_1
50. Wodak, R. (Ed.). *Critical discourse analysis (4 vols.)*. London : Sage, 2012.

ДЕВІАЦІЇ МЕТАФОРИЧНИХ СЦЕНАРІЇВ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ІРВІНА ЯЛОМА

DEVIATIONS FROM DEFAULT METAPHORIC SCENARIOS IN PSYCHOTHERAPEUTIC DISCOURSE BY IRVIN YALOM

Дойчик О.Я.,

orcid.org/0000-0002-7921-1868

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шкорута І.І.,

orcid.org/0009-0004-3958-6851

аспірантка кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджуються лінгвокогнітивні параметри психотерапевтичного дискурсу сучасного американського психотерапевта і письменника Ірвіна Ялома у світлі теорії концептуальної метафори. Метою розвідки є виокремлення й аналіз метафоричних сценаріїв, котрі становлять діапазон концептуальної метафори з цільовим доменом PSYCHOTHERAPY. З'ясовано, що ці сценарії розгортаються у психотерапевтичному дискурсі і типово, і з девіаціями від їхнього типового варіанту. Методологічне підґрунтя дослідження становить методика аналізу метафоричних сценаріїв. Матеріалом для розвідки обрано психотерапевтичні романи Ірвіна Ялома *When Nietzsche Wept* (1992), *The Schopenhauer Cure* (2005) та збірки психотерапевтичних оповідок *Momma and the Meaning of Life* (1999), *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death* (2008).

Психотерапевтичний дискурс Ірвіна Ялома поєднує ознаки і наукового дискурсу психотерапії, і художнього дискурсу. Навчальна мета автора накладає відбиток на його наратив та на висвітлення дискурсивно значущих фокальних точок метафоричних сценаріїв, котрі об'єктивують у текстах романів концепт PSYCHOTHERAPY. У розвідці розглянуто дискурсивні маніфестації таких метафоричних сценаріїв, що об'єктивують домен цілі: PSYCHOTHERAPY IS LEARNING, PSYCHOTHERAPY IS HEALING, з'ясовано особливості їхнього типового розгортання та розгортання з відхиленнями від типового варіанту у психотерапевтичному дискурсі письменника. Метафоричні сценарії висвітлюють певні концептуальні ознаки домену цілі, тим самим звертаючи увагу читача на ключові ознаки процесу терапії як взаємодії між терапевтом і пацієнтом/пацієнтками. Описано аспекти, які висвітлюються девіантними версіями цих сценаріїв. З'ясовано, що девіації обох метафоричних сценаріїв висвітлюють роль і вплив психотерапевтичної практики на самого терапевта.

Ключові слова: концептуальна метафора, домен, діапазон метафори, типовий метафоричний сценарій, девіації метафоричного сценарію, психотерапевтичний дискурс.

The article focuses on investigating psychotherapeutic discourse in view of cognitive linguistic approach. The objective of the present research is to reveal and describe the metaphor scenarios that constitute the range of the conceptual metaphor with the target domain PSYCHOTHERAPY, objectified in the psychotherapeutic discourse. The study is based on the novels *When Nietzsche Wept* (1992), *The Schopenhauer Cure* (2005) and the collections of psychotherapeutic tales *Momma and the Meaning of Life* (1999), *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death* (2008) by a contemporary American existential psychiatrist, professor of psychiatry Irvin Yalom, the author of psychotherapeutic fiction and nonfiction. The psychotherapeutic discourse under study is viewed as a specific type of discourse that combines the properties of scientific discourse of individual and group psychotherapy and fiction. The methodology of the practical analysis is based on the Conceptual Metaphor Theory. Specifically, applying the theory of metaphor scenarios, we analyze metaphor scenarios that structure the particular source domains in their discourse manifestations. The research paper discusses the following metaphor scenarios, objectifying the target domain (i.e., the process of group and individual psychotherapy) in the psychotherapeutic discourse: PSYCHOTHERAPY IS LEARNING, PSYCHOTHERAPY IS HEALING. The study reveals that the psychotherapeutic discourse under study is characterized by the use of both the default versions of the metaphor scenarios, and the deviations of their default versions, each revealing essential focal points for conceptualizing the process of psychotherapy practice. The typical versions of the scenarios focus mainly on the traditional understanding of the therapy process, with patient being in the centre of attention. The intentions of the author to make teaching novels and tales place therapist in the focus of attention. The deviations from the default versions of the scenarios reveal the focal points for the therapist-perspective of the therapy practice.

Key words: conceptual metaphor, domain, the range of metaphor, default metaphor scenario, deviation from the default scenario, psychotherapeutic discourse.

Постановка проблеми. Мовознавча розвідка, присвячена дослідженню лінгвокогнітивних параметрів психотерапевтичного дискурсу

сучасного американського психолога, психотерапевта і письменника Ірвіна Ялома є **актуальною**, оскільки феномен і дискурс психотерапії все

частіше потрапляє у фокус зацікавлення в українській і закордонній лінгвістиці (див., наприклад: [5; 16–18]).

Матеріалом для розвідки обрано психотерапевтичні романи Ірвіна Ялома *When Nietzsche Wept* (1992), *The Schopenhauer Cure* (2005) та збірки психотерапевтичних оповідок *Momma and the Meaning of Life* (1999), *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death* (2008).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологія дослідження базується на теорії концептуальної метафори, положення якої були окреслені ще в 1980 році у фундаментальній праці Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона *Metaphors We Live By*, й надалі слугують постійним джерелом сучасних вітчизняних і закордонних лінгвокогнітивних розвідок, присвячених аналізу тексту і дискурсу [1–4; 6; 8–11; 13–15; 19].

Концептуальна метафора зіставляє різні сфери досвіду і знання про них таким чином, що певна ситуація когнітивно і комунікативно представлена в термінах іншого тематичного поля [13, с. 7], при цьому «менш чітко визначені (абстрактні) явища частково осмислюються в термінах більш чітко визначених (та, зазвичай, більш конкретних) понять, які базуються на досвіді» [12, с. 109]. Ці метафори описуються як *структурні* у працях Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона, тобто як такі, що дозволяють не просто представити концепт, але й пропонують відповідні способи висвітлити (highlight) певні його елементи й приховати (hide) інші [12, с. 49]. Теорія концептуальної метафори оперує термінами *цільовий домен/домен цілі* і *домен джерела*. Концептуальні домени мисляться як ментальні репрезентації, тобто частини нашого фонового досвіду щодо певного явища, які включають елементи, зв'язки, інференційні патерни щодо цього явища, тощо. Тобто, домени є когерентним набором знань та досвіду щодо певного тематичного поля, що, зазвичай, організовані навколо певного прототипового (центрального) концепту. Фізичний досвід, зазвичай, є основою осмислення більш абстрактних доменів [15, с. 5–6; 10, с. 4; 13, с. 7–17; 12]. Цільовий домен може асоціюватися з певним набором доменів джерела, який Золтан Кьовечеш називає *діапазоном цільового домену / діапазоном метафори* (the range of the target / the range of metaphor) [11, с. 122–123]. Андреас Мусолфф описує явище, коли певний концепт метафорично об'єктивується кількома доменами джерела, терміном *мультиджерельний концепт* (multiple source concepts) [13, с. 50].

Досліджуючи особливості кореляції конвенційності й креативності при використанні мета-

фор на матеріалі дискурсів різних жанрів, Елена Семіно зазначає, що поняття концептуального домену не завжди є достатнім і вичерпним для опису феномену метафори. Деякі дослідники пропонують звертатися до опису метафор у термінах таких ментальних репрезентацій, як сцени (напр., праці Джозефа Грейді) чи сценарії (праці Андреаса Мусолффа), які є менш складними репрезентаціями, ніж домен, але пропонують багатший контент [15, с. 8]. У нашій розвідці звертаємося до поняття *метафоричного сценарію* (metaphor scenario), вслід за Андреасом Мусолффом, котрий застосовує цей термін, аналізуючи метафори у політичному дискурсі, і визначає його як мінінартив або сценарій, який організовує домен джерела в дискурсі і забезпечує фокальні точки (focal points) для концептуалізації домену цілі [14, с. 23]. На думку вченого, поява метафоричних сценаріїв у систематичному вжитку дозволяє читачам інтерпретувати тематичне поле домену цілі у термінах певного наративу (мінінаративу) [13, с. 22–23]. Елена Семіно, у свою чергу, співвідносить термін *метафоричний сценарій* з «ментальними репрезентаціями конкретних ситуацій та сукупності обставин, дій, учасників, цілей, тощо, які з ними асоціюються» [15, с. 8]. У контексті такого підходу, сфера джерела розгортається як концептуальна структура (сценарій), котра базується на дискурсі і може включати оцінні, культурні, історичні, творчо переосмислені, тощо елементи, важливі для дискурсивного контексту. У цьому розумінні, сценарій є менш схематичним підтипом фрейму, оскільки він включає специфічні наративні й оцінні елементи, необхідність яких визначається їхньою дискурсивною успішністю, тобто сценарій – це конкретний набір уявлень щодо прототипних елементів концепту, таких як учасники, «драматичні» варіанти історій, типові наслідки, оцінка, тощо, який переважає в певному дискурсі [13, с. 30–33]. Таким чином, у руслі запропонованого підходу концептуальна метафора мислиться як така, що базується на домені, але проявляється у вигляді сценарію, який висвітлює певні фокальні точки сфери цілі у конкретній дискурсивній ситуації. Тобто, домен розглядається як простір, на зразок семантичного поля, навколо прототипного концепту, якому властиве «затухання-відновлення» в часі, тоді як сценарій стосується конкретного дискурсивного соціо-прагматичного розгортання концепту [13, с. 50].

Однією з характеристик сценаріїв є ефект кореляції *фігура-тло* (figure-background effect), який виникає у випадку, коли *типова версія сценарію* (default version) відкидається, модифікується, або їй протиставляється протилежна звичній оцінка

чи точка зору, і типовий нарратив слугує *тлом* для *девіації сценарію* (deviation from the default scenario) [13, с. 34, 57]. Типовий сценарій є свого роду платформною для вторинної метафоризації (a second-order metaphorization), і в цьому проявляється когнітивний потенціал сценарної структури. Часто відхилення на тлі типового сценарію (тобто, *фігури*) є короткотривалими (актуальними тільки в певному контексті), тоді як типовий сценарій (*тло*) слугує постійно доступним «резервуаром» оцінно-нарративного матеріалу, який за потреби можна активувати [13, с. 49]. Концепт-джерело типово формує невеликий набір сценаріїв, які програються знову і знову, тоді як інші елементи домену джерела ніколи не згадуються [13, с. 38]. Згідно з класичною теорією концептуальної метафори, конвенційні метафори розуміються автоматично, оскільки базуються на втіленому досвіді. При цьому, некритичне (тобто «як належне») сприйняття метафори реципієнтами вважається сприятливим для її поширення. Однак Андреас Мусолфф доводить, що чим більше метафора переосмислюється, критикується, творчо обігрується у контексті, тим більш значущою вона стає в публічному вжитку, і залишається «живою» [13, с. 41].

Постановка завдання. *Метою* статті є виокремлення і аналіз метафоричних сценаріїв, якими об'єктивується діапазон сфери джерела концептуальної метафори з цільовим доменом PSYCHOTHERAPY у психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома; зокрема, тих сценаріїв, котрі розгортаються у дискурсі з девіаціями від їхнього типового варіанту.

Психотерапевтичний дискурс Ірвіна Ялома, спершу планований автором як навчальні історії (teaching tales) і зорієнтований на студентів-психотерапевтів, з часом розвинувся в художній дискурс, який ґрунтується на «добре замаскованих історіях пацієнтів» [7, с. 303–304], тож поєднує ознаки і наукового дискурсу психотерапії, і художнього дискурсу.

Важливо зазначити, що первинно навчальна мета автора накладає відбиток на його нарратив, і в фокусі уваги більшою мірою знаходиться терапевт, аніж пацієнт, що має вплив і на висвітлення дискурсивно значущих фокальних точок метафоричних сценаріїв, котрі об'єктивують у текстах романів концепт PSYCHOTHERAPY. Тому типові варіанти метафоричних сценаріїв, котрі, зазвичай, об'єктивують процес терапії як дію, спрямовану і сфокусовану на допомогу і лікування пацієнта, зазнають девіацій у дискурсі Ірвіна Ялома, оскільки зміщуються в бік терапевта.

Виклад основного матеріалу. У практичній частині розглянемо дискурсивні маніфестації таких метафоричних сценаріїв: PSYCHOTHERAPY IS LEARNING, PSYCHOTHERAPY IS HEALING.

PSYCHOTHERAPY IS LEARNING

Метафоричний сценарій навчання, за яким досить часто розгортаються сеанси групової й індивідуальної психотерапії у дискурсі Ірвіна Ялома, відносимо до типових, оскільки виходячи з цілей і призначення терапевта і терапії загалом, кінцевою метою завжди є навчити пацієнта давати раду власним емоціям, думкам та почуттям, засвоїти поведінкові навички та навички міжособистісного спілкування, перенести набуті знання у простір свого життя. У цьому контексті, терапевт – це той, хто навчає, віддає, дарує (1), а пацієнт – це учень, домашнім завданням якого є осмислити досвід, отриманий на сеансах (2). Традиційно, практичне навчання психотерапевтів базується на сеансах їхніх наставників, і метафорично терапевтичні історії хвороби представлено як навчальний матеріал (3):

Julius—well, look at him: he never stops giving. And, as I'm sure you've all figured out, he's been giving us a final gift of love: he's teaching us how to die [22, с. 311];

“That's your homework assignment, Philip. I want you to meditate on the gifts you were given today.” [22, с. 192];

Howard was a wonderful teaching case, and every year Mary interviewed him in front of medical students as part of their basic psychiatry course [20, с. 142].

У нашій розвідці зосередимося на девіаціях цього сценарію, враховуючи специфіку дискурсу автора як навчальної прози (teaching tale, teaching novel), адресованої, передусім, студентам-психотерапевтам.

Розглянемо такі уривки:

Today I understood that the best teacher is one who learns from his student. [23, с. 231];

Alice taught me a great deal, especially about stressful stages during the second half of life [21, с. 38];

Keeping in mind the lesson I learned from Patrick (discussed earlier in this chapter), that ideas lose their effectiveness in the absence of an intimate trusting connection [21, с. 253];

Most of all I am indebted to my primary teachers: my patients, who must remain unnamed (but they know who they are) [21, с. viii];

<...> to learn from patients—that aspect of my higher education came much later. <...> “Listen to your patients, let them teach you. To grow wise

you must remain a student. ” <...> *He meant quite literally that we should allow our patients to teach us* [20, с. 14–15];

“You and your patients both win,” he would say, “if you let them teach you enough about their lives and interests <...> By allowing a patient to teach him, Dr. Whitehorn related to the person, rather than to the pathology, of that patient [21, с. 169];

My personal experience and clinical work have taught me that anxiety about dying waxes and wanes throughout the life cycle [21, с. 3];

I worked for many years with patients facing imminent death from terminal illness. Many of them grew wise through their ordeal, served as my teachers, and had a lasting influence on my life and work [21, с. 165];

She became my courtesan of death: she introduced me to it, taught me how to think about it, even to befriend it [20, с. 19–20];

“No, no, Irv,” she broke in, <...> I want my story to be told. There’s too much that therapists don’t know about treating the bereaved. I want you to tell other therapists not only what I’ve learned but what you’ve learned” [20, с. 140].

Зміщення акценту в бік терапевта висвітлює такі фокальні точки розгортання сценарію у досліджуваних романах і оповіданнях (Мал. 1):

Як видно з вибірки та малюнку, дев’яції розгортання сценарію висвітлюють такі аспекти терапії, як ‘навчання самого терапевта в процесі власної терапевтичної практики’, ‘набуття знань і досвіду від власних пацієнтів’. Терапевт виконує роль учня, а пацієнти – роль вчителя (4–6). Процес навчання триває доти, доки триває і психотерапевтична практика лікаря (10–11). Автор називає пацієнтів своїми «найголовнішими вчителями» (7) і зазначає, що «потрібно дозволяти пацієнтам навчати тебе», щоб «набратися мудрості» (8–9), бачити

в них, насамперед, особистість, а не їхню патологію (9). Зокрема, значну увагу в психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома приділено тому, як невиліковно хворі пацієнти вчать терапевта правильно ставитися до наближення смерті. Смерть і страх смерті є ключовими екзистенційними концептами творчості письменника, тому дуже часто метафоричний сценарій навчання розгортається саме в цьому напрямку (10–12).

У кожному своєму творі Ірвін Ялом акцентує увагу, чому саме ті чи інші ситуації з пацієнтами навчили його як терапевта і розповідає ці історії, часто з ініціативи самих пацієнтів, з метою передати ці знання власним студентам-терапевтам (13).

PSYCHOTHERAPY IS HEALING

Розглянемо такі уривки:

<...> *to unmask himself to his primary audience, to that select group for whom he had been healer, doctor, priest, and shaman* [22, с. 93];

“Very scary sometimes. I wanted you to be the Oz Wizard” [20, с. 145];

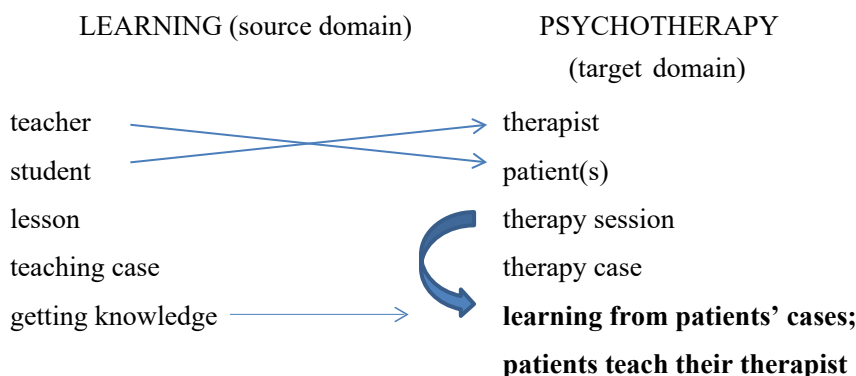
He was certain that something positive could come of this – if only he could keep them both in the group and could bear the pain of opening up old wounds [22, с. 245];

“You’ve listened well,” Nietzsche replied. <...> “Bitter medicine, Doctor.” [23, с. 268–269];

the group’s healing ambience. In one article he likened it to dermatological treatments of severe skin lesions in which the patient was immersed into soothing oatmeal baths [22, с. 93];

“Maybe it ain’t mah place to say, Doctah, but Ah think you’re like me – you miss your momma, too. Doctahs need mommas, too” [20, с. 80];

Or consider Jung’s view that only the wounded doctor can truly heal. Jung took it so far as to suggest that the ideal condition obtains when the patient brings the perfect salve for the therapist’s lesion [23, с. 289];

Мал. 1. Схематичне розгортання метафоричного сценарію PSYCHOTHERAPY IS LEARNING

*Or consider how often it happens that therapists begin a therapy session with a **heavy heart, with anxiety** <...> And often have finished a therapy session **feeling much better**. <...> Perhaps I received help as a byproduct of altruistic behavior – i.e., **being helped through the act of helping others** [23, с. 289];*

*One of the major side benefits of leading a group <...> is that a potent therapy group often **heals the therapist as well as the patients** [22, с. 93];*

*“I’m not concerned about risk. I believe in **the healing value of talking** [23, с. 131];*

*“To **chimneysweep?**” “Yes, to reveal everything to me. I’m convinced **there’s something healing in unburdening** [23, с. 140];*

*What about the nature of the **healing relationship?** [23, с. 294];*

*For a century, psychotherapy clinicians and teachers have realized that it is not primarily theory or ideas, **but the relationship that heals** [21, с. 204];*

*Julius gave up trying to be precise and for the past few years accepted the folksy explanation of simply **dipping into the healing waters of the group** [22, с. 93];*

*Thank God for his one method of stilling his terror: <...> **The extraordinarily intense life being lived in this group was very good medicine for him** [22, с. 209];*

*“Precisely,” said Philip, “and, as I’ve heard Julius say, **therapy begins when blame ends and responsibility emerges.**” [22, с. 307];*

*“**Engagement,**” she said at once. “You were always there” [20, с. 143] <...> “**engagement**” – the key concept in my psychotherapy [20, с. 146].*

Сценарій зцілення, на перший погляд, також є типовим для осмислення процесу терапії, оскільки метою кожної терапії є зцілення пацієнта, а терапевта уявляють всезнаючим цілителем, лікарем, священником, навіть чарівником і шаманом (14–15). Процес терапії, найчастіше, метафорично

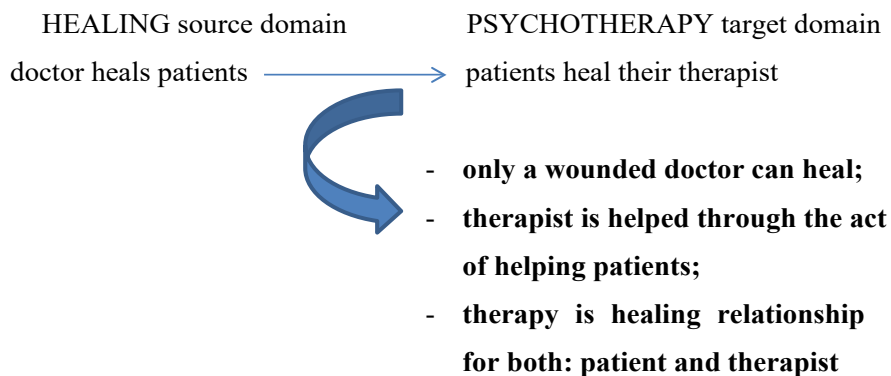
представлений як болючий процес розкриття старих ран (16), а терапія – як гірка пілюля, яка, зрештою, подіяла (17). Цілюща атмосфера терапевтичної групи порівнюється з заспокійливою вівсяною ванною для важких шкірних ран (18).

Однак, авторське трактування ідеї зцілення визначає напрям девіацій такого сценарію у психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома. Ключова ідея автора, яка мотивує концептуалізацію процесу терапії як лікування, полягає в тому, що лікарю також потрібна допомога, не менше, аніж пацієнту. Ця думка втілена, наприклад, у коментарі однієї з пацієток лікарняної групи: «лікарі теж потребують мами» (19).

Метафоричний сценарій зцілення розгортається, в основному, не навколо пацієнта, а навколо терапевта, висвітлюючи такі важливі аспекти процесу терапії: **‘тільки зраний лікар може зцілити’** (20), **‘допомогу у власному зціленні терапевт отримує не від іншого лікаря, а саме від своїх пацієнтів’**, **‘допомагаючи іншим лікар допомагає і собі’** (21–22) (Мал. 2).

У романі *When Nietzsche Wept*, автор найповніше розкриває цю думку, оскільки нарратив ведеться і від імені лікаря (доктора Бойера), і пацієнта (професора Ніцше), які постійно міняються ролями: лікар виявляє для себе, що сеанси «лікування розмовою» (23) і «прочищення димарів» (24) з Фрідріхом Ніцше допомагають і йому самому дати раду своїй одержимості й іншим психологічним проблемам. І зрештою, у процесі такої співпраці обоє, і пацієнт, і терапевт, зцілюються.

Як ілюстрацію цієї ідеї зцілення, у післямові до роману автор розповідає історію про двох лікарів (запозичену з роману Германа Гессе «Гра в бісер»), які працювали за різними методиками: один давав мудрі поради, а інший уважно вислуховував. Одного разу молодший захворів на душевну хворобу і впав у відчай. Він вирушив

Мал. 2. Схематичне розгортання метафоричного сценарію PSYCHOTHERAPY IS HEALING

на пошуки старшого, зустрівши його посередині шляху, бо виявилось, що старший теж ішов до нього по допомогу. У результаті, обоє лікарів змінилися, бо кожному допомогло саме те, що міг запропонувати інший. На думку письменника, ця історія ілюструє саму суть цілющих стосунків: коли обидві сторони приймають допомогу одне від одного (*The Story of Two Healers*, [23, с. 287]).

Автор часто характеризує відносини між пацієнтом і терапевтом, або між терапевтом і групою як «цілющі» (25–26). Терапевтичні сеанси порівнюються з цілющими водами для лікаря, в яких він очищається і від власних проблем також (27), як медичні засоби, бальзам для зцілення ран терапевта (20, 28). Цілющі відносини – це такі, що базуються на взаємовідповідальності (29), взаємоповазі, взаємозалученні (30), де обидві сторони є рівноцінними.

Висновки. Аналіз метафоричних сценаріїв PSYCHOTHERAPY IS LEARNING і PSYCHOTHERAPY IS HEALING, котрі становлять діапазон концептуальної метафори з цільовим доменом PSYCHOTHERAPY, на матеріалі психотерапевтичних романів Ірвіна Ялома

When Nietzsche Wept (1992), *The Schopenhauer Cure* (2005) та збірок психотерапевтичних оповідок *Momma and the Meaning of Life* (1999), *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death* (2008) дозволив з'ясувати, що ці сценарії розгортаються у психотерапевтичному дискурсі і типово, і з девіаціями від їхнього типового варіанту. Специфіка дискурсивної маніфестації розгортання обох сценаріїв у досліджуваному дискурсі мотивована навчальною метою Ірвіна Ялома, оскільки у фокусі уваги терапевт, а не пацієнт. Девіації від типових версій сценаріїв висвітлюють такі важливі аспекти психотерапевтичних сеансів, як навчання терапевта від власних пацієнтів та зцілення самого терапевта під час психотерапевтичних сеансів з пацієнтами. Дискурсивно значущі фокальні точки сценаріїв висвітлюють такі важливі ознаки домену цілі, як взаємозалученість у процес психотерапії та взаємна користь від нього.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в здійсненні аналізу метафоричних блендів групової та індивідуальної терапії у романах Ірвіна Ялома.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дойчик О.Я., Лехман А. Концептуальна метафора в романі В.Рот «Divergent». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : Збірник наукових праць. 2019. Вип. 36. С. 22–26. <http://dx.doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-36-5>.
2. Дойчик О.Я., Павлюк Х.Т. Метафорична репрезентація художнього концепту FEAR (на матеріалі романів Вероніки Рот «Divergent», «Insurgent», «Allegiant»). *Закарпатські філологічні студії. Ужгородський національний університет*, 2018. Вип. 3. Т.1. С.112–127.
3. Дойчик О.Я., Томаш Я.З. Метафорична об'єктивація концептів CRIME та INVESTIGATION у детективних оповіданнях. *Південний архів (філологічні науки)*, 2021. Вип. 88, С. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-88-3>
4. Дойчик О.Я., Шкорута І.І. Метафорична об'єктивація групової терапії у психотерапевтичному дискурсі (на матеріалі роману Ірвіна Ялома *The Schopenhauer Cure*). *Folium*. 2024. Вип. 4. С. 93–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.13>
5. Коваленко Г.М. Метафора руху в англомовному психоаналітичному дискурсі. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2010. С. 133-137.
6. Кульчицька, О., Мінцис Е. Поняття часу в поезії Рабіндраната Тагора: читацька інтерпретація. *Іноземна філологія*. 2021. Вип. 134. С. 26–37 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2021.134.3508>
7. A Conversation with Irvin D. Yalom. In: *When Nietzsche Wept: A Novel of Obsession*. Harper Perennial, Modern Classics, 2010. P. 303–308.
8. Bilyk, O., Bylytsia, U., Doichyk, O., Ivanotchak, N., & Pyliachyk, N. COVID-19 Metaphoric Blends in Media Discourse. *Studies about Languages*, 2022. 40. P. 17–33. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.40.1.30155>
9. Bystrov Y. Fractal metaphor LIFE IS A STORY in biographical narrative. *Topics in Linguistics*, 2014. 14(1). P. 1–8. DOI: 10.2478/topling-2014-0007
10. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press, 2010. 375 p.
11. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
12. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 2003. 276 p.
13. Musolf, A. *Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios*. London, New York : Bloomsbury, 2016. 209 p.
14. Musolf, A. Metaphor Scenarios in Public Discourse. *Metaphor and Symbol*, 2006. 21(1), P. 23–38.
15. Semino, E. *Metaphor in Discourse*. Cambridge University Press. 2008. 247 p.

-
16. Tay, D. Finding the Middle Ground between Therapist-Centred and Client-Centred Metaphor Research in Psychotherapy. In: *The Palgrave Handbook of Adult Mental Health*. Palgrave MacMillan, 2016. Pp. 558–576. DOI: 10.1057/9781137496850_29
 17. Tay, D. *Metaphor in Psychotherapy: Description and Applications*. PhD thesis. New Zealand. 2011. 223 p.
 18. Tay, D. Metaphor and Psychological Transference. *Metaphor and Symbol*, 2016a. 31:1, Pp. 11–30. DOI: 10.1080/10926488.2016.1116903
 19. Velykoroda, Yu. Conceptual Metaphorization through Precedent-Related Phenomena in Media Discourse. *Studies about languages*. Kaunas University of Technology, 2019. № 34, P. 32-45. DOI: 10.5755/j01.sal.34.0.22088
 20. Yalom, I.D. *Momma and the Meaning of Life. Tales of Psychotherapy*. Basic Books, 1999. 246 p.
 21. Yalom, I.D. *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death*. Jossey-Bass, 2008. 306 p.
 22. Yalom, I. D. *The Schopenhauer Cure*. Harper Collins Publishers Inc., 2005. 358 p.
 23. Yalom, I.D. *When Nietzsche Wept: A Novel of Obsession*. Harper Perennial, Modern Classics, 2010. 312 p.

**ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОГО ДИСКУРСУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ЗМІ)**

**LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF WAR DISCOURSE
(BASED ON MEDIA TEXTS)**

Ємельянова О.В.,

orcid.org/0000-0002-3277-1227

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

Пронь О.Р.,

orcid.org/0009-0009-5240-4318

*студентка 4 курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумського державного університету*

Стаття присвячена аналізу лінгвопрагматичних особливостей воєнного дискурсу зосереджуючись на специфіці використання лексико-стилістичних засобів та синтаксичних структур, а також дослідженню прагматичного потенціалу воєнного дискурсу. В роботі аналізується лексика, використовувана в описах воєнної комунікації, а саме метафори, евфемізми та інші стилістичні прийомами, задля керування масами підсилюючи емоційний вплив, змінюючи настрої, віру чи підтримку певних подій. Військова лексика має свою специфіку, створюючи додаткове навантаження на отримувача інформації, впливаючи на характер сприйняття інформації. Матеріал, що подається читачам у засобах масової інформації, має на меті не лише поінформувати громади стосовно подій, а й мотивувати їх щодо майбутніх дій, вплинути на їх психологічний стан та формувати певні настанови. У статті проаналізовано особливості уживання спеціалізованого військового жаргону, аббревіатур та технічної мови.

Дослідження вивчає роль засобів масової інформації у формуванні сприйняття військової діяльності громадською кризю призму стратегій ЗМІ та специфіки комунікації задля управління інформацією та її контролю. Також увагу приділено вживанню синтаксичних структур, які підсилюють прагматичний ефект повідомлень. У роботі аналізується як воєнний дискурс стає одним з важливих інструментів керування масами, досягнення стратегічних цілей, створюючи необхідні настрої для прийняття рішень та реалізації поставленої мети. Аналіз лінгвопрагматичних аспектів воєнного дискурсу допомагає глибше зрозуміти, як саме маніпуляції мовою можуть змінювати сприйняття реальності, мотивувати дії або формувати певні ідеологічні установки. Ці особливості мовлення дозволяють контролювати інформаційний потік, формувати позитивний або негативний імідж, а також впливати на психологічний стан населення в умовах конфлікту.

Окрему увагу приділено прагматичному потенціалу воєнного дискурсу, його впливу на аудиторію та формуванню громадської думки. Воєнний дискурс є важливим та ефективним ресурсом, відіграючи велику роль у сучасних умовах глобальних конфліктів та інформаційної боротьби у засобах масової інформації. Воєнний дискурс для багатьох ЗМІ став потужним інструментом впливу на громаду, адже він використовується не лише як засіб подачі інформації, а й як зброя боротьби.

Ключові слова: інформаційна війна, воєнний дискурс, психологічний вплив, лінгвопрагматичні особливості, маніпуляція суспільною думкою, медіа, пропаганда, метафори, евфемізми, військова термінологія, синтаксичні структури, протидія маніпуляціям.

The article is dedicated to the analysis of lingua-pragmatic components of war discourse, focusing on the specifics of using lexical-stylistic devices and syntactic structures, as well as analysing the pragmatic potential of war discourse. The study analyzes the terminology used in descriptions of military communication, particularly metaphors, and other stylistic techniques aimed at influencing the addressee, enhancing emotional impact, and altering attitudes, beliefs, or support of certain events. Military lexicon has its specificity, creating additional cognitive load on the recipient of the information, thus affecting the perception of the material. The content presented to readers in the media aims not only to inform the public about events but also to motivate them toward future actions, influence their psychological state, and shape certain attitudes.

The research explores the role of mass media in shaping public perception of military activities through the prism of media strategies and communication specifics aimed at managing and controlling information. Special attention is paid to using syntactic structures that enhance the pragmatic effect of messages. The study analyzes how war discourse becomes one of the important tools for mass control, achieving strategic goals, and creating the necessary conditions for decision-making and accomplishing set objectives.

Special attention is given to the pragmatic potential of war discourse, its impact on the audience, and the shaping of public opinion. War discourse is a vital and effective resource, playing a significant role in modern global conflicts and the informational struggle within the media. War discourse has become a powerful tool of influence on society, as it is used not only as a means of conveying information but also as an instrument of warfare.

Key words: information warfare, war discourse, psychological impact, lingua-pragmatic features, manipulation of public opinion, media, propaganda, metaphors, euphemisms, military terminology, syntactic structures, countering manipulation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвиненості всесвітньої мережі, інформаційна війна є невід’ємною частиною основних бойових дій, адже саме вона передає важливу інформацію, керує суспільством та його сприйняттям подій. Військовий дискурс є особливо ефективним адже використовуючи специфічну лексику, правильну побудову речень та підсилюючі ефекти можна впливати на свідомість, сприйняття, емоційний та психологічний стан реципієнтів інформації. Актуальною проблемою є дослідження лінгвопрагматичних особливостей воєнного дискурсу, а саме лексико– стилістичних засобів, синтаксичних структур, що впливають на зміну думки та формують поняття та відношення стосовно описаних ситуацій, або ж мотивації до дій.

Саме завдяки вивченню лінгвопрагматичних особливостей воєнного дискурсу, аналізу використаної лексики, стилістичних прийомів, сучасних евфемізмів та складних синтаксичних конструкцій можна визначити основні методи та механізми впливу на аудиторію та виявити, як керувати масами за допомогою правильної подачі інформації. В військовій лексиці не рідко зустрічаються специфічні терміни, жаргони, метафори та інші стилістичні прийоми, які часто використовуються для впливу на емоції реципієнта, підвищення морального духу, патріотизму та окресленню сторони ворога. А короткі синтаксичні структури та невеликі наказові речення відіграють роль швидкої передачі сухої інформації чи фактів.

Дослідження наведених аспектів воєнного дискурсу **важливе** для розуміння того, як воєнний дискурс може використовуватися як інструмент інформаційної війни та впливу на масову свідомість. Вивчення лінгвопрагматичних особливостей воєнного дискурсу є важливим адже воно допомагає дослідити використання маніпуляцій суспільною свідомістю, формування настроїв та мотивації людей до виконання певних дій.

Механізми, що використовуються у воєнному дискурсі є корисними для політиків, військових та журналістів які прагнуть ефективно передавати інформацію, маніпулюючи нею на власну користь.

Також вивчення таких маніпуляцій та стратегій допоможе в майбутньому уникнути інформаційних атак та маніпуляцій з боку противника, а також критичного мислення під час сприйняття інформації, поданої через недостовірні джерела.

Предметом дослідження є лінгвопрагматичні особливості воєнного дискурсу, а саме лексико-стилістичні засоби, а також характерні синтаксичні структури.

Об’єктом дослідження є тексти, представлені у засобах масової інформації, що стосуються воєнної тематики та надають інформацію про військові конфлікти.

Метою дослідження є аналіз специфіки використання лексико-стилістичних засобів у воєнному дискурсі, а саме особливостей уживання характерної термінології, військового жаргону, метафор та евфемізмів; вивчення синтаксичних структур, представлених у воєнному дискурсі, аналіз прагматичного потенціалу воєнного дискурсу та його впливу на настрої реципієнтів та підсилення їх мотивації.

Матеріалом дослідження слугували тексти електронних версій провідних міжнародних засобів масової інформації, зокрема британської телерадіокомпанії BBC та американської CNN. Вибір саме цих джерел був зумовлений широким охопленням аудиторії та значною популярністю серед користувачів. Так, за даними на 2023 рік, кількість активних користувачів BBC iPlayer досягла 13,4 мільйонів на тиждень, що свідчить про стабільно високий інтерес до цього ресурсу. У той же час, перегляди CNN, станом на другий квартал 2024 року, склали приблизно 616 тисяч глядачів під час прайм-тайму. Це відображає значення цих двох медіагігантів як важливих джерел новинного контенту в глобальному масштабі.

Представлення основного матеріалу дослідження. Для воєнного дискурсу характерним є використання специфічних синтаксичних структур, адже саме вони сприяють якісній та швидкій передачі важливої інформації. В описі бойових дій та змін воєнного положення від автора вимагається чіткість, конкретність та лаконічність, адже саме це сприяє оперативній та зрозумілій передачі основних та важливих повідомлень широкому колу читачів/глядачів. У воєнному дискурсі перевага надається коротким та простим синтаксичним конструкціям, які забезпечать максимальну ефективність, зрозумілість та не призведуть до затримок у декодуванні повідомлення адресантом через складність структури.

Для аналізу вживання синтаксичних структур було обрано статтю випущену BBC Україна 8 липня 2024 року, яку було опубліковано відразу після ракетного удару, здійсненого на найбільшу клінічну лікарню України – Охматит.

Вивчення матеріалу дозволяє виокремити наступні характерні особливості синтаксичних структур воєнного дискурсу:

– наявність коротких та змістовних речень для передачі основної, фактичної інформації: *Найбільша клінічна лікарня в Україні –*

Охматдит – зазнала руйнівних ударів російськими ракетами, виведена з ладу і не може надавати послуги хворим; Під завалами залишаються люди;

– наголос на деталях та наявність статистики – для підкреслення масштабу трагедії та наслідків, що посилює емоційний вплив на читача, викликає додаткові емоції співчуття та співпереживання: *Станом на 18 годину вівторка (9 липня) відомо про двох загиблих та 32 поранених, з них восьмеро – діти.; За його словами, був пошкоджений корпус Центру дитячої кардіохірургії;*

– короткі емоційні речення, що фокусують увагу адресанта на терміновості ситуації, концентрують увагу на необхідності швидкого реагування: *Під завалами залишаються люди, Росіяни атакують наших дітей;*

– використання прямих цитат від медичних працівників підтверджує надану інформацію та посилює емоційний вплив на адресанта, створюючи образ ситуації з перших вуст: *Якраз мали оперувати 2-місячне немовля, як сталася атака. Хірург кинувся на тіло дитини, щоб прикрити її.*

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить, що специфічне використання синтактичних структур у воєнному дискурсі сприяє ефективній подачі інформації та впливу на аудиторію, що є основною метою воєнного дискурсу. Такий виклад сприяє привертанню уваги до актуальних подій і впливає на краще сприйняття ситуації. Чіткість поданої інформації, конкретне пояснення фактів та лаконічне звучання є ключовими особливостями, що забезпечують ефективне сприйняття повідомлень широкою аудиторією. Складність синтаксичних структур у воєнному дискурсі часто є навмисною чи штучною, щоб досягти певного ефекту або посилити подану інформацію. Богушарова О. та Гушарова Л. доводять, що багато термінів, пов'язаних із концептом ВІЙНИ, використовуються для маскування реального значення і підтримують нейтральні конотації [1, с. 142].

У сучасних умовах новини про конфлікти та військові події стають основними елементами інформаційного потоку. Як доводить Халід М., мова вже не є об'єктивним засобом, за допомогою якого ми інтерпретуємо події в світі, а має лише те значення, яке ми в неї вкладаємо [2, с. 17].

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить про наявність:

– високої частотності вживання специфічної військової термінології. Наприклад: *offensive operation, incursion, provocation, dislodge, evacuated, F-16 fighter jets, aerial dominance, airfields, air defence, missiles, glide bombs* та *missile alert*,

що надає повідомленню офіційної, професійної військової тональності. В контексті подання інформаційного матеріалу терміни несуть виключно важливе семантичне навантаження, підкреслюючи бойовий характер описаних подій;

– словосполучень, побудованих за структурною моделлю прикметник + іменник (Adj + N), наприклад: *major provocation, insufficient protection*; іменник + іменник (N + N), наприклад: *engine failure*; іменник + власне ім'я (N + Proper N), наприклад: *commander Oleksandr Syrskyi*; дієслово + іменник + іменник (V + N + N), наприклад: *destroy the unity and cohesion*, що мають на меті підкреслити офіційний стиль викладу матеріалу та високий рівень загрози та серйозності ситуації;

– високої лексичної варіативності для опису критичних та динамічних подій. Наприклад: іменники *forces, operation, region, civilians, jets, systems, bombs*; дієслова *conduct, evacuate, advance, target, destroy, claim* для опису критичних подій та технічних аспектів;

– числівників, одиниць виміру, географічних назв як фактичних даних задля підкреслення точності та достовірності поданої інформації. Наприклад: *1,000, 28, 12, 59,000, 18 miles, 30 km*;

– метафор, наприклад: *unblock the skies; decoys; Russia brought war to others, now it's coming home*; новотворів, наприклад: *glide bombs*. Ферарі Ф. підкреслює, що метафори використовуються у воєнному дискурсі як когнітивний інструмент для абстрагування та побудови спеціальних стратегій дискурсу [3, с. 603]. На противагу цьому Лакофф Д. стверджує, що є метафори, які ми використовуємо автоматично і неререфлексивно [4, с. 8], а частина такої системи метафор використовується саме для опису війн та військових подій.

Прагматичний потенціал воєнного дискурсу полягає у:

1) маніпуляції аудиторією та формуванні певних поглядів у суспільстві. Воєнний дискурс не рідко включає в себе елементи пропаганди задля впливу на громадську думку. У зв'язку з цим Марвік А. та Люїс Р. стверджують, що чимало людей втрачають довіру до засобів масової інформації та шукають альтернативні джерела, щоб уникнути маніпуляцій [5, с. 47]. Маніпуляції та фейкові пропаганди у війні стають найефективнішим методом у боротьбі з ворогом, адже коли ворогу не вдається перемогти на фронті, він починає війну в медіа, створюючи фальшиві новини, інтриги, фейки та маніпуляції, для того, щоб знизити моральний дух суспільства, посіяти паніку, внести дезорієнтацію та зневіру у лавах

військових. Як зазначають науковці [6, с. 68–76], в сучасних умовах інформаційної війни головною метою російської пропаганди є створення атмосфери паніки, страху та безпорадності серед українського населення. Такі психологічні атаки спрямовані на те, щоб деморалізувати громадян, змусити їх ухвалювати необдумані рішення, наприклад, втекти або здатися. Ще однією стратегічною ціллю таких маніпуляцій є відволікання уваги українців на спростування фейкових новин та дезінформації, що підриває їхню здатність активно підтримувати армію та державу в складний час, сприяючи зниженню обороноздатності країни та морального духу населення [6, с. 68–76];

2) ідеологічному впливі, оскільки засоби масової інформації можуть навмисно спотворювати межі між поняттями «гарний» та «поганий». Ідеологічний вплив яскраво простежується у створенні образу ворога, де лексика відіграє виключно важливу роль. Використання акценту на патріотизмі та героїзмі також є одним з основних прийомів, оскільки це підсилює відчуття гордості за свою країну та військових, активізує прагнення максимально підтримки своїх;

3) максимальній згуртованості різних соціальних груп, стимулюванні національної солідарності та єдності, або ж, навпаки, прагненням викликати тривогу, страх або депресію.

Ідеологічний вплив є одним з найважливіших аспектів воєнного дискурсу, оскільки він формує уявлення про конфлікт та сторони конфлікту, визначаючи, хто є ворогом, а хто героєм. Через ідеологічні наративи створюється картина конфлікту, в якій агресія і напади можуть бути представлені як необхідні та виправдані дії. Цей вплив підкріплюється ретельно сконструйованими повідомленнями, які нав'язують адресанту певну точку зору.

Висновки. Воєнний дискурс є одним з найпотужніших інструментів інформаційної війни. Він допомагає впливати на громадську думку, форму-

вати характер сприйняття ситуації та мотивувати до певних дій. Через використання специфічної лексики, такої як військові терміни, метафори, новотвори, синтаксичні структури, засоби масової інформації здатні ефективно передавати інформацію, маніпулюючи емоціями та переконаннями реципієнтів. Розуміння цих аспектів є критично важливим для аналізу та протидії інформаційним маніпуляціям та забезпеченню адекватного сприйняття інформації в умовах інформаційної війни. Воєнний дискурс має особливе значення, оскільки правильний добір слів та стилістичних засобів може суттєво впливати на психічний стан аудиторії, викликаючи страх, ненависть або ж, навпаки, патріотизм та віру в майбутнє.

Аналіз ілюстративного матеріалу свідчить, що ключовими елементами воєнного дискурсу є військова термінологія, емоційні вирази, точні числові дані, складні іменникові конструкції, метафори, новотвори. Військова термінологія підсилює технічний та офіційний тон, наголошуючи на серйозності подій. Емоційні вирази формують відповідні настрої у адресанта, акцентуючи драматичні аспекти ситуації. Точні числові дані додають об'єктивності і конкретики, а складні іменникові конструкції забезпечують деталізованість опису. Метафори, в свою чергу, виступають когнітивними інструментами, які допомагають структурувати військові події у свідомості та півсвідомості адресанта. Ці елементи разом формують воєнний дискурс, впливаючи на характер сприйняття інформації аудиторією, керуючу суспільними настроями.

Прагматичний потенціал воєнного дискурсу включає маніпулятивний та ідеологічний вплив, можу сприяти як стимулюванню національної солідарності та єдності, так і викликати тривогу, страх чи депресію серед різних соціальних груп.

Перспективу дослідження ми вбачаємо у ретельному вивченні воєнного дискурсу в руслі лінгвокогнітивного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bogucharova O., Tyshakova L. Euphemized concept of war in English mass-media discourse: events in the east of Ukraine. 2021 142 с. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-050-6-40>
2. Khalid M. Gender, Orientalism, and the "War on Terror." 2017, 17 с. <https://doi.org/10.4324/9781315514055>
3. Ferrari F. "Metaphor at Work in the Analysis of Political Discourse: Investigating a 'Preventive War' Persuasion Strategy." *Discourse & Society*, vol. 18, no. 5, 2007. С. 603–625 <https://doi.org/10.1177/0957926507079737>
4. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. *Cognitive Semiotics*, vol. 4, no. 2. 2012, С. 5–19. <https://doi.org/10.1515/cogsem.2012.4.2.5>
5. Marwick A., Lewis R. *Media Manipulation and Disinformation Online*. 2017. 47 с.
6. N. M., Shulska, and Zinchuk R. S. Media manipulations in the conditions of russian-ukrainian war (case study of local mass media)." *South archive (philological sciences)*, no. 90. 2022, С. 68–76, URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2022-90-9>

**АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЛЮБОВ»
У СОНЕТАХ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА****ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT “LOVE”
IN THE SONNETS OF WILLIAM SHAKESPEARE****Комлик Н.Ю.,***orcid.org/0000-0002-3083-8328**доктор філософії,**викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

Стаття присвячена дослідженню асоціативно-семантичного поля концепту «любов» у сонетах В. Шекспіра, які вирізняються не лише багатством образів, а й глибокими філософськими роздумами про життя, призначення людини, сутність кохання. Розвідка є результатом аналізу одиниць, які виформовують складне асоціативно-семантичне поле семи «любов» як багатогранного, часто суперечливого поняття. Тема кохання є однією з наскрізних у сонетарії письменника, відповідно й концепт «любов» домінувальний з-поміж інших. Зауважено, що не лише внутрішній світ ліричного героя вибудовується навколо нього, натомість цей образ є віддзеркаленням глибоких філософських роздумів митця.

У розвідці подано детальний аналіз природи й структури асоціативно-семантичного поля. Проведено демаркаційні межі між трьома типами полів: семантичним, асоціативним й асоціативно-семантичним. Зроблено висновок про те, що асоціативно-семантичне поле – неоднорідне структурне утворення, куди входять одиниці різних мовних рівнів. Ці утворення вможливають найбільш повні дослідження мовної картини світу тієї чи тієї нації. Очевидним є той факт, що асоціативно-семантичні поля особливо також важливі для осягнення контексту й підтексту літературного твору.

Творчість Вільяма Шекспіра яскраво репрезентує віяння епохи Відродження й роль мови як інструменту творення поліфонічного художнього світу, який є неодмінною складовою культурної спадщини того чи того історичного періоду. Ті образи, які автор згенерував, вражають не лише своєю художньою довершеністю й оригінальністю, а й багатством асоціативно-семантичних полів. Під час аналізу виявлено широкий діапазон асоціативів концепту «любов», де полярними точками є вічна духовна сила й смерть, а периферію формують краса, енергія, щастя, спокуса, гріх, ревності, хворобливий стан, зрада, рабство. Примітно, що в одному сонеті любов може викликати суперечливі асоціації, що ще більше увиразнює експресивний потенціал поетичних творів В. Шекспіра. Оскільки концепт «любов» є одним із домінувальних у митця, то дослідження асоціативно-семантичного поля розгляданого одиниці є важливим для формування цілісної картини індивідуального стилю письменника.

Ключові слова: асоціація, асоціативно-семантичне поле, концепт, любов, сонет, структура поля.

The article is concerned with the study of the associative-semantic field of the concept of «love» in the sonnets of William Shakespeare, which are distinguished not only by the richness of images, but also by deep philosophical reflections on life, human destiny, and the essence of love. The research is the result of the analysis of the units that form the complex associative-semantic field of the seme «love» as a multifaceted, often contradictory concept. The theme of love is one of the cross-cutting themes in the writer's sonnetary, and accordingly, the concept of «love» is dominant among others. It is noted that not only the inner world of the lyrical hero is built around it, but this image is a reflection of the artist's deep philosophical reflections.

The article provides a detailed analysis of the nature and structure of the associative-semantic field. The demarcation lines between three types of fields are drawn: semantic, associative and associative-semantic. It is concluded that the associative-semantic field is a heterogeneous structural formation, which includes units of different language levels. These formations allow for the most complete study of the linguistic picture of the world of a nation. It is obvious that associative-semantic fields are especially important for understanding the context and subtext of a literary work.

The works of William Shakespeare vividly represent the trends of the Renaissance and the role of language as a tool for creating a polyphonic artistic world, which is an integral part of the cultural heritage of a particular historical period. The images generated by the author impress not only with their artistic perfection and originality, but also with the richness of associative-semantic fields. The analysis revealed a wide range of associates of the concept of «love», where the polar points are eternal spiritual power and death, and the periphery is formed by beauty, energy, happiness, temptation, sin, jealousy, illness, betrayal, and slavery. It is noteworthy that love can evoke contradictory associations in one sonnet, which further emphasizes the expressive potential of Shakespeare's poetic works. Since the concept of «love» is one of the dominant ones in the poet's work, the study of the associative-semantic field of the unit under consideration is important for the formation of a holistic picture of the writer's individual style.

Key words: association, associative-semantic field, concept, love, sonnet, field structure.

Постановка проблеми. Завдяки докорінним змінам у методології наукових досліджень сучасна лінгвістика досліджує мову не як фор-

мальну статичну систему, а як таку, що запроєктована на виявлення механізмів її функціонування в нерозривному зв'язку з особливостями репре-

зентації навколишнього світу в свідомості людини й процесами концептуалізації знань. З огляду на це все більшої актуальності набуває студіювання вербальних асоціацій й семантичних полів.

Доведено, що представники національно-культурної спільноти вибирають ті чи ті асоціативні зв'язки залежно від етноспецифічної ментальності. У цьому зв'язку концепт «любов» посідає особливе місце в мовній картині кожного народу, репрезентуючи широкий спектр значеннєвих відтінків. Відтак можна простежити як зони перетину асоціативно-семантичних полів розгляданої одиниці в різних мовах, так й унікальність функціонування цього концепту в кожній нації.

Водночас констатуємо той факт, що асоціативно-семантичні поля тих чи тих концептів відіграють важливу, а подеколи й домінуючу роль у формуванні ідіостилу письменника. У такий спосіб національна концептосфера знаходить вияв у творчості митців. Як зауважує В. Хома, «потрапляючи в художній текст, концепт опиняється в художній картині світу, а саме у просторі ідіостилу письменника, наповнюється його асоціаціями, емоціями, думками, умовиводами, набуває естетичної специфіки й містить образні засоби вираження» [12, с. 143].

З-поміж митців епохи Відродження вирізняється постать Вільяма Шекспіра, твори якого репрезентують концептосферу англійського суспільства тих часів. Особливу нішу в його поетичній спадщині займає поняття «любов», яке вражає різноманіттям смислових відтінків. Занурення ж сучасної лінгвістики в глибинні структури мови дає можливість по-новому осмислити розкриття митцем окресленого концепту в сукупності його асоціативно-семантичних полів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учення про асоціативно-семантичні поля пройшло довгий шлях становлення. В античності Платон фіксував випадки пригадування за схожістю й суміжністю. Іншого відомого філософа Арістотеля вважають засновником асоціативної теорії. На його переконання, образи, що виникають без видимої зовнішньої причини, є продуктами асоціацій. Про асоціації в мові вперше зауважив німецький філософ і лінгвіст В. Гумбольдт, на переконання якого люди доторкаються тих самих інструментів свого Духа, завдяки чому в кожного у свідомості загораються подібні, хоча й не тотожні смисли [13]. Ці дослідження в слов'янському мовознавстві продовжив й конкретизував О. Потебня. Він характеризував внутрішню форму слова як асоціацію даного об'єкта з певним іншим об'єктом за однією головною

ознакою [8]. Мовознавець чітко розумів важливу роль мови в процесах становлення й розвитку людських знань про світ на основі психологічних процесів асоціації, на основі різних уявлень людини про явища, зафіксовані в мові як лексеми.

Значний внесок у дослідження вербальних асоціацій в українському мовознавстві зробила Н. Бутенко. Її перу належить «Словник асоціативних норм української мови» [2] та «Словник асоціативних означень іменників в українській мові» [3]. У 2000 році вийшла ґрунтовна монографія Д. Терехової «Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект)», де здійснено комплексне психолінгвістичне дослідження соматизмів у близькоспоріднених мовах, виявлено загальне й відмінне (специфічне) в семантичних асоціаціях носіїв цих мов [11]. У 2001 році Т. Ковалевською, Г. Сологуб та О. Савченко впорядкували й видали «Асоціативний словник української рекламної лексики».

Завдяки вагомим напрацюванням з теорії мовних полів (І. Гоцинець, С. Бибик, С. Єрмоленко, О. Кирилюк, С. Педченко, Л. Савченко, Н. Сологуб та ін.) розроблено вчення про наявність в текстах художнього дискурсу різних текстових мікросистем, специфіка яких зумовлена природою поетичної мови. Більшість науковців переконані, що в площині художнього тексту спільність семантичного й асоціативного поля незаперечна. До того ж представники когнітивної лінгвістики вважають, що асоціативне поле художнього твору – це згорнутий текст, який зі свого боку експлікує асоціативне поле слова [6]. З огляду на це перед науковцями відкриваються нові простори дослідження не лише сучасної літератури, а й переосмислення творів попередніх епох.

Різні аспекти творчості Шекспіра в українському літературознавстві досліджували А. Боковець, М. Габлевич, С. Ніколаєнко, О. Ніколенко, В. Ніконова, Л. Паламарчук, Ю. Сірук, О. Фоменко та ін. Водночас констатуємо той факт, що концептосфера й асоціативно-семантичні поля поетичних й драматичних творів великого генія малодосліджені. Тому актуальність пропонованої розвідки цілком очевидна.

Мета статті дослідити асоціативно-семантичне поле концепту «любов» як одного із домінуючих в інтимній ліриці В. Шекспіра.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична система мови – один із наймасштабніших ярусів мовної структури, який «складається зі слів та їхніх значень» [6, с. 305]. На основі парадигматичних відношень слова формують лексико-семантичні поля – «групи слів зі спіль-

ною гіперсемою» [там же]. Тобто, як зауважує І. Гоцинець, «елементом, що забезпечує структурну єдність семантичного поля, визначено сему, яка входить до родосеми або й до видосеми наступних порядків, як-от дерево, кущ, трава» [4, с. 288]. За своєю будовою семантичне поле – складна ієрархічна система з ядром та периферією. Ядро виформовують найуживаніші слова, а периферію – синоніми, діалектизми тощо.

Все більшої популярності, а відтак й наукового обґрунтування набуває думка про те, що асоціації відіграють суттєву роль у групуванні слів у семантичні поля, оскільки лексика «закарбована» асоціативно у людській пам'яті [9]. Тому лінгвісти апелюють до функціонування асоціативних полів у мові. Ш. Баллі, засновник теорії асоціативного поля, зауважував, що мовна система є широкою мережею постійних мнемонічних асоціацій, подібних між собою у всіх суб'єктів мовлення [14]. Механізм утворення асоціацій у мові доволі складний. Досі точаться дискусії про домінуючі чинники вироблення асоціативних зв'язків між словами. Деякі вчені вважають, що в основі таких асоціацій лежать об'єктивний та соціальний досвід індивідуума, інші вказують на залежність від культурно-історичних традицій народу; Н. Бутенко звертає увагу на важливість статі інформанта для вибору реакції.

Асоціативне поле надає специфічну додаткову інформацію про слово, й на основі сукупності його асоціацій можлива більш адекватна характеристика значення слова. Проте варто зауважити, що асоціативне значення не тотожне власне значенню слова, оскільки воно лише відбиває особистий досвід індивіда, його суб'єктивне світосприйняття. Якщо семантичне поле об'єднує лексеми із загальною семою, то асоціативне згуртовує слова близькі за змістом, але не синонімічні. Тобто, асоціативні поля – ряди слів-асоціатів, що виникають у свідомості людини як реакція на

яке-небудь слово-стимул. Доцільно говорити про те, що семантичне поле й асоціативне існують не ізольовано, а в тісній взаємодетермінованості, тому мовознавці говорять про функціонування асоціативно-семантичного поля кожного слова, до складу якого входять одиниці семантичного, лексичного, текстового й когнітивного рівнів. Асоціативно-семантичне поле вирізняється тим, що відношення між його членами, як і в семантичному полі, зумовлені наявністю загальних сем, однак ті семи, які у вихідного слова мають периферійне семантичне поле, на асоціативному рівні можуть виявлятися в словах, для яких це значення стає ядерним. З огляду на це очевидними є симетрійні й асиметрійні параметри розгляданих полів (табл. 1).

Асоціативно-семантичне поле – неоднорідне структурне утворення, куди входять одиниці різних мовних рівнів. Ці утворення вможливають найбільш повні дослідження мовної картини світу тієї чи тієї нації.

В останні роки помітно зріс інтерес до вивчення цих складних лексичних утворень у літературознавчих дослідженнях, оскільки студіювання таких полів вможливило аналіз впливу слів на сприйняття читачем художніх текстів. Ці дослідження дають змогу зрозуміти, як слова й образи, створені з їх допомогою, взаємодіють між собою й генерують цілісний художній світ. Вважаємо, що асоціативно-семантичні поля особливо важливі для осягнення контексту й підтексту літературного твору.

З огляду на це особливої значущості набуває дослідження концептів, які функціонують як домінуючі в багатьох націях, а тому зараховані до глобальних. З-поміж них вирізняється концепт «любов», який часто потрактовують як своєрідну надкатегорію, що репрезентує духовний зв'язок індивіда з навколишнім світом. В. Кононенко розглядає любов як мораль-

Таблиця 1

Семантичне поле	Асоціативне поле	Асоціативно-семантичне поле
Значення й асоціації		
Сфокусоване на значенні слів, які утворюють одну семантичну групу	Охоплює слова, що викликають асоціації зі словом-стимулом	Включає слова, що мають схоже значення й подібні асоціації
Структура		
Має чітку структуру, що базується на значенні слів	Менш структуроване, більше залежить від індивідуальних асоціацій	Комбінує структурованість семантичного поля з динамікою асоціативного поля.
Рівень об'єктивності		
Найвищий рівень об'єктивності, базований на семантиці слова	Суб'єктивне, базоване на індивідуальних асоціаціях	Поєднує об'єктивність значень і суб'єктивність асоціацій, відображаючи комплексний підхід до осягнення слів та їхніх зв'язків.

но-етичне, абстрактно-емоційне почуття, зважаючи, що на розуміння слова накладаються філософські, етнічні, психологічні та інші позамовні чинники, які зрештою й визначають його комплексний характер [5, с. 113]. Цей концепт вирізняється тим, що, функціуючи як домінуючий у концептосферах багатьох націй, він позбавлений однозначного універсального трактування. Порівняємо дефенції зі Словника української мови в 11-ти томах [10, с. 564] та Collins Dictionary [15] (табл. 2).

Словник англійської мови подає вчетверо більше дефініцій любові, ніж український, що краще репрезентує значеннєві відтінки розгляданого поняття. Тексти художньої літератури засвідчують різноманіття виявів концепту «любов». До того ж твори яскраво репрезентують зміну трактування й розуміння розгляданого поняття крізь культурно-історичну призму. Наприклад, у творах античних авторів (Гомер, Сафо, Евріпід) любов репрезентовано через Ерос – пристрасть, пов'язану із тілесними бажаннями та потягом, однак саме він є джерелом творчої енергії. У середньовічній літературі любов розкрито в контексті лицарських ідеалів і релігійних цінностей. Різнопольно, часто зіткнутою із протиріч, генерує образ любові у своїх сонетах Вільям Шекспір як один із наймайстерніших представників епохи Відродження. У своїх поетичних творах він репрезентує як суспільне розуміння концепту «любов», так й індивідуально-авторське. Асоціативно-семантичні поля розглядової одиниці в сонетарії митця вражають

своєю строкатістю й багатогранністю, оскільки включають широкий спектр значень й образів. В. Шекспір послуговується цим концептом для розкриття складних взаємодетермінованих зв'язків між коханням, часом, красою, життям, стражданнями й смертю.

По-особливому представлена любов у сонеті № 18, де наскрізною асоціацією до неї є літній день з багатою палітрою його барв, що підкреслює красу почуття і в той самий час його плінність: *So long as men can breathe, or eyes can see, / So long lives this, and this gives life to thee* [16, с. 20]. У сонеті ж «Let me not to the marriage of true minds» (№ 116) митець генерує потужне асоціативно-семантичне поле любові як непохитної, нездоланної сили. Вона – це провідна зоря життя: *Love is not love / which alters when it alteration finds, / Or bends with the remover to remove; It is the star to every wandering bark, / Whose worth's unknown, although his height be taken* [16, с. 118]. Таке кохання викликає у свідомості читача образ моральної чистоти й духовної сили. Однак сонет «My mistress' eyes are nothing like the sun» повністю контрастує з попередніми двома, оскільки автор вимальовує любов як щось занадто реалістичне, позбавлене ідеалізації. Загадковий сум, буденщина, надмірна простота виформовують асоціативно-семантичне поле розгляданого концепту в цьому сонеті.

Беручи до уваги інші сонети В. Шекспіра, можемо констатувати, що слово-стимул «любов» має такі асоціативно-семантичні зв'язки зі словами-асоціатами:

Таблиця 2

Словник української мови в 11-ти томах	Collins Dictionary
1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі. 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-небудь, чого-небудь; глибока повага, шанобливе ставлення до людини. 3. Інтерес до чого-небудь; внутрішній, духовний потяг до чого-небудь; пристрасть до чого-небудь, Т. IV, с. 564	1. If you love someone, you feel romantically or sexually attracted to them, and they are very important to you. 2. Love is a very strong feeling of affection towards someone who you are romantically or sexually attracted to. 3. You say that you love someone when their happiness is very important to you, so that you behave in a kind and caring way towards them. 4. Love is the feeling that a person's happiness is very important to you, and the way you show this feeling in your behaviour towards them. 5. If you love something, you like it very much. 6. You can say that you love something when you consider that it is important and want to protect or support it. 7. Love is a strong liking for something, or a belief that it is important. 8. Your love is someone or something that you love. 9. If you would love to have or do something, you very much want to have it or do it. 10. Some people use love as an affectionate way of addressing someone. 11. In tennis, love is a score of zero. 12. You can use expressions such as «love», «love from», and «all my love», followed by your name, as an informal way of ending a letter or email to a friend or relation.

1) вічна краса: *To me, fair friend, you never can be old, For as you were when first your eye I eyed, Such seems your beauty still* (сонет № 104) [16, с. 106];

2) незмінна особлива енергія: *But these particulars are not my measure; / All these I better in one general best: / Thy love is better than high birth to me, / Richer than wealth, prouder than garments' cost, / Of more delight than hawks or horses be* (сонет № 91) [16, с. 93];

3) чистота почуттів: *Let me confess that we two must be twain, / Although our undivided loves are one; lest my bewailed guilt should do thee shame, / Nor thou with public kindness honour me, / Unless thou take that honour from thy name: / But do not so, I love thee in such sort, / As thou being mine, mine is thy good report* (сонет № 36) [16, с. 38];

4) джерело розради, зцілення: *Happy I think on thee, – and then my state, / Like to the lark at break of day arising / From sullen earth, sings hymns at heaven's gate; / For thy sweet love remember'd such wealth brings / That then I corn to change my state with kings* (сонет № 29) [16, с. 31];

5) найбільше багатство й щастя: *Then happy I, that love and am beloved / Where I may not remove nor be removed* (сонет № 25) [16, с. 27];

6) спокуса й гріх: *For I have sworn thee fair, and thought thee bright, / Who art as black as hell, as dark as night* (сонет № 147) [16, с. 149];

7) хворобливий стан й страждання: *My love is as a fever longing still, / For that which longer nurseth the disease* (сонет № 147) [16, с. 149];

8) зрада й моральні протиріччя: *Those pretty wrongs that liberty commits, / When I am sometime absent from thy heart, / Thy beauty, and thy years full well befits, / For still temptation follows where thou art* (сонет № 41) [16, с. 43];

9) самолюбство: *Sin of self-love possesseth all mine eye / And all my soul, and all my every part; /*

And for this sin there is no remedy, / It is so grounded inward in my heart (сонет № 62) [16, с. 64];

10) ревності: *Nor dare I question with my jealous thought / Where you may be, or your affairs suppose* (сонет № 57) [16, с. 59];

11) рабство: *Being your slave what should I do but tend, / Upon the hours, and times of your desire?* (сонет № 57) [16, с. 59];

12) основа й джерело життя: *For nothing this wide universe I call, Save thou, my rose; in it thou art my all* (сонет № 109) [16, с. 111];

13) смерть, плінність життя: *No longer mourn for me when I am dead / Than you shall hear the surly sullen bell / Give warning to the world that I am fled / From this vile world with vilest worms do dwell: / Nay, if you read this line, remember not / The hand that writ it, for I love you so, / That I in your sweet thoughts would be forgot, / If thinking on me then should make you woe.* (сонет № 71) [16, с. 73];

14) гріховна спокуса: *The expense of spirit in a waste of shame / Is lust in action; and till action, lust / Is perjured, murd'rous, bloody, full of blame, Savage, extreme, rude, cruel, not to trust* (сонет № 129) [16, с. 131].

Висновки. Дослідження вияву асоціативно-семантичного поля «любов» у сонетарії В. Шекспіра дає змогу висновкувати про своєрідну індивідуалізацію цього концепту. Митець виформовує оригінальне втілення розгляданого концепту, мозаїчно зіткане з часто різнополярних асоціатив. До класичних елементів поля, таких як: щирість, чистота, щастя – автор нашаровує опозиційні семи (зрада, гріх, хвороби). Тому любов як один із домінуючих образів у творах В. Шекспіра є надсуперечливим. Це репрезентує особливе світосприйняття письменника, й такий образ є невід'ємною частиною його самобутнього ідіостилію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асоціативний словник української рекламної лексики / упор. Т. Ю. Ковалевський, Г. Д. Сологуб, О. В. Савченко. Одеса : Астропринт, 2001. 116 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища шк., 1979. 120 с.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Л. : «Вища школа», 1989. 324 с.
4. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвостилістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2016. С. 285–293.
5. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: Монографія. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
6. Кочерган М. П. Лексико-семантична система. *Українська мова: Енциклопедія* / голова редкол. В. М. Русанівський. К. : «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2007. С. 282–284.
7. Ніконова В. Г. Системна організація асоціативно-сміслового поля художнього концепту (на матеріалі трагедій Шекспіра). *Studia Germanica et Romanica. Серія «Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання»*. Донецьк : Донецьк. нац. ун-т, 2007. Т. 4, № 3 (12). С. 61–73.
8. Потебня О. Думка й мова (фрагменти): Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред.: М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 23.

-
9. Савченко Л. Г. До питання про семантичне поле поетичної лексики. *Українська мова: історія і стилі* : зб. наук. праць. Х. : Видво «Основа» при ХДУ, 1992. С. 141–160.
 10. СУМ : Словник української мови : в 11-ти томах / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка. 1973. Т. IV. 840 с.
 11. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. К. : КДЛУ, 2000. 244 с.
 12. Хома В. П. До проблеми концепту у тексті художнього твору. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка*. 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 143–147.
 13. Alexander von Humboldt. *Selected Writings* / Edited and Introduced by Andrea Wulf. Knopf Doubleday Publishing Group, 2018. 840 p.
 14. Bally Ch. *Linguistique generale et linguistique francaise*. Berne Francke, 1965. 440 p.
 15. Collins Online Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/love> (дата звернення 25.08.2024).
 16. Shakespeare W. *The Sonnets*. K. : KM Boks Publising Group. 2019. 160 p.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СЛЕНГУ В CRIME FICTION НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ КАРИ ХАНТЕР “CLOSE TO HOME”**PECULIARITIES OF SLANG USAGE IN CRIME FICTION BASED ON THE WORK “CLOSE TO HOME” BY CARA HUNTER****Логінова Л.В.,***orcid.org/0000-0003-2263-9457**старший викладач кафедри філології**Одеського національного морського університету***Смаркалова А.К.,***orcid.org/0000-0002-8631-2915**асистент кафедри філології**Одеського національного морського університету*

Стаття досліджує особливості використання сленгу в кримінальній літературі, зокрема на основі твору Кари Хантер “Close to Home”. Сленг відіграє значну роль у повсякденному житті людини. Він охоплює майже всі аспекти життя і описує майже всі ситуації, окрім банальних та нудних, оскільки сленгові слова часто виникають внаслідок емоційної реакції мовця в процесі розмови. Науковці часто описують сленг як «мова з закатаними рукавами, яскрава, різка, нахабна і сповнена гумору». Без сленгу рідко відбувається справжня розмова.

У сучасній літературі використання сленгу письменниками стало тенденцією, яка сприяє тіснішій взаємодії між автором і читачем. Тому метою цієї статті є дослідити особливості сленгу в кримінальному романі. Серед основних завдань дослідження можна виділити наступні: надання теоретичної інформації про сленг в англійській мові, визначення типів та функцій такої експресивно забарвленої лексики сучасної англійської мови як сленг, розгляд семантичної класифікації сленгу та аналіз його використання в англійській художній літературі.

Таким чином, дослідження у даній роботі базується на кримінальному романі “Close to Home” випущеному у 2017 році британською авторкою Карою Хантер. Широке використання сленгових слів і виразів в цьому кримінальному фікшені можна пояснити специфічними стилістичними цілями автору, в яких сленг служить художнім інструментом. Таким чином, особливості вибору лексики автором обумовлені необхідністю яскравого і реалістичного відображення концепції «детективного розслідування» протягом усього наративу, а також освітніми і культурними особливостями персонажів (наприклад, представників поліції, школярів, маргіналізованих осіб), їх професійними характеристиками або походженням (наприклад, британське, арабське суспільства), віковими групами, гендерними ролями та іншими аспектами.

Ключові слова: лексика, сленг, сленгізми, експресивно забарвлена лексика, стилістичні прийоми.

The article examines the peculiarities of slang usage in crime fiction, focusing on Cara Hunter’s work “Close to Home”. Slang plays a significant role in everyday life. It spans nearly all aspects of life and describes almost every situation, except for mundane ones, as slang words often emerge from the speaker’s emotional response to the subject of conversation. Scholars often describe slang as a “language with its sleeves rolled up, colorful, pointed, brash, and bristling with humor.” Without slang, genuine conversation is seldom achieved.

In modern literature, the use of slang by writers has become a trend that fosters closer interaction between the author and the reader. Therefore, the aim of this article is to explore the peculiarities of slang in crime fiction. The primary objectives of this research are to provide theoretical information about slang in the English language, identify the types and functions of expressively colored vocabulary in contemporary English, examine the semantic classification of slang, and analyze its usage in English fiction.

The analysis in this article is based on the crime fiction book “Close to Home” by Cara Hunter. The peculiarities of slang usage in crime fiction can be attributed to the author’s extensive use of slang words and phrases for specific stylistic purposes, where slang serves as an artistic tool. Thus, the author’s choice of vocabulary is influenced by the need for a vivid and lifelike representation of the “detective investigation” concept throughout the narrative, as well as by the educational and cultural backgrounds of the characters (e.g., police representatives, schoolchildren, marginalized individuals), their professional and regional characteristics (e.g., British, Arab societies), age groups, gender roles, and so on.

Key words: lexicon, slang, slangisms, expressively colored vocabulary, stylistic devices.

Постановка проблеми. В сучасній лінгвістичній науці сленг є унікальним феноменом та важливою складовою розмовної англійської мови. З одного боку, дослідники часто сприймають його як чужорідний, надмірний елемент, що не відповідає образу освіченої людини. З іншого боку, спостерігається активне проникнення слен-

гової лексики в усі сфери людського життя, включаючи сучасну літературу. Можна вважати, що сленг є одним із засобів, через який англійська мова еволюціонує, оновлюється та збагачується емоційністю й виразністю.

Люди, які використовують сленг, незалежно від мови, прагнуть створити особливу, характерну

конотацію в процесі спілкування. Це яскраво простежується на сторінках літературних творів, у текстах популярних пісень, а також на кіно- та телевізійних екранах.

Сленг у художніх текстах впливає на читача, формує його світогляд, поведінку, а також сприйняття й оцінку навколишнього світу, а постійні трансформації сленгізмів роблять їх мовним маркером покоління.

Актуальність дослідження полягає у стрімкому поширенні сленгізмів у соціально-культурній сфері, а саме в літературних творах, переважно в діалогах персонажів, що належать до відповідних соціальних і професійних прошарків суспільства. В сучасній літературі вживання письмемним сленгу стає тенденцією, що сприяє тіснішому встановленню контакту між автором і читачем, наближає читача до «реальності» в якій існують персонажі, та розкриває їх соціокультурні особливості. Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю більш повного виявлення та всебічного вивчення специфіки використання англійського сленгу в сучасній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням стрімкого поширення феномену англійського сленгу останнім часом займалися такі науковці як Е. Партрідж, Панченко О. І., Андреева І. О., Волковська Д. Л., Загребнюк Ю. Івахненко Т. П., Клименко О. Л. та інші. Проте питання специфіки відтворення сленгу в сучасній художній англійській літературі вимагає подальшого вивчення та дослідження, оскільки наразі воно недостатньо розглянуте в сучасному мовознавстві.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення специфіки відтворення сленгу в сучасній англійській літературі. В процесі важливо виконати наступні завдання: висвітлити теоретичні відомості про сленг в англійській мові, розглянути семантичну класифікацію сленгізмів та проаналізувати вживання сленгу в англійській художній літературі на прикладі кримінального фікшена.

Виклад основного матеріалу. Фактично, етимологія слова «сленг» невідома вченим. Уперше термін *slang* було зафіксовано у 1750 році зі значенням «мова вулиці» [1, с. 228]. З 1756 року «сленг» зазначається у Великому Оксфордському словнику в значенні «низька, вульгарна мова» («*language of a low and vulgar type*»). А з 1801 року термін використовувався стосовно будь-яких професійних чи соціальних груп [2, с. 25]. На сьогоднішній день Кембриджський словник англійської мови визначає поняття «сленг» як «дуже неформальна мова, що використовується, особливо

в усному спілкуванні, певними групами людей і іноді містить слова, які не є ввічливими» або «неформальна мова, якою зазвичай розмовляють, а не пишуть, та яка використовується окремими групами людей, наприклад «армійський сленг» [3]. Багато сленгової лексики дійсно використовуються лише певними соціальними групами. Використання сленгу передбачає легкі, неформальні стосунки між людьми та допомагає зміцнити їх соціальну ідентичність.

Сленг охоплює майже всі сфери життя та описує більшість ситуацій, за винятком тих, що позбавлені емоційності. Така лексика виникає як результат особистого ставлення мовця до теми розмови. Сленг зароджується в різних соціальних структурах і згодом сприяє збереженню та трансформації соціальної різноманітності.

Також варто відзначити, що з плином часу деякі сленгові слова використовуються все ширше і перестають вважатися сленгом. Наприклад, слова «*cab*», «*pub*», «*flu*» спочатку були сленговими, але тепер вважаються стандартними [4, с. 73]. Багато сленгових слів зникають через кілька років або навіть раніше, а регулярне введення нових слів на їх заміну допомагає зберегти мову живою.

В залежності від сфери його вживання, сленг поділяється на загальний та спеціальний [5, с. 14]. Загальний сленг можна трактувати як відносно стабільну та усталену систему, яка широко використовується у повсякденній мові та є зрозумілою для багатьох. Спеціальний сленг науковці характеризують у своїх працях як таку мовну категорію, що охоплює різні явища, включаючи просторіччя, жаргонізми, професіоналізми, арготизми та різні соціолекти [6, с. 203]. Проте, важливо відмітити, що однієї універсальної класифікації сленгу, яка візьме до уваги всі його найвизначніші риси все ще не існує.

Багато лінгвістів не схвалюють сленг. Вони вважають його неповноцінною мовою та проявом «розпаду» словникового запасу. Значна частина поганої репутації сленгу зберігається через те, що сленг все ще часто вважається «вульгарним» поняттям, оскільки він часто вживається в неформальній розмові та супроводжується граматичними помилками і нецензурною лексикою. Можна навіть зустріти думку, що сленг – це деградація англійської мови [4, с. 73].

Більш того, серед науковців існує думка, що сленг може бути легко зловжитим, і самі лексичні одиниці сленгу можуть стати нудними, якщо використовуються надмірно часто. Сленг швидко застаріває і, в цілому, характеризується відсутністю стабільності.

Так само сленг вважається недоцільним для використання у певних сферах, включаючи офіційні виступи, ділові листи та академічну письмову форму, так як сленговий вираз може стати причиною втрати точності у комунікації. Однак розумне використання сленгу сприяє «жвавому» мовленню та письму. Розглядаючи англійський сленг одразу потрібно повідомити про те, що він є дуже багатофункціональним [7, с. 61]. Сленг є важливою частиною будь-якої мови, оскільки сприяє її життєздатності і забезпечує появу великої кількості барвистих та корисних слів.

Важливо зазначити, що поповнення словникового запасу сленгу в сучасному світі відбувається з різних джерел [8, с. 6]:

- сучасна музична культура;
- арготизми, пов'язані з алкогольною продукцією, наркотиками, з місцями позбавлення волі;
- комп'ютерні технології;
- комп'ютерні ігри, фільми, мультфільми;
- захоплення молоді, хобі;
- запозичення з іншомовних слів.

В залежності від області функціонування сленг можна класифікувати за наступними функціями [5, с. 13–14]:

- функція ідентифікації – її сутність проявляється в тому, що люди, які використовують сленг, як правило зараховують себе до тієї чи іншої спільноти, до певної групи. Використання сленгу, властивого саме цій спільноті, дозволяє людям ідентифікувати себе з нею, відчувати себе більш згуртованим;

- комунікативна функція, в рамках якої сленг є мовою внутрішньо-групового спілкування;

- оціночна функція – сленгізми виражають ставлення мовця до людини, предмету, певної події, тощо;

- творча функція – сленг допомагає «збагатити» мову новими лексичними одиницями, які не є літературно-внормованими та не мають адекватних еквівалентів у мові – реципієнті;

- функція кодифікації, сутність якої проявляється в тому, що сленгові вирази роблять дискурс втаємниченим для «звичайних», неприналежних до певної соціальної групи осіб;

- емоційно-експресивна функція, яка реалізується в тому, що сленг допомагає висловити емоції і почуття, зчинити психоемоційний вплив на читача.

За лексико-семантичними групами виділяється наступна класифікація сленгізмів [9, с. 192]:

- стосунки між людьми;
- фізична діяльність;
- захоплення або вільний час;
- людина та навколишній світ.

Враховуючи функціональне різноманіття, слід зазначити, що для аналізу особливостей використання сленгу в кримінальному романі Кари Хантер “Close to Home” найбільш доцільними є вище згадані класифікації сленгу.

Crime fiction або кримінальна література, до якої відноситься цикл творів “DI Adam Fawley series” Кари Хантер, з першою книгою “Close to Home”, є кримінальним фікшеном. Події твору відбуваються у місті Оксфорд, Великобританія та розкриваються в процесі детективного розслідування у зв'язку з вчиненням деякого кримінального правопорушення, а розповідь ведеться з точки зору (POV) головного детективу відділення Thames Valley Police, Адама Фаулі (DI Adam Fawley).

Використання сленгу має велике значення в художніх творах кримінального жанру, так як він, нарівні з ідіомами, епітетами, метафорами та метоніміями, є образним втіленням концепту «детективне розслідування» [10, с. 757]. Відповідно, широке використання сленгізмів характерні для представників правоохоронної та криміналістичної сфери. Вживання сленгу персонажами твору додає їхнім образам реалістичності та емоційності, а оповіданню – новизни, екстремальності та конфліктності. Образність і експресивність, велика частотність вживання нелітературної лексики сприяє її асиміляції в літературній. І тому сленгізми широко запозичуються літературною мовою для поповнення її експресивних засобів. Саме слова, запозичені зі сленгу, з їх виразністю та експресивністю, здатні не стільки номінувати предмет, поняття, скільки дати йому характеристику тому у багатьох випадках набувають у літературній мові особливої популярності [11, с. 70].

Також, вибір автором сленгізмів у процесі написання твору, визначається не лише неформальною (або формальною) ситуацією в ході подій та професійними особливостям, а й освітнім і культурним походженням персонажів, їх віковою групою та регіональними особливостями.

У тексті твору [12] для аналізу нами було обрано 177 одиниць-сленгізмів, включаючи:

- 113 одиниць англійського загального сленгу (*bullying, needling, squabbling, hate campaign, old biddy, Cabbage Patch doll, vultures, he-pig, airhead, bum, psycho, philistine, sicko, weirdo, to set the bar, to rack one's brains, nailed it, rise to the bait, bang about, to rebuke, trot out, to glut, wrong-foot, disembody, walk on eggshells, to sit on one's arse, to nag at, walk of the cock, to need a sick bag, to gape, to get into scrapes, to catch drift, to witter, divulge, to bone up on, whale of, kickback, time-waster, girly*

crap; same old, nonstarter; call for; to take a sip, lager; amazey, sludge, über; point-blank, impasse, have kittens, tantrum, hardcore stuff, martyred, flip a lid, knottedness, hullabaloo, gingham cloth, high-viz jacket (від high-visibility) grubby trousers, kecks, off the hook, elevenish, the belle of the ball, pastyface, flat-footed, bloke, trainspotter; mainstay, nada, to throw tantrums, archetypal alpha male, elfin, sassy, bully, mollycoddled, opaque, blinkered, mini-me, fake, kiddie, sanguine, hefty, cocky, swivel, grand, bundle, dunno (від I do not know), sitcom (від situation comedy), pls (від please), obv (від obvious), stats (від statistics), GSOH (від good sense of humor), BFF (best friends forever), telly (від television), FB (від facebook), somethin' (від something), mags (від magazines), r (від are), B4 (від before), hubby (від husband), seccy (від secretary), tack (від tactics), 'fraid (від afraid), app (від application) loco (від locomotive), awesum (від awesome), blaze, trending, googling, a media circus, avatar, profile pic, troll);

64 одиниць англійського спеціального сленгу, серед яких:

- 15 професіоналізмів (*sex offender, grooming, keep tabs on, DI (від Detective Inspector), DC (від Detective Constable), SOCO (від Scenes of Crime Officer), CSI (від Crime Scenes Investigation), CID (від Criminal Investigation Department), Acting DS (від Detective Sergeant), ACC (від Assistant chief constable), CPS (від The Crown Prosecution Service), NSPCC (від National Society for the Prevention of Cruelty to Children) RIP (від rest in peace), CID (від Criminal Investigation Department), CPS (від Child Protective Services)*);

- 42 жаргонізми (*old buzzard, scam, bastard, nosy little sod, bastard, tosser, puker, Zit-face, wanker, prat, fuckwit, peedo bastards, git, bimbo, falling arse over tit, to get on my tits, fuck up, sexting, pissing out, back off, the whole bloody lot, bleeding obvious, pigsty, scum, effing, sod all, fat chance, sodding, poxy, bleeding obvious, blimey, the nuts, shit! crap, skunk, balls of steel, catty, dumper, dumpee, knack, piece of piss, fag*);

- 7 арготизмів (*plods, copper, cop, jab, knock off, smack, bloke*).

Сленгізми були поділені відповідно до розглянутої нами класифікації, в залежності від області функціонування та за лексико-семантичними групами, з метою надання відомостей про функції вживання сленгу в творі, емоції та стан героїв.

За частотою вживання в тексті твору Кари Хантер "Close to Home" загальний сленг за лексико-семантичними групами можна розподілити у порядку зменшення:

- «людина та навколишній світ» – 70 сленгових одиниць із 113 (61,9%);

- «фізична діяльність» – 22 сленгові одиниці із 113 (19,5%);

- «стосунки між людьми» – 14 сленгових одиниць із 113 (12,4%);

- «захоплення або вільний час» – 7 сленгових одиниць із 113 (6,2%).

Відповідно, спеціальний сленг розподілюється за лексико-семантичними групами у відповідному порядку від найчисленнішої групи:

- «людина та навколишній світ» – 32 сленгові одиниці із 64 (50%);

- «стосунки між людьми» – 18 сленгових одиниць із 64 (28,12%);

- «фізична діяльність» – 10 сленгових одиниць із 64 (15,63%);

- «захоплення або вільний час» – 4 сленгові одиниці із 64 (6,25%).

Відповідно, розподіл представлено у таблиці 1.

Таким чином, можна зробити висновок, що сленгізми, що відносяться до лексико-семантичної групи «людина та навколишній світ» є найбільш розповсюдженими у творі Кари Хантер "Close to Home". Найменш розповсюдженою лексикою є лексика групи «захоплення або вільний час».

Така специфіка вживання сленгу в crime fiction пояснюється широким залученням автором розмовної мови з метою привертання уваги як до відтінків думки та емоційних оцінок сказаного

Таблиця 1

Спеціальний сленг за лексико-семантичними групами

Лексико-семантичні групи	Спеціальний сленг		
	Професіоналізми	Жаргонізми	Арготизми
«людина та навколишній світ»	12 сленгових одиниць із 15 (80%)	18 сленгових одиниць із 42 (42,86%)	2 сленгові одиниці із 7 (28,57%)
«фізична діяльність»	2 сленгові одиниці із 15 (13,33%)	6 сленгових одиниць із 42 (14,29%)	2 сленгові одиниці із 7 (28,57%)
«стосунки між людьми»	1 сленгова одиниця із 15 (6,67%)	14 сленгових одиниць із 42 (33,33%)	3 сленгові одиниці із 7 (42,86%)
«захоплення або вільний час»	0 сленгових одиниць із 15 (0%)	4 сленгові одиниці із 42 (9,52%)	0 сленгових одиниць із 7 (0%)

персонажами, тобто для забезпечення жвавості, реалістичності та експресивності тексту.

В процесі даного аналізу також було визначено, що загальний сленг в процесі використання його автором в тексті твору “Close to Home” виконує комунікативну функцію, оціночну функцію, творчу функцію, функцію кодифікації та емоційно-експресивну функцію. Відповідно, професіоналізми, як спеціальний сленг, виконують функцію ідентифікації та функцію кодифікації. Жаргонізми при використанні в творі виконують оціночну функцію емоційно-експресивну та творчу функцію. Арготизми, в свою чергу, виконують функцію кодифікації.

Висновки. В процесі вивчення особливостей вживання сленгу в crime fiction на матеріалі твору Кари Хантер “Close to Home” було розглянуто теоретичні відомості сленг в англійській мові, Також вивчено сленг як основне джерело неформальної, «живої» лексики, досліджено його історію, семантичну класифікацію та джерела формування, а також специфіку відтворення сленгу в сучасних англомовних художніх творах.

Аналіз вживання сленгізмів у творі Кари Хантер “Close to Home” показав, що в сучасній англомовній літературі використовується як загальний, так і спеціальний сленг, включаючи професіоналізми, жаргонізми та арготизми. Це створює особливий колорит і образну характеристику персонажів та дозволяє автору емоційно наблизити читача до своїх персонажів.

Визначено, що загальний сленг в тексті виконує комунікативну, оціночну, творчу, кодифікаційну та емоційно-експресивну функції. Професіоналізми виконують функцію ідентифікації та кодифікації, жаргонізми – оціночну, емоційно-експресивну та творчу функції, а арготизми – функцію кодифікації.

За частотою вживання в тексті твору Кари Хантер “Close to Home” сленгізми, що відносяться до лексико-семантичної групи «людина та навколишній світ» були виявлені найбільш розповсюдженими у творі Кари Хантер “Close to Home”. Найменш розповсюдженою лексикою виявилася лексика групи «захоплення або вільний час».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науменко Л. М. Молодіжний сленг–реалії сьогодення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Т. 34. С. 227–230. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npkpnu_fil_2013_34_63.pdf.
2. Пилипей Ю. А. Походження терміна сленг в англійській мові. Міжнародна науково-практична конференція «МОВА, ЛІТЕРАТУРА І КУЛЬТУРА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ». 2018. С. 24–27. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/3829/1/Pohodzhenya_ter.pdf
3. Meaning of slang in English. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/slang>.
4. Загребнюк Ю. Етимологія сленгу в іноземній мові (англійській). Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2019. Вип. 3. С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2019.190293>
5. Андрєєва, І. О., Волковська, Д. Л. Особливості функціонування сленгізмів у романі Джона Гріна «LOOKING FOR ALASKA». *Нова філологія*. 2018. № 74. С. 12–17. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-74-02>
6. Подопрігора, П. Г., Голуб О. М., Суфіксація як продуктивний спосіб утворення американських сленгізмів. *Актуальні питання сучасної науки та освіти*. 2013. С. 23-25. URL: <https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/filfak/2013.pdf#page=203>
7. Бабенко О. В., Лисий В. Значення та вживання сленгу в англійській мові в сучасному світі. *Zbiór artykułów naukowych*. 2016. С. 60–63. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_53/53-5.pdf#page=60.
8. Рекунов, Є. Є. Специфіка відтворення сленгу в перекладах художніх текстів: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Є. Є. Рекунов ; наук. керівник: канд. філол. н., доцент О. М. Шапошник ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, Ф-т іноземної філології, Кафедра перекладознавства та прикладної лінгвістики. Херсон : ХДУ, 2020. 43 с.
9. Панченко О. І. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ. "Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University", Series: "Philology. Journalism". 2021. Vol. 1, no. 2. P. 190–194. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/32>.
10. Єсипенко Н., Гаранович М. Актуалізація концепту детективне розслідування (на матеріалі детективного роману Тесс Геррітсен “Хірург”). The 6th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development”. 2021. November 24–26, 2021, BoScience Publisher, Chicago, USA. С. 756–760. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14346/1/MODERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT-24-26.11.21.pdf#page=756>.
11. Клименко О. Л. Сленг і його взаємовідносини з літературною мовою. *Вісник Запорізького державного університету*. 1998. Вип. 1. С. 68–70.
12. Hunter C. Close to Home. Penguin, 2017. 385 p.

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ
АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ****HISTORY OF DEVELOPMENT AND COMMUNICATIVE PECULIARITIES
OF THE DISCOURSE OF ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL SPOTS****Прохоров М.Г.,***orcid.org/0000-0002-5827-2602**кандидат політичних наук,**асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Статтю присвячено вивченню дискурсу англійськомовних політичних слотів. У статті аналізується історія розвитку та встановлюються комунікативні особливості вказаного типу дискурсу. Політичний спот є рекламним роликом з просування певного політичного кандидата або партії. Політичний спот є також складним полімодальним типом дискурсу, що поєднує в собі ознаки рекламного та політичного дискурсу, актуалізованого вербальними та невербальними засобами.

Історія розвитку дискурсу англійськомовного політичного споту визначається його поступовим змістовим та аудіовізуальним ускладненням: від формату питання-відповідь, до контрастної політичної реклами, що містить позитивну або негативну характеристику суб'єктів політичної реальності, політичну символіку, візуальні метафори та політичні міфи.

Комунікативні особливості дискурсу англійськомовних політичних слотів визначаються ситуацією його створення та репродукування, характеристиками адресата та адресанта, каналом передачі, задіяними кодами повідомлення, за допомогою яких він твориться. Адресантом вказаного дискурсу є політичний суб'єкт, образ якого створюється та характеристики якого надаються у політичному споті. Його адресатом є громадяни країни – потенційні виборці. Каналом передачі політичних слотів є телебачення та Інтернет. Зміст та його композиційно-структурна організація повідомлення політичного споту, актуалізованого полімодальним дискурсом, визначається його комунікативно-прагматичним призначенням, що полягає у формуванні ціннісних уявлень та настанов адресата про політичний суб'єкт споту.

Композиційно-структурними елементами англійськомовного полімодального дискурсу є вводна, основна та заключна частина, представлена ехо-фразою чи слоганом. Комунікативно-прагматичним призначенням ввідної частини є введення теми та встановлення контакту з адресатом. Основна частина скерована на інформування та переконання адресата. Заключна частина сприяє підсумовуванню змісту основного тексту, спонукає адресата до дії, скороченню дистанції між адресантом і адресатом.

Ключові слова: англійська мова, історія розвитку, комунікативні особливості, політичний спот, полімодальний дискурс.

The article is devoted to the study of the discourse of English-language political spots. History of development and its communicative peculiarities are analyzed in the article. Political spot is a commercial, promoting a certain political candidate or party. A political spot is also a complex polymodal type of discourse that combines features of advertising and political discourse actualized by verbal and non-verbal means.

The history of the discourse development of the English-language political spot is determined by its gradual content and audiovisual complexity: from a question-answer format to a contrasting political advertisement containing positive or negative description of political personality, political symbols, myths, as well as visual metaphors.

Communicative features of the discourse of English-language political spots are determined by the situation of its creation and reproduction, characteristics of the addressor and the addressee, the transmission channel, codes with the help of which it is created. The addressor of the discourse is a political personality whose image is created and whose characteristics are described in the political spot. Its addressee is the citizens of the country, who are potential voters. Television and the Internet are main channels used for broadcasting of political spots. The content, compositional and structural organization of the message of the political spot, actualized by a polymodal discourse, is predetermined by its communicative and pragmatic purpose, i.e. formation of valuable perceptions and attitudes of the addressee about the political individual of the spot.

The compositional and structural elements of the English-language polymodal discourse are represented by introduction, main and final part, represented by an echo phrase or a slogan. The communicative and pragmatic purpose of the introductory part is to introduce the topic and establish contact with the addressee. Informing and persuading the addressee is the aim of the main part of the discourse. Its final part contributes to summarizing the content of the main text, encouraging the addressee to act, and shortening the distance between the addressor and the addressee.

Key words: the English language, history of development, communicative peculiarities, political spot, polymodal discourse.

Постановка проблеми. Політичний дискурс займає вагомe місце в сучасних суспільствах, що зумовлює його популярність як об'єкта та матеріалу дослідження. Визначений тип дискурсу є вельми різномірним, представлений зокрема таким видом комунікації як політичний спот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча англійськомовна політична комунікація є однією із найбільш досліджених серед інших, що виявляють її численні розвідки [1–4; 6], такий її вид як політичний спот не став окремим об'єктом дослідження й донині. **Метою** цієї статті є опис історії розвитку та комунікативних особливостей дискурсу англійськомовних політичних спотів. Завдання статті полягають у наданні характеристики політичному слоту, з'ясуванні екстралінгвальних факторів появи та розвитку дискурсу англійськомовних політичних спотів, встановленні їх комунікативних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Політичний спот являє собою політичний рекламний ролик тривалістю від 15 секунд до 5 хвилин, мета якого полягає у спонуканні глядача до певного типу політичної поведінки, наприклад, переконання його проголосувати за того чи іншого політичного кандидата чи партії. Політичний спот фактично виступає особливим полімодальним типом дискурсу політичної реклами, який з'явився у США.

Зауважимо, що в західній і західноєвропейській літературі поряд із терміном «політичний спот» для позначення політичного рекламного ролика використовуються наступні позначення: *televised political spot advertisement* [7, с. 32], *political spot ad* [15, с. 242], *political commercial* [9, с. 24]. Перевага надається при цьому терміну *political spot* власне через ємний зміст лексеми *spot*, про що зокрема свідчать її дефініції: *spot* – «*n. a brief announcement or advertisement inserted between regular radio or television programmes* [12, с. 932]; *spot* – «*n. 1. A television or radio advertisement. Television commercials are typically fifteen (:15), thirty (:30), or sixty (:60) seconds in duration 2. A place or time slot in a broadcast schedule <.> 3. The slot allocated for an item within a television or radio program*» [11, с. 799]; *spot* – «*10: a brief announcement or advertisement broadcast between scheduled radio or television programs*», «*11: a brief segment or report on a broadcast especially of news*» [13, с. 401].

Усі наведені визначення вказують на те, що спот може бути дискурсом як телевізійного, так і радіожанру, що поєднує в собі ознаки рекламної та політичної комунікації. Визначений вид дискурсу не можна назвати новими. Передумовою до його створення стала експансія телебачення

в Америці в 50-ті рр. ХХ століття, що ознаменувала собою початок «ери телебачення».

Перші політичні споти було створено американським рекламістом агенства «Ted Bates Agency», копірайтером Р. Рівзом для президентської передвиборчої кампанії 1952 року Дуайта Девіда Ейзенхауера, тридцять четвертого президента США. Для майбутнього президента Р. Рівз розробив і підготував серію із двадцяти восьми 20-ти секундних і 60-ти секундних чорно-білих телевізійних роликів під загальною назвою «Ейзенхауер відповідає Америці» (*Eisenhower Answers America*) [7, с. 22].

Ці ролики були достатньо прості як за структурою, так і за сюжетом, через що їх прийнято першими прикладами, так званих, «примітивних» спотів. Вони будувалися за моделлю «питання–відповідь»: Д. Ейзенхауер відповідає на питання громадян країни за основними пунктами його передвиборчої програми. Ролики розпочинались і закінчувались із простою графічною заставкою, що містила назву серії та вказівку на спонсора повідомлення, наприклад:

A POLITICAL ANNOUNCEMENT PAID FOR BY CITIZENS FOR EISENHOWER [7, с. 23].

В якості моделі для своїх рекламних повідомлень Р. Рівз використовував комерційні телевізійні відеоролики, що просували товари та послуги. Саме йому належить новаторська ідея про те, що, якщо телевізійна реклама допомагає продати товари, то вона може допомогти і в «продажу» політика [7, с. 23]. Через зазначене комерційні ролики можна вважати «генетичними попередникам» політичного споту.

Важливою епохальною рисою у розвитку політичного споту можна вважати публікацію рекламного ролика із назвою «I Like Ike» [8]. Цей рекламний ролик було створено для майбутнього президента Д. Ейзенхауером Р. Діснеєм, молодшим братом В. Діснея, засновника компанії «The Walt Disney Company». Його було виконано в стилі типового диснеєвського мультфільму. Ролик можна вважати першим прикладом контрастної політичної реклами, оскільки він містить в собі не тільки похвалу президента, але й приховану критику опонента, зокрема конкурента Д. Ейзенхауера, кандидата від Демократичної партії Е. Стівенсона. Перемога Д. Ейзенхауера на виборах продемонструвала ефективність політичної реклами в форматі споту. З 1952 року політичний спот міцно увійшов до інструментарію передвиборчої боротьби [7, с. 24].

У 1956 році у президентських перегонях почали з'являтися перші негативні політичні споти. Їх

поява була підготовлена політичними спотами 1952 року, що містили імпліцитну критику опонентів. Найбільш яскравим прикладом негативного політичного споту можна вважати серію спотів «How's That Again, General?» кандидата від Демократичної партії Е. Стівенсона, спрямованих проти його конкурента Д. Ейзенхауера, який був на той час діючим президентом країни [9, с. 27].

З 60-х рр. XX століття в центрі уваги в політичному споті опинилось конструювання іміджу кандидатів в президенти. Так, наприклад, із 506 спотів, які було показано на американському телебаченні в період з 1960 по 1984 рр., тільки 15% містили інформацію про політичні програми кандидатів, у той час, як 57% фокусувалось на їх іміджах (особистісних і професійних якостях, захопленнях, сім'ї та ін.). Конструювання позитивного іміджу кандидата та негативного іміджу його опонента було метою передвиборчої кампанії [9, с. 45].

Ще однією тенденцією в розвитку політичного споту в 60-ті рр. XX століття стало використання політичної символіки та міфів [9, с. 54]. Дискурс подібних політичних спотів не містив ніяких фактів і нічого не пояснював. Він апелював до прихованих емоцій і страхів людини.

Так, наприклад, перший і найбільш відомий спот такого типу «Peace, Little Girl» [14] апелював до страху американців про те, що у розпал Холодної війни один із кандидатів в президенти США, республіканець Б. Голдуотер, в силу імпульсивності свого характеру може використати ядерну зброю проти СРСР. Спот тривав лише одну хвилину та вийшов до етеру лише один раз, але його було достатньо, щоб викликати колосальний суспільний резонанс та принести перемогу Л. Джонсону.

Спот «Peace, Little Girl» вважається одним із найбільш яскравих у історії людства прикладом дискурсу споту-атаки [9, с. 61]. Напад на конкурента відбувається шляхом створення тривожних образів, що апелюють до наявних у глядачів негативних емоцій про конкурента. Атака має імпліцитний характер, що робить її максимально ефективною.

Яскравий приклад вживання політичної символіки для маніпуляції свідомістю глядача знаходимо в 30-секундному споті «Beag», опублікованому в межах президентської кампанії 1984 року республіканця Рональда Рейгана [5]. В роликі показано протистояння бурого ведмеда і людини зі зброєю. Побачивши людину, ведмідь відступає. Для того, щоб відігнати ведмеда, людині навіть не доводиться знімати рушницю з плеча.

Оскільки ведмідь вважався традиційним політичним символом СРСР, протистояння між ведмедем і людиною в заданому контексті можна вважати візуальною метафорою Холодної війни. Відеоряд закінчується кадром із надписом *PRESIDENT REAGAN Prepared for Peace* [5], що дозволяє «впізнати» Р. Рейгана в образі людини, яка віджахнула ведмеда без єдиного пострілу.

У 1968 року політичні споти вже транслювались у кольорі. У 1980 році основним форматом політичного споту став 30-ти секундний відеоролик [7, с. 129]. З часів появи перших роликів політичні споти змінилися: значно розширився репертуар спецефектів і монтажних прийомів, що дозволили підсилити його якість. Також з'явився ще один канал поширення політичного споту – Інтернет. Web-формат надав можливість адресанта експериментувати як із формою, так і зі змістом ролику.

У останні десятиріччя зросла тенденція до негативізації політичного споту. Так, у межах президентських перегон 2020 року було опубліковано 70 000 політичних спотів, 92% із яких, тобто менш ніж один спот із десяти, були негативними або контрастними [17, с. 188]. Політичні споти публікувалися не тільки на національному, але й на місцевому телебаченні, включаючи кабельні канали.

Дискурс англійськомовних політичних спотів є нині особливим видом полімодальної комунікації, що поєднує вербальну та невербальну складову, яка є аудіовізуальною (відео, музика, спецефекти тощо). Комунікативні особливості англійськомовного дискурсу політичного споту визначаються умовами спілкування, в яких він створюється та функціонує.

Ключовими складовими подібної ситуації, що фактично являє собою складний комунікативний акт, є *адресант*, який надсилає *повідомлення адресату*. Комунікація відбувається під впливом таких факторів, як *контекст*, що сприяє розумінню змісту повідомлення адресату. Її організацію визначає *код*, який є знаковою системою або комбінацією знакових систем, а також *канал*, через яких проходить повідомлення.

Адресантом політичного споту є, як правило, політичний актор та його спонсори – кандидат на політичну посаду, політична партія, політичний рух, зацікавлена група, суспільно-політична організація, а адресатом – цільовий глядач / слухач / читач повідомлення. Адресант політичної реклами, що є реальним, може виступати перед адресатом, намагаючись вигідно представити себе, створити про себе позитивну суспільно думку.

Зауважимо, що адресант сучасної політичної реклами та політичного споту може бути і віртуальним: вигаданим експертом, карикатурним опонентом тощо. Так, наприклад, у політичному споті «Turn out the lights» (2015 р.) Ліберальної партії Канади розповідь ведеться від імені Стівена Харпера (Stephen Harper) – лідера конкуруючої Консервативної партії [16]. У ролик показується, як політик працює в своєму кабінеті. Він також вимовляє палку промову про необхідність важко працювати на благо країни. Його промову супроводжує текст на екрані. Замість цитат про досягнення консерваторів у тексті наводяться цитати, що демонструють їх помилки:

Most of the decisions you have to make in this job are hard ones. You have to confront [RCMP LAY 31 CRIMINAL CHARGES AGAINST SENATOR MIKE DUFFY] [TORONTO STAR – JULY 17, 2014] issues you never expected. [“IT IS DIFFICULT TO FIND ECONOMISTS... WHO THINK INCOME SPLITTING IS A SOUND ECONOMIC POLICY”] [LOUIS-PHILIPPE ROCHON, LAURENTIAN UNIVERSITY – OCTOBER 30, 2014] You can't be bound by ideology, you don't have the luxury of ignoring problems [STEPHEN HARPER SKIPS U.N. CLIMATE SUMMIT] [CBC – SEPTEMBER 23, 2014] or only making popular choices. You just work hard and try to make the best decisions possible for Canada. [After ten years...] And on a good day, you get to go home feeling [Let's turn out the lights on the Harper Decade.] you lived up to the job. [It's time for change.] [Authorized by the registered agent for the Liberal Party of Canada.] [Liberal] [Learn more at liberal.ca] [16].

Цільовим адресатом вказаного політичного ролику, а також інших політичних спотів, є об'єкт політичного процесу – громадяни країни, які беруть участь у виборах, тобто електорат. Спілкування між адресантом і адресатом при цьому відбувається в єдиному часовому та соціокультурному контексті. Адресант відправляє адресату повідомлення у вигляді інформації про предмет реклами – політичного кандидата, партію, політичні погляди, політичну програму, політичний символ, політичну акцію. Контакт між учасниками спілкування забезпечується засобами масової інформації – телебаченням і Інтернетом.

Полімодальний характер цих двох каналів комунікації зумовлює семіотичне ускладнення тексту політичного споту, що складається із вербального коду, іконічного портретного коду (відеокоду), звукового коду (музичного коду, звукових спецефектів). Для комунікативного акту «політичний спот» характерні при цьому ретроспек-

тивність або проспективність, а також звернення до реальної та нереальної події.

Аналіз емпіричного матеріалу вказує на те, що в тексті політичного споту можна виявити елементи, характерні для його «генетичного попередника» – комерційного рекламного тексту. До композиційно-структурних елементів рекламного тексту відносять слоган, заголовок, основний рекламний текст і ехо-фразу або заголовок, підзаголовок, основний текст, слоган, ехо-фразу, яка є факультативним елементом [10, с. 24].

Композиційний каркас сучасних традиційних англійськомовних політичних спотів складається, як правило, з ввідного блоку, основного тексту, заключного блоку, представленого зокрема ехо-фразою. Кожний із визначених елементів має своє комунікативно-прагматичне навантаження. Так, ввідний блок реалізує такі комунікативні настанови: інформування адресата про тему споту, встановлення контакту з адресатом.

Основний блок є облігаторною частиною політичного споту. Як правило, цей елемент безпосередньо скеровано на інформування та переконання адресата. Інформація, що міститься в основному тексті, може стосуватися як кандидата, за якого фактично агітують проголосувати виборців, його конкурентів, його політичної програми тощо. Вербальні та невербальні засоби, що вживаються у визначеному блоці, є, як правило, засобами актуалізації опозиції СВІЙ–ЧУЖИЙ, де свій є позитивно представленим кандидатом для адресата, на відміну від негативно (не позитивно) представленого опонента.

Наведемо прикладом негативної репрезентації одного із кандидатів на майбутню посаду президента у основному блоці політичного споту:

Crowd: Obama! Obama! Obama! [Four Years Ago] [America elected the BIGGEST CELEBRITY IN THE WORLD] [AND AMERICA GOT ONE COOL PRESIDENT].

Voiceover: Uhh yeah!

TV host: Preezy of the United Steezy.

Barack Obama (singing): I'm so in love with you...

Voiceover: Uhh yeah!

Barack Obama: He's a jackass. He's a jackass.

[BUT AFTER 4 YEARS of a CELEBRITY PRESIDENT...]

Crowd: Obama! Obama!

[1 in 2 recent college grads are JOBLESS or UNDEREMPLOYED] [Associated Press, 4/23/12]. [85% MOVING BACK IN with their parents] [Time, 5/10/11]. [“STUDENT LOAN DEBT exceeds ONE TRILLION DOLLARS”] [NPR, 4/24/12].

Crowd: Obama! Obama! Obama! Obama!

[AFTER 4 YEARS OF A CELEBRITY PRESIDENT IS YOUR LIFE ANY BETTER?]. [PAID FOR BY AMERICAN CROSSROADS. NOT AUTHORIZED BY ANY CANDIDATE OR CANDIDATE'S COMMITTEE. WWW.AMERICANCROSSROADS.ORG].

Voiceover: Uhh yeah! [AmericanCrossroads.org] [6, с. 189].

Заключний блок дискурсу політичного споту найчастіше представлений ехо-фразою чи слоганом, яка може виконувати різні функції: підсумовувати зміст основного тексту, спонукати адресата до дії, сприяти скороченню дистанції між адресантом і адресатом. Вказаний блок не завжди є наявним у англійськомовному політичному споті, що свідчить про його факультативність.

Висновки та перспективи дослідження.

Таким чином, політичний спот є різновидом політичної реклами, типом полімодального дискурсу, що поєднує в собі ознаки рекламного та політичного дискурсів. Комунікативні особливості досліджуваного нами дискурсу визначаються умовами спілкування, власне контекстом, в якому він створюється та функціонує, характеристиками його адресата та адресанта, каналу його передачі. Зміст вказаного дискурсу та його композиційно-структурна організація зумовлені його призначенням, що полягає у формуванні ціннісних переконань про певного політичного суб'єкта чи суб'єктів з метою його / їх подальшого підтримання чи не підтримання масовим адресатом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващук Т. М. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 33. С. 182–185.
2. Куц Е. О. Дейкитичні засоби вираження етнічних упереджень в англійськомовному дискурсі британських і американських політиків. *Південний архів*. 2018. № 72. Т. 2. С. 53–56.
3. Куц Е. О. Аксіологічні стратегії та тактики в упередженому мовленні американських і російських політиків. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2016. № 3. С. 97–101.
4. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 39. С. 218–221.
5. Bear. Political ad. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FErYyPMblll> (дата звернення 22.08.2024).
6. Fairclough I. *Political Discourse Analysis*. London : Routledge, 2012. 280 p.
7. Fowler E. F., Franz M. *Political Advertising in the United States*. London : Routledge, 2016. 234 p.
8. I like Ike. Political ad. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YP7Wa>
9. UPA (дата звернення 20.08.2024).
10. Jone D. A. *Political Campaigning in the U.S.: Managing the Chaos*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2020. 256 p.
11. Keiko T. *Advertising Language: A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain and Japan*. London : Routledge, 2005. 212 p.
12. *Longman Dictionary of the English Language* / ed. by A. S. Hornby. London : Longman, 1992. 1528 p.
13. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* / ed. by F. C. Mish. Massachusetts, Springfield: Merriam Webster, 2016. 1623 p.
14. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / ed. by D. Summersy. London: Oxford Univ. Press, 1974. 568 p.
15. Peace, Little Girl. Political ad. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-ynEiRvxazU> (дата звернення 21.08.2024).
16. Perloff R. M. *The Dynamics of Political Communication : Media and Politics in a Digital Age* / 2-nd ed. London : Routledge, 2017. 512 p.
17. Turn out the Lights. Political ad. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9 Yyirby_ow (дата звернення 23.08.2024).
18. West M. D. *Air Wars: Television Advertising and Social Media in Election Campaigns, 1952–2016*. Washington : CQ Press, 2022. 192 p.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ СЕГМЕНТІВ
ПОНЯТІЙНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ УКРАЇНА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ
НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ)**

**ACTUALISATION OF THE COGNITIVE AND SEMANTIC SEGMENTS
OF THE CONCEPTUAL COMPONENT OF THE CONCEPT 'UKRAINE'
(BASED ON THE TEXTS OF THE GERMAN-LANGUAGE MEDIA)**

Семенюк Т.П.,

orcid.org/0000-0001-6832-0551

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Бондарчук О.Ю.,

orcid.org/0000-0001-5922-5253

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню когнітивно-семантичних сегментів понятійного складника концепту УКРАЇНА, які є ключовими одиницями номінативного поля аналізованого концепту. Концепт УКРАЇНА належить до етноспецифічних мовних репрезентантів, які характерні для певної етнічної групи або культури та відображають особливості мови, мислення та цінностей певного народу. Досліджуваний концепт має польову структуру, яка містить понятійний, образно-асоціативний та ціннісний складники. У науковій розвідці здійснено ґрунтовний аналіз даних лексикографічних джерел, на основі яких описано понятійний складник концепту УКРАЇНА, вербалізатори якого віднесено до ядерної зони номінативного поля аналізованого концепту. Шляхом контекстуального та когнітивно-семантичного аналізу виокремлено мовні одиниці, які репрезентують понятійний складник концепту УКРАЇНА та формують приядерну зону його номінативного поля. До ядерної зони номінативного поля відносимо співзвучну з аналізованим концептом лексему-номінатор «Україна» та її похідні, утворені суфіксальним способом та основоскладанням: *Ukrainer, Ukrainisch, Ukrainisierung, Entukrainisierung, Ukraine-Konflikt, Ukraine-Krieg, Russland-Ukraine Krieg*. До приядерної зони належать когнітивно-семантичні сегменти аналізованого концепту, які сигналізують про його суспільні, політичні, культурні, географічні та соціальні характеристики: назва столиці та інших міст України: *Kyjiw, Lwiw, Luzk, Donezk, Odessa usw.*; області та регіони України: *Kyjiwer Gebiet, Osten der Ukraine, Westen der Ukraine, Süden der Ukraine, Norden der Ukraine, Zentrum der Ukraine usw.*; прізвища президента та інших високопосадовців: *Wolodymyr Selenskyj, Dmytro Kyleba usw.*; назви площ та вулиць: *Maidan, Nesaleshnosti Straße* тощо.

Ключові слова: концепт, концепт УКРАЇНА, номінативне поле концепту, ядерна та приядерна зони номінативного поля.

The article is devoted to the study of cognitive and semantic segments of the conceptual component of the concept UKRAINE, which are the key units of the nominal field of the analysed concept. The concept UKRAINE belongs to the ethnospecific linguistic representatives that are characteristic of a certain ethnic group or culture and reflect the peculiarities of the language, thinking, and values of certain nation. Each concept has a field structure that includes conceptual, image-associative, and valuable components. The article represents a thorough analysis of lexicographic sources, based on which the conceptual part of the concept UKRAINE is described, the verbalizers of which are attributed to the nuclear zone of the nominal field of the analysed concept. Using the contextual and cognitive-semantic analysis, the linguistic units representing the conceptual component of the concept UKRAINE and forming the near-nuclear zone of its nominal field are singled out. The core zone of the nominal field includes the nominal lexeme „Ukraine“ and its derivatives formed by suffixation and stem formation: *Ukrainer, Ukrainisch, Ukrainisierung, Entukrainisierung, Ukraine-Konflikt, Ukraine-Krieg, Russland-Ukraine Krieg*. The core zone includes the cognitive-semantic segments of the analyzed concept that signal its social, political, cultural, geographical and social characteristics: the name of the capital and other cities of Ukraine: *Kyjiw, Lwiw, Luzk, Donezk, Odessa, etc.*; oblasts and regions of Ukraine: *Kyjiwer Gebiet, Osten der Ukraine, Westen der Ukraine, Süden der Ukraine, Norden der Ukraine, Zentrum der Ukraine, etc.*; names of the president and other high-ranking officials: *Wolodymyr Selenskyj, Dmytro Kyleba, etc.*; names of squares and streets: *Maidan, Nesaleshnosti Straße, etc.*

Key words: concept, concept UKRAINE, nominal field of the concept, nuclear and near-nuclear zones of the nominal field.

Постановка проблеми. Концепт УКРАЇНА досить часто зустрічається на сторінках німецьких засобів масової інформації, що свідчить про те, що взята для аналізу ментальна одиниця знаходить своє вербальне вираження у світобаченні

німецької лінгвоспільноти. До 2014 року про Україну у німецькомовному та європейському просторі говорили не багато. Аналізуючи пресу Німеччини та німецькомовних країн, знаходимо підтвердження наших думок: «Європа відкрила

для себе сутність України після Революції гідності, але європейці майже нічого не знають про країну та українців в цілому та сформували багато кліше» [3]. О. Бутирський виділяє такі теми, які стосуються України та які реально можна знайти у ЗМІ іноземною мовою: – політична криза; – Україна як плацдарм боротьби за сфери впливу між двома гігантами: Росією та США; – зближення України й Росії; – зміна українського уряду; – візит Папи Римського в Україну; – Україна ювілейна: 10 років незалежності; – Україна кримінальна: справа Солтиса [1, с. 54].

Після 24 лютого 2022 року, з часу вторгнення країни-агресора на територію нашої держави, тема війни росії проти України є досить актуальною в Німеччині та німецькомовних країнах, оскільки війна в Україні змінила й життя німецькомовного суспільства, спричинивши ще одну хвилю біженців на територію, зокрема, Німецької Федеративної Республіки та спонукавши Німеччину до активних дій щодо допомоги Україні.

Якою німецька та німецькомовна лінгвоспільноти бачать Україну, які позитивні чи негативні конотації притаманні образу нашої Батьківщини у просторі демократичного та консервативного суспільства Німеччини та німецькомовних країн – ці питання стали підґрунтям для нашого дослідження. Уважаємо пресу надзвичайно важливим інформаційним джерелом та інструментом впливу на реципієнтів, тому саме тексти німецькомовних ЗМІ на тему України ми обрали об'єктом свого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання дослідження. Підґрунтям розвитку досліджень когнітивного напрямку в Україні є теоретичні й практичні праці вітчизняних науковців, серед яких В. Л. Іващенко, А. М. Приходько, П. В. Прохорова, О. О. Селіванова, Т. П. Семенюк, І. С. Шевченко та інші. Дослідженням образу України у західних ЗМІ займалися О. А. Бутирський, І. В. Хоменська та інші. Роботи дослідників спрямовані на виокремлення стереотипів про Україну, а також тенденцій та чинників формування образу України. Вербалізація концепту УКРАЇНА на матеріалі німецької мови досліджена не достатньо, тому **завданням** нашої наукової розвідки є виокремлення вербальних репрезентантів понятійного складника досліджуваного концепту у площині німецьких засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Як відомо «концепт» є базовим поняттям когнітивної лінгвістики. Проте через його багатогранність

не існує однастайності думок щодо його визначення. П. В. Прохорова зазначає, що концепт як лінгвокультурне поняття пов'язується і з індивідуальним, і з колективним досвідом вербального світопізнання певної етноспільноти та має лінгвокультурологічну інформацію, позначену етнокультурними особливостями [5, с. 47]. Отож, концепти є ментальними одиницями, які інкорпують у собі відбиток історичного, соціального й культурного буття лінгвоспільноти.

О. О. Селіванова визначає концепт як інформаційну когнітивну структуру свідомості, певним чином організовану та вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосистеми. До ознак концепту дослідниця відносить неізолюваність, тобто зв'язаність з іншими концептами; відкритість як невичерпність їхнього змісту; наявність їх у межах певним чином організованих концептуальних доменів, які є фоном концепту; цілісність і нежорстку структурованість; динамізм та креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим знанням, уточнюватися [6, с. 417–418]. Як стає зрозуміло із наведеного визначення концепту, досліджуване явище є таким, яке постійно модифікується під впливом соціальних, культурних та політичних чинників, що робить концепт завжди актуальним об'єктом когнітивних досліджень.

Концептами є культурно марковані ментальні одиниці внутрішнього світу людини, які відображають її знання і досвід як представника певної етнічної лінгвоспільноти [7, с. 134]. У своєму дослідженні під концептом розуміємо культурно-детерміновану одиницю психічних та ментальних ресурсів свідомості людини, яка відображає зміст здобутих знань, досвіду, а також тих цінностей, які сформувались у процесі пізнання світу індивідом.

Опис концепту як ментальної одиниці включає аналіз засобів його мовної репрезентації, сукупність яких становить його номінативне поле. Науковці пропонують репрезентувати концепт як структуру, що має ядро і периферію. Ядро становлять словникові значення лексеми (план змісту), а периферію формує суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації. Виокремлюємо ядро, приядерну зону, ближню та дальню периферію. Ядро концепту представлено, на нашу думку, ключовою лексемою-репрезентантом, яка репрезентує понятійну сторону концепту; до приядерної зони належать похідні аналізованого концепту; ближня периферія представлена дистрибуцією ключового слова; а саме асоціативними зв'язками з іншими кон-

цептами; поглибленою інформацією, суб'єктивними досвідними знаннями, конотативними елементами тощо. До дальньої периферії відносимо образні характеристики концепту, вербалізовані, передусім, метафоричними номінаціями.

У науковій розвідці розглянемо понятійний складник концепту УКРАЇНА, який охоплює ядерну та приядерну зони номінативного поля аналізованого концепту.

Основним та найчастотнішим вербалізатором концепту УКРАЇНА є однойменна лексема, німецькою мовою «**die UKRAINE**» – іменник, жіночий рід, етнотопонім (*Substantiv, weiblich, Ethnotoponym*) [11]. У тлумачних словниках лексемі Україна тлумачать як: «*Staat im Südwesten Osteuropas*» [9], «*ein seit 1991 unabhängiger Staat in Osteuropa*» [10].

Походження лексичної одиниці УКРАЇНА визначається її положенням: «*Ukraine bedeutet Grenzland. Der Begriff bezeichnet die Regionen an der Grenze zur Steppe, der Trennlinie zwischen der sesshaften und der nomadischen Zivilisation, welche für die ältere Geschichtsschreibung in Osteuropa von grundlegender Bedeutung ist*» [11]. Отож, аналіз понятійного складника концепту свідчить про те, що Україна є країною «*Land*», «*Staat*», яка включає певні географічно та адміністративно відмежовані одна від одної території: *Karpatenukraine, Karpato-Ukraine, Nordukraine, Ostukraine, Südukraine, Westukraine, Gebiet Wolhynien, Riwne Gebiet* [12]. Війна на території України, яка триває з 24 лютого 2024 року надає аналізованому концептові нових когнітивних ознак та характеристик, які відображаються у його структурі, яка має форму номінативного поля.

Аналіз наукових розвідок науковців, серед яких С. О. Застровська, В. Л. Іващенко, А. М. Приходько, О. О. Селіванова, Т. П. Семенюк, показали, що структура концепту має форму номінативного поля, яке має ядерну зону з найбільш частотними вербалізаторами, які відображають його понятійний складник, та периферію, яка містить конотативні та образні характеристики концепту. Номінативне поле концепту УКРАЇНА сформоване у вигляді ядра, приядерної зони, ближньої та дальньої периферій. Окрім власне лексеми «**Ukraine**», яка співзвучна з аналізованим концептом, важливими вербальними репрезентантами концепту УКРАЇНА є синонімічні субститути ядерного-номінатора, які повністю чи майже повністю відтворюють її значення. Оскільки концепт УКРАЇНА відноситься до суспільно-політичних ментальних утворень та є топонімом, зокрема етнотопонімом, то складно

говорити про його синонімічний ряд, зважаючи на те, що топоніми є універсальними знаками лінгвосеміотичної системи, які не мають собі синонімічних лексичних одиниць, а можуть бути представлені описовим шляхом або репрезентацією певних складових ментального явища. Щодо концепту УКРАЇНА, вважаємо, що синонімічною може бути назва народу, який живе на території України – українці (нім. «**Ukrainer**»).

Похідні лексичної одиниці, так само як і синоніми, налажать до її лексико-семантичного поля, що дозволяє віднести похідні концепту УКРАЇНА, утворені суфіксальним способом та основоскладанням, до ядерної зони: *Ukrainer, Ukrainisch, Ukrainisierung, Entukrainisierung, Ukraine-Konflikt, Ukraine-Krieg, Russland-Ukraine Krieg*.

До приядерної зони номінативного поля концепту УКРАЇНА належать також ті лексичні одиниці, які тематично пов'язані з аналізованим концептом та репрезентують Україну як країну, як у значенні географічного положення, адміністративного поділу, так суспільної сфери й політичного устрою.

І. Хоменська зазначає, що у концепті регулярно активізуються семантико-когнітивні сегменти: *країна (адміністративно-територіальне утворення, географічне положення (клімат, природа), культура, територія, яка має свої кордони, держава у Східній Європі, у південно-західній частині Східноєвропейської рівнини. Найбільша за площею країна на Європейському просторі); *держава (форма правління, влада, політичні, економічні, міжнародні компоненти, суверенітет, незалежність); *край (рідна земля, батьківщина, територія, яка належить громадянам); *Україна – народ (мова, нація, освіта, ментальність, духовність) [8, с. 82]. Отже, Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова, унітарна держава, республіка.

В ході дослідження було встановлено, що приядерна зона концепту УКРАЇНА в німецькомовних ЗМІ періоду 2022–2024 р.р. представлена мовними одиницями, які апелюють різних аспектів, які пов'язані з Україною. Сюди відносимо такі когнітивно-семантичні сегменти концепту УКРАЇНА:

1) **назву столиці України – Kyjiw / Kiew**. Столиця нашої держави репрезентована у публіцистичних джерелах як у значенні географічного положення, так і в значенні керівництва країни:

а) **Київ як адміністративний центр Київської області та столиця України:**

– «*Kiew verteidigt sich seit dem 24. Februar 2022 gegen den russischen Angriffskrieg*» [RND.de].

б) **Київ як центр прийняття політичних рішень:**

– «**Kiew** meldet Geländegewinne an der Front bei Robotyne» [ZDF];

– «**Kiew** meldet Zerstörung russischer Kommandozentrale auf der Krim» [Spiegel];

– «Zugleich hält **Kiew** klar an seinen Kriegszielen fest» [faz.net].

в) **Київ як осередок військової сили України:**

– «**Kiew** greift die russische Luftaufklärung an» [faz.net];

– «Wie **Kiew**s Angriffe Russlands Flotte treffen»;

– «**Kiew** greift Krim mit Drohnen und Raketen an», [ZDF].

2) **ім'я президента України та інших високопосадовців:**

– «Während der ukrainische **Präsident Selenskyj** in Davos um weitere Milliarden und Waffenlieferungen wirbt,...» [BR24]; «Im selben Monat habe Jens Plötner – der außenpolitische Berater von Scholz – mit dem Selenskyj-Vertrauten **Andrij Yermak** telefoniert und dabei auch über Nord Stream gesprochen, heißt es» [ZDF]; «In den neuen Arbeitszimmern des ukrainischen Oberbefehlshaber **Saluschnyj** wurde eine Abhörvorrichtung gefunden» [Spiegel]; «**Witali Klitschko** ist Bürgermeister von Kiew. Zusammen mit seinem Bruder **Wladimir** mobilisiert er die Bevölkerung und internationale Hilfe. Sie wollen die Hauptstadt um jeden Preis verteidigen» [NZZ]; «Die Ukraine will nach den Worten von Außenminister **Dmytro Kuleba** in diesem Jahr die Lufthoheit im eigenen Land im Krieg gegen Russland erlangen» [AFP]; «Finanzminister **Marchenko** warnt nach SPIEGEL-Informationen vor »katastrophalen Auswirkungen«, auch für die EU» [Spiegel].

3) **державну українську мову:**

– «**Ukrainisch** galt als Aushängeschild für die wiedergewonnene Identität, die von der Sowjetunion geraubt und vernichtet worden war» [Spiegel].

– Umfragen zeigen, wie sich die Sprachensituation in der Ukraine gewandelt hat. Während **Ukrainisch** auch im Süden und Westen immer populärer wird, geht die Verwendung des Russischen allmählich zurück» [bpb].

4) **назви областей та регіонів України:** «Während die Ukrainerinnen und Ukrainer **im Osten des Landes** noch immer kämpfen, arbeitet man in anderen Landesteilen mühsam die Kriegsschäden auf. Zu Besuch in einer Fabrik, die versucht, zur Normalität zurückzukehren» [Spiegel].

5) **назви міст, площ та вулиць:**

– «Die Stadt **Butscha**, im Norden der Ukraine und Vorort der Hauptstadt **Kiew**, wurde im Frühjahr

dieses Jahres zum Schauplatz für Massentötung und Folter ukrainischer Zivilistinnen und Zivilisten. Russische Soldaten sollen über 400 Menschen getötet haben» [FAZ].

– «Schwere Kämpfe wurden einmal mehr aus dem Gebiet um die seit Monaten umkämpfte ostukrainische Stadt **Bachmut** gemeldet» [Spiegel].

– «Zu ihrem Unabhängigkeitstag am 24. August 2023 reiht die Ukraine zerstörte und erbeutete Fahrzeuge Russlands auf. Impressionen von der **Chreschtschatyk**» [fr.de].

б) **назви організацій та важливі об'єкти в умовах війни:**

– «Seit Wochen harren Widerstandskämpfer, Verwundete und Familien mit Kindern im **Stahlwerk von Mariupol** aus» [NZZ]; «Gebiet um **AKW Saporischja** erneut vermint» [NZZ]; «Schwere Gefechte wurden auch von den **Frontabschnitten Kupjansk, Lyman, Marjinka** und vom ukrainischen Brückenkopf am Südufer des Dnipro gemeldet» [Handelsblatt]; *Russische Soldaten haben das Sperrgebiet von **Tschernobyl** eingenommen* [SZ.de]; «Der erneute Raketenangriff habe das ukrainische Energiesystem beträchtlich beschädigt, heißt es vonseiten des **Energieversorgers Ukrenergo**» [Spiegel]; «Der ukrainische Komiker **Serhiy Prytula** will seinem Land 100 gebrauchte Panzer-Fahrzeuge zur Verfügung stellen. Bezahlt werden diese von der nach ihm benannten «**Prytula Foundation**», die seit Beginn des Krieges Geld für die Ausstattung der Streitkräfte sammelt» [t-online].

7) **українські прізвища та прізвища Героїв, які загинули за незалежність, демократію та свободу:**

– «Wegen Menschen wie **Mustafa Najjem, Switlana Salischtschuk und Serhi Leschtschenko** wandte sich die Ukraine vor acht Jahren dem Westen zu» [NZZ].

– «Die (ukrainischen) Angriffe wurden auf einer Breite von drei Kilometern und einer Tiefe von 2,6 Kilometern durchgeführt», sagte der Gründer des umstrittenen ukrainischen Asow-Regiments, **Andrij Bilezkyj**» [NZZ].

– «**Serhi Krawtschenko** wurde im Dezember 2022 nahe Bachmut schwer verwundet» [NZZ];

– «Es soll sich um den 29-jährigen Major **Stepan Tarabalka**, besser bekannt als „Geist von Kiew“, handeln» [focus.de];

Отже, понятійний складник концепту УКРАЇНА включає вербалізатори, які займають ядерну й приядерну зони номінативного поля концепту Україна. До ядерної зони номінативного поля відносимо співзвучну з аналізованим концептом лексему «Україна» та її похідні,

утворені суфіксальним способом та основокладанням: *Ukrainer, Ukrainisch, Ukrainisierung, Entukrainisierung, Ukraine-Konflikt, Ukraine-Krieg, Russland-Ukraine Krieg*. До приядерної зони належать когнітивно-семантичні сегменти аналізовного концепту, які сигналізують про його суспільні, політичні, культурні, географічні та соціальні характеристики: назва столиці та інших міст України: *Kyjiw, Lwiw, Luzk, Donezk, Odessa usw.*; області та регіони України: *Kyjiwer Gebiet,*

Osten der Ukraine, Westen der Ukraine, Süden der Ukraine, Norden der Ukraine, Zentrum der Ukraine usw.; прізвище президента та інших високопосадовців: *Wolodymyr Selenskyj, Dmytro Kyleba usw.*; назви площ та вулиць: *Maidan, Nesaeshnosti Straße usw.*

Перспектив дослідження вбачаємо у порівняльному аналізі вербальних засобів вираження досліджуваного концепту на матеріалах німецько- та англомовних засобів масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутирський О. А. Україна у дзеркалі західних ЗМІ. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. Журналістика*. 2003. Вип. 11. С. 53–54.
2. Іващенко В. Л. Функціональна топологія концептів як одиниць культури. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 390–397.
3. Огляд німецьких ЗМІ про ситуацію в Україні (30 листопада – 6 грудня) : веб-сайт. URL: <https://uacrisis.org/de/38336-deutsch-30-november-bis-6-dezember-2015-was-deutschsprachige-medien-zur-ukraine-berichteten> (дата звернення: 10.05.2024).
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивнодискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/437121/> (дата звернення: 19.05.2024).
5. Прохорова П. В. Антропоцентрипетальні концепти як доміанти німецькомовної картини світу: монографія. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт». 2014. 162 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К. 2008. 712 с.
7. Семенюк Т. П. Когнітивно-семантичні та прагматичні особливості німецькомовних полікодових текстів (на матеріалі комерційної реклами) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 257 с.
8. Хоменська І. В. Вербалізація концепту Україна в українському художньому дискурсі : автореферат дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 20 с.
9. Duden. URL: <https://www.duden.de/> (abgerufen am 25.04.2024).
10. DWDS. URL: <https://www.dwds.de/> (abgerufen am 20.04.2024).
11. Wortbedeutung. URL: <https://www.wortbedeutung.info/> (abgerufen am 8.04.2024).

**АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОСИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ:
ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ****ENGLISH MANAGEMENT TERMINOLOGY: ETYMOLOGICAL ASPECT****Сухачова Н.С.,***orcid.org/0000-0001-5618-4433**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу**Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»***Воскобойник В.І.,***orcid.org/0000-0003-3990-3082**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри романо-германської філології**Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка***Кононенко В.В.,***orcid.org/0000-0003-1078-6417**кандидат історичних наук, доцент,**доцент кафедри романо-германської філології**Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

У статті розглядаються етимологічні характеристики англійських термінів менеджменту, які є результатом морфологічного терміноутворення, а саме афіксації, словоскладання, конверсії. В афіксальному терміноутворенні переважають за чисельністю та продуктивністю афікси романського походження, які поєднуються переважно з кореневими та афіксальними твірними основами латинського та французького походження, що пояснюється історичним розвитком англійської мови. Значний вплив латинської мови на англійську пов'язаний з нормандським завоюванням Англії в 1066 році, а також використанням наукових термінів, які прийшли безпосередньо з латини під час римського правління в Англії в I–V століттях нашої ери. Домінування латинської та французької мов зумовило зменшення кількості запозичень з інших мов в англомовній термінології менеджменту. Наявність давньоскандинавських елементів серед термінів менеджменту пояснюється контактами англосаксів з вікінгами, які поселилися на британських островах у IX–X століттях. Складні терміни є переважно результатом поєднання двох основ різного походження (англійського та іншомовного (латинського, грецького, французького, італійського, давньоскандинавського)). Компонентами конверсивних термінів менеджменту є непохідні та похідні основи англійського та іншомовного (латинського й французького) походження, проте кореневі основи переважають, що вказує на те, що конверсія більш характерна для непохідних основ. Етимологія англійських термінів менеджменту зумовлюється історичними етапами розвитку англійської мови, яка зазнавала найбільшого впливу латинської та французької мов. Здатність словотворчих елементів з різною етимологічною характеристикою поєднуватися та утворювати терміни свідчить про продуктивність афіксації та словоскладання при творенні англійських термінів менеджменту.

Ключові слова: англомовна терміносистема менеджменту, термін менеджменту, етимологія, афіксація, словоскладання, конверсія.

The article considers the etymological characteristics of English management terms, which are the result of morphological term-formation, namely: affixation, compounding and conversion. Latin affixes dominate by number and productivity; they are combined mainly with Latin and French root and affixed derivational bases, which is explained by the historical development of the English language. A significant influence of Latin on English is associated with the Norman conquest of England in 1066, as well as the use of scientific terms that came directly from Latin during the Roman conquest of England in the 1st–5th centuries AD. The dominance of Latin and French in the life of the English people has led to the decreased number of borrowings from other languages in English management terminology. The presence of Old Scandinavian elements among management terms is explained by the contacts of the Anglo-Saxons with the Vikings who settled on the British Isles in the IX–X centuries. Compound terms are mostly the result of a combination of two derivational bases of different origins (English and foreign (Latin, Greek, French, Italian, Old Scandinavian)). The components of English management terms formed by conversion are non-derived and derived stems of English and foreign (Latin and French) origin, but root stems dominate; it indicates that conversion is more characteristic for English non-derived stems. The etymology of English management terms is determined by the historical development stages of the English language, which was most influenced by the Latin and French languages. The ability of derivational elements with different etymological characteristics to join together and form terms testifies to the productivity of affixation and compounding in English management term-formation.

Key words: English management terminology, management term, etymology, affixation, compounding, conversion.

Постановка проблеми. Геополітична, соціально-економічна та культурна інтеграція різних країн світу стирає між ними кордони в еру індустрії 5.0. Запорукою налагодження міжнародної бізнес-інтеграції є ефективне спілкування в різних сферах міжнародної діяльності. Англійська мова визнана міжнародною мовою бізнес-комунікацій, яка впливає на прийняття важливих суспільних, економічних та політичних рішень. Надання Україні Європейською радою статусу кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2023 р., безумовно, актуалізує потребу в налагодженні бізнес-комунікацій українськими політиками, бізнесменами, науковцями, освітянами та пересічними громадянами із зарубіжними партнерами. Прийняття Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» 04 червня 2024 року Верховною Радою України сприяє використанню англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування на всій території України в публічних сферах життя [5].

Однією з англомовних економічних субмов є терміносистема менеджменту, яка характеризується динамічністю та активним застосуванням у багатьох сферах людської діяльності. Це викликає потребу в її різносторонньому дослідженні, що сприятиме її розумінню та використанню як управлінцями, перекладачами, так і пересіченими громадянами. Саме це визначає актуальність дослідження англомовної термінології менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі англомовна термінологія менеджменту, як правило, вивчалася в складі економічної терміносистеми, «яка обслуговує сьогодні комплекс економічних наук: маркетинг, бухгалтерський облік, фінанси, менеджмент, статистику, оподаткування тощо» [3, с. 17]. Лінгвісти вивчали окремі аспекти англомовної термінології менеджменту, а саме: лексико-семантичні особливості англійських термінів менеджменту [4], дискурсивну специфіку англомовної терміносистеми менеджменту [8], її лінгвокогнітивні характеристики [10], способи творення та інновації в сфері англомовного менеджменту [1; 2; 6], особливості перекладу англійських термінів менеджменту українською мовою [7; 11]. Проте етимологічні особливості англійських термінів менеджменту ще не були предметом дослідження. Знання етимології англійських термінів менеджменту буде сприяти їх засвоєнню та відтворенню в мові тими, хто використовує англійську мову для спілкування в різних сферах міжнародної діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення етимологічних характеристик англійських термінів менеджменту, які є результатом

морфологічного термінотворення, а саме афіксації, словоскладання та конверсії. Для реалізації цієї мети були поставлені такі завдання: з'ясувати особливості етимології англійських непохідних термінів менеджменту; дослідити етимологічні характеристики афіксальних, складних та конверсивних термінів, які функціонують в англомовній терміносистемі менеджменту; виявити чинники, які впливають на етимологію англійської термінологічної лексики сфери менеджменту. Матеріалом дослідження стали 837 англійських термінів менеджменту, відібраних з лексикографічних джерел та наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка терміносистема є інститутом певної соціальної групи, яка включає систему термінів [9]. Термін менеджменту визначається як «слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям сфери управлінської діяльності, вступає у системні відношення з іншими словами чи словесними комплексами та утворює разом з ними відносно замкнену систему, характеризується високою інформативністю, точністю, тенденцією до однозначності та експресивної нейтральності» [10, с. 22]. Терміни менеджменту утворюють англомовну терміносистему менеджменту, яка має власні підсистеми: управління організацією (293 одиниці), управління людськими ресурсами (236 одиниць) та економіка праці (308 одиниць) [10, с. 22]. Крім цього, вона взаємодіє з суміжними підсистемами, такими як: юриспруденція, військова справа, політика, психологія, соціологія, техніка, освіта, комп'ютерні технології, засоби масової інформації, сільське господарство, медицина, спорт тощо.

Найбільш продуктивними способами творення англійських термінів менеджменту є афіксація (433 одиниці) та словоскладання (232 одиниці), що пояснюється загальною тенденцією в сучасній англійській мові до зростання кількості афіксальних та складних лексичних одиниць. Аналіз англійської термінолексики менеджменту демонструє, що 3,7% (57 одиниць) становлять кореневі непохідні терміни, а саме: іменники (49 одиниць), дієслова (7 одиниць) та прикметники (1 одиниця). Етимологія англійських непохідних основ термінів менеджменту представлена такими основами: а) кореневими основами англійського походження: *staff* – *итат співробітників, кадри, персонал*, *clerk* – *клерк, службовець контори, канцелярист, секретар*, *scab* – *скеб (робітник, який не бажає вступати в профспілку)*; б) кореневими основами іншомовного походження, як правило, французького та латинського: *vote* <*лат.*

vōtum> – голосування, балотування, *agenda* <лат. *agere*> – порядок денний, програма, план. Значна частина непохідних основ, що функціонують у сучасній терміносистемі менеджменту прийшли в англійську мову з латинської через французьку мову, наприклад: <лат. *gubernāre*> → <д.фр. *gouverner*> → *govern* – *управляти, регулювати, направляти, керувати; зумовлювати; впливати (на кого-небудь)*, <лат. *carrāria*> → <фр. *carrière*> → *career* – *кар'єра, професійний ріст*. Непохідні основи запозичені з інших мов (італійської, датської, скандинавської, російської) представлені в англійській терміносистемі менеджменту менше, наприклад: *to manage* <італ. *maneggiare*> – *керувати, управляти, завідувати, roster* <дат. *rooster*> – *графік (розклад) чергувань (документ, в якому вказаний час виконання службових обов'язків та час відпочинку для кожного робітника)*, *force* <д.сканд. *fors*> – *штат (снівробітники)*, *artel* <рос. *artel'*> – *артіль*.

Розглянемо походження основ англійських похідних термінів менеджменту, які є результатом морфологічного словотворення: афіксальних (префіксальних і суфіксальних), конверсивних та складних дериватів.

В утворенні префіксальних термінів сфери менеджменту беруть участь префікси германського (*be-, fore-, out-, over-, self-, under-, in-, up-*) та романського (*circum-, co-, contra-, counter-, de-, dis-, em-/en-, hyper-, in-, inter-, mal-, meta-, multi-, non-, post-, pre-, re-, retro-, sub-, super-, trans-*) походження, які можуть поєднуватися з такими основами: а) кореневими та афіксальними основами англійського походження (20%): *overtime* <д.англ. *tīma*> – *понадурочний час, cyberbusiness* <д.англ. *bisignis*> – *віртуальний бізнес, to outspend* <д.англ. *spendan*> – *перевершити (когось) за рівнем витрат, oversight* <д.англ. *sihth*> – *нагляд, контроль (законодавчий)*; б) кореневими й афіксальними твірними основами іншомовного походження, як правило, латинського та французького (65%): *foreperson* <лат. *persōna*> – *майстер, бригадир, начальник цеху, underproduce* <лат. *prōdūcere*> – *виробляти продукцію в недостатній кількості, to dismiss* <лат. *dimittere*> – *звільняти (з роботи), prearrange* <фр. *aranger*> – *планувати наперед; non-attendance* <д.фр. *attendre*> – *невихід (на роботу), прогул*; в) кореневими й афіксальними твірними основами, що походять з італійської, голландської, грецької та скандинавських мов (15%), наприклад: *sub-manager* <італ. *managgiare*> – *помічник керівника, помічник завідувача, malpractice* <лат.-гр. *praktikē*> – *неналежне виконання професійних функцій,*

mega-deal <гол. *dele*> – *значна фінансова угода, to outfit* <сканд. *fitja*> – *постачати обладнання*.

Етимологія твірних основ у складі суфіксальних термінів менеджменту в англійській також представлена частіше кореневими й афіксальними основами іншомовного (латинського чи французького) походження (68%): *clearance* <д.фр. *cler*> – *дозвіл, віза (на виконання робіт), direction* <лат. *dīrectus*> – *керівництво, управління, регулювання; розпорядження, інструкція, директива, qualified* <д.фр. *qualité*> – *кваліфікований, компетентний, classify* <лат. *classis*> – *класифікувати, departmentalize* <фр. *départir*> – *департаменталізувати (ділити що-небудь на підрозділи, відділи (напр., ділити організацію на функціональні підрозділи)), corporatedom* <лат. *corporatus*> – *все, що відноситься до корпорації*. У складі англійських суфіксальних термінів менеджменту нами також виявлені твірні основи, запозичені з італійської, датської, грецької та скандинавських мов (17%), наприклад: *manager* <італ. *maneggiare*> – *менеджер, керівник, директор, clocking* <дат. *clocke*> – *система обліку робітників на робочих місцях; вивчення затрат робочого часу на виконання ручних та машинних операцій, trustful* д.сканд. *traust* – *що заслуговує довіри, economize* <гр. *oikonomia*> – *економити, економно використовувати*. Кореневі основи англійського походження мають тенденцію до поєднання з суфіксами германського походження (15%): *headship* – *керівництво; керівна посада, salesman* – *продавець; торговий агент*.

Більшість твірних основ (68%), з якими поєднуються суфікси при утворенні термінів-дериватів, мають латинське або французьке походження. Серед продуктивних суфіксів також переважають суфікси романського походження *-al, -ance (-ence), -ant (-ent), -ate, -ee, -ion(-tion, -ation), -ism, -ist, -ity, -ment, -able/-ible, -ant/-ent, -ate, -ary/-ory, -ive, -ous, -ify, -ize*.

Результати аналізу свідчать, що в афіксальному творенні термінів менеджменту переважають за чисельністю та продуктивністю афікси романського походження, які поєднуються переважно з твірними основами латинського та французького походження, що пояснюється історичним розвитком англійської мови. Значний вплив латини є результатом завоювання Англії (Британії) римлянами, яке почалося в 43 році нашої ери і тривало близько 400 років, аж до початку V століття. Протягом цього періоду римляни поширювали свій вплив на економіку, освіту, медицину та соціальне життя. Латинська мова стала основною мовою адміністрації, правосуддя

та культури в римських провінціях Британських островів. Після відходу римлян, вплив латини продовжував відчуватися в багатьох сферах життя, особливо в праві, релігії та науковій термінології. Це пояснює домінування афіксів романського походження та основ термінів латинського походження в англійській термінології менеджменту.

Вторгнення норманів на територію Британії в 11 столітті зумовило значний вплив французької мови на англійську, що відповідно зменшило кількість слів скандинавського походження в сучасній англійській мові. Оскільки термінологія менеджменту широко використовувалася в багатьох суміжних термінологіях та побуті, вплив латинської та французької мов на її формування був дуже великий.

Використання в афіксальному термінотворенні твірних основ, які були запозичені з інших мов (італійської, датської, грецької, російської та скандинавських мов) пояснюється появою нових понять, котрі були запозичені з інших культур.

Афікси германського походження мають тенденцію до поєднання з твірними основами англійського походження, а синонімічні їм афікси романського походження – до поєднання з твірними основами іншомовного походження, переважно, латинського та французького.

Аналіз етимологічної характеристики твірних основ у складі англійських складних термінів сфери менеджменту представлена такими словотворчими елементами: а) поєднанням кореневих та афіксальних твірних основ англійського походження (25%): *headhunting* <д.анг. *hēafod* + д.анг. *huntian*> – «полювання за головами» (пошук управлінського персоналу неформальними методами з метою переманювання співробітників інших фірм, пропонуючи їм більш вигідні умови), *timesuck* <д.анг. *tīme* + д.анг. *sūcan*> – діяльність, яка потребує багато часу, *make-work* <д.анг. *macian* + д.анг. *weorc*> – штучні робочі місця (створюються для подолання безробіття), *featherbedding* <д.анг. *fether* + д.анг. *bedd*> – штучне роздування матраців; б) поєднанням твірних основ англійського та іншомовного (латинського, грецького, французького, італійського, давньоскандинавського) походження (47%): *flowchart* <д.анг. *fłowan* + лат., гр. *khartēs*> – схема процесу, діаграма послідовності діяльності; організаційна структура компанії, *workforce* <д.анг. *weorc* + лат. *fortia*> – робітники підприємства чи організації, *business-manager* <д.анг. *bisignis* + італ. *maneggiare*> – комерційний директор, *part-time* <лат. *pars* + д.анг. *tīma*> – неповністю зайнятий, частково безробітний

(про особу, яка працює менше традиційно встановленої та офіційно зафіксованої тривалості робочого дня), *clock-watch* <гол. *clocke* + д.анг. *wæccan*> – «поглядати на годинник», небажання працювати понаднормово; в) поєднанням двох основ іншомовного походження (28%), наприклад: *wage-cutting* <д.фр. *wagier* + сканд. *kutte*> – зменшення заробітної плати, *deskbound* <лат. *desca* + д.фр. *bond*> – канцелярський (про співробітника, що виконує сидячу роботу); *сидяча* (про роботу з паперами), *result-oriented* <лат. *resultāre* + лат. *oriēns*> – орієнтований на отримання результату, *sprawl-mart* <гол. *sprælle* + гол. *mart*> – збільшення території, які відводяться в містах під бізнесові забудови, *accident-prone* <лат. *accident* + лат. *prōnus*> – схильний до травм, аварій.

При утворенні складних термінів менеджменту етимологія основи, як правило, не має значення, оскільки цей тип термінотворення, в першу чергу, базується на семантичних зв'язках між основами, що поєднуються та утворюють цілісну лексичну одиницю. Більшість англійських складних термінів менеджменту є поєднанням двох основ різного походження: англійського та іншомовного. Здатність основ з різною етимологічною характеристикою утворювати складні терміни вказує на продуктивність словоскладання як способу термінотворення у сфері менеджменту.

Англійські конверсивні терміни менеджменту утворюються від корневих, афіксальних та складних основ англійського, іншомовного та змішаного походження. Однак, домінують твірні основи латинського та французького походження (51%), наприклад: *form* <лат. *forma*> – форма, бланк, анкета, формуляр; *порядок* → *form* – формувати, засновувати, організовувати, *designate* <лат. *designatus*> – призначати (на посаду) → *designate* – призначений (на посаду), *chief* <д.фр. *chief, chef*> – керівник, голова, лідер, шеф → *chief* – головний, керівний, старший (про службовий стан, посаду).

Англійські конверсивні терміни менеджменту, що утворилися від складних основ, включають переважно основи з різною етимологією (англійського та іншомовного походження), наприклад: *blacklist* <д.анг. *blæc* + фр. *liste*> – чорний список (список профспілкових активістів та інших «ненадійних» працівників, який розповсюджується серед роботодавців з метою попередження їх прийняття на роботу) → *to blacklist* – заносити до чорного списку, *brainstorm* <д.анг. *brægen* + гол. *storm*> – колективний метод вирішення проблеми → *brainstorm* – проводити колективне обго-

ворення, спільно вирішувати проблему (питання), *blackleg* <д.анг. *blæc* + д.сканд. *leggr*> – *штрейкбрехер* → *blackleg* – *бути штрейкбрехером* (*працювати, коли інші працівники страйкують*). Нами виявлений лише один конверсивний термін, що утворився від твірної основи, що включає два компоненти іншомовного походження: *blueprint* <д.фр. *bleu* + лат. *premere*> – *план, проект* → *blueprint* – *планувати, проектувати*.

Як бачимо, компонентами конверсивних термінів менеджменту є кореневі основи англійського походження, а також кореневі й суфіксальні основи іншомовного походження. Англійські конверсивні терміни менеджменту, що утворилися від складних основ, як правило, є поєднанням твірних основ англійського та іншомовного походження.

Висновки. Дослідження англійських термінів менеджменту, що є результатом морфологічного термінотворення (афіксації, словоскладання та конверсії), дозволяє зробити такі висновки: 1) в англійській терміносистемі менеджменту функціонує велика кількість афіксів романського походження; 2) афікси романського походження мають тенденцію поєднуватися з твірними основами латинського та французького походження; 3) домінування романських афіксів та основ латинського походження є результатом тривалого перебування Британських островів під владою римлян, а також впливом латини через старофранцузьку мову після нормандського завоювання Англії в 1066 році; у цей період в англійську мову ввійшло багато латинських термінів через французьку мову; 4) значна кількість основ французького походження в англійській термі-

носистемі менеджменту є результатом нормандського завоювання Англії в 1066 році; 5) давньо-скандинавські елементи проникли в англійську мову в період раннього середньовіччя завдяки контактам англосаксів з вікінгами, які поселилися на Британських островах у IX–X століттях; 6) використання в морфологічному термінотворенні твірних основ з інших мов (італійської, датської, грецької, російської) пояснюється появою нових понять, котрі були запозичені з інших культур; 7) складні терміни переважно є поєднанням двох основ різного походження (англійського та іншомовного), що вказує на продуктивність словоскладання як способу термінотворення у сфері менеджменту; 8) компонентами конверсивних термінів менеджменту є непохідні та похідні основи англійського та іншомовного (латинського та французького) походження, проте кореневі основи переважають, що вказує на те, що конверсія більш характерна для непохідних основ.

Таким чином, етимологічна характеристика англійських термінів менеджменту зумовлена історією розвитку англійської мови. Вона також визначає продуктивність афіксації та словоскладання в англійській терміносистемі менеджменту. Знання етимології терміна може полегшити його розуміння та відтворення в мові як управліннями, так і перекладачами.

Перспективою подальших розвідок може бути виявлення впливу етимологічних особливостей терміна на синтаксичне та семантичне термінотворення, а також чинників, які впливають на вибір етимології словотворчих елементів у процесі синтаксичного та семантичного термінотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бєлозьоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
2. Бортничук О. М., Пастушенко Л. П. Особливості словотворення у бізнесовому мовленні. *Наукова слащина професора Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2000. С. 35–38.
3. Воскобойник В. І., Іщенко В. Л. Особливості семантичної деривації в англійській економічній терміносистемі. *Мова і міжкультурна комунікація*. Збірник наукових праць. Випуск 2. Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 15–24.
4. Житнікова К. В. Фразеологічні одиниці в англійській терміносистемі менеджменту та маркетингу : семантико-прагматичний аспект (на матеріалі журналу «Journal of World Business») : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2008. 20 с.
5. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-IX#Text>.
6. Зацний Ю. А. Сучасне англійське суспільство і розвиток словникового складу англійської мови. Запоріжжя : Запорізький національний ун-тет, 2006. 443 с.
7. Коваленко О. В. Особливості перекладу економічних термінів з англійської українською мовою в текстах новин у мережі Інтернет. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 2. Ч. 3. 2020. С. 80–86.
8. Науменко Л. П. Сучасний англійський бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : монографія. Київ : Логос, 2008. 360 с.

9. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 206–211.

10. Сухачова Н. С. Структурно-семантичні й лінгвокогнітивні параметри англомовної терміносистеми менеджменту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2014. 278 с.

11. Циганюк В. М. Особливості перекладу англійських економічних текстів українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 16. 2021. С. 208–213.

THE EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF RECENT NEOLOGISMS

ЕВОЛЮЦІЯ МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСТАННІХ НЕОЛОГІЗМІВ

Chyrvonyi O.S.,

orcid.org/0009-0001-5127-4795

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Boris Hrinchenko Kyiv Metropolitan University*

This study examines linguistic innovations on social media platforms, analyzing a corpus of over 50 recent neologisms collected between 2016 and 2024. It investigates word formation processes, semantic domains, and sociolinguistic functions of these new terms to understand how language shapes online communication.

The methodology includes analysis of each neologism: its formation process, semantic categorization, and sociolinguistic functions. The study shows that blending is the most prevalent word formation process (40%), followed by affixation (21%), compounding (17%), and abbreviation (6%). Semantic analysis identified five primary domains: user types/roles (23%), online behaviors/practices (38%), platform-specific features/trends (19%), psychological/social phenomena (13%), and content types (7%).

The study displays the development of platform-specific language, showing how various social media ecosystems are a breeding ground for unique neologisms. Sociolinguistically, they serve functions such as in-group marking, commentary on digital culture, and determination of online/offline boundaries.

This research contributes to our understanding of contemporary sociolinguistic processes by illustrating the swift linguistic evolution in online contexts and the role of language in creating digital identities and communities. It demonstrates how neologisms help users navigate and describe their online experiences while reflecting further integration of digital culture into everyday life.

The results have implications for sociolinguistics and digital communication studies, showing the need for continued research into linguistic changes in online spaces and their potential impact on offline language use. The study emphasizes the importance of digital literacy in social media and provides practical insights into evolving online communication.

Key words: social media, neologisms, online communication, word formation, blending, sociolinguistics, euphemism.

Це дослідження вивчає лінгвістичні інновації в соціальних мережах, аналізуючи корпус із більш ніж 50 неологізмів, зібраних між 2016 та 2024 роками. Досліджуються процеси словотворення, семантичні домени та соціолінгвістичні функції цих нових слів, щоб зрозуміти, як мова впливає та формує онлайн-комунікацію.

Методологія включає аналіз кожного неологізму, в тому числі його процес формування, семантичну категоризацію та соціолінгвістичні функції. Результати демонструють, що телескопія є найпоширенішим процесом словотворення (40%), за нею йдуть афіксація (21%), словоскладання (17%) та скорочення (6%). Семантичний аналіз виявив п'ять основних доменів: типи/ролі користувачів (23%), онлайн-поведінка/практики (38%), специфічні функції/тренди (19%), психологічні/соціальні явища (13%) та типи контенту (7%).

Дослідження підкреслює розвиток мови, специфічної для соціальних платформ, демонструючи, як різні соціальні мережі сприяють появі унікальних неологізмів. З соціолінгвістичної точки зору, вони виконують такі функції, як маркування приналежності до групи, оцінка цифрової культури, та визначення онлайн/офлайн меж.

Це дослідження сприяє розумінню сучасних соціолінгвістичних процесів, ілюструючи швидку лінгвістичну еволюцію в онлайн-контекстах та роль мови у створенні цифрових ідентичностей і спільнот. Воно демонструє, як неологізми допомагають користувачам орієнтуватися та описувати свій онлайн-досвід, відображаючи подальшу інтеграцію цифрової культури у повсякденне життя.

Результати дослідження мають наслідки для соціолінгвістики та досліджень цифрової комунікації, показуючи необхідність подальших досліджень лінгвістичних змін в онлайн-просторах та їх потенційного впливу на офлайн використання мови. Дослідження підкреслює важливість цифрової грамотності в соціальних мережах і надає практичні уявлення про еволюцію онлайн-комунікації.

Ключові слова: соціальні мережі, неологізми, онлайн-комунікація, словотворення, телескопія, соціолінгвістика, евфемізм.

Introduction. The swift evolution of social media platforms and online culture has led to the creation of a vast array of new terminology. Linguistic innovations reflect not only the advance of technology, but are also shifting social interactions and communication

practices in digital spaces. As Thurlow and Mroczek note, “new media language” is a key site for understanding contemporary sociolinguistic processes [1].

Social media, according to Koronevych, “have a significant influence on spreading the new words and

expressions, since their ease of use encourages users to create, alter, and adopt newly coined lexemes as part of their online communication” [2, p. 92]. The neologisms coined within the social media serve multiple functions: they name new concepts and practices, facilitate in-group communication, and often comment on or criticize aspects of online culture. These terms can spread rapidly across platforms and enter mainstream discourse, highlighting the increasing influence of digital communication on language change.

This paper analyzes a corpus of recent social media-related neologisms to better understand linguistic innovation in digital spaces and its broader sociolinguistic implications. By examining word formation processes, semantic domains, and socio-pragmatic functions, we aim to shed light on how language adapts to and shapes online communication. The research also contributes to ongoing discussions about the impact of social media on language variation and change [3].

Methodology. The corpus consists of over 50 neologisms related to social media usage, collected from various online sources between 2016–2024. This timeframe was chosen to focus on recent linguistic innovations that reflect current trends in social media use and online culture.

The neologisms were sourced from:

- Technology, social media, and news websites (The Cut, Wired, NBC News);
- Online dictionaries specializing in internet slang (Word Spy, Cambridge Dictionary Blog of Neologisms);
- Academic publications on internet linguistics.

Each term was recorded along with its definition, etymology (where available), and example usage in context. Each neologism was analyzed for:

- a) Word formation process: Identifying the linguistic mechanism by which the new term was created (e.g., blending, affixation, compounding);
- b) Semantic domain: Categorizing the term based on its meaning and the aspect of social media culture it relates to;
- c) Associated platforms/communities: Noting any specific social media platforms or online subcultures particularly associated with the term;
- d) Sociolinguistic functions: Examining how the term is used in social contexts, its pragmatic functions, and its role in constructing or reflecting online identities and communities.

By using this methodology, we aimed to provide a comprehensive analysis of recent social media neologisms, offering insights into both linguistic processes and the sociocultural dynamics of online communication.

Results and Discussion

Word Formation Processes

The neologisms in our corpus demonstrate a variety of word formation processes, reflecting the creative and dynamic nature of language evolution in digital spaces. The most prominent processes observed were:

1. Blending (40%):

Blending was the most frequent word formation process, combining parts of two (or occasionally more) words to create a new term. This prevalence likely stems from blends’ ability to efficiently convey complex concepts in a memorable, often playful manner. Examples include: finfluencer (financial + influencer); shoefie (shoe + selfie); vaguebooking (vague + Facebooking); sharenting (sharing + parenting); petfluencer (pet + influencer); fitstagrammer (fitness + Instagrammer); plandid (planned + candid):

It’s hard to take a truly good candid photo, so we can all thank Instagram for making it socially acceptable to post “plandids” – pictures that have been meticulously planned to look as spontaneous as possible. [Watch: Instagram Influencers Explain How to Carefully Plan a Spontaneous Photo, The Cut, Sep 19, 2017]

Many of these blends incorporate established social media terminology (e.g., -fluencer, -gram, -stagram), demonstrating how new terms build on existing digital vernacular. This process creates a layered lexicon where understanding newer terms requires familiarity with earlier social media language.

2. Affixation (21%):

Affixation was the second most common process. This suggests that users are extending existing words to describe new, often contrasting concepts. Examples include: to deplatform (de- + platform); to unalive (un- + alive); algospeak (algo + -speak); cyberhoarding (cyber- + hoarding); anti-fan (anti- + fan); outfluencer (out- + influencer). The prefixes used often carry specific connotations in the digital context. For instance, cyber- relates to online activities, while de-/un- often indicate reversal or removal in the social media context.

3. Compounding (17%):

Compound words, formed by combining two or more existing words, were also prevalent. These often describe complex concepts or practices in a straightforward manner. Examples include: rage-farming; social listening; live-shopping; social commerce, etc. Many of these compounds metaphorically apply offline concepts to online behaviors, helping users conceptualize new digital practices in familiar terms.

4. Abbreviation (6%):

While less common, abbreviation plays a role in creating concise terms for frequent use. Examples

include: FOLO (fear of living offline); sponcon (sponsored content). These abbreviations often originate in text-based communication where brevity is valued, and can subsequently spread to wider usage.

5. Other (16%):

This category includes other word formation processes:

a) Eponyms: Terms derived from names of platforms or brands, e.g., DoggoLingo (based on “Doggo” internet slang and DuoLingo language learning app);

b) Semantic extension: Broadening or shifting the meaning of existing words, e.g., shadow ban (extending the concept of banning to a more subtle form of content suppression);

c) Back-formation: e.g., “to rizz up” (verb derived from the noun “rizz”);

d) Truncation: e.g., “finsta” (fake + Insta[gram]).

The diversity of word formation processes observed reflects the creative and adaptive nature of language use in social media contexts. Users employ a range of linguistic strategies to efficiently coin terms that capture new concepts, practices, and identities in the constantly evolving digital landscape [4, p. 124].

The prevalence of playful and efficient word formation strategies like blending and creative compounding aligns with the fast, informal nature of online communication. These processes allow users to quickly coin and adopt new terms that resonate with their online experiences and communities.

Semantic Domains

The neologisms in our corpus can be categorized into several distinct semantic domains, reflecting the diverse aspects of social media culture and usage. This categorization offers insights into the areas of online life that are most dynamic and salient to users. The major semantic categories identified are:

1. User Types/Roles (23%): This category encompasses terms that describe different types of social media users or specific roles they adopt online. Examples include: cleanstagrammer (users who post content about cleaning and organization on Instagram); petfluencer (pet owners who have gained a following by posting about their pets); kidfluencer (children who have significant influence on social media platforms); outfluencer (influencers who focus on outdoor activities and adventures); finfluencer (individuals who share financial advice and content on social media):

Back in March, the FCA introduced new guidance aimed at regulating the behaviour of so-called "finfluencers" – social media personalities who issue financial advice and tips to their followers. [Reality TV stars charged in 'finfluencer' crackdown, The Week, May 17, 2024]

These terms reflect the increasing specialization and diversification of influencer culture. They also highlight how social media allows niche interests to develop substantial followings, creating new forms of micro-celebrity.

2. Online Behaviors/Practices (38%): The largest category in our corpus, these terms describe specific actions, strategies, or patterns of behavior on social media platforms. Examples include: sadfishing (posting about one’s emotional problems to gain attention or sympathy); plandid (posting seemingly candid photos that are actually carefully planned); vaguebooking (making intentionally vague posts to provoke curiosity); cyberhoarding (compulsive saving of digital files and information); rage farming (deliberately posting inflammatory content to provoke angry responses):

*American right-wing influencers Charlie Kirk and Candace Owens planted the most recent seeds of corporate-targeted **rage farming** – the exploitation of emotions to spread misinformation – by accusing airlines, particularly United, of endangering lives through inclusive access to pilot training programs. [How Companies Should Combat **Rage Farming** Attempts, ProMarket.org, February 6, 2024]*

This category sheds light on the evolving norms and practices of social media interaction. Many of these terms implicitly criticize some online behaviors, suggesting a growing self-awareness and meta-commentary within social media culture.

3. Platform-Specific Features/Trends (19%): These neologisms are tied to particular features, trends, or communities on specific social media platforms. Examples include: dark post (a targeted ad on Facebook that doesn’t appear on the advertiser’s timeline); WaterTok (TikTok community focused on flavored water recipes); BookTok (book-loving community on TikTok); algospeak (language used to avoid triggering content moderation algorithms).

This category demonstrates how each platform develops its own unique culture and vocabulary. It also highlights the impact of platform design and algorithms on user behavior and language.

Some social media neologisms function as euphemisms to avoid uttering words considered offensive, controversial or explicit, as well as to avoid conflicts with community guidelines of the relevant social media. For example:

- Using “unalive” rather than “dead” or “to unalive” instead of “to kill/murder”;
- Saying “adult/explicit content” instead of “erotic” or “porn”;
- Using “camping” instead of “abortion”;
- Generally using “algospeak” rather than directly naming inappropriate topics:

Since the Supreme Court overturned Roe v. Wade, social media has been flooded by posts from people offering to take people "camping" – coded language for assisting people seeking abortions out of state. But some activists and experts warn that offering to house strangers isn't as helpful as connecting them with local abortion rights organizations. [Post-Roe, 'camping' has become code for abortions. Activists say it may put people at risk. NBC News, June 30, 2022]

This reflects social sanctions around appropriate social media discourse, especially regarding controversial or adult themes.

Other euphemisms aim to temper criticism or conflict. For instance:

- “Ghosting” instead of more confrontational terms for ceasing communication;
- “Phubbing” rather than “ignoring” someone by using one’s phone;
- “Problematic” as a milder way to characterize offensive content.

Thus, euphemistic neologisms reflect evolving social media etiquette, values, and relationship strategies. Their emergence shows tensions between free expression and avoiding offense, criticism and conflict in digital spaces.

4. Psychological/Social Phenomena (13%):

These terms describe broader psychological or social effects related to social media use. Examples include: FOLO (Fear of Living Offline) (anxiety about not documenting one’s life on social media); digital campfire (small, intimate online communities); doomscrolling (compulsively scrolling through negative news on social media). These neologisms reflect growing awareness of the psychological impacts of social media use, both positive (like forming close-knit online communities) and negative (such as anxiety or compulsive behavior).

5. Content Types (7%):

This category includes terms for specific types of social media content. Examples include: walking around video (videos that give viewers a first-person perspective of walking through a location); shelfie (a photo of one’s bookshelf posted on social media), anti-haul (content where creators discuss products they don’t recommend buying). These terms display how social media has spawned new genres of content, often remixing or subverting traditional media formats.

The distribution of neologisms across these semantic domains provides several insights into contemporary social media culture:

1. The significant number of terms related to user types/roles (23%) and online behaviors (38%) emphasizes the importance of identity construction and performance in social media. Users are con-

stantly developing new ways to present themselves and interact online, creating vocabulary for describing these practices.

2. Social media neologisms also function as euphemisms, reflecting the evolving norms of online communication, addressing the need to navigate sensitive topics, mitigate conflict, and maintain a positive self-image in digital spaces. The emergence of such euphemisms highlights social media’s influence on shaping modern communication patterns and social etiquette.

3. The emergence of platform-specific terms (19%) reflects how each social media platform develops a unique ecosystem of features, trends, and communities. This linguistic differentiation may contribute to platform loyalty and distinct user cultures.

4. The presence of terms describing psychological/social phenomena (13%) indicates an increasing awareness of how social media affects mental health and social interaction.

5. While smaller in number, the terms describing new content types (7%) show how social media continues to spawn innovative formats for self-expression and communication.

This analysis reveals that social media neologisms serve not just to name new concepts, but to negotiate norms, construct identities, and navigate in the rapidly evolving digital social landscape. The distribution of terms across these domains provides a snapshot of the aspects of online life that are most prominent for users at the moment.

Platform-Specific Language

Our analysis reveals that a significant portion of the neologisms in the corpus are tied to specific social media platforms. This platform-specific language not only reflects the unique features and cultures of each platform but also demonstrates how digital spaces can foster distinct linguistic communities. Key examples include:

1. Instagram-related terms: Instagirl (a model with a large Instagram following); cleanstagrammer; fitstagrammer, shelfie.

2. TikTok-specific language: WaterTok, BookTokker, algospeak (while not exclusive to TikTok, it’s particularly relevant there due to the platform’s strict moderation).

3. YouTube-centric terminology: BookTuber (YouTube content creators who focus on book reviews and literary content).

4. Facebook-related terms: vaguebooking, dark post.

Dark posts were first introduced when targeting capabilities on platforms like Facebook were still in their rudimentary stages ... Brands and publishers used these dark posts to create a post that did not live permanently on their pages. Instead, the post would

be specifically targeted to a select few members of their target audience or following. In other words, it was a kind of marketing strategy. [What is Dark Content in Social Media, billo.app, Aug 2, 2024]

This platform-specific language development can be attributed to several factors:

1. Each platform has distinct features that shape user behavior and content creation. For instance, Instagram's image-centric format naturally leads to terms like "shelfie", while TikTok's short-form video structure influences the types of content trends that emerge.

2. Platforms often develop niche communities (like BookTok on TikTok) that create their own terminologies and practices.

3. The algorithms that govern content distribution on each platform can significantly impact user behavior and language. The emergence of "algospeak" on TikTok is a direct response to the platform's content moderation practices.

4. While these terms often originate on specific platforms, they can spread to wider usage. For example, "influencer" began on Instagram but is now used across all social media.

In the future, we can expect further divergence and cross-pollination of platform-specific languages. This linguistic differentiation may contribute to platform loyalty and distinct user cultures, while also reflecting broader trends in digital communication and culture. The study of platform-specific language offers interesting insights into how digital spaces shape communication, community formation, and cultural practices in the contemporary media landscape.

Sociolinguistic Functions

The neologisms in our corpus serve various sociolinguistic functions, reflecting and shaping the social dynamics of online communication. These functions show how language evolves to meet the needs of digital communities and how users employ new terminology to navigate online spaces. The key sociolinguistic roles identified are:

1. **In-group Marking:** Many of these neologisms serve as linguistic markers of belonging to specific online communities or subcultures. Examples include: *algospeak*, *DoggoLingo* (marking membership in online dog-enthusiast communities), *BookTokker*. These terms create linguistic boundaries that separate insiders from outsiders, fostering a sense of community and shared identity.

2. **Commentary on Digital Culture:** Many neologisms in our corpus carry implicit or explicit commentary on aspects of online behavior and culture. Examples include: *virtue signaling* (critiquing performative displays of moral values online), *sadfi-*

shing, *rage farming*. These terms provide users with a vocabulary to discuss and often critique aspects of online culture. They reflect a growing awareness among social media users and can serve as tools for negotiating acceptable online behavior.

3. **Negotiation of Online/Offline Boundaries:** Several neologisms in our corpus deal with the relationship between digital and physical realities. Examples include: *cyberhoarding* (applying the concept of hoarding to digital spaces); *digital campfire* (using a physical-world metaphor to describe online communities); *FOLO* (expressing anxiety about the online/offline divide). These terms help users conceptualize and discuss the increasingly blurred boundaries between online and offline life. They reflect the ongoing process of integrating digital experiences into our understanding of social reality.

The diverse sociolinguistic functions of these neologisms reveal the complex role of language in shaping online social interactions. Some terms reflect and potentially influence power relationships, both among users (e.g., influencer hierarchies) and between users and platforms. The creation and use of these terms can be seen as a form of digital literacy, where fluency in this language means competence in navigating online spaces.

These above-mentioned sociolinguistic functions demonstrate how language serves as a critical tool for users to navigate and shape their online experiences. The neologisms in our corpus not only reflect the evolving nature of social media culture but also actively contribute to its construction and dynamics.

Conclusion. This analysis of recent social media neologisms reveals the interplay between linguistic innovation and digital culture. The emergence and adoption of these new terms reflect the rapid evolution of online communication practices, social dynamics, and technological affordances. Key findings from our analysis are as follows:

1. The prevalence of blending as a word formation process, which allows for efficient and often playful creation of new terms that capture complex concepts.

2. The significant number of neologisms related to user types and online behaviors, highlighting the importance of identity construction and performance in social media spaces.

3. The development of platform-specific vocabulary, demonstrating how each social media ecosystem creates its own linguistic innovations.

4. The multiple sociolinguistic functions of these neologisms, including in-group marking, cultural commentary, and negotiation of online/offline boundaries.

5. The role of these terms in professionalizing influencer culture and providing vocabulary for discussing the psychological impacts of social media use.

These findings have several implications for our understanding of language and society in the digital age:

1. They demonstrate the accelerated speed of linguistic evolution in online contexts, where new terms can rapidly emerge and gain widespread adoption.

2. They highlight the central role of language in constructing and negotiating online identities and communities.

3. They underscore the growing integration of digital culture into broader societal discourse,

evidenced by the increasing use of these terms in mainstream media.

This research increases our knowledge of how language adapts to new communicative environments and how users employ linguistic innovation to exist in and use the complex landscape of social platforms. It also paints a picture of the current trends and tendencies in social media culture.

As social media continues to evolve and new platforms emerge, we can expect ongoing linguistic innovation in this domain. Continued study of these phenomena will provide valuable insights into the relationship between language, technology, and society in the digital age.

REFERENCES:

1. Thurlow C., Mroczek K. (Eds.). *Digital discourse: Language in the new media*. New York, NY: Oxford University Press, 2011. 416 p.
2. Karanevych M., Ivantsiv O., Kutsa O. Doomscrolling or Joyscrolling? A Study of English Lexical Innovations of 2020-2022. *Studies in Media and Communication*. 2023. Vol. 12, no. 1. P. 90–101. DOI: <https://doi.org/10.11114/smc.v12i1.6468>
3. McCulloch G. *Because Internet: Understanding the New Rules of Language*. New York, NY: Riverhead Books, 2019. 336 p.
4. Plauc J. I., Čilić I. Š. Today's Usage of Neologisms in Social Media Communication. *Journal of Humanities and Social Sciences*. 2021. Vol. 6, no. 1. P. 115–140. DOI: <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2021.6.1.115>
5. Rumšienė G. Neologisms of Internet English: Sociolinguistic Aspects of Development. *Kalbotyra*. 2006. Vol. 56, no. 3. P. 114–121.
6. Sandyha L., Oliinyk I., Petrovsky M., Shevchenko L., Sviatiuk Y. Selfie neologisms in social networks. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, no. 49. P. 126-135. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.14>
7. Tankosic A., Dovchin S. The impact of social media in the sociolinguistic practices of the peripheral post-socialist contexts. *International Journal of Multilingualism*. 2021. Vol. 18, no. 6. P. 869–890. DOI: <https://doi.org/10.1080/14790718.2021.1917582>

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.23>

ПРОБЛЕМА ФЕМІНІЗАЦІЇ НАЗВ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ THE PROBLEM OF FEMINISATION OF PROFESSION NAMES IN MODERN FRENCH

Гуз О.П.,

*orcid.org/0000-0002-2058-1477**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Хірочинська О.І.,

*orcid.org/0000-0002-2441-2654**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглянуто проблему фемінізації назв професій у сучасній французькій мові. Досліджено динаміку та основні принципи творення фемінітивів. Розкрито поняття «фемінітиви» з позицій сучасних досліджень у мовознавстві. Зазначено, що фемінітиви є важливим інструментом для представлення жінки в публічному просторі та вживаються у боротьбі зі стереотипами про неспроможність роботи жінки в певних професіях. Простежено основні закономірності розвитку фемінітивів у французькій мові. Визначено основні чинники, які вплинули на фемінітивізацію професій у Франції. Підкреслено, що скасування на законодавчому рівні заборони для жінок на цілий ряд професій продемонструвала нагальну потребу використання фемінітивів у професійних колах, які традиційно вважалася чоловічою царинною. Показано роль Французької Академії у підтриманні фемінізації назв професій. Виокремлено слова, що найбільше відповідають особливостям творення та вживання фемінітивної лексики. Визначено ключові способи словотворення жіночих номінацій. Зазначено, що у французькій мові правила творення фемінітивних номінацій чітко уніфіковано, формування словотвірного значення жіночості відбувається від маскулінитивів за допомогою артиклів (неозначеного *une* та означеного *la*), закінчень або суфіксів. Наведено конкретні приклади утворення фемінітивів. Наголошено на тому, що французька мова стикається із труднощами, які пов'язані із семантикою лексичних одиниць та їхнім стилістичним забарвленням, оскільки іменники жіночого роду професійної сфери лише починають закріплювати свої позиції в мові. Акцентовано увагу на тому, що основною проблемою, яка хвилює суспільство у питанні фемінізації, є неоднозначність запропонованих лексем, коли форми жіночого роду можуть перекручувати та змінювати значення слова чи виразу, тим самим, спричиняти невірне сприйняття контексту. Зроблено висновок про те, що процес фемінізації французької лексики професійної сфери знаходиться в активному стані, що зумовлено соціолінгвістичними проблемами французького лінгвокультурного простору.

Ключові слова: фемінітиви, фемінізація, професія, лексика, французька мова.

The article deals with the problem of feminisation of profession names in the modern French language. The dynamics and basic principles of feminisation are studied. The concept of “feminities” is revealed from the point of view of modern research in linguistics. It is noted that feminities are an important means of representing women in public space and are used to combat stereotypes about the inability of women to work in certain professions. The main regularities of the development of feminities in the French language are observed. The main factors that influenced the feminisation of professions in France are identified. It is noted that the elimination of the legislative ban on a number of professions for women has demonstrated the urgent need to use feminities in professional circles, which were traditionally considered to be a man's domain. The role of the French Academy in supporting the feminisation of profession names is shown. The words that best correspond to the peculiarities of the creation and use of feminine vocabulary are highlighted. The key ways of word formation of feminine nominations are identified. It is noted that in French, the rules for the formation of feminine nominatives are clearly unified, the formation of the word-formation meaning of femininity comes from masculinitives with the help of articles (indefinite *une* and definite *la*), terminations or suffixes. Specific examples of feminine formation are given. It is emphasized that the French language faces difficulties related to the semantics of lexical units and their stylistic colouring, since feminine nouns of the professional sphere are only beginning to consolidate their positions in the language. The attention is focused on the fact that the main problem that worries society in the issue of feminisation is the ambiguity of the proposed lexemes, when feminine forms can distort and change the meaning of a word or expression, thereby causing a misperception of the context. It is concluded that the process of feminisation of the French vocabulary of the professional sphere is in an active state, which is due to the sociolinguistic problems of the French linguistic and cultural space.

Key words: feminities, feminisation, profession, vocabulary, French language.

Постановка проблеми. Мова, яка є невід'ємною частиною життя людини, становить живу систему, що зазнає змін разом із суспільством і тим самим впливає на суспільство.

Поява нових номінацій на позначення осіб жіночої статі є серйозним викликом для мовців і актуальним об'єктом сучасних лінгвістичних досліджень. Питання всебічного дослідження відтворення фемінітивів різними мовами набуває сьогодні особливої актуальності в аспекті того, що мова стає дуже чутливою до гендеру. Такі зміни відбувалися під впливом ідей постмодернізму, що визнають сприйняття навколишнього світу лише через мовні форми [3, с. 312]. Раніше більшість мов тяжіла до маскуліноцентризму, тобто для позначення певного соціального стану чи професії жінки використовувалися слова чоловічого чи загального роду, а фемінітиви (еквіваленти жіночого роду) були репрезентовані в досить обмеженій кількості. Широке розповсюдження й активне утворення нових фемінітивів у мові безпосередньо пов'язане зі зростанням феміністичних настроїв у суспільстві, що спричинили зміни в гендерній лінгвістиці, які вже можна спостерігати і в повсякденному мовленні. Явище поширення фемінітивів має безпосередній зв'язок зі змінами у суспільстві, а мова, як відомо, є тим чинником, який чи не найкраще здатен віддзеркалювати та транслювати щонайменші зміни в картині світу кожної лінгвокультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання про можливість існування варіанту жіночого роду і його значення в позначенні професій, посад, титулів і чинів залишаються однією з найбільш актуальних та обговорюваних тем сучасної лінгвістики, зокрема французької, адже саме французька мова стикається з проблемами фемінізації лексичних одиниць професійної сфери. У наукових працях зарубіжних лінгвістів існують різні точки зору щодо мовних інновацій: від традиційного для Франції пуризму до більш відкритих для лінгвістичного експерименту підходів у питанні стосовно розвитку французької мови. При цьому французькі вчені наголошують на необхідності враховувати той факт, що французька мова сьогодення не є лише власністю Франції, а й інших франкомовних країн та регіонів, де вона може розвиватися в іншому напрямку.

Теоретичним підґрунтям для нашої наукової розвідки стали наукові доробки як українських, так і французьких мовознавців, які спеціально вивчали сучасні фемінітивотвірні процеси. Приміром, словоотвірну фемінізацію дослідили А. Архангельська, Н. Малюга, А. Нелюба,

О. Тараненко. Функціонування фемінітивів описали М. Брус, А. Марчук, М. Навальна, андронімів–В. Познанська. Особливостям моцїйних дериватів і процесу фемінізації у французькій мові присвятили власні дослідження Anne-Marie Houdebine-Gravaud, Daniel Elmiger, Elizabeth Dawes, Itsuko Fujimura, Michèle Lenoble-Pinson, Dominique Eriphane, Pascal Gyax і Noelia Gesto та інші.

Постановка завдання. Мета нашого наукового дослідження полягає у встановленні динаміки та основних принципів творення фемінітивів у сучасній французькій мові. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) окреслити зміст поняття «фемінітиви», зважаючи на сучасні дослідження в мовознавстві та виокремити слова, що найбільше відповідають особливостям творення та вживання фемінітивної лексики; 2) простежити основні закономірності розвитку фемінітивів у французькій мові; 3) визначити ключові способи словотворення жіночих номінацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві жінки займають провідні місця у всіх сферах життя: від політичного, до культурного та наукового. Стрімкі громадські зміни, які відбуваються протягом останніх десятиліть в усьому світі, призводять до утворення, розповсюдження, а також активного вживання фемінітивів, *Фемінітиви* – іменники семантико-граматичного жіночого роду, назви, що позначають осіб жіночої статі переважно за родом занять і соціальним становищем, а також за місцем проживання, етнічною належністю тощо [2]. Утворення фемінітивів підкреслює очевидність нової можливої ролі жінки в суспільстві. Саме фемінітиви є одним з важливих інструментів для представлення жінки в публічному просторі, й живаються у боротьбі зі стереотипами про неспроможність роботи жінки в певних професіях.

На думку Т. Нестеренко, термін *фемінітив* відповідає всім основним вимогам до одиниць такого класу, зокрема характеризується змістовністю, системністю, пластичністю (гнучкістю); мовною досконалістю; відповідає міжнародним нормам. Його правомірність підкріплюється також відносно сталою традицією вживання в лінгвістичній літературі, але, як це не парадоксально, слово не має таких важливих ознак терміна, як наявність дефініції та кодифікація в словниках [5, с. 161].

Як зазначає М. Брус: «Для представлення загальних назв жінок, систематизування й аналізування їх як численної кількості номінативних одиниць із різними класифікаційними ознаками за основну одиницю ідентифікування й інтер-

претування взято поняття категорія жіночості, або фемінітивності. У загальномовному плані категорія жіночості – це абстраговане лінгвальне поняття, якому підпорядковані одиниці нижчого порядку, об'єднані в загальне ціле для вираження значення «особа жіночої статі». Цю категорію можна розглянути в межах трьох найбільших мовних площин – граматичної, словотвірної, лексичної, з'ясувавши її диференційні та інтегральні ознаки» [1, с. 26].

Феміністичний рух, який зародився у США в 60-ті роки минулого століття, швидко поширився і в Європі. У Франції фемінітивізація професій набула активного поширення ще у XIX ст. з початком індустріальної доби й пришвидшилася на початку XX ст. Ці процеси пов'язані з розвитком освіти, а також були наслідком Першої світової війни. Жінки були зобов'язані виконувати різні види діяльності, якими до цього займалися чоловіки [7, с. 59]. Наприкінці XX – у першій третині XXI століть зафіксовано бурхливу тенденцію використання фемінітивів у різних функціональних стилях французької мови, що поступово виходять за межі розмовного стилю мовлення й стають надбанням стилів публіцистичного й офіційно-ділового, вибудовуючи, таким чином, певну закономірну стратифікацію [2]. Вживання фемінітивів в усному й письмовому дискурсі вже давно вийшло за межі лише лінгвістичної дискусії, це явище набуло рис політичної полеміки, в якій беруть активну участь прихильники й противники фемінізму, ліві й праві, державні діячі та члени Французької Академії. Це одночасно лінгвістичний і політичний процеси, оскільки певні кроки по рішення проблеми фемінізації назв професій у Франції стали можливими завдяки зусиллям уряду з корегування гендерного аспекту мовної політики держави.

Попри те, що у сучасній французькій мові активно використовуються такі терміни, як *une juge, une présidente, une maire, une pilote, une avocate, une chercheuse, une sculptrice, une colonelle* та інші, на сьогоднішній день ставлення до процесу фемінізації мови дуже різне, і він не відбувається без проблем та перешкод. Основний аргумент противників фемінізації – дотримання граматичних і синтаксичних правил з метою збереження чіткості та норм мови. Зауважимо, що історично у французькій лінгвокультурі, як і в багатьох інших лінгвосоціумах, сформувалася домінуюча позиція чоловічого роду для позначення професій. Таке явище насамперед пов'язане з думкою, яка склалася впродовж століть, що жінка неспроможна займатися профе-

сійною діяльністю. Втім, події минулого століття повністю змінили ставлення до жінки та її ролі в суспільстві і довели, що, практично, не залишилося жодного виду професійної діяльності, яким би не могла оволодіти жінка. У сучасному французькому суспільстві жінку більше не вважають «слабкою статтю». Про це свідчить той факт, що чимало жінок адаптуються до професій, які раніше вважалися суто «чоловічими».

Порівняно з іншими франкомовними країнами (Канадою, Бельгією, Швейцарією) Французька республіка залишається однією з найбільш консервативних держав стосовно питання фемінізації мови. Процес нормалізації фемінітивів у Франції, тобто їхнє закріплення у словниках та граматиках, значно відстав від узусу, фактичного вживання цих слів у ЗМІ, інтернеті, щоденній усній і писемній комунікації. Цілеспрямована робота з вирішення проблеми фемінізації номінативної системи французької мови розпочалась у Франції ще у 1984 р., коли була створена комісія з питань фемінізації назв професій, яку очолила Івет Руді, міністерка у справах жінок. Ціллю комісії було «покласти край лінгвістичній невидимості жінок» [4, с. 171]. До завдань комісії входило, насамперед, виявлення професій, у назвах яких був відсутній жіночий еквівалент, формулювання правил для утворення нових назв та створення нових термінів-фемінітивів. Лінгвісти й члени Французької Академії, яких називають «безсмертними», продовжують дискусії і пошуки правильних варіантів утворення форм жіночого роду слів, що позначають професію. З однієї сторони виникають складності, пов'язані з граматичними правилами зміни слова, з іншої сторони, новоутворені фемінітиви стають багатозначними й далеко не завжди набувають позитивної конотації.

Скасування на законодавчому рівні заборони для жінок на цілий ряд професій продемонструвала нагальну потребу використання фемінітивів у професійних колах, які традиційно вважалася чоловічою цариною. Насамперед, це – високі державні посади, управлінські посади, престижні професії, які потребують тривалого навчання, військова служба, правоохоронна діяльність, металургійна, гірнична, харчова галузі, транспорт, зв'язок, сільське господарство тощо [6, с. 3].

Зазначимо, що для французької лінгвокультурної спільноти гостра реакція на стрімкі зміни в мові є природною й очевидною. Носії французької мови ставляться до змін в їхній мові так само, як і до загрози порушення єдності французької нації. Французька мова пройшла достатньо непростий та довгий шлях для досягнення своєї єдності

на всьому франкомовному просторі. Французька Академія, створена ще в XVII ст., дотепер бореться за збереження чистоти й норм французької мови. Навіть після публікації Довідника з фемінізації іменників (*Femme, j'écris ton nom.. Guide d'aide à la féminisation. Paris: Documentation française, 1999*) академіки залишаються непохитними у своїх переконаннях та судженнях: фемінітиви спотворюють та псують французьку мову, їхнє насадження – це не що інше, як свавілля виконавчої влади, яка вирішила взяти не властиву для себе функцію, а саме кодифікацію французької мови. Проте, згодом Французька Академія, яка раніше виступала проти змін у французькій мові і називала їх «варварськими», змінила свою позицію і визнала фемінітиви «природною еволюцією» мови. Члени Французької Академії підтримали фемінізацію назв професій, звань та рангів, наголосивши на тому, щоб зміни кардинально не порушували загальні правила функціонування французької мови [8]. Зокрема, академіки виступали проти примусового насадження форм жіночого роду, таких як *professeure* (викладачка), *recteure* (ректорка), *sapeuse-pomprière* (пожежниця), які суперечать правилам деривації і є варваризмами. Визнання жіночого роду на такому рівні представляє певним чином лінгвістичну революцію у французькому лінгвокультурному просторі.

У 2019 р. Французька Академія визнала існування проблеми позначення назв професій, титулів і посад, які обіймають жінки. У дев'ятому виданні «*Dictionnaire de l'Académie française*» («Академічного словника французької мови») фігурують сотні жіночих форм на позначення професій. Ці слова увійшли у використання і Академія їх зареєструвала для того, щоб вони були правильно сформульовані і їхнє вживання укорінилося та закріпилося у мовленні. Кількість фемінітивів в останніх виданнях словника свідчить про сталість уживання, яка легко фемінізує назви професій [7, с. 59].

Слід зазначити, що для утворення форм жіночого роду лексичних одиниць французька мова володіє різноманітними способами, які також використовуються для фемінізації іменників, котрі позначають професію. У французькій мові правила творення фемінітивних номінацій чітко уніфіковано. Формування словотвірного значення жіночості відбувається від маскулітивів за допомогою артиклів (неозначеного *une* та означеного *la*), закінчень або суфіксів [7, с. 60]. Однак, іноді процес утворення форм іменників жіночого роду стикається з проблемами омонімії та полісемії. Нерідко деякі форми жіночого роду викли-

кають насмішку, глузування або несприйняття у франкомовного населення. Наприклад, форма жіночого роду *écrivaine* (письменниця), утворена за загальним правилом творення жіночого роду іменників від *écrivain* чоловічого роду, на початку свого існування викликала неоднозначні асоціації у населення. Запозичена з канадського варіанту, у Франції вона спочатку сприймалася, як чужа, незвична і викликала критику у пуристів. Французькі академіки розглядали та трактували форму *écrivaine* двозначно, виокремлюючи *écri* й *vaine*, що перекладається як «писати даремно». Пропонувався навіть варіант римуння *écrivaine* з *vilaine* (огидна, мерзенна). Однак, наразі у французькій мові вживаються два варіанти: *une écrivaine* і *une écrivain*. Наступні фемінітиви, такі як: *magistrate* (жінка-мировий суддя), *huissière* (жінка-судовий пристав), *échevine* (радниця) теж не відразу були прийняті французьким суспільством, навіть викликали кепкування серед населення, оскільки були утворені за аналогією професій більш нижчого рангу.

Прихильники фемінізації стверджують, що новоутворені терміни, запропоновані для узусу, повинні пройти свого роду соціальну адаптацію, в іншому разі вони можуть сприйматися двояко носіями мови. Між новою лексею і тою реальністю, яку вона відображає, повинно бути адекватне співвідношення й розуміння. Основною проблемою, яка хвилює суспільство у питанні фемінізації, є неоднозначність запропонованих лексем, коли форми жіночого роду можуть перекручувати та змінювати значення слова чи виразу, тим самим, спричиняти невірне сприйняття контексту. Приміром, слово *médecin* (лікар) у жіночому роді стає *médecine*, де фемінітив професії співпадає з назвою галузі «медицина», що викликає плутанину у носіїв мови. У цьому випадку для уникнення непорозуміння пропонується варіант з артиклем жіночого роду *une médecin*. Інший приклад демонструє пейоративну конотацію форм жіночого роду, яка містить в собі зневажливу характеристику для осіб жіночої статі: слово *entraîneur* (тренер) у жіночому роді має форму *entraîneuse*, яке перекладається не лише, як «тренерка», але й має омонім, який означає «танцівницю в кабаре, яка запрошує відвідувачів танцювати й замовляти алкогольні напої».

Оскільки іменники жіночого роду професійної сфери лише починають закріплювати свої позиції в мові, цілком очевидним є той факт, що французька мова стикається із труднощами, що пов'язані із семантикою лексичних одиниць і їхнім стилістичним забарвленням.

Висновки. Таким чином, процес фемінізації французької лексики професійної сфери перебуває в активному розвитку, обумовленому соціолінгвістичними проблемами французького лінгвокультурного простору.

Попри певні проблеми, для утворення форм жіночого роду лексичних одиниць французька

мова володіє різноманітними засобами, які також застосовуються для фемінізації іменників, що позначають професію.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у подальшому вивченні цієї проблеми, а саме процес фемінізації посад, звань та титулів у сучасній французькій мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
2. Баранцев Я. А. Фемінітиви в текстах публіцистичного стилю французької та української мов. URL: <https://bit.ly/3Z4HXOy> (дата звернення: 20.08.2024).
3. Дерік І., Гуцал Д. Особливості відтворення фемінітивів у перекладі української публіцистики англійською мовою. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 33. С. 311–327.
4. Лембік С. Проблема фемінізації назв професій у французькій та іспанській мовах. *Збірник наукових праць «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура»*. Київ : Національний авіаційний університет. 2021. С. 248–251.
5. Нестеренко Т. До проблеми творення й уживання фемінітивів у сучасному українському дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 36, том 2, 2021. С. 159–165.
6. Олефір Г. І., Дейнеко І. А., Дейнеко І. В Гендерна ідентифікація у французькій мові: від ідеології до морфології. *Актуальні питання соціолінгвістики*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. № 38. С. 32–58.
7. Якименко-Ломон О. В. Традиція вживання і творення фемінітивів в українській та французькій мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 58–60.
8. L'Académie Française se résout à la féminisation des noms de métiers URL: https://www.lemonde.fr/societe/article/2019/02/28/l-academie-francaise-se-resout-a-la-feminisation-des-noms-de-metiers_5429632_3224.html (дата звернення: 26.08.2024).

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ СИМВОЛІЗМ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНА» У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІАТЕКСТАХ

LINGUISTIC AND CULTURAL SYMBOLISM OF CONCEPT "UKRAINE" IN FRENCH MEDIA TEXTS

Соболева О.В.,

orcid.org/0000-0002-2841-8754

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романських мов

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ось вже понад два роки Україна, як символ незламності, бойового духу та незалежності не припиняє привертати увагу всього світу та не сходить з перших шпальт світових ЗМІ, не виключенням стають й французькі друковані видання. Насамперед, питання, пов'язані з Україною, з'являються в контексті війни з росією, але країна згадується також у зв'язку з європейською інтеграцією, реформами, економічними та політичними питаннями. Важливе місце займають і матеріали про культурне життя та історію України, про її звичаї та традиції, етнокультурну символічність. Етнокультурна символічність українського народу проявляється у словах-етнографізмах або етнокультурно маркованих одиницях-лінгвокультуремах. Лінгвокультуреми – мовні одиниці, які вербалізують загальнолюдську та національну інформацію про культурні цінності, реалії, тощо [5, с. 16]. Вони мають конотативне значення, слугують проявом національних традицій, передають ментальність українського народу, актуалізують культурно-історичну спадщину та є проявом кордоцентризму української нації. Структура лінгвокультури виявляється набагато складнішою, ніж структура звичайних мовних одиниць, тому що вони містять у своєму складі крім мовного компоненту структурно-понятійний компонент тобто позамовний зміст. Використання української символіки допомагає створити асоціації з бойовим духом, незалежністю, багатством землі та мужністю народу. В період політичних змін символіка України використовується для зображення боротьби за права та свободи, підтримки національної єдності та громадської солідарності. Ці символи стають засобом вираження глибоких почуттів та цінностей українського народу, розкривають глибинний зміст концепту «Україна» у медіатекстах. У статті подається аналіз українських етнокультурних одиниць-лінгвокультури у французьких онлайн виданнях та розкривається їх конотативне значення.

Ключові слова: лінгвокультура, етнокультурна символічність, кордоцентризм, концепт, асоціативні реалії.

For more than two years now, Ukraine, as a symbol of indomitability, fighting spirit and independence, does not cease to attract the attention of the whole world and does not leave the front pages of the world mass media. French printed publications are no exception. First of all, questions related to Ukraine appear in the context of the war with Russia, but the country is also mentioned in connection with European integration, reforms, economic and political issues. Materials about the cultural life and history of Ukraine, about its customs and traditions, ethno-cultural symbolism also occupy an important place. The ethnocultural symbolism of the Ukrainian people is manifested in words-ethnographisms or ethno-culturally marked units. Words-ethnographisms are language units that verbalize universal and national information about cultural values, realities, etc. [5, p.16]. They have a connotative meaning, serve as a manifestation of national traditions, convey the mentality of the Ukrainian people, actualize the cultural and historical heritage, and are a manifestation of the cordocentrism of the Ukrainian nation. The structure of such ethnographisms turns out to be much more complex than the structure of ordinary language units, because they contain, in addition to the linguistic component, a structural-conceptual component, extralinguistic content. The use of Ukrainian symbols helps to create associations with fighting spirit, independence, the wealth of the land and the courage of its people. During the period of political changes, the symbols of Ukraine are used to depict the struggle for rights and freedoms, the support of national unity and public solidarity. These symbols become a means of expressing the deep feelings and values of the Ukrainian people, reveal the deep meaning of the concept "Ukraine" in media texts. The article provides to analyze the Ukrainian ethnocultural units in French on line texts and to reveal their connotative meaning.

Key words: ethnographic units, ethnocultural symbolism, cordocentrism, concept, associated realities.

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає нову сторінку історії внаслідок подій пов'язаних з війною російської федерації проти свободи та незалежності України. Україна стає ключовим гравцем на міжнародній арені, до її боротьби, а також історії, традицій, звичок, менталітету прикута увага всього світу. Народні символи, як скарб українського народу, виходять на перший план. За роки війни росії в Україні ця скарбниця поповнилася новими символами нез-

ламності й стійкості, любові й самопожертви, героїчного спротиву й сміливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна приваблює увагу іноземних мас-медіа ще починаючи з 2014 року, з часів подій пов'язаних з Майданом. Мову засобів ЗМІ та, зокрема, образ України на шпальтах зарубіжних газет та журналів досліджували такі науковці як: Білик В. [1; 2], Вінничук О. [3], Медвідь Н.С. [4], Онкович Г.В. [5], Сергійчук В.І. [6], Чабан Н.А. [7].

Постановка завдання. Основне завдання полягає у виявленні конотативних значень етнокультурної символічності концепту «Україна» у французьких друкованих текстах ЗМІ, які торкаються культурного життя України, її історичного минулого, звичок та традицій.

Виклад основного матеріалу. Концепт «Україна» активно розкривається на сторінках друкованих видань через, насамперед, символічні кольори державного прапора. У статті під назвою: «*Le drapeau de l'Ukraine, un ciel bleu sur un champ de blé*» подано такі рядки: «*pour certains, les couleurs du drapeau symbolisent les coupoles dorées des églises orthodoxes et le fleuve Dniepr qui coupe le pays en deux. Pour d'autres, elles rappellent avec poésie les paysages de l'Ukraine: le bleu azur du ciel des chaudes journées d'été surplombant l'or un champ de blé*» [11]. Семантика хроматичного жовтого кольору передає працю хлібороба під палахким сонцем для блага і достатку країни. Блакитний – колір миру та злагоди, небесного простору, мрій та сподівань.

Іншим національним символом з багатомілітарною історією, що знайшов своє відображення на сторінках французької преси є тризуб: «*Le trident, symbole national de l'Ukraine, représente la force et la liberté du peuple ukrainien*» [16]. Український тризуб – це один з найвідоміших символів, що має глибокі корені в українській історії та відображає національну самобутність. Він сприймається як символ боротьби та самостійності та велике значення для українського народу: «*Le trident ukrainien est un symbole de puissance et de fierté nationale. Il donne au peuple ukrainien la force et la volonté de relever des défis difficiles et de lutter pour la liberté et l'indépendance*» [16]. Також підкреслюється важливість українського тризуба, як символу національної єдності, культурної спадщини та духу українського народу: «*Le trident ukrainien est un symbole d'identité nationale qui unit les Ukrainiens autour de valeurs communes et de traditions culturelles. Il incarne la force et l'essence spirituelle du peuple ukrainien*» [14].

Лінгвокультурами, що з'явилися в текстах французьких видань, виступає традиційний український одяг та аксесуари: вишиванка і вінок. За останній рік українські візерунки, яскраві вишивки та геометричні орнаменти, стали джерелом натхнення для багатьох міжнародних дизайнерів. Українські традиційні візерунки та одяг сприяють збереженню культурної спадщини, просуванню українського мистецтва та ремесел, підвищенню уваги до української куль-

тури. А в контексті війни набувають конотативного змісту супротиву, незламності та бойового духу народу. «*En somme, la vyshyvanka a réussi à s'adapter aux exigences de la mode contemporaine tout en préservant son héritage culturel et historique. Cela a permis à cette pièce unique de toucher un public mondial, contribuant ainsi à faire connaître la culture ukrainienne à travers le monde*» [10; 18].

Український вінок висупає символом чистоти та родючості. «*En été, le « vinok » fait tourner toutes les têtes. Les stylistes apportent une touche moderne à cet accessoire traditionnel, porté lors des mariages et des festivals populaires. Symbole de pureté et de fertilité, cette couronne a été portée pendant des siècles par les filles et les jeunes femmes, notamment pendant les mariages et les festivals. Il s'agit à l'origine d'un rite païen, bien avant la conversion des Slaves orientaux au christianisme au 10e siècle. Aujourd'hui, on assiste à un regain d'intérêt pour la culture traditionnelle qui symbolise la fierté nationale*» [17]. Лексеми вишиванка та вінок збережені у контексті без відповідного перекладу, тому що властиві мові-джерелу символічні функції роблять подібні слова асоціативними реаліями, які не мають прямого аналогу у мові-приймачі [9, с. 171]. Безперечно, існує можливість відтворення таких реалій за допомогою різних типів синонімічних, гіперонімічних або ситуативних відповідників, але ці асоціативні реалії максимально занурюють реципієнта у глибини українського символізму.

До символіки одягу та аксесуарів додається символіка рослинного світу, наприклад лінгвокультурема «калина», як образ дівочої краси та любові до рідної землі. Калина є етнонаціональним символом України, що уособлює красу, кохання, материнство, вогонь, національне відродження, життя, любов до Батьківщини. Це механізм кодування етнічної культури українського народу, цвіт його душі, осереддя козацького духу, символ національного єднання. Семантика червоного кольору грону калини є міфопоетичним образом крові, що пролилася борцями за волю, а зелене листя – пробудження молодого покоління, майбутнє нації. Українська стрілецька пісня «Червона калина», створена понад століття тому, стала справжнім гімном українського національного відродження. «*Sans conteste le symbole le plus représenté dans l'artisanat ukrainien, kalina, cette petite grappe de fruits rouges, n'est autre que le fruit de l'obier*» [15]. Найвищий ступінь порівняння надає емоційної забарвленості висловлюванню, передає значущість цього символу для української нації.

Крім того, концепт «Україна» розкривається через лінгвокультуру соняшника, який в умовах війни окрім символізму родючості і багатства української землі та працелюбності нації, набув більш глибокого конотативного змісту через відоме звернення української жінки до російського солдата-загарбника: «*Prends ces graines. Au moins, comme ça, quand tu seras mort sur notre sol, des tournesols pourront pousser autour de toi!*» Une petite dame, bonnet de laine sur la tête, apostrophe, énervée, un soldat russe à Genichesk, dans la région de Kherson, au sud de l'Ukraine. Elle le presse de glisser les semences dans sa poche, puis tourne les talons. L'audace de cette femme désarmée sidère, mais son geste rappelle aussi l'importance de cette fleur pour les Ukrainiens» [14]. Цей символ безперечно став відтворенням народного супротиву загарбникам та отримав особливе семантичне значення безумовної любові нації до своєї країни.

Дніпро – одна з найважливіших річок України, оспіваний у віршах українських поетів, має велике історичне значення. Дніпро символізує силу, потужність українського народу, його історію та культуру. «*L'Ukraine est le pays où le fleuve Dnipro et le sang des héros se confondent*» [12]. У цьому контексті лінгвокультура «Дніпро» формує

особливе семантичне поле, яке передає потужний зв'язок між історією України та її національною самосвідомістю та наголошує на жертвовності та мужності українських героїв, які віддали своє життя за свободу та незалежність України.

Образи українських козаків як символу мужності та воїнської слави також виступають лінгвокультурами на сторінках друкованої преси. Наприклад, у статті під назвою: «*Ces Cosaques qui créent l'Ukraine*», журналіст створив образ українських козаків, як грізних та сильних воїнів. «*Des Cosaques, on connaît avant tout la réputation de redoutables guerriers, qui terrorisèrent notamment les soldats de la Grande Armée lors de la retraite de Russie. Mais au XVIIe siècle, ces cavaliers des steppes ont aussi fondé un État: l'hetmanat cosaque, le premier État qui puisse être qualifié d'ukrainien*» [13]. Саме в образі козака уособлюється сьогодні обличчя сучасного українця: свободолюбного, незалежного, непереможного, самостійного.

Висновки. Таким чином, етнокультурні одиниці-лінгвокультурами виконують в тексті не лише називну а й стилістично-експресивну функцію, надаючи письмовому мовленню колоритно-емоційного звучання, налаштовуючи реципієнта на сприйняття певних політичних, соціальних або історичних подій та викликаючи певні емоції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білик В. Концепти «Україна» та «росія» в французькому дискурсі. Наукові записки НаУКМА. Київ, 2016. Т. 183. С. 12–16.
2. Білик В. Мовні засоби стилізації та етнічної характеристики у французьких ЗМІ. Наукові записки НаУКМ. Київ, 2015. Т. 172. С. 64–67.
3. Винничук О. Медійна картинка України у західноєвропейському просторі : стаття. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир, 2015. Вип. 81. С. 41–46.
4. Медвідь Н. С. Лінгвокультури в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ : Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. 25 с.
5. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика. Київ : Логос, 1997. С. 49.
6. Сергійчук В. І. Доля української національної символіки. Київ : т-во «Знання», 1990. 48 с.
7. Чабан Н. А. Образ суверенної України у вербальному втіленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 92 с.
8. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. С. 170–176, с. 186–192.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ:

9. Vyshyvanka: plus qu'une chemise brodée. *Alsace-Ukraine.eu* : веб-сайт. URL: <http://alsace-ukraine.eu/vyshyvanka-plus-qu'une-chemise-brodee/> (дата звернення 25.07.2024).
10. Culture GEO : quelle est la signification du bleu et du jaune sur le drapeau ukrainien ? *Geo.fr*: веб-сайт. URL: <https://www.geo.fr/histoire/culture-geo-quelle-est-la-signification-du-bleu-et-du-jaune-sur-le-drapeau-ukrainien-214035> (дата звернення 31.07.2024).
11. Guerre en Ukraine. *Geo.fr* : веб-сайт. URL: <https://www.geo.fr/tag/guerre-en-ukraine?page=6>
12. Ces Cosaques qui créent l'Ukraine. *Historia.fr* : веб-сайт. URL : <https://www.historia.fr/ces-cosaques-qui-cr%C3%A9ent-lukraine> (дата звернення 01.08.2024).
13. Les tournesols ukrainiens, riches en symboles. *Le Temps.ch* : веб-сайт. URL : <https://www.letemps.ch/monde/europe/tournesols-ukrainiens-riches-symboles> (дата звернення 01.08.2024).
14. Kalina, le fruit national. *Liouba-lorrukraine.fr* : веб-сайт. URL : <https://liouba-lorrukraine.fr/l-ukraine/les-emblemes-de-lukraine/kalina-le-fruit-national/> (дата звернення 31.07.2024).

15. Le Tryzub. *Liouba-lorrukraine.fr* : веб-сайт. URL : <https://liouba-lorrukraine.fr/l-ukraine/les-emblemes-de-lukraine/le-tryzub/> (дата звернення 31.07.2024).

16. Ukraine : la tradition des couronnes de fleurs revient à la vie. *Nationalgeographic.fr* : веб-сайт. URL : <https://www.nationalgeographic.fr/voyage/2020/07/ukraine-la-tradition-des-couronnes-de-fleurs-revient-a-la-vie> (дата звернення 25.07.2024).

17. La «Vyshyvanka», fête des chemises ukrainiennes comme symbole de la résistance. *Rfi.fr* : веб-сайт. URL : <https://www.rfi.fr/fr/podcasts/accents-d-europe/20230518-la-vyshyvanka-f%C3%AAte-des-chemises-ukrainiennes-comme-symbole-de-la-r%C3%A9sistance> (дата звернення 01.08.2024).

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.25>

НАРАТИВИ ТУРЕЦЬКОЇ ПРЕСИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

NARRATIVES OF TURKISH MASS MEDIA IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN-RUSSIAN WAR

Сорокін С.В.,*orcid.org/0000-0001-5014-8415**кандидат філологічних наук, професор,**проректор з навчально-виховної роботи**Київського національного лінгвістичного університету***Сачко А.Ю.,***orcid.org/0009-0008-3528-7861**студентка III курсу факультету східної і слов'янської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

Засоби масової інформації є одним із тих джерел інформації, які дають нам змогу оцінити настрої суспільства або окремих прошарків суспільства в певній країні. У пропонованій статті йдеться про аналіз газетно-інформаційного дискурсу, представленого інформаційними замітками в турецькій друкованій пресі, яка має велику питому вагу в турецькому медіапросторі. У дослідженні проаналізовано вісімдесят статей, переважно формату інформаційної замітки, із провідних загальнонаціональних турецьких газет різного ідеологічного й політичного спрямування за період із 23.02.2022 р. по 16.03.2024 р. Мета здійсненого дослідження полягає у визначенні змісту й інтерпретації наративів турецької преси щодо російсько-української війни. Аналіз турецького інформаційного дискурсу з фокусом саме на проблемі висвітлення українсько-російської війни нині має максимальну актуальність, адже це не просто лінгвістичне дослідження, це дослідження через лінгвістику зрізу суспільної думки, а для країни, яка веде війну за виживання, важливо розуміти, хто є другом, хто підтримує, якщо не на рівні державної політики, то хоча б на рівні думок звичайних громадян чи окремих груп громадян. Отже, результати таких студій можуть мати вихід трохи далі меж власне лінгвістики, і ми маємо сподівання, що це дослідження дасть поштовх до вивчення політичного, газетно-інформаційного дискурсу не лише на ґрунті турецької, але й інших східних мов. У пропонованому дослідженні застосовано методіку фреймового моделювання, яку використано для побудови моделей з відповідними фреймами й слотами. На основі відібраного фактичного матеріалу було побудовано чотири продуктивні моделі. Перспективою подальших студій є розширення фактичної бази аналізу і включення до неї інших ширшого кола типів політичного дискурсу, зокрема й такого, що має не лише інформативний, але й аналітичний зміст.

Ключові слова: турецька мова, українсько-російська війна, інформаційний дискурс, газетна замітка, масмедіа.

Mass media is one of the informational sources that provide an opportunity to evaluate the disposition of the society or specific strata of the society in a certain country. This research paper deals with the analysis of informational newspaper discourse presented by newspaper articles. It should be mentioned that print media is of great importance in Turkish media landscape. 80 newspaper articles for the period from 02/23/2022 till 03/16/2024 from nationwide Turkish newspapers of different ideological and political nature were analyzed in this investigation. The research paper is aimed at the estimation of meanings and the interpretation of narratives in Turkish mass media in the context of Ukrainian-Russian war. The analysis of the Turkish informational discourse being focused on the problem of Ukrainian-Russian war is of great topicality because it is not simply a linguistic investigation, it is a cut of public opinion through linguistics. And for a country that wages war for survival it is very important to know who your friend is and who supports you if not at the level of state policy but at least at the level of the thoughts of common people or certain groups of citizens. So, the result of such studies can go further than simply linguistics and we hope that this investigation will give a boost for a deeper analysis of political and informational discourse not only in Turkish but also in other Oriental languages. In this paper we used frame modelling method for the construction of models with relevant frames and slots. The four models were built on the material picked up from Turkish newspapers. The perspective of further studies is the expansion of the actual analysis base and the inclusion of the wider range of political discourse types especially of those which have not only informational but also analytical content.

Key words: the Turkish language, Ukrainian-Russian war, news discourse, newspaper article, mass media.

Масмедіа нерідко є цінним джерелом інформації, що дозволяє нам зрозуміти як загальнодержавну політику певної країни, так і суспільні настрої, часто – настрої певних верств суспільства в різних розрізах (територіальному, професійному, релігійному тощо). Безсумнівно, в авторитарних чи автократичних державах така інформативність і репрезентативність суспільної думки в засобах масової інформації дуже сильно редукована, проте аналіз інформаційного (у нашому випадку – газетного) дискурсу дає певний матеріал для роздумів і навіть для висновків.

Україна давно вже втратила сегмент паперової преси (особливо щоденних газет), перейшовши більшою мірою на формат коротких електронних повідомлень у різного роду месенджерах або на формат електронної преси. Наскільки позитивною є така ситуація для інтелектуального розвитку суспільства й поступу суспільної думки, це дуже дискусійне питання. Ми більше схильні до того, щоб вважати таку ситуацію негативною. Водночас Туреччина дає нам доволі цікавий приклад ситуації, коли формат й обсяги друкованої газетно-інформаційної продукції принаймні порівняно з «доінтернетним» часом якщо й зменшується, то вельми незначними темпами: щоденні газети на десятки сторінок, їхній активний продаж, купівля й споживання населенням – типове явище для будь-якого міста Туреччини.

Станом на сьогоднішній день у Туреччині представлено більше тридцяти щоденних загальнонаціональних газет, які видаються друкованим способом (див. [11]). При цьому спектр їхнього політичного забарвлення доволі різний: від різко опозиційного (на зразок газети *Cumhuriyet* (Республіка), яка ідеологічно підтримує Народно-Республіканську партію, засновником якої був ще перший президент Турецької Республіки М. К. Ататюрк) до проурядового (на зразок газети *Milliyet* (Нація), яка активно просуває наративи Партії націоналістичного руху, що вже багато років входить до правлячої коаліції під керівництвом Партії справедливості й розвитку, очолюваної чинним президентом Р. Т. Ердоганом). Чимало нині є газет консервативних / правих з проісламським ухилом, як-от: *Yeni Şafak* (Новий світанок), *Doğruhaber* (Правдиві новини), *Yeni Akit* (Новий договір), *Yeni Mesaj* (Нове повідомлення), *Milət* (Народження), *Diriliş Postası* (Пошта відродження) та інші. Усі видання проісламського толку особливо «підняли голову» в період правління Партії справедливості й розвитку, яка насаджує у Туреччині помірні проісламські настрої, утім, така помірність із плином часу помітно жор-

сткішає і навіть радикалізується (ми вже писали про трансформації, які стають відчутними на рівні турецької мови, спричинені приходом до влади цієї партії у 2003 році). Крім загальнонаціональних газет, є ще й газети місцеві, кількість яких не піддається ліку.

Без сумніву, аналізуючи газетно-інформаційний дискурс у Туреччині, особливо політично забарвлений (інформаційний газетний дискурс переважно політично забарвлений), слід брати до уваги наявність у сьогоденній Туреччині цензури, а також різку поляризацію суспільства. Цю поляризацію, до речі, продемонстрували й результати президентських виборів у 2023 році, де голоси між чинним президентом Р. Т. Ердоганом і лідером опозиції К. Киличдароглу розділилися майже навпіл. Підтверджують таку поляризацію і результати останніх місцевих виборів, де правляча коаліція загалом зазнала поразки, отримавши більшість голосів у невеликих, особливо провінційних, містах і містечках центральної і північної Анатолії. Водночас опозиційна Народно-Республіканська партія отримала більшість голосів у західній і південній, проєвропейськи налаштованій частині Туреччини й у великих муніципалітетах (*büyükşehirler*): Стамбулі, Ізмірі, Анталії і навіть у столиці – Анкарі, а прокурдська Партія рівності народів і демократії взяла більшість місць у регіонах компактного мешкання курдського населення.

Перед початком основного викладу варто зробити ремарку, хоча це й цілком очевидно, що дискурс – це складний і неоднозначний феномен, дефініції якого різняться у працях різних лінгвістів. Науковці, що досліджують усну комунікацію, звертаються до вивчення різних типів дискурсу, які виникають у різноманітних сферах діяльності людини.

Один із типів дискурсу – політичний дискурс, який можна визначити: 1) як систему комунікації, що розглядається в її реальному та потенційному аспектах, де під реальним виміром розуміється поточна мовленнєва діяльність та її результати – тексти; 2) як соціальний діалог політиків, що формується в контексті функціонування політичних інститутів (засідання уряду, сесія парламенту, партійний з'їзд) [5, 2024, с. 37–40]. Кількість праць українських дослідників політичного дискурсу постійно зростає (див.: [1–10]). Високий рівень наукового інтересу до аналізу цього питання підтверджує його місце й важливість у сучасній лінгвістиці. Якщо звернутися до праць турецьких науковців, то проблематикою політичного дискурсу займаються Ф. Байрам, Й. Бінгол, Т. Севюк, М. Четін, Н. Алагьозлю та інші мовознавці.

Сучасний політичний дискурс характеризується низкою специфічних рис, однією з яких є використання ЗМІ для інформування та провадження власних наративів. На думку В. Прими [8, с. 289] політичні наративи – це історія, яку розповідають про політику. Вони створюються політиками та ЗМІ з метою впливу на громадську думку. Без сумніву, між власне політичним дискурсом як дискурсом інституційним й газетно-інформаційним дискурсом із політичним змістом навряд чи можна поставити знак рівності, проте єдність їхніх наративів очевидна. Оскільки питання проведення межі між різновидами дискурсу не є предметом цієї статті, ми залишаємо його для дискусій у контексті визначення типології та особливостей дискурсу.

Варто констатувати, що дослідження турецького політичного / газетно-інформаційного дискурсу політичного змісту, не надто поширені, а в українському тюркологічному мовознавстві їх немає (принаймні зафіксувати їх нам не пощастило). На нашу думку, аналіз турецького інформаційного й політичного дискурсу з фокусом саме на проблемі висвітлення українсько-російської війни нині має максимальну актуальність, адже це не просто лінгвістичне дослідження, це дослідження через лінгвістику зрізу суспільної думки, а для країни, яка веде війну за виживання, важливо розуміти, хто є другом, хто підтримує, якщо не на рівні державної політики, то хоча б на рівні думок звичайних громадян чи окремих груп громадян. Отже, результати таких студій можуть мати вихід трохи далі меж власне лінгвістики, і ми маємо сподівання, що це дослідження дасть поштовх до вивчення політичного, газетно-інформаційного дискурсу не лише на ґрунті турецької, але й інших східних мов.

Отже, мета пропонованого дослідження полягає у визначенні змісту й інтерпретації наративів турецької преси щодо українсько-російської війни. Матеріалом для дослідження турецького газетного дискурсу в контексті наративів українсько-російської війни стали вісімдесят статей з провідних турецьких газет різного ідеологічного й політичного спрямування: *Hürriyet*, *Posta*, *Sözcü*, *Sabah*, *Habertürk*, *Türkiye*, *Milliyet* за період із 23.02.2022 р. по 16.03.2024 р. (їхній реєстр наведено наприкінці статті). Реалізуючи мету, ми вдалися до використання низки методів: методу суцільної вибірки – для відбору фактичного матеріалу з провідних турецьких газет; методу компонентного аналізу – для аналізу й виявлення змістових наративів; методики метафоричного й фреймового моделювання –

для побудови моделей з відповідними фреймами й слотами. Слід підкреслити, що в дослідженні йдеться саме про інформаційний дискурс, якому властиве лише представлення певної події, переважно з посиланням на певні джерела, без аналітики. Політичний / інформаційний дискурс аналітичного змісту не став предметом пропонованого дослідження, хоча ми й зараховуємо його до перспектив подальших студій.

Основна частина. Повномасштабна російська збройна агресія проти України знаходить значний відклик у турецькій пресі, що цілком логічно, адже Туреччина є нашим близьким сусідом і багаторічним стратегічним партнером: таке стратегічне партнерство закріплено договорами на вищому рівні. Аналіз турецького газетно-інформаційного дискурсу дозволив нам зрозуміти ставлення турецької мовнокультурної спільноти до українсько-російської війни й структурувати наративи турецької преси у форматі фреймів і слотів, що описуються далі.

Фрейм 1. Російський наступ. Загальноприйнятим у турецькій пресі є переконання у тому, що росія веде жорстоку війну проти України та її народу. Аналіз відповідних інформаційних повідомлень, заміток, статей у турецькій пресі дозволив виокремити фрейм, пов'язаний із відбиттям у турецькій пресі дій росії. До фрейму входять слоти «Анексія та окупація територій», «Масовані атаки», «Використання зброї та жорстоких методів боротьби» та «Цілі росії у війні».

Слот 1.1. Анексія та окупація територій. У турецькій пресі превалює думка про те, що територія АР Крим – це українська територія, анексована росією у 2014 року. *Rusya Ukrayna'da yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak 2014 yılında Kırım'ı ilhak etti* (PG, 2022) – *Скориставшись вакуумом влади в Україні, росія анексувала Крим у 2014 році.* Дії росії у турецькій пресі однозначно інтерпретуються як анексія (*ilhak*), а анексовані території належать саме Україні: *Rusya hâlâ ilerlemek istiyor, ancak dikkatinin kazanımlarını elinde tutmaya ve Ukrayna topraklarını ilhak etmeye yönelmesi muhtemel* (Hürt. G, 2022) – *росія усе ще хоче просуватися вперед, але її увага найімовірніше буде зосереджена на утриманні своїх завойовань та анексії української території.*

У турецькій пресі нерідко можна натрапити на думку, що Туреччина визнає факт російського вторгнення та окупацію територій України: *Ukrayna işgal altındaki topraklarını geri istiyor ve Rusya sadece rakibine değil, aynı zamanda batıya da acı vermeye devam etmek istiyor* (Hürt. G, 2022) – *Україна хоче повернути свої окуповані терито-*

рії, а росія хоче продовжувати завдавати проблем не лише своєму противнику, але й Заходу. Частотним є використання не лише словосполучення “*işgal altındaki topraklar*” («окуповані території»), а й “*işgalci birlikler*” («окупаційні війська»): “*Işgalci birliklerin Ukraynalı kadınlara karşı tecavüzü bir savaş aracı olarak kullandığı bildiriliyor*” (Hürr. G, 2022) – Повідомляється, що окупаційні війська використовують звалтування українських жінок як інструмент війни.

Слот 1.2. Масовані атаки. У турецькій пресі переважає думка про те, що Україна перебуває під постійними атаками, обстрілами та бомбардуваннями з боку росії. *Ukrayna'nın başkenti Kiev'e bağlı bölgeler Rusya ordusu tarafından ağır bombardımana tutuldu* (Hürr. G, 2022) – Райони Києва, столиці України, зазнали сильних бомбардувань з боку російської армії. Турецькі масмедіа визнають факт загибелі цивільного населення України від масованих ракетних атак і бомбардувань, здійснюваних окупаційними військами, використання ударних безпілотників іранського виробництва (*silahlı insansız hava aracı (SİHA)*), завдання немотивованих ударів по критичній інфраструктурі держави: *Rusya'nın, Ukrayna'nın Donetsk bölgesine bağlı Kostiantynivka şehrini hedef aldığı saldırıda 6 sivil hayatını kaybetti, 8 sivil de yaralandı* (Hürr. G, 2023) – Шість цивільних осіб загинули та вісім отримали поранення внаслідок російського обстрілу міста Костянтинівка в Донецькій області України. *Rusya, Mikolayiv'i vurdu: 1 ölü, 23 yaralı* (Hürr. G, 2023) – росія завдала удару по Миколаєву: 1 загиблий, 23 поранений. *Rusya son dönemde Ukrayna'ya yönelik SİHA saldırılarını artırdı.*

Слот 1.3. Використання зброї масового ураження та застосування жорстоких методів війни. Турецькі масмедіа визнають факт використання жорстоких і навіть неприпустимих методів ведення війни росією, використання касетних боеприпасів і форсфорних бомб: *Adli tıp uzmanları, insanların kafalarına ve göğüslerine gömülü küçük metal çiviler bulduklarını söyledi* (Sab. G, 2022) – Судово-медичні експерти заявили, що знайшли маленькі металеві цвяхи, які потрапили в голови й груди людей. *Haksız ve hukuksuz eylemi bir an önce durdurmaya çağırıyoruz* (Hab. G, 2022) – Ми закликаємо до негайного припинення несправедливих і незаконних дій. *Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski, video bağlantısı aracılığıyla NATO zirvesinde yaptığı konuşmada Rusya'yu bu sabah fosfor bombası kullanmakla suçladı* (Hürr. G, 2022) – Президент України Володимир Зеленський звинуватив росію у використанні фосфорних

бомб сьогодні вранці у своєму відеозверненні, під час виступу на саміті НАТО.

Слот 1.4. Цілі росії у війні. Турецька преса визнає, що росія прагне й надалі продовжувати воєнні дії в Україні, окупувати Донбас й інші території України: *Rusya, Ukrayna Savaşı'nda ikinci aşamaya geçtiklerini duyurdu. Gözler artık ülkenin doğusundaki Donbas'ta. Avrupa basınına göre Moskova yönetimi, Donbas savaşını kazanıp bölgeyi Kırım gibi ilhak etmeyi hedefliy* (Sab. G, 2022) – росія оголосила про перехід до другої фази війни в Україні. Тепер увага прикута до Донбасу на сході країни. За даними європейської преси, московська адміністрація прагне виграти війну на Донбасі та анексувати регіон, як Крим. Згадуючи наративи російської пропаганди на зразок «спеціальна воєнна операція», «денацифікація» тощо, турецькі газети переважно наводять їх у лапках (навіть там, де вони не становлять цитований матеріал), що опосередковано вказує на їхнє несприйняття авторами відповідних інформаційних заміток: *Putin, Aralık 2023'te Rusya'nın “özel askeri operasyon” olarak adlandırdığı operasyona ilişkin hedeflerinin değişmediğini söyledi. Rusya Devlet Başkanı, bu hedefler arasında aşırı sağın etkisini işaret eden ve asılsız iddialara dayanan “denazifikasyon” fikrinin ya da başka bir deyimle “Nazilerden arındırmanın” da dahil olduğunu ifade etti* (MG, 2024) – У грудні 2023 року путін заявив, що цілі росії у тому, що він назвав «спеціальною військовою операцією», не змінилися. Вони включають в себе ідею «денацифікації», або іншими словами «програма денацифікації», засновану на необґрунтованих звинуваченнях у впливі ультраправих, сказав він.

Фрейм 2. Відстоювання незалежності України. Україна чинить активний опір росії, має підтримку й військову допомогу як із боку Європи, Америки, так і Туреччини, яка є членом НАТО. Виокремлений фрейм складається з таких слотів, як «Методи боротьби України», «Підтримка Туреччини», «Підтримка інших держав», «Операції України на фронті» та «Санкції інших держав проти росії».

Слот 2.1. Методи боротьби України. У турецькій пресі можна натрапити на думку, що Україна має успіхи у використанні зброї як отриманої від закордонних партнерів, так і власного виробництва, застосовує новітні методи ведення бойових дій, має високу військову підготовку: *Ukrayna saldırıları engellemek için özel olarak tasarlanmış kendi insansız hava araçlarını satın aldı* (PG, 2023) – Україна отримала власні безпілотники, спеціально розроблені для запобігання

атакам. *Batılı müttefikler tarafından sağlanan alışılmadık 'akıllı' silahları, zırhlıları, en son tankları nasıl kullanacağını öğrendi* (PG, 2023) – Україна навчилася користуватися незвичною «розумною» зброєю, бронєю, новітніми танками, наданими західними союзниками.

Слот 2.2. Підтримка Туреччини. Туреччина підтримує Україну як зброєю, так і на дипломатичному рівні. Аналіз газетного дискурсу дозволив нам зробити висновок, що пріоритетне питання для Туреччини – забезпечення оборони України: *Bizim için önemli olan Ukrayna'nın savunmasını sağlamak... Biz savaş istemiyoruz... Bu bağlamda Ukrayna'ya her türlü askeri desteği sağlamak önemli* (Hab. G, 2022) – Для нас головне – забезпечити оборону України... Ми не хочемо війни... У цьому контексті важливо надавати Україні всіляку військову підтримку. Водночас слід зазначити, що Туреччина значної ваги надає функціонуванню так званого «зернового коридору». Тут доречною буде ремарка, що Туреччина й сама має фінансовий зиск від функціонування такого коридору, тому ця ідея підтримується на найвищому рівні: *Erdoğan ise görüşmede, tahıl koridorunun farklı gıda ürünlerini kapsayacak şekilde genişletilebileceğini belirtti* (Hür. G, 2022) – На переговорах Ердоган заявив, що зерновий коридор може бути розширений за рахунок інших продуктів харчування. Туреччина надає підтримку українським громадянам, постраждалим від наслідків воєнних дій, особливо найбільш вразливим верствам населення (наприклад, дітям-сиротам), а також виконує поередницькі функції між Україною і росією: *...yetimhanelerdeki çocukların tahliyesi için Ukraynalı yetkililer ile Türkiye İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Göç İdaresi'nin yaptığı görüşmeler sonrası, 159 yetim çocuk ve 26 bakım personelinin Türkiye'ye kabul edilmesi kararı alındı* (Sab. G, 2022) – ... після переговорів між українською владою та Міністерством внутрішніх справ, Міністерством закордонних справ, Міністерством у справах сім'ї та соціальних служб і Міграційною службою Туреччини було ухвалено рішення про прийом 159 дітей-сиріт та 26 осіб, які здійснюють догляд за ними, до Туреччини. При цьому Туреччина на загальнодержавному рівні підтримує територіальну цілісність і суверенітет України: *Türkiye'nin, Kırım ve deniz alanları dahil Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tam olarak desteklediğini ifade eden Kaymakçı, Türkiye'nin bu savaşta stratejik bir konumda durduğunu vurguladı* (TG, 2022) – Заявивши, що Туреччина повністю підтримує територіальну

цілісність України, зокрема Криму та морських територій, (заступник міністра закордонних справ) Каймакчи підкреслив, що Туреччина займає стратегічну позицію в цій війні. *Açıklamada, "Baştan beri reddettiğimiz bu savaşın, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tesis edecek şekilde sona ermesi için her türlü destek ve çabayı sürdürmeye devam edeceğiz."* ifadelerine yer verildi (AA) (Söz. G, 2023) – У заяві були зроблені наступні твердження: *«Ми продовжуватимемо надавати всіляку підтримку та докладати зусиль для завершення цієї війни, яку ми відхилили з самого початку, у спосіб, що забезпечить територіальну цілісність та суверенітет України»* (AA).

Слот 2.3. Підтримка інших держав. Туреччина відводить значне місце висвітленню інформацію про підтримку, яку Україна з перших днів повномасштабної збройної агресії отримує від країн та організацій усього світу, зокрема Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії, НАТО, ООН, ЄС тощо: *Rusya-Ukrayna gerilimi had safhaya çıkarken, dünyadan Ukrayna'ya destek mesajları gelmeye başladı* (Hab. G, 2022) – У той час як напруженість у відносинах між росією та Україною досягла свого піку, з усього світу почали надходити звернення на підтримку України. У турецькому газетному дискурсі частотною є думка, що США надає суттєву фінансову й військово-технічну допомогу Україні: *ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Ukrayna'ya aralarında Patriot hava savunma sistemlerinin de bulunduğu 1,85 milyar dolarlık askeri yardım yaracaklarını duyurdu* (Söz. G, 2022) – Державний секретар США Ентоні Блінкен оголосив про надання Україні військової допомоги у розмірі 1,85 мільярда доларів, зокрема систем протиповітряної оборони Patriot. *Biden, Almanya ve ABD'nin Ukrayna'ya desteklemek ve NATO'yu daha güçlü hale getirmek için çalıştıklarını vurguladı* (PG, 2023) – Байден підкреслив, що Німеччина й США працюють, щоб підтримати Україну й зробити НАТО сильнішим. *Rusya'nın saldırılarını "acımasız ve haksız" olarak değerlendiren Meloni, "Ukrayna'ya desteğimiz tam ve Rusya'ya derhal geri çekilmeye çağırıyoruz"* ifadelerini kullandı (PG, 2023) – Мелоні, який оцінив напад росії як «жорстокі та несправедливі», заявив: *«Наша підтримка України є повною, і ми закликаємо росію негайно вивести війська»*.

Слот 2.4. Операції України на фронті. Турецька преса активно висвітлює події на полі бою, зокрема детально описувала перебіг весняно-літнього наступу України у 2023 році: *Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy yaptığı*

açıklamada, Rus güçlerinin olağanüstü kayıplar verdiğini ifade ederek, “Durum çok karışık ve biz savaşıyoruz. İstilacıları bozguna uğratiyoruz ve Rusya’ya olağanüstü kayıplar verdiriyoruz” dedi (PG, 2023) – Президент України Володимир Зеленський заявив, що російські війська зазнали надзвичайних втрат і сказав: «Ситуація дуже складна, і ми боремося. Ми перемагаємо окупантів і завдаємо росії надзвичайних втрат». Ву арادا Ukrayna, işgal altındaki toprakları geri almak için bu ayın başlarında başlattığı uzun zamandır beklenen karşı saldırıya devam ediyor (Hürr. G, 2023) – Тим часом Україна продовжує довгоочікуваний контрнаступ, який вона розпочала на початку цього місяця, щоб повернути окуповані території.

Слот 2.5. Санкції інших держав проти росії. Турецькі масмедіа не оминають увагою західні санкції проти країни-агресора: *Yaptırımlar arasındaki en dikkat çeken kararlar arasında ise İngiltere Başbakanı Johnson’un açıkladığı 3 Rus oligarka yönelik yaptırımlar bulunuyor (Hab. G, 2022) – Серед найяскравіших рішень щодо санкцій – санкції проти трьох російських олігархів, оголошені прем’єр-міністром Великої Британії Джонсоном.* Наведений приклад характеризує схвалення турецькою пресою введення санкцій, що підтверджує матеріал газети, яка дає позитивну оцінку цим діям.

Фрейм 3. Українські біженці в умовах війни. Через українсько-російську війну українці були змушені шукати прихисток на території інших держав, тому Туреччина активно допомагає таким громадянам. До цього фрейму входить слот “Біженці в умовах війни”.

Слот 3.1. Біженці в умовах війни. Через війну українські жінки, які проживали на особливо небезпечних територіях, були змушені їхати закордон. Турецькі газети активно висвітлюють ситуації, коли Туреччина приймає такі категорії громадян і надає їм підтримку: *Türkiye’de yeniden doğdu! Savaştan kaçan Ukraynalı kadınları hayata bağladı (PG, 2023) – Відродилися в Туреччині! Українські жінки, які тікали від війни, знайшли нове життя в Туреччині.* До речі, за даними Агенції у справах біженці ООН, станом на 30 вересня 2022 року в Туреччині налічувалося 145 тисяч українських біженців [12].

Фрейм 4. Маніпулятивні матеріали. росія веде активну пропагандистську роботу в усьому світі, яка є елементом інформаційної війни, зокрема, вдається до написання замовних матеріалів, які містять маніпулятивні вислови й думки, що мають значний вплив на той прошарок населення

Туреччини, який не має чіткої проєвропейської позиції. Цей фрейм складається з таких слотів, як «Дипломатичні переговори з росією», «Передача українських територій росії» і «Операції України на території росії».

Слот 4.1. Дипломатичні переговори з росією. Турецькі масмедіа відводять місце мирним переговорам як шляху до припинення війни: *...Di Maio, “Ateşkesten önce bir barış konferansını teşvik etmemiz gerekiyor. Barış için en çok çalışan ülke Türkiye ki iki tarafla da konuşabiliyor.” dedi ... (Sab. G, 2022) – Ді Майо сказав: «Ми повинні сприяти проведенню мирної конференції до припинення вогню. Країна, яка найбільше працює заради миру, – це Туреччина, яка може розмовляти з обома сторонами».* Лунають думки про те, що вирішенням війни може бути прийняття Україною нейтрального статусу: *Planda, Kiev’in tarafsızlığını ilan etmesi ve askeri güçlerinin sınırlarını kabul etmesi durumunda Rusya’nın ateşkes ilan ederek çekileceğini aktarması dikkat çekti (Söz. G, 2022) – Показово, що в плані зазначалося, що якщо Київ оголосить про нейтралітет і визнає межі своїх збройних сил, росія оголосить про припинення вогню і виведе війська.* Відводиться місце альтернативним планам мирного врегулювання, наприклад тому, який обстоюється Китаєм і Бразилією: *Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Münih Konferansı’nda yaptığı konuşmada Çin’in barış ve diyalog tarafında olduğunu ifade ederek... (PG, 2023) – У своєму виступі на Мюнхенській конференції міністр закордонних справ Китаю Ван Ї заявив, що Китай виступає на стороні миру і діалогу.* Турецька преса, поряд із згадуваними вище кроками щодо роботи зернового коридору, нерідко на своїх шпальтах відводить місце ініціативам президента Р. Т. Ердогана щодо дипломатичних заходів і мирних переговорів: *Erdoğan Rusya-Ukrayna savaşına dair “Savaşın adil ve kalıcı bir barışla sona erdirilmesi için diplomasiye ve diyaloga şans verilmesi gerektiğine dair görüşümü muhafaza ediyorum” ifadelerini kullandı (MG, 2024) – «Я дотримуюсь думки, що дипломатії та діалогу слід дати шанс закінчити війну справедливим і довготривалим миром», – сказав Ердоган про російсько-українську війну. Öte yandan barışın inşası için daha önce İstanbul’da kurmuş olduğumuz müzakere masasını yeniden tesis etmeye de hazırız (MG, 2024) – З іншого боку, ми готові повернутись за стіл переговорів, який ми вже організували в Стамбулі для досягнення миру.*

Слот 4.2. Передача українських територій росії. Турецька преса нерідко торкається питання про можливість досягнення миру шляхом передачі

частини окупованих / анексованих територій росії: *Norveç'in Verdens Gang (VG) gazetesinin haberine göre, NATO Genel Sekreteri Kabine Direktörü Jenssen, Arendal kentinde katıldığı bir panelde Ukrayna'nın topraklarının bir bölümünü Rusya'ya vermesi karşılığında NATO üyesi olabileceğini söylemişti* (Söz. G, 2023) – *За повідомленням норвезької газети Verdens Gang (VG), директор офісу генерального секретаря НАТО Єнссен заявив на засіданні круглого столу в Арендалі, що Україна може стати членом НАТО в обмін на передачу частини своєї території росії.*

Слот 4.3. Операції України на територію росії. Темати інформаційних заміток стають також удари України у відповідь по російській території: *Ukrayna, özellikle başkent Moskova'ya insansız hava araçlarıyla (İHA) saldırılar düzenleyerek savaşı Rusya topraklarına taşıyor* (TG, 2023) – *Україна переносить війну на російську територію, організовуючи атаки за допомогою безпілотних літальних апаратів (БПЛА), особливо на столицю росії Москву.* У турецькій пресі натрапляємо на думку, що Україна наносить удари по військових об'єктах росії: *Ukrayna ordusunun son hedefi Moskova yakınlarındaki askeri fabrika oldu* (TG, 2023) – *Останньою ціллю української армії став військовий об'єкт поблизу Москви.* *Ukrayna ordusu savaşı Rusya'ya taşıdı.* (TG, 2023) – *Українська армія перенесла війну до росії.*

Висновок. На основі відібраного фактичного газетного матеріалу було побудовано чотири моделі, опис яких здійснювався через аналіз таких їхніх елементів, як фрейми і слоти. Ми з'ясували, що найбільш продуктивними моделями є РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – це РОСІЙСЬКИЙ НАСТУП, РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – це ВІДСТОЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ, що демонструє визнання турецькою пресою росії як країни-агресора й поширює наратив, що Україна веде активну боротьбу й має підтримку іноземних держав, зокрема Туреччини. Установлено, що не кожна модель може мати розгалужену слотову структуру, зокрема модель РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – це УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ, що зумовлено її непродуктивністю у турецькому газетному дискурсі.

Варто особливо підкреслити, що турецька преса, на відміну від преси в багатьох інших кра-

їнах Сходу (на зразок КНР), відводить чимало місця на своїх шпальтах інтерпретаціям саме української сторони, не пропускаючи їх через сито державної цензури, при цьому твердження російської сторони, особливо абсурдні (як-от: «денацифікація»), поміщають у лапки. У багатьох країнах, які мають проросійську орієнтацію, ситуація є діаметрально протилежною. Попри те, що газетно-інформаційний дискурс (газетна замітка, газетне повідомлення) переважно позбавлений конотацій і майже не дозволяє виокремити оцінний фактор (на відміну від, скажімо, аналітичних типів дискурсу), із формату представлення подій ми можемо зробити очевидний висновок про переважно негативне або різко негативне ставлення значної частини турецького суспільства до дій, які вчиняє росія на території України.

Слід зазначити, що попри окремі думки й погляди різних верств турецького суспільства, Туреччина, особливо на загальнодержавному рівні, далека від чітко вираженої проукраїнської позиції, хоча й підтримує на словах територіальну цілісність і суверенітет України. Водночас вона далека й від підтримки дій росії. Причини цього лежать у сферах економіки й геополітики: сфера туризму й торговельний оборот з росією, вигоди Туреччини від війни нерідко спричиняють “нейтралізацію” її позиції. Крім того, дається взнаки й активна робота російської пропагандистської машини й фабрик чат-ботів: дослідження моделі РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – це МАНІПУЛЯТИВНІ МАТЕРІАЛИ свідчить про те, що росія веде активну інформаційну війну, яка є частиною проросійської пропаганди, зокрема, вдається до публікації замовних матеріалів, що містять маніпулятивні заяви й наративи, які мають значний вплив певні прошарки турецької громадськості, особливо тих людей, які є електоральною базою правлячої коаліції.

Отриманий нами матеріал і здійснений аналіз не є вичерпними, для доповнення «картини» бачення турецькими громадянами української-російської війни слід проаналізувати не лише газетно-інформаційний дискурс, але й дискурс аналітичний й власне політичний (наприклад, судження політиків різних таборів, відбиті в їхніх промовах), а також дискурс побутовий. Ці завдання перебувають серед перспектив наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. Волянчук І. О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 47–52.
3. Вусик Г. М. Сучасний політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. № 2 (12). С. 213–217.
4. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксис. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. 2007. Т. 16. С. 190–193.
5. Ільченко Т. Особливості перекладу політичних промов у сучасному інформаційному просторі. *Молодий вчений*. 2024. № 1 (125), С. 37–40.
6. Кобзева О. О. Структура та функції політичного наративу “вибори президента”. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. № 38. С. 161–165.
7. Курбан О. В. Бойові наративи в системі сучасних геополітичних інформаційних війн (досвід російсько-української гібридної інформаційної війни 2014–2021 рр.). *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. № 27 (3). С. 149–158.
8. Прима В. В. Політичний та діловий наративи як філологічні проблеми. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 208. С. 289–292.
9. Шевчук Н. Особливості політичного дискурсу: зміст, функції, жанрове втілення. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 1. С. 263–269.
10. Zhabotynska S., Velivchenko V. New media and strategic narratives: the Dutch referendum on Ukraine–EU Association Agreement in Ukrainian and Russian Internet blogs. *European security*. 2019. № 28 (3). С. 360–381.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА:

11. Gazeteler: Habere giden en kısa yol. URL: www.gazeteler.com
12. UNHCR: Türkiye Bilgi Notu. URL: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/11/Bi-annual-fact-sheet-2022-09-Turkiye.pdf>

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

- Hürr. G** – Hürriyet Gazetesi
PG – Posta Gazetesi
Söz. G – Sözcü Gazetesi
Sab. G – Sabah Gazetesi
Hab. G – Habertürk Gazetesi
TG – Türkiye Gazetesi
MG – Milliyet Gazetesi

РОЗДІЛ 5

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.521:304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.26>

ФОНЕТИЧНІ, ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯПОНСЬКОЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ РЕКЛАМИ ЯК МАСОВО-КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ

PHONETIC, LEXICAL AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF JAPANESE TELEVISION ADVERTISING AS A MASS CULTURAL PHENOMENON

Комарницька Т.К.,

*orcid.org/0000-0001-7196-0066**кандидат філологічних наук, доцент,**докторант кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Новітній феномен мови масової культури побутує у різноманітних жанрах сучасної масової культури, що мають вербальне вираження, а також характеризується низкою особливостей на різних мовних рівнях, які відрізняють цей різновид мови від літературного стандарту. Такі специфічні характеристики, зокрема, яскраво виражаються у мові телевізійної реклами, яка є чи не найтипівшим продуктом сучасної масової культури. У японській мові лінгвістична специфіка телевізійної реклами виявляється на всіх основних мовних рівнях – фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному, а також у сфері стилістики. Так, на фонетичному рівні мови реклами як одному з різновидів мови масової культури Японії притаманні риси просторіччя і спонтанного розмовного побутового мовлення, а саме: редукція складів, уживання звуконаслідувань, редукція довгого прикінцевого голосного /oo/ до короткого /o/, обривання слів. Девіації на лексичному рівні, що полягають у наявності невмотивованих запозичень-англіцизмів, здебільшого відповідають макаронічному мовленню. На межі лексичного і морфологічного рівня спостерігаємо низку мовних новотворів, що не входять до системи мови і являють собою оказіональні одиниці. У сфері морфології відмінності мови реклами від нормативної японської мови полягають у використанні редукованих розмовно-просторічних форм дієслова і прикінцевих емфатичних часток, що вносять елемент апелювання до слухача, а також в опущенні відмінкових часток та прикінцевої частини аналітичних дієслівних форм. Усі ці явища притаманні здебільшого неформальному розмовному мовленню. У сфері синтаксису в око впадає наявність великої кількості неповних речень, що наближають мову реклами до неформального розмовного мовлення, за рахунок чого рекламодавець прагне створити довірливу атмосферу і переконати потенційного покупця придбати рекламований товар. Зі стилістичного погляду мова японської реклами нехтує диференціацією експресивних стилів і реєстрів мовлення, вживаючи то нейтрально-ввічливий, то простий стиль, що призводить до їхнього змішування і нерозрізнення. Такі девіації на різних мовних рівнях дозволяють стверджувати, що мова масової культури не є частиною літературної мови, а радше являє собою новітній мовний феномен.

Ключові слова: японська мова, фонетика японської мови, англійські запозичення, редукція, змішування стилів, мова масової культури Японії.

The latest phenomenon of the language of mass culture can be observed in various genres of modern mass culture that have verbal expression, and is also characterized by a number of features at different language levels that distinguish this type of language from the literary standard. Such specific characteristics, in particular, are clearly expressed in the language of television advertising, which is perhaps the most typical product of modern mass culture. In the Japanese language, the linguistic specificity of television advertising is manifested at all the main language levels: phonetic, lexical, morphological and syntactic, as well as in the field of stylistics. Thus, at the phonetic level, the language of advertising, as one of the varieties of the language of mass culture in Japan, has features of colloquial speech and spontaneous informal everyday speech, namely: reduction of syllables, use of onomatopoeia, reduction of long final vowel /oo/ to short /o/, cutting off words. Deviations at the lexical level are characterized by unmotivated English borrowings and mostly correspond to macaronic speech. At the border of the lexical and morphological levels, we observe a number of linguistic innovations that are not part of the language system and are occasional units. In the field of morphology, the differences between the advertising language and the normative Japanese language consist in the use of reduced colloquial forms of the verb and final emphatic particles, which introduce an element of appeal to the listener, as well as in the omission of case particles and the final part of analytical verb forms. All these phenomena are mostly inherent in informal conversational speech. In the field of syntax, the presence of a large number of incomplete sentences is noticeable, bringing the language of advertising closer to informal conversational speech, due to which the advertiser seeks to create a trusting atmosphere and convince a potential buyer to purchase the advertised product. From a stylistic point of view, the language of Japanese advertising neglects the differentiation of expressive styles and registers of speech, using both a neutral-polite and a simple style, which leads to their mixing and indistinguishability. Such deviations at different linguistic levels allow us to assert that the language of mass culture is not part of the literary language, but rather represents a new linguistic phenomenon.

Key words: Japanese language, phonetics of the Japanese language, English borrowings, reduction, mixing of styles, language of mass culture of Japan.

Постановка проблеми. Дослідники масової культури солідарні у тому, що реклама являє собою невід'ємну її складову, ба навіть виступає найяскравішим її втіленням:

– «реклама – це частина культури. Надання їй цього статусу зовсім не перебільшення, а констатація факту» [1, с. 12];

– «реклама є найважливішим культурним феноменом, оскільки в ній у концентрованому вигляді трапляються проблеми, пов'язані з транскультурністю: глобалізація і локальність, естетизація, популяризація, стереотипізація, міфологізація» [2, с. 26];

– «не виключено, що саме реклама буде представником від культури сучасної епохи, подібно до того, як пластичні мистецтва уособлюють античність, живопис – епоху Відродження, а музика і поезія – романтизму» [3, с. 253];

– «реклама – це важливий різновид культурної комунікації, що має велике значення у житті сучасної людини і в наші дні справляє значний вплив на формування способу життя усього суспільства» [4, с. 66];

– «вона стала значним явищем культури» [5, с. 106];

– «реклама як форма масової культури через міфологічну побудову своїх текстів впливає на формування культурної ідентичності індивідів шляхом споживання символічно наповненої рекламної продукції» [6, с. 100].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Отже, бачимо, що феномен реклами у науковій думці чи не найтісніше пов'язаний із масовою культурою загалом. Дійсно, дослідники відзначають, що саме завдяки рекламі створюється міфологічна реальність (гіперреальність за Ж. Бодріаром), тобто псевдореальність, наповнена симулякрами, за допомогою яких споживач товару або послуги певного бренду здатний вирішити будь-яку життєву проблему [7, с. 114–115]. Тому й не дивно, що реклама як масово-культурний феномен привертає увагу філософів, культурологів, соціологів, політологів. Останнім часом спостерігаємо також активізацію лінгвістичних досліджень мови реклами, які здебільшого концентруються у напрямі вивчення особливостей побудови рекламного тексту і конструювання рекламного дискурсу (Т. Колісниченко, М. Поліщук, Н. Кондратенко, А. Пожар), а також у виявленні мовних одиниць із сугестивним та маніпулятивним потенціалом, за рахунок яких реклама здійснює вплив на споживача (А. Моклиця, О. Єгорова, О. Дзикович, А. Коваленко, В. Петренко, Г. Гранадзер, Т. Тепенчак, В. Гайдар).

Постановка завдання. Мова реклами, напевне, є єдиним різновидом мови масової культури, щодо якого на сьогодні вже напрацьовано певну теоретичну базу, однак, як свідчать результати наших пошуків, її досі не було ґрунтовно проаналізовано у системно-структурному аспекті, а також у контексті її співвідношення з літературною мовою і з'ясування її соціофункційних характеристик (щодо функційного статусу мови реклами вже починається деяка наукова дискусія, однак здебільшого її просто відносять до публіцистичного стилю мови чи взагалі пропонують виділяти в окремий функційний стиль поруч із традиційними [8, с. 30], або ж зараховувати її до нетрадиційного інформаційного стилю [9, с. 20; 10, с. 8]). Та й загалом, якщо говорити про мову саме японської реклами, то на теренах України вона зацікавила лише трьох дослідниць – К. Кравець, Д. Мирну й І. Петриченко, у зв'язку з чим системне описання цього різновиду мови масової культури Японії досі є актуальним.

Виклад основного матеріалу. Попри наявність чималої кількості праць, присвячених рекламі, дослідники досі не дійшли консенсусу щодо того, як визначити цей феномен, що, як гадаємо, спричинене насамперед тим, що рекламою цікавляться дослідники різних галузей знань і, відповідно, визначають її з позицій свого наукового профілю. Як слушно зазначає В. Зірка, звертання до реклами представників різних наук обумовлено труднощами ідентифікації власне «психологічного» і «лінгвістичного» у ній, тому чимало праць виконано на стику різних дисциплін, що підкреслює багатоплановість феномена реклами, її складний міждисциплінарний характер [1, с. 2]. Поглянемо на низку визначень реклами, що їх пропонують науковці. Так, В. Александрова визначає рекламу як завершене текстове повідомлення малого жанру з чітко окресленою прагматичною метою, що суміщає ознаки усного та письмового мовлення з комплексом маніпулятивно спрямованих інтра- і паралінгвальних засобів [11, с. 15]. У праці Л. Віговської натрапляємо на таку дефініцію: «Реклама – це процес інформування населення про товар, ознайомлення з ним, переконання в необхідності його придбання», «це багатоплановий товар, який торкається найпотаємніших ділянок психіки сучасної людини» [12, с. 282]. Р. Сандхузен доволі лаконічно визначає рекламу як повідомлення, яке поширюють засоби масової інформації [13, с. 442]. М. Хосней визначає рекламу як певний тип дискурсу та вказує, що вона впливає на структуру мови, стиль життя і являє собою зміст щоденної комунікації,

а також здатна змінювати структуру, вживання мови і вербальної комунікації [14, с. 25–47]. Ще одне спостереження щодо мови реклами читаємо у К. Вашист: «Мова реклами – це надзвичайно цікаве й складне соціальне явище. Вона впливає на мовлення, свідомість і діяльність споживача. Створення ефективного, впливового рекламного тексту, який викликає зацікавлення потенційної аудиторії і збуджує в неї бажання придбати рекламовану річ, потребує точного відбору і вдалого поєднання мовних засобів» [15, с. 112]. Як бачимо, дослідниця фокусує свою увагу насамперед на сугестивній функції реклами і тому, за рахунок яких мовних одиниць вона реалізується. Дійсно, «однією з концептуальних підвалин феномену реклами є здійснення нею соціально-психологічного впливу на своїх потенційних рецепторів, який реалізується у формі мовленнєвого впливу [16, с. 70], тож визначати мову реклами саме з цих позицій цілком логічно. Так само і польський дослідник Є. Бральчик у своїй праці «Мова на продаж» основними ознаками рекламного тексту називає привабливість, сугестивність, зрозумілість, стислість, оригінальність і легку запам'ятовуваність [17, с. 163]. Дійсно, неможливо розглядати мову реклами і рекламний дискурс без урахування їхнього сугестивного потенціалу й основної мети – здійснювати вплив на потенційного покупця. Гадаємо, втім, що системно-структурний підхід в описанні мови реклами, яким ми послуговуємося, все одно буде доречним, оскільки дозволить нам упорядкувати ті мовні одиниці, які, зокрема, допомагають рекламному тексту в реалізації його сугестивно-маніпулятивної функції, тим більше, що Ю. Куроце, досліджуючи особливості японської реклами, теж пропонує чотири мовні рівні, на яких можна аналізувати засоби мовних одиниць у японському рекламному тексті: фонетичний, морфемний, лексичний і синтаксичний [18, с. 17].

Розглянемо кілька прикладів японської телевізійної реклами для описання особливостей її мови. Для цього ми записали на слух мову чотирьох рекламних роликів, транслюваних на японському телебаченні у 2023 році:

1) ケンタッキン

最調理チーズ・イズ・バック! チーズかけすぎちゃったっよ! m m m m m チーズに溺れるフィルバーガー! きよ、ケンタキにしない?

2) 身につけて一秒。嬉しさと出会えた。手元から始まる自信。もっと遠くへ行ける気がする。私が好きな私へ。明日も勇気をくれるもの。一秒のときめき。選んだ輝きはつづく。ルキア・グローブ。セイコ。

3) 奥の方がキーンって感じがして、びっくりしました。何だろうと思って。歯にあてないように飲んだりとか。しみる歯でもホワイトニング出来たらいいですね。シュミテクトのやさしくホワイトニングです。しみるのを防いでホワイトニングも出来るって聞きました。しみるのとホワイトニング同時にできたらもうホントに嬉しい。やさホワ。

4) 勉強が好きなキミ、はじまる! 分かっちゃった! 早速力ついたね! 学校のテストも! 楽しみ! 楽しみ! やってみ? 進展ずみ! キャンペン中!

Всі наведені рекламні ролики характеризуються тим, що візуальний ряд і музичний супровід перебирають на себе головний акцент, а вербальне повідомлення є доволі стислим і складається здебільшого лише з назв рекламованих товарів, ключових слів та рекламних гасел.

Особливості фонетичного рівня здебільшого відповідають тим, що притаманні побутовому розмовному мовленню і просторіччю. Так, зокрема, спостерігаємо:

– редукцію складів *てし* до *ちや*, що притаманна неформальному розмовному мовленню: *チーズかけすぎちゃったっよ!*, *分かっちゃった!*;

– вживання звуконаслідувань: *m m m m m*, *キーンって*;

– редукцію довгого прикінцевого голосного /oo/ до короткого /o/, що робить слово з редукованим прикінцевим складом емпатичнішим і привносить недбало-просторічну конотацію: *きよ、ケンタキにしない?*, *ホント*;

– обривання слова (редукцію останнього складу, який на морфологічному рівні є формотворчим і відповідає за граматичне значення слова): *やってみ?* У результаті такої редукції наведене дієслово набуває розмитого значення, і стає незрозуміло, в якому граматичному часі, в якій формі та в якому способі воно вжите.

Всі наведені особливості зближують мову аналізованих рекламних роликів із неформальним побутовим мовленням. І дійсно, як пише Д. Мирна, у мові японської реклами на сьогодні спостерігаємо тенденцію наближення до розмовного стилю; до таких особливостей розмовного стилю крім явищ фонетичного плану, на думку дослідниці, можна віднести широке використання побутової лексики, фразеології, лексики емоційно-експресивної, а також різноманіття синтаксису (використання еліптичних речень, звертань, повтори слів, розрив речень вставними конструкціями, використання діалогів тощо); при цьому імітація невимушеної бесіди неначе зближує рекламну мову з повсякденною мовою реципієнта, за рахунок цього підвищується зро-

зумілість тексту [19, с. 85]. І дійсно, як буде продемонстровано нижче, низка лексичних і синтаксичних характеристик мови реклами відповідає узусу в розмовному стилі, однак при цьому деякі мовні особливості мови японської реклами важко зіставити зі специфікою розмовного мовлення.

Так, на лексичному рівні спостерігаємо традиційне для мови масової культури засилля англіцизмів-гайрайго: ケンタチッキン, チーズ・イズ・バック, チーズ, フィルバーガー, ケンタキ, ルキア・グローブ, ホワイトニング, シュミテク, テスト, キャンペン. При цьому деякі з них є назвами рекламованих товарів (フィルバーガー, ケンタキ, ルキア・グローブ, シュミテク), інші – запозиченнями (チーズ・イズ・バック, チーズ, ホワイトニング, テスト, キャンペン), треті – японськими новотворами за англійським зразком (ケンタチッキン). Серед цих одиниць особливу увагу привертає комплекс チーズ・イズ・バック, який являє собою ціле речення, повністю запозичене з англійської мови зі збереженням синтаксичної організації відповідно до правил англійської граматики. У цьому разі можемо говорити про інтеграцію іншомовної одиниці синтаксичного рівня, що свідчить про значний потенціал мови японської масової культури до мовної гібридизації. Наведений англійський запозичений елемент яскраво демонструє стилістичний потенціал англійських запозичень у мові масової культури Японії на противагу до, наприклад, мови української масової культури, де уявити собі цілі речення англійською мовою все-таки доволі важко (за нашими спостереженнями, українські маркетологи не залучають англійські одиниці синтаксичного рівня до телереклами, обмежуючись уживанням лише окремих іншомовних слів, які здебільшого є найменуваннями рекламованих товарів).

Про глибоку інтеграцію англійського елемента в мову японської масової культури, зокрема реклами, свідчить і залучення гібридного словотвору, у результаті якого творяться слова, що складаються як із японського, так і з англійського компонентів: やさホワ. Наведене слово є блендом, утвореним у результаті телескопії, складається з усічених основ японського слова やさしい та запозиченого англійського ホワイトニング і являє собою okazionalizm мішаного складу. Вживання лексичних новотворів загалом притаманне мові реклами, наприклад, в українській рекламі нам доводилося спостерігати лексеми на кшталт «моркішка», «роздажпро», «різномаїжжя», «смачлииво», «щіткуй», «ниткуй» тощо, а новотвір «снікерсуй» уже перетворився на своє-

рідну класику рекламних словотвірних інновацій; при цьому способи словотвору таких okazionalizmних одиниць доволі різноманітні – телескопія, метатеза і традиційніший афіксальний. Потенціал лексичних новотворів у мові реклами величезний, оскільки такі нестандартні одиниці привертають увагу споживача реклами, а увага потенційного покупця – це якраз саме те, що треба рекламодавцеві. Отже, за рахунок таких okazionalizmних одиниць реклама виконує свою основну функцію, адже відомо, що рекламні тексти, щоби їх помітили серед іншої інформації та інших рекламних повідомлень, мають бути оригінальними та ефективними, максимально звертаючи на себе увагу споживачів [20, с. 86].

Якщо розглядати морфологічний рівень, то особливості наведеного рекламного повідомлення на морфологічному рівні спостерігаємо здебільшого у виборі редукованих розмовно-просторічних форм дієслова (チーズかげすぎちゃったっよ! ; 分かっちゃった! ; やってみ?), а також в активному залученні прикінцевих емпатичних часток (チーズかげすぎちゃったっよ! ; しみる歯でもホワイトニング出来たらいいですよ。 ; 早速力ついたね!), що роблять повідомлення емоційнішим та безпосереднішим і вносять елемент апеляції до слухача. Окрім цього, наявне опущення відмінкових часток (勉強が好きなきミ、はじまる!) і заміна стандартного сполучника と його розмовним відповідником って (しみるのを防いでホワイトニングも出来るって聞きました。), притаманні здебільшого неформальному розмовному мовленню. Відтворити невимушене побутове мовлення має на меті й опущення прикінцевої частини аналітичних дієслівних форм (何だろうと思つて。 ずいぶん何だろうと思つていた。 ち 何だろうと思つていました。 (залежно від стилю) і 歯にあてないように飲んだりとか。 ずいぶん歯にあてないように飲んだりしてましたとか。 (також залежно від рівня увічливості)). Таке опущення допускається лише у спонтанному побутовому спілкуванні й перешкоджає розумінню того, який стиль і рівень увічливості мовець обрав для спілкування (що для японського ієрархічного суспільства доволі важливо).

Насамкінець розглянемо синтаксичний рівень. Тут констатуємо наявність значно більшої порівняно з літературною мовою неповних речень, що представлені здебільшого еліптованими та номінативними (з 31 речення, з яких складаються аналізовані рекламні ролики, 18 є еліптованими чи номінативними):

– ケンタチッキン

- チーズに溺れるフィルバーガー!
- 身につけて一秒。
- 手元から始まる自信。
- 私が好きな私へ。
- 明日も勇気をくれるもの。
- 一秒のときめき。
- ルキア・グローブ。
- セイコ。
- 何だろうと思って。
- しみるのとホワイトニング同時にできたらもうホントに嬉しい。
- やさホワ。
- 学校のテストも!
- 楽しみ!楽しみ!
- やってみ?
- 進展ずみ!
- キャンペン中!

Як слушно зазначає Д. Мирна, неповні речення, особливо еліптичні у рекламному тексті мають на меті підкреслити смислово роль головного слова [19, с. 85].

Окрім еліптованих та номінативних речень спостерігаємо також:

- асиндетон (勉強が好きなキミ、はじまる!);
- аморфне речення (за О. Єсперсенем), представлене вигуком (m m m m m).

Усі синтаксичні виразні засоби, побудовані на бракові логічно необхідних компонентів мовлення, покликані наблизити мову реклами до неформального розмовного мовлення, за рахунок чого створити довірливу атмосферу між рекламодавцем і споживачем, переконати останнього у щирості намірів рекламодавця і ненав'язливо підштовхнути до покупки рекламованого товару. Крім цього, активна експлуатація окличних речень (більшість із яких є номінативними) додає емотивної складової, яка допомагає привернути увагу глядача й водночас потенційного покупця. Як слушно зазначає з цього приводу Д. Мирна, «синтаксис має достатні можливості для вираження тонких смислових та емоційних відтінків того, що повідомляється [19, с. 85]. Отже, дійсно синтаксис рекламного повідомлення є потужним сугестивним засобом, який допомагає рекламі реалізувати її основну функцію – переконати придбати продукцію. Загалом саме мова є потужним засобом навіювання, на якому ґрунтується реклама, адже саме мова справляє значний емоційний вплив і може викликати не лише бажаний відгук, а і спричиняти певні форми поведінки, а тому ефективність маніпулятивного впливу реклами багато в чому залежить від того, яким чином та за допомогою яких мовних засобів у ній відбувається конструювання повідомлень [21].

Крім неповних речень на синтаксичному рівні також ще раз звертаємо увагу на гібридну одиницю 最調理チーズ・イズ・バック!, яка за рахунок залучення англійських слів різного частиномовного статусу фактично побудована за синтаксичними правилами англійської мови (означення, що передує означуваному слову, притаманне як англійській, так і японській мові, тому японське слово 最調理 у позиції означення вписується у це гібридне синтаксичне утворення відповідно до граматичних правил обох мов).

І насамкінець нам би хотілося звернути увагу на стилістичний аспект мови наведених рекламних роликів. За нашими спостереженнями мова масової культури подеколи нехтує диференціацією експресивних стилів і реєстрів мовлення, які в японській мові чітко регламентовані, і їхнє змішування є неприпустимим [22, с. 107]. І мова усної форми реклами тут не є винятком. Як свідчить наш приклад, тут цілком допускається вживання то нейтрально-ввічливого (奥の方がキーンって感じがして、びっくりしました。; しみる歯でもホワイトニング出来たらいいですよ。; シュミテクトのやさしくホワイトニングです。; しみるのを防いでホワイトニングも出来るって聞きました。), то простого (きよ、ケンタキにしない?; 嬉しさと出会えた。; もっと遠くへ行ける気がする。; 勉強が好きなキミ、はじまる!; 分かっちゃった!; 早速力ついたね!) стилів, їхнє змішування і нерозрізнення (奥の方がキーンって感じがして、びっくりしました。何だろうと思って。; しみるのを防いでホワイトニングも出来るって聞きました。しみるのとホワイトニング同時にできたらもうホントに嬉しい。). Вважаємо, що таке вільне трактування мовної норми у мові масової культури, цілком можливо, приведе у майбутньому до перегляду й усталених літературних норм, адже мова масової культури – це те, що мовці споживають щодня, і що непомітно нав'язується їм як новий стандарт.

Висновки. Мова масової культури Японії, реалізуючись у низці усних і письмових жанрів, а також креолізованих видах текстів, відрізняється від літературної мови на всіх мовних рівнях. Як показав наш аналіз на матеріалі японської телевізійної реклами як одного з провідних жанрів сучасної масової культури Японії, на фонетичному рівні мові масової культури притаманні явища, що наближають її до побутового розмовного мовлення і просторіччя. На лексичному рівні, однак, констатуємо явища, не притаманні просторіччю, а саме, наявність великої кількості запозичень з англійської мови, які здебільшого дублюють значення питомо японських

слів, а тому внутрішньомовних причин до запозичення таких одиниць не було. Таке багате включення немотивованих лексичних запозичень, а також процеси мовної гібридизації, що супроводжують інтеграцію іншомовного елемента в мову японської масової культури, зближують її з макаронічним мовленням. На морфологічному рівні спостерігаємо редукцію морфологічних форм за зразком просторіччя, а також наявність морфологічних новотворів, основним завданням яких є привернення уваги потенційного покупця своїм оригінальним виглядом. На синтаксичному

рівні в око впадає явне зловживання неповними реченнями, що знову нагадує собою стилістику просторічного спонтанного мовлення. Окрім цього, констатуємо мовні девіації стилістичного плану, які полягають у змішуванні експресивних стилів і рівнів увічливості, що є неприпустимим у нормативній японській мові. У зв'язку з цим перспективними, на нашу думку, будуть подальші роздуми щодо соціофункційного статусу мови масової культури, оскільки вона явно являє собою надзвичайно комплексний феномен, досі системно не описаний у науковій думці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2005. 32 с.
2. Сапенко Р. П. Реклама як транскультурний феномен. автореф. дис. ... докт. філос. наук : 26.00.01. Київ, 2009. 35 с.
3. Сердечна Л. В. Розвиток саморегулювання в рекламі в контексті її ролі в сучасній культурі. *Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства* : зб. матеріалів Міжнар. Інтернет-конференції, м. Маріуполь, 15 листопада 2017 р. Маріуполь, 2018. С. 253–256.
4. Кравець К. Мовні стратегії японських рекламних текстів. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 45. С. 66–69.
5. Оськіна Н., Мінкіна Б. Англомовні запозичення у рекламних текстах сучасної китайської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 44, том 3. С. 102–108.
6. Власова А. Ю. Масова культура: сучасні аспекти дослідження. *Вісник НАКККІМ. Культурологія*. 2014. №2. С. 97–102.
7. Пожар А. Б. Соціальна семіотика і міфологія рекламного дискурсу: до проблеми кореляції. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23, том 2. С. 111–116.
8. Мащенко А.-М.А. Функціонально-стильова приналежність рекламних текстів. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 7, том 2. С. 29–37.
9. Зелінська О. І. Гасла політичної реклами як один з інгредієнтів української мовної дійсності. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 19–23.
10. Баранник Д. Х. До питання про «інформаційний» стиль мови. *Мовознавство*. 1967. № 6. С. 6–10.
11. Александрова В. Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2008. 20 с.
12. Віговська Л. А. Слоган як один із видів рекламного тексту. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 14, том 1. С. 281–285.
13. Richard L. Sandhusen. *Marketing*. NY.: Barron's Educational Series, Inc., 2000. 600 p.
14. Hosney M. Towards an Understanding of the Discourse of Advertising: Review of Research with Special Reference to the Egyptian Media. *African Nebula*. 2011. Issue 3. Pp. 25–47.
15. Вашист К. Вербальні інновації рекламних повідомлень у туристичному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36, том 1. С. 111–115.
16. Єгорова О. І., Дзикович О. В., Коваленко А. Я. Сугестійні прояви нативної реклами на просторах блогота влогосфер. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13, том 2. С. 68–73.
17. Моклиця А. Лексико-граматична модель польськокомовної інтернет-реклами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31, том 2. С. 162–170.
18. Kurose, Yuki. *The strategies used in Japanese advertisement* : Master Thesis in Columbia University. Washington, 2002. 67 p.
19. Мирна Д. Стилістичні особливості рекламного тексту у японській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 40. С. 82–87.
20. Петриченко І. Рекламна комунікація та час: японське бачення. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 45. С. 85–89.
21. Петренко В. В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2003. 17 с.
22. 東郷吉男. 国防と表現。東京, 1988. 180 p.

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ: РЕКОНСТРУКЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У «САМГУК САГІ» («삼국사기») ТА «САМГУК ЮСА» («삼국유사»)

NARRATIVE STRATEGIES AS A FACTOR FOR THE FORMATION OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS: THE RECONSTRUCTION OF HISTORICAL REALITY IN “SAMGUK SAGA” (“삼국사기”) AND “SAMGUK YUSA” (“삼국유사”)

Костанда І.О.,

orcid.org/0000-0002-2144-5421

доктор філологічних наук,

доцент кафедри китайської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Наукова стаття здійснює аналіз взаємодії картини світу та наративних стратегій у формуванні історичної свідомості. Зосереджуючись на двох ключових писемних джерелах корейської історії, автор розглядає концептуальні та структурні аспекти історичних текстів, виявляючи, яким чином ці стратегії взаємодіють із конструюванням історичної реальності. Особлива увага приділяється аналізу прецедентної та імперативної картин світу, що відображена у цих творах. Отримані результати вносять нові наукові висновки у сферу взаємодії мови та історичної свідомості, сприяючи виявленню основних аспектів формування колективної історичної пам'яті в культурі. Ця наукова стаття представляє глибокий аналіз «Самгук Сагі» з фокусом на прецедентній картині світу, що переважає у цьому історичному творі. Оцінка базується на ідеї циклічного повторення подій, де первісна подія сприймається як основна і «справжня». Ця стаття являє собою детальне дослідження історичного твору «Самгук Юса», що фокусується на періоді Трьох держав у Кореї. Дослідження зосереджено на карті світу, представленій у тексті, а також на наративних стратегіях, що використовуються для формування цієї картини. У роботі виявлено унікальну картину світу, в якій переплітаються елементи буддизму, конфуціанства та корейської міфології. Особливу увагу приділено духовній площині, де історичні події епохи Трьох держав представлені з акцентом на релігійні практики, чудеса та вплив буддистських проповідників. Автор стверджує, що елементи обох картин світу взаємопов'язані, що проявляється в описі сакральних моментів, ритуалів та традицій, де циклічність поєднується з вищими моральними чи божественними законами. Таким чином, стаття надає глибокий аналіз не лише історичного змісту «Самгук Юса», але й виявляє складні наративні стратегії, що формують картину світу в тексті твору. Результати дослідження відкривають нові перспективи для розуміння взаємозв'язку між історією, релігією та міфологією у корейській літературі епохи трьох держав.

Ключові слова: веньянь, ханмун, «Самгук Сагі», «Самгук Юса», давньокорейська література, механізми мислення, літературна традиція, наративні стратегії.

The scientific article analyzes the interaction of the world picture and narrative strategies in the formation of historical consciousness. Focusing on two key written sources of Korean history, the author examines the conceptual and structural aspects of historical texts, revealing how these strategies interact with the construction of historical reality. Special attention is paid to the analysis of precedent and imperative pictures of the world reflected in these works. The obtained results bring new scientific conclusions to the sphere of interaction of language and historical consciousness, contributing to the identification of the main aspects of the formation of collective historical memory in culture. This research paper presents an in-depth analysis of the «Samguk Sagi» with a focus on the precedent worldview prevalent in this historical work. The assessment is based on the idea of a cyclical repetition of events, where the original event is perceived as the main and "real". This article is a detailed study of the historical work «Samguk Yusa», focusing on the Three Kingdoms period in Korea. The study focuses on the map of the world presented in the text, as well as the narrative strategies used to construct this picture. The work reveals a unique picture of the world in which elements of Buddhism, Confucianism and Korean mythology are intertwined. Special attention is paid to the spiritual plane, where the historical events of the Three Kingdoms era are presented with an emphasis on religious practices, miracles and the influence of Buddhist preachers. The author claims that the elements of both worldviews are interconnected, which is manifested in the description of sacred moments, rituals and traditions, where cyclicity is combined with higher moral or divine laws. Thus, the article provides an in-depth analysis not only of the historical content of «Samguk Yusa», but also reveals complex narrative strategies that shape the picture of the world in the text of the work. The results of the study open up new perspectives for understanding the relationship between history, religion, and mythology in Korean literature of the Three Kingdoms era.

Key words: wenyuan, hanmun, «Samguk Sagi», «Samguk Yusa», ancient Korean literature, thinking mechanisms, literary tradition, narrative strategies.

Постановка проблеми. Формування історичної свідомості є складним і багатограним процесом, де мова і форма оповіді мають ключове значення: наративні стратегії, що використовую-

ються в історичних текстах, значно впливають на сприйняття минулого, формуючи колективну історичну пам'ять суспільства. У цій статті ми прагнемо проаналізувати, як різні картини світу,

зокрема прецедентна та імперативна, впливають на структуру та сприйняття минулого, а також які наративні стратегії використовуються для формування історичної свідомості у контексті двох фундаментальних для корейської історії творів – «Самгук Сагі» («삼국사기») та «Самгук Юса» («삼국유사»). Отримані результати здійснюють цінний внесок у розуміння процесів формування історичної свідомості, наголошуючи, крім того, на важливості мови та наративних стратегій у даному контексті.

Дослідження порушує важливі питання взаємодії картини світу, наративних стратегій та історичної реальності при формуванні колективної історичної пам'яті та як вони відображають культурні особливості суспільства. Отримані результати не лише розширюють розуміння корейської історії, а й окреслюють нові перспективи взаємозв'язку мови та історичної свідомості у світовій культурі.

Актуальність статті обумовлена потребою вітчизняного сходознавства у глибшому аналізі впливу наративних стратегій на формування історичної свідомості (на матеріалі двох визначних пам'яток історії стародавньої Кореї – «Самгук Сагі» та «Самгук Юса»). Сучасні сходознавчі наукові розвідки верифікують потребу у ретельному аналізі впливу концептуальних і наративних елементів на конструювання уявлень про минуле, що робить цю тему надзвичайно актуальною для наукової спільноти. В умовах, коли історія стає невід'ємною частиною культурної спадщини та ключовим фактором формування національної ідентичності, важливо розуміти, як мовні інструменти впливають на сприйняття історії. Акцентування уваги на корейських історичних текстах «Самгук Сагі» та «Самгук Юса» надає можливість осмислити їхнє значення в контексті формування суспільної історичної свідомості. Таким чином, стаття спрямована на заповнення існуючої прогалини в дослідженнях, пропонуючи нові підходи до аналізу наративних стратегій та їхнього впливу на історичну свідомість для більш широкого розуміння процесів формування колективної пам'яті у світовому контексті. Метою цієї статті є аналіз взаємодії картини світу та наративних стратегій у процесі реконструкції історичної реальності, здійснений на матеріалі двох ключових корейських історичних текстів – «Самгук Сагі» та «Самгук Юса», що, у свою чергу, впливає на формування історичної свідомості.

Постановка завдання. Аналіз впливу наративних стратегій на формування історичної свідомості через дослідження «Самгук Сагі» і «Самгук Юса» в контексті прецедентної кар-

тини світу. Мета статті досягається розв'язанням таких завдань:

- проаналізувати картину світу, представлену в «Самгук Сагі» та «Самгук Юса»;
- ідентифікувати наративні стратегії, що використовуються в обох текстах для формування історичної свідомості;
- розглянути вплив мовних елементів на конструювання уявлень про минуле в контексті обох історичних творів;
- оцінити значення цих текстів у формуванні колективної історичної пам'яті корейського суспільства.

Виклад основного матеріалу.

1. Конструктивізм і реалізм відтворення історичних фактів в контексті наративних стратегій

Сучасна дискусія про реалізм і конструктивізм у контексті відтворення історичних фактів представляє інтерес і для цього дослідження. У реалізмі опис можливий тільки тоді, коли саме буття вважається незмінним, що протиставляється конструктивістській методології, яка певною мірою заперечує об'єктивний статус реальності та передбачає, що буття конструюється суб'єктом. Тобто коли йдеться про буття, схильне до змін, опис історичних подій стає проблематичним, оскільки суб'єкт, який пізнає, стикається з варіативними смислами історичного розвитку, що ускладнює можливість їхнього детального опису [1].

Крім того, процеси змін людини та навколишнього світу можуть не збігатися, що робить реалізм при описі історичного буття менш однозначним у порівнянні з об'єктивною реальністю. Також важливо звернути увагу на таку ключову особливість конструктивізму в історичному пізнанні: цей підхід передбачає, що історики не мають прямого доступу до минулого і, отже, конструюють його образи на основі документальних матеріалів. Історична реальність тут сприймається як результат мовної та дискурсивної практики, що конструюється суб'єктом. Таким чином, ця взаємодія веде до формування «життєвих світів» – картини минулого, яка хоча й відповідає певною мірою історичній дійсності, все ж несе в собі відбиток картини світу реципієнта. Вивчення наративних стратегій виявляє їхню значну роль у формуванні історичної свідомості.

З погляду використовуваної методології відтворення історичної реальності, ці тексти представляють конструктивістський підхід, тобто репрезентують унікальний погляд на авторів та історичні події і визначають взаємодію наративних стратегій і картини світу.

Літературні твори завжди були невід'ємною частиною культури та нашого розуміння світу. Особливо можливість поринути в унікальні світи, створені письменниками, надають епічні тексти. Однак що робить ці твори такими впливовими та неповторними? Відповідь на це питання частково полягає у мистецтві використання наративних стратегій, які стають потужними інструментами формування сенсу у текстах. Їхня важливість підтверджується результатами наукових досліджень, які виділяють їх як організаційні методи, що застосовуються у процесі оповідання.

2. Взаємозалежність картини світу та наративних стратегій

У контексті епічних текстів розглянемо ключові елементи, які формують наративні стратегії та визначають їхній вплив на сприйняття читача. Наративні стратегії в текстах «Самгук Сагі» та «Самгук Юса» виступають не тільки як засіб передавання фактів, а й як інструмент формування колективної історичної свідомості. У цьому дослідженні особливу увагу приділено мовній картині світу, яка розглядається як перша і, по суті, ключова модель сприйняття навколишньої реальності. Важливо зазначити, що мовна картина світу активно формується на початковому етапі життя людини, взаємодіючи з її практичним досвідом та вродженою біологічною інформацією. У межах цього дослідження національно-мовна картина світу розглядається як вираження світовідчуття, світосприйняття та світогляду етносу. Це вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу та самого себе у цьому світі. Мовна картина світу є моделлю, створеною за допомогою специфічних мовних засобів. Слід зазначити, що вона відрізняється від інших видів картин світу (наприклад, національної та вченої) своєю об'єктивністю, втіленою в реально існуючих фрагментах мови. Важливою її особливістю є те, що вона формує культурну ідентичність, особливо в контексті наративних стратегій зображення історичних реалій, які часто ґрунтуються на лінгвокультурних факторах. Картина світу та наративні стратегії нерозривно пов'язані у літературному процесі, утворюючи комплексний механізм, що визначає сприйняття та інтерпретацію подійності в оповіданні. Протягом історії літератури дослідники звертали увагу на взаємодію між створенням узагальнюючих уявлень про світ та вибором наративних стратегій. У цій статті ми розглянемо, як тип картини світу впливає на формування героїв і лексичний стиль тексту, визначаючи таким чином структуру розповіді.

Взаємозв'язок між картиною світу та наративними стратегіями проявляється в їхній взаємозалежності. Картина світу, створена автором, є основою визначення подійності у творі, тоді як наративні стратегії оформлюють цю картину, надаючи сенс кожному сюжетному повороту. Таким чином, процес формування оповіді та створення картин світу визначається взаємодією двох сутностей, яка істотно впливає на літературний досвід читача.

Три основні типи картин світу – прецедентна, імперативна та оказіональна – надають унікальні основи для формування літературного твору. Термін «прецедентна» використовується у контексті міфу, який є протонаративом, тож прецедентна картина світу представляє події як частину циклічного порядку, дотримуючись встановлених шаблонів та ритмів. Вона виключає можливість подійної історії, фокусуючись на початковій події – прецеденті. У цьому випадку наративні стратегії підпорядковуються структурі елементів, що повторюються, створюючи передбачувану і знайому атмосферу.

Імперативна картина світу, навпаки, затверджує вищий світопорядок та моральні закони як основу подійності. У цьому випадку наративні стратегії відображають внутрішній порядок і цінності, що робить твір більш етично насиченим та спрямованим. Оказіональна картина світу визначається потоком випадкових подій, позбавлених заздалегідь встановлених закономірностей. Наративні стратегії, підпорядковані хаосу випадковості, створюють атмосферу несподіванки і динамічності у творі.

Оскільки герої стратегічно пов'язані з картиною світу, вони стають ключовими представниками формування наративної ідентичності твору. У прецедентній картині світу герої можуть виконувати заздалегідь встановлені ролі, стаючи частинами циклічного порядку. При імперативній картині світу вони є носіями моральних цінностей, виконуючи роль посередників між вищим порядком та читачем. У випадку оказіональної картини світу герої стикаються з невизначеністю й випадковістю, де дії не підпорядковані заздалегідь встановленим сценаріям. Отже, тип картини світу не лише визначає природу подійності в оповіданні, але й впливає на формування характеру героїв, концептуальність і стиль тексту. Ця взаємопов'язаність визначає різноманітність літературних текстів, роблячи кожен з них унікальним у своєму роді. Літературні твори стають не лише відображенням світу, але й результатом взаємодії авторської картини світу та обраних наративних

стратегій. У цьому контексті особливої уваги заслуговують наративні стратегії історичних текстів, таких як «Самгук Сагі» та «Самгук Юса». Ці твори є не лише значними історичними документами, але й виразними зразками художньої творчості, тобто їх можна назвати епічними текстами. Розглянемо детальніше походження та структуру самих текстів.

3. «Самгук Сагі» та «Самгук Юса»: історичне та літературне значення

«Самгук Сагі» (кор. 삼국사기, кит. 三國史記) або «Історичні записи Трьох держав» є видатним прикладом корейської історіографії в жанрі офіційної династичної історії, який зберігся до наших днів як стародавня пам'ятка. Часові рамки цього твору охоплюють важливі історичні події періоду трьох держав – Корьо (고구려, 37 р. до н.е. – 668 р.), Пекче (백제, 18 р. до н.е. – 660 р.) та Сілла (신라, 57 р. до н.е. – 935 р.). Як і багато інших творів корейської літератури цього періоду, «Самгук Сагі» написано літературною китайською мовою веньянь (кор. ханмун). Створення цієї праці було ініційовано корейським монархом Инджоном (인종), який правив у період з 1122 р. до 1146 р., і було доручено групі учених під керівництвом придворного історика Кіма Бусіка (김부식, 1075–1151 рр.) відомого під псевдонімом Лі Чжі (字立之), який також в літературних колах мав прізвисько Лейчуан (号雷川), він народився в багатій і знатній родині в місті Кьонджу (경주, 庆州) і походив з роду, представники якого багато поколінь служили видатними літераторами. Робота з її укладання завершилася у 1145 році.

«Самгук Сагі» являє собою масштабний твір, що складається з 50 томів (кор. квон 권), кожен з яких присвячено освітленню конкретних тематичних аспектів [6]:

- 1) «Літописи Сілла» (신라본기, 新羅本紀) – охоплюють 12 томів.
- 2) «Літописи Корьо» (고구려본기, 高句麗本紀) – складаються з 10 томів.
- 3) «Літописи Пекче» (백지본기, 百濟本紀) – містять 6 томів.
- 4) «Хронологічні таблиці» (年表, 年表) – представлені у 3 томах.
- 5) «Різні описи» (잡지, 雜誌) – містяться в 9 томах.
- 6) «Біографії» (熱電, 列傳) – складаються з 10 томів.

Така структура забезпечує комплексне охоплення історії трьох держав, представляючи різнобічний погляд на ключові події та хронологію, а також висвітлюючи біографічні та інші детальні аспекти періоду. Цей твір вважається одним

з двох фундаментальних джерел з давньої та ранньосередньовічної історії Кореї, що надає цінні відомості про ключові події та політичну динаміку регіону.

Пропаганда конфуціанських ідей в історичному творі «Самгук Сагі» мала стратегічне значення для утвердження ідеології конфуціанства у Кореї як централізованій феодальній державі. Кім Бусік прагнув виділити важливі аспекти конфуціанських ідеалів державного управління, що склалися в X–XI ст., і продовжив їхній розвиток у своїх політичних та історичних роботах. Його погляди та ідеологічний стрижень викладені не лише у самому тексті, а й у його коментарях до подій та фактів корейської історії. Кім Бусік застосовує конфуціанські принципи у своєму аналізі минулого, прагнучи оцінювати події та дії державних діячів з погляду конфуціанської моралі та ідеалів управління. Він чітко висловлює свою переконаність у тому, що принципи конфуціанства можуть визначати оцінку успішності чи невдачі держави.

Прикладом того, як Кім Бусік застосовує конфуціанські ідеали, є його трактування загибелі давньої держави Кореї. Він наголошує на її внутрішній слабкості, пояснюючи це недотриманням норм конфуціанської моралі. На його думку, коли в суспільстві панує мир та гармонія, навіть великі держави не можуть бути переможеними, однак несправедливість та нелюдське поводження з народом призвели до розладу держави Кореї. Також чітко простежується оцінювання ним дій та подій з огляду на конфуціанські цінності. Наприклад, він критикує прийом у державі Пекче перебіжчика, який, згідно з його трактуванням, зник після невдалої змови, а власне Пекче виявила «прагнення користі шляхом приховання злодія» [3], порушивши тим самим мир із сусідньою державою. Коментарі Кіма Бусіка до різних подій у «Самгук Сагі» наголошують на його прагненні обґрунтувати свої ідеї, спираючись на авторитети давньокитайських мислителів. Таким чином, вплив його поглядів на твір проявляється у тому, як він інтерпретує історичні події через призму конфуціанства, наголошуючи на моральних аспектах та ідеалах управління.

В останньому розділі праці – «Біографії», що охоплює 10 розділів, розглядаються життєписи видатних підданих періоду трьох держав та об'єднаної Сілли. Біографії присвячені людям різних конфуціанських соціально-етичних типів, які являють собою ілюстративний матеріал для розкриття конфуціанських принципів у житті [5, с. 51].

Корейський стиль подання біографій, представлених у «Самгук Сагі» відрізняється від західної традиції, де зазвичай описується все життя людини від народження до смерті. Натомість основна частина такої біографії фокусується на описі одного значного вчинку або подвигу, в якому герой виявляє якусь конфуціанську чесноту, наприклад, відданість правителю, шанобливість до батьків або вірність подружньому обов'язку. Структура конфуціанської біографії включає п'ять основних частин: походження героя, ситуація, що веде до подвигу, власне подвиг, відплата за подвиг і судження історика. Така структура має на меті надати зразок поведінки підданого, ґрунтуючись на конфуціанських цінностях [7].

Головний укладач «Самгук Сагі» Кім Бусік не дотримується суворо китайської традиції написання історичних хронік. Наприклад, у творі відсутній розділ «родовід знатних сімей», натомість акцентовані біографії корейських героїв-воїнів, які успішно брали участь у боротьбі з Китаєм [8]. Значна увага приділяється також біографіям людей, які мали літературні навички. Це може бути обумовлено прагненням автора представити свою державу як цивілізовану, з підкресленим володінням витонченим словом, що у традиції Далекого Сходу сприймається як ознака високої культури.

Історичні записи періоду трьох держав є офіційною історією, написаною з конфуціанських раціоналістичних позицій. Це позначається на принципах відбору матеріалу, де історик прагне створити образ вірцевого героя, що відповідає конфуціанським принципам п'яти типів чеснот. Біографії в «Самгук Сагі» можна розглядати як прояв прецедентної картини світу, що передбачає наявність усталених сценаріїв, структур та зразків, які повторюються у різних текстах чи культурних проявах. Ці біографії демонструють не тільки конфуціанські цінності, але й наслідують формальні та стереотипні шаблони.

У написанні біографій простежується формалізація і повторюваність. Схематична структура, визначені чесноти та типажі героїв складають загальний каркас для створення уявлення про життя видатних особистостей. Цей підхід нагадує прецедентні зразки, які надають читачам знайомий та очікуваний контекст. Аналогія з міфами також цілком доречна. Хоча біографії є міфами у сенсі цього терміну, вони подібні до них у тому, що використовують повторення архетипів і встановлюють певні стереотипи поведінки. Біографії являють собою не лише історичний документ, а й вираження конкретних ідеалів, уявлень про чесноти та норми поведінки. Таким чином,

у контексті «Самгук Сагі» їх можна розглядати як частину прецедентної картини світу, яка зберігає певні формальності, структури та зразки, щоб проілюструвати певні конфуціанські та культурні цінності.

«Самгук Юса» (кор. 삼국유사, кит. 三國遺事) або «Духовна спадщина трьох держав» являє собою видатний твір корейської історіографії. Праця має структуровану за тематикою організацію, синтезує матеріали з численних історичних джерел, багато з яких давно втрачено. Хронологічний зріз твору охоплює події від сходження на трон легендарного Тангуна (단군) і до кінця XIII ст. Точна дата створення «Самгук Юса» залишається невідомою та викликає дискусії, але імовірно, твір було завершено не раніше 1284 року. Найбільш раннє повне його видання представлено ксилографією Лі Кебока, датованою січнем – лютим 1513 року. Питання авторства цього історичного твору також відноситься до дискусійних. Так, довгий час автором праці вважався буддистський чернець Ірйон (일연, 1206–1289 рр., ім'я при народженні – Кім Чіенмен (金見明), літературний псевдонім – Хуейжань (字晦然)), проте у самому творі є підпис: «це написав Мугук» [4]. Ідентифікація цієї особи деякий час була дискусійною (зокрема, висловлювалася думка, що це одне з імен самого Ірйона), але на даний час дослідники схиляються до того, що так називали ченця Мугука (無極, 1250–1322 рр.), вважається, що він був учнем Ірйона і вніс свій вклад в написання «Самгук Юса» [2].

На відміну від більш суворо фактологічної «Самгук Сагі», «Самгук Юса» ґрунтується на легендах, казках та біографіях ранньої корейської історії і має таку структуру:

1. Том 1

- Розділ I. «Хронологія правителів» (порівняльно-хронологічні таблиці з історії Китаю, Сілли, Корьо, Пекче та Карак з I ст. до н.е. до X ст. н.е. з додатком коротких довідкових даних, що охоплюють період до XIII ст.).

- Розділ II. «Опис дивовижних [подій]» (матеріали з історії Кореї, які не мають прямого зв'язку з буддизмом, – початок).

2. Том 2

- Розділ II. «Опис дивовижних [подій]» (матеріали з історії Кореї, які не мають прямого зв'язку з буддизмом, – закінчення).

3. Том 3

- Розділ III. «Піднесення Закону» (розповіді про перших проповідників буддизму в Кореї).

- Розділ IV. «Пагоди [і] статуї» (відомості про священні буддистські місця Кореї, а також

реліквії, статуї та інші об'єкти культу, що знаходяться там).

4. Том 4

- Розділ V. «Ті, що тлумачать істину» (біографії ченців, які прославилися вивченням буддистської філософії).

5. Том 5

- Розділ VI. «Дивовижні закляття» (життєпис ченців-тантриків).

- Розділ VII. «Благодатна могутність» (розповіді про дива, створені Буддами та бодгісаттвами).

- Розділ VIII. «Відлюдники, що сховалися [від світу]» (розповіді про діяльність буддистських подвижників).

- Розділ IX. «Щасливі [та] добрі» (сюжети, що ілюструють конфуціанську категорію «синівської шанобливості» та буддистську категорію «добра»).

Усі розділи «Самгук Юса» (крім першого, що складається з таблиць) додатково розбиті на параграфи, яких загалом налічується 138. Крім того, розділ I «Опис дивовижних [подій]» доповнений авторською передмовою, а наприкінці ранньої ксилографічної публікації цієї пам'ятки, котра зберіглася до наших днів, додано післямову видавця, датовану 1513 р. [4].

4. Картина світу та наративні стратегії в «Самгук Сагі» та «Самгук Юса»

Як зазначено вище, у «Самгук Сагі» переважає прецедентна картина світу. Таке судження ґрунтується на тому, що цей історичний твір підпорядковується ідеї циклічного повторення історичних подій, причому первісна подія може розглядатися як основна чи «справжня». Це створює певні наративні стратегії, такі як:

1) *Ідеологічна установка*. «Самгук Сагі» є історичним твором, основна ідея якого пов'язана із прецедентною картиною світу. Ця ідеологічна установка передбачає, що історичні події підпорядковані циклічному повторенню, початкова ж подія вважається основною або «справжньою».

2) *Циклічне повторення події*. Прецедентна картина світу у творі ґрунтується на повторюваності мотивів та сценаріїв історичних подій. Це створює особливий наратив, у якому регулярно виникають певні теми та мотиви, вказуючи тим самим на циклічність історії.

3) *Архетипи та персонажі*. Присутність у різних епохах персонажів певного архетипу підкреслює прецедентну природу оповідання. Це підтверджує ідею про те, що певні типи особистостей та здійснювані ними дії та вчинки регулярно виникають у різні періоди історії та є її невід'ємною частиною.

4) *Традиційні цінності*. «Самгук Сагі» робить акцент на необхідності дотримання та збереження традицій у різних аспектах існування суспільства. Ця ідея підтримується як тематичними елементами, так і оповідальними стратегіями, що забезпечує збереження традиційних цінностей.

5) *Хронологічна структура*. Хронологічна організація тексту забезпечує логічну послідовність подій і дозволяє читачеві стежити за еволюцією держав та суспільства. Ця структура підтримує ідею циклічності та повторюваності історичних етапів.

6) *Видатні особистості*. Фокус на біографіях видатних особистостей у творі підкреслює їхню роль у формуванні історії та національної ідентичності. Це сприяє створенню безперервного наративу, в якому ключові фігури регулярно виникають, впливаючи на перебіг подій.

7) *Офіційний історичний стиль*. Використання офіційного історичного стилю, характерного для історичних записів, надає тексту «Самгук Сагі» авторитету та офіційності. Цей елемент є важливим для утвердження та підтримки прецедентної картини світу.

8) *Вплив конфуціанських ідей*. Впровадження ідей конфуціанства через розповіді про відданість, обов'язок і мудрість формує моральне сприйняття історії. Ці тематичні елементи впливають на ставлення реципієнта до суспільних цінностей і моральності в контексті історичних подій, що повторюються.

Картина світу, представлена в «Самгук Юса», поєднує в собі елементи буддизму, конфуціанства та традиційної корейської міфології. Події епохи трьох держав відтворюються зі зміщенням до духовної площини, виділяючи роль буддистських проповідників, дивовижних подій та релігійних практик. У творі простежується повторення міфів та легенд із виокремленням ключових подій та символів, які циклічно повертаються в історичному наративі. Розділи, присвячені біографіям буддистських ченців, є формою розповіді, де підкреслюється роль релігійних діячів у формуванні суспільної свідомості. Оповідання про чудеса, пов'язані з Буддами та буддистськими практиками, а також про священні місця створюють наратив, що приділяє особливу увагу надприродним аспектам та релігійним традиціям. Таким чином, «Самгук Юса» є не лише історичним твором, а й складним наративом, у якому переплітаються міфологія, релігія та історія.

Аналізуючи розглянутий матеріал, можна виділити зміщення двох картин світу – прецедентної та імперативної. «Самгук Юса» – стародавня

пам'ятка корейської історії – проливає світло на унікальний буддистський світогляд, відображений у структурі та змісті цього твору. Для буддиста, як зазначено в тексті, немає різниці між значущими та незначущими подіями. Усі моменти буття можуть стати ключем до усвідомлення істини. Цей принцип «без відбору» пронизує структуру «Самгук Юса» і впливає на розподіл матеріалу у ньому.

Текст складається з тематичних розділів, однак в «Описі дивовижних [подій]» та «Піднесенні Закону» матеріал пов'язаний як тематично, так і хронологічно. Це відображає буддистську концепцію об'єднання усіх подій у межах загального шляху просвітлення. В інших розділах твору історії різних подій виникають одна за одною без явної системи, що, ймовірно, пов'язане з буддистським світоглядом автора, оскільки безсистемність є ознакою принципу ненасильства та природності у розподілі матеріалу; цей унікальний підхід відповідає буддистській філософії. Отже, однією з провідних наративних стратегій у «Самгук Юса» можна назвати «безсистемність викладу», що визначає ідеологічне спрямування твору та надає йому оригінальності.

У «Самгук Юса» відображено історичні перипетії та епопеї, в яких певні образи та мотиви можуть з'являтися у різних контекстах та подіях, встановлюючи певну форму їхньої регулярності чи циклічності. Наративні стратегії, які можуть бути пов'язані з цією картиною світу, містять:

– повторення ідей, викладених у міфах та легендах, що входять до складу «Самгук Юса»;

– архетипні персонажі, мотиви, а також символи та образи, які можуть повторюватися у різних історіях та біографіях; це створює враження циклічності та затверджує певні ідеї як вічні та істинні.

Також у «Самгук Юса» присутня й імперативна картина світу, що проявляється у виокремленні моральних принципів чи законів буддизму, яким слід підпорядковувати своє життя. Однак необхідно наголосити й на тому, що елементи прецедентної та імперативної картин світу можуть бути пов'язані між собою, наприклад, у таких аспектах:

– *опис сакральних моментів*: текст поєднує повторювані сакральні моменти (прецедентна картина) із підкресленням вищих моральних чи божественних законів (імперативна картина);

– *опис ритуалів, традицій, релігійних обрядів з символікою повторення*: ритуали і традиції одночасно пов'язані з повторюваними подіями (прецедентна картина) і вищим світовим порядком (імперативна картина);

– *епічні оповідання з моральним змістом*: у творі це проявляється при комбінуванні прецедентних епосів з моральними уроками, що посилює зв'язок між циклічністю та моральністю.

Отже, картина світу в «Самгук Юса» багата і складна, вона поєднує в собі елементи як прецедентної, так й імперативної картин світу.

Реконструкція історичної реальності у текстах відбувається через взаємодію певної картини світу та різних наративних стратегій.

Висновки. Методика конструктивізму, розглянута у статті, переосмислює відношення між історичною дійсністю та історичним знанням. Конструктивізм заперечує привілейований доступ до історичної дійсності, стверджуючи, що історичне знання є продуктом когнітивного виробництва соціокультурної системи. Щодо «Самгук Сагі» та «Самгук Юса», ця концепція підкреслює, що тексти створюються в контексті соціокультурних практик і є формою орієнтації і в сучасному світі.

Таким чином, наративні стратегії в цих пам'ятках корейської літератури можуть розглядатися не тільки як засіб передавання фактів, а й як інструмент формування колективної історичної свідомості. Ці тексти надають читачам можливість отримати інформацію про минуле й сприймати її у різних культурних і соціокультурних контекстах, створюючи безліч інтерпретацій історичної реальності. В «Самгук Сагі» нами виявлено переважання прецедентної картини світу, де події представлені як циклічне повторення історичних образів. Це твердження ґрунтується на концепції першої події, яка розглядається як основна, або «справжня», що надає тексту особливого характеру та філософської глибини.

Однією з ключових рис прецедентної картини світу в «Самгук Сагі» є мотиви, що повторюються. Тут історичні події, міфи та легенди повертаються у різні періоди часу, створюючи дивовижний циклічний характер історії. Ця риса підкреслює неминучість повторення певних образів і надає тексту часової глибини, посилюючи його сенс і значущість.

Ще одним важливим елементом наративних стратегій є використання архетипних персонажів. «Самгук Сагі» представляє архетипи персонажів, які, повторюючись в різних епохах, зміцнюють зв'язок між минулим і сьогоденням. Така стратегія не лише полегшує розуміння сенсу твору, а й дозволяє читачеві побачити спільні риси та характеристики, які зберігають свою актуальність й у подальшому. Також для цього історичного тексту характерною є схильність до піднесення

традицій, при цьому наголошується на важливості їх збереження та дотримання у різних сферах суспільного життя. Це підкреслює стабільність (адже вічні цінності переносяться з покоління до покоління) та підтримує ідею циклічності, обґрунтовуючи повернення до історичних образів.

Хронологічна організація є ще одним важливим аспектом структури тексту. Вона забезпечує логічну послідовність викладу подій, дозволяючи читачеві простежити еволюцію держав та суспільства. Ця організація також служить засобом наголосити на важливості кожного періоду часу та підкреслити його вплив на формування суспільної історії. Біографії видатних особистостей стають центральним елементом формування національної ідентичності. Фокус на їхніх життєписах не тільки дозволяє читачеві ознайомитися з історичними подіями, а й формує глибоке розуміння особистостей, які впливали перебіг історії.

Використання офіційного історичного стилю у тексті «Самгук Сагі» надає йому авторитету та офіційності, посилюючи сприйняття твору як історичного документа. Це створює додаткові шари значущості й наголошує на важливості подій, представлених у ньому. Тематичні елементи, зокрема використання конфуціанських ідеалів, розкривають додаткові глибини тексту. Розповіді про відданість, обов'язок і мудрість впливають на моральне сприйняття історії, розкриваючи перед читачем не лише факти і події, а й філософські засади, що лежать в основі прецедентної картини світу, представленої в цій пам'ятці корейської літератури.

Таким чином, «Самгук Сагі» є не просто історичним твором, а й складним текстом, де прецедентна картина світу відіграє ключову роль. Мотиви, що повторюються, архетипи персонажів, тяжіння до дотримання і збереження традицій, хронологічна організація та інші елементи формують багатий і глибокий наратив, який запрошує читача обмірковувати не тільки минуле, а й сенс життя в цілому.

Дослідження «Самгук Юса» дозволяє виділити у творі складну картину світу, в якій переплітаються елементи буддизму, конфуціанства та традиційної корейської міфології. Аналіз різних наративних стратегій у тексті підкреслює наяв-

ний у ньому симбіоз прецедентної та імперативної картин світу.

Прецедентна картина світу у «Самгук Юса» передбачає циклічне повторення історичних образів, де ключові міфи, легенди та символи повертаються в історичному наративі. Наративні стратегії, пов'язані з цією картиною світу, включають повторення ідей, використання архетипів персонажів та символів, а також створення форми регулярності чи циклічності під час відображення подій. Біографії буддистських ченців, розповіді про чудеса і священні місця є формами наративу, що акцентують роль релігійних діячів у формуванні суспільної свідомості.

З іншого боку, імперативна картина світу у творі проявляється у виділенні моральних принципів та законів буддизму, яким слід підпорядковувати своє життя. Опис сакральних моментів, ритуалів та традицій із символікою повторення, а також епічні оповідання з моральним змістом є вираженням цієї картини світу. Важливо відзначити, що елементи прецедентної та імперативної картин світу взаємопов'язані, це проявляється в описі сакральних моментів, ритуалів та традицій, де циклічність поєднується з вищими моральними чи божественними законами.

У «Самгук Юса» також спостерігається зміщення між двома картинами світу – прецедентною та імперативною. Перша передбачає повторення історичних образів, тоді як друга підкреслює обов'язковість дотримання моральних принципів. Це зміщення проявляється у різних наративних стратегіях, таких як повторення міфів, використання символів та образів, а також опис ритуалів та традицій. Таким чином, «Самгук Юса» являє собою не тільки історичний твір, а й складний наратив, в якому переплітаються міфологія, релігія та історія, створюючи унікальний образ світу.

Дослідження та пояснення відношення між історичною дійсністю та історичним знанням є неможливим без детального вивчення та аналізу мовної картини світу й наративних стратегій. Комплексний аналіз мовної картини світу та наративних стратегій в історичних текстах може покласти початок новим науковим розвідкам у галузі лінгвістичної концептології, лінгвокраїнознавства та історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fearon J., Wendt A. Rationalism v. constructivism: a skeptical view. In *Handbook of International Relations*. Thousand Oaks (CA): SAGE Publications Ltd, 2002. P. 52–72.
2. Grayson J. H. Invading Mongols and the Preservation of Korean Traditions: The Monk Iryŏn and the Memorabilia of the Three Kingdoms. *Folklore*. 2017. 128(1). P. 1–15.
3. Kwŏn Yŏnung. The Royal Lecture and Confucian Politics in Early Yi Korea. *Korean Studies*. 1982. (6). P. 41–62.
4. McBride R. D. Is the Samgukyusa Reliable? Case Studies from Chinese and Korean Sources. *The Journal of Korean Studies*. 2006. 11(1). P. 163–189.
5. McCann D. Early Korean Literature: Selections and Introductions. New York (NY): Columbia University Press, 2012. 192 p.
6. Shultz E. J. An Introduction to the “Samguk Sagi”. *Korean Studies*. 2004. (28). P. 1–13.
7. 朱东润. 论传记文学. *复旦学报: 社会科学版*. 1980. 3. 頁 26–38.
8. 禹尚烈. 《三国史记》、《三国遗事》之梦的解析. *东疆学刊*. 2005. 22(2). 頁 17–26.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ДІАЛЕКТУ ХАККА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ІСТОРІЇ ХАККА»)

STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF HAKKA DIALECT LEXICON (BASED ON THE MATERIAL OF THE COLLECTION "HAKKA STORIES")

Нестеренко О.О.,

orcid.org/0000-0003-2294-1664

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У цій статті проаналізовано структурно-морфемні та семантичні особливості лексики діалекту Хакка на матеріалі легенд та народних казок зі збірки «Історії Хакка». У ході дослідження окреслено специфіку формування діалектної групи китайської мови та ареал її поширення. Підкреслено, що діалект Хакка сформувався внаслідок міграції населення з району Центральної рівнини на південь Китаю, при цьому народ хакка не втратив своєї самобутності на нових територіях, що й відобразилось у його лексиконі. Сучасний ареал поширення діалекту охоплює центральну та східну частини провінції Гуандун, захід провінції Фуцзянь, південну частину провінції Цзянсі та Тайвань. Аналіз матеріалу дослідження продемонстрував, що лексика діалекту Хакка тягнє до односкладовості (одне слово – одна морфема), що призводить до поширення явищ омонімії та розвинутої системи синонімії. Встановлено, що у діалекті зберіглась лексика давньокитайської мови. Лексичні одиниці, які властиві і діалекту Хакка, і путунхуа (стандартній китайській мові) можуть мати вужче, ширше або відмінне значення. У ході дослідження виділено особливий клас слів у діалекті Хакка – «лексика з оберненою будовою». Визначено категорію лексичних одиниць, які притаманні лише діалекту Хакка. Структура слів Хакка пов'язана з розвинутою системою префіксів та суфіксів. У дослідженні приділено значну увагу питанню формування антропонімів, зокрема, дитячих імен, що зумовлено віруваннями в богів, уявленнями про символіку тварин та забобонами. Виділено категорію слів, котрі демонструють концепцію «переваги чоловіків». Місце проживання та спосіб життя також вплинули на формування лексики, зокрема слів на позначення напрямку та післяйменників. У роботі також окреслено специфіку використання омофонів, що пов'язані з вираженням бажань, забобонами та традиційними святами у діалекті Хакка.

Ключові слова: китайська мова, діалект, Хакка, лексика, семантика, морфема.

The article analyzes the structural-morphemic and semantic features of the Hakka's dialect vocabulary. The investigation is based on the material of legends and folk tales from the collection "Hakka Stories". In the course of the study, the specifics of the dialect group formation and the area of its distribution were outlined. It is emphasized that the Hakka dialect was formed as a result of the migration of the population from the Central Plain region to the south of China, while the Hakka people did not lose their identity in the new territories, which was reflected in its lexicon. The modern distribution area of the dialect covers the central and eastern parts of Guangdong Province, the west of Fujian Province, the southern part of Jiangxi Province and Taiwan. The analysis of the research material showed that the vocabulary of the Hakka dialect tends to be monosyllabic (one word – one morpheme). It leads to the spread of homonymy phenomena and a developed system of synonymy. It has been established that the lexicon of the ancient Chinese language is preserved in the dialect. Lexical units that are characteristic of both the Hakka dialect and Putonghua (Standard Chinese) can have a narrower, broader or distinct meaning. In the course of the study, a special class of words in the Hakka dialect was identified as "vocabulary with an inverted structure". A category of lexical items unique to the Hakka dialect is defined. Hakka word structure is related to a developed system of prefixes and suffixes. The study paid considerable attention to the issue of the formation of anthroponyms, in particular, children's names. It is caused by beliefs in gods, animal symbols and superstitions. The category of words that demonstrate the concept of "male superiority" is highlighted. Place of residence and way of life also influenced the formation of vocabulary, in particular words for indicating direction and post-nouns. The work also outlines the specifics of the use of homophones, which are related to the expression of wishes, superstitions and traditional holidays in the Hakka dialect.

Key words: Chinese, dialect, Hakka, lexicon, semantics, morpheme.

Постановка проблеми. Сучасні синологічні дослідження характеризуються зростанням інтересу до вивчення питань історії мови, її словникового складу та лексичної семантики слів. При цьому особливого значення набуває аналіз не лише стандартної (літературної) мови, а й її діалектних варіантів. У цьому контексті актуальним постає дослідження лінгвістичних особливостей однієї з найбільших діалектних груп китайської мови – діалекту Хакка.

Діалект Хакка є специфічною мовою, що сформувалась внаслідок міграції населення з району Центральної рівнини на південь Китаю. Згідно з переказами, пращури народності хакка починаючи з IV ст., рятуючись від війн та стихійних лих, поступово просувалися на південь, звідси й походить назва цього діалекту – 客家话 (мова гостей), адже поняття 客家 (гість) протиставляється терміну 土著 (місцевий житель) [1, с. 145–146].

Хакка принесли з собою культуру, що перевершувала культуру місцевих людей, тому самобутність цієї народності не занепала, а навпаки – поширилася та залишилась на новій території [2, с. 101].

Сучасний ареал поширення діалектної групи Хакка охоплює центральну та східну частини провінції Гуандун, захід провінції Фуцзянь та південну частину провінції Цзянсі. Наявні також діалектні островки, вкраплення в ареали основних діалектів на півдні та південному-заході Китаю (наприклад, в ареалі діалектів Юе), виділяється діалектна область Хакка і на території Тайваню [3, с. 155–157].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початку ХХІ ст. увага вчених змістилась із питань класифікації діалектів китайської мови, визначенні їх основних фонетичних, лексичних та граматичних особливостей на аналіз діалектів та путунхуа (сучасна стандартна китайська мова) у розрізі синхронічних змін [4; 5]. Так, в експериментальному дослідженні Яо Чень (Yao Chen) та Жун Чжоу (Rong Zhou) проаналізовано «ментальну специфіку» лексикону білінгвів, котрі є носіями Хакка й мандарину, та обґрунтовано двошарову модель активації лексики [6]. Водночас Ло Мейчжень (罗美珍) та Ден Сяохуа (邓晓华) особливу увагу приділяють відзеркаленню культури та звичаїв в мові народності хакка [2].

Предметом досліджень науковців також постають регіональні відмінності в межах діалектної групи. Наприклад, Це Юаньчунь (郗远春) за допомогою соціолінгвістичних методів провів системне дослідження діалекту Хакка в місті Ченду, проаналізувавши причини поширення говірки, умови життя народу та лінгвістичні особливості Хакка на території Сичуані [7]. Лю Женьфа (劉鎮發) окреслив фонетичні та лексичні особливості Хакка в Гонконзі, навів перелік частотних ідіом та провів порівняльне дослідження Хакка з кантонським діалектом та мейсянською говіркою [8].

Мета цієї розвідки полягає в аналізі структурних (морфемних) та семантичних особливостей лексики діалекту Хакка. **Матеріалом дослідження** слугували легенди та народні казки зі збірки «Історії Хакка» («客語故事集») [9].

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в китайській мові слово може бути одноморфемним або багатоморфемним (наприклад, 书 – книга, 音乐 – музика, 大学生 – студент). На відміну від давньокитайської мови, у якій слова здебільшого формувались з однієї морфеми, переважна частина лексики сучасної китайської мови є двоскладовою [10, с. 1]. Аналіз фактичного

матеріалу дослідження демонструє, що, у порівнянні з путунхуа, лексичний склад діалекту Хакка *тяжіє до односкладовості*. Наприклад:

被 – 被子 (путунхуа) – ковдра;

皮 – 皮肤 (путунхуа) – шкіра;

知 – 知道 (путунхуа) – знати.

Саме тому поширеним є явище омонімії (наприклад, [pí] може мати значення: а) 屁 (гази), б) 用鼻子闻 (нюхати), в) 鼻涕 (нежить)) та розвинена система синонімії (наприклад, морфема 打 (бити), у залежності від інструменту та способу нанесення удару, має такі синоніми: а) 毆 (бити палицею), б) 没 (знищувати, у значенні 没人 (нікого немає)), в) 敲 (бити по голові) та г) 拍 (бити тварину, наприклад, собаку (拍狗)).

Загалом у діалекті Хакка *зберіглася лексика давньокитайської мови*. Наприклад: 烏 – чорний, 面 – обличчя, 食 – їсти.

У складі діалекту Хакка є лексичні одиниці, які за значенням є відмінними від путунхуа, у цьому випадку можливим є наступне:

1) лексичне значення слова в діалекті є вужчим, ніж в путунхуа. Так, слово 饭 в стандартній китайській мові означає готову до вживання зернову їжу (干饭 – варений рис, 稀饭 – рисова каша), в діалекті Хакка використовується лише в значенні 干饭 (варений рис);

2) лексичне значення слова в діалекті є дещо ширшим. Наприклад, слово 爱 в путунхуа означає 喜爱 (подобатися, любити), в діалекті Хакка окрім цих значень може також означати 要 (хотіти).

Крім того, в діалекті наявні лексичні одиниці, значення яких значно відрізняється від путунхуа.

Наприклад:

走 – бігти (Хакка) – йти (путунхуа);

屋 – квартира (Хакка) – кімната (путунхуа);

房 – кімната (Хакка) – квартира (путунхуа).

В діалекті Хакка можуть самостійно використовуватися *лексичні одиниці, які в путунхуа є лише морфемами*. Наприклад:

兴 – 高兴 (путунхуа) – радісний;

愿 – 愿意 (путунхуа) – погоджуватися;

爽 – 爽快 (путунхуа) – жвавий.

В діалекті Хакка є двоскладові слова, позиція морфем в яких є оберненою, у порівнянні з путунхуа («лексика з оберненою будовою»). Наприклад:

紧要 – 要紧 (путунхуа) – важливий, терміновий;

闹热 – 热闹 (путунхуа) – галасливий;

欢喜 – 喜欢 (путунхуа) – подобатися;

人客 – 客人 (путунхуа) – гість;

弟兄 – 兄弟 (путунхуа) – брати.

Аналіз матеріалу дослідження свідчить, що діалект Хакка містить також лексичні одиниці (та ієрогліфи), які *не властиві путунхуа*. Наприклад:

冇 – 没有 (путунхуа) – немає;
 偈 – 我 (путунхуа) – я;
 毋 – 不 (путунхуа) – не;
 系 – 是 (путунхуа) – бути.

Водночас у збірці «Історії Хакка» зустрічаються слова, які записані не ієрогліфічно, а латиницею (фонетичний запис). Наприклад: shin⁵ (拜), pa⁵ (崇物), sa³lu² (猴子), tak⁸ (打). Це можна пояснити відсутністю ієрогліфа, за яким закріплена певна звукова оболонка в діалекті, а значення цих слів зрозуміле лише із довідки-пояснення.

Діалект Хакка характеризується наявністю значної кількості афіксів: префіксів (词头) та суфіксів (词尾). Зокрема префікс 阿 вказує на іменники, що позначають родинні зв'язки (阿哥 – старший брат, 阿爸 – батько, 阿爷 – дідусь, 阿姐 – старша сестра); префікс 老 використовується в іменниках на позначення однолітків, молодшого покоління: (老弟 – молодший брат, 老妹 – молодша сестра). Суфікс [e] є синонімічним за своєю функцією до суфіксів 儿 та 子, які властиві путунхуа (盪[e] – тарілка, 歌[e] – пісня, 鸭 [e] – качка). Суфікс 头 використовується в іменниках на позначення неживих об'єктів природи та часу (石头 – камінь, 上午头 – вранці, 下午头 – після полудня).

Особливою є морфема 侪, адже коли вона займає позицію після прикметника, дієслова та числівника, то може виконувати функцію рахівного слова 个, проте в путунхуа 个 може використовуватись в контексті людей та речей, а 侪 в Хакка – лише щодо людей і співвідноситься з суфіксом 者 в путунхуа [3, с. 165]. Наприклад:

食侪 –吃东西的人 (путунхуа) – той, хто їсть;
 一侪 – 一个人 (путунхуа) – одна людина;
 两侪 – 两个人 (путунхуа) – дві людини;
 肥侪 – 胖的人 (путунхуа) – товстун.

У ході аналізу фактичного матеріалу дослідження вартим уваги є питання формування антропонімів. Так, у народних казках в іменах дітей зустрічається ієрогліф 媽 (або 馬). Це пов'язано з поклонінням богині моря – Мацзу (媽祖), адже називаючи дитину Машуй (馬水) або Ма Цзіньмей (馬金妹), хакка вірили, що Мацзу захищатиме дитину від хвороб та лиха.

Дитячі імена також можуть формуватись за допомогою морфем 狗 (собака), наприклад, Гоуцзи (狗子) та Гоугу (狗牯), адже у культурі хакка собака символізує багатство, життєву силу та слухняність. Ця традиція абсолютно суперечить уявленням ханьців, котрі з собаками порівнюють поганих людей (наприклад, 狗嘴里长不出象牙 – від такого негідника нічого доброго не чекай, досл. «з собачої пащі не чекай слонової кістки»).

Доволі часто імена хлопчиків народності хакка мають негативну конотацію. Наприклад: Хоуге (猴哥 – братик-мавпочка), Лю Мінцзи (流民仔 – безхатко) та Чан Мао (长毛 – довгошерстий). Хакка вірили, що дитину слід називати «дурною», щоб вона була розумною, «огидною» – щоб була красивою [2, с. 104].

У текстах діалекту Хакка також прослідковуємо наявність лексики, яка вказує на панування концепцій «перевага чоловіків» та «неповноцінність жінки». Найпомітніше це проявляється у формулах звертань. На позначення бабусі (матір батька) в діалекті використовують слово 姨姐, у котрому перший ієрогліф означає «заздрість» та «ненависть», на відміну від путунхуа, де використовується 奶奶 (奶 – молоко).

Про те, що вихованню та освіті синів надавалась особлива увага свідчать прислів'я:

养子不读书, 不如养头猪 – «Краще ростити свиню, ніж сина, який не вчиться».

农家不离猪, 教子不离书 – «Селянин ніколи не має залишати свиню, а син – книги».

Народ хакка жив високо в горах та знаходився у певній ізоляції, займаючись сільським господарством, практично не контактуючи із зовнішнім світом. Оскільки хакка спершу мешкали на території Центральної рівнини, то такі географічні умови сприяли тому, що після міграції зберіглась давня культура, що була успадкована ще від народу хань. З іншого боку, коли пращури хакка освоїлись на півдні від річки Янцзи, то задля виживання в нових умовах навчилися в народі юе, які прибули на цю територію раніше, вирощувати рис. Тож з часом терміни, які стосувались вирощування пшеничних культур, вийшли з ужитку, а натомість з'явилися поняття, які використовувались при занятті рисівництвом. Так, значення слова 禾 (чумиза) змінилося на «рис», 麦秸 (пшенична солома) трансформувалася в «часник». Щітка для посуду з соломи (条帚) вийшла з вжитку, її замінили на бамбукову 扁哩. Усі продукти злакових культур (饺子 «пельмені цзяоцзи», 馒头 «паровий хліб маньтоу», 包子 «пампухи баоцзи», 烙饼 «коржики») було замінено на продукти рисової та картопляної культур (芋头 «солодка картопля таро», 山药 «ямс китайський», 白薯 «батат») [2, с. 102–103].

Формування лексичних одиниць на позначення напрямку та післяйменників в діалекті Хакка також відрізняється від путунхуа. На відміну від стандартної китайської мови, де використовується ієрогліф 面 (обличчя), хакка користуються морфемами 背 (спина) або 头 (голова), щоб вказати напрямок руху або місце розташування.

Така лексична особливість може бути пов'язана з міграцією хакка в гірську місцевість, адже спину та голову, а не обличчя, видно при підйомі на гору. Наприклад:

上背/上头 – 上面 (путунхуа) – нагору, зверху, на;

下背/下头 – 下面 (путунхуа) – вниз, знизу, під;

里背/里头 – 里面 (путунхуа) – в (середині);

外背/外头 – 外面 (путунхуа) – ззовні.

Для китайської мови властивим є символічне використання омофонів, у цьому аспекті діалект Хакка не є виключенням. Так, хакка часто використовують омофони для вираження побажань й привітань, а також, щоб уникнути використання нецензурної лексики чи лексики, яка може «принести невдачу». Здебільшого використання омофонів у якості привітань властиве під час свят, зокрема магічного та прихованого змісту набувають страви. Наприклад, на Свято весни кожна родина їсть селеру 芹菜, щоб весь рік бути старанними 勤奋 (芹(селера) співзвучно із勤 (бути старанним, наполегливим)), їдять рибу 鱼, щоб рік був щедрим на їжу та повним достатку, звідси й побажання «年年有余» (слово 鱼 (риба) спів-

звучне з словом 余 (достаток, надміру)), а вживання апельсинів 桔子 означає вдачу – 吉利.

У діалекті Хакка люди часто замінюють фразу 去拉屎 (йти в туалет) на 去行动 (йти порухатися), щоб звучало більш завуальовано й не надто відверто. Вони також уникають слова 死 (смерть), використовуючи замість нього вираз 过身 (досл. «піти з тіла»).

Висновки. Отже, для лексики діалекту Хакка характерним є тяжіння до односкладовості та збереження лексичних одиниць давньокитайської мови. Визначено, що значення слів у діалекті можуть бути вужчими або ширшими, ніж у путунхуа. Також словами в Хакка можуть бути одиниці, які в сучасній стандартній китайській мові є лише морфемами. Особливий пласт становлять «лексика з оберненою будовою» та лексичні одиниці, які властиві лише діалекту Хакка. Встановлено, що для досліджуваного діалекту властивим є активне використання словотворчих афіксів. Підкреслено, що формування антропонімів пов'язане із віруваннями хакка, а географічні умови проживання після міграції та традиції народу також вплинули на лексикон діалекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 汉语方言概要 / 袁家骅等著, 北京: 语文出版社, 2001. 323 页.
2. 罗美珍, 邓晓华 客家方言. 福建: 福建教育出版社, 1995. 204 页.
3. 现代汉语方言概论 / 侯精主编. 上海: 上海教育出版社, 2002. 249 页.
4. 中国方言土话地图 / 曹晔晖, 张岳主编. 北京: 中国时代经济出版社, 2008. 277 页.
5. 汉语方言 / 李如龙著. 北京: 高等教育出版社, 2001. 200 页.
6. Yao Chen, Rong Zhou The mental lexicon features of the Hakka-Mandarin dialect bilingual. *Brain Sciences*. 2022. № 12. P. 1–20. URL: https://www.researchgate.net/publication/365797388_The_Mental_Lexicon_Features_of_the_Hakka-Mandarin_Dialect_Bilingual (дата звернення 16.06.2024).
7. 郗远春 成都客家话研究. 北京: 中国社会科学出版社, 2012. 234 页.
8. 劉鎮發 香港客家話研究. 香港: 中華教育出版社, 2021. 452 頁.
9. 客語故事集. URL: <https://www.taichung.gov.tw/media/268162/45231022971.pdf> (дата звернення 16.06.2024).
10. 李如龙 论汉语的单音词. *语文研究*. 2009. 第2期. 1–7 页. URL: <https://core.ac.uk/download/41451477.pdf> (дата звернення 20.07.2024).

РОЗДІЛ 6 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.29>

ГРАФІЧНА МОВНА ГРА У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

GRAPHIC LANGUAGE PLAY IN POSTMODERN LITERARY TEXT

Бабелюк О.А.,*orcid.org/0000-0003-4837-1225**доктор філологічних наук, професор,**професор кафедри іноземних мов та перекладознавства**Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,**запрошений професор кафедри англійської мови та письма**Школи мистецтва, комунікації та англійської мови**Сіднейського університету, Австралія*

Наукову розвідку присвячено дослідженню функціональної природи графічної мовної гри в сучасному англійському постмодерністському художньому тексті у дискурсивному ключі. Виявлено, що у постмодерністському художньому тексті графічна мовна гра реалізується через сукупність відповідних графічних мовностилістичних засобів та композиційно-стилістичних прийомів. У цьому зв'язку актуальним видається вивчення функціональної природи різноманітних графічних засобів, що взаємодіючи між собою створюють графічну мовну гру, а відтак і надмірну графічну неоднорідність постмодерністського художнього тексту, що призводить до синергетичної напруги чи когнітивного дисонансу. Метою статті є виявлення функціональних типів графічної мовної гри у сучасному англійському постмодерністському художньому тексті. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: окреслити основні напрями дослідження мовної гри на різних етапах її становлення та виявити її ключові ознаки; визначити функціональні типи графічної мовної гри у сучасному постмодерністському художньому тексті. У генезисі мовної гри виділено два періоди: допостмодерністський, упродовж якого мовну гру розглядають лише як різновид мовного жарту (каламбур, паронимазія, пародія, переспів, парадокс), та постмодерністський, коли мовну гру трактують і як лінгвістичну розвагу, і як прийом організації тексту. Доведено, що за таких умов функціональний спектр мовної гри у постмодерністському художньому тексті розширився – від традиційно розважальної до трансформаційно-оповідної та трансформаційно-жанрової. Застосування методу семіотичного декодування візуальної інформації під час інтерпретації постмодерністських художніх текстів уможливило: а) виявлення їхньої візуальної неоднорідності; б) виокремлення мультимодальної графічної форми постмодерністського художнього тексту; в) визначення функціональних типів графічної мовної гри, а саме: графемної, фрагментарної та дискурсивної. Доведено, що графемна графічна мовна гра розважає читача, беруть участь у створенні постмодерністського пастішу емоцій. Фрагментарна графічна мовна гра слугує важелем перемикання оповіді. У статті також показано, що дискурсивна графічна мовна гра завдяки випадковим елементам пагінації розділів, (без розділових знаків), різний поліграфічний шрифт, засиллю різних графічних засобів, веде до створення мультимодальної графічної форми та ефекту мультимедійності в цілому.

Ключові слова: графічна мовна гра, графічні засоби і прийоми, графема, лінгвографія, постмодерністський художній текст.

The article is devoted to the study of the functional nature of graphic language play in a modern English postmodern fiction text in a discursive manner. It has been found that in a postmodern literary text graphic language play is realised through a set of appropriate graphic linguistic and stylistic means and compositional and stylistic techniques. In this regard, it seems relevant to study the functional nature of various graphic means that interact with each other to create a graphic language play and, consequently, excessive graphic heterogeneity of the postmodern literary text, which leads to synergistic tension or cognitive dissonance. The aim of the article is to identify the functional types of graphic language play in a modern English postmodern fiction text. This goal involves solving the following tasks: to outline the main directions of the study of language play at different stages of its formation and to identify its key features; to determine the functional types of graphic language play in a modern postmodern literary text. In the genesis of language play, two periods are distinguished: pre-postmodern, during which language play is considered only as a kind of language joke (pun, paronomasia, parody, paraphrase, paradox), and postmodern, when language play is interpreted both as linguistic entertainment and as a technique of text organisation. It is proved that under such conditions, the functional spectrum of language play in a postmodern literary text has expanded – from traditionally entertaining to transformational-narrative and transformational-genre. The application of the method of semiotic decoding of visual information in the interpretation of postmodern literary texts made it possible to: a) identify their visual heterogeneity; b) distinguish the multimodal graphic form of the postmodern literary text; c) define the functional types of graphic language play, namely: grapheme, fragmentary and discursive. It is proved that graphemic graphic language play entertains the reader, participating in the creation of a postmodern pastiche of emotions. The fragmentary graphic language game serves as a lever for switching the narrative. The article also shows

that the discursive graphic language game, thanks to random elements of section pagination (without punctuation marks), different printing fonts, and the dominance of various graphic means, leads to the creation of a multimodal graphic form and the effect of multimedia in general.

Key words: graphic language play, graphic means and techniques, grapheme, linguography, postmodern literary text.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміна суспільної свідомості відбувається, як стверджують науковці у сфері гуманітаристики [17; 18], в епоху глобальних змін в інтелектуальному та культурному житті соціуму, наслідком яких є руйнування усталених суспільних структур. Саме такою епохою тотальних трансформацій і реконструкцій став постмодернізм як транскультурне явище, коли суспільна ідеологія була підмінена ідеологією гри (S. Connor, T. Eagleton). Постійна ігрова реальність знайшла свій лінгвальний вияв у постмодерністській мовній грі (Бабелюк О.А., Кондратенко Н.В.) різного функціонального спрямування.

У постмодерністському художньому тексті постмодерністська мовна гра реалізується через сукупність відповідних мовностилістичних засобів на різних мовних рівнях (графічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному, семасіологічному) та композиційно-стилістичних прийомів. Слід наголосити, що сутність будь-якої мовної гри полягає у *свідомому* порушенні автором орфографічних та пунктуаційних мовних норм, сполучуваності слів, правил словотвору, вживанні лексики зниженого стилістичного тону (діалектизмів, сленгізмів, жаргонізмів), творенні авторських неологізмів шляхом поєднання типово непом'янутих сем чи лексем.

У постмодерністській поезії художній текст трактують як «знакову діяльність, роботу і гру» (Р. Барт), як безперервний процес конструювання знаків (О. Бабелюк). У фокусі уваги лінгвістів все частіше стають проблеми візуально-графічного оформлення сучасних текстів різних жанрів (О. Вялікова, Н. Кондратенко), а також міждисциплінарні дослідження постмодерністського художнього тексту в рамках графічної лінгвістики (І. Гельб, Р. Кроссланд) чи лінгвографії (Космеда Т.А.). У цьому зв'язку **актуальним** видається вивчення функціональної природи різноманітних графічних засобів, що взаємодіючи між собою створюють графічну мовну гру, а відтак і надмірну графічну неоднорідність постмодерністського художнього тексту, що призводить до синергетичної напруги чи когнітивного дисонансу.

Спочатку мовна гра вивчалася тільки з філософських позицій (Л. Вітгенштайн, Й. Гейзінга), де її основними характеристиками вважали гедоністичну скерованість, наявність правил, свободу

поведінки особистості, процесуальність, розвиток творчих можливостей особистості тощо. Згодом (D. Crystal) учені звернули увагу на різноманітні лінгвальні, головним чином лексичні, засоби прояву мовної гри як втілення комічного [11; 14], та/або як вияв лінгвокреативного мислення мовленнєвої особистості (Н. Кондратенко, О.Ю. Титаренко, О.Б. Шонь), де головними ознаками стали парадоксальність, аномальність та відхилення від норми. У царині постмодерністської поезії дослідники все частіше підкреслюють *свідоме порушення* загальномовних норм на усіх мовних рівнях, що отримало парасольковий термін «мовні аномалії».

Осмилюючи мовну гру на різних етапах її розвитку, виділяємо два принципово відмінні періоди: *допостмодерністський*, упродовж якого мовну гру розглядають лише як різновид мовного жарту (каламбур, паронимазія, пародія, переспів, парадокс), та *постмодерністський*, коли мовну гру трактують і як лінгвістичну розвагу, і як прийом організації тексту. За таких умов функціональний спектр мовної гри у постмодерністському художньому тексті розширюється – від традиційно розважальної до трансформаційно-оповідної та трансформаційно-жанрової.

Метою статті є виявлення функціональної природи графічної мовної гри у сучасному англійському постмодерністському художньому тексті. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: окреслити основні напрями дослідження мовної гри на різних етапах її становлення та виявити її ключові ознаки; визначити функціональні типи графічної мовної гри у сучасному постмодерністському художньому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із провідних принципів побудови постмодерністських художніх текстів вважаємо ідеологічно-змістовий (Бабелюк О.А.), під яким розуміємо такий спосіб організації змісту постмодерністських художніх текстів, коли відбувається не тільки його інформаційне розгортання, але й *постійна ігрова трансформація*, тобто сформований зміст не залишається сталим, а увесь час змінюється (Бабелюк).

Слід наголосити, що у постмодерністських художніх текстах *ігрова настанова* на створення будь-якої художньої ілюзії, що замінює реальність, є вихідною і визначальною як для автора, так і для читача (...). Не випадково такі

постмодерністські тексти називають *ігровими* (Коляса О.В.), оскільки їхній смисл розкривається лише під час гри, яку пропонує читачеві автор.

Залучення дискурсивного підходу до вивчення постмодерністської мовної гри, дозволяє витлумачити її не лише як різновид мовного жарту, що входить до складу іронії, а передусім як «спосіб постмодерністського текстотворення» [4; 5], який актуалізує «ситуацію домовленості» між автором і читачем про умовність розповіді: кожен із гравців (і автор, і читач) знає правила гри і готовий брати у ній участь. Наприклад, в есе «*The Tao of Pooh*» Б. Гоффа постмодерністська мовна гра пронизує весь художній твір: від мовної гри на вербальному рівні (каламбур, зевгма, гра слів, парадокс, параномазія, пародія, переспів, абсурдистська гострота) до графічної гри графем, малюнків та шрифтів, аж до всеохоплюючої гри ідей та концепцій на композиційному рівні (наприклад, обігрування сюжету повісті А.А. Мілна «Вінні-Пух і всі, всі, всі» та теорії даосизму в творі «*The Tao of Pooh*» Б. Гоффа) [19].

Численні ігри на різних мовних рівнях, і графічному у тому числі, створюють у процесі розгортання постмодерністського тексту все нові головоломки, загадки, коди, які наполегливий і терпеливий читач повинен розгадати. Так застосування *методу семіотичного декодування візуальної інформації* (Р. Барт, Г. Кресс) під час інтерпретації постмодерністських художніх текстів мовної гри, а саме: *графемної, фрагментарної та дискурсивної*. уможливив: а) виявлення їхньої візуальної неоднорідності на основі принципів візуальної перцепції; б) виокремлення *мультимодальної графічної форми* постмодерністського художнього тексту, як свідомого порушення канонічних графічних норм текстотворення у єдиному текстовому просторі; в) визначення функціональних типів графічної

Графемна мовна гра складається з одиничного мовностилістичного графічного засобу (головним чином графем) у площині горизонтального контексту, що або просто розважає читача, або ж сприяє поглибленому розумінню авторської концепції твору. Наприклад, твір Б. Гоффа «*The Tao of Pooh*» розпочинає невеликий дитячий віршик, в якому слова складають певну віршовану форму, однак семантично він позбавлений будь-якого змісту. Тут автор надає перевагу формі над змістом, і таким чином запрошує читача до гри, створює несерйозну атмосферу легкого, невимушеного спілкування.

*Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie,
A fly can't bird, but a bird can fly.
Ask me a riddle and I reply:
«Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie.»*

*Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie,
A fish can't whistle and neither can I.
Ask me a riddle and I reply:*

*«Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie.»
Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie,
Why does a chicken, I don't know why.
Ask me a riddle and I reply:*

«Cottleston, Cottleston, Cottleston Pie.» [19].

Цілком очевидно, що у цьому фрагменті фоно-графічні засоби та прийоми, зокрема алітерація (повторення співзвучних приголосних *ttl, rd, sk, pl, fl, stl, sk, ck, n't*), епіфора (повтор однакового звуку [ai] наприкінці рядків), використання шрифтів, відмінних від шрифтів основного тексту та лінія підкреслення, що у кінцевому результаті ведуть до семантичного нонсенсу. Така графемна гра занурює читача в атмосферу звукових образів та асоціацій, що наближають його до дуже схожих у реальному житті.

За допомогою мовної гри графем автор створює постмодерністську гру слів протягом розгортання усього есе, що надає йому неперевершеного комізму:

*«the Confucianist Dedicated Scholar –
Confusionist, Desiccated Scholar»*

«Tuesday – Twosday»

«Thursday – Thirdsday»

*«customary procedure – Crustimoney
Proseedcake»*

«Confusionist's state of mind»

«Aardvarks and Their Aberrations»

«He instigates Knowledge» [19].

Наведені приклади графемної мовної гри, у першу чергу, розважають читача, беруть участь у створенні різних ефектів від комічного, до іронічного або ж саркастичного, загалом створюючи у читача *постмодерністський пастиш емоцій*.

Фрагментарна графічна мовна гра реалізується шляхом поєднання графічних та композиційно-стилістичних прийомів і простежується в окремих текстових фрагментах оповіді у площині вертикального та горизонтального контекстів. Вона слугує *важелем перемикання оповіді*: поліфонії нараторів, авторського/персонажного мовлення, опису персонажів, часу й місця подій, діалогу героїв, цитування, чужого мовлення, роздумів автора та різних коментарів. Наприклад:

«The Tao of Pooh?»

«The How of Pooh?»

«The Tao of Pooh?»

«It seems more like the ow of Pooh!»

«The How of Pooh? The Tao of Who?» [19].

Дискурсивна графічна мовна гра створюється за допомогою композиційно-стилістичних прийомів, які спрацьовують на тлі всього тексту

у площині вертикального контексту. За таких умов очевидно є втрата когезії, що спричинена використанням значних за обсягом коментарів та авторських відступів, які не стосуються головної оповіді; розрив традиційних просторово-часових відношень; використання списків, ілюстрацій, фотографій, документів та інформації, не релевантних для теми оповідання, а самі текстові фрагменти часто виступають як самостійні і не пов'язані один з одним за змістом. Варто наголосити саме на графічних складових цього типу мовної гри, таких як: випадкові елементи пагінації розділів, введені в текстову тканину без будь-якої мотивації (переважно без розділових знаків), різний поліграфічний шрифт, засилля графічних засобів, конвергенція яких у кінцевому результаті веде до створення *мультимодальної графічної форми та ефекту мультимедійності* в цілому. В цьому есе саме дискурсивна графічна мовна гра дозволяє читачу разом з наратором та героями слухати радіо, музику, співати пісні, перевіряти електронну поштову скриньку тощо. Наприклад:

Пісня: **“Wooh Baby! Oooowee BABY! (Wanga wanga wanga.) Baby, don't leave me! (Wanga wanga crash bang!) Baby, don't LEAVE me!”** (Click.)

Ода: **(Applause.) A Toast! To Gallant Piglet and Fearless Pooh –**

Sing ho! for Piglet (PIGLET) ho!

Sing ho! for Piglet, ho!

and

Sing Ho! for a Bear!

Sing Ho! for a Pooh!

Sing Ho! for the life of a Bear!

Радіо: “Er. . . well. . .” (Click.) “Now just listen to this, Pooh.”

“Thirty thousand people were killed today when five jumbo airliners collided over downtown Los Angeles. . .,” the Radio announced.

We were discussing the “Ode to Joy,” the choral finale to Beethoven’s Ninth Symphony.

“It’s one of my favorites,” said Pooh.

“Same here,” I said.

“My favorite part,” said Pooh, “is where they go:

Sing Ho! for the life of a Bear!”

“But. . .”

“Sing Ho! for a Bear!

Sing Ho! for a Pooh!”

“But they don’t-----”

Sing Ho! for the life of a Bear!”

“My favorite part,” he added.

“But they don’t sing, **‘Sing Ho! for the life of a Bear!’** in the ‘Ode to Joy,’” I said. [19, p. 56].

У цьому текстовому фрагменті мультимедійність розкривається за допомогою графічних

(шрифт, графічні знаки), фонетичних (імітація співу симфонії) стилістичних засобів, а також наративної техніки змішування голосів нараторів.

Цікавим прикладом дискурсивної графічної мовної гри вважаємо назву експериментального оповідання Мерила Бейла “A.B.C.D.E. F.G.H.I.J.K.L.M.N.O.P.Q.R.S.T.U.V.W.X.Y.Z.” [13]. Англійська абетка у назві оповідання позначає професію головної героїні, – бібліотекаря Кейсі. Літери абетки стають основними орієнтирами у її роботі та у житті. Вона довгий час живе у Карачі, вивчила Урду і перейняла на себе місцеву культуру. “*She, of all the British community there, was one of the few who took the trouble to learn Urdu, the local language. She could speak it, not read it: those calligraphic loops and dots meant nothing to her, except that “it was a language”.*” [13, p. 132].

Проте головна ідея оповідання про невідповідність літер, слів та понять, які вони позначають, чи особистих суб’єктивних уявлень про них: “*Philosophers other than myself have discussed the inadequacy of words. “Woman” covers women of every shape and size, whereas the one I have in mind is red-haired, has soft arms, plain face, high-heeled shoes with shining straps*” [13, p. 131].

Або інший приклад: “*At this point, consider the word “Karachi”. Not having been there myself I see clusters of white-cube buildings with the edge of a port to the left, a general slowness, a shaded verandahed suburb for the Burrasahibs. Per-haps, eventually, boredom – or disgust with noises and smells not understood*” [13, p. 132].

Героїня хаотично друкує літери, які рандомно складаються у випадкові слова та фрази, а відтак й у випадкові історії. “*I select from these letters, pressing my fingers down. The letter (or an image of it) appears on the sheet of paper. It signifies little or nothing, I have to add more. Other letters are placed alongside until a “word” is formed. And it is not always the word WORD*” [13, p. 132].

Така графічна мовна гра, за умови несприйняття її читачем, створює у постмодерністському художньому тексті *ефект абсурду*, який чинить перешкоди для інтерпретації через протиріччя між планом вираження та планом змісту. За таких умов абсурд виступає ігровим прийомом, що виконує функцію деструкції, провокує когнітивний дисонанс чи синергетичну напругу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, численні постмодерністські мовні ігри, можливість для читача дописати фінал, зачин чи окремий фрагмент тексту перетворюють постмодерністський художній текст у своєрідну ігрову реальність, що дозво-

ляє моделювання найрізноманітніших варіантів смислу під час «інтерактивного читання». Застосування методу семіотичного декодування візуальної інформації під час інтерпретації постмодерністських художніх текстів уможливив: а) виявлення їхньої візуальної неоднорідності на основі принципів візуальної перцепції; б) виокремлення мультимодальної графічної форми постмодерністського художнього тексту, як свідомого порушення канонічних графічних

норм текстотворення у єдиному текстовому просторі; в) визначення функціональних типів графічної мовної гри залежно від середовища локалізації: дискурсивної, фрагментної та графемної. Використання різного типу графічних засобів та прийомів як складових постмодерністської мовної гри сприяє утворенню постмодерністської мультимедійності, що слугує підтвердженням їхніх еволюційних змін у постмодерністському текстотворенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабелюк О. А. Американська постмодерністська проза малої форми: дифузія жанру чи жанрові різновиди? *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2014. № 1. С. 11–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2014_1_4.
2. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2010. 32 с.
3. Бабелюк О. А. Поетика спонтанності постмодерністського наративу. *Записки з романо-германської філології*. 2015. № 1 (34). С. 15–24.
4. Бабелюк О. А. Полістилістична практика текстотворення постмодерністського художнього тексту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. № 16. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_4.
5. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми: монографія. Дрогобич: Вимір, 2009. 296 с.
6. Бабелюк О. А. Способи постмодерністського текстотворення крізь призму полістилістики. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. № 1. С. 15–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2013_1_3
7. Коляса О. В. Механізми творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2015. № 3. С. 107–115.
8. Коляса О. В. Адхократичне поетичне мислення як когнітивно-семантичний механізм творення ігрового абсурду в постмодерністському фентезійному оповіданні. *Молодий вчений*, 2 (2016): 383-387.
9. Кондратенко Н. Категорійні параметри постмодерністського дискурсу як предмета дослідження текстолінгвістики. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. Вип. 8. Черкаси, 2009. С. 340-345.
10. Кондратенко Н. В. Дискурсивність текстової фрагментації як вияв категорії дискретності. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 318–322.
11. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики: граматики оцінки, граматична іграма: теоретичне осмислення дискурсивної практики. «Коло», 2013.
12. Шонь О. Асоціативна іронія і засоби її актуалізації. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Сер. Мовознавство*. № 2. С. 110–115.
13. Bail M. A,B,C,D,E,F,G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,Q,R,S,T,U,V,W,X,Y,Z Author(s): Murray Bail Source: The Transatlantic Review, No. 50 (Autumn-Winter 1974), pp. 131-137. Published by: Joseph F. McCrindle Foundation Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/41513450> Accessed: 25-06-2024 07:50 +00:0
14. Babelyuk, Oksana, Olena Koliasa, and Valeriia Smaglii. Language means of revealing postmodern ludic absurd in English literary text. *Wisdom* 20.4 (2021).
15. Barthes R. From work to text. In *textual strategies: perspectives in poststructuralist criticism*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1979.
16. Barthes R. The pleasure of the text. / trans. by R. Miller, R. Howard. NY: Hill and Wang, 1998. 80 p.
17. Crystal D. The Language Revolution. Malden: Polity Press, 2004. 142 p.
18. Crystal D. Texting: The Gr8 Db8. NY: Oxford University Press, 2008. 239 p.
19. Hoff X. The Tao of Pooh / Benjamin Hoff; illustrated by Ernest H. Shepard. URL: http://www.amazon.ca/gp/reader/0140067477/ref=sib_dp_pt/180-2783338-6875340#reader-link.

СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ГАЛУЗІ ЕНЕРГЕТИКИ

METHODS OF TERM-FORMATION IN THE ENGLISH TERM SYSTEM IN THE ENERGY INDUSTRY

Ковальчук О.Я.,

orcid.org/0000-0002-8935-597X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Косович С.Т.,

orcid.org/0009-0002-8525-7632

студентка IV курсу

Інституту гуманітарної підготовки та державного управління

Постійний розвиток науки і техніки висуває потребу номінувати нові поняття різних галузей. Вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики вважається одним із актуальних завдань сучасного мовознавства. У статті розглянуто процеси терміноутворення в англійській термінології галузі енергетики з метою виявлення у ньому домінуючих тенденцій. Матеріалом дослідження слугували англійські термінологічні одиниці фахової мови, відібрані із сучасних джерел. Зосереджено увагу на морфологічному, синтаксичному та морфолого-синтаксичному способах творення терміноодиниць, які вважаються основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Здійснено аналіз особливостей афіксації, осново- та словоскладання, абрєвіації. Вивчення синтаксичного способу терміноутворення здійснюється шляхом аналізу терміносполук, в межах якого визначено продуктивні словотвірні моделі. Визначено відсоткове співвідношення одно- та багатокомпонентних термінів.

Виявлено два структурні типи термінів: однокомпонентні і багатокомпонентні, із переважанням останніх. Для однокомпонентних термінів найбільш продуктивним є морфологічний словотвір. Терміни-деривати найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом. Осново- та словоскладання частіше трапляється у багатокомпонентних термінах, ніж у однокомпонентних. Кількісно найбільшу частку серед багатокомпонентних конструкцій становлять дво-, три- та чотирикомпонентні словосполуки. Абрєвіація відіграє важливу роль у творенні як однокомпонентних, так і багатокомпонентних термінів. Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору є малопродуктивним в аналізованій термінології. Спостерігається тенденція до зростання синтаксичного способу словотвору, що пояснюється потребою постійної конкретизації багатьох понять.

Ключові слова: термін, словотвір, галузь енергетики, однокомпонентний термін, багатокомпонентний термін, словотвірна модель, термінологія.

The constant development of science and technology raises the need to nominate new concepts of various fields. Studying the regularities of formation of terminological vocabulary is considered one of the urgent tasks of modern linguistics. The article examines the processes of term formation in the English terminology of the energy industry in order to identify the dominant trends in it. The research material was English terminological units of the specialized language, selected from modern sources. Attention is focused on morphological, syntactic and morphological-syntactic methods of forming term units, which are considered the main sources of replenishing the vocabulary of the modern English language. The analysis of the features of affixation, compounding, abbreviation was carried out. The study of the syntactic method of term formation is carried out through the analysis of term compounds, within which productive word formation models are determined. The percentage ratio of single- and multi-component terms is determined.

Two structural types of terms have been identified: single-component and multi-component ones, with the predominance of the latter. For single-component terms, the most productive is a morphological word-formation. Derivative terms are most often formed by the suffixal and prefixal-suffixal methods. Stem- and word-composition occur more often in multi-component terms than in single-component ones. Quantitatively, the largest share among multi-component constructions are two-, three- and four-componental phrases. Abbreviation plays an important role in the creation of both single-component and multi-component terms. The morphological-syntactic method of word formation is unproductive in the analyzed terminology. There is a tendency to increase the syntactic way of word formation, which is explained by the need for constant specification of many concepts.

Key words: term, word formation, energy industry, single-component term, multi-component term, word formation model, terminology.

Терміни є основою технічної комунікації і становлять невід'ємну складову науково-технічних текстів. Вони становлять більшість нових лексичних одиниць у будь-якій мові, що зумовлено

стрімким розвитком науки і техніки та потребою номінувати нові поняття. Одним із найважливіших завдань сучасного мовознавства є вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики.

Протягом останніх десятиліть науковці посилено досліджують процеси термінотворення різних галузей науки і техніки, які є завжди актуальними. Предметом їх зацікавлення стали більше ста галузевих терміносистем, серед яких фітоме-ліоративна, зубна, морська, медична, прикордонна, економічна, юридична, спортивна термінологія та інші. Теоретичним основам термінотворення присвячені праці багатьох мовознавців, серед яких А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько [1], Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк [2], М. О. Вакуленко [3], А. Л. Міщенко [4] та інші. Формуванню та системній організації української електроенергетичної терміносистеми присвячено дисертаційне дослідження Л. В. Харчук [5]. Ріба-Гринишин О. М. зосередилася на структурно-семантичних особливостях англійських термінів галузі енергозбереження [6]. Проте англійські терміни галузі енергетики не були предметом дослідження.

Енергетику вважають найнеобхіднішою галуззю для людства. Темпи її розвитку в усіх промислово розвинених країнах випереджали темпи розвитку інших галузей. Енергосистема України повністю синхронізована з енергомережею континентальної Європи після повномасштабного військового вторгнення російської федерації і на сьогодні є одним з найбільших енергооб'єднань Європи. Усе це зумовлює важливість вивчення англійської енергетичної термінології.

Метою дослідження є розглянути процеси творення англійських термінів галузі енергетики з метою виявлення певних закономірностей.

Терміни є невід'ємною складовою лексичної системи будь-якої мови, впливаючи на її розвиток і словотворчі процеси. Енергетична терміносистема, так само як і інші фахові терміносистеми, охоплює поняття, кожному з яких відповідає нормативний фаховий термін. На актуальному етапі розвитку лінгвістичної науки не існує одностайної думки стосовно визначення терміна. Оскільки це завдання є складним і дискусійним, то існує чимало різних спроб визначення цієї мовної універсалії. В. І. Карабан визначає термін «як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки» [7, с. 315]. М. Степанова, І. Чернишова вважають термінами спеціальні слова, які реалізують своє значення у фаховій комунікації [8, с. 154]. Найбільш точним, на нашу думку, є визначення, яке запропонував М. О. Вакуленко: «термін – це одиниця лексичного рівня (слово або словосполучення), яка позначає певне поняття у відповідній галузі людської діяльності, утворює функціонально-тематичний клас галузевої лексики і є органічним

(системним чи позасистемним) елементом термінологічного фонду [3, с. 24].

У нашій роботі ми визначаємо енергетичний термін як одиницю найменування енергетичних понять, яка співвідноситься з іншими найменуваннями в цій галузі та утворює разом з ними термінологічну систему. Такі лексичні одиниці можуть бути відомі спеціалістам цієї галузі та інших, а також звичайним користувачам мови.

Кожен термін характеризується за способом термінотворення. У дослідженні розглянемо морфологічний (афіксація, словоскладання, основоскладання, аббревіація), синтаксичний та морфолого-синтаксичний типи словотвору наукових термінів, які на думку О. Єсперсена та Г. Марчанда є основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови [9, с. 62]. Функціонування та основні принципи творення термінологічної лексики такі самі, як і відповідні принципи лексики загальнозживаної. Проте термінологія галузі енергетики має свої дериваційні особливості, що виявляються в продуктивності способів, засобів та моделей термінотворення.

Описуючи галузеву термінологію у структурному аспекті, послуговуємося традиційною класифікацією. За структурою досліджувані терміни поділяємо на два основних класи – однокомпонентні (кореневі) та багатокомпонентні одиниці. У результаті аналізу англійської термінології галузі енергетики виявлено, що найбільшу кількість в ній становлять багатокомпонентні терміни (84.39% від загальної кількості досліджуваних термінів). Кількість однокомпонентних термінів у терміносистемі енергетики становить 15.61%.

Найбільш поширеним способом творення корневих термінів англійської енергетичної терміносистеми є морфологічний словотвір, що полягає в поєднанні афіксальних морфем з кореневою або похідною частиною слова, основоскладання/словоскладання та аббревіації. Він продуктивний як для лексики загальнозживаної, так і для термінів. При цьому застосовуються ті ж самі суфікси та префікси, що й у загальній морфології. Основа виражає змістовне значення, а афікси передають значення узагальненого характеру. Енергетичні терміни-деривати поділяємо на такі структурні типи: префіксальний, суфіксальний та префіксально-суфіксальний. Суфіксальний спосіб творення є одним із найбільш поширених. Найпродуктивнішою моделлю творення термінів є «основа дієслова + **-tionX** для позначення дії, стану або абстрактних понять: *allocation, assumptions, compensation*. Поширеним при творенні термінів, що описують певну якість, стан

є суфікс **-ity**, за допомогою якого утворюються іменники від прикметників: *capacity, deliverability, divisibility*. Інші суфікси є менш продуктивними. За допомогою суфікса **-ment** утворюються іменники від дієслів, які передають значення дії, стану або ж результату дії: *amendment, curtailment*. Суфікс **-ing** служить для утворення іменників від дієслів і означає дію, результат дії, процес: *building, matching, monitoring*. При творенні термінів на позначення стану або якості вживається суфікс **-ance**: *compliance, performance*. Описані однокомпонентні терміни виражені іменниками, лише окремі з них – дієсловами (*to reassess, to re-offer*).

Англійські терміни енергетичної галузі утворюються за допомогою префіксів рідко. Префікси реалізують свої семантичні ознаки через взаємодію з твірними основами. Вони не утворюють слова з абсолютно новим лексичним значенням, а здатні змінювати на протилежне значення слова (*imbalance*), або ж вказують на повторюваність дії (*to reassess, to re-offer*). Також зустрічається латинський префікс **sub-** із значенням «розміщення під чимось, підпорядкованість» (*subgroup*). У межах префіксального типу виділяємо іменникові та дієслівні деривати.

Продуктивним типом афіксації у процесі творення енергетичних термінів є префіксально-суфіксальний структурний тип, за допомогою якого творяться здебільшого іменники. Поширеним є вживання префікса **cross-**, із значенням «рух або положення відносно чогось, взаємодія» (*cross-regional, cross-subsidisation, cross-zonal*), а також словотвірні моделі, до яких входять префікси **co-, dis-, re-** та суфікса **-tion** на позначення енергетичних понять (*cogeneration, disconnection, re-energisation, resynchronization*). Окремі деривати утворені одночасним приєднанням префіксів **non-, with-** та суфіксів **-ance** та **-al** до дієслівних основ (*non-compliance, withdrawal*).

Основоскладання належить до малопродуктивних способів творення однокомпонентних терміноодиниць. Виявлено кілька термінів, утворених складанням основ, в яких у ролі першого компонента виступає аброморфема **bio-**: *biofuel, biogas, bioliquid, biomass*. Терміни, утворені словоскладанням, є здебільшого двокомпонентними і виступають іменниками (*circuit-breaker, black-out, off-take*), прикметниками (*cost-efficient*), дієприкметниками (*flaw-based*), прислівниками (*weak-ahead*). Трьохкомпонентні композиції трапляються поодинокі (*fault-ride-through*). Складовими частинами композитів можуть бути слова, що належать до різних частин мови (прикметник, іменник, дієслово, дієприкметник, при-

йменник). Для англійських термінів характерне словоскладання, яке трапляється не лише в однокомпонентних, але й у багатокомпонентних одиницях (*entry-exit system, load-frequency control*).

До складу термінів часто уходять іншомовні (греко-латинські) елементи, при цьому спостерігаються різні словотвірні моделі: 1) один із терміноелементів є іншомовним, інший – національним (*flaw-based*); 2) обидва терміноелементи є іншомовними (*cost-efficient, biogas, bioliquid*); 3) обидва терміноелементи є національними (*weak-ahead, black-out*).

Абревіація є продуктивним способом творення термінологічної лексики, в тому числі у галузі енергетики. Багатокомпонентні терміни зазнають компресії, зберігаючи при цьому значення первинного терміна. Переваги цього способу у створенні більш коротких та містких порівняно з вихідними структурами номінацій. Типи абревіацій розрізняють залежно від того, як скорочуються компоненти синтаксичних словосполучень.

В аналізованій термінології продуктивним є ініціальний тип скорочень. Такі скорочення утворені з перших літер слів і вимовляються за буквеним типом: *I AVR (Automatic voltage regulator), FSM (frequency sensitive mode), MCO (market coupling operator)*. Крім того, абревіатури часто є складовою частиною багатокомпонентних термінів: *DC-connected power park module (direct current-connected power park module), manual FRR (manual frequency restoration reserves)*. Трапляються поодинокі випадки скорочень змішаного типу (з елементами усічення й ініціальною абревіацією): *Pmax, Pmin*.

Синтаксичний або ж аналітичний спосіб словотвору є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення термінології будь-якої галузі. Із розвитком науки виникає потреба конкретизувати поняття. Дослідники пояснюють поширеність термінів-словосполучень тим, що «в складених найменуваннях, які мають номінативне спрямування і зберігають значення слів – їх компонентів, фіксуються суттєві ознаки зображуваного, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять певної галузі знань» [10, с. 31]. Високий ступінь рухомості синтаксичних моделей дозволяє точніше передавати зміст наукових понять. Аналітичним терміном називають синтаксичну одиницю, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку [11, с. 312].

Серед англійських термінів галузі енергетики переважну більшість становлять терміни-словосполучення. Залежно від кількості компонентів

поділяємо їх на три структурні типи: дво-, три- та багатокомпонентні.

Найбільше в досліджуваній термінології двокомпонентних термінологічних словосполучень (15,61%), які можна поділити на такі різновиди:

1. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю «**іменник + іменник**», яка є найпродуктивнішою: *maintenance plans, deactivation period, cost targets, crisis coordinator, fossil fuel, heat pump, frequency control*. Варіантом цієї моделі є «**іменник + іменник із прийменником**»: *period for ramping, gas in kind, entry into force*.

2. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю «**прикметник + іменник**»: *confidential information, technical feasibility, temporal product*.

3. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю «**Participle II + іменник**»: *unallocated capacity, unbundled capacity*.

До складу термінів часто можуть входити аббревіатури: *requesting TSO, HDVC system, FCR obligation*, а також складні слова: *real-time operation, load-frequency control*.

За значенням компонентів двочленні енергетичні терміни можна поділити на такі різновиди: 1) термінологічні словосполучення, що складаються із загальноновживаних слів: *alert state, booking platform, capacity allocation, compensation rules, equipment certificate*; 2) термінологічні словосполучення, один із компонентів якого має термінне значення, а другий – загальноновживане значення: *clearing price, fallback procedures, forest biomass, reactive power, voltage stability*; 3) термінологічні словосполучення, обидва компоненти яких є термінами: *overexcitation limiter, grid topology*. Такі випадки є поодинокими.

Двокомпонентні терміни-словосполуки стають основою для творення складніших термінів. При цьому вони перетворюються з видової назви на родову щодо інших понять. Таким способом утворюється більшість тричленних словосполучень у галузі електроенергетики, які становлять 28,85%. Відповідно до частиномовної приналежності та місцем розташування компонентів у досліджуваному матеріалі виявлено наступні моделі творення тричленних конструкцій:

1. **іменник + іменник + іменник**: *market demand assessment, maximum export capability, placement power interchange*. Інколи словосполуки цієї моделі можуть бути ускладнені прийменниками і сполучниками: *transfer of balancing capacity, volume of bids and offers*;

2. **прикметник + іменник + іменник**: *main demand equipment, marginal sell price, primary energy consumption, physical electricity flow, reactive power reserve*;

3. **прикметник + прикметник + іменник**: *national legal monopoly, sensitive commercial information, transitory admissible overloads*;

4. **Participle II + іменник + іменник**: *scheduled exchange calculator, weighted average price*.

Наявність великої кількості компонентів у термінах уможлиблює детальнішу конкретизацію поняття, висвітлення різних аспектів ключового слова. Англійська енергетична термінологія містить багатокомпонентні конструкції з чотирма, п'ятьма, шістьма та сімома членами. У межах чотирьохкомпонентних енергетичних термінологічних словосполук (8,19%) ми виділили такі продуктивні словотвірні моделі:

1. **іменник + іменник + іменник + іменник**: *capacity procurement optimization function, binding capacity allocation phase, power transfer distribution factor*. Зрідка ця модель може ускладнюватись вживанням прийменника або сполучника: *data collection and delivery process*;

2. **прикметник + іменник + іменник + іменник**: *adjacent transmission system operator, automatic FRR activation delay, daily standard capacity product, monthly standard capacity product*.

В аналізованій термінології трапляються також і такі малопродуктивні моделі, як:

3. **прикметник + прикметник + іменник + іменник**: *gross final consumption of energy, internal commercial trade schedule*;

4. **Participle II + іменник + іменник + іменник**: *combined heat and power production, closed distribution system operator*.

Аналіз англійської енергетичної термінології показав, що до її складу входять і терміни-словосполучення ускладненої будови. Компоненти п'ятиелементних конструкцій (1,39%) можуть поєднуватись між собою по-різному. У синтаксичних конструкціях прикметники виконують уточнювальну функцію: *high priority significant grid user, direct current-connected power park module, integrated national energy and climate plans*. Інколи у творенні термінів можуть брати участь і сполучники: *generation and load data provision methodology*.

Шестикомпонентні термінологічні словосполуки представлені поодинокі (0,37%), вони здебільшого є прийменниковими: *ENTSO for electricity operational planning data environment, European Network of Transmission System Operators for Electricity*). В окремих синтаксичних конструкціях поєднуються кілька ключових сполук: *maximum + transmission capacity + active + HVDC power*). Найдовша багаточленна термінологічна словосполучка в англійській термінології галузі енергетики, зафіксована в глосарії, складається

із семи компонентів (0,12%): *demand response very fast active power control*.

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору полягає у творенні нових слів шляхом переходу з однієї частини мови в іншу. Для новоутвореного слова характерна семантична, морфологічна та синтаксична модифікації, при цьому зовнішня форма слова залишається незмінною. Цей спосіб творення слів прийнято називати у мовознавстві ще конверсією. Він є малопродуктивним в аналізованій термінології, в якій наявні лише декілька конверсивних термінів. Так, іменник *current* (*струм*) утворений від прикметника *current* (*поточний*); дієслово *subject to* (*нідавати чомусь*) утворене від іменника *subject* (*тема, об'єкт*); іменник *off-take* (*видалення природного газу з системи в точці виходу*) утворено від дієслова *take* (*брати*); іменник *flow* (*потік*) утворено від дієслова *flow* (*текти*), іменник *load* (*навантаження*) утворено від дієслова *load* (*вантажити*); іменник *order* (*намір придбати чи продати енергію чи потужність, висловлену учасником ринку, відповідно до визначених умов виконання*) утворено від дієслова *order* (*замовляти*). Наведені приклади дозволяють стверджувати, що більшість конверсивних термінів творяться за моделлю $V \rightarrow N$.

Отже, проведений аналіз англійської термінології засвідчив наявність у ній двох структурних типів термінів: однокомпонентних і багатокомпонентних, які становлять відповідно 15,61% і 84,39%. Для однокомпонентних термінів найбільш продуктивним є морфологічний словотвір, який охоплює афіксацію, основоскладання/сло-

воскладання та аббревіацію. Терміни-деривати найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом. Основою та словоскладання є малопоширеним способом творення однокомпонентних терміноодиниць, проте останнє часто трапляється у багатокомпонентних термінах; для них характерне поєднання різноманітних національних та запозичених елементів. Вагоме місце посідає термінологічна лексика, утворена за допомогою аббревіації, яка застосовується як в однокомпонентних, так і багатокомпонентних термінах. Скорочені найменування полегшують професійну комунікацію завдяки здатності стисло виражати думки. Енергетична термінологія активно поповнюється двома-, трьома- та чотирикомпонентними словосполученнями, які номінують відповідні поняття галузі. Для багатокомпонентних сполук характерна семантична цілісність, точність, конкретизація змісту, закладеного в терміні. Кількісно найбільшу частку серед двокомпонентних конструкцій англійської енергетичної термінології становлять моделі «іменник + іменник (зприйменником)», «прикметник + іменник», «Participle II + іменник». Серед трикомпонентних терміносполук найпродуктивнішими є схеми «іменник + іменник + іменник», «прикметник + прикметник + іменник», «прикметник + іменник + іменник». Поширеними моделями, за якими творяться чотирикомпонентні конструкції є «іменник + іменник + іменник + іменник» та «прикметник + іменник + іменник + іменник». Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору представлений незначною кількістю конверсивних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. К.: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
3. Вакуленко М. О. Українська термінологія : комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
4. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця : «Нова книга», 2013. 448 с.
5. Харчук Л. В. Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми : дис. ...канд. філол. Наук : 10.02.01/ Львів. нац. ун-тет ім. І. Франка. Львів, 2017. 393 с. URL: <http://surl.li/vmjomi> (дата звернення: 16.07.2024).
6. Ріба-Гринишин О. М., Рильчук К. В. Структурно-семантичні особливості англійських термінів у галузі енергозбереження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 42. Т. 2. С. 102–104.
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : посібник. Вид. 5-те, випр. Вінниця : Нова книга, 2018. 656 с.
8. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад : навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 232 с.
9. Marchand H. *Word-building in the English Language*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1980. 293 p.
10. Склад і структура термінологічної лексики української мови / за ред. А.В. Крижанівської. К.: Наук. думка, 1984. 194 с.
11. Сучасна українська літературна мова : підручник / Плющ М.Я, Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. та ін. К.: Вища шк., 2001. 430 с.
12. Glossary of core energy specific terminology. URL: <http://surl.li/zjnurs> (дата звернення: 26.08.2024).

**ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ТА ПАРАВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ НАЗВАХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ****NON-VERBAL AND PARAVERBAL MEANS WITHIN MODERN
ENGLISH-LANGUAGE SNACK FOOD PRODUCT NAMES**

Макарук Л.Л.,

orcid.org/0000-0002-8988-2753

доктор філологічних наук,

професор кафедри прикладної лінгвістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню сучасних англomовних назв продуктів харчування з урахуванням мультимодальних векторів дослідження. Корпус ілюстративного матеріалу свідчить, що сучасні комуніканти послугуються не лише вербальними засобами, але й широким спектром невербальних та паравербальних одиниць. Продемонстровано, що невербальні та паравербальні складники є повноцінними елементами, які здатні замінювати переважно графеми "i, o, u, a", або інтегруватися до їх складу. Обґрунтовано, що невербальні засоби не поступаються вербальним еквівалентам, а навпаки, сприяють значно швидшому сприйняттю, а відтак і запам'ятовуванню, оскільки підсилюють зміст повідомлюваного.

Доведено, що представлені мультимодальні лексеми та синтаксичні конструкції варіативні в плані кількісного наповнення та творення. Процес заміщення графем, або їх частин відбувається за рахунок залучення складників, які входять до складу продукту, або за рахунок диференційних ознак рекламованого бренду. Окреслено, що на відміну від традиційних вербальних лексем, мультимодальні наразі не мають усталених правил, відповідно до яких відбувається їх творення, шифрування та дешифрування. На відміну від існуючих загальноприйнятих стратегій побудови класичних англomовних лексем, мультимодальні мають довільну будову та нелімітований кількісний склад.

У роботі продемонстровано різні комбінації у яких поєднано вербальні та невербальні засоби одночасно. Наголошено, що модифікації традиційних лексем відбуваються як з однією одиницею, так і з кількома або з усією лексемою одночасно. Встановлено, що добір заміщених елементів відповідає концепції компанії, цілям, які вона переслідує.

Позиціюючи рекламовані продукти харчування, продуцентам вдається наголосити на тому складникові, який є інтегральним у процесі виготовлення, або ж апелювати до популярного тренду ХХІ століття – здорового харчування. В окремих випадках, рекламуючи популярну їжу зі спектру некорисної акцентують увагу на піклуванні про клієнта за рахунок покращення смакових властивостей та зниження вмісту жирів і калорій.

Ключові слова: мультимодальність, конструкція, графема, вербальний, невербальний, засоби.

This article is devoted to the study of modern English-language food names in terms of what they illustrate for the purposes of research into multimodal vectors. On the basis of the corpus of illustrative material which was selected, it is evident that modern content producers use a wide range of non-verbal and paraverbal units, as well as traditional verbal devices. In this paper, it is demonstrated that non-verbal and paraverbal components are actually full-fledged elements which, in particular, can replace the graphemes 'i, o, u, a' or be integrated into structures which include them. Evidence is presented to substantiate the assertion that non-verbal means are not inferior to their verbal equivalents, but, on the contrary, facilitate much more rapid perception and, consequently, memorization, due to the manner in which they enhance the content of the message.

It is confirmed that the multimodal lexemes and syntactic constructions presented here are variable in terms of their quantitative content and creation. The process of replacing graphemes or their parts involves components which are part of the product or which related to some distinctive features of the brand which is being advertised. The point is advanced that, unlike the case of traditional verbal lexemes, established rules have not yet been formulated for multimodal ones, on the basis of which they are to be created, encrypted and decrypted. In contrast to the existence of conventional strategies for constructing classical English lexemes, multimodal lexemes provide the options of an arbitrary structure and unlimited quantitative composition.

In this paper various combinations that amalgamate verbal and non-verbal means simultaneously are presented. It is emphasised that modifications of traditional lexemes occur both with single and with multiple units, as well as with the complete lexemes simultaneously. It has been discovered that the selection of elements to be replaced by means of these non-verbal components is based on the concepts and goals of the companies which market the products in question.

By virtue of the typographical options for positioning the components of the advertised food products, content creators are able to emphasise elements which are integral to the manufacturing process or which appeal to the popular trend of the twenty-first century—healthy eating. In some cases, when advertising popular foods that might be considered to fall within the category of junk food, the focus is on showing care for potential consumers by improving flavour, or by reducing the fat and calorie content.

Key words: multimodality, construction, grapheme, verbal, non-verbal, means.

Постановка проблеми. У сучасному англо-мовному масмедійному комунікативному просторі спостерігаємо функціонування засобів невербальної й паравербальної природи, які інтегрують до складу лексем, словосполук та синтаксичних конструкцій. Ураховуючи це, постає питання про необхідність розвою нових лінгвістичних парадигм в рамках мультимодальності. У цій роботі звернемо увагу на продукти харчування, зокрема шоколадні вироби (плитки, батончики, печиво, цукерки) британської торгової марки “Cadbury”.

У сучасних лінгвістичних студіях рекламі присвячено роботи Т. Кейко [6], Г. Кука [5] Н. С. Лисої [1], Л. Л. Макарук [2–4] та ін. Аспекти графічних особливостей, у тому числі й симбіозу вербальних та невербальних/паравербальних засобів частково висвітлено у низці розвідок [2–4; 6], однак ще й досі залишається чимало відкритих питань, що й пояснює *актуальність* обраної проблематики.

Мета роботи полягає в детальному розгляді вербальних, невербальних та паравербальних засобів, які використовують для продукування назв продуктів харчування з рекламною метою.

На підставі об’ємного корпусу ілюстративного матеріалу маємо підстави стверджувати, що маркетологи обрали чітку стратегію розвитку компанії та відповідно, її продукції, оскільки пропонують широкий спектр товарів у назвах та описі яких фігурують знаки невербальної та паравербальної природи. Це, власне, вирізняє продукцію “Cadbury” від низки інших тим, що численна кількість компонентів є цілковитим відображенням продукту, який міститься в упаковці. Очевидним є той факт, що компанія настільки пишається власною продукцією, працює над її просуванням, що вдається до нетипових кроків задля посідання лідерських позицій та завоювання ринку споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо функціонування невербальних та паравербальних засобів на рівні лексем, словосполук та синтаксичних конструкцій. Передусім, звернемо увагу на графеми в складі означених вище одиниць. На рис. 1 у назві шоколадної плитки “Dairy Milk Wholenut” використано цілий лісовий горіх. Він заміщує графему “o”. Замішувана одиниця майже повністю співпадає з заміщеною в плані форми. В плані змісту обрану стратегію вважаємо цілком виправданою, оскільки маркетологи мали на меті наголосити на одному з ключових інгредієнтів в цій плитці шоколаду – фундуках. Як результат, це візуалізує основні складники продукту і дублює їх. Підсумовуючи, спостерігаємо стратегію дублювання змісту.

Рис. 1 [7]

На рис. 2 у назві того ж шоколаду “Dairy Milk Hazelnut” змінено лексему “wholenut” на “hazelnut”, однак використано лісовий горіх замість графеми “a”, а не “o”. Модифікація форми горіха, що нагадує графему “a”, свідчить про можливість застосування різних варіацій та адаптації до конкретних ситуацій, а також варіативність форм задля реалізації бажаного змісту. Маємо підстави стверджувати, що один і той самий предмет чи об’єкт може виконувати роль графічного субституту залежно від ситуації і мати при цьому потужний семантичний потенціал. Маючи однакове значення та однакове вираження, спостерігаємо кілька можливих ролей в плані змісту. У цьому випадку йдеться про графічну полісемію, що реалізується шляхом використання горіха, як графічного об’єкта замість двох графем “o” та “a”. Наголосимо, що за вмістом інгредієнтів обидва продукти ідентичні, однак в першому випадку увагу акцентують на цілому горіхові (*wholenut*), а у другому на лісовому (*hazelnut*), однак і в першому, і в другому випадку завдяки зовнішньому вигляду продукту бачимо, що йдеться про той же фундук.

Рис. 2 [7]

Рис. 3 свідчить, що до складу рекламованого шоколаду “Dairy Milk Orange” входить апельсин. Як і в попередньому випадку, йдеться про заміщення графеми “a” частинкою апельсина, яка за формою максимально співпадає з традиційною графемою “a”. Вкотре, маємо підстави стверджувати, одній і тій же графемі притаманні різні заміщення, які за формою відповідають класичній. Також йдеться про графічну полісемію. Водночас, ці приклади назв продуктів харчування та їх інгредієнтів, що є симбіозом вербальних, невербальних та паравербальних засобів свідчать про оптимальний пошук одного з провідних складників продукту, який може продублювати

себе на місці однієї з графем. При чому спостерігається максимальна адаптація до бажаної графеми. У випадку з апельсином можна було б замінити й першу графему, але з огляду на те, що йдеться про частинки апельсину, розуміємо, що такий підхід видається логічнішим.

Рис. 3 [7]

Продовжуючи розгляд ілюстративного матеріалу вартим уваги є й наступний рисунок, на якому назва батончика “Dairy Milk Fruit & Nut”, містить уже два графічних субститути-конституенти цього шоколаду (фрукти та горіхи). Бачимо замість графем “и” у двох випадках більшу частинку родзинки та мигдалю, які за формою цілком відповідають заміщуваним класичним графемам. Вартим уваги є й той факт, що у назві продукти натрапляємо не на цілі продукти, а їх частини, оскільки в батончику, на відміну плити шоколаду містяться подрібнені інгредієнти, що й пояснює доцільність обраних стратегій. Переконані, що ні в попередніх випадках, ні у цьому реципієнт не відчуває жодних труднощів під час читання. Це, навпаки, загалом увиразнює особливість продукту, специфікує його вміст.

Рис. 5 також містить в назві “Cadbury Mini Snowballs” неординарну графему-частинку кульки зі спектру шоколадних виробів, що заміщує “о”, яка за формою та розмірами цілком відповідає заміщеній класичній одиниці. Продемонстрований фактичний матеріал свідчить, що продуценти докладають максимум зусиль, щоб зображувані одиниці точно відображали вміст того, що потенційні споживачі знайдуть під обгортками/в упаковках.

Рис. 4 [7]

Рис. 5 [7]

Звернемо увагу й на рисунки 6 та 7. Йдеться про печиво в молочному та білому шоколаді. Замість графеми “i” бачимо печиво у формі «пальчика», саме такий вигляд воно має. Одне з них поділено на дві нерівномірні частини задля створення максимального збігу з заміщеною графемою. Обрана стратегія не зумовлює непорозумінь, а навпаки покликана ідентифікувати вміст упаковки і наочно продемонструвати споживачам що саме на них чекає під обгорткою. Запропоновані кольори також не випадкові, оскільки чітко диференціюють види шоколаду.

Рис. 6 [7]

Рис. 7 [7]

Частотними також є й трансформації графем, що підтверджують рис. 8–11. У коробці цукерок під назвою “Heroes” містяться різні шоколадні вироби. Як бачимо, на рисунку модифіковано графему “o”, видозмінена форма якої відповідає назві “Heroes”. Зірка всередині “o” є вказівкою на сміливість та подвиги, до певної міри казковість ситуацій. Рис. 9 відрізняється від інших тим, що на ньому у назві печива “Crunchy Melts” не міститься графем невербальної природи. Однак цей приклад цікавий тим, що частково графеми “C” та “y” трансформовані і передають процес споживання продукту, зокрема хрускіт. Крім того, шоколад має здатність танути, тому графема “M” видовжена, що демонструє тривалість зміни консистенції шматочків шоколаду. Підсумовуючи зауважимо, що модифікації також відбуваються й з графемами, на яких покладають функцію протікання певних процесів та зміну станів. Їм надають таких смислів, що покликані продублювати самі дії.

Рис. 8 [7]

Рис. 9 [7]

Уважаємо варти уваги й рис. 10 та 11, на яких послуговуються склянками молока підкреслюючи, що в шоколаді міститься саме коров'ячий різновид цього ключового продукту. Оскільки молоко лежить в основі шоколаду, на обкладинці спостерігаємо як його виливають зі склянок. На рис. 10 це відбувається за рахунок модифі-

кації графеми “i”; її крапка є певним джерелом, куди відбувається постачання молока. Схожою є й стратегія на рис. 11, хоча цей продукт містить шматочки апельсину, однак графема “e” слугує «джерелом» молока.

Рис. 10 [7]

Рис. 11 [7]

Рис. 12 [7]

Наступний продукт цікавий тим, що містить кілька графемно-шрифтових варіацій. Назва “Twirl bites” дає відповіді на питання щодо того у якій формі містяться солодощі всередині пачки. Оскільки йдеться про процес вертіння або закручування, то це й відповідно відображено за рахунок лексеми “w” та крапок над графемами “i”. Така стратегія підсилює розуміння того, якими є цукерки за формою всередині, що відповідно й відображено на упаковці ззовні.

Як бачимо, трапляються випадки гри зі шрифтами. Це допомагає репрезентувати продукт, його харчові властивості, максимально показати реципієнтам що вони куштуватимуть, і що саме можна побачити, відкривши упаковку, на чому й кілька разів підкреслюють різними графічними техніками.

Висновки. Таким чином, на підставі ретельного аналізу корпусу ілюстративного матеріалу, маємо можливість узагальнити загальну концепцію репрезентації назв продуктів харчування і водночас підсумувати обрані компанією рекламні стратегії. Типовими та частотними для аналізо-

ваної компанії “Cadbury” є заміщення вербальних складників невербальними, або модифікація вербальних засобів, за рахунок чого останні набувають статусу паравербальних. Найчастотніше заміщенню та трансформаціям підлягають кодифіковані графеми “o, u, a, i”. Поширеними є випадки гри з графемами, що спостерігається на прикладах “o, i, y, e, c-, m”. В основі таких варіативних моделей репрезентації назв лежить прагнення увиразнити продукт, його найважливіші складники та встановити максимально близький контакт з реципієнтами, активізувати їх інтерес, заохотити купити продукт.

Водночас в лінгвістичній площині це свідчить про низку змін, творцями та очевидцями яких є та зумовлює потребу в розвії нових парадигм ХХІ століття, спрямованих на поліаспектне дослідження мультимодальних графем, лексем та синтаксичних конструкцій. Таке бачення уможливить порівняння та виявлення потенціалу вербально-невербальних/паравербальних засобів, на відміну від вербальних (класичних графем, лексем, синтаксичних конструкцій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лиса Н. С. Англійські рекламні знаки: особливості мовної реалізації. *Іноземна філологія*. 2001. Вип. 112. С. 127–133.
2. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. докт. філол. наук: спец. 10.02.04; Запорізький національний університет. Луцьк, Запоріжжя, 2019. 635 с.
3. Макарук Л. Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри у сучасній англійській мові. *Наукові записки. Серія “Філологічні науки”* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 1. С. 142–148.
4. Макарук Л. Л. Невербальні та паралінгвальні семіотичні ресурси у лінгвістичних студіях ХХ-ХХІ століть: прикладний аспект. *Закарпатські філологічні студії*: зб. наук. праць. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. № 5. С. 66–72.
5. Cook G. *The Discourse of Advertising*. 2nd ed. London : Routledge, 2001. 256 p.
6. Keiko T. *Advertising Language. A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain@Japan; London@New York*. Printed@bound in Great Britain by T. J. International Ltd. Padstow; Cornwall, 1999. 148 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

7. *Our Brands*. URL: <https://www.cadbury.co.uk/products/brands/> (дата звернення: 08.08.2024).

**ПРОДУКТИВНІСТЬ МОРФЕМИ “UP” У СТВОРЕННІ НОВИХ
ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ІТ-СФЕРІ**

**PRODUCTIVITY OF THE MORPHEME “UP”
IN THE FORMATION OF NEW LEXICAL UNITS IN THE IT SPHERE**

Шванова О.В.,

orcid.org/0009-0008-0533-046X

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті досліджується продуктивність морфеми “up” у формуванні нових лексичних одиниць в англійській мові, зокрема в сфері інформаційних технологій (ІТ). Сфера ІТ є однією з найбільш динамічних галузей сучасного суспільства, де постійно виникають нові терміни та поняття, що потребують адекватних мовних засобів для їх позначення. Морфема “up”, як одна з найпродуктивніших у сучасному словотворенні, відіграє ключову роль у створенні нових слів, що відображають інновації та зміни в технологіях.

У статті розглянуто історію виникнення та розвитку морфеми “up”, її еволюцію від простого прикметника та прислівника до потужного словотворчого інструменту, що значно розширює семантичні можливості англійської мови. Зокрема, аналізуються новоутворення, що виникли шляхом додавання “up” до дієслів, іменників та прикметників, та вивчається вплив цієї морфеми на зміну значення базових слів.

Також у статті приділено увагу характерним значенням, які морфема “up” додає до нових лексичних одиниць у сфері ІТ, таким як «напрямок передачі даних вгору» (наприклад, *upload, uplink, upstream*), «підвищення рівня або покращення» (*upgrade, update, upscale*), «активізація або збільшення» (*uptime, upvote*), «підтримка або підтримування» (*backup, uphold*), та «старт та ініціатива» (*start-up, boot up*).

Дослідження також охоплює аспекти перекладу слів із морфемою “up”, які часто викликають труднощі через багатозначність та специфіку використання цієї морфеми в ІТ-сфері. Особлива увага приділяється виявленню адекватних відповідників в українській мові, що дозволяють точно передати значення англійських термінів.

Автор підкреслює важливість розуміння нових значень для фахівців у сфері ІТ, адже це не лише дозволяє грамотно використовувати терміни, але й сприяє кращому розумінню процесів та явищ, які вони описують. У перспективі, подальші дослідження можуть включати аналіз морфеми “up” у контексті інших галузей, а також порівняння з аналогічними словотворчими процесами в інших мовах.

Ключові слова: словотвір, морфема “up”, термін, ІТ-сфера, семантичне значення.

The article examines the productivity of the morpheme “up” in the formation of new lexical items in the English language, in particular in the field of information technology (IT). The field of IT is one of the most dynamic branches of modern society, where new terms and concepts that require adequate language means for their description are constantly emerging. The morpheme “up”, as one of the most productive in modern word formation, plays a key role in the generation of new words reflecting innovations and changes in technology.

The article examines the history of the emergence and development of the morpheme “up”, its evolution from a simple preposition and adverb to a powerful word-forming tool that significantly expands the semantic possibilities of the English language. In particular, new formations such as *verb+up, up+verb, noun+up, up+noun, up+adjectives* are analyzed, and the influence of the morpheme “up” on changing the meaning of basic words is studied.

The article also pays attention to the specific meanings that the morpheme “up” adds to new lexical units in the IT field, such as “the direction of data transmission upwards” (for example, *upload, uplink, upstream*), “upgrade or improvement” (*upgrade, update, upscale*), “activation or increase” (*uptime, upvote*), “support or support” (*backup, uphold*), and “start and initiative” (*start-up, boot up*).

The study also covers aspects of the translation of words with the morpheme “up”, which often cause difficulties due to the ambiguity and specific feature of the use of this prefix in the IT field. Particular attention is paid to identifying adequate counterparts in the Ukrainian language, which allow to accurately convey the meaning of English terms.

The author emphasizes the importance of understanding these new meanings for IT professionals, as this not only allows the correct use of terms, but also contributes to a better understanding of the processes and phenomena they describe. In the future, further research may include the analysis of the morpheme “up” in the context of other fields, as well as comparisons with similar word-forming processes in other languages.

Key words: word structure, morpheme “up”, term, IT sphere, semantic meaning.

Постановка проблеми. Сфера інформаційних технологій це надзвичайно динамічна галузь. Постійно виникають нові терміни і поняття, які потребують відповідних мовних засобів для їх позначення. Саме тому, словотворення як мовне явище, є одним із способів впоратись із викликами, що виникають. Словотвір –

це творення слів з новим лексичним значенням, на основі вже існуючих, за допомогою певних словотворчих засобів. У нашій роботі ми досліджуємо лексичні одиниці, що утворені додаванням морфеми “up” як однієї із найбільш продуктивних у словотворі англійської мови, і в ІТ-сфері зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням словотвору, появи і утворення нових слів завжди цікавило науковців-лінгвістів. Особливо ця тема стала актуальною у наш час, коли мова швидко розвивається, адаптується до змін у суспільстві та технологіях, і, як наслідок, у тій чи іншій сфері виникає чимало лексичних новоутворень. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови аналізувала С.М. Снікєєва [1]. Питання утворення сленгових неологізмів соціальних мереж вивчала О.І. Дзюбіна [2]. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики розглядала Г.П. Бондаренко [3]. Переклад префіксальних термінів у контексті галузевої літератури досліджували О.В. Шванова, Н.Я. Вовчаста [4].

Актуальність. Аналізуючи наукові публікації з цієї теми, ми виявили, що питання створення нових лексичних одиниць в ІТ-сфері за допомогою словотворчих засобів досліджено недостатньо, що і підкреслює актуальність нашої роботи. Окрім того, важливість цього питання полягає не тільки у теоретичному дослідженні, але і у практичному аспекті для опанування і грамотного використання новоутворень із морфемою **“up”** фахівцями ІТ-сфери.

Постановка завдання. Мета нашої роботи полягає в дослідженні продуктивності морфем **“up”** у створенні нових лексичних одиниць в ІТ-сфері. Аналізуючи лексичні одиниці із морфемою **“up”**, хочемо з'ясувати, які семантичні зміни вона викликає у новоутворених словах. Виявити нові значення, які виникають внаслідок процесу словотвору. Завдання, що стоять перед нами, це здійснити етимологічний аналіз лексеми **“up”**, класифікувати слова із **“up”** за певними семантичними групами, а також визначити основні тенденції використання означених лексичних одиниць у ІТ-сфері.

Виклад основного матеріалу. В етимологічному словнику англійської мови довідуємось, що давньоанглійське слово **“up”** походить з прагерманської мови від слова **“upp”**, якому властиве значення **«вгору», «вище», та «над»**. В інших древніх мовах існують його спільнокореневі відповідники із аналогічним значенням, а саме **“up, upward”** у давньосаксонській мові, **“upp”** у давньоскандинавській мові, і відповідник **“op”** у голландській та датській мовах [5].

У давньоанглійській мові лексема **“up”** насамперед використовувалася як прислівник та прийменник, позначаючи напрямок руху або положення в просторі. З часом слово **“up”** пере-

творюється на продуктивну морфему, яка додається до дієслів, іменників та прикметників для створення нових слів із зміненим або уточненим значенням.

Для прикладу дієслово **uphold** – утворене від дієслова **hold** методом злиття префікса **“up”** і дієслова в одне слово. Варто зазначити, що дієслово **ophouden**, що є відповідником **uphold** у датській мові періоду Середньовіччя (Middle Dutch), утворене ідентичним способом. Відтак, змінюється базове значення **“hold”**, оскільки до нього додано концепцію підтримки, підтвердження та захисту, що робить **“uphold”** словом із дещо іншим, більш конкретним значенням.

hold – тримати, містити, проводити [6]. Значення слова пов'язане з утриманням, зберіганням або фізичним контролем.

uphold – підтримувати, підтверджувати, захищати [6]. Значення містить концепцію підтримки або підтвердження чогось більш абстрактного або принципового, наприклад, ідеалів, законів або рішень.

Також морфема **“up”** використовується для утворення нових іменників та прикметників, що уточнюють значення іменника від якого вони утворені. У словосполученні **upland area** слово **upland** створене додаванням префікса **up** до основи **land**. Таким чином, значення слова **land** – **земля або територія**, конкретизується і тому, **upland** означає територію, яка знаходиться на висоті або є вищою за навколишню місцевість. Відповідно слово **upland** у словосполученні **upland area** виступає у ролі прикметника і має значення **нагірний**.

Таким чином, досліджуючи походження слова **“up”**, простежуємо, що воно не тільки дедалі змінює і розширює свою роль як граматичної частини мови від прийменника і прислівника до дієслова, іменника і прикметника, але також збільшує своє застосування, збагачує значення слів до яких додається. Поступово, воно використовується не лише для позначення напрямку руху, але й означення абстрактних концепцій, таких як покращення стану, підвищення статусу чи завершення процесу. У сучасній англійській мові морфема **“up”** залишається достатньо продуктивною, особливо в тих галузях, що швидко розвиваються. У сфері інформаційних технологій, вона використовується для створення нових термінів та понять, які відображають сучасні тенденції та технологічні інновації.

В контексті дослідження лексичних одиниць в ІТ-сфері утворених додаванням морфем **“up”** помічаємо наявність спільних семантичних зна-

чень для певних слів, що дозволяє виокремити і погрупувати такі слова відповідно до цих значень.

Отже, перше значення це «*позначення руху або передачі даних вгору*». Воно є спільним для таких слів як **upload**, **uplink**, **upstream**. Зупинимось детальніше на кожному із них, аби з'ясувати, які зміни вносить морфема “**up**” до слів до яких вона додається. У лексикографічному джерелі знаходимо наступні тлумачення терміна **upload** англійською та українською мовою:

upload – to transfer programs or data over a digital communications link from a smaller or peripheral “client” system to a larger or central “host” one [7].

upload – переслати, вивантажити; переслати файл із робочої станції в хост-комп’ютер [8].

Отож “**up**” в цьому випадку вказує на напрямок передачі даних вгору, до більш високого рівня системи від локального пристрою на сервер або у хмарне сховище.

Розглянемо тлумачення терміну **uplink**:

uplink – a communications link for signals to be sent to a satellite, spacecraft or aircraft [6].

uplink – передавання інформації з наземної станції на супутник чи зі станції нижнього рівня на станцію вищого рівня [8].

Таким чином, передавання даних від наземної станції до іншої системи в космосі, це значення, яке вказує на напрямок руху даних вгору.

Термін **upstream** також позначає напрямок даних від клієнта до сервера в контексті інтернет-з’єднань. Протилежним до нього буде термін **downstream**.

upstream – refers to the direction of network traffic as it relates to device communication and dependency. Equipment that gives commands to other devices is considered to be upstream from those devices. For example, an application server is upstream of its dependent applications [9].

Наступним значенням, що властиве для термінів із “**up**” в ІТ-сфері є значення «*підвищення рівня або покращення*». Прикладами таких термінів є **upgrade**, **update**, **upscale**. Слово **upgrade**, позначає оновлення або покращення програмного забезпечення, обладнання чи системи.

upgrade – a piece of software or equipment that improves the quality or usefulness of a computer or machine. [6].

upgrade – модернізація, заміна апаратних засобів для нарощення можливостей комп’ютера [8].

Інший термін **update**, що належить до цієї ж групи на перший погляд може бути синонімом до **upgrade**, проте ці поняття дещо відрізняються, оскільки описують різні типи якісних змін в апаратному та програмному забезпеченні.

update – to make something more modern or suitable for use now by adding new information or changing its design [6].

update – відновлення, модифікація з метою розширення функціональних можливостей, виправляти, змінювати, поновлювати [8].

Обидва терміни **upgrade** і **update** позначають оновлення, модернізацію. Проте **upgrade** означає покращення, модернізацію до новішої, більш функціональної, чи більш потужної версії. Це стосується як програмного так і апаратного забезпечення. Для прикладу це може бути перехід із Windows 10 на Windows 11 або заміна старої відеокарти на модель новішого зразка. Отже **upgrade** передбачає значні зміни, які можуть включати нові функціональні можливості, суттєві покращення продуктивності, або зміну дизайну, що часто пов’язане зі зміною на більш високий рівень. Щодо **update**, то тут йдеться про внесення змін або додавання нових функцій до існуючого продукту без зміни його основної версії. Зазвичай це є виправлення помилок, покращення безпеки або додавання нових можливостей. Наприклад встановлення оновлень безпеки для Windows 10 чи завантаження нової версії додатка на смартфон, або ж оновлення антивірусних програм. Як правило зміни, що відбуваються під час **update** не змінюють базову структуру або основні функції системи, однак спрямовані на підтримання актуальності та функціональності існуючої системи. Звернімо увагу на іншу відмінність між цими поняттями. Варто зазначити, що **upgrade** відбувається рідше, оскільки вимагає більше ресурсів та часу для впровадження. Зазвичай планується на довший період і часто супроводжується підготовкою і навчанням користувачів. Також може вимагати більшого обсягу пам’яті, потужнішого процесора, або інших покращених ресурсів. Щодо **update**, то процедура оновлення відбувається регулярно, інколи навіть автоматично, наприклад, щотижневі чи щомісячні оновлення безпеки. Зазвичай не вимагає змін у обладнанні, але може вимагати перезавантаження системи або тимчасового припинення роботи додатка. **Update** – **оновлення** може включати незначні зміни, що часто непомітні для користувача. Таким чином, основна тенденція у використанні термінів **upgrade** та **update** полягає в тому, що обидва вони позначають процеси оновлення або модернізації, але відрізняються за масштабом і призначенням змін.

Окремо зупинимось на перекладі термінів на українську мову. Відповідник **antрейд** для терміна **upgrade** здійснений способом тран-

слітерації є неточним, адже передає лише звукову форму слова, а не його значення. На платформі Словотвір знаходимо чимало відповідників, які передають насамперед конотацію терміна [10]. Це такі варіанти як *удосконалення, оновлення, покращення, поновлення, онова, доробка, новація* та інші. В українській мові термін *update* рідко перекладається як *андейт*, оскільки частіше використовують відповідник *оновлення даних*. Також зустрічаються інші варіанти, такі як *обнова* або *оновлення*.

Розглянемо ще одне поширене значення, яке надає морфема “*up*” словам до яких вона додається. Це значення «*активізації або збільшення*». Воно властиве наступним термінам *uptime, upvote, build up*. Аби точніше розкрити це значення як приклад візьмемо термін *upvote* – *залишити коментарі, проголосувати за* [6]. Зупинимось на тлумаченні слова англійською і українською мовами.

upvote – to cast a vote in support of (an online comment, article, etc.) by clicking on an arrow or other icon, usually affecting the post’s rank or position on a website [7].

upvote – висловлення підтримки або схвалення певного контенту шляхом голосування [10].

При додаванні префікса “*up*” до слова *vote*, утворене слово отримує нове значення, що вказує на збільшення або підвищення рейтингу чи значущості.

Наступним спільним значенням, що є властивим для термінів утворених додаванням морфемі “*up*” є значення «*підтримки або підтримування*». Воно притаманне словам *backup, uphold, upkeep*. У цих прикладах морфема “*up*” вказує на збереження високого рівня якості та відповідності. Зупинимось детальніше на терміні *backup* із цієї групи. Тлумачення цього слова дозволяє отримати роз’яснення його значення, змісту, а також контексту його вживання.

backup – a copy of a computer file that can be used in case the original is destroyed [6].

backup – резервне копіювання або бекап, процес створення копії даних з носія призначений для відновлення цих даних у разі їх пошкодження або видалення [11].

На платформі Словотвір знаходимо такі відповідники, для позначення процесу створення копії даних на цифровому носії для подальшого відновлення цих даних в оригінальному місці їх розташування в разі пошкодження або руйнування: *запаска, відновник, схрон, резерв, приберіг, дублікат, дублет, збереження, віднова* та інші [10].

Морфема “*up*” у слові *backup* додає значення завершеності, досягнення, підтримки певного результату, а також підкреслює завершення процесу копіювання даних. В основі цього слова лежить термін *back*, що у комп’ютерній технології вживається у значенні створення копії. Морфема “*up*” додає значення повної завершеності дії.

І ще одним розповсюдженим значенням, що характерне словам із “*up*” це «*старт та ініціатива*». Терміни *start up, boot up, set up* є прикладами слів, яким це значення властиве. Зосередимось детальніше на слові *start up*. Тлумачення слова краще розкриває всі відтінки його значення:

start up – a small business that has just been started [6].

startup – нещодавно створена компанія, що володіє обмеженим набором ресурсів та буде свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій [10].

Морфема “*up*” значно впливає на значення терміна *start up*, додаючи нові смислові відтінки до основного дієслова *start*. Вона підсилює дію, підкреслюючи початок чогось нового, розгортання в повну силу, встановлення чогось, що має зростати і розвиватись. Фразове дієслово *to start up a business* означає не просто розпочати справу, а вивести її на певний рівень розвитку. Від фразового дієслова утворюється іменник *start-up*, тут морфема “*up*” вказує на те, що новостворена компанія чи проект прагне розширення і зростання. Отже морфема “*up*” підкреслює динамічний розширювальний характер дії, що робить термін більш конкретним і спеціалізованим.

Висновки. Перспективи подальших розвідок.

Дослідження показало, що морфема “*up*” відіграє значну роль у створенні нових лексичних одиниць в ІТ-секторі, надаючи словам додаткових семантичних значень, пов’язаних з напрямком руху, передаванням даних вгору, покращенням, підвищенням рівня, активізацією, підтримкою, стартом та ініціативою. У сучасній англійській мові ця морфема залишається достатньо продуктивною, що дозволяє їй широко застосовуватись у різних контекстах, особливо в галузі інформаційних технологій, де відбувається швидке створення нових термінів та понять. Це дослідження підкреслює важливість розуміння семантичних змін, які відбуваються при додаванні морфемі “*up*” до слів, оскільки це сприяє точному та грамотному використанню таких термінів фахівцями ІТ-сфери. Перспективу, подальших досліджень вбачаємо аналіз морфемі “*up*” у контексті інших галузей, а також порівняння з аналогічними словотворчими процесами в інших мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єнакієва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2006. 245 с.
2. Дзюбіна О.І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 20 с.
3. Бондаренко Г.П. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І Вернадського*. 2020. Том 31. № 4. Ч.1. С. 12-17.
4. Шванова О.В., Вовчаста Н.Я. Переклад префіксальних термінів у контексті галузевої літератури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 49. Т 2. С. 183–186.
5. Online etymology dictionary URL: [https:// www.etymonline.com/](https://www.etymonline.com/) (дата звернення: 19.08.2024).
6. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 19.08.2024).
7. Computer dictionary of information technology. URL: (дата звернення: 20.08.2024).
8. Пройдаков Е.М., Теплицький Л.А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002263> (дата звернення: 19.08.2024).
9. Sciencelogic company. URL: <https://sciencelogic.com/glossary/upstream> (дата звернення: 20.08.2024).
10. Майданчик для перекладів запозичених слів. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/apgreid> (дата звернення: 21.08.2024).
11. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 20.08.2024).

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.112.2'004:378'338.48

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.33>

СПЕЦИФІКА УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ

SPECIFICITY OF INTERPRETATION: FEATURES OF TELEPHONE CONVERSATIONS

Верезубенко М.М.,*orcid.org/0000-0002-3533-8525**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

У запропонованій статті розглянуто стан справ у галузі перекладознавства. Дослідження подає короткий опис перекладацької діяльності, акцентуючи на її релевантності у сучасному світі. Особливу увагу приділено усному перекладу, що є наразі надзвичайно актуально, оскільки ця частина перекладу менш досліджена ніж письмовий переклад. У бурхливому потоці життя та за умов живого спілкування, де простір уже не є перешкодою, все більшого значення набуває потреба миттєвого перекладу. Саме таку форму пропонує усний переклад, який гарантує отримання інформації з першоджерела без внесення коректив та власної інтерпретації. Важливість та необхідність розвитку усного перекладу обґрунтовано на прикладі телефонної розмови німецьких офіцерів, які у своїй розмові обговорюють особливості технічних характеристик крилатих ракет „Taurus“, „Shtorm Shadow“, „Scalp“. Ця розмова є надзвичайно важлива особливо для України, оскільки нам ці ракети потрібні для знищення критично важливих об'єктів ворога. Покажемо, що ця розмова стала доступною російським спецслужбам і їхня інтерпретація могла відрізнитися від оригіналу, тому варто самостійно оцінювати оригінальний текст, а не сприймати тлумачення інших сторін, зокрема ворожих. Розмова німецьких високопосадовців насичена відповідною термінологією, відповідно, для повного розуміння сказаного треба не лише володіти мовою, а й бути обізнаним у галузі військової справи. Уже на початку розмови знайомимося з її учасниками, що є важливим для усвідомлення її значущості. Об'єктом обговорення виступають крилаті ракети різних модифікацій та їхні технічні характеристики. Під час спілкування часто використовують військову термінологію, зокрема назви транспортних засобів, підприємства та військову амуніцію. Додаткові складнощі розуміння, а, відповідно, й перекладу створюють повтори у мовленні та використання вставних слів. Особливої уваги заслуговують зовнішні чинники такі як шуми та інші супровідні звуки, які ускладнюють роботу. Проведене дослідження доводить, що усний переклад потребує більшої уваги у навчальному процесі та наукових дослідженнях.

Ключові слова: усний переклад, телефонна розмова, інформація з першоджерела, зовнішні перешкоди, лексичні повтори.

The proposed article examines the state of affairs in the field of translation studies. The study provides a brief description of the translation activity, emphasizing its relevance in the modern world. Special attention is paid to interpreting, which is currently extremely relevant, since this part of translation is less studied than written translation. In the turbulent flow of life and under the conditions of live communication, where space is no longer an obstacle, the need for instant translation becomes more and more important. This is the form offered by interpreting, which guarantees receiving information from the original source without corrections and own interpretation. The importance and necessity of the development of oral translation is based on the example of a telephone conversation between German officers, who in their conversation discuss the specifics of the technical characteristics of cruise missiles "Taurus", "Shtorm Shadow", "Scalp". This conversation is extremely important, especially for Ukraine, because we need these missiles to destroy critical enemy facilities. It is indicative that this conversation became available to the Russian special services and their interpretation could differ from the original, so it is worth evaluating the original text independently, and not accepting the interpretation of other parties, in particular hostile ones. The conversation between German high-ranking officials is saturated with relevant terminology, therefore, in order to fully understand what is being said, it is necessary not only to know the language, but also to be knowledgeable in the field of military affairs. Just from the beginning of the conversation, we get to know its participants, which is important for realizing its significance. The object of discussion is cruise missiles of various modifications and their technical characteristics. During communication, military terminology is often used, including the names of vehicles, businesses, and military ammunition. Additional difficulties of understanding and, accordingly, of translation create repetitions in speech and the use of interjections. External factors such as noise and other accompanying sounds that make work difficult deserve special attention. The conducted research proves that oral translation needs more attention in the educational process and scientific research.

Key words: interpreting, telephone conversation, information from primary sources, external obstacles, lexical repetitions.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному потоці дуже легко «загубитися», адже нові повідомлення з'являються безупинно і їхня кількість безмежна. Приблизно так можна описати актуальний стан з позиції пересічного користувача медійними засобами, щоб бути завжди в курсі справ. У цьому контексті варто підняти давно відому крамолу, наскільки кількість відповідає якості. Відомо, що масове виробництво будь-якого товару веде до втрати якісного показника. Це стосується також інформаційного простору, тому важливо вміти аналізувати і розрізняти справжню новину від перекрученої або викривленої інформації. В умовах глобалізованого суспільства повідомлення надходять з усіх куточків земної кулі, тому варто бути готовим не просто аналізувати, коментувати і реагувати на такі звістки, але і максимально точно передати зміст для україномовного читача. Найпоширенішими формами передачі змісту є письмовий переклад, коли здійснюється переклад друкованого тексту з мови оригіналу мовою перекладу. У запропонованій розвідці поговоримо про іншу, можливо менш поширену форму передачі інформації, а саме усний переклад. Важливість усного перекладу важко переоцінити, адже йдеться про інформаційне повідомлення з першоджерела. Звідси впливає неймовірна відповідальність перекладача зрозуміти усі сили мовця і передати їх без втрати не лише основної інформації, а й також інших, можливо менш важливих моментів.

З огляду на вище зазначене, варто особливу увагу звернути на підготовку фахівців усного перекладу. Україна має забезпечувати себе кваліфікованими кадрами, здатними забезпечити чіткість діалогу з іноземними партнерами, особливо в умовах війни.

Необхідність подальшого поглиблення діалогу між партнерами, які підтримують Україну у війні проти росії та надають різного роду допомогу вимагає не просто фахівців, які редагують комп'ютерний переклад, так звані письмові перекладачі, а кадрів, які поглиблено володіють мовою, вміють сприймати та розуміти іншомовний текст, а також відтворювати його своєю рідною мовою. Саме так можна сформулювати актуальність запропонованого дослідження, що має привернути увагу до назрілої проблеми. Варто шукати нові підходи та методи підготовки універсального перекладача, здатного виконувати усні переклади та редагувати тексти.

Об'єктом роботи виступають усні тексти, авторами яких є високопоставлені чиновники, які висловлюють своє бачення ситуації або дають оцінку подіям, що відбуваються.

Предметом дослідження виступає робота з усним текстом з врахуванням усіх особливостей та етапів від підготовки до відтворення тексту мовою перекладу.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Царина усного перекладу, попри деякі напрацювання вітчизняних та іноземних науковців, потребує ґрунтовного дослідження, адже його аспекти мають відкрити можливості для полегшення ведення міжнаціональної комунікації. На цьому поприщі відомі своїми дослідженнями Лях О.В., Ребрій О.В., Семотюк О.Л., Röchhacker F. та ін. У своїх студіях науковці описують сам процес усного перекладу та подають рекомендації, як підготуватися та виконати цей вид перекладу.

Постановка завдання. У запропонованому дослідженні варто звернути увагу на послідовність виконання певних дій при проведенні усного перекладу. Зупинимося на деяких аспектах, які важливі для виконання якісного перекладу, які й визначають мету цієї розвідки. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: окреслити види усного перекладу, описати умови здійснення усного перекладу та підготовку до виконання завдання, охарактеризувати потенційного перекладача.

Виклад основного матеріалу. Усний переклад як галузь мовознавства – це вивчення процесів та методів передачі мовної інформації усно з однієї мови на іншу. Ця галузь досліджує різноманітні аспекти перекладу, такі як семантика, синтаксис, стилістика, культурні особливості, та інші фактори, що впливають на точність та ефективність комунікації між мовами. Усний переклад включає в себе такі види, як синхронний та послідовний переклад, а також розуміння і використання різних технологій, які допомагають у поліпшенні процесу перекладу.

Усний переклад може бути необхідним у різних ситуаціях, де люди, що володіють різними мовами, потребують спілкуватися між собою. Ось деякі з найбільш поширених ситуацій:

Міжнародні конференції та зустрічі: Коли представники з різних країн збираються на конференціях, семінарах або інших подіях, усний переклад може допомогти забезпечити ефективне спілкування між ними, незалежно від мови, якою вони володіють.

Дипломатичні зустрічі та переговори: У міжнародних відносинах і дипломатії усний переклад використовується для забезпечення взаєморозуміння між представниками різних країн під час переговорів та укладення угод.

Медичні консультації: Усний переклад важливий для забезпечення зв'язку між лікарем

і пацієнтом, які говорять на різних мовах, щоб зрозуміти симптоми, діагнози та лікування.

Судові процеси: У судових процесах усний переклад використовується для забезпечення правильного розуміння свідчень та висновків між сторонами, які говорять на різних мовах.

Туристична індустрія: Усний переклад може бути важливим для туристів, щоб отримати інформацію про історію, культуру та визначні місця у країнах, де вони подорожують.

Бізнес-зустрічі та переговори: У бізнесі усний переклад допомагає створити ефективний зв'язок між партнерами з різних країн під час переговорів, презентацій та інших бізнес-заходів.

Навчання та навчальні програми: У навчальних закладах, де є студенти з різних країн, усний переклад може бути важливим для забезпечення розуміння лекцій та матеріалів [3, с. 7–8].

Це лише деякі приклади ситуацій, де усний переклад може бути важливим для забезпечення ефективного спілкування між людьми, що говорять різними мовами.

Швидкість реакції є одним з ключових аспектів усного перекладу. Під час усного перекладу перекладач повинен бути здатний миттєво розуміти висловлене на початковій мові та швидко відтворювати його на цільовій мові без втрати смислу та інтонації. Важливо зберігати логічну послідовність ідеї або повідомлення під час перекладу, не збавляючи темпу мовлення мовця [1, с. 18].

Для досягнення швидкості реакції перекладачі вправляються в розумінні мовлення на слух та одночасного перекладу, тренуючи свою реакцію на різні типи мовлення та різні теми. Практика та досвід важливі для того, щоб розвинути швидкість і точність усного перекладу. Також важливо мати широкий словниковий запас та знати різні варіанти виразів, щоб швидко знайти найбільш відповідний переклад у момент розмови.

У запропонованій розвідці зупинимося детальніше на усному перекладі телефонних розмов. Пандемія та війна посприяли тому, що не лише в Україні, а й у всьому світі проводиться безліч дистанційних зустрічей, конференцій, обговорень.

З-поміж інших видів усного перекладу саме телефонні розмови вирізняються специфікою. Усний переклад телефонних розмов вимагає додаткових навичок і стратегій через відсутність візуального контакту з міжбудівельною стороною. Ось деякі корисні поради для успішного усного перекладу телефонних розмов:

Говоріть чітко і повільно, особливо при перекладі важливих або складних ідей. Це допоможе уникнути непорозумінь.

Слухайте уважно мовця та підкреслюйте ключові моменти розмови, які потрібно передати.

Звертайте увагу на термінологію, особливо якщо розмова ведеться у специфічній галузі.

Пам'ятайте, що усний переклад телефонних розмов може бути складнішим за обличчя в обличчя через обмежену можливість взаємодії, але з відповідною підготовкою та практикою ви можете досягти успіху [2, с. 24].

Останнім прикладом важливості усного перекладу є так званий “Abhörskandal” – це німецький термін, який можна перекласти як «шпигунський скандал» або «афера з прослуховуванням». Це термін використовується для опису ситуації, коли стає відомо про незаконне прослуховування або збирання конфіденційної інформації, часто з боку правоохоронних органів або розвідувальних служб. Такі ситуації можуть викликати суспільне обурення і відповідні реакції з боку уряду або громадськості.

У згаданій телефонній розмові йшлося про ракети класу «повітря-земля» Taurus, про які Україна та Німеччина ведуть перемовини. Тривалі перемовини породжують чутки, тому важливо отримувати інформацію з першоджерела, а не з переписаних статей, а може бути більше суб'єктивних домислів автора, ніж правдивої інформації. Повертаючись до розмови, варто згадати, що йшлося про ракету класу Taurus KEPD 350. З розмови німецьких офіцерів, доречно згадати про учасників, а це очільник німецьких ВПС, інспектор повітряних сил генерал-лейтенант Інго Герхартц, керівник відділу операцій і навчання командування ВПС у Берліні, бригадний генерал Франк Грефе та співробітники Центру повітряних операцій Космічного командування Фенске і Фроштедте стає очевидним, що йдеться не лише про військову, а також політичну складову.

Зміст розмови залишимо для політологів та військових експертів, а ми, власне, звернемо увагу на особливості ведення діалогу та складності під час перекладу. Учасники згаданої розмови доволі часто використовують слова-реалії, зокрема власні назви, наприклад Шробенхаузен (Schrobenhausen), населений пункт, у якому знаходяться виробничі потужності згаданих ракет Taurus. Інша географічна назва, яку згадують у записі, – Бюхель (Büchel). Це місто є базою тактичної ескадрильї 33 (TaktLwG 33) німецьких ВПС. Бюхель – єдине місце в Німеччині, де дотепер зберігається ядерна зброя США. Німецькі ВПС готують льотчиків-винишувачів-бомбардувальників для використання цієї тактичної ядерної зброї як частину ядерної участі, узгодженої в рамках НАТО.

У тексті представлена також значна кількість термінологічних лексичних одиниць зі сфери військово-промислового комплексу, наприклад: *Storm Shadow-SCALP* – франко-британська авіаційна крилата ракета класу «повітря-земля», призначена для знищення важливих стаціонарних цілей, добре захищених засобами протиповітряної оборони, *Ridgback* – броневий автомобіль, що представляє модифіковану версію бойової броньованої машини «Кугар» тощо.

Варто зазначити, що доповідачі під час розмови іноді відходили від мовної норми, зокрема, що стосується структури німецького речення, напр.: *Niemand weiß, warum blockt der Kanzler hier* – Ніхто не знає, чому канцлер блокує тут (поставки). У зазначеному реченні порушено порядок слів у структурі складнопідрядного речення. – *Вчора мені зателефонувала одна журналістка*. В іншому прикладі *...es könnte schon ein Moment dahinter sein, weil ich weiß von meinen britischen und französischen Kollegen* – Тут можуть виникати певні моменти, про що я знаю від моїх британських та французьких колег. У вище згаданих реченнях порушено порядок слів у підрядній частині розповідного речення, де незмінювані форми дієслів повинні стояти в кінці. Проте така зміна порядку слів позитивно впливає на сприймання та розуміння під час усного перекладу, адже дієслово на початку речення розкриває зміст висловлювання.

У наступному прикладі вказано на повтори у мовленні, що також ускладнює сприйняття та розуміння сказаного: *Wie das ganze entstanden ist, weil wenn wenn man hört, der Verteidigungsminister will mal will mal wirklich auch wirklich tief in Taurus einsteigen* – Як виникла така ситуація, тому що, коли говорять, що міністр збройних сил насправді хотів би ґрунтовно зайнятися питанням *Taurus*... Зазначені лексеми не надають ніякого додаткового значення, але їхня присутність у загальному тексті відволікає і заважає кращому сприйняттю та розумінню сказаного.

Особливої уваги заслуговує твердження про те, як відбувається перевезення ракет, зокрема інспектор повітряних сил генерал-лейтенант Інго Герхартц зауважує: *Da machen sie die Franzosen nicht, sie qcen auch die Ukrainer beim Beladen des SCALP...* – Французи їх не використовують, вони консультують українців під час

завантаження ракет «SCALP». Проте існують також інші версії цієї частини розмови, зокрема у викладі російських ЗМІ. За їхньою інформацією французи постачають в Україну ракети «SCALP», використовуючи автомобіль Audi Q7. Спершу можна сприйняти це як факт, адже якість запису була доволі низькою і складно було розібрати, що сказав Інго Герхартц. Тому далі варто перейти до з'ясування обставин, передусім, наскільки це можливо технічно. За розмірами вони майже однакові, адже довжина Audi Q7 становить 5,05 метра, а довжина ракети Scalp – 5,1 метра. Цей факт викликає сумнів, тому потребує додаткового уточнення. Насправді ж, у розмові було використано лексему *QC*, англіцизм, який розшифровується як *Quality control*, тобто контроль якості.

У розмові присутня значна кількість вставних слів та варіантів, які використовують, наприклад, у телефонних розмовах *zwo, quasi, halt* тощо, наприклад: *Wir versuchen das jetzt quasi runterzudrücken* – Ми намагаємося зараз, так би мовити, цей термін скоротити. *... und bringen halt einen unserer Leute* – і, значить, відправимо когось із наших людей. *Aber in 8 Monaten sind wir dann soweit den ersten einsetzen zu können und das zwote ist natürlich, wir können die Zeit nicht verkürzen* – За 8 місяців ми будемо готові відправити першу партію, а щодо другої, звичайно, ми не можемо скоротити час.

Крім зазначених мовних особливостей для перекладача усних текстів важливе значення мають умови, за яких відбувається розмова. Якщо говорити про переговори німецьких офіцерів, складності виникають через недосконалість технічних засобів, оскільки весь час чути, як щось шумить та скрипить і, як результат, відволікає перекладача.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Важливість усного перекладу як частини перекладацької діяльності сьогодні не викликають жодних сумнівів. Глобалізований світ вимагає постійного спілкування, а, отже, й перекладу, тому наразі постає неабияка потреба не просто розвивати перекладацьке ремесло, а постійно його вдосконалювати та виводити на новий якісний рівень, де усі учасники комунікації почуватимуться зручно і впевнено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лях О. В. Усний послідовний переклад (німецька мова) : зб. вправ для формування навичок усного перекладу. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Дон. держ. пед. ун-т». Слов'янськ : ДДПУ, 2019. 61 с.
2. Ребрій О.В. Основи перекладацького скоропису. Вінниця : Нова Книга, 2006. 152 с.
3. Семотюк О.Л. Усний переклад. Німецька мова : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 188 с.

EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF A LITERARY TEXT

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ
ПРИ ВІДТВОРЕННІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Volovyk A.A.,

orcid.org/0000-0001-5362-5328

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Philology, Psychology, and Foreign Languages
Vasyl' Stus Donetsk National University

Based on the material of the literary text "The Old Man and the Sea" by Ernest Hemingway and its translation into Ukrainian by V. Mitrofanov, the research focuses on the ways of achieving equivalence at the level of lexical units. The peculiarities of the literary text and its translation including the main idea of the text, the individual style of the writer and the linguistic means used to actualize these specified features are taken into account during the research. In the article, the main attention is paid to the notion of equivalence in the translation of literary texts, as well as its types based on various criteria identified by researchers. Within the scope of the research objective, the study reflects the specifics of such translation methods as concretization and generalization in order to achieve content and pragmatic equivalence. Taking into account the specifics of the literary translation and the peculiarities of the author's individual style, concretization and generalization are used to achieve equivalence at the level of lexical units with connotative and denotative meanings. When using concretization and generalization at the level of words and phrases that are endowed with denotative meaning, equivalence is achieved due to the use of an equivalent, which not only clarifies the meaning of the original unit, but also contributes to the actualization of the pragmatic goal within the context. Achieving equivalence at the level of words and phrases with connotative meaning is achieved mainly by specifying the meaning of a lexical unit, as well as preserving or intensifying expressiveness. In addition, due to concretization, lexical units of the original with neutral meaning acquire new connotative meanings in the translation, if the pragmatic content of the text requires it within with account of the author's intentions. Generalization primarily contributes to the achievement of content equivalence with isolated cases of loss of the pragmatic orientation of the text. According to the results of the research concretization is one of the most common ways of achieving lexical equivalence at the level of words and phrases with denotative and connotative meanings.

Key words: concretization, equivalence, expressiveness, generalization, literary text, pragmatics.

У статті на матеріалі художнього тексту «The Old Man and the Sea» Ернеста Гемінгвея та його перекладу українською мовою, здійсненим В. Митрофановим, розглянуто особливості досягнення еквівалентності на рівні лексичних одиниць. До уваги беруться особливості художнього тексту та його перекладу, зокрема основний авторський задум, індивідуальний стиль письменника та мовні засоби, що використовуються для розкриття зазначених особливостей. У роботі основна увага приділяється поняттю еквівалентності при перекладі художніх текстів, а також її видам, що ґрунтуються на різноманітних критеріях, виділених дослідниками. В межах поставленої мети в статті проаналізовано специфіку використання таких способів відтворення як конкретизація та генералізація з метою досягнення змістовної та прагматичної еквівалентності. З урахуванням специфіки художнього перекладу та особливостей індивідуального стилю автора, конкретизація та генералізація використовуються для досягнення еквівалентності на рівні лексичних одиниць з конотативним та денотативним значеннями. При використанні конкретизації та генералізації на рівні слів та словосполучень, які наділені денотативним значенням, еквівалентність досягається за рахунок використання відповідника, який не лише уточнює зміст одиниці оригіналу, але й сприяє актуалізації прагматичної мети в межах контексту. Досягнення еквівалентності на рівні слів та словосполучень з конотативним значенням досягається в основному за рахунок конкретизації значення лексичної одиниці, а також збереження чи підсилення експресивності. Крім того, за рахунок конкретизації лексичні одиниці оригіналу з нейтральним значенням набувають нових конотативних значень в перекладі, якщо цього вимагає прагматичний зміст тексту в межах авторського задуму. Генералізація насамперед сприяє досягненню змістовної еквівалентності з поодинокими випадками втрати прагматичної спрямованості тексту. У роботі висновується, що в проаналізованому творі та його перекладі саме конкретизація постає одним з найпоширеніших способів досягнення лексичної еквівалентності на рівні слів та словосполучень з денотативним та конотативним значенням.

Ключові слова: генералізація, еквівалентність, експресивність, конкретизація, прагматична спрямованість, художній текст.

Introduction. A literary text as a means of remodeling the reality through the writer's world perception is considered to be a complex synthesis of the plot, idea, system of characters and artistic devices, which embody the distinctive features of the author's individual style. While working with a literary text and being guided by the concept of equivalence, a

translator tends to select translation strategies and methods to keep the 'backup copy' of the writer's unique perception and its reflection in the text.

The research is **aimed** at analyzing the equivalence on the lexical level basing on the classic literary text. The study is focused on distinguishing lexical equivalents with account of their generic and specific

meanings. Special mention is made of communicative and pragmatic functions in the source text and their actualization in the target text through the selection of the lexical equivalents. To achieve the objective of the research, the study pursues the following plan: 1) analyze the notion of a literary text; 2) define the concept of equivalence in translation and identify its types; 3) distinguish lexical equivalents in a literary text and state their effectiveness in actualizing communicative and pragmatic functions.

Theoretical background. According to the Ukrainian Literary Dictionary, literary text is defined as 'a sort of literary creativity when a text from one language 'comes to live' in another language [1, c. 717]. The definition above provides a key characteristic feature of a literary translation – the creative approach to reproducing the original text. This is possible only in case a translator 'brings to life' the source text through the use of artistic devices serving the purpose of influencing the recipient's associative perception of artistic reality. The researcher I. Sydorenko claims that a literary text is 'an aesthetic multi-structural system governed by the laws of the artistic method, encompassing linguistic, formal, substantive, and imaginative levels, determined by the specificity of the author's worldview and style, and fulfilling communicative and pragmatic functions' [2, p. 66]. The base categories of a literary text are cohesion, segmentation, intertextuality, situational context, intentionality, the presence of an addressee, and continuum [ibid.]. Here it is essential to point out other important features of the text, namely the interaction of various linguistic and extralinguistic levels, the interdependence of which is predetermined by the writers and their individual artistic styles. Moreover, this interaction plays its crucial role for communicative and pragmatic functions as the writers always have some ideas to convey. In the light of this, literary translation is defined in this research as a creative process aimed at reproducing the original literary text using the means of another language. It is essential to render the author's individual style, source text genre and stylistic features, pragmatic and functional load, imagery, and emotionality through finding proper equivalents. The main criterion for assessing the quality of the literary translation is the level of equivalence between all the linguistic and extralinguistic levels.

Here it is critical to dwell on an issue of equivalence. Generally, equivalence means 'having the same amount, value, purpose, qualities, etc.' [5]. In translation studies it is a vague term. In a broader meaning, equivalence is 'a relationship between a source-text and a target text that allows the latter to be deemed as a translation of the source text in the first place'

[6, p. 116]. The founders of the theory of equivalence are considered to be J.P. Vinay and J. Darbelnet who defined equivalence as a procedure in which the same communicative and pragmatic situation as in source text is reduplicated in the target text with different formulation [10, p. 32]. They underlined that the situation itself determines the necessity of equivalence, and therefore, translators are advised first to interpret the situation of the original utterance or text in order to find the right translation strategy [10, p. 255].

The researchers have also attempted to develop various classification basing on diverse criteria. For instance, E. Nida suggested distinguishing dynamic and formal equivalence. In formal equivalence, the target text closely resembles the source text in both form and content, whereas in dynamic equivalence, the translator strives to convey the original text in a more natural way to be perceived by the target audience [8, p. 12]. Dynamic equivalence is predefined by the degree of similarity in the perceptions of the source and target texts by the recipients. Due to existing cultural and historical differences, as well as differences in the grammatical structure of the source and target languages, they will never be identical. However, a high-quality translation is characterized by a high degree of correspondence (equivalence) in these perceptions.

M. Baker considers equivalence as a relative concept because it is influenced by various linguistic and cultural factors [4, p. 6]. The researcher identifies textual, pragmatic, and grammatical equivalence, and also distinguishes equivalence at the word and phrase levels. Grammatical equivalence pertains to the various grammatical categories between languages and is related to the challenges of finding an equivalent in the target language due to the diversity of grammatical rules. Textual equivalence refers to the equivalence that can be achieved between the source and target texts in terms of coherence and information load. Pragmatic equivalence primarily concerns the implied meaning that the author embeds in the text. The interpretation of such implied meanings and their adequate conveyance are the main objectives for a translator.

E. Pym argues that full equivalence between languages cannot be achieved [9, p. 37]. The researcher claims that equivalence is a relation of equal value between segments of the source and target texts, which can be established at any linguistic level, from form to function [9, p. 7]. E. Pym classifies types of equivalence basing on their nature, distinguishing between *natural equivalence*, which already exists within the language, and *directional equivalence*, which is created by translators during the translation process. The latter involves two extremes, when the transla-

tion text is closer to the source language or when it is closer to the target language and culture [9, p. 26].

Thus, with regard of the above-mentioned theoretical framework, our research is built on distinguishing lexical equivalents in a literary text basing on their generic and specific relations. The objective of the analysis is to pinpoint the degree of pragmatic equivalence between the source and the target texts. The study material includes the classic literature text *The Old Man and the Sea* by Ernest Hemingway and its translation into Ukrainian.

Results of the research. The results of the research show that there are two groups of lexical equivalents identified in the translation of the literary text, namely equivalents based on the concretization of the meaning (where a word with a broader meaning is replaced by a word with a narrower one), and generalization (opposite process). This concretization is generally intended to ensure that the recipient adequately perceives the text or fragment of the original by clarifying a source lexical unit that is not explicit in its meaning. However, some lexemes that specify the meaning of the source unit may also contain additional connotative meanings, which enriches the translation and makes it more expressive and emotional. Let us consider some examples:

1) «*He was an old **man** who fished alone in a skiff in the Gulf Stream*» [7]. – «*То був старий **рибалка**, що промишляв на Гольфстрімі сам-один у своєму човні*» [3].

2) «*I am a **boy***» [7]. – «*А я ж іще **неповнолітній***» [3].

3) «*“What do you have **to eat?**” the boy asked*» [7]. – «*Що ти маєш **на вечерю?** – запитав хлопець*» [3].

4) «*The **water** was a dark blue now, so dark that it was almost purple*» [7]. – «*Море стало темно-синє, майже фіолетове*» [3].

In the examples above, one can trace the use of concretization basing on the denotative type of meaning. In the first example, which is the opening sentence of the text, the translator immediately clarifies with the equivalent 'старий рибалка' that the protagonist is not just an elderly person who enjoys fishing, but rather an experienced fisherman. This could be due to the fact that in the Ukrainian language, the term 'старий' (old) is rarely used to refer to an elderly person as a substantivized adjective in everyday colloquial communication. In the second fragment, the translator uses the equivalent 'неповнолітній' (minor) for the lexeme 'boy' indicating that the boy has certain age restrictions which prevent him from making independent decisions, such as not obeying his parents and fishing with the old fisherman instead

of those he is told to fish with. However, we believe that this choice of specification is not entirely successful. The boy emphasizes that he is primarily a boy and cannot do what an adult can do. The author does not emphasize the legal aspects, such as the existence of a document proving minority, whereas the translator chooses such an equivalent. In the third example a pair of equivalents 'to eat' and 'на вечерю' points to the concretization of the time of day and the meal associated with it. In addition, we can note the use of a lexical equivalent in combination with a grammatical one, since the verb 'to eat' is replaced by the noun 'вечеря' (dinner). The last example also demonstrated the usage of concretization basing on the full dictionary equivalence of the lexical meaning. From the provided examples, we draw the conclusion that concretization is used there to clarify certain information. Basically, we assume that it is an inevitable phenomenon in rendering any text. However, such examples help highlight the contrast between the concretization of the denotative meaning of the original unit and its connotative meanings.

Let us turn our attention to concretization of the English verb 'to be':

1) «*When I was your age I was **before the mast** on a square rigged ship that ran to Africa*» [7]. – «*А я, коли був такий, як ти, **плавав матросом** на вітрильнику, що ходив до Африки*» [3].

2) «*When the wind **was** in the east*» [7]. – «*Коли **повівав** східний вітер*» [3].

3) «*I can remember you throwing me into the bow where the wet coiled lines **were***» [7]. – «*Пам'ятаю ще, як ти відитовхнув мене на ніс, де **лежали** мокра й холодна снасть*» [3].

Commonly the English auxiliary verb 'to be' especially its past form as in the provided examples, is translated into Ukrainian with other verbs that convey a more specific meaning. Such denotative meanings are most often inferred by the translator basing on the context of the original text. Concretization of the verb 'to be' actually simplifies the understanding of the original context and allows the recipient not to focus on certain information. Thus, specifying that the fisherman 'плавав' (sailed) instead of using the direct equivalent of the verb 'to be' – 'бути' – and clarifying that 'the mast' means 'working as a sailor' allows the reader to more directly understand what the fisherman did when he was young.

Apart from lexical equivalents based on concretization of the denotative meaning there are source lexical units that are specified with the aim to make the text more expressive:

1) «*But they did not show it and they **spoke** politely about the current and the depths they had*

drifted» [7]. – «Одначе вони не виказували цього й чемно **гомоніли** про течію, про глибини, на яких рибалили того дня...» [3].

2) «...*a smell came across the harbour from the shark factory*» [7]. – «...з того боку бухти несло важкий **сморід** рибозаводу» [3].

3) «*He only dreamed of places now and of the lions on the beach*» [7]. – «Снилися тільки далекі **краєвиди** та ще леви на березі» [3].

4) «*He's coming up,*» he said. «**Come on hand. Please come on**» [7]. – «Зараз вона впливе», – мовив старий. – «Ану, рука, **оклигуй. Оклигуй, прошу тебе**» [3].

5) «*The old man was thin and gaunt*» [7]. – «Старий був **кощавий, виснажений**» [3].

In the first example to make the text more expressive, the translator considers it necessary to describe the communication between fishermen, using not just a dictionary equivalent, but something more colloquial. Thus, the recipient imagines a group of fishermen noisily discussing their craft. In translation of the second fragment, the translator uses colloquial word with the aim to clarify what kind of smell one could feel, and also to attract recipient's attention to description. In the next example, the source word with a neutral meaning 'places' is expressed in translation with the help of a more poetic 'краєвиди' and the recipient can imagine that the fisherman dreamed not just of some places, but of something beautiful and amazing. Such an equivalent is more opt for describing something important and pleasant for the protagonist. In the fourth fragment the expressiveness in the target fragment is achieved with the help of the verb 'оклигуй' because the old man refers to his hand as to a living being, and therefore uses the word with the meaning 'to recover'. In English, there is less expressiveness in the word 'come on'. Therefore, concretization here plays a greater role in achieving pragmatic aim of the source fragment. And in the last example, the translator does not simply convey with the help of an equivalent that the fisherman was thin, but artistically specifies that he was skinny and bony, because he ate little and was forced to watch his diet. This is another detail of creating an artistic image of the main character, and therefore it is important to convey it directly with the help of concretization.

One more type of lexical equivalents based on concretization comprise those that make a part of stylistic devices commonly used in a literary text.

1) «*The strange light the sun made in the water, now that the sun was higher, meant good weather and so did the shape of the clouds over the land*» [7]. – «А оті **хімерні відблиски сонця**, що стояло тепер високо в небі, так само як і обриси хмар над суходолом, **віщували** добру погоду» [3].

2) «*You violated your luck when you went too far outside*» [7]. – «Ти сам **потоптав свій талан**, коли заплив так далеко в море» [3].

3) «*Some of the younger fishermen [...] spoke of her as el mar which is masculine. They spoke of her as a contestant or a place or even an enemy*» [7]. – «Вони говорили про нього як про суперника, як про **бездушний простір**, ба навіть як про ворога» [3].

In all the examples above, the translator avoids the neutral meaning of the source verbs and creates additional imagery in the target text by using metaphors or an epithet. In the first pair of sentences in translated fragment, the sun acquires abilities inherent in living beings, namely forecast something. In the same example, lexical equivalents with a connotative meaning are also used, in particular, this applies to the phrase 'the strange light' – 'хімерні відблиски', which more vividly describes in the target sentence the shadow of the sun's rays on the water. In the second example, a metaphor is used in translation to emphasize the protagonist's emotions of despair. While in the last example the translator adds expressiveness to the target sentence by substituting the word with denotative meaning 'place' by an epithet 'бездушний простір'.

Beside the lexical equivalents built on concretization of the meaning, it is worth paying attention to generalization which is also applied to achieve the pragmatic aim of the text. Generalization can be used purely to generalize the meaning of a particular word or phrase, with the lexemes of the original and the translation usually endowed with a neutral meaning. Let us consider some examples of generalization in translation:

1) «*And there are many tricks*» [7]. – «До того ж я знаю чимало всяких **способів**» [3].

2) «*The great Sisler's father was never poor and he, the father, was playing in the Big Leagues when he was my age*» [7]. – «А от батько великого Сіслера ніколи не бідував. Коли був такий, як я, він, **цебто батько, вже грав у класних командах**» [3].

In the provided examples, the generalization used by the translator conveys the denotative meaning of the original words and phrases, and at the same time, important components of the main artistic images are not lost in the target text. In the first example, the generalization of the word 'tricks' translated by 'способи' does not lose the main idea of the statement. In the second example, generalization is a rather successful way of conveying the nationally specific phenomenon of 'the Big Leagues.' To describe the preferences of the protagonist, it is enough to indicate the names of baseball teams without specifying in which leagues they play, so as not to overload the recipient's perception. However, it should be empha-

sized that equivalents based on the generalization of meaning are not always successfully used in the translation text, because they often deprive the original sentence of expressiveness, for example:

1. «*The old man looked at him with his sun-burned, confident loving eyes*» [7]. – «*Старий подивився на нього почервонілими від сонця довірливими й сповненими любові очима*» [3].

2. «*But none of these scars were fresh. They were as old as erosions in a fishless desert*» [7]. – «*Та жоден з тих рубців не був свіжий – усі старі, як борозни на пересохлій землі*» [3].

In the first pair of sentences in the source fragment, the author uses an epithet that more expressively depicts how the old man's eyes look. In translation, the connotative meaning of the word 'sun-burned' is not kept in the target sentence. Although generally the expressiveness of the source sentence is kept in translation, it can be argued that it is done only partially. With regard to the second example, expressive comparison is preserved in the source and target texts, however, we believe that the metaphorical meaning conveyed in the word 'fishless' is lost in

translation. The phrase 'a fishless desert' is an epithet that indicates that this is a real desert, where not even fish can be found that correlates with the plot of the story. In translation, only the property of excessive dryness of the earth is conveyed, but the imagery of the original is lost.

Conclusions. Basing on the results of the research it can be concluded that generally lexical equivalents form the basis in translated literary text, because they contribute to the actualization of the aesthetic function. The most common translation method used in the translation of the study material is concretization which is aimed not only at simplifying the understanding of certain artistic images, or supplementing the meaning of the units of the original, but at making the content of the entire text more expressive.

The further research is aimed toward the analysis of other types of equivalents and various criteria of distinguishing them. Moreover, an attention should be paid to the individual peculiarities of the writer's literary style which predetermines the selection of specific translation strategies and methods.

REFERENCES:

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
2. Сидоренко І.А. Художній текст як об'єкт сучасних лінгвістичних досліджень. *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти*: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції 25 квітня 2019 р. К. 2019. С. 66-68.
3. Хемінгуей Е. Твори: В 4-х т. / перекл. В. Митрофанов. К. : Дніпро, 1981. Т.3. URL: <http://testlib.meta.ua/book/154953/read/>
4. Baker M. *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London : Routledge, 1992. 304 p.
5. Equivalence. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/equivalence>
6. Ghanooni A.R. Equivalence in Translation. *Armenian Folia Anglistika*, 7(1(8)). 2011. P. 116-121. DOI:10.46991/AFA/2011.7.1.116
7. Hemingway E. *The Old Man and the Sea*. New York: Charles Scribner's Sons, 1952. URL: <https://gutenberg.ca/ebooks/hemingwaye-oldmanandthesea/hemingwaye-oldmanandthesea-00-h.html>
8. Nida E. Science of translation. *Language*, 45. 1969. P. 483–498.
9. Pym A. *Exploring Translation Theories*. London and New York : Routledge, 2014. 192 p.
10. Vinay J.P., Darbelnet, J. *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais: Méthode de Traduction*. Paris: Didier / Transl. and ed. by Sager, J.C. and Hamel, M.J. as *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1995. 358 p.

**ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
АНГЛІЙСЬКИХ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ****GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION
OF ENGLISH PASSIVE CONSTRUCTIONS INTO UKRAINIAN**

Ісакова Є.П.,

*orcid.org/0000-0002-8487-042X**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувачка кафедри філології та перекладу**Київського національного університету технологій та дизайну*

У статті розглядаються граматичні трансформації, що застосовуються при перекладі англійських пасивних конструкцій на українську мову. У статті граматичні трансформації трактуються як процеси, за допомогою яких граматичні структури вихідного тексту змінюються при перекладі на іншу мову. Вони є необхідними через різницю у граматичних системах мов, що перекладаються, і можуть охоплювати як зміну структури речення, так і зміну частин мови, порядку слів або навіть перегляд смислового акценту. Актуальність статті обумовлена зростаючою потребою в якісних перекладах наукових, літературних, медійних та інших текстів. У сучасному світі обмін інформацією між країнами є критично важливим, тому точний переклад є необхідною умовою для успішної комунікації. Мета статті полягає в аналізі підходів до перекладу англійських пасивних конструкцій, що вживаються в медійних текстах, на українську мову. У статті розглянуто основні відмінності між англійським та українським пасивом, акцентовано на граматичних особливостях обох мов. Встановлено, що основними стратегіями перекладу пасивних конструкцій є використання неозначено-особових конструкцій, заміна пасиву активом, а також прямий переклад пасиву зі збереженням структури речення. Наводяться приклади, що ілюструють ефективне застосування кожного з підходів у перекладацькій практиці, а також здійснено аналіз використаних граматичних трансформацій. Стаття буде корисною у викладанні теорії та практики перекладу, оскільки допомагає краще зрозуміти механізми відтворення пасивних конструкцій в англійській мові на українську, а також сприяє покращенню якості перекладів.

Ключові слова: активний стан, англійська мова, дієприкметник, пасивний стан, українська мова.

The article deals with grammatical transformations used in the translation of English passive constructions into Ukrainian. The article interprets grammatical transformations as processes by which the grammatical structures of a source text are changed when translated into another language. They are necessary due to the difference in the grammatical systems of the target languages and may include changes in sentence structure, parts of speech, word order, or even revision of semantic emphasis. The relevance of the article is due to the growing need for high-quality translations of scientific, literary, media, and other texts. In today's world, the exchange of information between countries is critical, so accurate translation is a prerequisite for successful communication. The purpose of the article is to analyze approaches to the translation of English passive constructions used in media texts into Ukrainian. The article discusses the main differences between the English and Ukrainian passive voice, focusing on the grammatical features of both languages. It has been established that the main strategies for translating passive constructions are the use of indefinite-personal constructions, the replacement of the passive with an asset, and the direct translation of the passive while preserving the sentence structure. Examples are given to illustrate the effective application of each approach in translation practice, and the grammatical transformations used are analyzed. The article will be useful in teaching translation theory and practice, as it helps to better understand the mechanisms of reproduction of passive constructions in English into Ukrainian, and also contributes to improving the quality of translations.

Key words: active voice, English language, participle, passive voice, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Переклад пасивних конструкцій з англійської мови на українську є викликом для перекладачів через відмінності в граматичній структурі та стилістичних особливостях обох мов. Англійська мова часто використовує пасивний стан для акцентуації об'єкта дії або для уникнення вказівки на суб'єкт. Водночас українська мова частіше надає перевагу активним конструкціям, що може призвести до труднощів при збереженні оригінального змісту та стилю. Варто зазначити, що в англійській мові пасивні конструкції створюються за допомогою допоміжного дієслова "to be" та прислівника

минулого часу, в українській мові пасивний стан вживається не так часто і реалізується зазвичай за допомогою дієслова «бути» та дієприкметника. Вітчизняними науковцями доведено, що англійська мова часто використовує пасивний стан у наукових текстах, офіційних документах та новинах для додання нейтральності та об'єктивності [1; 2]. В українській мові в таких випадках можуть використовуватися активні конструкції або безособові форми. Науковці наголошують, що при перекладі важливо зберегти не тільки граматичну структуру, але й семантичні та прагматичні аспекти тексту, що вимагає від перекладача висо-

кого рівня володіння обома мовами та здатності до контекстуального аналізу [3; 4]. Більшість робіт вітчизняних дослідників присвячена студіюванню граматичних трансформацій на прикладі перекладу художніх текстів [5–9]. Водночас переклад англійських медійних текстів українською мовою залишається малодослідженим, зокрема в аспекті перекладу пасивних конструкцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Розгляд наукових джерел, присвячених вивченню граматичних трансформацій при перекладі, дозволяє виявити ключові аспекти та підходи, що застосовуються в сучасній перекладацькій практиці. О. Волченко і В. Нікішина [3] надають у своїй науковій розвідці конкретні приклади трансформацій, таких як заміна пасиву активом або використання зворотних дієслів, що дозволяє зберегти стилістичну цілісність тексту. Зі свого боку, Ю. Мінцис та О. Калиняк [1] розглядають загальні теоретичні засади перекладацьких трансформацій, наголошуючи на ролі контексту і функціональних характеристиках тексту. Монографія «Особливості художнього перекладу: граматичний аспект» [5] є комплексним дослідженням граматичних трансформацій у художньому перекладі. С. Остапенко [6] демонструє різні підходи до адаптації дієприкметникових конструкцій, що дозволяє зберегти смислову і стилістичну точність тексту. Т. Ткачук та І. Паславська [2] досліджують, коли необхідні складні граматичні перетворення для збереження змістової та стилістичної відповідності між англійськими та українськими текстами. М. Шемуда [9] аналізує конкретний приклад перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», зосереджуючись на застосуванні граматичних трансформацій.

Кожне з цих джерел є внеском у розуміння та практичне застосування граматичних трансформацій при перекладі з англійської на українську мову. Вони пропонують різні підходи до адаптації текстів, допомагаючи перекладачам зберегти точність, адекватність і стилістичну відповідність оригіналу. Аналізовані дослідження є важливими для подальшого розвитку перекладацької теорії та практики, однак, як засвідчують розглянуті розвідки, недостатньо вивченим залишається переклад граматичних трансформацій з англійської мови на українську на матеріалі медійних текстів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження граматичних трансформацій, які виникають під час перекладу англійських пасивних конструкцій на українську мову. Основне завдання полягає в аналізі різних способів передачі пасивного стану, враховуючи відмінності у структурі

та функціонуванні пасиву в обох мовах. У рамках дослідження будуть розглянуті такі аспекти, як ідентифікація типових англійських пасивних конструкцій та дослідження основних підходів і методів, які використовуються при перекладі пасивних конструкцій на українську мову, з акцентом на типові трансформації, такі як заміна пасиву активом, використання неозначено-особових конструкцій тощо. Таким чином, мета статті полягає в аналізі різних підходів до перекладу англійських пасивних конструкцій, що зафіксовані в медійних текстах, на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У широкому розумінні переклад – це міжмовна комунікація, метою якої є перетворення оригінального тексту на текст мовою перекладу. Інакше кажучи, повідомлення перекладача має викликати у реципієнта цільової мови подібну реакцію до тієї, яку викликає оригінал. Зміст повідомлення та його форма повинні бути відтворені якомога повніше, оскільки вони мають викликати подібну реакцію, при цьому зміст залишається відносно незмінним, але форма може бути замінена іншими знаками через структурні відмінності мов. Такі заміни виправдані, функціональні та спрямовані на досягнення еквівалентності [9]. Еквівалентність тексту двома мовами не обов'язково складається з семантично ідентичних знаків і граматичних структур. Правильне перетворення тексту – головне завдання професійного перекладача, що вимагає уяви, інтуїції та врахування культурного світогляду носіїв вихідної та цільової мов. Тому успішний переклад має складатися з вдалих перетворень, що досягаються через правильне визначення проблеми перекладу та відповідне перетворення, зокрема за допомогою граматичних трансформацій.

Український науковець В. Карабан визначає граматичну трансформацію як «зміну граматичних характеристик слів, словосполучень або речень у перекладі» [10, с. 128–129]. Узагальнюючи різноманітні трактування граматичних трансформацій у перекладознавстві [1; 2; 5; 7], доходимо висновку, що це процеси, за допомогою яких граматичні структури вихідного тексту змінюються при перекладі на іншу мову. Ці трансформації є необхідними через різницю у граматичних системах мов, що перекладаються, і можуть охоплювати як зміну структури речення, так і зміну частин мови, порядку слів або навіть перегляд смислового акценту.

В. Карабан стверджує: «Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі пере-

кладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу» [10, с. 16]. Усі граматичні труднощі перекладу науковець поділяє на:

- розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій;
- різний обсяг змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій;
- наявність граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики;
- граматичні явища, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу.

Варто зазначити, що граматична система англійської та української мов має як активний, так і пасивний стан дієслова. Речення з активними дієсловами не є складними для перекладу порівняно з реченнями з пасивними конструкціями. Нагадаємо, що в українській мові виокремлюють такі форми пасивного стану, як:

- 1) форма утворена від дієслів недоконаного виду за допомогою частки *-ся*;
- 2) пасивні дієприкметники утворені від дієслів доконаного і недоконаного виду у вказівному способі;
- 3) часткові предикативні форми на *-но*, *-то* [11, с. 296–297].

Категорія стану вказує на суб'єктно-об'єктний зв'язок, який не відповідає логічній схемі речення. Якщо об'єкт відсутній, замість нього вживається підмет. В українській мові категорія стану може вживатися лише з перехідними дієсловами. Особливістю англійської мови порівняно з українською є те, що всі види перехідних дієслів можуть використовуватися для заміни активного стану на пасивний, з прийменником або без нього. При цьому наявність або відсутність об'єкта не має значення. Отже, англійська дієслівна система допускає набагато ширший спектр дієслів, ніж українська, «оскільки в пасивному стані можуть вживатися як перехідні, так і неперехідні дієслова, включаючи прийменникові» [5]. Крім того, «дієслова, які відносяться до двох об'єктів, а не лише до одного, зазвичай можуть відноситися до обох об'єктів у пасивному стані» [10]. Однак не всі дієслова, які можуть вказувати на об'єкт, насправді вживаються в пасивному стані.

Розглянемо приклади пасивних конструкцій з англійських медійних текстів і їхній переклад українською мовою з коментарями щодо використаних граматичних трансформацій. З ураху-

ванням лексичних та синтаксичних особливостей англійського речення у формі пасивного стану виокремлюємо кілька способів перекладу цих речень українською мовою.

1. Перетворення пасивної конструкції на активну зі зміною структури речення за допомогою дієслова у формі III особи множини, що є головним членом **односкладного неозначено-особового речення**, наприклад:

– *"A photographer was shot in the eye"*. – «*Фотографу поранили в око*». (<https://www.nytimes.com>, 30.05.2020);

– *"Protesters dispersed with tear gas so Trump could pose at church"*. – «*Протестувальників розігнали сльозогінним газом, щоб Трамп міг зробити фото біля церкви*». (<https://www.nytimes.com>, 01.06.2020);

– *"L'Oréal called out"*. – «*L'Oréal критикують*». (<https://www.teenvogue.com>, 09.06.2020).

Цей варіант трансформації часто використовується, коли дія важливіша за виконавця або виконавець є невідомим.

2. Збереження пасивної конструкції з **дієприкметником**, який іноді разом з **допоміжним дієсловом** утворює складений іменний присудок в українському реченні, наприклад:

– *"Decades-old Confederate statue removed from Alexandria intersection"*. – «*Десятилітню статую конфедератів було прибрано з перехрестя в Александрії*». (<https://www.alxnow.com>, 02.02.2023);

– *"The house was built in 19th century"*. – «*Будинок було побудовано у 19 ст.*». (<https://localhistories.org>, 04.07.2021).

Такий варіант трансформації дозволяє зберегти пасивну структуру в українській мові.

3. **Використання активної конструкції** з синтаксичною трансформацією речення, коли додаток в англійському реченні перетворюється на підмет в українському. Слід зазначити, що в українській мові часто використовують активний стан замість пасивного, особливо коли пасивна конструкція виглядає неприродно, наприклад:

– *"A reporter was hit by a pepper ball on live television by an officer who appeared to be aiming at her"*. – «*В репортажі в прямому ефірі влучив перцевий патрон, випущений офіцером, який, здається, цілеспрямовано стріляв у неї*». (<https://www.nytimes.com>, 30.05.2020);

– *"The decision was made by the committee"*. – «*Комітет прийняв рішення*». (<https://www.lawinsider.com>, 31.01.2016).

Такий переклад робить речення більш динамічним і природним для української мови.

4. Імпersonальний пасив. В англійській мові пасивні конструкції часто використовуються для вираження імперсональності, і їх можна перекласти, зберігаючи імперсональний характер висловлювання, що притаманно здебільшого новинним повідомленням, наприклад:

– *"It is believed that..."*. – «*Вважається, що...*».
(<https://gmatclub.com>, 09.02.2023).

Таким чином, ці приклади демонструють різні підходи до перекладу пасивних конструкцій з англійської мови на українську, зокрема використання активних конструкцій, безособових конструкцій та збереження пасивних конструкцій у певних випадках. Під час перекладу пасивних конструкцій перекладач вибирає той чи інший спосіб залежно від того, який аспект речення вважається важливішим у певному контексті: дія, суб'єкт дії або результат. Вибір також залежить від стилістичних уподобань і традицій української мови, яка частіше використовує активний стан порівняно з англійською.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження граматичних трансформацій при перекладі англійських пасивних конструкцій на українську мову дозволило визначити, що в англомовних медійних текстах автори частіше

використовують пасивні конструкції для зосередження уваги на дії або результаті, а не на суб'єкті. В українській мові натомість акцент надається активним конструкціям, що призводить до більш частого використання трансформацій з пасиву в актив. Основними стратегіями перекладу пасивних конструкцій є використання неозначено-особових конструкцій, заміна пасиву активом та прямий переклад пасиву зі збереженням структури речення. Переклад пасивних конструкцій часто вимагає досягнення балансу між стилістичною природністю українського тексту та збереженням оригінальної змістової структури англійського тексту.

Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі пасивних конструкцій у специфічних жанрах текстів, таких як наукові статті чи юридичні документи, що дозволить визначити більш специфічні тенденції та підходи до перекладу. Дослідження могло б бути розширене на інші мови, щоб порівняти, як пасивні конструкції перекладаються в інших мовах з подібною чи відмінною граматичною структурою. Ці перспективи відкривають нові горизонти в дослідженні перекладу пасивних конструкцій і сприяють поглибленню розуміння міжмовної граматичної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мінцис Ю. Б., Калиняк О. Б. Теоретичні принципи дослідження перекладацьких трансформацій. *Матеріали онлайн-конференції «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури»*. 6–10 лютого 2019 р. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. С. 111–120.
2. Ткачук Т. І., Паславська І. Б. Застосування перекладацьких трансформацій з метою досягнення еквівалентності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 31. Т. 3. С. 157–159.
3. Волченко О. М., Нікішина В. В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна»*. 2015. Вип. 54. С. 252–254.
4. Живіцька І. А. Граматичні перетворення при перекладі прикметників (на матеріалі англійської та української мов). *Вісник Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 2(18). С. 50–55.
5. Особливості художнього перекладу: граматичний аспект: монографія / С. Ревуцька, Т. Жужгіна-Аплахвердян, В. Введенська, С. Остапенко, Г. Удовіченко; ДонНУЕТ. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2018. 116 с.
6. Остапенко С. А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу дієприкметника (на матеріалі перекладу роману В. Скотта «Айвенго»). *Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2013. № 207(219). С. 87–91.
7. Пріщенко К. В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Науковий огляд*. 2020. № 8(71). С. 64–75.
8. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Філологія. Мовознавство*. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 89–93.
9. Шемуда М. Г. Граматичні трансформації при перекладі англомовного художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» на українську мову. URL: <https://bit.ly/3o5zPY9>
10. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: навч. посіб.-довід. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
11. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

**ПЕРЕКЛАД ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛОМОВНИХ
ОНЛАЙН-НОВИНАХ ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ****THE TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY IN ENGLISH-LANGUAGE
ONLINE NEWS INTERPRETING THE WAR IN UKRAINE****Малімон Л.К.,***orcid.org/0000-0001-6740-0701**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри практики англійської мови**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Щербан К.О.,***orcid.org/0009-0003-4303-8199**студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Російсько-українська війна, розпочата у 2014 році і посилена з 24 лютого 2022 року, значно вплинула на розвиток військово-технічної термінології. Загострення стосунків між Україною і росією, а також міжнародна реакція, стимулюють активний розвиток нових термінів у цій сфері. Співпраця України з міжнародними організаціями і країнами-партнерами, такими як НАТО, також сприяє формуванню нової термінології та удосконаленню існуючої. При перекладі військово-технічної термінології на тлі її активного розвитку відбуваються процеси адаптації та творення нових мовних форм. З появою нових зразків зброї, техніки та концепцій у військовій сфері, перекладачі стикаються з потребою створення або адаптації термінів, які відображатимуть сучасні реалії. При перекладі цієї термінології перекладачі повинні адаптувати її до мовного середовища, де вона буде використовуватися, забезпечуючи зрозумілість та відповідність мовному контексту.

Статтю присвячено дослідженню військової термінології та специфіки її перекладу в англійськомовних онлайн-новинах під час висвітлення війни в Україні. Стаття пропонує комплексне дослідження військової лексики та термінології, яке охоплює теоретичне обґрунтування понять та підходів до їх класифікації. Основна увага приділяється перекладознавчим основам теорії перекладу військових термінів, зокрема, їх специфічним особливостям у контексті висвітлення подій. Стаття також здійснює аналіз особливостей перекладу термінології, розглядаючи використання методів перекладу, а саме використання лексичних еквівалентів, та, у разі їх відсутності, різноманітних перекладацьких трансформацій, таких як калькування, транскодування, компресії, декомпресії, пермутації, конкретизації та генералізації значення, а також переклад відповідним скороченням та переклад відповідною повною формою слова або словосполучення для відтворення аббревіатур та акронімів.

Ключові слова: військова термінологія, тематичні групи військової лексики, військовий переклад, перекладацькі трансформації, онлайн-новини, війна в Україні.

The Russo-Ukrainian War, which began in 2014 and intensified from February 24, 2022, has significantly impacted the development of military and technical terminology. The deterioration of relations between Ukraine and Russia, along with international reactions, has spurred the active development of new terms in this field. Ukraine's collaboration with international organizations and partner countries, such as NATO, also contributes to the formation of new terminology and the refinement of existing terms. As military and technical terminology evolves, processes of adaptation and the creation of new linguistic forms occur during translation. With the emergence of new weapons, equipment, and concepts in the military sphere, translators face the challenge of creating or adapting terms that reflect current realities. Translators must adapt terminology to the linguistic environment where it will be used, ensuring clarity and appropriateness in context.

This article is dedicated to the study of military terminology and its translation specifics in English-language online news coverage of the war in Ukraine. It offers a comprehensive examination of military vocabulary and terminology, including theoretical justification of concepts and approaches to their classification. The primary focus is on the translation theory foundations of military terms, particularly their specific features in the context of event coverage. The article also analyzes the characteristics of translating terminology, exploring translation methods such as the use of lexical equivalents and, when unavailable, various translation transformations including calque, transcoding, compression, decompression, permutation, specification, and generalization of meaning, as well as translation of abbreviations and acronyms into their full forms.

Key words: military terminology, thematic groups of military vocabulary, military translation, translation transformations, online news, war in Ukraine.

Постановка проблеми. В сучасному світі одним із серйозних викликів, який постає перед глобальною спільнотою, є проблема військових конфліктів, що виникають у гарячих точках різних

регіонів планети. Важливість усвідомлення необхідності правдивого та адекватного висвітлення подій у цьому контексті перспективна, оскільки мова, яку використовують для опису та аналізу

мілітаризованих подій, нерідко стає маніпулятивним інструментом у руках політиків, представників засобів масової інформації, військових експертів, істориків, письменників тощо. Вивчення лексичних одиниць, які використовуються для опису військових подій, має вагоме значення, оскільки вони визначають прагматику висловлювання. Вибір слів із специфічною конотацією може впливати на сприйняття та інтерпретацію інформації глядачами, читачами або слухачами. Таким чином, вивчення військової лексики стає важливим аспектом лінгвістичної науки, оскільки воно розкриває питання впливу мови на формування світогляду та стереотипів. Переклад також відіграє ключову роль під час висвітлення подій війни у різних частинах світу, зокрема в Україні. Адекватне передавання та розуміння термінології, пов'язаної з військовими конфліктами, має величезне значення для точного та об'єктивного інформування громадськості та міжнародної спільноти про події, які відбуваються. Правильно вибрані переклади сприяють якійсь комунікації та допомагають уникнути спекуляцій чи спотворень інформації, а також сприяють усвідомленню наслідків військових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оцінка сучасного стану проблеми вказує на значний рівень уваги, яку їй приділяють учені та дослідники. Різноманітні дослідження в цьому напрямку свідчать про актуальність та складність проблеми взаємозв'язку мови та війни в сучасному світі. Особливості перекладу військових термінів у своїх роботах досліджували В. Балабін, О. Нікіфорова, М. Зайцева, І. Литовченко, Л. Бондаренко, В. Коновалов, Ю. Бойко, Ю. Лукіянчук, О. Пуш, Н. Гасюк, Г. Сидорук та В. Сухляк М. Білан та ін. Однак, незважаючи на існуючий рівень досліджень, важливо зауважити, що мова є динамічним явищем та постійно розвивається. Зміни в політичному, соціокультурному та технологічному середовищі призводять до появи нових термінів та варіантів їх перекладу іншими мовами. Це відкриває перспективи для подальшого дослідження специфіки перекладу військової термінології.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз специфіки функціонування військової термінології в англomовних онлайн-новинах на матеріалах інтернет-видання «Мілітарний», що висвітлює події війни в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення та систематизацію особливостей перекладу військових термінів, які належать до різних тематичних груп, що дозволяє розкрити сутнісні характеристики їхнього вживання в англomовному дискурсі. Для цього

застосовуються як теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез і систематизація, так і спеціалізовані лінгвістичні та перекладознавчі підходи, що забезпечують глибоке вивчення лексичних, синтаксичних і семантичних аспектів перекладу військової термінології.

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна, що почалася у 2014 році та повномасштабне вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 року вплинули на розвиток військово-технічної термінології. Сучасні події на міжнародній арені, зокрема загострення стосунків між Україною та росією, а також реакція інших країн на цю ситуацію, стимулюють активний розвиток термінології, пов'язаної з військовими подіями та військово-політичними аспектами. Україна прагне забезпечити мир та безпеку в регіоні і співпрацює з різними міжнародними організаціями та країнами-партнерами, зокрема з НАТО та іншими країнами, які є лідерами у військово-політичній сфері. Ця співпраця сприяє виникненню нової термінології та активному розвитку існуючої.

Різноманітність підходів до визначення військової лексики свідчить про її багатомірність і необхідність врахування різних факторів при перекладі. Наприклад, П. Мельник визначає військову лексику як лексичну одиницю, що номінує конкретного референта у сфері офіційної військової комунікації [1, с. 138], підкреслюючи її особливу роль у військових комунікаціях. Д. Григор'єва розділяє військову лексику на загальну та спеціальну, включаючи військову термінологію, командні та ритуальні одиниці, що відображає різні аспекти її функціонування [2, с. 93]. М. Абдурагімова розрізняє термінологічну спеціальну лексику та професійну загальноживану лексику, наголошуючи на їхній взаємодії в межах військового жаргону [3, с. 16]. Ю. Байло виділяє три складові військового словника: військову термінологію, неофіційні еквіваленти та арготизми, зазначаючи, що їхнє використання визначається офіційною військовою літературою [4, с. 18]. В. Балабін, аналізуючи англomовну військову лексику, класифікує її на військову, військово-технічну та емоційно-забарвлену лексику, що відображає різні аспекти військового дискурсу [5, с. 10]. Зокрема, дослідження військової лексики у синхронії та діахронії дозволило вченим систематизувати у три основні групи: військову термінологію, військово-технічну лексику та емоційно забарвлені елементи, кожна з яких розкриває різноманітні аспекти функціональності та еволюції лексики у військовій комунікації.

У контексті розуміння військового терміна, Р. Стацюк, враховує лінгвістичну концепцію термінів, розглядаючи їх як слова або словосполучення спеціалізованої мови, створені або застосовані для точного визначення специфічних понять та об'єктів у певній галузі знань. Ці терміни відрізняються від слів загальноживаної мови чітко визначеною семантикою та специфічним відтворенням понять. Терміни, які використовуються військовою мовою, не лише іменують поняття, але й докладно його уточнюють та відділяють від аналогічних понять в суміжних галузях знань [6, с. 114].

Натомість, Ю. Бойко визначає поняття військового терміна з точки зору перекладу, зосереджуючись на особливостях використання цих термінів у військових текстах. На думку вченого, термін визначається своєю здатністю логічно та точно описувати об'єкти, явища, якість, відносини та процеси в певній спеціальній галузі. Загалом, вчений визначає термін як слово чи словосполучення, що відноситься до певного поняття в системі уявлень про конкретну галузь науки та техніки [7, с. 19].

Загалом можна стверджувати, що військовий термін – це слово або словосполучення, яке чітко визначає конкретне поняття військової справи. Основними характеристиками військового терміна є наявність дефініції, системність, однозначність, стилістична нейтральність та висока інформативність. Ці риси проявляються в межах терміносистем, поза якими термін втрачає свої дефінітивні та системні характеристики, стаючи частиною загальноживаної лексики.

Класифікація військових термінів є завданням, яке вимагає врахування різноманітності та специфіки понять, що стосуються військової сфери. Існують різні підходи до такої класифікації, які визначаються залежно від обраної системи аналізу та акцентування уваги на певних аспектах. Наприклад, С. Бондарчук виокремлює різні аспекти військової лексики та намагається створити систематизовану класифікацію, враховуючи різноманітні аспекти військової діяльності. Основні напрямки його класифікації включають назви осіб, пов'язаних з військовою справою (*general* – генерал, *sergeant* – сержант, *commander* – командир), назви зброї, військового спорядження та регалій (*rifle* – гвинтівка, *combat boots* – бойові черевики, *medals* – медалі), назви збройних сил та військових одиниць (*navy* – військово-морські сили, *airborne division* – десантна дивізія, *tank battalion* – танковий батальйон), стратегії та тактики ведення бойових дій та їх наслідки (*Guerrilla Warfare* – Партизанська

війна, *Blitzkrieg* – Бліцкриг, *Counterattack* – Контратака) [8, с. 115].

З іншого боку, Ю. Лукіяничук пропонує детальну класифікацію військової термінології відповідно до видів та родів збройних сил. Ця класифікація розподіляє терміни в залежності від їхнього застосування та специфіки конкретного виду військ. Основні напрямки цієї класифікації включають терміни сухопутних військ (*tank brigade* – танкова бригада), терміни військово-морських сил (*landing craft* – десантний корабель), терміни військово-повітряних сил (*bomber* – бомбардувальник), терміни військ зв'язку (*signal operations center* – вузол зв'язку), терміни інженерних військ (*combat engineer support* – інженерне забезпечення бойових дій) [9, с. 66]. Зазначена класифікація розкриває важливі відмінності та специфіку термінів у контексті різних видів збройних сил, що сприяє розумінню та використанню військової термінології в конкретних ситуаціях.

С. Фролов аргументує необхідність диференціації термінів за тактичним, організаційним та військово-технічним критеріями, особливо при їхньому використанні у різних видах військ та різних гілках збройних сил і виділяє тактичні терміни (*ambush* – засідка), організаційні терміни (*battalion* – батальйон, *logistics* – логістика), військово-технічні терміни (*guided missile* – керована ракета, *stealth technology* – технологія «Інкогніто», *Unmanned Aerial Vehicle (UAV)* – Безпілотник (БПЛА)), терміни за видами військ та родами збройних сил (*infantry* – піхота, *armored division* – танкова дивізія, *air force* – повітряні сили) [10, с. 135].

Зважаючи на розглянуті підходи, можна виділити три основні тематичні групи військових термінів: «Армія як інструмент держави» (охоплює номінації, що стосуються різних аспектів військової політики та дій держави), «Армія як соціальний інститут» (терміни, що описують різні аспекти армійської структури як соціального інституту), «Озброєння та технічне оснащення армії» (номінації, які описують різноманітні види зброї, техніки та спорядження, що використовуються військовими силами). Наведена класифікація сприяє систематизації термінів, дозволяючи дослідникам та фахівцям краще розуміти та аналізувати військову термінологію в залежності від їхнього контексту та застосування. Розуміння структури та тематичних груп термінів дозволяє перекладачам краще і точніше передавати значення військових термінів у перекладі. Знання класифікацій сприяє у створенні систематизованої термінологічної бази, що полегшує роботу перекладачів і сприяє уніфікації термінології військової сфери.

Переклад військової термінології є складним завданням через технічну специфіку цих термінів. У військовій галузі дуже важливо точно розуміти та передавати інформацію про різноманітні збройні системи, технології та процеси. Ця термінологія містить багато термінів, аббревіатур, скорочень та технічних деталей, які мають чітке визначення та вагому значення для ефективності військових операцій. Основний метод перекладу термінів базується на використанні лексичного еквівалента. Лексичний еквівалент – це лексичний відповідник, який точно відображає значення конкретного терміну в іншій мові. Наприклад: “*Десантники зі складу 77-ї окремої аеромобільної бригади знищили ворожу самохідну гарматну установку “Гіацинт-С”*” [11] – “*Paratroopers of the 77th Airmobile Brigade destroyed the Russian Giatsint-S self-propelled gun*” [12].

Важливо враховувати, що у випадках, коли відсутній відповідний термін у мові перекладу, можуть виникати виклики щодо вибору оптимального перекладу. Загалом, для перекладу таких військових термінів використовують різноманітні перекладацькі трансформації. Деякі з найпоширеніших включають:

1. Калькування представляє собою метод передачі денотативного значення лексичної одиниці мови оригіналу без збереження її звукової або орфографічної форми, однак з відтворенням її структурної моделі. Наприклад: “*Російський пункт управління БПЛА і базу розміщення особового складу у населеному пункті Козачі Лагери виявили українські військові*” [11] – “*The Ukrainian military discovered the Russian UAV command post and the base for the deployment of personnel in the village of Kozachi Laheri*” [12].

2. Транскодування – це метод перекладу, що включає відтворення звукової або графічної форми слова мови оригіналу засобами мови перекладу. Існує два основних види транскодування: транслітерація (слово мови оригіналу передається у відповідності до літер мови перекладу); транскрибування (звукова форма слова мови оригіналу відтворюється за допомогою відповідних літер мови перекладу). Наприклад: “*На Бахмутському напрямку росіяни застосували бойові роботизовані машини зі встановленими гранатометами АГС-17*” [11] – “*The Russians use unmanned combat ground vehicles with installed AGS-17 grenade launchers in the Bakhmut sector*” [12].

3. Компресія/вилучення слів є трансформаційним методом перекладу, спрямованим на зменшення кількості мовних знаків у вислові другої мови або видалення надмірної експліцит-

ної інформації у формі зайвого слова або словосполучення в мові оригіналу. Наприклад: “*Take посилення вогневої потужності підрозділу стало можливим завдяки 3 000 000 гривень, – розповіли у фонді*” [11] – “*Such an increase in the firepower of the unit was made possible thanks to UAH 3,000,000*” [12].

4. Декомпресія/ампліфікація є перекладацькою трансформацією, спрямованою на збільшення кількості мовних знаків у вислові другої мови або на спосіб перекладу слова в мові оригіналу за допомогою мінімум двох лексем у мові перекладу. Наприклад: “*Не обов’язково це буде наступ. Можливо, вони поповнюватимуть ним свої підрозділи, які втрачають боєдатність*” [11]. – “*It won’t necessarily be offensive. Perhaps they will replenish their units that are losing their combat capability*” [12].

5. Пермутація – це лексична трансформація, яка включає зміну порядку лексем у словосполученні або елементів у фраземі, з метою вираження нових семантичних або структурних відтінків у висловлюванні. Наприклад: “*Тобто він стійкий в умовах сильного вітру, а це дає змогу чіткіше тримати картинку в кадрі та фокусі. Завдяки такому фідбеку від військових розробники вдосконалили функціонал БПЛА, щоб «зір артилерії» ставав ще гострішим*” [11]. – “*It is stable in conditions of strong wind, and this makes it possible to keep the picture in frame and focus more clearly. Due to such feedback from the military, the developers improved the functionality of the UAV so that the “artillery sight” becomes even sharper*” [12].

6. Конкретизація значення представляє собою лексико-семантичну трансформацію, яка впливає на поняття виду та широкої семантичної області висловлення в процесі перекладу. Наприклад: “*Російська артилерійська установка перебувала на позиції у розгорнутому положенні*” [11] – “*The Russian artillery installation was on a battlefield position in a deployed state*” [12].

7. Генералізація значення – це лексико-семантична трансформація, яка передбачає заміну слова або фрази з вузькою семантикою в мові-джерелі на відповідне слово чи вираз із ширшою семантичною областю в цільовій мові. Наприклад: “*Українські фахівці розробили новий розвідувальний дрон WarDog для артилерійських підрозділів*” [11] – “*Ukrainian engineers have developed a new reconnaissance drone called WarDog for artillery units*” [12].

Додатково, у статтях на військову тематику виявляється велика кількість скорочень, зокрема акронімів та аббревіатур. Серед основних методів перекладу таких скорочень виділяють:

1. Переклад відповідним скороченням – еквівалентна аббревіатура використовується у мові перекладу. Наприклад: “*Про це повідомляє прес-служба ССО*” [58] – “*This was reported by the press service of the SOF*” [59].

2. Переклад відповідною повною формою слова або словосполучення – полягає у визначенні повної форми аббревіатури у мові оригіналу за словником або за контекстом самого тексту. Наприклад: “*Ворожу колісну САУ підбив український ударний FPV-дрон*” [11] – “*The Ukrainian FPV drone hit the wheeled self-propelled gun*” [12].

Таким чином, наведені приклади свідчать про різноманіття методів перекладу, які використовуються залежно від контексту та особливостей кожного терміну.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що військова лексика є важливою складовою мови, яка використовується у сфері військової справи. Вона включає терміни та вирази, що

використовуються в армійському спілкуванні, а також охоплює військову термінологію, технічні терміни та емоційно забарвлену лексику, що властива військовослужбовцям. Аналіз класифікацій військової термінології спрощує розуміння та використання термінів у перекладі, розкриваючи їхню структуру і категорії. Це покращує якість перекладів, дозволяючи краще передавати семантичні відтінки і сприяє створенню систематизованої термінологічної бази. Основними способами перекладу військової термінології є використання лексичних еквівалентів, та, у разі їх відсутності різноманітних перекладацьких трансформацій, а саме калькування, транскодування, компресії, декомпресії, пермутації, конкретизації та генералізації значення. Серед основних методів перекладу аббревіатур та акронімів виділяють переклад відповідним скороченням та переклад відповідною повною формою слова або словосполучення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник П. П., Юрковська М. М. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення. *Вісник студентського наукового товариства Донецького Національного Університету імені Василя Стуса*. 2021. Том 2. № 13. С. 137–141.
2. Григор'єва Д. Вивчення військової термінології на заняттях з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 10. С. 91–98.
3. Abdurrahimova M. Variation of military vocabulary and problems of general meaning. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 3(2). С. 14–18.
4. Байло Ю. В. Теоретичні засади дослідження термінів військової справи як номінативних одиниць у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. Вип. 37(2). С. 18–20.
5. Балабін В. В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 3. С. 7–14.
6. Стацюк Р. В. Основні підходи до вивчення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник Дрогобицького Державного Педагогічного Університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки».* *Мовознавство*. 2016. Т. 2. № 5. С. 113–116.
7. Бойко Ю. П., Долинський Є. В. Особливості перекладу англійської військової термінології. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2020. № 20. С. 17–21.
8. Бондарчук С. В., Галаган В. І., Рибидайло А. А, Полішко С. В. Пропозиції щодо класифікації тематичних груп термінів, що застосовуються в управлінні життєвим циклом інформаційних систем військового призначення. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2021. № 2. С. 114–119.
9. Лукіяничук Ю. О. Способи класифікації військових термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* *Серія : Філологічна*. 2017. Вип. 66. С. 65–67.
10. Фролов С. М., Крилов І. О. Класифікація тематичних груп військово-морських термінів. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2021. № 1. С. 134–138.
11. Мілітарний. URL: <https://mil.in.ua/uk/> (дата звернення: 23.04.2024).
12. Military. URL: <https://mil.in.ua/en/> (дата звернення: 23.04.2024).

**РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ ГЕНДЕРУ
В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ****THE ROLE OF GENDER NEUTRALIZATION IN THE GENDER REPRODUCTION
IN THE UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY****Мороз М.Ю.,***orcid.org/0009-0007-0083-6501**аспірантка кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено дослідженню аналізу ролі гендерної нейтралізації у перекладі військової термінології з української на англійську мову, з акцентом на відтворення гендерної специфіки в умовах сучасних військових реалій, оскільки зважаючи на зміни у військовій політиці та зростаючу участь жінок у військових структурах, адаптація мови до стандартів гендерної чутливості є нагальною потребою. У дослідженні розглядаються основні виклики, з якими стикаються перекладачі при адаптації гендерно-маркованих термінів, таких як «парамедикиня», «лейтенантка», «аеророзвідниця», «кулеметниця», «штурмовичка» англійською мовою, де гендерна нейтралізація є важливим інструментом для забезпечення гендерної рівності та інклюзивності. У статті розглядаються різні стратегії перекладу, такі як повна і часткова гендерна нейтралізація, а також аналізується їхня ефективність у контексті військової справи.

Виявлено, що гендерна нейтралізація, яка полягає у використанні гендерно-нейтральних виразів, є ключовою стратегією, що дозволяє уникнути гендерних стереотипів та сприяє створенню інклюзивного мовного середовища. Метою статті є виявлення особливостей використання гендерної нейтралізації як найефективнішої стратегії відтворення гендерної специфіки української військової термінології англійською мовою, а також систематизація підходів до відтворення гендерних маркерів у військовій термінології та оцінка їхнього впливу на міжкультурну комунікацію у військовій сфері. Для досягнення цієї мети застосовано комплексний аналіз теоретичних джерел та порівняльний аналіз текстів оригіналу і перекладу. Дослідження підкреслює важливість врахування культурних контекстів при перекладі, оскільки уявлення про гендерні ролі можуть суттєво відрізнятися в різних культурах.

Результати дослідження можуть бути використані для подальшого розвитку гендерної лінгвістики та адаптації військової термінології до гендерних реалій, що сприятиме гармонізації міжкультурної комунікації у військовій сфері. Подальші наукові розвідки можуть зосередитися на розробці ефективних підходів до перекладу гендерно-маркованої лексики, що сприятимуть підвищенню толерантності та інклюзивності у нашому суспільстві.

Ключові слова: військова термінологія, військова лексика, фемінітиви, стратегії перекладу, гендерна нейтралізація, часткова нейтралізація, повна нейтралізація.

The article is devoted to the analysis of the role of gender neutralization in the translation of military terminology from Ukrainian into English, with an emphasis on the reproduction of gender specificity in the context of modern military realities. Considering the changes in military policy and the growing participation of women in military structures, adapting language to gender-sensitive standards is an urgent need. The study examines the main challenges faced by translators when adapting gender-marked terms such as «парамедикиня» (female paramedic), «лейтенантка» (female lieutenant), «аеророзвідниця» (female aerial reconnaissance specialist), «кулеметниця» (female machine gunner), and «штурмовичка» (female assault trooper) into English, where gender neutralization is an important tool for ensuring gender equality and inclusivity. The article explores various translation strategies, such as complete and partial gender neutralization, and analyzes their effectiveness in the military context.

It has been found that gender neutralization, which involves using gender-neutral expressions, is a key strategy that helps avoid gender stereotypes and promotes the creation of an inclusive linguistic environment. The purpose of the article is to identify the peculiarities of using gender neutralization as the most effective strategy for reproducing the gender specificity of Ukrainian military terminology in English, as well as to systematize approaches to reproducing gender markers in military terminology and to assess their impact on intercultural communication in the military sphere. To achieve this goal, a comprehensive analysis of theoretical sources and a comparative analysis of the original and translated texts were applied. The study emphasizes the importance of considering cultural contexts when translating, as perceptions of gender roles can differ significantly across cultures.

The results of the study can be used for the further development of gender linguistics and the adaptation of military terminology to gender realities, which will contribute to the harmonization of intercultural communication in the military sphere. Further research may focus on developing effective approaches to translating of gender-marked vocabulary that will promote tolerance and inclusivity in our society.

Key words: military terminology, military vocabulary, feminized terms, translation strategies, gender neutralization, partial neutralization, complete neutralization.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де гендерна рівність та інклюзивність стають все більш актуальними, особливо в контексті вій-

ськових структур, виникає потреба у переосмисленні мовних практик, які можуть відтворювати гендерні стереотипи та підтримувати нерівність.

Військова сфера традиційно асоціюється з маскулінними цінностями, що створює виклики для інтеграції жінок та забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. Зміни у військовій політиці та зростаюча участь жінок у військових операціях вимагають адаптації мови, що використовується у військовій термінології, до сучасних стандартів гендерної чутливості [19, с. 44–46].

Особливу увагу в цьому контексті заслуговує переклад гендерно-маркованої лексики в українсько-англійських військових текстах. Зміни у військовій політиці України, де гендерна рівність стає пріоритетом, підкреслюють необхідність інтеграції гендерно-нейтральної термінології. Це завдання ускладнюється через культурні відмінності, які можуть призводити до різних інтерпретацій та сприйняття перекладених термінів у міжнародному контексті.

Переклад гендерно-маркованої лексики вимагає збереження точності та зрозумілості термінів, одночасно з уникненням гендерних упереджень. Це завдання стає ще складнішим в умовах міжнародного співробітництва, де різні культурні контексти можуть впливати на інтерпретацію термінів. Пошук оптимальних стратегій гендерної нейтралізації в перекладі військової термінології є важливим для забезпечення точності та адекватності перекладу, що впливає на репрезентацію України та її Збройних сил на міжнародній арені.

Важливість гендерної нейтралізації в українсько-англійському перекладі військової термінології підкреслюється не лише внутрішніми змінами у Збройних Силах України, але й міжнародними зобов'язаннями України щодо дотримання принципів гендерної рівності [9, с. 21–24]. Це вимагає критичного аналізу та переосмислення мовних норм, що використовуються у військовій сфері, для уникнення відтворення гендерних стереотипів та підтримки гендерної нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерна нейтралізація в українсько-англійському перекладі військової термінології є важливим аспектом забезпечення інклюзивності та точності комунікації. Саме тому сучасні дослідження сконцентровані на вивченні гендерного аспекту військової термінології, а також способів її відтворення в процесі перекладу, зокрема підходів до адаптації вузькоспеціалізованої лексики відповідно до лінгвістичних та культурних нюансів українського контексту [12]; специфіки перекладу військових термінів, яка відображає не лише структурні та організаційні особливості армій, але й військові звичаї та традиції [25]; розробці стратегій для гендерно-нейтрального пере-

кладу, що охоплює аналіз інституційних рекомендацій щодо гендерно-інклюзивної мови та вирішення технічних викликів, пов'язаних з цим процесом [16]; розмаїтті та складності військової термінології, що потребує особливого підходу до перекладу для збереження точності передачі інформації [22]; стратегій перекладу багатокомпонентних військових термінів, де часто використовуються лексичні та семантичні заміни, описовий переклад та калькування [20]; стратегій забезпечення точності перекладу військової термінології для успіху військових операцій та національної безпеки, а також способів уникнення гендерних упереджень та дискримінації ознакою статі [5]; способів адаптації військової термінології до мовних та культурних особливостей українського контексту, що охоплює стандартизацію та гармонізацію термінів, що використовуються в офіційних документах, таких як документи НАТО [12].

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей використання гендерної нейтралізації як найефективнішої стратегії відтворення гендерної специфіки української військової термінології англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Гендерна нейтралізація в перекладі є одним із ключових способів відтворення гендерно-маркованих лексичних одиниць, який полягає у використанні таких перекладацьких стратегій, що допомагають уникнути гендерної асиметрії та сприяють досягненню гендерної рівності у мові. Цей прийом передбачає заміну або модифікацію гендерно-специфічних слів на гендерно-нейтральні аналоги, що прямо не вказують на стать [17]. Визначення гендерної нейтралізації можна сформулювати як процес адаптації мовних одиниць таким чином, щоб вони не несли в собі гендерних маркерів, які були присутні в оригінальному тексті, або ж щоб вони відображали гендерну рівність, яка може бути відсутньою в мові оригіналу. До стратегій гендерної нейтралізації належать:

а) *Заміна гендерно-маркованих одиниць на позначення професій на гендерно-нейтральні аналоги.* Ця стратегія полягає в заміні назв професій, які вказують на стать особи, на нейтральні аналоги, що не містять прямої вказівки на гендер. Вона може вплинути на усунення гендерних стереотипів, пов'язаних з певними професіями, та сприяти формуванню більш інклюзивного сприйняття професійних ролей; забезпечувати рівні можливості для представників всіх статей у професійному просторі, відображаючи принципи рівності та інклюзивності у мові, а також відповідає сучасним тенденціям у суспільстві щодо ген-

дерної рівності та політичної коректності [6]. Так, наприклад, Посібник НАТО з гендерно-інклюзивної мови [24] пропонує такі гендерно-нейтральні заміники назвам військових професій: **airmen** – pilots, air force personnel, air corps; **guardsman** – guard; **serviceman** – serviceperson, member of the armed forces, soldier, sailor.

На прикладі кількох речень розглянемо гендерно-марковану українську військову термінологію та її відтворення англійською мовою шляхом заміни на гендерно-нейтральні аналоги:

– **Волонтерка** була затримана російськими окупантами під час евакуації поранених у березні 2022 року та перебувала у полоні до червня 2022 року. – *The volunteer was detained by the Russian occupiers during the evacuation of the wounded people in March 2022 and remained in captivity until June 2022* [4].

– Юлія Паєвська (“Тайра”), **військова парамедикія-волонтерка**. – *Yuliya Payevska (“Taira”), a volunteer military paramedic* [23].

В цьому випадку використовується гендерно-маркований термін «парамедикія», який вказує на жіночу стать особи, що виконує роль парамедика. Також присутній гендерно-маркований суфікс «-иня» для позначення жіночої статі. Загалом, в українській мові існує чітке розмежування професій за статтю, що відображається у використанні таких гендерно-маркованих одиниць. У англійському перекладі використовується гендерно-нейтральний термін “paramedic”, який не містить інформації про стать особи. Слово “volunteer” також є гендерно-нейтральним і може застосовуватися як до чоловіків, так і до жінок, які займаються волонтерською діяльністю. Таким чином, при перекладі з української на англійську мову відбувається процес гендерної нейтралізації, коли гендерно-марковані одиниці замінюються на гендерно-нейтральні аналоги. Це відповідає загальним тенденціям в англійській мові щодо уникнення гендерної специфікації в професійних назвах та соціальних ролях.

– Вона **старша лейтенантка** Національної гвардії України. – *She is a senior lieutenant in the National Guard of Ukraine* [26].

Переклад гендерно-маркованої лексики, такої як «старша лейтенантка» на “senior lieutenant”, відображає важливі аспекти гендерної нейтральності та специфіки мови в контексті військових звань. В українській мові існує можливість створення жіночих форм від більшості професій та звань, що дозволяє точно вказувати на гендер особи. Дослідження в області перекладу гендерно-маркованої лексики показують, що важливо

знаходити баланс між точністю перекладу та необхідністю адаптації до культурних та мовних норм цільової аудиторії. В контексті військових звань, таких як «старша лейтенантка», це може означати вибір між збереженням гендерної специфіки та адаптацією до гендерної нейтральності мови перекладу.

Проаналізувавши вищенаведені приклади, пропонуємо виокремити *часткову* та *повну* гендерну нейтралізацію. Часткова гендерна нейтралізація охоплює використання в перекладі гендерно-маркованих займенників, таких як “he” та “she”, а також застосування гендерно-нейтральних заміників військовим професіям.

Наприклад, у багатьох слов’янських мовах, таких як українська, існує граматичний рід, і багато іменників мають гендерну маркованість. У таких мовах повна гендерна нейтралізація практично недосяжна, тому використовуються альтернативні методи досягнення гендерної нейтралізації, такі як уникнення гендерно-маркованих іменників на позначення професій [18, с. 18–22].

До стратегій часткової гендерної нейтралізації належать:

а) використання гендерно-маркованих займенників (he/his, she/her);

б) використання гендерно-специфічних лексичних одиниць (mother, wife, queen, sister).

Розглянемо приклади речень з гендерно-маркованою українською військовою термінологією та її відтворення англійською мовою шляхом часткової гендерної нейтралізації:

– **Військовослужбовиця** Карма не розголошує ім’я задля безпеки. – *Soldier Karma, withholding her identity for safety* [10].

В українській мові слово «військовослужбовиця» чітко вказує на жіночу стать особи завдяки суфіксу «-иця». У перекладі на англійську мову використовується гендерно-нейтральний термін “soldier”, однак, для збереження інформації про стать особи, в англійському реченні додано займенник “her”, що вказує на те, що йдеться про жінку. Таким чином, переклад здійснено з урахуванням гендерної нейтралізації основного терміна, але з додаванням гендерного маркування через займенник, щоб зберегти інформацію про стать, яка була в оригінальному тексті. Це дозволяє зберегти баланс між нейтральністю та точністю у відображенні гендерної ідентичності.

– **Командирка** висловила подяку своїй команді та партнерам за підтримку та допомогу в досягненні цього успіху. – *The commander thanked her team and partners for their support and helpness in achieving this success* [4].

У контексті лінгвістичної адаптації та перекладу, термін «командирка» в українській мові функціонує як фемінітив, що є гендерно-маркованою формою слова «командир» і вказує на жіночу стать особи, яка обіймає цю посаду. В англійській мові аналогічний термін “commander” є гендерно-нейтральним і не несе в собі інформації про стать особи. Для передачі гендерної специфіки в англійському перекладі вживається займенник “her”, що дозволяє зберегти інформацію про жіночу стать командира без використання фемінітивів, які можуть бути відсутніми в цільовій мові [22, с. 166–171]. Таким чином, переклад «командирка» як “commander” з додаванням займенника “her” для вказівки на жіночий гендер є прикладом ефективної адаптації гендерно-маркованої лексики та часткової гендерної нейтралізації, що дозволяє зберегти гендерну специфіку в контексті міжкультурної комунікації.

– *Виконує повний цикл психологічного забезпечення: історія військової психологині Ольги.* – *She, who provides a full cycle of psychological support: the story of military psychologist Olha* [1].

Переклад гендерно-маркованої лексики, такої як «військова психологиня», на англійську мову як “military psychologist” є прикладом часткової гендерної нейтралізації. У цьому випадку українське слово «психологиня» вказує на жіночу стать, тоді як англійський термін “psychologist” є гендерно-нейтральним і не вказує на стать особи. Для того, щоб зберегти інформацію про стать, в англійському перекладі було додано займенник “she”, що дозволяє читачеві зрозуміти, що йдеться саме про жінку. Такий підхід є типовим для англійської мови, де професійні назви зазвичай залишаються нейтральними, а стать зазначається за допомогою займенників або додаткових описів. Цей метод перекладу має свої переваги та недоліки. З одного боку, він дозволяє уникнути надмірної фемінізації професійних назв, що може бути важливим у контексті гендерної рівності. З іншого боку, він може втрачати деякі нюанси оригінального тексту, особливо якщо стать є важливою для розуміння контексту.

– *56 років, четверо дітей і восьмеро онуків: історія доброволіці ЗСУ Оксани “Гуцулки Ксені”* Віннік. – *A 56 years old is a mom of four and grandma of eight: the story of Ukrainian Armed Forces volunteer Oksana “Hutsulka Ksenia” Vinnik* [11].

– *Підполковниця, військова журналістка та мати 5-х дітей: історія Оксани Іванець.* – *Oksana Ivanets’ story: a lieutenant colonel, a military journalist, a mother of five* [8].

У перекладі гендерно-маркованої лексики, представленої у двох історіях про українських жінок-військових, спостерігається часткова гендерна нейтралізація. Це явище проявляється в різних аспектах перекладу. Наприклад, термін «доброволіця ЗСУ» було перекладено як “Ukrainian Armed Forces volunteer”. У цьому випадку переклад став гендерно-нейтральним, оскільки слово “volunteer” в англійській мові не має гендерної прив’язки. Проте, для підкреслення статі особи, в тексті було додано гендерно-специфічні лексичні одиниці, такі як “mom of four and grandma of eight”, які чітко вказують на жіночу стать особи.

Інші терміни, такі як «підполковниця» та «військова журналістка», були перекладені як “lieutenant colonel” і “military journalist” відповідно. У цих випадках переклад також був виконаний гендерно-нейтрально, оскільки це відображає загальну практику в англійській мові, де військові звання зазвичай не мають гендерної форми. Однак, фраза «мати 5-х дітей» була перекладена як “a mother of five”, що чітко вказує на жіночу стать особи. Таким чином, у перекладі спостерігається тенденція до нейтралізації гендерних маркерів, характерних для української мови, з одночасним додаванням або збереженням гендерно-специфічних елементів там, де це є важливим для контексту. Це відображає загальну тенденцію в англійській мові до використання гендерно-нейтральної лексики, але з можливістю підкреслення гендеру через додаткові мовні елементи.

Проаналізуємо речення з гендерно-маркованою українською військовою термінологією та її відтворення англійською мовою шляхом повної гендерної нейтралізації:

Звільнена з російського полону прикордонниця вже повернулася на службу разом з новим чотириноговим напарником. – *Border guard freed from russian captivity already returns to service with new four-legged partner* [3].

Переклад гендерно-маркованої лексики з української на англійську мову часто стикається з викликами, пов’язаними з різницею в структурі мов. Українська мова має чітко виражені гендерно-марковані форми, такі як «прикордонниця» для жінок та «прикордонник» для чоловіків. Англійська ж мова, як правило, використовує гендерно-нейтральні терміни, такі як “border guard”, які не вказують на стать особи. Тому у випадку перекладу терміну «прикордонниця» як “border guard”, відбувається повна гендерна нейтралізація. Це означає, що в англійському перекладі відсутні гендерно-марковані займенники чи специ-

фічні лексичні одиниці, які б вказували на стать особи. Такий підхід є типовим для англійської мови, де прагнуть уникати гендерної специфікації, якщо це не є критично важливим для розуміння контексту.

Серед них: парамедикіні, аеророзвідниці, кулеметниці, штурмовички, які більше 17 годин на добу перебувають в окопах, на бойових позиціях в екстремальній місцевості. – These are paramedics, aerial reconnaissance, machine gunners, and assault troops who spend more than 17 hours a day in the trenches, on combat positions in extreme terrain [2].

У цьому випадку терміни «парамедикіні», «аеророзвідниці», «кулеметниці», «штурмовички» перекладено як “paramedics”, “aerial reconnaissance”, “machine gunners”, “assault troops”, що не містять жодних вказівок на стать осіб. Такий підхід до перекладу є прикладом повної гендерної нейтралізації, де гендерно-марковані займенники чи специфічні лексичні одиниці відсутні, що ускладнює визначення статі осіб без додаткового контексту. Цей підхід має свої переваги та недоліки. З одного боку, він сприяє створенню більш інклюзивного тексту, що уникає гендерних стереотипів і дискримінації. З іншого боку, така нейтралізація може призвести до втрати важливих культурних та соціальних нюансів, які містяться у вихідному тексті, особливо якщо гендерна ідентичність є важливою для розуміння контексту або характеру персонажів [14, с. 438–440]. Так, наприклад, у сучасних перекладацьких системах, таких як машинний переклад, повна гендерна нейтралізація часто використовується для уникнення гендерного упередження. Проте, це може призвести до втрати значущої інформації, якщо гендер є важливим елементом тексту. Тому важливо враховувати контекст і цільову аудиторію при виборі стратегії перекладу [15, с. 861–863].

Проведене нами дослідження гендерної специфіки української військової термінології та особливостей її відтворення англійською мовою шляхом гендерної нейтралізації ґрунтується на здійсненні порівняльного аналізу текстів оригіналу та текстів перекладу опублікованих у період з січня 2022 року по травень 2024 р. 70 газетних статей, з яких вибрано 71 речення з використанням гендерно-маркованої військової термінології для відтворення яких перекладачами було обрано спосіб часткової або повної гендерної нейтралізації. За результатами аналізу було виявлено, що більшість речень з гендерно-маркованими компонентами перекладено з української мови

на англійську шляхом часткової гендерної нейтралізації із використанням гендерно-маркованих займенників (див. рис. 1).

Рис. 1. Відсоткові значення вжитої повної чи часткової гендерної нейтралізації у перекладі гендерно-маркованої військової термінології

В сучасній англійській мові існує кілька способів уникнення використання особових займенників, що акцентують на статі особи:

1. *Заміна однини на множину.* Заміна однини на множину є на нашу думку одним з найдоречніших гендерно-нейтральних альтернатив гендерно-маркованим займенникам, оскільки цей метод дозволяє уникнути гендерної специфікації, зберігаючи при цьому змістовну цілісність висловлювання. Наприклад: *Кожен відвідувач повинен пред'явити його посвідчення особи/перепустку для отримання тимчасової перепустки. – All visitors must present their IDs/passes to obtain a temporary visitor's pass [24].*

2. *Використання гендерно-нейтрального займенника “they” у значенні однини для уникнення гендерної специфікації.* Відповідно до Оксфордського словника, вживання в однині займенника “they” (з відповідними формами “them”, “their” і “themselves”) є прийнятною альтернативою займенникам чоловічого або жіночого роду в англійській мові. Американська асоціація психологів також виступає за використання однини “they”, оскільки цей займенник охоплює всі групи людей і допомагає уникнути припущень про гендерну приналежність [6]. Наприклад: *Кожен співробітник повинен подбати про те, щоб не носити його перепустку за межами штаб-квартири НАТО. – Each staff member must make sure not to wear their pass outside NATO HQ [24].*

3. *Опущення займенників.* Деякі речення можна перефразувати так, щоб вони не потребували гендерно-маркованих займенників. Це може бути зроблено шляхом реструктуризації

речення або використання інших частин мови, які не несуть гендерної інформації. Наприклад: *Якщо підрядник/працівник зовнішньої компанії бажає подати заявку на членство в Центрі зайнятості, він повинен переконатися, що його компанія є в попередньо затвердженому списку.* – *All contractors/members of external companies on the pre-approved list may apply for Staff Centre membership* [24].

4. *Однчасне використання кількох займенників, таких як “he/his” та “she/her”.* Цей прийом передбачає використання як жіночого, так і чоловічого роду, щоб уникнути використання займенників на позначення чоловічого роду як базового та стандартного займенника. Наприклад: *Кожен керівник служби повинен надіслати свого помічника.* – *Each Head of Service should send her or his assistant* [24].

5. *Використання пасивного стану.* Пасивний стан часто використовується в офіційно-діловому стилі для створення гендерно-нейтральних речень. Однак, у керівництві з підготовки законопроектів Офісу парламентських радників зазначається, що застосування цього способу може зробити текст занадто громіздким та складним для сприйняття [17]. Наприклад: *Кожен відповідальний за проведення акції повинен надіслати його документ до реєстру для розповсюдження.* – *Documents must be sent to the registry for distribution* [24].

6. *Використання наказового способу.* Цей метод не лише допомагає перефразувати речення у більш інклюзивний спосіб, але й робить його більш динамічним. Цей прийом особливо корис-

ний, коли інтенцією мовця є висловлення прохання. Наприклад: *Кожна учасниця повинна підтвердити її реєстрацію до 18 грудня.* – *Please confirm your participation by 18 December* [24].

Проілюструємо окреслені нами способи уникнення використання гендерно-маркованих займенників, розглянувши варіанти гендерно-інклюзивного перекладу речення «Кожний військовослужбовець зобов'язаний виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених йому за посадою» (табл. 1).

Таким чином, гендерна нейтралізація є найефективнішою стратегією українсько-англійського перекладу військової термінології з гендерними маркерами. По-перше, ця стратегія дозволяє уникнути гендерної асиметрії та стереотипів, які можуть бути присутніми в оригінальному тексті, тим самим сприяючи гендерній рівності та інклюзивності. По-друге, вона забезпечує більшу точність та універсальність у перекладі, оскільки гендерно-нейтральні терміни не підкреслюють жодної статі й тому є прийнятними для ширшого кола читачів. Крім того, гендерна нейтралізація допомагає уникнути непорозумінь та помилок, які можуть виникнути через різницю в гендерних системах двох мов. Наприклад, в українській мові існують окремі форми для чоловічих та жіночих військових звань, тоді як в англійській мові така різниця зазвичай відсутня. Однак, варто зазначити, що гендерна нейтралізація може мати свої обмеження, особливо коли вона веде до втрати важливої інформації про гендерну ідентичність, яка може бути значущою в певних контек-

Таблиця 1

Речення українською мовою	Способи уникнення використання гендерно-маркованих займенників	Приклади перекладів речення англійською мовою без використання гендерно-маркованих займенників
Кожний військовослужбовець зобов'язаний виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених йому за посадою [8].	Заміна однини на множину	All members of the armed forces must fulfill the responsibilities assigned to their role to define the range of tasks entrusted to them (переклад наш – М. М.).
	Використання гендерно-нейтрального займенника “they” як займенника третьої особи однини	Every serviceperson must ensure they fulfill the responsibilities that define the range of tasks assigned to their role (переклад наш – М. М.).
	Опущення займенників	Every serviceperson must perform official duties determining task scope as per position requirements (переклад наш – М. М.).
	Однчасне використання кількох займенників	Every serviceperson is obliged to perform official duties, which he or she is entrusted with by his or her position, determining the scope of tasks (переклад наш – М. М.).
	Використання пасивного стану	Official duties determining the scope of tasks must be performed as entrusted by position (переклад наш – М. М.).
	Використання наказового способу	Please fulfill your official duties as defined by your position (переклад наш – М. М.).

стах. Тому перекладачі зважають на контекст та потреби цільової аудиторії, вибираючи найбільш відповідну стратегію перекладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження, присвячене ролі гендерної нейтралізації у відтворенні гендеру в українсько-англійському перекладі військової термінології, висвітлює важливість цієї стратегії для забезпечення гендерної рівності та інклюзивності. Гендерна нейтралізація використовується для уникнення гендерної асиметрії та стереотипів, які можуть бути присутніми в оригінальному тексті, тим самим сприяючи створенню інклюзивного мовного середовища. Це особливо важливо в контексті військової термінології, де традиційно домінують маскуліні цінності. Дослідження підкреслює, що гендерно-нейтральні терміни забезпечують точність і універсальність перекладу, оскільки не акцентують на певній статі, що робить їх прийнятними для ширшого кола читачів. Це також допомагає уникнути непорозумінь, які можуть виникнути через різницю в гендерних системах української та англійської мов. Зокрема, в українській мові існують окремі форми для чоловічих та жіночих військо-

вих звань, тоді як в англійській мові така різниця зазвичай відсутня. Однак, дослідження визнає, що гендерна нейтралізація може мати свої обмеження, особливо коли вона призводить до втрати важливої інформації про гендерну ідентичність, яка може бути значущою в певних контекстах. Тому перекладачі повинні враховувати контекст та потреби цільової аудиторії, вибираючи найбільш ефективну стратегію перекладу.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі охоплюють аналіз контекстуальної значущості гендерної інформації, що дозволить визначити ситуації, в яких збереження гендерної ідентичності є важливим, що також може вплинути на вибір стратегії перекладу. Крім того, важливим напрямком є розробка нових підходів до перекладу, які б дозволили зберігати баланс між гендерною нейтралізацією та збереженням гендерної ідентичності. Дослідження впливу гендерної нейтралізації на різні аудиторії може допомогти зрозуміти, як різні групи читачів сприймають гендерно-нейтральні терміни і як це впливає на їхнє розуміння тексту. Ці напрямки можуть допомогти вдосконалити практики перекладу та сприяти більшій інклюзивності в міжмовній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виконує повний цикл психологічного забезпечення: історія військової психологині Ольги. *Медіацентр Україна*. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/?s=Виконує+повний+цикл+психологічного> (дата звернення: 02.08.2024).
2. За допомоги висаджених у столиці магнолій організатори акції збиратимуть донати на літні берці для військовослужбовців. *Медіацентр Україна*. URL: https://mediacenter.org.ua/uk/?s=Серед+них:+парамедики+ні,+аеророзвідниці,+кулеметниці,+штурмовички&post_type=pd_themes (дата звернення: 02.08.2024).
3. Звільнена з російського полону прикордонниця вже повернулася на службу разом з новим чотириплем'яним напарником. Її чоловік досі у полоні. *Медіацентр Україна*. URL: https://mediacenter.org.ua/uk/?s=Підполковниця&post_type=pd_themes (дата звернення: 02.08.2024).
4. Командирка підрозділу 'Тайра' отримала міжнародну нагороду у Білому домі. *Women's Voice In Action*. URL: <https://www.womensvoiceinaction.com/ua-news/komandirka-pidrozdilu-tayra-otrimala-mizhnarodnu-nagorodu-u-bilomu-domi> (дата звернення: 02.08.2024).
5. Мороз М. Адаптивні стратегії відтворення гендеру в українсько-англійському перекладі військової термінології. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 5(23). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-363-379](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-363-379) (дата звернення: 28.07.2024).
6. Мороз М. Особливості перекладу гендерно-маркованих лексичних одиниць у сучасному англійському медійному дискурсі. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6(12). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6\(12\)-149-161](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-149-161) (дата звернення: 28.07.2024).
7. Підполковниця, військова журналістка та мати 5-х дітей: історія Оксани Іванець. *Медіацентр Україна*. URL: https://mediacenter.org.ua/uk/?s=Підполковниця&post_type=pd_themes (дата звернення: 02.08.2024).
8. Про статут внутрішньої служби збройних сил України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 11.08.2024).
9. Салкуцан С. М., Кринець Л. В. Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції. *Наука і оборона*. 2019. Т. 8, № 3. С. 21–24. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-21-24> (дата звернення: 13.08.2024).
10. Три роки полону не знищили бажання мобілізуватися: історія бойової медицині на псевдо Карма. *Медіацентр Україна*. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/theme-tags/likari/> (дата звернення: 02.08.2024).
11. 56 років, четверо дітей і восьмеро онуків: історія доброволиці ЗСУ Оксани «Гуцулки Ксені» Віннік. *Media Center Ukraine*. URL: <https://mediacenter.org.ua/theme-tags/food/> (дата звернення: 02.08.2024).

12. Bondarenko K., Balan S. Military terms in the modern war films: translation issues. *InterConf*. 2022. № 27(133). С. 189–206. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.11.2022.018> (дата звернення: 22.07.2024).
13. Borbenchuk I., Severyna H., Maevska M. The structural and semantic features of NATO official documents terminology from the translation perspective. *Advanced linguistics*. 2023. № 12. URL: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.12.290827> (дата звернення: 13.07.2024).
14. Context-aware and gender-neutral translation memories / M. Paulo та ін. *Proceedings of the 24th annual conference of the european association for machine translation*, м. Tampere, 1 черв. 2023 р. 2023. С. 437–444. URL: <https://aclanthology.org/2023.eamt-1.42.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
15. Gender bias in machine translation / B. Savoldi та ін. *Transactions of the association for computational linguistics*. 2021. Т. 9. С. 845–874. URL: https://doi.org/10.1162/tacl_a_00401 (дата звернення: 10.07.2024).
16. Gender neutralization for an inclusive machine translation: from theoretical foundations to open challenges / A. Piergentili та ін. *GITT workshop. computation and language*, 24 січ. 2023 р. 2023. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2301.10075> (дата звернення: 08.08.2024).
17. Gender-neutral language in the European Parliament. *European Parliament*. 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en> (дата звернення: 10.08.2024).
18. Kushnirova T. V., Karpo M. M., Stypka I. M. Maintaining gender neutrality in translating regulatory legal acts. Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university, series philology. social communications. 2020. № 3. С. 18. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/04> (дата звернення: 24.08.2024).
19. Martsenyuk T. Ensuring Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine. *Empirio*. 2024. Т. 1, № 1. С. 44–54. URL: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54> (дата звернення: 24.08.2024).
20. Prokopenko A. Translation strategies of the ukrainian military terminology on the basis of english media discourse. *Filologični traktati*. 2018. Т. 10, № 4. С. 62–67. URL: [https://doi.org/10.21272/ftrk.2018.10\(4\)-8](https://doi.org/10.21272/ftrk.2018.10(4)-8) (дата звернення: 01.08.2024).
21. Tarnavska M. M. Military ranks of female personnel in the aspect of translation from ukrainian into modern standard arabic language. *Transcarpathian philological studies*. 2023. Т. 2, № 28. С. 166–170. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.31> (дата звернення: 11.07.2024).
22. Udovichenko H. M., Denysenko M. V. Peculiarities of the military terminology rendering into ukrainian. *Intelligence. Personality. Civilization*. 2023. № 2 (27). С. 44–53. URL: <https://doi.org/10.33274/2079-4835-2023-27-2-44-53> (дата звернення: 09.07.2024).
23. Ukrainian women who inspire kyiv post's team the most. *Kyiv Post*. URL: <https://www.kyivpost.com/post/29185> (дата звернення: 02.08.2024).
24. Women, peace and security. NATO gender-inclusive language manual. *Office of NATO Secretary General's Special Representative for Women, Peace and Security*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91091.htm (дата звернення: 11.08.2024).
25. Yablochnikova V. Translation peculiarities of the military terminology. *International humanitarian university herald. philology*. 2023. № 61. С. 246–249. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.61.54> (дата звернення: 18.08.2024).
26. Zarudnitska, Y. Christina "Curly": "We have a unique chance to destroy the evil that has kept us from being ourselves for so many years" – Ukraine. *Diary of the war. Ukraine*. 2022. <https://warmonolog.com.ua/en/christina-curly-destroy-the-evil-en-2/> (дата звернення: 11.07.2024).

TRANSLATION TECHNIQUES FOR RENDERING ENGLISH EMOTIVE VOCABULARY INTO UKRAINIAN IN NEWS HEADLINES**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ЗАГОЛОВКАХ НОВИН****Mosiienko O.V.,***orcid.org/0000-0002-4175-2837**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
Zhytomyr Ivan Franko State University*

This article explores the translation techniques used in rendering emotive vocabulary from English into Ukrainian in news headlines, with a specific focus on Voice of America and its Ukrainian counterpart, Голос Америки. Emotive vocabulary in news media plays a crucial role in shaping public perception and influencing readers' emotions. However, translating such vocabulary across languages poses significant challenges, particularly in maintaining the original emotional impact in the target language. The study analyzes a corpus of English headlines and their Ukrainian translations taken from the corresponding websites. It identifies the specific translation techniques employed, such as literal translation, modulation, transposition, adaptation, and omission. The analysis highlights the effectiveness of these techniques in preserving the emotional resonance of the original headlines. A key finding is that the Ukrainian translations often use modulation and transposition to enhance the emotional intensity, reflecting cultural preferences for more emotionally explicit language. The article also delves into the cultural and pragmatic considerations that influence translation choices. It discusses how cultural differences in expressing emotions and the contextual nuances of the target audience play a vital role in shaping the translation process. The research emphasizes the crucial role of context in translating emotive vocabulary, as it determines the appropriateness and impact of specific translation choices. Context not only influences the emotional resonance of the translated headlines but also guides the selection of culturally relevant expressions. The study concludes that while literal translation may convey the basic information, techniques like modulation and transposition are more successful in preserving and even amplifying the emotional impact, making the translated headlines more culturally resonant. This research contributes to the field of translation studies by providing insights into the complexities of translating emotive language in news media.

Key words: news article, headline, emotive vocabulary, emotional impact, translation techniques.

Ця стаття досліджує перекладацькі прийоми, які використовуються при відтворенні емоційної лексики з англійської мови українською у заголовках новин, з особливим акцентом на Voice of America та його українському відповіднику, Голос Америки. Емотивна лексика в новинних медіа відіграє ключову роль у формуванні громадської думки та впливає на емоції читачів. Однак переклад такої лексики з англійської на українську викликає певні труднощі, пов'язані зі збереженням початкового емоційного впливу у цільовій мові. У дослідженні проаналізовано англійські заголовки та їхні українські переклади, дібрані з відповідних вебсайтів. У статті розглядаються конкретні перекладацькі прийоми, такі як дослівний переклад, модуляція, транспозиція, адаптація та вилучення. Здійснений аналіз новинних заголовків підкреслює ефективність зазначених прийомів у збереженні емоційного резонансу оригінальних заголовків. Важливим результатом дослідження є те, що українські переклади часто використовують модуляцію та транспозицію для посилення емоційної інтенсивності, що відображає культурні уподобання цільової аудиторії щодо більш емоційно забарвленого мовлення. Стаття також заглиблюється у культурні та прагматичні аспекти, що впливають на вибір перекладацьких рішень. Проаналізовано, як культурні відмінності у вираженні емоцій та контекстуальні нюанси цільової аудиторії відіграють важливу роль у формуванні перекладацького процесу. Дослідження наголошує на важливій ролі контексту при перекладі емотивної лексики, адже саме він визначає доречність та вплив певних перекладацьких рішень. Контекст не тільки впливає на емоційний резонанс перекладених заголовків, але й обумовлює вибір мовних одиниць, релевантних для української лінгвокультури. У статті встановлено, що хоча дослівний переклад може передавати основну інформацію, прийоми модуляції та транспозиції є більш успішними у збереженні та навіть підсиленні емоційного впливу, роблячи перекладені заголовки більш культурно доцільними. Дане дослідження робить внесок у галузь перекладознавства, розкриваючи складності перекладу емотивної лексики в новинних медіа.

Ключові слова: новинна стаття, заголовок, емотивна лексика, емоційний вплив, перекладацькі прийоми.

Introduction. News headlines serve as the gateway to the full content of an article, capturing readers' attention and often shaping their initial perceptions of the news. The selection of emotive vocabulary in headlines is particularly significant because it can influence how readers emotionally engage with a story. Emotive language, which encompasses words and phrases that

evoke strong emotions, is a powerful tool in media because it not only attracts readers but also guides their interpretation of the information presented. As studies in media linguistics suggest, emotive vocabulary can determine the framing of news, influencing public opinion by emphasizing certain aspects of a story while downplaying others [1, c. 274–276; 2, c. 35–38].

In the context of headlines, emotive words are carefully chosen to elicit specific emotional responses, such as fear, anger, empathy, or hope, thereby enhancing the impact of the news story. This is particularly evident in coverage of sensitive topics such as conflicts, disasters, or political scandals, where the use of emotive language can heighten the urgency or gravity of the situation [3, c. 57–59]. For instance, words like *crisis*, *tragedy*, or *shock* are often employed in headlines to immediately convey the seriousness of an event and to engage readers on an emotional level.

In a globalized world, news travels across borders, and the translation of news content, including headlines, plays a critical role in cross-cultural communication. The task of translation in the news media is not merely a linguistic one but also a cultural one, where the translator must consider the cultural context of both the source and target audiences. Translation is a form of cultural negotiation, where the translator mediates between two cultures, aiming to produce a text that resonates with the target audience while remaining faithful to the original message [4]. In news translation, headlines pose a unique challenge because they must convey the essence of the story in a concise, impactful manner. Translators must navigate cultural differences in how emotions are expressed and perceived, which can vary significantly between languages and cultures [5; 6, c. 340–342]. For example, a headline that uses hyperbolic language in English to evoke a strong emotional response may need to be toned down in Ukrainian to suit the cultural norms of the target audience. Conversely, a headline that is understated in English might require a more direct and emotionally charged translation to have the same effect in Ukrainian.

The analysis of recent research and publications. Research on translating emotive language has explored various genres, each with its own set of challenges. For example, literary translation often involves dealing with subtle emotional nuances and culturally specific expressions, where the translator must balance fidelity to the original text with the need to evoke the same emotions in the target audience. In contrast, translating emotive language in legal or technical texts might involve a more restrained approach, focusing on clarity and precision rather than emotional resonance. In the context of news translation, emotive language is often more direct and impactful, designed to elicit immediate responses from the reader.

Emotive vocabulary refers to words and phrases specifically chosen to evoke emotional responses from readers or listeners. These words often carry connotations that go beyond their literal meaning, tapping into the audience's feelings and influenc-

ing their perception of the information presented. Emotive vocabulary is distinguished by its ability to evoke a wide range of emotions, such as fear, joy, anger, sadness, and empathy, often through the use of adjectives, adverbs, and certain nouns [7, c. 6–7]. For instance, words like *catastrophe*, *injustice*, or *miracle* are charged with emotional significance, shaping the reader's response to the content.

The characteristics of emotive vocabulary include its ability to personalize abstract concepts, intensify the tone of the text, and convey the speaker's or writer's attitude towards the subject matter. Emotive words often involve evaluative language that signals approval or disapproval, thus guiding the reader's emotional engagement with the content [8, c. 32]. This evaluative aspect of emotive vocabulary is particularly potent in persuasive and journalistic writing, where influencing the audience's emotions can be a key objective. In media discourse, emotive vocabulary plays a critical role in framing stories and shaping public opinion. The strategic use of emotive language in news articles and headlines can influence how events are perceived, often amplifying the importance or urgency of a story. Media outlets may employ emotive vocabulary to attract attention, emphasize particular viewpoints, or elicit specific reactions from their audience [9]. For example, the use of words like *crisis* or *tragedy* in headlines can immediately signal the severity of an event, prompting readers to engage with the story on an emotional level.

Research in media linguistics has shown that emotive vocabulary can contribute to the construction of social realities, as it can both reflect and shape societal attitudes [2]. In news headlines, where brevity is crucial, emotive language serves as a tool to convey maximum impact with minimal words. This linguistic economy, combined with the affective power of emotive vocabulary, makes it a key element in the arsenal of media discourse strategies. The overarching **aim of this study** is to delve into the intricacies of translating emotive vocabulary from English to Ukrainian in news headlines, a task that holds significant implications for cross-cultural communication in the media. Given the pivotal role that emotive language plays in shaping readers' perceptions and the challenges inherent in translating such language across different linguistic and cultural contexts, this study seeks to achieve three main objectives: to identify and analyze the translation techniques used in rendering emotive vocabulary from English to Ukrainian in news headlines, to assess the effectiveness of these techniques in preserving the emotional impact of the original headlines, and to explore the cultural and pragmatic considerations in translating

emotive language. To accomplish this, the study will examine news headlines from the Voice of America website and its Ukrainian version – Голос Америки.

The outline of the key research findings.

Translating emotive language in news headlines presents several challenges, primarily due to the inherent differences in how emotions are linguistically encoded and culturally interpreted across languages. One of the main difficulties lies in finding equivalent emotive expressions in the target language that evoke the same emotional response as the original. Emotions are deeply rooted in cultural contexts, and certain words or phrases that carry strong emotional connotations in one language may not have direct counterparts in another [7, c. 10]. Moreover, the brevity of headlines adds another layer of complexity. Headlines are typically concise, leaving little room for extensive explanation or context. This means that the translator must be able to convey the same emotional impact using fewer words, often requiring creative solutions such as modulation (altering the message while keeping the same meaning), transposition (changing the grammatical structure), or adaptation (modifying the content to fit cultural expectations) [10]. These techniques, while useful, also carry the risk of altering the original message or diluting its emotional impact if not applied carefully.

Another challenge is the need to balance emotional intensity with cultural appropriateness. What is considered an appropriate level of emotional expression in one culture might be perceived as exaggerated or understated in another. For example, English-language headlines may use more dramatic language to capture readers' attention, while Ukrainian readers might expect a more restrained approach, reflecting different cultural attitudes towards emotional expression. The translator must navigate these cultural nuances to ensure that the translated headline is both impactful and culturally acceptable [11, c. 118–119]. Several translation theories provide frameworks for understanding the complexities involved in translating emotive vocabulary. The theory of dynamic equivalence emphasizes the importance of achieving a similar response in the target audience as in the source audience [12]. This theory is particularly relevant to translating emotive vocabulary, as it prioritizes the effect of the translation on the reader over a literal word-for-word translation. The goal is to recreate the same emotional impact in the target language, even if that requires deviating from the literal meaning of the original text.

Concepts of foreignization and domestication also offer insights into the translation of emotive language [13, c. 78–80]. Foreignization involves retain-

ing elements of the source culture in the translation, which can include maintaining specific emotive expressions that are unique to the source language. Domestication, on the other hand, adapts the text to fit the cultural norms of the target language, which might involve altering or replacing emotive vocabulary to align with the target audience's expectations. These theories highlight the tension between staying true to the original text and making it accessible and emotionally resonant in the target language.

When translating emotive vocabulary, translators often rely on specific techniques to maintain the emotional resonance of the original text. Modulation involves changing the form of the message without altering the meaning to better suit the cultural context of the target language. For instance, a phrase like *heartbreaking loss* in English might be rendered as *болюча втрата* (painful loss) in Ukrainian to evoke a similar emotional response. Transposition means changing the grammatical structure of the sentence while preserving the meaning. For example, an English headline using an adjective for emotional emphasis might be translated into Ukrainian with a noun phrase to achieve the same effect. Amplification implies adding extra words to clarify or emphasize the emotional content in the translation. This technique is useful when a direct translation might lose some of the emotive force of the original. Reduction is viewed as the omission of certain elements of the original text that may be redundant or less impactful in the target language, streamlining the translation while preserving its emotional core [10]. These techniques are essential in translating emotive vocabulary because they allow the translator to adjust the text to fit the emotional and cultural context of the target audience while retaining the original's intended effect.

Context plays a crucial role in translating emotive vocabulary, as the meaning and impact of emotive words can change depending on the surrounding text and the broader cultural setting. Translators must consider both the immediate textual context and the wider cultural context when choosing how to translate emotive language. For instance, a word that conveys sympathy in one context might imply pity in another, requiring careful consideration to ensure the intended emotion is accurately conveyed [6, c. 345–346; 14, c. 72–74]. In news translation, the context of the headline is particularly important, as it often serves as a summary of the story. Translators must ensure that the emotive vocabulary used in the translation fits not only the cultural expectations of the target audience but also the specific context of the news story, preserving the headline's function as an attention-grabbing, emotionally resonant summary.

News headlines serve a dual function: they summarize the main point of the news story and attract the reader's attention. To achieve these goals, headlines are typically brief, direct, and impactful, often using emotive vocabulary to enhance their appeal. The structure of news headlines is designed to be easily scannable, with a focus on key terms that convey the most important information and the emotional tone of the story [3]. The brevity and immediacy of headlines present a unique challenge for translators, who must capture the essence of the story and its emotional impact in a limited number of words. This often requires creative solutions, such as rephrasing, condensing, or amplifying certain aspects of the headline to fit the constraints of the target language while preserving the original's intent.

This study investigates the translation techniques used in rendering emotive vocabulary from English to Ukrainian in news headlines. A qualitative approach is particularly suitable for this research as it allows for an in-depth exploration of the nuances involved in the translation process, including the cultural and contextual factors that influence translation decisions. The case study method facilitates a detailed examination of specific instances of translation within their real-life context, providing insights into how emotive language is handled in the translation of news headlines [16]. Emotive vocabulary is identified based on criteria such as the use of emotionally charged adjectives, adverbs, and nouns, as well as phrases that are likely to elicit an emotional response from the reader. The identification process is guided by existing literature on emotive language in media discourse, which provides frameworks for recognizing and categorizing emotive expressions [7; 2].

The Ukrainian translation of the Voice of America headline effectively preserves and even amplifies the emotional impact of the original English headline. The use of modulation and transposition techniques, along with a consideration of cultural nuances, ensures that the translation resonates emotionally with Ukrainian readers while maintaining the core message of the original. This approach highlights the importance of balancing literal accuracy with emotional and cultural resonance in news translation that can be demonstrated with the following headlines: *World leaders condemn assassination attempt targeting former US President Trump* [Voice of America 14.07.2024] and «Шок і обурення» – світові лідери засуджують замах на Трампа [Голос Америки 14.07.2024]. The Ukrainian translation *світові лідери засуджують замах на Трампа* closely follows the structure of the English headline, using a literal translation technique. This approach retains

the core message by directly translating *World leaders condemn* as *світові лідери засуджують* and *assassination attempt* as *замах*. The addition of *шок і обурення* at the beginning of the Ukrainian headline introduces modulation, where the translator adjusts the content to reflect an emotional intensity not explicitly stated in the English headline. This modulation magnifies the emotional impact by focusing on the emotional reactions of the leaders, which is implied rather than stated in the original English version. The placement of *шок і обурення* at the start of the Ukrainian headline also demonstrates transposition, where the focus is shifted to the emotional response before addressing the main action of condemnation. This technique alters the emphasis, placing greater importance on the emotional tone than on the chronological order of events. The phrase *condemn assassination attempt* is direct and authoritative, invoking a serious and urgent tone appropriate for news involving political leaders. The emotional impact is one of gravity, as the words *assassination attempt* inherently carry strong emotional weight. The literal translation in the Ukrainian version successfully conveys the basic factual information. However, it might fall short in fully capturing the implicit emotional intensity of the original. Modulation and transposition in the Ukrainian headline succeed in intensifying the emotional impact. By explicitly stating emotions, the Ukrainian translation not only preserves but arguably enhances the original headline's emotional weight.

In Ukrainian media, it is common to use strong emotive language to convey the severity of political events. The addition of *шок і обурення* aligns with this cultural tendency, making the headline more culturally appropriate for Ukrainian readers who may expect or appreciate a more emotionally charged narrative. The use of such emotional qualifiers could also reflect a cultural difference in how news is consumed, with Ukrainian audiences potentially preferring more emotionally explicit news content. The translator's choice to explicitly state the emotional reactions (shock and outrage) may have been influenced by a need to ensure that the seriousness of the event is fully communicated to a Ukrainian audience. This choice reflects an understanding of the cultural expectation for emotional engagement in news reporting. By starting the headline with the emotional response, the translator ensures that the intended emotional effect is not lost in translation, which might have been a risk if the headline followed a more literal or restrained translation strategy.

The combination of literal translation, modulation, and transposition can be exemplified with the following headlines: *US lawmakers stunned*

by Biden withdrawal [Voice of America 21.07.2024] and *Законодавці США приголомшені рішенням Байдена не балотуватись в президенті* [Голос Америки 22.07.2024]. The Ukrainian headline follows a literal translation approach in many respects. It translates the key elements of the original headline directly: *US lawmakers* to *законодавці США*,

stunned to *приголомшені*, *Biden withdrawal* to *рішенням Байдена не балотуватись в президенті*. Modulation is used in the Ukrainian headline where the specific action of Biden (*withdrawal*) is framed as *не балотуватись в президенті*, which is a more explicit and descriptive rendering of the term *withdrawal* in the political context. The structure of the Ukrainian headline changes from the English version. In English, the focus is on the reaction of the lawmakers (*stunned*), while the Ukrainian version places the focus on the decision itself (*рішенням Байдена*) and its implications. The Ukrainian headline adapts the emotional tone to fit the norms of the target language and reader expectations, using a more detailed description of Biden's action. The Ukrainian term *приголомшені* effectively conveys a strong emotional impact. However, by translating *withdrawal* as *не балотуватись в президенті* the headline provides a clearer explanation of the context which might slightly alter the emotional immediacy but ensures comprehension. The more detailed description in the Ukrainian headline might dilute the immediate emotional impact slightly by adding context. However, it ensures that readers fully understand the political situation, which can be beneficial for those unfamiliar with the specific term *withdrawal*. Thus, the Ukrainian headline's additional detail reflects a pragmatic approach to ensure clarity for readers who might not be as familiar with the nuances of American political terms. This adaptation caters to the Ukrainian audience's need for explicit information.

Translation Techniques of modulation, adaptation, omission and addition were used while rendering the headline "*Historic act of resolve and compassion*": *Family, supporters on prisoner swap* [Voice of America 2.08.2024] into Ukrainian as *«Подвиг дипломатії та дружби» – Байден про звільнення ув'язнених із Росії* [Голос Америки 2.08.2024]. The Ukrainian headline uses modulation by shifting the focus from *resolve and compassion* in the original to *diplomacy and friendship* (дипломатії та дружби). This technique changes the emphasis but maintains a positive and emotive tone. The term *historic act* is

adapted into *подвиг*, which carries strong connotations of heroism and valor in Ukrainian culture, possibly even intensifying the emotional impact compared to the original. The Ukrainian version omits direct references to *family, supporters* and instead focuses on President Biden's statement. It also adds the reference to Biden, which shifts the perspective from a general public sentiment to a specific authoritative voice, altering the emotional and interpretative angle. The shift from *resolve and compassion* to *diplomacy and friendship* alters the emotional resonance. While the Ukrainian version effectively conveys a strong emotional impact, it leans more towards the grandiose and less towards the personal, which might resonate differently with the audience. The omission of the family and supporters' perspective reduces the personal connection that the original headline sought to establish. This choice shifts the emotional impact from a communal and empathetic act to a more politically framed event. The Ukrainian translation reflects a cultural emphasis on heroism and the significance of diplomatic achievements, which might resonate more strongly with the Ukrainian audience. The choice of *подвиг* aligns with a cultural preference for framing significant actions as heroic. The translator navigates the cultural context by reframing the event as a diplomatic victory rather than focusing on the emotional elements of *resolve and compassion*. This may be more appropriate for the target audience, who might prioritize the diplomatic success over the emotional aspects. Thus, the translation of the headline from Voice of America into Ukrainian employs modulation, adaptation, addition and omission to shift the emotional focus from personal and compassionate to heroic and diplomatic. While this preserves and even amplifies the emotional impact in certain ways, it changes the nature of the emotion conveyed.

Conclusion. The translation of emotive vocabulary in news headlines is a complex task that requires not only linguistic proficiency but also a deep understanding of cultural differences in emotional expression. The translator's goal is to preserve the original emotional impact while adapting the language to fit the cultural and linguistic norms of the target audience. This delicate balancing act is crucial for ensuring that the translated headline resonates with readers and conveys the intended message accurately and effectively. This involves using such translation techniques as literal translation, modulation, transposition, adaptation, addition, and omission.

REFERENCES:

1. Caldas-Coulthard C. R. Cross-cultural representation of 'otherness' in media discourse. *Critical discourse analysis: Theory and interdisciplinarity*. 2003. P. 272–296. London: Palgrave Macmillan UK.
2. Richardson J. E. *Analyzing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. Palgrave Macmillan. 2007. 280 p.
3. Bell A. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell. 1991. 277 p.
4. Bassnett S. *Translation Studies*. London and New York: Routledge. 2005. 176 p.
5. Katan, D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters, and Mediators*. London: Routledge. 2004. 392 p.
6. House J. Text and Context in Translation. *Journal of Pragmatics*. 2006. 38 (3). P. 338–358.
7. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press. 2004. 364 p.
8. Hunston S., Thompson G. *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. New York : Oxford University Press. 2001. 240 p.
9. Fairclough N. *Media Discourse*. London: Edward Arnold. 1995. 214 p.
10. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. John Benjamins Publishing, 1995. 358 p.
11. Schäffner C. Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies. *Journal of Language and Politics*. 2004. 3(1). P. 117–150.
12. Nida E. A., Taber C. R. *The Theory and Practice of Translation*. Brill Academic Pub. 2003. 218 p.
13. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge. 2008. 353 p.
14. Корольова Т., Яворська Ю. Модально-емоційна семантика як проблема художнього перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2022. № 35 С. 70–79.
15. Yin R. K. *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. Sage Publications. 2018. 282 p.

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ
РОМАНУ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ВІДЬМИ ЗА КОРДОНОМ»****TRANSLATOR'S TRANSFORMATIONS IN THE REPRODUCTION
OF TERRY PRATCHETT'S NOVEL "WITCHES ABROAD"****Назарчук Р.З.,***orcid.org/0000-0002-0482-2883**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»***Муха С.А.,***orcid.org/0009-0002-8698-8269**студентка II курсу магістратури**Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій**Національного університету «Львівська політехніка»*

Запропоновану статтю присвячено аналізу трансформацій, використаних автором українського перекладу роману Террі Пратчетта у жанрі фентезі «Відьми за кордоном». Зокрема, увагу зосереджено на окресленні лексико-семантичних трансформацій, що виділяють разом із лексико-граматичними, граматичним та стилістичними. Засвідчено особливості використання перекладачем певних типів лексико-семантичних трансформацій. Протлумачено поняття «переклад» як шлях поєднання двох різних культур і мовних традицій. Зазначено складність відтворення тексту через спрямованість оригінального твору на певну, досить обмежену аудиторію. Узагальнено комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вимогами й підходами до перекладу, зокрема окреслено одомашнення й очуження як основні стратегії, та тлумаченням поняття трансформацій з погляду перекладацької діяльності. Трансформації визначено як міжмовні перетворення, перебудови вихідного тексту чи заміни його елементів з метою досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності у тексті перекладу. Подано класифікацію лексико-семантичних трансформацій, серед яких виокремлено конкретизацію, узагальнення, диференціацію та модуляцію. За допомогою зіставного аналізу фрагментів оригінального тексту та перекладу проаналізовано 91 лексико-семантичну трансформацію. Виявлено значне переважаєння модуляції як різновиду перекладацьких трансформацій і способу передачі культурних особливостей тексту оригіналу. Враховано чинник особистості автора перекладу у виборі тих чи інших перекладацьких прийомів. У статті подано зразки фрагментів оригінального тексту та перекладу й описано знайдені відмінності шляхом порівняння словникових дефініцій. Виявлено тенденцію перекладача замінювати культурні особливості та реалії на ті, що притаманні культурі мови перекладу, з метою передати дух та викликати подібну реакцію, як й оригінальний твір. Окреслено перспективи дослідження, зокрема в галузях класичного перекладу та комп'ютерної лінгвістики.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, лексико-семантичні трансформації, узагальнення, конкретизація, диференціація, модуляція.

The proposed article is dedicated to the analysis of the transformations used by the author of the Ukrainian translation of the fantasy novel «Witches Abroad» by Terry Pratchett. In particular, the attention is focused on the definition of lexical-semantic transformations, which are distinguished along with lexical-grammatical, grammatical, and stylistic ones. The peculiarities of using certain types of lexical-semantic transformations by a translator are shown. The concept of «translation» is defined as a way of combining two different cultures and language traditions. The difficulty of reproducing the text due to the focus of the original work on a specific, rather limited audience is noted. The article outlines a set of theoretical questions related to the requirements and approaches to translation, in particular, the domesticating method and the foreignising method as the main strategies, and the interpretation of the concept of transformation from the point of view of translation activity. Transformations are defined as interlingual changes, restructuring of the source text or replacement of its elements in order to achieve translation adequacy and equivalence in the target text. The classification of lexical-semantic transformations, including specified specification, generalisation, differentiation and modulation, is presented. By means of a comparative analysis of fragments of the original text and the translation, 91 lexical-semantic transformations are analysed. A significant predominance of modulation as a type of translator's transformation and a way of conveying the cultural features of the original text is revealed. The factor of the author's personality in the choice of specific translation techniques is taken into account. The article presents samples of fragments of the original text and translation, and the differences found are described by comparing dictionary definitions. The tendency of the translator to replace cultural features and realities with those inherent in the target language's culture to convey the spirit and evoke a similar reaction as the original work is detected. The article outlines prospects for research, in particular in the fields of classical translation and computational linguistics.

Key words: translator's transformations, lexical-semantic transformations, generalisation, specification, differentiation, modulation.

Постановка проблеми. Переклад як інструмент міжмовної комунікації часто вимагає адаптації змісту, стилю та культурних аспектів оригіналу, що робить необхідним застосування перекладацьких трансформацій. Вибір стратегій і технік перекладу безпосередньо впливає на кінцеве звучання твору, визначаючи сприйняття тексту та забезпечуючи його розуміння, а також сприяє або, навпаки, ускладнює культурний діалог між мовами. Глобалізація та розвиток технологій у сфері машинного перекладу породжує нові виклики для дослідників. Отож аналіз механізмів трансформацій є актуальним не лише з погляду теоретичних напрацювань, але й з практичних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тлумачення перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності тексту – поширений напрямок досліджень сучасної лінгвістики. Тривають дискусії про те, що можна назвати перекладом (Ю. Найда [1], П. Ньюмарк [2], Л. Венуті [3] та ін.), яка його мета (Р. Зорівчак [4]), яким вимогам повинен відповідати (Ю. Найда [1]), у яких ситуаціях можливий, які чинники варто враховувати (Дж. Кетфорд [5]), як систематизувати чи класифікувати переклад (П. Ньюмарк [2]), а також які методи використовувати для його здійснення (наприклад, Ф. Шляйєрмахер [6], Л. Венуті [3]). Українські дослідники (як-от, Р. Зорівчак [4], С. Засєкін [8] та ін.) опрацьовують проблему перекладу культурних особливостей, пропонують власні класифікації перекладацьких трансформацій (В. Бялик [7]), тлумачать роль перекладача у їхньому виборі (С. Засєкін [8]).

Постановка завдання. Переклад розширяє світосприйняття, запроваджуючи до нашої свідомості далеке й невідоме. Він об'єднує людство й дає змогу отримати досвід осіб, з якими нас розділяють сотні кілометрів або років. Проте завжди існує проблема еквівалентності, ускладнена необхідністю правильно транслювати культурні особливості, та передачі атмосфери тексту, що має за мету викликати в реципієнта тексту реакцію, схожу на ту, що він отримав би від оригіналу. Як пишуть дослідники, є два підходи до перекладу, які по-різному звертають увагу на стилі автора та особливостях читача. Вони вимагають внесення формальних або семантичних змін до вихідного тексту, намагаючись при цьому зберегти ідею, представлену в оригіналі.

Мета статті – на матеріалі роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» у перекладі О. Михельсона дослідити типи лексико-семантичних трансформацій та простежити тенденції їхнього використання.

Виклад основного матеріалу. Як вважає Р. Зорівчак, переклад – це поєднання двох різних культур, мовних традицій та літературних засад, що є не лише насолодою, але й викликом для перекладача, який прагне отримати якісний продукт цього процесу [4, с. 41, 43]. Л. Венуті стверджує, що оригінальний текст, який взято до перекладу, завжди спрямований на певну, досить обмежену аудиторію, і це ускладнює процес перекладу [3, с. 18]. Аналізуючи якість перекладу, необхідно враховувати чотири вимоги, яким він повинен відповідати, а саме: 1) мати сенс; 2) мати природну і легку форму вираження; 3) передавати дух і манеру оригіналу; 4) викликати подібну реакцію [1, с. 148].

У перекладацькій стратегії існує два підходи, які відрізняються фокусом на стиль автора та на доступність твору для читача. Так, наприклад, Ф. Шляйєрмахер та згодом Л. Венуті у своїх працях розмірковують над наближенням оригіналу до культури читача та заміни культурних відмінностей вихідного тексту на ті, що притаманні культурі мови перекладу, або ж збереженням особливостей іноземного тексту, що дає читачу можливість ознайомитись з культурою автора та своєрідністю його стилю [6, с. 49]. Л. Венуті називає ці підходи одомашненням (a domesticating method) та очуженням (a foreignising method) [3, с. 18–19]. Метою перекладу стає передача унікального стилю автора засобами конкретної мови перекладу, а не збереження характеристик мови оригіналу [4, с. 158]. Окрім цього, С. Засєкін слушно зауважує, що потрібно також враховувати чинник особистості автора перекладу. Різне емоційне ставлення перекладачів до подій та героїв, описаних у творах, призводить до появи різних типів трансформацій [8, с. 70]. Т. Журавель та Н. Хайдарі трансформаціями називають «міжмовні перетворення, перебудови вихідного тексту або заміни його елементів задля досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності» [9, с. 148].

Поєднуючи типи трансформацій, що їх розглядають різні дослідники, В. Бялик виокремлює лексико-граматичні, граматичні, стилістичні трансформації, а також лексичні, поділяючи їх на формальні та лексико-семантичні. У цій статті зосереджуємо увагу на лексико-семантичних трансформаціях. До них дослідники зараховують такі стратегії: конкретизацію, узагальнення, диференціацію та модуляцію [7, с. 105]. Конкретизацію значення тлумачать як процес використання слова вузької семантики (гіпоніма) для заміни слова ширшої семантики (гіпероніма) [7, с. 106]. Наприклад, в оригіналі тексту вжито «bread», а у перекладі зустрічаємо лексему «паля-

ниця»: «*It concentrated people's minds on what other things might be on this house, and reminded them about any fresh cakes, newly-baked bread ... [10, с. 89]. – Вона давала людям зрозуміти, що гостя могла ж побажати їхньому дому й чогось іншого, а також нагадувала про смачненькі тістечка, свіжоспечені паляниці, ... [11, с. 87]».*

Наступний фрагмент тексту також ілюструє прийом конкретизації: «*The dwarf scratched its head [10, с. 193]. – Гном пошкріб потилицю [11, с. 184]».*

Перекладач використовує лексему «потилиця», що відповідає англійському «back of the head» або «occiput» [12] і означає «the back part of the head or skull» [13], водночас у тексті оригіналу є слово «head» – «the upper or anterior division of the animal body that contains the brain, the chief sense organs, and the mouth» [14].

М. Бейкер пропонує використовувати гіперонім замість гіпоніма у випадку семантичної нееквівалентності, якщо мова перекладу не містить необхідного елемента, й називає це стратегією узагальнення [15, с. 79]. Наведімо зразок: «*Since everyone locally was making quite a good living out of this, what with the sale of guide books, traps of bear caves, ornamental cuckoo-clocks with bears on them, ... [10, с. 12]. – Позаяк тутешнє населення мало неабиякий зиск з усього цього – тобто з продажу путівників, мап лисячих стежок, вигадливо оздоблених лисячими фігурками настінних годинників, ... [11, с. 11]».*

Поняття «cuckoo-clock» означає «a clock with a door from which a toy cuckoo comes out and makes noises like a cuckoo every hour or half hour» [13]. З цієї точки зору, «cuckoo-clock» є конкретнішим, ніж його контекстуальний еквівалент «настінний годинник», який може бути як з іграшковою пташкою, так і без неї. Також перекладач використовує узагальнення, вживши дієслово «говорити», тоді як в оригіналі є «gabble», що означає «talking fast or foolishly» або «saying something with incoherent rapidity» [14]: «*Foreign's where they gabble at you in heathen lingo and... [10, с. 30]. – Закордон – це коли всі говорять не по-нашому [11, с. 29]».*

Особливість диференціації значення як лексичної трансформації полягає у «виборі відповідного слова з низки різних словникових значень» полісемічної одиниці [7, с. 107]. Наприклад: «*But the trouble was that ignorance became more interesting, especially big fascinating ignorance about huge and important things like matter and creation, [...] partly because it was a lot easier to be an expert on chaos, but mostly because it made really good patterns that you could put on a t-shirt [10, с. 7–8]. – Однак проблема полягала в тому, що невігластво роби-*

лося дедалі привабливішим, і особливо це стосувалося неймовірного як за привабливістю, так і за масштабами невігластва у таких великих і значних питаннях, як **матерія** чи створіння. ... Почасті так траплялося через те, що експертом із хаосу бути неважко, але головне – тому, що хаос утворює такі дійсно гарні **візерунки**, які потім мають чудовий вигляд на футболках [11, с. 5]».

По-перше, слово «matter» має багато словникових еквівалентів, серед яких 1) речовина, матеріал; 2) матерія [16]. По-друге, лексемі «pattern» можна перекласти українською мовою як зразок; модель; схема, діаграма; візерунок [16]. Диференціацію використано за перекладу слова «**vain**»: «*And vain? Really vain! [10, с. 256] – Така самозакохана, це страшно!*». Окрім «самозакоханий», прикметник «**vain**» має значення марний; порожній; поверхневий [16].

Як стверджують Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, «модуляція – це варіація форми повідомлення, отримана шляхом зміни точки зору» [17, с. 36]. Л. Келлі вважає, що в такому випадку змінюється мовний знак, тоді як поняттєвий зміст залишається незмінним, і це можливо досягти завдяки появі метафори, метонімії чи синекдохи. [18, с. 133]. П. Фосетт стверджує, що модуляція може відбуватися між такими поняттями, як абстрактне і конкретне, фрагмент і ціле, або вона може змінювати погляд [19, с. 37]. Подамо зразки модуляції: «*Local people called it the Bear Mountain. This was because it was a bare mountain, not because it had a lot of bears on it. [...] people often strode into the nearest village with heavy duty crossbows, traps and nets and called haughtily for native guides to lead them to the bears [10, с. 12]. – Місцеві називали її Лис-горою. Причина була в тому, що гора була абсолютно лисою, а не в тому, що її схили кишіли лисицями. [...] до навколишніх сіл постійно з'являлися прибульці з арбалетами, капканами та сітками і зверхньо вимагали провідників для полювання на лисиць [11, с. 10]».*

По-перше, населений пункт Bear Mountain перекладено як «Лиса гора». Лексеми «Bear» і «bare» схожі за написанням і вимовою, отож перекладач використовує українські слова «лис» і «лисий», щоб зберегти гру слів, присутню в оригінальному тексті. По-друге, оригінальному поняттю «reople» відповідає українське «прибульці». По-третє, дієслово «stride», що означає «широко крокувати» [16], перекладено словом «з'являтися». По-четверте, частина «called haughtily for native guides to lead them to the bears» замінена на «зверхньо вимагали провідників для полювання на лисиць», де перекладач, розуміючи причинно-

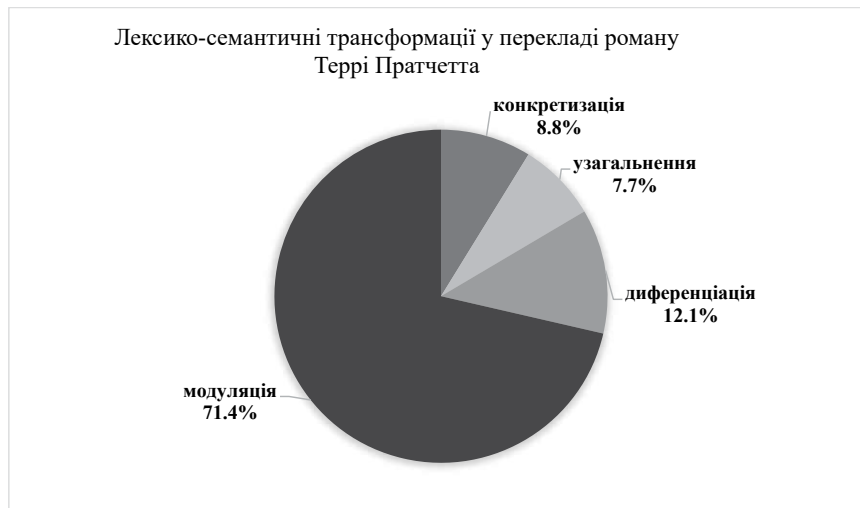

Рис. 1. Лексико-семантичні трансформації у перекладі роману Террі Пратчетта

наслідковий зв'язок, робить висновок про те, що ці люди збираються полювати на тварин.

Наступний фрагмент «*No one ran up them wearing **dirndls** and singing. They were not nice mountains [10, с. 58–59]. – Ніхто не гуляв полинами у **червоно-чорних вишиванках**, співаючи пісень. Це були не дуже люб'язні гори [11, с. 57]*» ілюструє, як слово «*dirndls*» має «червоно-чорні вишиванки» як контекстуальний еквівалент. *Dirndl* – це жіноча сукня з пишною спідницею та приталеним ліфом, що походить від тирольського селянського одягу [13]. Реалію, незрозумілу для українськомовного читача, замінено на елемент українського національного одягу.

У фрагменті «*You think you're listenin' to a nice song about...about cuckoos and **fiddlers** and nightingales and whatnot, and then it turns out to be about...about something else entirely,*» she added darkly [10, с. 78] – *Думаєш, що слухаєш приємну пісеньку про... соловейка, і зозулю, і **вечорниці**, і все таке – а потім виявляється, що вона про... про зовсім-зовсім інше, – похмуро закінчила вона [11, с. 76]*» одиницю «*fiddlers*» перекладено як «вечорниці». Відповідно до словника [16], «*fiddler*» має декілька значень: 1) скрипаль; 2) шахрай, крутій; 3) нероба. Отож «вечорниці» – це не словниковий, а контекстуальний еквівалент.

Ідіоматичний вираз «**hair of the dog**», використаний в репліці «*Have a **hair of the dog**, Mr. Travis? – Ну що, ще одну, **на коня**, пане Тревіс?*», має значення «an alcoholic drink that is taken by someone to feel better after having drunk too much at an earlier time» [14]. Його значення відрізняється від української фрази «пити на коня», що

знаменує вживання невеликої кількості алкоголю для безпечної або щасливої дороги [20].

Подальший аналіз 28 фрагментів текстів оригіналу та перекладу роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» дозволив виявити 91 лексико-семантичну трансформацію, серед яких найпоширенішою є модуляція (65 випадків). Зафіксовано також 11 випадків використання диференціації, 8 – конкретизації та 7 – узагальнень (Рис. 1).

Висновки та перспективи. Отже, перекладацькі трансформації використовують для адаптації тексту оригіналу в цільовій мові з урахуванням семантичних, граматичних, стилістичних, контекстних і, щонайважливіше, культурних особливостей. Трансформації допомагають перекладачеві забезпечити точність, зрозумілість і природність перекладу; вибір відповідних трансформацій залежить насамперед від контексту й реципієнтної аудиторії. Найпоширенішим типом лексико-семантичних трансформацій, виявлених у результаті зіставлення текстів оригіналу та перекладу роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» (перекладач О. Михельсон), визначено модуляцію (71,4%), значно менше репрезентовано диференціацію (12,1%), конкретизацію (8,8%) та узагальнення (7,7%), що доводить прагнення автора перекладу передати першочергово атмосферу оригінального твору.

Дослідження перекладацьких трансформацій не лише допомагає виявити дієві стратегії адаптації культурних реалій, що можуть суттєво вплинути на сприйняття і розуміння перекладу, а також забезпечує розвиток нових технологій, зокрема у сфері опрацювання природної мови (машинного перекладу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nida E. Principles of correspondence. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London : Routledge, 2012. P. 141–155.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice-Hall International, 1988. 402 p.
3. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London : Routledge, 1995. 353 p.
4. Зорівчак Р. Реалія і переклад: на матеріалі англomовних перекладів української прози : монографія. Львів : Вид-во ЛДУ, 1989. 216 с.
5. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London : Oxford University Press, 1965. 103 p.
6. Schleiermacher F. On the different methods of translating. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London : Routledge, 2012. P. 43–63.
7. Бялик В. Д. Основи теорії перекладу : навч. посіб. Чернівці, 2016. 375 с.
8. Засєкін С. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2012. 264 с.
9. Журавель Т.В., Хайдарі Н.І. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2015. № 19. Т. 2. С. 148–150.
10. Pratchett T. *Witches Abroad*. New York : HarperCollins e-books, 2009. 305 p.
11. Пратчетт Т. Відьми за кордоном / пер. з англ. О. Михельсона. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 368 с.
12. Новий українсько-англійський словник / Гороть Є.І., Гончарук С.В., Малімон Л.К., Рогач О.О. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 700 с.
13. Collins English Dictionary : website. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (Last accessed: 29.07.2024).
14. Merriam-Webster Dictionary : website. URL: <https://www.merriam-webster.com> (Last accessed: 29.07.2024).
15. Baker M. In *Other Words*. London : Routledge, 1992. 301 p.
16. Великий англо-український словник / Гороть Є.І., Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Вінниця : Нова книга ; Харків : Ранок, 2011. 1700 с.
17. Vinay J.P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English: a Methodology for Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1995. 353 p.
18. Kelly L. *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*. Oxford : Basil Blackwell, 1979. 282 p.
19. Fawcett P.D. *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 162 p.
20. Фразеологія. Горох : веб-сайт. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення: 29.07.2024).

ВПЛИВ МОВНИХ ТА ПОЗАМОВНИХ АСПЕКТІВ НА ПЕРЕКЛАД МУЛЬТСЕРІАЛУ “MONSTER HIGH” (2010–2015 РР.) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

IMPACT OF LINGUISTIC AND PARALINGUISTIC ASPECTS ON TRANSLATION OF THE “MONSTER HIGH” (2010–2015) ANIMATED SERIAL INTO UKRAINIAN

Плетенецька Ю.М.,

orcid.org/0000-0002-1417-4269

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету

Давидова М.О.,

orcid.org/0009-0005-9281-5075

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

Стаття присвячена практичному дослідженню особливостей кіноперекладу як виду аудіовізуального перекладу. Кінопереклад існує у двох формах: візуальній у вигляді субтитрів та слуховій у вигляді переозвучки, яка, своєю чергою, поділяється на озвучку / озвучення та дубляж / дублювання. Практичним матеріалом дослідження слугує мультсеріал “Monster High” (2010–2015 рр.), дубльований українською мовою.

Ззначається, що кінопереклад є особливим видом художнього перекладу, оскільки його задача справити естетичне враження оригінального кінотексту. Кінотекст є основною одиницею кіноперекладу, позаяк це власне і є об'єкт, що піддається перекладу. Кінотекст відрізняється від звичайного тексту тим, що перший є поєднанням кінематографічних характеристик з мовними. У кіноперекладі важливо відтворити всі лінгвістичні особливості кінотексту, серед яких є особливості розмовної культури героїв в цілому та окремих персонажів зокрема. Авдиторія визначає форму перекладу, який повинен відповідати її рецептивним здібностям. Труднощі, що виникають у перекладі, зумовлені здебільшого вживанням персонажами розмовної мови, яку часто складно відтворити адекватно.

У статті здійснено аналіз мовних та позамовних аспектів перекладу. Позамовні аспекти охоплюють такі принципи: принцип серійності, принцип плану кадрів, принцип відбору ліпсінк-відповідника за типом ротової порожнини персонажів, принцип статичності / динамічності сцен. До мовних аспектів належать принцип фонетичного синхронізму та перекладацькі деформації.

Дослідження виявило відносно домінування позамовних одиниць над мовними. Підсумовуючи, позамовний аспект (принципи серійності, плану кадрів, відбору ліпсінк-відповідника за типом ротової порожнини персонажів і статичності / динамічності сцен) відіграє неабияку роль в процесі перекладу кінопродукту.

Ключові слова: кінопереклад, трансформація, деформація, синхронізм, кадр, ротова порожнина.

This paper is concerned with a practical research of film translation features as of a kind of audiovisual translation. Film translation exists in two forms that are visual (implemented via subtitles) and auditory (implemented via revoicing that comprises voice-over and dubbing). The paper uses an animated serial “Monster High” (2010–2015) dubbed into Ukrainian as a practical research material.

Film translation is indicated to be a special kind of literary translation, whereas its aim is to transmit an esthetic impression of the original film text. A film text is the main unit of film translation as the former is the object to be translated. A film text differs from an ordinary one due to its nature combining cinematographic and linguistic features. In film translation it is essential to render all linguistic features of the film text that include spoken language culture of the film product overall and of a specific character in particular. Target audience defines the form of translation, so that it corresponds to its perception capabilities. Difficulties that occur during the process of translation are caused mostly by characters using spoken language that is often difficult to be equivalently translated.

In the paper, analysis of linguistic and paralinguistic aspects of translation was conducted. Paralinguistic criteria include such principles as principle of seriality, principle of camera shots, principle of rendering a lip-sync variant according to a character's oral cavity, and principle of static / dynamic scenes. The sector of linguistic criteria consists of principle of phonetic synchronization and translation deformations.

The research demonstrated a relative predominance of the paralinguistic units over the linguistic ones. To sum up, paralinguistic aspect (principles of seriality, camera shots, rendering a lip-sync variant according to a character's oral cavity, and static / dynamic scenes) plays a huge role in the process of translating a film product.

Key words: film translation, transformation, deformation, synchronization, camera shot, oral cavity.

Постановка проблеми. Переклад кінопродукції, зокрема художньої, є особливим видом кіноперекладу. Художній переклад – це «різновид літературної творчості, внаслідок якої твір, існу-

ючи в одній мові, «оживає» в іншій» [1, с. 717]. Через тісну взаємодію слова з мовою кіно, кінопереклад не ставить за мету відтворити мову і стиль автора кінотексту. Попри це, метою пере-

кладу художніх фільмів як і художніх текстів є відтворення естетичного ефекту оригінального продукту [2, с. 108].

Кінотекст – це особлива знакова система, в якій поєднуються мова кіно (наплив, ракурс, діафрагма, «повторні перебивки», правила чергування планів, композиційний синтаксис внутрішньокадрових складників, часове та смислове співвідношення речей і подій у кінострічці) і мова людей в кадрі [3, с. 481]. Мова людей в кадрі або ж просто текст кіноперекладу налічує певні особливості: 1) велику роль відіграє часова синхронізація, внаслідок чого потрібно скорочувати або розширювати репліку в перекладі (часовий синхронізм); 2) через необхідність миттєвого слухового сприйняття фільму глядачами текст повинен подаватися у простій і зрозумілій формі; 3) окрім змісту тексту варто зважати на супровідний елемент – відеоряд, який зумовлює відбір варіантів перекладу. Тобто під час перекладу треба обов'язково брати до уваги не тільки мовні, але і позамовні засоби вираження кінотексту [4, с. 71].

У цьому дослідженні ми спробуємо проаналізувати конкретні приклади відтворення мовних та позамовних аспектів кіноперекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 3-поміж останніх науковців, які досліджували кінопереклад варто згадати: А. Мельник (2015), А. Шарковську (2019), І. Струк, О. Полякову (2017), Х. Діаз-Сінтаса, Г. Андерман (2009), П. Рябову (2011). А. Мельник відносить кінопереклад або кінотеатральний переклад до аудіовізуального перекладу, оскільки тут відіграють важливу роль зоровий і слуховий канали, а сам переклад підпорядковується артикуляції мовців та зображенню [5, с. 111]. Аудіовізуальний переклад здійснюється двома способами. Першим є субтитрування, коли на екран додають текст зі збереженням оригінальної аудіодоріжки. Другий називають переозвученням, коли у якості перекладу накладають іншу голосову доріжку. Існують два види переозвучення: 1) озвучення / озвучка – накладання нової голосової доріжки на оригінальну; 2) дублювання / дубляж – заміна оригінальної аудіодоріжки новою. Дубляж вимагає не тільки дотримання часового синхронізму реплік, а й фонетичного (укладки тексту в рухи губ мовців, щоб створити враження, що вони говорять мовою перекладу) [6, с. 20–21].

А. Шарковська зауважує, що кінематографічний продукт як і будь-який художній твір вимагає відтворення кожного його лінгвістичного елементу, мовних особливостей героїв, їхньої манери мовлення і лексики [7]. І. Струк та

О. Полякова стверджують, що потрібно звертати увагу на психологічний портрет аудиторії, щоб перекласти кінотекст зрозумілою для неї мовою. Якщо це дитячий продукт, то персонажі повинні послуговуватися розмовною мовою [8, с. 171]. Але П. Рябова звертає увагу на те, що часом для адекватного перекладу ресурсів розмовної мови недостатньо [9, с. 51]. Незважаючи на розвідку, яка вже існує у сфері дубляжного кіноперекладу, тема взаємодії його особливих аспектів ще не є достатньо дослідженою.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний практичний аналіз українського перекладу анімаційного мультсеріалу “Monster High” (2010–2015 рр.) з метою з'ясування, який аспект (мовний чи позамовний) визначає функціонал кіноперекладу. В ході дослідження необхідно було виконати такі поставлені завдання: 1) оформити алгоритм аналізу тексту кіноперекладу у вимірі мовних і позамовних критеріїв; 2) здійснити аналіз підібраних прикладів мультсеріалу “Monster High” (2010–2015 рр.), спираючись на сформовані критерії; 3) співвіднести мовні та позамовні чинники в українському перекладі цього мультсеріалу.

Виклад основного матеріалу. Принципи перекладацького аналізу. Для того, щоб зрозуміти як мовний і позамовний виміри взаємодіють під час укладки під дубляж, варто скомпонувати список принципів. До невербальних складових аналізу відносять наступні [10, с. 104–105]:

1) принцип серійності – попереднє ознайомлення із сюжетом, категоризація персонажів на позитивних / нейтральних / негативних, перенесення цієї характеристики у мовлення персонажів у перекладі;

2) принцип плану кадрів – відбір варіантів перекладу залежно від позиції ротової порожнини персонажа в кадрі. Можна виділити наступні базові плани кадру: а) загальний план – розмір тіла персонажа менший або відповідає розмірам кадру; б) середній план – тіло персонажа видно від голови до колін / від голови до поясу / від голови до грудної клітки; в) крупний план – тіло персонажа видно від голови до шиї / на рівні обличчя, на рівні частини обличчя [11, с. 12–13];

3) принцип відбору ліпсінк-відповідника за типом ротової порожнини персонажів – чим наближенішою є ротова порожнина персонажа до людської, тим ретельніше треба підбирати слова для дотримання фонетичного синхронізму. Типи ротової порожнини класифікують наступним чином: а) персонаж-людина; б) персонаж-нелюдина, ротова порожнина якої анатомічно схожа

на ротову порожнину людини; в) персонаж-нелюдина, ротова порожнина якої анатомічно відрізняється від ротової порожнини людини;

4) принцип відбору ліпсінк-відповідника за принципом статичності / динамічності сцен – рухливість персонажів концентрує на собі увагу глядачів, завдяки чому фонетичною синхронізацією можна іноді знехтувати.

До мовних складових аналізу можна віднести наступні пункти:

I) фонетичний синхронізм / укладка [12, с. 305–307]:

а) (практично) повний фонетичний синхронізм характеризується (практично) повним збігом ключових фонем та ізохронізму (довжини реплік) і досягається за допомогою таких прийомів перекладу: 1) транскодування (транскрибування і транслітерація) омонімів та слів іншомовного походження; 2) дослівного перекладу; 3) трансформаційного перекладу.

б) частковий фонетичний синхронізм базується на (практично) повному збіганні ізохронізму та частковому збіганні ключових фонем, який зумовлюється використанням трансформацій, поданих нижче: 1) заміни: 1.1) лексичні заміни: антонімічний переклад, генералізація, компенсація, конкретизація, заміна наслідку причиною і навпаки; 1.2) синтаксичні заміни: заміна простого двоскладового речення простим односкладовим дієслівним / іменниковим, заміна простого речення складним, заміна членів речення, заміна форм слова, заміна частин мови; 2) вилучення: вилучення означення, вилучення додатка, вилучення обставини, вилучення вставного слова (конструкції); 3) перестановки; 4) додавання; 5) дослівний переклад.

в) нульовий фонетичний синхронізм спостерігається під час порушення ізохронізму, внаслідок чого не досягається фонетичний синхронізм. Таке допускається у середніх та дальніх кадрах і динамічних сценах через нечіткість в артикуляції губ.

II) перекладацькі деформації – метод перекладу, коли мовна одиниця оригіналу виходить в інше поле в мові перекладу, але адекватність смислу зберігається. Деформації не вважаються помилкою, оскільки вони «сприяють збереженню національної та стилістичної своєрідності оригіналу, розширенню виражальних можливостей цільової мови і культури» [13, с. 160].

А. Берман виділив такі перекладацькі деформації: а) раціоналізація – це зміна відношення речей на протилежне; б) уточнення – пояснення чогось прихованого; в) розширення – поєднання раціоналізації й уточнення; г) облагоро-

дження – це надання текстові «елегантності»; г) якісне збіднення – це втрата образу, вкладаемого автором. У такому випадку унеможливується утворення каламбурів через вибір між відтворенням форми і змісту [14, с. 109]; д) кількісне збіднення – менша кількість позначень певного явища, ніж в оригіналі; е) руйнування ритмів – деформація, коли в перекладі маркери опису і сюжету відрізняються від оригіналу; є) руйнування прихованої сітки значень – порушення прихованих зв'язків різних позначень; ж) руйнування мовних шаблонів – деформація, в наслідок якої переклад стає більш неоднорідним і непослідовним; з) руйнування розмовних мереж або їх екзотизація – стирання мовних особливостей, які неможливо передати мовою перекладу, або задля їхньої передачі використовуються мовні форми, які не притаманні сучасній мові перекладу; и) руйнування виразів та ідіом – відсутність виразів, специфічних для культури читачів оригінального тексту; і) стирання накладання мов – відсутність перенесення певних мовних реєстрів [15, с. 288–296].

Аналіз прикладів. *Deuce Gorgon: Hey, don't you have a cheer (1) to be getting ready for?*

Cleo De Nile: What's the point? If we don't get into Gloom Beach fear camp (2), none of this matters.

Deuce Gorgon: Ah, come on. You won't know till you know, you know (3)? So, stop worrying about it. Try to have some fun [16, 0:36–0:47].

Дьюс Горгон: Ей, а хіба ти не маєш готуватися до виступу (1)?

Клео де Ніл: А яка різниця? Якщо ми не потрапимо до табору на Глум Біч (2), то все дарма!

Дьюс Горгон: Ах, перестань! Ти не знаєш, поки не дізнаєшся, знаєш (3)? Тож годі нервуватись – ходімо розважатись [17, 0:34–0:45].

1) Спостерігаємо генералізацію, оскільки в оригіналі вказується, що це буде черлідінг. 2) Власна назва у дубляжі передана через транскрибування, а *fear camp* перетворився на звичайний табір – теж своєрідна генералізація. 3) *You know* як вставка-паразит перекладена дослівно. Оскільки Клео де Ніл і Дьюс Горгон мають людську ротову порожнину, то досить добре помітний частковий фонетичний синхронізм. План кадру – середній, сцена – динамічна.

Cleo De Nile: We can't let (1) my dad find out that I broke my ICoffin (2). It's just one more thing he'll use to compare me to my older sister (3) Nefera. Thank Ra (4), she's out of the country too (5) [18, 1:51–2:02].

Клео де Ніл: Не можна (1), щоб мій батько дізнався, що я розбила айтруну (2). Він знову почне

ставити мені в приклад мою сестру (3) *Неферу*. *Слава Ра* (4), *вона закордоном* (5) [19, 1:46–1:56].

1) Спостерігається синтаксична заміна члену речення, тобто особове речення стало безособовим. 2) Ця гра слів є посиланням на модель смартфонів *iPhone*, який у світі монстрів називається *ICoffin*. Перша частина була транскрибована, а друга – перекладена. 3) У цьому випадку складне речення перетворилося на просте зі зміною відтінку значення та певним облагородженням (“he’ll use to compare me to” відтворене як «батько ставитиме мені в приклад»). 4) Трансформований переклад, де «Thank Ra» у перекладі має форму «слава Ра». 5). У перекладі було вилучено сполучник «також». Сцена – динамічна, план кадру – середній. Говорить Клео – людська ротова порожнина. Фонетичний синхронізм – частковий.

Frankie Stein: Operetta’s (1) *gonna ride* (2) *a rockabilly opera* (3), *Venus* (4) *is gonna organize a cleanup of Gloom Beach* (5), *Robecca’s* (6) *gonna rocket jump* (7) *over Monster High* (8). *You see, every monster* (9) *I know has a plan for 2013, everyone except... me* [20, 1:33–1:48].

Френкі Штайн: Оперета (1) *напише* (2) *рокову оперу* (3), *Венера* (4) *організує прибирання Темного пляжу* (5), *а Робекка* (6) *спробує перестрибнути* (7) *через Школу монстрів* (8). *Бачите, усі* (9), *кого я знаю, мають план на 2013-ий, усі окрім... мене* [21, 1:33–1:47].

1) Ім’я є посиланням на вид музичної вистави в українській мові, тому перекладене без подвоєння літери «т». 2) Застосування конкретизованого перекладу виразу “is gonna ride”, який може мати кілька значень, як-от «написати» чи «успішно виступити». 3) Рокабілі – це одна з ранніх форм рок-н-ролу, який потім заклав основу для року. Така заміна мала на меті спростити розуміння аудиторії, позаяк рок є більш відомим поняттям, ніж рокабілі. 4) Ім’я було перекладено дослівно, тому *Venus* стала *Венерою*. 5) Помилка пов’язана з неуніфікацією понять, оскільки раніше *Gloom Beach* був перекладений транскрибуванням, а тут – безпосереднім відповідником. 6) Це ім’я є сумішшю префікса *robo-* та імені *Rebecca*, оскільки Робекка – робот, відтворене транскодуванням. 7) У перекладі *is gonna rocket jump* застосовується генералізація, тобто стрибок за допомогою своєрідного переносного ракетного комплексу перетворився на звичайний. 8) Тут власна назва *Monster High* була відтворена через дослівний переклад. 9) Це речення було перекладено з вилученням іменника, внаслідок чого складений підмет став простим. Плани кадрів – загальний і середній. У рухах губ Френкі Штайн

простежується частковий фонетичний синхронізм, який не є надто помітним через динамічність сцени.

Heath Burns: Hey, look! New Scaremester (1), *new kids* (2)!

Holt Hyde: I can’t wait (3) *for them to see the big surprise, yeah!*

Lagoona Blue, Frankie Stein, Clawdeen Wolf: Holt (4), *sh-h-h!*

Frankie Stein: Uh, he means surprise... test! Yeah, in clawculus (5) [22, 1:21–1:34].

Хім Бьорнз: Гей, гляньте! Новий жахоместр (1), *нові школярі* (2)!

Гольт Гайд: Не дочекаюсь (3), *коли вони побачать великий сюрприз, так!*

Лагуна Блакитна, Френкі Штайн, Клодін Вовк: Гольт (4), *тс-с-с!*

Френкі Штайн: Ем, він мав на увазі сюрприз-тест. Так, з математики (5) [23, 1:20–1:34].

1) Частинка *scare* стала префіксом *жахо-*, тобто гра слів збережена. 2) Застосування конкретизації. 3) Вилучення займенника *я*. 4) Ім’я перекладене транслітерацією, де літера *h* відтворюється літерою *г*, а після літери *л* додається *ь*. 5) *Clawculus* є каламбуром слів *claw* і *calculus* (обчислення). З метою розуміння назви предмету серед українських дітей *обчислення* генералізувалося в *математику* з якісним збідненням. Сцена – динамічна. План кадру – загальний. Всі персонажі мають ротову порожнину, подібну до людської. Простежується частковий фонетичний синхронізм.

Draculaura: That machine is so noisy and slow, and noisy! Why don’t you get (1) *yourself an ICoffin* (2)?

Robecca Steam: I like my old typewriter. It gets the job done (3).

Draculaura: Yeah, but you can’t download free games like this one [24, 0:28–0:41].

Дракулора: Ця машинка така шумна і повільна, і шумна! Чому ти не придбаєш (1) *собі айтрун* (2)?

Робекка Парова: Друкарська машинка теж чудово справляється (3).

Дракулора: Так, але ти не можеш завантажувати безкоштовні ігри, наприклад, ось цю [25, 0:27–0:40].

1) Використання конкретизації. 2) Множинність перекладів спостерігається під час відтворення лексеми *ICoffin*, зокрема траплялись переклади *айтруна* і *айтрун* як у цьому прикладі. 3) Заміна двох речень одним з певними вилученнями. У мовленні Дракулори в англійській мові відсутнє придикування приголосних і присутній

альвеолярний звук /г/ для імітації румунського акценту, що в дубляжі не було компенсовано. Сцена – динамічна, але в моментах говоріння є статичною, план кадрів – загальний і середній. Дракулора і Робекка – нелюди, у яких ротова порожнина схожа на людську. У Дракулори є ікла. У мовленні двох героїнь простежується частковий фонетичний синхронізм.

Висновки. Ретельний аналіз 63 одиниць прикладів, з яких 27 є мовними, а 36 – позамовними, дозволяє висновувати, що позамовний аспект у кіноперекладі може з невеликим відривом домі-

нувати над мовним, що і сприяє виокремленню кіноперекладу з-поміж інших видів перекладу. Такі результати зумовлені частотою персонажів-нелюдей із ротовою порожниною наближеною до людської (11 одиниць), динамічних сцен (5 одиниць) та сцен із загальним (4 одиниці) та середнім планами кадру (4 одиниці), які власне і визначили вигляд перекладу. Подібний аналіз можна розширювати, оскільки тема кіноперекладу зараз на стадії активного дослідження, завдяки чому це явище є і має бути інкорпороване в наукових дослідженнях на рівні з іншими видами перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
2. Плетенецька Ю. М. Малий синтаксис сучасного англомовного відеоряду та його відтворення українською мовою (на матеріалі художніх фільмів США) [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Юлія Миколаївна Плетенецька; наук. кер. А. Г. Гудманян; Нац. авіац. ун-т. Київ, 2013. 231 с.
3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А – Л. 608 с.
4. Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник : [наук.-практ. журнал]*. Одеса, 2017. № 9. Т. 3. С. 70–74.
5. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 110–112.
6. Diaz-Cintas J. Anderman G. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. *Basingstoke : Palgrave Macmillan*. 2009. 272 p.
7. Szarkowska A. The Power of Film Translation. *Translation Journal*, Apr. 2005. Web. 30. Nov. 2009. URL: <https://translationjournal.net/journal/32film.htm> (дата звернення: 08.08.2024)
8. Полякова О. В., Струк І. В. Розмовна природа анімаційних фільмів. *Сучасна філологія: актуальні питання та перспективи дослідження* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Університет Марії Кюрі-Склодовської. Люблін : Польща. 2017. С. 171–173.
9. Рябова П. Є. Перекладацький аналіз дитячого мовлення в американських комедіях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 16 (227). Ч. 1. 2011. С. 65–69.
10. Полякова О. В., Гастинщикова Л. О. Передперекладацький етап у дубляжі англомовних анімаційних фільмів українською. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка. Київ : Аграр Медіа Груп, 2013. С. 103–109.
11. Thompson R., Bowen C. J. *Grammar of the Shot*. SECOND EDITION. 232 p.
12. Полякова О. В. Стратегія добору ліпсінк-відповідників за принципом фонетичного синхронізму у дубляжі англомовних анімаційних фільмів українською. *Наукові записки. Серія : «Філологічна»*. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». 2013. Вип. 45. С. 305–307.
13. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
14. Бережна М. В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг'я циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 – перекладознавство / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 2008. 200 с.
15. Berman A. Translation and the Trials of the Foreign. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 2000. P. 284–297.
16. Varsity Boos | Volume 2 | Monster High. 3:30 URL: https://www.youtube.com/watch?v=kyI21887YrI&list=PL21D1B7708B2669FD&index=5&ab_channel=MonsterHigh
17. Monster High™ – Невиправданні сподівання. 3:21. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Bik51YrXy7w&ab_channel=MonsterHighUkraine
18. Miss Information | Volume 2 | Monster High. 3:31. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qI_Xvk-zBUts&list=PL21D1B7708B2669FD&index=19&ab_channel=MonsterHigh
19. Monster High™ – Міс жакінформація. 3:21. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sm4CHFelIND4&list=PLU1Lplg4kKOqHJmWJFj2nG_Cgwn8mE6yV&index=19
20. Boo Year's Eve | Volume 3 | Monster High. 2:38. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RyXzwFCfBSg&list=PLE0DC9A8A05837A30&index=26&ab_channel=MonsterHigh

21. Monster High™ – Канун страшного року. 2:36. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kVQ20I02jpw&list=PLU1Lplg4kKOqL4S3uzB9KYRLK_r6N7jJ&index=15
22. We Are Monster High | Volume 4 | Monster High. 2:40. URL: https://www.youtube.com/watch?v=1nF8kHS-WhA&list=PLIsR9TmiBZZ8K2m4gVB0VCCxN911lhKJs&index=19&ab_channel=MonsterHigh
23. Monster High™ – Ми – це Monster High. 2:29. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5zt3q6HQMMs&t=83s&ab_channel=MonsterHighUkraine
24. Angry Ghouls | Volume 3 | Monster High. 2:31. URL: https://www.youtube.com/watch?v=xM_cN33IVDo&list=PLE0DC9A8A05837A30&index=45&ab_channel=MonsterHigh
25. Monster High™ – Сердиті дівчата. 2:30. URL: https://www.youtube.com/watch?v=i4mnHVkw1Ts&list=PLU1Lplg4kKOqL4S3uzB9KYRLK_r6N7jJ&index=10

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИХІДНОГО ТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АВТОРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛІЙСЬКИХ ЛІМЕРИКІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

LINGUOSTYLISTIC ANALYSIS OF THE SOURCE TEXT AS A MEANS OF ACHIEVING ADEQUACY IN TRANSLATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE AUTHOR'S TRANSLATIONS OF ENGLISH LIMERICKS INTO UKRAINIAN)

Тихенко В.В.,

orcid.org/0009-0005-3113-0638

аспірантка

*Інституту мовознавства імені О.О. Потебні**Національної академії наук України,**викладач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті зосереджено увагу на сутності лінгвостилістичного аналізу оригінальних текстів, необхідному для здійснення адекватного перекладу англійських лімериків українською мовою. Досліджено поняття «лінгвостилістичний аналіз» і «адекватний переклад», розглянуто лінгвостилістичні особливості лімериків, виділено їх інваріантні та варіативні елементи, наведено приклади авторських перекладів абсурдних поезій українською мовою, проведено порівняльний аналіз вихідних і цільових текстів. З поширенням англійської мови як міжнародної переклад англійськомовних художніх творів не втрачає актуальності, а переклад творів обраного жанру потребує їх ретельного лінгвостилістичного аналізу задля збереження поетичної форми та відтворення задуму автора. Визначено специфічні особливості лімериків на різних мовних рівнях: графічному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексико-семантичному. Виявлено, що капіталізація є інваріантним елементом графічного рівня й повинна бути збережена в перекладі. Інші досліджені в статті характеристики лімериків є варіативними й потребують адаптації до особливостей української мови. Фонетичний рівень представлений насамперед звуковими ефектами (алітерація, елізія), які відіграють певну роль у створенні настрою твору. Морфологічного рівня стосуються конструкції, що є характерними для англійської мови. Синтаксичний рівень визначає структуру речення і зв'язки між його складовими. Лексико-семантичний рівень охоплює стилістичні прийоми, зокрема епітети й антитези, які важливо відтворювати в перекладі для збереження авторської ідеї. Враховано різні стратегії для досягнення належної адекватності перекладу. Висновки статті наголошують на необхідності здійснення лінгвостилістичного аналізу першотвору на всіх мовних рівнях для збереження його форми й змісту в перекладі.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз, адекватний переклад, абсурдна поезія, лімерики, інваріантні особливості, варіативні особливості.

The article deals with linguostylistic analysis of source texts as a means of achieving adequate translation of English limericks into Ukrainian. It examines the concepts of «linguostylistic analysis» and «adequate translation», investigates the linguostylistic features of original limericks, identifies their invariant and variable elements, provides examples of the author's translations of absurd poetry, conducts a comparative analysis of source and target texts. With the extension of English as a global language, translating English literary works is increasingly relevant. Translation requires careful linguostylistic analysis to preserve (in case of limericks) poetic form and the author's intent. The author identifies specific features of limericks at various levels: graphic, phonetic, morphological, syntactic and lexico-semantic. It has been found that capitalization is an invariant element at the graphic level and should be preserved in translation. Other characteristics of limericks studied in the article are variable and require adaptation to the peculiarities of the Ukrainian language. The phonetic level is represented by sound effects (alliteration, elision). The morphological level is analyzed in terms of specific constructions typical of the English language. The syntactic level defines sentence structure and the connection between its components. The lexico-semantic level includes stylistic devices, such as epithets and antitheses, which are crucial to reproduce in translation the author's idea. The author demonstrates various strategies of achieving an adequate translation. The conclusions of the article emphasize the necessity of applying linguostylistic analysis at all language levels to preserve both form and content of the original text in translation.

Key words: linguostylistic analysis, adequate translation, absurd poetry, limericks, invariant peculiarities, variable peculiarities.

Постановка проблеми. Сьогодні, у час суспільних змін, глобалізації та поширення англійської як міжнародної мови, переклад англійськомовних художніх творів українською мовою не втрачає актуальності. Серед багатьох форм відображення дійсності особливе місце посідає поетична, тож перекладач повинен створити новий

поетичний текст, що відповідатиме основним концептам та естетиці оригіналу, використовуючи інші віршовані форми. Абсурдна поезія, у свою чергу, вирізняється унікальними жанровими характеристиками, що значно ускладнює процес перекладу, навіть у порівнянні з іншими поетичними жанрами. Для здійснення адекватного пере-

кладу лімериків перекладач повинен проаналізувати одиниці, що належать до різних рівнів мовної структури віршів, дослідити їхню роль і глибинне значення, та відобразити це у текстах-перекладах. Саме тому застосування лінгвостилістичного аналізу має стати першим кроком у процесі відтворення текстів обраного жанру в перекладі. Питанням лінгвостилістичного аналізу й адекватності перекладу художніх творів присвячено чимало праць, однак наразі бракує цілісного підходу до лінгвостилістичного аналізу поетичних текстів, і врахування результатів такого аналізу з метою здійснення адекватного перекладу.

Актуальність дослідження пов'язана з важливістю комплексного лінгвостилістичного аналізу англійських лімериків, визначення відповідних інваріантних і варіативних елементів для здійснення адекватного перекладу українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Е. Бенвеніст у праці «Проблеми загальної лінгвістики» (1966 р.) визначив рівні лінгвістичного аналізу, а також поняття «форма» і «значення», які, на думку вченого, є релевантними в плані функціонування мови [1]. Поняття лінгвістичного аналізу досліджували І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ, І. Ощипко. Основні етапи лінгвістичного аналізу художнього тексту описали М. Крупа [2], Т. Єщенко [2], І. Кочан [4]. Схему сучасного лінгвістичного аналізу іншомовного тексту запропонувала Т. Яблонська.

О. Линтвар, Л. Павліченко [5] досліджували сутність лінгвостилістичного аналізу як методу дослідження художнього твору. О. Шапошник обґрунтувала доцільність застосування лінгвостилістичного аналізу в перекладознавчому дослідженні [6].

Проблемами адекватності перекладу займалися В. Балахтар, К. Балахтар [7], М. Альошина, Т. Козак [8].

Мета дослідження – визначення особливостей лінгвостилістичного аналізу та обґрунтування необхідності його здійснення для досягнення адекватності перекладу англійських лімериків українською мовою.

Завдання:

- систематизувати інформацію щодо понять «лінгвостилістичний аналіз» і «адекватний переклад»;
- розглянути лінгвостилістичні особливості англійських лімериків;
- виділити інваріантні та варіативні елементи абсурдної поезії;
- здійснити порівняльний аналіз оригінальних і перекладних текстів-зразків абсурдної поезії.

Матеріалом для дослідження слугували тексти англійських лімериків Е. Ліра [9] та авторські переклади українською мовою [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з головних завдань перекладача – створити адекватний переклад. В. Балахтар трактує термін «адекватність», як співвідношення вихідного та кінцевого текстів, за якого враховується мета перекладу. Переклад тексту можна вважати адекватним, якщо хоча б одна з двох умов збережена: правильно перекладені усі терміни та їх сполучення; переклад є зрозумілим для спеціаліста, що не має до перекладача жодних запитань чи зауважень [7]. Т. Козак констатує, що адекватний переклад – це відтворення єдності форми та змісту оригіналу засобами іншої мови, який враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому ніяких норм, є точним і не містить певних неприпустимих перекозень [8, с. 56].

Закономірно, що перекладач, перш за все, повинен правильно визначити задум автора, а потім відтворити його в цільовому тексті. Однак головна ідея твору не завжди лежить на поверхні, вона часто криється в деталях. Автор може закладати додаткові відтінки значно глибше, використовуючи засоби різних мовних рівнів – від навмисного повтору певних звуків до використання стилістичних прийомів. До труднощів аналізу та перекладу абсурдної поезії також додається різноманітність засобів передавання гумору (гіпербола, мейозис тощо). М. Крупа зазначає: «Правильність визначення художньої ідеї підтверджується аналізом мовних засобів усіх рівнів: лексичного складу художнього тексту, граматичних форм та тропів, а також метра, ритму, рими...» [2, с. 25]. О. Шапошник зауважує, що лексичні одиниці мають властивість змінювати значення в різних контекстах, тому для здійснення адекватного перекладу необхідно залучати лінгвостилістичний аналіз. Він дозволяє дослідити варіативність одиниць різних мовних рівнів і визначити їхні ролі та функції у формуванні ідейно-тематичного змісту тексту [6, с. 2].

Е. Бенвеніст використовує поняття «рівень» для визначення процедури аналізу, мета якого полягає у сегментації тексту на менші відрізки та виділенні окремих елементів [1, с. 101]. Виявляється доцільним розділити текст на умовні сегменти, дослідити окремо кожен із них і об'єднати в одну цілісну картину.

І. Кочан пропонує лінгвістичний аналіз художнього тексту на фонографічному, морфологічному, синтаксичному, лексичному рівнях, адже «мовні одиниці всіх рівнів перебувають у тісному

зв'язку і взаємодії, творять детерміновану автором внутрішню композиційно-смыслову єдність» [4, с. 46]. Схожу схему аналізу наводить Т. Щенко: фонетичний, графічний, морфемний, словотвірний рівні [3, с. 50].

Лінгвістичний аналіз є частиною лінгвостилістичного. Л. Павліченко визначає *лінгвостилістичний аналіз* як «вивчення мови художнього твору на всіх рівнях існування тексту, визначення їх ролі в розкритті змісту тексту», наголошуючи на тому, що необхідно дослідити не лише мовні засоби усіх рівнів, але й загальну художню ідею твору [5, с. 53]. Застосування лінгвостилістичного аналізу дозволяє визначити доцільність використання в текстах-перекладах тих чи тих елементів.

Тож здійснюючи комплексний лінгвостилістичний аналіз лімериків, ми розглянули одиниці всіх мовних рівнів, від нижчого до вищого – графічну, фонетичну, морфологічну, синтаксичну, лексико-семантичну організацію тексту.

Виявлено, зокрема, що істотне значення має *графічний рівень* аналізу віршів-нісенітниць. Серед особливостей абсурдної поезії на цьому рівні виділимо *капіталізацію*, адже кожен рядок починається з великої літери, незважаючи на те, чи це початок нового речення, чи продовження попереднього. Це надає лімерикам незвичайності, своєрідної урочистості, можливо, навіть готує читача до несподіваного розвитку подій, що є притаманним віршам-нісенітницям: «*There was a young lady of Spain / Who said: "Let us do it again, / Again and again, / Again and again, / And again, and again, and again"*». У перекладі цього вірша українською мовою застосовано аналогічний прийом: «*Юна леді жила в Гондурасі. / Кавалеру сказала: "Ще раз! / І ще і ще, / І ще і ще, / І ще раз, і ще раз, і ще раз"*». Капіталізація спостерігається у кожному оригінальному лімеріку, тому слід віднести її до інваріантних особливостей абсурдної поезії.

Важливою складовою в плані перекладу лімериків є особливість їх відтворення на *фонетичному рівні*. За допомогою фонетичних засобів можна виразити мову, посилити емоційний ефект, виділити цікаві моменти, стосовні візуального та слухового сприйняття.

Частим явищем у віршах-нісенітницях є *елізія*: «*A Turk named Abdullah Ben Barum / Had sixty five wives in his harem. / When his favorite horse died, / "Mighty Allah", – he cried, – / "Take a few of my wives, I can spare'em"*». В останньому рядку автор використовує елізію (*spare'em*) з метою збереження метричного розміру вірша. Два самотійних слова, тобто *spare* і *them*, що в сумі скла-

дають три склади, зливаються в одне двоскладове слово. Таким чином автор дотримується загальноприйнятого розміру лімерика.

Складність перекладу в цьому випадку полягає в тому, що в українській мові таке явище майже відсутнє. Первісно короткі слова англійської мови стають ще коротшими, отже кількість складів – досить нерівнозначна. У перекладі потрібно було уникнути скорочення складів шляхом заміни слів синонімічними: «*Знатний турок на ймення Бурем / Мав у себе розкішний гарем. / А як кінь мертвим впав, / "О, Аллах! – закричав, – / За коня я віддав би гарем"*». Звісно, що елізію відносимо до варіативних елементів віршів-нісенітниць.

При перекладі абсурдних поезій варто звертати увагу на *алітерацію*: «*There once were three owls in a wood, / Who always sang hymns, when they could. / What the words were about / One could never make out, / But one felt it was doing him good*».

Розглядаючи цей лімерик, ми спостерігаємо яскравий приклад уживання алітерації, а саме повтор приголосних *w* і *v*. За допомогою такого прийому автору вдається увиразнити звукову картину вірша, а також тримати читача в стані очікування. Відомо, що звуки [w] і [v] мають особливе значення в мові, асоціюються зі швидкістю, напруженістю, вибуховістю, невідомістю. Якщо простежити частотність повтору цих звуків в лімеріку, стає помітним, що весь вірш звучить напружено, тому що звуки [w] і [v] використовуються рівномірно в усьому тексті, хоча в останніх двох рядках ми відчуваємо спад.

Алітерація належить до варіативних особливостей абсурдної поезії. Разом з тим, відтворення звукового ефекту вірша шляхом використання алітерації у цільовому тексті забезпечує дотримання основної ідеї автора оригіналу, а отже, створення відповідного перекладного тексту: «*Три сови проживало у лісі. / І співали завжди свою пісню. / Хоч я не розібрав, / Про що були слова, / Все одно був щасливий опісля*». Звук [v] підсилює динаміку у цільовому тексті українською мовою.

Серед варіативних особливостей лімериків на *морфологічному рівні* виділяємо переважне використання *однокореневих слів*, що складаються з одного, двох чи трьох складів. Також у текстах трапляється чимало випадків уживання *дієслів пасивного стану*, наприклад: «*A bather whose clothing was strewed / By breezes that left her quite nude, / Saw a man come along, / And, unless I am wrong, / You expected this line to be lewd*».

У перекладі українською мовою форми пасивного стану нерідко передаються за допомогою дієслів активного стану, а також номінально,

що знайшло відображення і у наших перекладах: «*В купальниці сталась біда – / Весь одяг забрала вода. / Чоловік там проходив, / І признайтесь ви, годі, – / Непристойне вже стали гадать*». Це пояснюється тим, що реалізація пасивних форм більшою мірою властива англійській мові, ніж українській. Тому і в перекладі лімерика слід удаватися до відповідних трансформацій.

Важливим аспектом нашого дослідження є *синтаксичний*. Створення адекватного перекладу залежить також від належного розуміння структури речення, способів та засобів зв'язку між його компонентами. Перекладач повинен враховувати відповідні особливості мови, з якої здійснюється переклад, і мови, якою він перекладає текст.

Використання *складних речень* із різними типами підрядності є досить поширеним у лімериках. Здебільшого це підрядні означальні речення: «*There was an old man, who when little, / Fell casually into a kettle*». Українською мовою ці рядки перекладено пояснювальним реченням, що має зберегти сенс вірша і, разом із тим, дозволяє дотриматися віршового розміру і ритму, тож опорним словом у першому рядку виступає дієслівна форма «розказав»: «*Нам старий чоловік розказав, / Як маленьким у чайник упав*».

Часто використовуються і підрядні обставинні речення різних типів:

- мети («*But to make it more nice, / He inserted some mice*»);
- результату («*But growing too stout, / He could never get out, / So he passed all his life in a kettle*»);
- часу («*When his favorite horse died, / “Mighty Allah”, – he cried*»);
- умови («*If you kiss me, of course, / You will have to use force*»);
- причини («*To one who asked: “Why?” / This Turk made reply: / “To drink is forbidden, you loon”*»).

Здебільшого такі речення перекладаються аналогічними підрядними реченнями:

- мети («*Кращий смак аби мати, / Ще й мишею додавати*»);
- результату («*Та був надто товстим, / Звідти щоб вилізти, / Так у чайнику вік доживав*»);
- часу («*А як кінь мертвий впав, “О, Аллах!, – закричав”*»);
- причини («*На питання: “Чому?” / Відповідь: “А тому, / Що пить віскі Коран не велів”*»).

І. Кочан зауважує, що лексико-семантичний рівень є наступним за складністю мовної ієрархії після графічного, фонетичного та морфологічного. У межах цього рівня в текстах аналізують використання паронімів, маркованих слів, профе-

сійної лексики, діалектизмів тощо [4, с. 194–234]. О. Шапошник також наводить приклади мовностилістичних одиниць, які мають стати матеріалом лінгвостилістичного аналізу на цьому рівні: архаїзми, історизми, діалектизми, професіоналізми, терміни, тропи та ін. [6, с. 2].

Лімерики вирізняються багатством лексичних засобів. У них знаходимо численні приклади використання стилістичних прийомів (гіперболи, епітети), лексику різноманітних видів (у тому числі застарілі слова, терміни, конфесійну лексику).

Розгляньмо приклад використання в абсурдній поезії *enimemis*: «*Limerick packs laughs anatomical / Into space that is quite economical. / But the good ones I’ve seen / So seldom are clean, / And the clean ones so seldom are comical*».

Звернімо увагу на те, що епітети, використані в перекладі українською мовою, є близькими за значенням до вжитих у вихідному тексті, тому оригінальний сенс змісту зберігається: «Лімерики – незвичайні діти / У доволі банальному світі. / Але дійсно достойні – / Дуже рідко пристойні. / Від пристойних – хіба що хропіти». У наведеному вірші епітети, до того ж, формують *антитезу*: *anatomical – economical; good ones seldom are clean – clean ones seldom are comical; – лімерики достойні і рідко пристойні; незвичайні – (світ) банальний*.

І хоча антитези й епітети є варіативними елементами лімериків, і, відповідно, можуть бути замінені в цільовому тексті, відтворення цих тропів у перекладі допомагає зберегти задум автора та досягти адекватності перекладу.

Висновки. Здійснення адекватного перекладу – основне завдання перекладача, яке полягає в дотриманні єдності форми та змісту оригіналу засобами іншої мови.

Для досягнення адекватності необхідно враховувати особливості всіх рівнів мовної системи. За допомогою лінгвостилістичного аналізу вихідних текстів визначено основні моменти, стосовні відтворення англійських лімериків в (авторському) перекладі українською мовою на графічному, фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному рівнях.

Розгляд лінгвостилістичних особливостей віршів-нісенітниць на графічному рівні дозволив виділити інваріантний елемент, який залишається незмінним в усіх зразках абсурдної поезії – капіталізацію першого слова в кожному рядку. Решту особливостей віднесено до числа варіативних елементів: на фонетичному рівні це використання елізії й алітерації, на морфологічному – дієслів пасивного стану, переважання простих слів

(від одного до трьох складів); на синтаксичному – фігур (гіпербола, мейозис, антитеза, епітети). Ці складних речень із різними типами підрядності; особливості враховано в цільових текстах українською мовою.
на лексико-семантичному – тропів і стилістичних

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Benveniste E. Problems in general linguistics / translated by Mary Elizabeth Meek. Coral Gables, Fla. : University of Miami Press, 1971. 317 p.
2. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.
3. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Знання, 2008. 423 с.
5. Павліченко Л. В. Лінгвостилістичний аналіз та його місце серед методів дослідження художнього твору. *Молодий вчений*. 2022. № 4.1 (104.1). С. 52–55.
6. Шапошник О. М. Лінгвостилістичний метод аналізу в перекладознавчому дослідженні. URL: <http://surl.li/fbarf> (дата звернення: 06.08.2024).
7. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>, 2011 (дата звернення: 26.07.2024).
8. Козак Т. Б. Адекватність та еквівалентність перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 25. С. 56–57.
9. Lear E. A Book of Nonsense. URL: <https://www.nonsenselit.org/Lear/BoN/index.html> (дата звернення: 06.08.2024).
10. Тихенко В. В. Переклади англійських лімериків українською мовою. *Мова та історія*. Київ : ПП Жовтий О. О., 2014. № 344. С. 7–11.

CULTURAL ASPECT OF TRANSLATING POLITICAL TEXTS

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Tokarchuk V.A.,

*orcid.org/0000-0003-2993-4205**Ph.D. in Philology,**Senior Lecturer at the Department of English Philology
and Methods of Teaching English**The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*

This paper deals with the issues related to the translation of culture-specific units in political texts. Translation of such units can pose problems as it involves understanding messages encoded deeply in the culture of the social community. The translator of a political text should maintain balance between equivalence and adequacy in order to produce a smooth, comprehensible translation which preserves the same messages as the original text carries. Equivalence is commonly understood as the degree of semantic similarity between the source text (ST) and the target text (TT). This degree can vary with regard to the conceptual and structural differences between the source language (SL) and the target language (TL): the bigger the differences are the lower the equivalence level generally is. In case of insurmountable differences, the translator should sacrifice equivalence in favour of adequacy, or appropriateness of translation. This presupposes adapting the translation to the needs of the target audience, its value system, and background knowledge, if possible. Culture-specific units frequently encode values, beliefs, cultural norms of a social group which are hidden from other groups. Such units represent what is known as a visible part of the «cultural iceberg». To produce an adequate translation, a translator should have a clear understanding of the messages hidden «below the water surface». This understanding is commonly followed by the choice of a translation technique which could best cover the message in the TL. The paper follows the classification of the translation techniques which includes omission, expansion, using an exoticism, updating, creation, using a situational equivalent. The choice of a technique is determined by the character of a culture-specific unit and translator's competence.

Key words: translation equivalence, translation adequacy, a political text, adaptation, culture, cultural translation, translation techniques.

У цій статті розглядаються питання, пов'язані з особливостями перекладу культурно-специфічних одиниць у політичних текстах. Переклад таких одиниць може бути проблемним завданням, оскільки передбачає розуміння інформації, закодованої глибоко в культурі соціальної спільноти. Перекладач політичного тексту повинен зберігати баланс між еквівалентністю й адекватністю для створення зрозумілого перекладу, котрий зберігає ті самі ідеї, які передає текст оригіналу. Під еквівалентністю зазвичай розуміють ступінь семантичної схожості між текстом оригіналу (ТО) і текстом перекладу (ТП). Цей ступінь може варіюватися залежно від поняттєвих і структурних відмінностей між мовою оригіналу (МО) і мовою перекладу (МП): чим більшими є ці відмінності, тим зазвичай меншим є ступінь еквівалентності. У випадку, коли ці відмінності стають нездоланими, перекладач має поступитися еквівалентністю на користь адекватності, або доречності перекладу. Такий поступ передбачає адаптацію перекладу до потреб, цінностей, фонових знань цільової аудиторії, якщо в цьому є необхідність. У культурно-специфічних одиницях часто закодовані цінності, вірування, культурні норми соціальної групи, що приховані від інших груп. Такі одиниці репрезентують так звану видиму частину «культурного айсбергу». Для створення адекватного перекладу перекладачеві слід мати чітке розуміння інформації, прихованої «під поверхню води». За таким розумінням зазвичай слідує вибір перекладацького прийому, здатного найкраще передати інформацію МП. У статті ми послугуємося класифікацією перекладацьких прийомів, до якої зараховують випущення, розширення, використання екзотизмів, оновлення, креацію, використання ситуативного еквіваленту. Вибір прийому визначається особливостями культурно-специфічної одиниці та рівнем компетентності перекладача.

Ключові слова: еквівалентність перекладу, адекватність перекладу, політичний текст, адаптація, культура, культурний переклад, перекладацькі прийоми.

Establishing the problem. In recent years there has been an intense increase of interest in the analysis of political texts caused by the growth of their manipulative power on the citizens of the states and global society. Translation theory pays attention to those aspects of political texts which pose problems in the adequate transition from the source text (ST) to the target text (TT). Translators serve as agents who are supposed to faithfully do their work as mediators in the situations of translating political texts [1, p. 141].

The realization of this task can be inhibited by numerous factors, cultural differences between the ST and the TT being one of the most significant. According to E. Nida [2, p. 13], «before establishing a general theory of translating, it will be necessary to have a generally acceptable theory of culture, and such is much more difficult than setting up a standard theory of language». Ignoring the cultural aspect of translation will definitely reduce its adequacy and, therefore, requires special consideration from translators.

The paper **aims** to analyze the techniques used in the translation of culture-specific units of the political texts. This analysis employs the concepts of translation equivalence and adequacy, culture and an «iceberg model» of it. The article also provides general characteristics of the political text as a specific text type. The techniques of translating culture-specific units are exemplified by the fragments of the authentic political texts and their translation counterparts.

Previous research. The study employs the theoretical legacy of the scholars researching translation equivalence and adequacy [3; 4; 5], specifics of translating political discourse [6; 1], and most importantly, cultural aspects of translating process [7; 8; 9].

Major issues. Current historical period is characterized by the intensification of relations between nations and states and by eliminating cultural and language barriers. Supranational entities are regularly appearing on the international political arena. Such a globalized world can exist on condition that there is effective communication between political actors belonging to different cultural and language worlds. One such means to ensure this communication is the translation of the texts (both oral and written) belonging to the political discourse. Centuries long tradition of translation shows that «translation is neither just an act or an instance of translation nor just a product but a complex activity during which the translator transmits cultural and ideological messages as well» [6, p. 160]. Translation is regarded as a creative activity enriching the ST with new ideological and cultural features. According to S. Bassnett [7], we should consider translation not only as a type of linguistic activity but also as a kind of communication within and among cultures.

Translation of political texts, which this paper focuses on, should adapt general principles and methods of translation theory to the texts utilized in the sphere of political communication. Further in this article we analyze such major concepts of translation theory as equivalence and adequacy, provide arguments in favor of choosing adequacy over equivalence in the situations when it is impossible to adhere to both, characterize a political text as a specific object of translation, explain the importance of considering a cultural aspect of translation, and outline the ways to resolve translation problems related to cultural differences underlying the ST and the TT.

Translation as a transfer from the ST to the TT presupposes the change of a form. As for the meaning of a transmitted message, theoretically it should remain unchanged. The practical realization of this principle, though, poses problems due to the lack of absolute coincidences between the languages and conceptual

systems they represent. The concept employed by scholars when it comes to comparing the semantics of the ST and TT is translation equivalence.

Equivalence is considered to be a central concept in translation theory. Scholars are divided in terms of defining equivalence and developing the typology of its kinds. A great number of translation theorists propose to define equivalence as a relationship between the ST and the TT encoded in the degree of similarity between them [5]. As W. Koller argues (see [3, p. 99]), equivalence is typically established on the assumption that the ST and the TT refer to the same object(s) in the experiential world – this is called referential or denotative experience. The typology of translation equivalence also includes such types as connotative, text-normative, pragmatic, dynamic, formal, textual and functional equivalence [3, p. 97] the analysis of which goes far beyond the objectives of this paper. The classification of equivalence types which we consider worth mentioning is the one proposed by E. Nida [10, p. 193–200; see also 6, p. 173] who distinguishes between formal and dynamic equivalence. By formal equivalence he means correspondence between the ST and the TT in both form and content; the TL item should be the closest equivalent of a SL word or phrase. Dynamic equivalence is opposed to formal equivalence and means that the translator attempts to render the ST meaning in such a way so that it would produce the same impact on the TL audience as the original would produce on the SL audience.

This research joins the scholars who regard equivalence as a concept which shows the degree of semantic proximity between ST and TT. This degree is determined not only by the translator's ability to find the closest possible word, phrase, or a sentence, but also by the specifics of the ST itself [5]: some text types/genres allow for achieving a higher degree of proximity in translation than the others. When the translator finds it difficult or impossible to produce a translation with a high degree of proximity (formal equivalence in E. Nida's typology) he seeks ways to produce a translation that would make the same effect on the target audience (dynamic equivalence in E. Nida's typology). The latter overlaps with what is known as adequacy in translation theory.

K. Reiss [4, p. 301] explains **adequacy** as appropriateness which is nothing in itself – it can be seen in relation to other actions. The scholar understands adequacy as a relation between means and purpose and considers it to be process-oriented. K. Reiss and H. Vermeer [5, p. 127–128] in their skopos theory consider the translation to be adequate if the translator's decisions are consistently in line with the translation purpose. Thus, equivalence as the relationship

between the ST and the TT is a particular kind of adequacy, that is adequacy on condition that the purpose (skopos) requires the ST and the TT to achieve the same communicative function. The concepts of equivalence and adequacy are applied to the translation of any kind of text, a political text in particular.

K. Sárosi-Márdirosz describes a **political text** as characterized by persuasion, reasoning, deceit or even hustling. Persuasion aims to convince the reader/hearer to agree with the author's ideas. First, the author attempts to attract the reader/hearer's attention to the problem put forth; then they try to convince the audience that they are competent enough to solve the problem. Persuasive texts tend to use both logical and emotional appeals often publicly accompanied by the appropriate body language. Such texts also require clear logical argumentation. The latter can be used not only by people related to politics but also by academics, media and ordinary citizens in everyday communication. A specific feature of political argumentation is that it relies on evidence (facts, statistics, official reports, etc.). If argumentation does not persuade the reader/hearer, then deceit, misguidance, and hustling can follow. The speaker can present false information, make promises they cannot keep [6, p. 165].

The translator cannot analyze political words in isolation but should take into account the context: the whole phrase, clause, sentence, or even the entire text. The pragmatic value of the political language is «heavier» than that of common language; political language contains a considerable number of performative words, or those constituting new reality [6, p. 168].

A specific political text occupies a particular place in the whole political system, all the constituents of which are strongly related. These relations, or intra-textual coherence, is ensured by the use of specific political vocabulary and some commonly used transition elements, e.g., *regarding, breaking a contract, furthermore*, etc. Political texts frequently contain long over-complicated and unclear phrases which contradicts the idea of logical argumentation of political texts. This is generally caused by the lack of competence of the authors of the texts. The translator needs to utilize specialized language and to be careful not to change the content of the ST, no matter what logical flaws (s)he finds in it. Political translation employs a considerable number of specialized collocations [6, p. 169]. Some political documents can be highly formalized, and the translator's task lies in transferring all the features of the ST into the TT, at the same time preserving the smoothness of it.

One of the aspects of political texts which can pose problems in translation is a cultural aspect. **Culture** is an inseparable unique part of a nation's worldview. The term «culture» can be used in a variety of meanings. D. Katan [8, p. 26] proposes to define culture as a shared «model of the world», a hierarchical system of congruent and interrelated beliefs, values and strategies which can guide action and interaction, depending on cognitive context. The levels of culture can be represented by the anthropological iceberg model, the 'Triad of Culture'. The concept of the cultural iceberg was proposed in 1976 by Edward T. Hall [11] who understood culture as analogous to an iceberg 10% of which is above the water surface and is therefore visible and the rest 90% is hidden below the surface. The model (see Fig. 1) illustrates how much of culture is invisible, intangible. It also demonstrates that values and beliefs are deeply set in our subconscious mind [12, p. 70].

Understanding the concept of the cultural iceberg affects the translation process as it provides the translator with an idea of different levels of accessibility to different levels of the message aimed for translation. Translation theorists are more concerned with the hidden levels of the message while translation practitioners are more focused on the surface levels. According to D. Katan, different levels of the cultural iceberg can be understood as different systems of frames, with each requiring a different approach in translation. When dealing with cultural frames «above the water», the focus of the translator is usually on the visible text. The task of the translator is

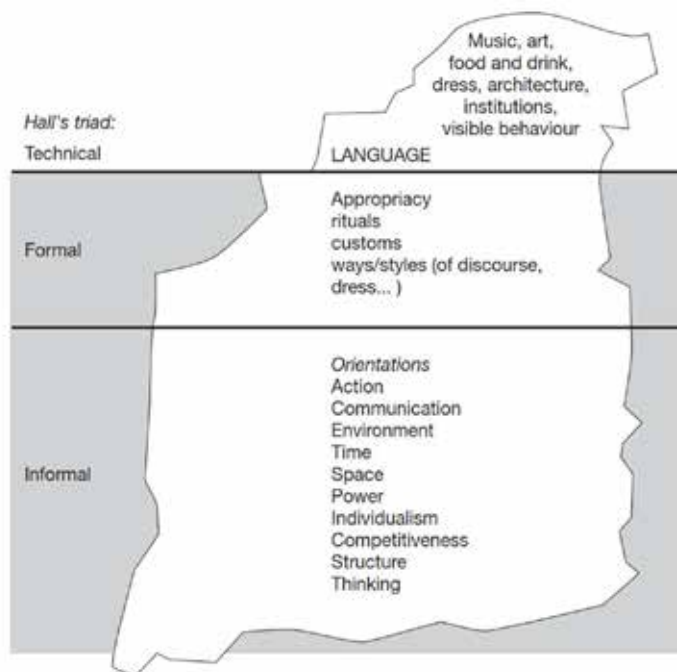

Fig. 1. Cultural iceberg [12, p. 71]

to transfer the terms and concepts of the source text with minimum loss, with as great a level of equivalence as possible [12, p. 70].

Since culture is encoded into the political text, it becomes impossible for the translator to ignore it. Therefore, (s)he needs to appeal to **cultural translation** – the term generally used to refer to those practices of literary translation that mediate cultural differences, or try to convey extensive cultural background, or set out to represent another culture via translation. Translation theorists often oppose cultural translation to linguistic or grammatical translation that is limited to the sentences on the page. Cultural translation is also explained not as a particular kind of translation but rather a perspective of translation that focuses on the ideological component of a message transmitted from one language group to another [9].

The term «cultural translation» was developed in cultural anthropology which focuses on the translation on a variety of levels. Anthropologists presume that our experiences of the world are filtered by language and culture to a great extent. Respectively, it can be rather problematic to grasp and convey experiences of a different culture, especially rather distant from our own cultural frames of reference [9].

The translator not only needs to understand the content of a political ST but also should be able to convert it into the TT in a way understandable for the target audience with a different language and culture. Sometimes the difference between political systems and cultures is so huge that the translator needs to apply **adaptation** which J.-P. Vinay and J. Darbelnet define as «a procedure which can be used whenever the context referred to in the original text does not exist in the culture of the target text, thereby necessitating some form of re-creation» (see [6, p. 170]).

Adaptation is also explained as a set of interventions resulting in a text that is not generally accepted as a translation but is nevertheless recognized as representing the ST [13, p. 3]. Some scholars consider adaptation the only approach possible when it comes to translating culture-specific units, while the others continue to reject adaptation as distorting, falsifying the ST.

K. Sárosi-Márdirosz [6, p. 170–171] suggests utilizing the following **techniques** in order to adequately translate culture-specific elements of the political text: omission, expansion, using an exoticism, updating, creation, using a situational equivalent. **Omission** presupposes elimination or reduction of a part of the ST. In case of **expansion**, information implicit in the ST is made explicit in the TT either in the main text or in footnotes or a glossary. **Exoticism** means the substitution of slang, dialectal or nonsense words in

the ST by rough equivalents in the TT. The author applies **updating** when (s)he replaces outdated or obscure words by modern ones. The translation decision in favor of **situational equivalence** is determined by the necessity to insert a more familiar context than the one used in the original. **Creation** is such a translation technique that presupposes a more global replacement of the ST with the TT which preserves only the essential ideas of the original. Further in the article we will exemplify some instances of dealing with culture-specific elements used in political texts.

In Barack Obama's speech, his official announcement of candidacy for US President, he pronounces the sentence '*The genius of our Founders is that they designed a system of government that can be changed*' [14]. The noun *Founders* is culture-specific and can be understood only if a person knows that *Founders*, more commonly called *Founding Fathers*, are a group of American revolutionary leaders who established the United States of America. Therefore, the noun *Founders* can be translated into Ukrainian as *батьки-засновники США* and, if the situation requires, accompanied by the explanation *політичні діячі, які відіграли ключову роль у становленні США як держави*. The translation technique applied in this case is expansion.

A similar approach to the translation of a culture-specific unit can be applied to other Obama's words in the mentioned-above speech, '*Most of all, let's be the generation that never forgets what happened on that September day and confront the terrorists with everything we've got*'. By *that September day* Obama means the atrocities of September 11, 2001 when al-Qaeda terrorists crashed two planes into the Twin Towers of the World Trade Center in New York City. A possible translation of the unit *that September day* could be *трагедія 11 вересня 2001 року*. A bigger expansion is hardly necessary as a lot of people know about the tragic events which happened on September 11, 2001.

One more example of employing expansion as a translation technique can be the translation of the phrase *the Oval Office* found in numerous texts of the American politicians. *The Oval Office* is the office of the American President in the White House. The Ukrainian translation *Овальний кабінет* can be insufficient for an adequate translation as not all the readers/listeners possess background information behind the expression. Explanation like *робочий кабінет президента США у Білому домі* might be rather helpful in making a comprehensible translation.

The choice of a translation technique can be determined by the situation: one and the same linguistic unit will be translated differently in a

different contextual environment. As an example, we will consider the translation of the phrase *We the People* – the introductory phrase of the US Constitution Preamble. In his speech [15] Joe Biden says, ‘*It’s about you, your families, your futures. It’s about “We the People.” We can never forget that, and I never have*’. *We the People* can be translated here as *Конституція США*. In Barack Obama’s speech [16] we find this phrase in a broader authentic wording, ‘*We the People, in order to form a more perfect union*’. The translator can refer to an official translation of this US Constitution here, ‘*Ми, народ Сполучених Штатів, щоб створити досконаліший союз*’. This translation is almost literal with the addition (expansion in K. Sárosi-Márdirosz’s terminology) of the phrase *Сполучених Штатів*. The translator’s comment on this phrase as the beginning of the preamble to the Constitution can be given either in brackets or in the footnotes, if required. Thus, the equivalents proposed in these cases are situational.

Sometimes politicians appeal to proverbs and sayings as, for example, British prime minister Boris Johnson in his address to the Ukrainian Parliament [17], ‘*You have proved the old saying – it’s not the size of the dog in the fight, it’s the size of the fight in the dog – which is an old English saying, I’m not sure how well that translates in Ukrainian but you get what I’m trying to say*’. Translating proverbs and sayings is considered to be one of the most difficult tasks in translation theory as the cultural coloring they bear is almost untranslatable. Such units can be referred to as exoticisms, and if finding an equivalent proverb or saying in the TT poses problems, the translator can simply explain the meaning of the exotic culture-specific unit, ‘*Для перемоги важливий не розмір того, хто бореться, а його сила духу*’.

The next culture-specific unit can be best translated by the closest equivalent in the TL, ‘*So, I’ve decided the best way forward is to pass the torch to a new generation*’ These are Joe Biden’s words from his address to the nation on not seeking re-election [15]. *To pass the torch* is an American idiom which means ‘to give one’s duties to another person’. In Ukrainian there is an idiom *передати естафету* which has a similar meaning. Thus, we replace a SL idiom by a

TL idiom that employs a different image though is semantically similar.

The provided examples of translating culture-specific expressions used in political texts show how much information that constitutes the semantics of these expressions can be hidden from the target audience in the «underwater» part of the cultural iceberg. In order to adapt culture-specific expressions for the target audience, the translator needs to utilize various techniques.

Conclusions. Translators of political texts are supposed to adapt general principles and methods of translation theory to the needs of political communication. Concepts universally recognized by translation theorists and practitioners are equivalence and adequacy. Equivalence is generally explained as the degree of semantic proximity between the ST and the TT. Conceptual and structural differences between the SL and the TL often make it difficult to achieve a high degree of equivalence. Sometimes the translator should sacrifice equivalence in favor of adequacy, or appropriateness of translation. The translation is considered adequate if its effect on the target audience equals the effect of the ST on the SL audience. Translation of political texts requires a high degree of adequacy, otherwise it can result in miscommunication between the parties and, consequently, international conflicts. Such adequacy, however, is not always easily achieved, especially when it comes to the translation of culture-specific units.

Culture as a system of congruent and interrelated beliefs, values and strategies can be metaphorically compared to an iceberg with only about 10% being above the water surface. The translator’s task is to understand the message hidden below the water surface and render this message in the translation. Cultural translation presupposes the use of certain techniques aimed at adapting the ST to the TL audience. The article adheres to the classification of translation techniques which includes omission, expansion, using an exoticism, updating, creation, using a situational equivalent. Exemplification of these techniques that was provided in this paper demonstrates cultural translation in action and offers solutions to numerous problems of translating culture-specific units in political texts.

REFERENCES:

1. Bánhegyi M. Translation and Political discourse. *Acta Universitatis Sapientiae. Philologica*. 2014. 6(2). P. 139–158.
2. Nida E. A. Theories of Translation. *Pliegos de Yuste*. 2006. № 4 (1). P. 11–14. URL: <http://www.pliegosdeyuste.eu/n4pliegos/eugeneanida.pdf>
3. Kenny D. Equivalence. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by Mona Baker and Gabriela Saldanha. 2nd edition. London & New York: Routledge, 2011. P. 96–99.
4. Reiss K. Adequacy and Equivalence in Translation. *Technical Papers for the Bible Translator* / ed. by Paul Ellingworth. 1983. № 34 (3). P. 301–308.

5. Reiss K., Vermeer H. J. Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained / transl. from German by Christiane Nord; English reviewed by Marina Dudenhöfer; 2nd edition. London & New York: Routledge, 2014. 221 p.
6. Sárossi-Márdirosz K. Problems Related to the Translation of Political Texts. *Acta Universitatis Sapientiae. Philologica*. 2014. № 6(2). P. 159–180.
7. Bassnett S. The Translator as Cross-Cultural Mediator. *The Oxford Handbook of Translation Studies* / ed. by Kirsten Malmkjær and Kevin Windle. 2012. P. 94–107. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199239306.013.0008>
8. Katan D., Taibi M. Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators. 3rd edition. London & New York: Routledge, 2021. 432 p.
9. Sturge K. Cultural Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by Mona Baker and Gabriela Saldanha. 2nd edition. London & New York: Routledge, 2011. P. 67–70.
10. Nida E. A. Toward a Science of Translation – with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. 2nd edition. Leiden: Brill E. J., 2003. 331 p.
11. Hall E. T. Beyond Culture. New York: Doubleday, 1976. 298 p.
12. Katan D. Culture. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by Mona Baker and Gabriela Saldanha. 2nd edition. London & New York: Routledge, 2011. P. 70–73.
13. Bastin G. L. Adaptation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by Mona Baker and Gabriela Saldanha. 2nd edition. London & New York: Routledge, 2011. P. 3–6.
14. Obama B. Official Announcement of Candidacy for US President. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobamacandidacyforpresident.htm>
15. Biden J. Prime Time Address to the Nation on Not Seeking Re-Election. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/joebidennotseekingreelectionprimetime.htm>
16. Obama B. A More Perfect Union. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobamaperfectunion.htm>
17. Johnson B. Address to the Parliament of Ukraine. URL: <https://www.americanrhetoric.co>

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.43>

EPIGRAPHIC TERMINOLOGY ACROSS CULTURES: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH, UKRAINIAN, AND ARMENIAN PERSPECTIVES

ЕПІГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ КРІЗЬ РІЗНІ КУЛЬТУРИ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА ВІРМЕНСЬКИХ ПЕРСПЕКТИВ

Tamrazyan A.C.,*orcid.org/0000-0001-9630-0195**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Languages,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University,**College of Digital Humanities of the Federal Polytechnic Institute of Lausanne, Switzerland*

The digital era has revolutionized cultural heritage preservation and research, offering unprecedented opportunities and challenges. Digital technologies have transformed how we access, analyze, and represent cultural resources, particularly inscriptions rich in historical and cultural significance. This transformation not only protects these artefacts from physical degradation but also makes them globally accessible, fostering a broader appreciation of our shared heritage.

Digitization is the first critical step in preserving inscriptions, converting physical artefacts into digital data for easier sharing, analysis, and long-term preservation. Ensuring that these digital collections adhere to Linked Open Data (LOD) principles is essential for integrating data across various platforms and enhancing global academic collaboration. The Simple Knowledge Organization System (SKOS) framework plays a pivotal role in organizing this knowledge in a machine-readable and human-understandable format.

Our research focuses on compiling a structured vocabulary of terms related to Ukrainian and Armenian epigraphic inscriptions, forming the basis for a comprehensive SKOS framework. Precision and uniformity in terminology are vital in academic disciplines, particularly in epigraphy, where the study of ancient inscriptions intersects with history, archaeology, and philology. Clear and consistent terminology ensures effective scholarly communication and accurate knowledge transmission across linguistic and cultural boundaries.

Terminological discrepancies can lead to misunderstandings and hinder collaborative research. This challenge is amplified by the linguistic diversity in global academia, where English often serves as the lingua franca. Translating and harmonizing specialized terms across languages is complex, especially for terms with nuanced meanings or historical evolution. The field of epigraphy exemplifies these challenges, requiring a specialized vocabulary that accurately reflects the artefacts' characteristics and broader contexts. Standardizing this terminology while respecting linguistic diversity is crucial for clarity and consistency in academic discourse, ultimately facilitating a more integrated understanding of our cultural heritage.

Key words: epigraphy, inscriptions, terminology, graffiti, translation of terms.

Цифрова ера докорінно змінила збереження та дослідження культурної спадщини, відкриваючи безпрецедентні можливості та виклики. Цифрові технології трансформували спосіб доступу, аналізу та представлення культурних ресурсів, зокрема написів, які мають надзвичайну історичну та культурну цінність. Ця трансформація не лише захищає ці артефакти від фізичного зношення, але й робить їх доступними для всього світу, сприяючи ширшому розумінню та оцінці нашої спільної спадщини.

Оцифрування є першим важливим кроком у збереженні написів, перетворюючи фізичні артефакти на цифрові дані для легшого обміну, аналізу та довгострокового збереження. Забезпечення того, щоб ці цифрові колекції дотримувалися принципів Linked Open Data (LOD), є важливим для інтеграції даних на різних платформах, підвищуючи глобальну академічну співпрацю. Система Simple Knowledge Organization System (SKOS) відіграє важливу роль в організації цих знань у машинозчитуваному та зрозумілому для людини форматі.

Наше дослідження зосереджується на складанні структурованого словника термінів, пов'язаних з українськими та вірменськими епіграфічними написами, що служить основою для розробки всеосяжної SKOS-структури. Точність та одноманітність термінології є життєво важливими у наукових дисциплінах, особливо в епіграфіці, де вивчення стародавніх написів перетинається з історією, археологією та філологією. Чітка та послідовна термінологія забезпечує ефективне наукове спілкування та точну передачу знань через мовні та культурні межі.

Термінологічні розбіжності можуть призводити до непорозумінь та перешкоджати спільним дослідницьким зусиллям. Цей виклик посилюється мовною різноманітністю в глобальній академічній спільноті, де англійська часто

служить лінгва-франка. Переклад та гармонізація спеціалізованих термінів між мовами є складним процесом, особливо для термінів з нюансованими значеннями або історичною еволюцією. Сфера епіграфіки є яскравим прикладом цих викликів, вимагаючи спеціалізованого словника, який точно відображає характеристики артефактів та ширші контексти. Стандартизація цієї термінології, з повагою до мовного різноманіття, є важливою для ясності та послідовності в наукових дискусіях, що зрештою сприяє більш інтегрованому розумінню нашої культурної спадщини.

Ключові слова: епіграфіка, написи, термінологія, графіті, переклад термінів.

1. Introduction. The digital era has not only brought about unprecedented opportunities and challenges but has also sparked a transformative revolution in preserving and researching cultural heritage. The advances in digital technologies have completely reshaped how we access, analyze, and represent diverse cultural resources, including inscriptions that hold invaluable historical and cultural information. This transformative process goes beyond traditional conservation methods, safeguarding invaluable resources against time and degradation while making them accessible globally. This accessibility fosters a broader understanding and appreciation of our shared heritage.

The initial and crucial step in the preservation of these invaluable artefacts from both natural and human-made disasters is digitization. This process not only shields these artefacts from physical degradation but also opens them up to researchers worldwide. By transforming physical inscriptions into digital data, we create a resource that can be easily shared, analyzed, and preserved indefinitely. To effectively decipher and share these assets with the global academic community, it is imperative to adopt the principles of Linked Open Data (LOD). These principles ensure that data is interconnected and can be used across different systems and platforms, thereby facilitating a more comprehensive and integrated understanding of the data. The Simple Knowledge Organization System (SKOS) [23] plays a pivotal role in this process by providing a framework for organizing knowledge in a manner that is both machine-readable and human-understandable.

The initial step in this process is the compilation of a structured vocabulary. Our research aims to compile a vocabulary that includes a diverse range of terms and concepts related to Ukrainian and Armenian epigraphic inscriptions. This vocabulary serves as a foundation for developing a comprehensive SKOS framework. The advancement of academic disciplines heavily relies on the precision and uniformity of the language used to describe concepts, phenomena, and methodologies. The clarity and consistency of terminology are crucial in fields like epigraphy, where the study of ancient inscriptions intersects with history, archaeology, and philology. This is not only to facilitate effective communica-

tion among scholars but also to ensure the accurate transmission of knowledge across different linguistic and cultural contexts.

In the realm of academic discourse, terminological discrepancies can lead to significant misunderstandings and pose as barriers to collaborative research efforts. This challenge is further complicated by the inherent linguistic diversity in global scholarly communication. With English serving as the lingua franca of modern academia, the translation, harmonization, and mapping of specialized terms from various languages into English and vice versa are of utmost importance. However, these processes are riddled with complexities, particularly when dealing with terms that carry nuanced meanings in their original language or have evolved over time.

The field of epigraphy serves as a pertinent example of these challenges. As a discipline that studies inscriptions, often from ancient civilizations, epigraphy requires a highly specialized vocabulary. For instance, the term 'stela' is commonly used to refer to a stone or wooden slab, but it can also be used more broadly to refer to any upright monument. Terms used in this field not only describe physical artefacts and their characteristics but also encompass broader historical, cultural, and linguistic contexts. Translating these terms into and mapping them with a universally understood academic language like English requires careful consideration of their original intent, contextual usage, and historical evolution.

The introduction of synonyms or related terms by different authors further complicates the terminological landscape. While synonyms enrich the language, they can also lead to ambiguity and confusion, especially for non-native speakers or scholars new to the field. This necessitates the development of a standardized terminological framework that respects the diversity of linguistic expressions while ensuring clarity and consistency in academic discourse.

The Main Goals: This article, therefore, aims to address the critical need for a harmonised system of terms within the academic field of epigraphy. The multilingual examination of the definitions and translations of the key terms 'epigraphy' and 'epigraphic inscriptions' across three different languages, English, Ukrainian (ґрафiтi), and Armenian

(Վիճաբանություն, վիճաբանագիտություն, վիճաբանություն, վիճաբան արձանագրություն), aims to highlight the diverse interpretations and nuances these terms carry in different academic and cultural contexts. Moreover, it seeks to highlight the importance of linguistic precision and standardisation in facilitating effective and accurate scholarly communication.

2. Epigraphy as Discipline. Epigraphy, a scholarly field dedicated to the study of inscriptions or epigraphs as written records, has progressively developed since the 16th century, adapting its principles to different cultural contexts, with early European studies mainly focusing on *Latin inscriptions* (“Corpus Inscriptionum Latinarum”) [24], and *Greek epigraphy* (“Inscriptiones Graecae”) [25].

The field of *Ukrainian epigraphy*, delving into the historical inscriptions of the region, has a rich and diverse history. It began to take shape with the study of ancient texts inscribed on enduring materials like stone and metal, found throughout Ukraine. These inscriptions, often in languages such as Old Church Slavonic, Greek, and later Cyrillic script, offer a window into the region’s past.

The study of Old Russian epigraphy began with the discovery of the Tmutarakan Stone at the end of the 18th century [1, pp. 8–14]. The discipline gained significant traction in the 19th and early 20th centuries, with scholars like Mykhailo Hrushevsky, Dmytro Yavornytsky and others contributing to its development [19, p. 41]. Their works shed light on Ukraine’s historical narratives, particularly through analysing inscriptions from various epochs, ranging from the Kyivan Rus’ period to the Cossack era. The work in this field continues to evolve, with modern researchers employing advanced techniques to decipher, preserve, and interpret these historical treasures [2, pp. 3–9; 3, pp. 4–11; 4, pp. 3–8; 5, pp. 4–8; 6, p. 5; 7, pp 3–10; 8, pp. 3–12].

Ukrainian epigraphy artefacts often include religious texts, decrees, and commemorative writings, providing invaluable insights into the linguistic, cultural, and political landscapes of different periods.

Ukrainian epigraphy, thus, stands as a testament to the region’s rich historical tapestry, offering a unique perspective on the evolution of language, culture, and society in Eastern Europe.

Armenia boasts a rich cultural heritage marked by a wealth of epigraphic inscriptions. The country’s oldest petroglyphs date as far back as the 12th century BC followed by inscriptions from the Akkadian and Urartian eras. These were later succeeded by various inscriptions in languages such as Aramaic, Greek, Pahlavi, and Latin.

The creation of the Armenian script, attributed to the development of the Mesropean script in the 5th century, marked a pivotal advancement in the region’s epigraphic heritage. The 18th and 19th centuries experienced a significant effort to collect and document these inscriptions, spearheaded by notable figures such as Catholicos Nerses E. Ashtaraketsy [26], scholars like Shahkhatunyants [20, pp. 7–12], H. Jalalyants [14, pp. 5, 6], M. Brossen [15, pp. 198–213], G. Alishan [16, pp. 213, 218–221, 223–224] and A. Mkhitarian [16, p. 418] who meticulously transcribed and published thousands of these inscriptions. However, it was Academician Hovsep Orbeli [9, pp. V–XXX] whose exceptional work laid the foundation for further exploration and analysis in this field, with archaeologists and epigraphists such as S. Barkhudaryan, K. Ghafadaryan [10, pp. 75–89], A. Kalantar [18, pp. 482–495] and the Armenologist S. Avagyan [11, pp. 5–10] building upon his legacy. Pivotal was publishing the series “Corpus of Armenian Epigraphy” [9, pp. V–XXX].

As a scholarly field, epigraphy is inherently multidisciplinary, weaving together the threads of archaeology, history, and philology. This rich tapestry of disciplines is not just a surface-level combination; it is deeply embedded in the very essence of epigraphic studies.

In the realm of archaeology, epigraphy plays a crucial role in shedding light on the material culture of past civilisations. Inscriptions found on monuments, tombs, and other artefacts are key to unlocking insights into the socio-political structures, religious practices, and everyday life of ancient societies. The location and context of these inscriptions often provide critical information that aids in their interpretation, offering clues about their intended purpose, audience, and societal significance.

From a historical standpoint, epigraphic texts are invaluable. They serve as primary sources that offer a direct glimpse into past events, governance, and societal norms. These inscriptions often help fill in the blanks in historical records, especially in cases where other forms of documentation are scarce or have been lost to time. Analysing the chronology of inscriptions is integral to constructing historical timelines, aiding historians in dating events and understanding how cultures and languages have evolved.

In the field of philology, epigraphy provides a treasure trove of material for the study of ancient languages and scripts. The process of deciphering these inscriptions contributes significantly to our understanding of linguistic development, dialects, and the emergence of writing systems. Epigraphic evidence often reveals how words were used, their nuances,

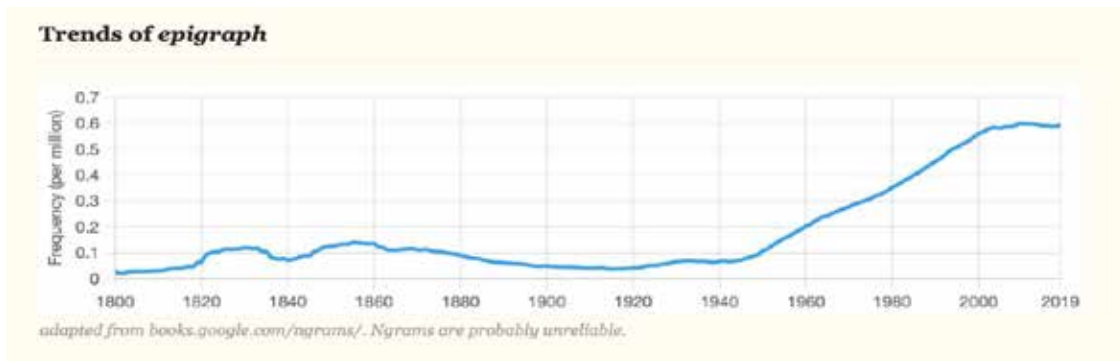

Chart 1. Frequency Trend of the Term 'Epigraph' in Published Literature (1800–2019) [27]

and how their meanings may have changed over time, offering a unique perspective on the linguistic landscape of ancient civilisations.

Therefore, the study of epigraphy goes beyond just deciphering ancient scripts; it involves a holistic interpretation of these inscriptions' socio-cultural and historical contexts. The growth in the term's usage also reflects a broader public interest in cultural heritage and preservation, along with more widespread dissemination of knowledge through books and, later, digital means. This necessitates a lexicon that is not only precise but also expansive enough to cover the diverse aspects of the field. Such a lexicon must be capable of accommodating the specific terminologies of each intersecting discipline while maintaining clarity and coherence for effective interdisciplinary communication.

3. Methodology. Given the specific focus of this research on terms that define the academic discipline and the subject/object of study within the disciplines of epigraphy in Ukrainian, Armenian, and English, our methodology has been tailored to address these particular aspects. The methodology encompasses a targeted approach, examining the terms central to epigraphy in these three languages.

We begin with a detailed linguistic analysis of the key terms – epigraphy (epigraphic inscription), graffiti, επιγραφήκα, γραφίτι, and վիմագրագիտություն, վիմագրություն, վիմագիր արձանագրություն, գրաֆիտի that define the academic discipline of epigraphy and its study's subject/object in English, Ukrainian, and Armenian. This involves an in-depth exploration of the etymology, historical usage, and evolution of these specific terms. By focusing on these critical terms, we aim to understand their origins, how they have been adapted and used in different academic and linguistic contexts, and how their meanings have evolved over time. This part of the study is crucial in revealing the depth and breadth of these terms in various cultural and academic settings.

Accompanying the linguistic analysis is a focused cross-cultural comparison. This comparison is specifically tailored to examine how the key terms defining the discipline and its subject/object are used and understood in different cultural and linguistic contexts. This comparison is instrumental in uncovering the diverse interpretations and applications of these terms in Ukrainian, Armenian, and English. It highlights the influence of cultural and academic traditions on the understanding and application of these central terms in epigraphy.

This tailored methodology, focusing on the critical terms that define the discipline of epigraphy and its study's subject/object in three different languages, provides a comprehensive understanding of these terms' linguistic, cultural, and practical dimensions. It aims to uncover the nuances and complexities involved in these terms, contributing to a more nuanced understanding of epigraphic terminology in a multilingual and multicultural academic landscape.

4. Challenges in Standardising Epigraphic Terminology. Given its multidisciplinary nature, one of the challenges in epigraphy lies in its terminology. Terms in epigraphy are more than just technical labels; they are imbued with complex historical, cultural, and linguistic nuances. A term may carry different meanings and implications across archaeology, history, and philology disciplines. For example, the term 'inscription' might be analysed for its physical characteristics, such as medium and style in an archaeological context, whereas in historical studies, the same term might be scrutinised more for its content and what it reveals about socio-political dynamics. From the historical linguistics perspective, the inscriptions' texts are invaluable resources. They offer a snapshot of language at specific points in time and space, allowing linguists to observe the state of a language at a given moment and trace its evolution over time. These texts serve as crucial data

points for understanding how languages change and develop across different epochs and regions.

The endeavour to standardise epigraphic terminology encounters other significant challenges, primarily stemming from the diversity of source languages and the historical evolution of terms. As a scholarly field, epigraphy draws from a vast array of languages and cultures, each contributing unique terms and concepts. This linguistic and cultural richness, while undoubtedly enriching the field, introduces a level of complexity that poses particular challenges in standardisation efforts.

One notable issue arises when *terms originating in one linguistic context are translated or used in another*, often leading to subtle shifts in connotation. These shifts can result in misunderstandings or misinterpretations, particularly in a field as nuanced as epigraphy. This challenge is exacerbated by the dynamic nature of language evolution, where meanings and usages of terms continually adapt over time.

Consider the term ‘epigraphy’ itself. Universally recognised in the academic community, its interpretation varies subtly across different academic traditions. In some instances, ‘epigraphy’ is associated predominantly with studying ancient inscriptions in specific scripts or languages. In other contexts, it is interpreted more broadly to encompass the study of all historical inscriptions, irrespective of their age or origin. Such variations in interpretation necessitate careful consideration of the term’s origins, its historical usage, and how it has evolved across various languages and cultures.

Standardising epigraphic terminology extends beyond merely agreeing on definitions; it involves *bridging gaps between diverse academic cultures and linguistic traditions*. This task demands understanding the historical and cultural contexts in which these terms are employed and a deep appreciation for the subtleties and nuances they carry in different languages.

Furthermore, *the role of synonyms and linguistic variations in epigraphy* significantly impacts both the enrichment of its vocabulary and the challenges in standardising terminology. The epigraphic lexicon is marked by its diversity, reflecting the field’s extensive historical and cultural background. For instance, terms such as ‘epigraphic inscriptions’, ‘ancient writings’, and ‘historical inscriptions’, though potentially used interchangeably, each bears distinct connotations and historical contexts.

‘Epigraphic inscriptions’ typically refer to texts engraved or carved on durable materials within archaeological studies [28]. ‘Ancient writings’ might include a wider array of materials like papyrus or

parchment, significant for their historical value rather than their durability. Moreover, they can even be used in the sense of ‘ancient literature’ [29]. ‘Historical inscriptions’ could imply a focus on the historical relevance of the content over its physical form or linguistic characteristics.

Such diversity, while showcasing the field’s depth, can lead to ambiguity and confusion, especially for newcomers or those from varied linguistic backgrounds. The challenge intensifies when *translating these terms, as direct equivalents may not exist in other languages, or the terms might acquire additional cultural or contextual meanings*.

Therefore, establishing a standardised terminology in epigraphy requires careful navigation through these linguistic nuances. It involves acknowledging the historical and cultural contexts in which these terms have developed and their current usage. A standardised lexicon should strive not only for clarity and uniformity in academic discourse but also for respect towards the linguistic diversity and cultural richness inherent in the field.

Balancing uniformity with diversity in terminology is pivotal for effective communication within epigraphy. It enhances understanding among scholars from various academic traditions and linguistic backgrounds. It supports the comparative study of inscriptions from different cultures and eras, fostering a more nuanced comprehension of the historical narratives they unveil.

Moreover, the process of standardising terminology in epigraphy is dynamic, needing adaptability to accommodate discoveries and evolving scholarly perspectives. As the field grows and intersects with other disciplines, its vocabulary will inevitably expand and evolve. A practical terminological framework in epigraphy should thus be flexible enough to incorporate new terms and concepts, maintaining a core set of standardised terms to ensure continuity and coherence in scholarly communication.

5. Terms denoting the concept ‘Epigraphy’ and ‘Epigraphic inscriptions’ in English, Ukrainian and Armenian. Epigraphy, as a scholarly field, is grounded in the Ancient Greek term ἐπιγραφή (epigraphḗ), meaning ‘inscription’ [30]. The term “Epigraph”, referring to inscriptions is derived from the Greek “epigraphē”, which translates to an inscription. This comes from “epigraphēin”, meaning “to etch lightly on a surface; to write upon; to record; to endorse with one’s name”, derived from “epi” (meaning “on”) and “graphein” (meaning “to write”).

The term ‘epigraphy’ as a name of an academic discipline was first recorded between 1850 and 1855 [30]. A closer examination of how the term

'epigraphy' is defined across various dictionaries and languages provides insightful perspectives into the subtleties of academic translation. This exploration is not just an exercise in linguistics; it reveals the diverse interpretations and applications of a key term in epigraphy, demonstrating the complexity involved in reaching a universal understanding.

Consider, for instance, the Merriam-Webster Dictionary, which focuses on epigraphy as the study of inscriptions, with a particular emphasis on ancient ones. *"Epigraphy is the study of inscriptions or epigraphs, which are written matter recorded on hard or durable materials. It involves deciphering, interpreting, and classifying these inscriptions, particularly those from ancient times. Epigraphy is closely related to the fields of philology, archaeology, and history, but it does not concern itself with the historical significance or artistic value of an inscription as a document or a literary composition"* [31]. This definition aligns closely with the traditional view of epigraphy, emphasising its focus on inscriptions as historical artefacts rather than as artistic or literary works and highlighting its role in deciphering and interpreting historical inscriptions.

However, we find a broader interpretation when we turn to the Cambridge Dictionary. *"Epigraphy is the study of words written or cut into hard materials such as clay or stone. This field often involves examining evidence derived from epigraphy and iconography, and it is closely connected to studies in archaeology and art history"* [32]. This definition extends the scope of epigraphy beyond just ancient inscriptions, linking it closely to archaeology and art history and suggesting a more inclusive view of the field that encompasses any durable written records, regardless of their age.

According to Dictionary.com, *"epigraphy is the study or science of epigraphs or inscriptions, particularly those that are ancient"*. It also refers to inscriptions collectively [33].

Collins English Dictionary dictionary describes *"epigraphy as both the study or science of epigraphs or inscriptions, especially those from ancient times, and as a term referring to inscriptions collectively"* [34].

Vocabulary.com simplifies the definition of epigraphy to the study of ancient inscriptions, categorising it under palaeography, the study of ancient writing and its decipherment [35].

Additionally, epigraphy encompasses the study of ideographic inscriptions, which represent ideas or concepts. This aspect of epigraphy intersects with fields like numismatics (the study of coins), palaeography (the study of ancient handwriting), and iconography (the study of images), maintaining a distinct focus on symbols with meaningful messages [36].

nography (the study of images), maintaining a distinct focus on symbols with meaningful messages [36].

These definitions collectively highlight that epigraphy is a scholarly field focused on the study of writings on durable materials, with a significant emphasis on ancient inscriptions. It intersects with various disciplines, including archaeology, history, and art history, underscoring its multidisciplinary nature.

However, this variation in definitions goes beyond linguistic differences; it reflects diverse academic traditions and perspectives within the field of epigraphy. While some definitions prioritise the historical and ancient aspects of inscriptions, others embrace a wider spectrum, including more contemporary inscriptions or those written in less traditional materials.

"Epigraphic inscriptions" or inscriptions refer to the texts studied within the field of epigraphy [35]. These inscriptions can range from single characters or graphemes to extensive documents such as treatises or literary works. Epigraphy involves identifying these graphemes, understanding their meanings, and classifying their uses based on dates and cultural contexts. The character of the writing in epigraphy is distinct from the nature of the text itself, which is also an object of study.

Epigraphic inscriptions can be diverse in their content and purpose. They can be publicly displayed texts inscribed in stone, often differing significantly from the culture's other written texts. Some epigraphic texts are private or used for economic and administrative record-keeping purposes, such as those in Mycenaean Greece [36].

In Ukrainian, the term «епіграфіка» (epigraphy) refers to an auxiliary historical and philological discipline that studies ancient inscriptions on hard materials, such as stone and metal. The definition highlights epigraphy's focus on understanding and interpreting ancient writings and their significance in historical and linguistic research [38].

Interestingly, in Ukrainian, an utterly different term is used to refer to the object of study of «епіграфіка». The term «графіті» (graffiti) is used to refer to ancient text scratched on solid materials. This term originally referred to a technique of wall painting. It is derived from the Italian word "graffiti", which comes from "grafficare", meaning "to scratch", literally translating to "scratched". Over time, archaeologists adopted the term as a general descriptor for all kinds of casual writings and drawings on the walls of buildings. This usage reflects the broader understanding of graffiti as informal, often spontaneous markings, illustrations, or text applied to surfaces, typically in pub-

lic spaces [39]. In the «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (The Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language) the term is described as «Стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, пряслицях, стінах тощо» [21, с. 353]. Korniienko V.V. notably adopted this definition as a foundational basis in his series of books on the epigraphic heritage of the Saint Sophia's Cathedral in Kyiv, among other publications [5, p. 9]. Intriguingly, in the introduction of one of his works, Korniienko V.V. remarks, «Слова “напис” та “запис” вживаються нами як синоніми з метою уникнення повторювання» [6, p. 11]. While using synonyms enhances the aesthetic and stylistic quality of a book or article, it presents a challenge for digital publications, cataloguing, and the creation of Open Linked Data, where standardised vocabulary is essential [13, pp. 92–110].

However, English dictionaries offer slightly different interpretations of “graffiti”. According to the Britannica Dictionary, “*Graffiti refers to pictures or words painted or drawn on a wall, building, or similar surfaces, usually done without permission and intended for public viewing. It is often considered illegal and typically includes markings like initials, slogans, or drawings*” [40].

In Merriam-Webster Dictionary, “graffiti” is defined as “*the act of drawing graffiti on a surface or defacing it with graffiti*”. The noun form refers to “*the drawings or writings themselves that cover surfaces like the walls of buildings*” [41].

According to Dictionary.com, “*graffiti is the plural form of “graffito” and is used to describe markings such as initials, slogans, or drawings. These are written, spray-painted, or sketched on surfaces like sidewalks, walls of buildings, or public restrooms. Such graffiti often reflect the social or environmental state of a neighbourhood*” [42]. Here the focuses are also on the public and unauthorised aspects of graffiti.

In Collins English Dictionary graffiti is described as “*words or pictures written or drawn in public places, like on walls or posters*”. It, like the previous two dictionaries, emphasises the public and often unauthorised nature of graffiti [43].

Vocabulary.com defines graffiti as “*a word, phrase, or image painted or drawn in a public space, such as on the side of a building or on restroom walls*”. It highlights the ongoing debate about whether graffiti is an art form or an act of vandalism [44].

These definitions depict graffiti as a form of expression involving words, phrases, or images, typically displayed in public spaces and often created without official permission. Depending on the con-

text and content of the graffiti, the perception of graffiti can range from being viewed as an art form to being considered vandalism.

In Armenian academic circles, the term ‘Graffiti’ is traditionally associated with the earliest forms of human artistic expression. These are the images etched with stones by our ancestors on cave walls, depicting hunting scenes, animals, and human figures. This usage of ‘Graffiti’ aligns with its original meaning as the primal steps of human painting, capturing the very inception of artistic endeavour in human history.

In contemporary culture, however, the definition of ‘Graffiti’ has evolved significantly [45]. Today, it typically refers to images painted on street walls, often perceived as acts of vandalism. This modern interpretation of ‘Graffiti’ in Armenian culture mirrors its usage in English, where graffiti is viewed as a form of street art or act of vandalism, showcasing the dichotomy in the perception of graffiti by society and academic literature.

Despite their common etymological roots, “graffiti,” meaning “to scratch reflecting the method of inscribing or scratching designs, words, or images onto surfaces, the contemporary meaning and usage of the terms have diverged. In English and Armenian, ‘graffiti’ often carries connotations of unauthorised or illegal street art, while in Ukrainian, ‘графіті’ has retained a closer association with its original sense, referring to ancient inscriptions and epigraphs. This divergence in meaning, despite shared etymology, illustrates how words can evolve differently across languages and cultures.

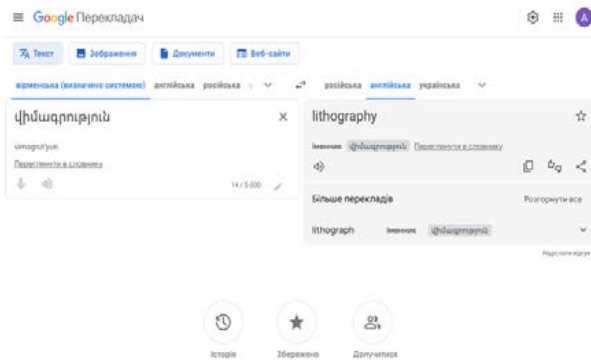
In the Armenian language, we encounter two terms related to the study of epigraphy: ‘Վիմագիտություն’ [vimagitutyun] and ‘Վիմագրագիտություն’ [vimagragityun] When we delve into the Explanatory dictionary of the modern Armenian language, we find that under the entry for ‘Վիմագրագիտություն’, it directs readers to the third meaning of ‘Վիմագրություն’ [vimagrutyun] [46]. The term ‘Վիմագրություն’ itself encompasses three meanings, the first of which aligns with the concept of lithography. Google translates ‘Վիմագրություն’ as Lithography, a method of printing from a plane surface, such as stone or metal, with a design etched or drawn on it with a greasy substance [22, c. 785], [47] (photographs 1; 2). The second meaning pertains closely to the first, denoting the art of creating lithographic prints.

The third definition describes the collection, study, and printing of epigraphic inscriptions. In the Dictionary of Armenian Synonyms, the only synonym listed for ‘Վիմագրություն’ is ‘Վիմագրություն’, which translates to lithography [12, p. 609]. Yet, in the

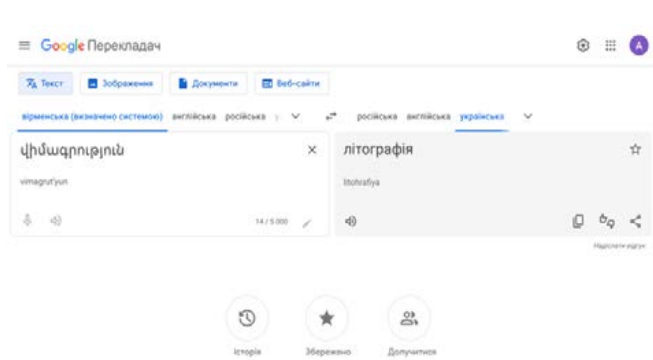
same source, ‘վիմասպություն’, is initially defined as lithography, and only the secondary definition connects to epigraphic inscriptions. However, on Wikipedia, ‘վիմագրություն’ is described as pertaining to epigraphic inscriptions [48].

The etymology of ‘վիմագրություն’ [vimagitutyun] races back to Pahlavi: ‘vem’-denoting stone or statue-and the Armenian ‘գիտություն’ [gitutyun], meaning knowledge or understanding. The related term ‘վիմագրություն’ [vimagrutyun] combines the Pahlavi ‘vem’ with the Armenian ‘գրություն’ [grutyun], derived from ‘գիր’ [gir],

which signifies writing or script. Another term frequently used to describe epigraphic inscriptions in Armenian is ‘արձանագրություն’, with the stem ‘արձան’ meaning statue in Armenian, suggesting that the original Pahlavi word ‘vem’ has been replaced by its Armenian equivalent. Traditionally, this refers to inscriptions carved on stone, but its use has broadened to encompass inscriptions on various objects and memorials carved onto any solid surface [48]. This broadening of meaning suggests a dynamic evolution of language and terminology in Armenian epigraphy.

Photograph 1. The screenshot was taken on Dec. 15, at 11:05 CET

Photograph 2. The screenshot was taken on Dec. 15, at 11:07 CET.

6. Conclusions. This comprehensive analysis of epigraphic terminology across different languages, primarily focusing on the terms ‘epigraphy’, ‘epigraphic inscriptions,’ and their counterparts in Ukrainian and Armenian, illuminates the intricate nature of academic language in the field of epigraphy. The diverse interpretations and nuanced meanings of these terms in various cultural and linguistic contexts underscore the challenges inherent in achieving a harmonised and standardised academic lexicon.

The study reveals that while ‘epigraphy’ and ‘epigraphic inscriptions’ have a relatively uniform understanding in English as the study of inscriptions, particularly ancient ones, their equivalents in Ukrainian and Armenian exhibit notable differences. In Ukrainian, ‘епіграфіка’ (‘epigraphy’) and ‘графіті’ (‘graffiti’) have distinct meanings, with the latter retaining a closer association with its original sense of ancient inscriptions and epigraphs. Conversely, in English and Armenian, ‘graffiti’ often implies unauthorised or illegal street art, demonstrating a divergence in meaning despite shared etymological roots.

The Armenian language presents a unique scenario with terms like ‘վիմագրություն’ (‘vimagitutyun’) and ‘վիմագրագիտություն’ (‘vimagragitutyun’), which encompass meanings ranging from

lithography to the study and printing of epigraphic inscriptions. This multifaceted usage reflects the dynamic evolution of language and terminology in Armenian epigraphy and highlights the importance of context in interpreting these terms.

The challenges posed in translating these terms further emphasise the necessity of a standardised terminological framework in epigraphy. Direct equivalents may not exist in other languages, or the terms might acquire additional cultural or contextual meanings, leading to ambiguity and potential misinterpretation. Therefore, establishing a standardised terminology in epigraphy requires a deep understanding of the historical, cultural, and linguistic contexts in which these terms are used.

It is imperative to balance uniformity with respect for linguistic diversity to foster effective communication within the multidisciplinary field of epigraphy and support comparative studies. This includes accommodating new discoveries and evolving scholarly perspectives and maintaining a core set of standardised terms to ensure continuity and coherence in academic discourse.

In conclusion, while the richness and diversity of epigraphic terminology add depth to the field, addressing the challenges of standardisation necessi-

tates a dynamic and thoughtful approach. Developing a standardised epigraphic lexicon that balances clarity and uniformity with respect for the linguistic and

cultural diversity characterising the field is crucial for advancing academic research and collaboration in epigraphy.

REFERENCES:

1. Німчук В.; Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст. НАН України. Інститут української мови. – Київ; Житомир: Полісся, 2015. 352 с.
2. Корнієнко, В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.), [у 3 ч.] Київ, 2009–2011. Ч. 1 : Приділ св. Георгія Великомученика. 2009. 464 с. Ч. 2 : Приділ свв. апостолів Петра і Павла. 2010. 272 с. Ч. 3 : Центральна нава. 2011. 400 с.
3. Корнієнко, В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.), Частина V: Приділ свв. Іоакима та Анни (південна сторона). Київ, 2015. 440 с.
4. Корнієнко, В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.), Частина V: Приділ свв. Іоакима та Анни (північна сторона). Київ, 2013. 656 с.
5. Корнієнко В. В. Корпус графіті церкви Спаса на Берестові (остання третина XI – перша третина XVIII ст.). Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Всеукраїнська асоціація музеїв і заповідників. К., 2013. 304 с.
6. Корнієнко, В. В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.), Частина VII, том 1: західна зовнішня галерея. Київ, 2016. 240 с.
7. Корнієнко, В. В., Епіграфіка Сакральних Пам'яток Галича (XII–XIX Ст.). Галич, 2017. 352 с.
8. В. В. Корнієнко, КОРПУС ГРАФІТІ ЦЕРКВИ СПАСА НА БЕРЕСТОВІ (остання третина XI – перша третина XVIII ст.) Київ : 2013. 303 с.
9. Օրբելի, Հ.Ա. *Դիման հայ վիճագրություն, արախ I*. Երևան. 1965, էջ 136
10. Ղաֆադարյան Կ., Հայկական գրի սկզբնական տեսակները, Ե., 1939, էջ 93
11. Ավագյան Ս., Վիճական արձանագրությունների բառարանություն, Եր., 1978, էջ 356:
12. Սուքիասյան, Ա. Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 1242
13. Тамразян, А.С., Exploring Descriptive Terminology in Ukrainian Epigraphy: A Corpus-Based Study of Synonymous Triplet «графіті», «напис» and «запис». *Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. 2024, No 27. С. 92–110.
14. Ի. Տ. Եսայի Հասան–Չալաբեանց Աղուանից կաթողիկոս; Պատմություն համառոտ Աղուանից երկրի: Ստեփանակերտ, 2007: էջ 56
15. Մինասյան, Ս. ; «Ակադեմիկոս Բրոսե» (Հայագիտական գործունեությունը), *Պատմաբանասիրական հանդես* № 1, 1967, էջ 198–213
16. Այիշան ,Ղ.; Այրարատ: Վենետիկ–Ս. Ղազար, 1890, էջ 213, 218–221, 223–224, Էփրիկեան Ս., Ս. Էջմիածին 303–1903
17. Մխիթարեանց Արել արքեպիսկոպոս, Եկեղեցիք Վաղարշապատ քաղաքի // «Արարատ», 1874, էջ 418
18. Բայրամյան Կ.; «Աշխարհիկ Բալանթարի հնագիտական և հուշարձանապահական գործունեությունը», Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին (խմբ. Ա.Բորոյան, Ա. Ջիլիբերտ, Պ.Հնիվա), *Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հրատարակություն*, Երևան, 2019. էջ 482–495
19. Скржинська М.В., Котляр М.Ф. ЕПІГРАФІКА. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е–Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. – 672 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Epigrafika> (останній перегляд: 18.06.2024)
20. Յովհաննէս–վարդապետ–Շահխաթունեանց. Ստորագրություն Կաթողիկէ Էջմիածնի. էջ 561. URL: <http://gevorgianseminary.am/wp-content/uploads/2017/03/Ստորագրություն–Կաթողիկէ–Էջմիածնի–Յովհաննէս–վարդապետ–Շահխաթունեանց.pdf> (Accessed: Dec. 13, 2023)
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. ISBN 966–569–013–2
22. Lithography. *Encyclopædia Britannica*, 1911, Volume 16. pp. 1028. URL: https://archive.org/details/Encyclopaediabri16chisrich_201303/page/n811/mode/2up?q=Lithography (Accessed: Dec. 10, 2023)
23. Simple Knowledge Organization Ssystem. *Semantic WEB*: web site. URL: <https://www.w3.org/2004/02/skos/> (Accessed: Dec. 13, 2023)
24. History of CIL. *CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM*. Web site. URL: <https://cil.bbaw.de> (Accessed: Dec. 10, 2023)
25. Coepus Inscriptionum Graecarum (CIG). *Epigraphy Packhum.org* Websit. URL: <https://epigraphy.packhum.org/book/122?location=1703> (Accessed: Dec. 10, 2023)
26. Ներսես Ե Աշտարակեցի. *Վերջինիցիա Ազատ Հանրագիտարան*. URL: https://hy.wikipedia.org/wiki/Ներսես_Ե_Աշտարակեցի (Accessed: Dec. 20, 2023)

27. Epigraph. *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/word/epigraph> Accessed Dec. 15, 2023.
28. Epigraphy – Inscriptions, Archaeology, History. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/epigraphy/The-use-of-inscriptions> Accessed: Dec. 12, 2023.
29. Ancient literature, *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ancient_literature&oldid=1189118994 Accessed: Dec. 15, 2023.
30. Epigraph. *Etymology of epigraph by etymonline*. Web site *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/word/epigraph> Accessed Dec. 15, 2023.
31. Definition of EPIGRAPHY'. *Merriam Webster Dictionary*. Web site Merriam Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/epigraphy> Accessed: Dec. 12, 2023.
32. 'epigraphy'. *Cambridge Dictionary*. Web site: Dictionary Cambridge.org. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/epigraphy>. Accessed: Dec. 12, 2023.
33. EPIGRAPHY Definition & Usage Examples. *Dictionary.com*. Website: URL: <https://www.dictionary.com/browse/epigraphy#:~:text=noun%20the%20study%20or%20science,epigrammatize%20epigraph%20epigraphic%20epigraphy%20epigynous> Accessed: Dec. 12, 2023.
34. EPIGRAPHY definition and meaning. *Collins English Dictionary*. Web site: URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/epigraphy> Accessed: Dec. 12, 2023.
35. Epigraphy – Definition, Meaning & Synonyms. *Vocabulary.com*. Web site: URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/epigraphy> Accessed: Dec. 12, 2023.
36. 'Epigraphy', *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Epigraphy&oldid=1188290541> Accessed: Dec. 12, 2023.
37. Epigraphy – Inscriptions, Archaeology, History. *Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/epigraphy/The-use-of-inscriptions> Accessed: Dec. 12, 2023.
38. 'Епіграфіка', *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%95%D0%BF%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0&oldid=40154211> Accessed: Dec. 12, 2023.
39. 'Графіті', *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%93%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%82%D1%96&oldid=40486545> Accessed: Sep. 24, 2023.
40. 'Graffiti Definition & Meaning. *Britannica Dictionary*. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/graffiti> Accessed: Dec. 12, 2023.
41. 'Graffiti Definition & Meaning. *Merriam Webster Dictionary*. Web site URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/graffiti#:~:text=2%20of%20%20verb%20graffitied%3B,Examples%20on%20the%20Web%20Noun> Accessed: Dec. 12, 2023.
42. 'GRAFFITI Definition & Usage Examples. *Dictionary.com*. Web site URL: <https://www.dictionary.com/browse/graffiti#:~:text=noun%20plural%20of%20graffito,evidence%20of%20the%20neighborhood%27s%20decline> Accessed: Dec. 12, 2023.
43. 'GRAFFITI definition and meaning. *Collins English Dictionary*. Web site URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/graffiti#:~:text=%28gr%C9%99fi%CB%90ti%20%29%20uncountable%20noun%20,Collins%20COBUILD%20Advanced%20Learner%E2%80%99s%20Dictionary> Accessed: Dec. 12, 2023.
44. Graffiti – Definition, Meaning & Synonyms. Web site URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/graffiti> Accessed: Dec. 12, 2023.
45. Գրաֆիտի: Վիքիպեդիա ազատ հանրագիտարան. URL: <https://hy.wikipedia.org/w/index.php?title=%D4%B3%D6%80%D5%A1%D6%86%D5%AB%D5%BF%D5%AB&oldid=8408996> Accessed: May 02, 2022.
46. Վիմագրություն: *Ժամանակակից հայոց լեզվի բաց*. Web site. URL: http://www.nayiri.com/imagedictionarybrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%BE%D5%AB%D5%B4%D5%A1%D5%A3%D6%80%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6 Accessed: Dec. 13, 2023.
47. Lithography. *Encyclopædia Britannica* 11 ed. Vol. 16, p. 1028 Web site URL: https://archive.org/details/EncyclopaediaBri16chisrich_201303/page/n811/mode/2up?q=Lithography Accessed: Dec. 15, 2023
48. Վիմագրություն, Վիքիպեդիա՝ ազատ հանրագիտարան. URL: <https://hy.wikipedia.org/w/index.php?title=%D5%8E%D5%AB%D5%B4%D5%A1%D5%A3%D6%80%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6&oldid=7095556> Accessed: Jul. 06, 2020.

РОЗДІЛ 9

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.44>

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА ТЕРМІНІВ ЄС НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

PRINCIPLES OF CREATING AN ELECTRONIC ENGLISH-UKRAINIAN DICTIONARY OF EU TERMS ON LABOR ECONOMICS AND SOCIAL AND LABOR RELATIONS

Бігдай М.О.,

orcid.org/0000-0001-6507-6100

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Іванчук І.С.,

orcid.org/0009-0000-9776-4215

студент II курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Мета статті – описати основні принципи та етапи створення електронного англо-українського словника термінів Європейського Союзу (далі – ЄС) на позначення економіки праці та соціально-трудова відносин.

Актуальність даної розвідки зумовлена євроінтеграційним курсом України та необхідністю перекладу українською мовою термінології ЄС з різних галузей знань. Окрім цього, актуальним є створення моделей та проектів двомовних або багатомовних перекладних електронних термінологічних словників, термінологічних баз даних не лише для перекладачів або спеціалістів відповідних галузей, а також для широкого кола користувачів.

Незважаючи на наявність низки перекладних термінологічних словників на основі термінології ЄС, досі не було створено електронного англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудова відносин саме на базі термінологічної бази даних Інтерактивної термінології для Європи (Interactive Terminology for Europe, далі – IATE).

Джерельною базою у межах цього дослідження обрано IATE, оскільки вона об'єднує у собі практично всі наявні термінологічні колекції й бази даних, які до цього окремо були створені різними інституціями та відомствами ЄС.

У статті визначено, що модель словникової статті майбутнього словника повинна містити такі обов'язкові елементи: реєстрове слово англійською мовою, тематичну групу англійською мовою, тлумачення терміна англійською мовою, реєстрове слово українською мовою, тематичну групу українською мовою, а також тлумачення терміна українською мовою.

Окрім цього, подані основні характеристики та переваги Lexopomy як платформи для створення та публікації електронних словників. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в укладанні перекладних словників з інших галузей знань на основі термінологічної бази даних IATE.

Ключові слова: терміни Європейського Союзу, термінологія, термінологічний словник, перекладний словник, словникова стаття.

The purpose of the article is to describe the main principles and stages of creating an electronic English-Ukrainian dictionary of European Union terms (hereinafter – EU) on labor economics and social and labor relations.

The topicality of this research is determined by the European integration course of Ukraine and the need to translate EU terminology from various fields of knowledge into Ukrainian. In addition, the creation of models and projects of bilingual or multilingual translation electronic terminological dictionaries, terminological databases is relevant not only for translators or specialists in the relevant fields, but also for a wide range of users.

Despite the existence of a number of translation terminological dictionaries based on EU terminology, no electronic English-Ukrainian dictionary of EU terms has yet been created to indicate the labor economy and social and labor relations precisely on the basis of the terminological database of the Interactive Terminology for Europe (hereinafter – IATE).

IATE was chosen as the source base for this study, as it combines almost all existing terminological collections and databases, which were previously separately created by various institutions and departments of the EU.

The article defines that the model of the dictionary entry of the future dictionary should contain the following mandatory elements: headword in English, the thematic group in English, definition of the term in English, headword in Ukrainian, the thematic group in Ukrainian, as well as the definition of the term in Ukrainian.

In addition, the main characteristics and advantages of Lexonomy as a platform for creating and publishing electronic dictionaries are presented. We see the prospect of further research in compiling translation dictionaries from other fields of knowledge based on the IATE terminological database.

Key words: terms of the European Union, terminology, terminological dictionary, translation dictionary, dictionary entry.

Постановка проблеми. Як відомо, сьогодні Україна перебуває в активному процесі вступу до ЄС, а одним із головних критеріїв майбутнього членства нашої держави в цій міжнародній організації є виконання копенгагенських критеріїв, в тому числі третього, так званого інституційного, який передбачає адаптацію національного законодавства до норм та правил ЄС. Увесь комплекс законодавства країн ЄС включає значну кількість галузей знань та сфер суспільно-політичного життя громадян, що він покликаний регулювати. Зокрема, законодавство ЄС містить поняття та терміни із таких важливих сфер, як економіка праці та соціально-трудова відносина, які є для нас особливо цікавими у межах даного дослідження. Практично увесь комплекс європейського законодавства наразі є доступний офіційними мовами цієї організації, в першу чергу англійською мовою, а також іншими мовами країн ЄС.

Беручи до уваги перспективу членства нашої країни у цій організації, виникає необхідність перекладу термінології ЄС з різних галузей знань, її адаптації не лише до української термінології, але й до українських реалій суспільно-політичного життя. Окрім цього, актуальним є створення моделей та проектів двомовних або багатомовних перекладних електронних термінологічних словників, термінологічних баз даних не лише для перекладачів або спеціалістів відповідних галузей, а також для широкого кола користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські лексикографи, перекладачі та фахівці з термінознавства неодноразово створювали словники на основі термінології ЄС, що належить до певної галузі. Одним з таких словників є «Глосарій термінів Європейського Союзу», підготовлений видавництвом «К.І.С.» за сприяння Міжнародного фонду «Відродження» у 2006 році. Словник містить реєстрові слова українською та англійською мовами, а самі словникові статті представлені українською мовою. При укладанні цього словника-глосарія насамперед були використані матеріали глосарія сервера «Європа». Глосарій також доступний в електронному вигляді з використанням у ньому перехресних гіперпосилань [4].

Ще одним словником на основі термінів ЄС є «Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу», який став результатом роботи експертної групи

проекту «Лабораторія наукового перекладу» громадської організації «Молодіжний гуманітарний центр». Словник виданий у Києві у 2007 році видавництвом «К.І.С.» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». У цьому словнику терміни представлені не лише трьома найважливішими офіційними мовами ЄС, але й також доступні в перекладі українською мовою. Джерельною базою цього словника слугували офіційні тексти, багатомовні словники, офіційні прес-релізи інституцій ЄС, а також бази даних EUR-Lex [8], що містить різномовні паралельні версії документів права ЄС [1].

Приблизно у цей період опрацьовували та систематизовували саме економічну термінологію. У 2006 році в Києві видають «Економічний словник», який мав на меті подати коротке, але достатнє й зрозуміле тлумачення більш як 2 тисяч економічних термінів та понять з таких сфер, як: менеджмент, маркетинг, підприємництво, бізнес, зовнішньоекономічна діяльність, а також економіка праці й соціально-трудова відносина. Особливістю цього словника є те, що його можна вважати двомовним, адже у ньому подано прямий переклад кожного з термінів англійською мовою [9]. Окрім цього, у 2008 році в Києві було видано одномовний понятійно-термінологічний словник українською мовою «Економіка: від А до Я», що містить близько 5 тисяч термінологічних одиниць [3].

У межах цієї розвідки уваги також заслуговує «Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики», друге видання якого вийшло у 2015 році у Кропивницькому. Цей двомовний перекладний термінологічний словник запропонував засвоєння економічних знань паралельно англійською та українською мовами. Загалом він складається із трьох частин, а саме основної, додаткової із прикладами вживань термінів в контексті, а також контрольної із певними завдання різного рівня складності для перевірки знань. Основна ж частина словника поділяється на два розділи – тлумачний англо-український словник та перекладний українсько-англійський словник без тлумачення [6].

У 2021 році Дніпровський державний технічний університет видав «Термінологічний словник з дисципліни «Економіка праці й соціально-трудова відносина» для здобувачів першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» усіх форм навчання». Це одномовний словник українською мовою, що містить близько 220 термінів з тлумаченнями, на основі понад 10 навчальних посібників з відповідної галузі економічної науки [2].

Незважаючи на вище згадані лексикографічні праці, досі не було створено електронного англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудових відносин на основі термінологічної бази даних IATE.

Постановка завдання. Мета статті – описати основні принципи та етапи створення електронного англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудових відносин. Досягнення цієї мети потребує вирішення таких завдань, як: охарактеризувати основні функції та переваги Lexopomy як платформи для створення нашого майбутнього словника, описати основні принципи та етапи укладання такого словника, а також створення моделі словникової статті у даному словнику.

Виклад основного матеріалу. Джерельною базою у межах цього дослідження обрано термінологічну базу даних IATE, яка охоплює практично будь-яку сферу чи галузь знань з письмових та усних текстів ЄС. Вона була розроблена у 1999 році, з 2004 року почала активно використовуватись співробітниками інституцій, органів та відомств ЄС, зокрема перекладачами, а з 2007 року стала загальнодоступною для широкого кола користувачів [10].

Вважаємо, що доцільно створити наш словник саме в електронній формі, адже такі словники мають низку переваг в порівнянні зі звичайним паперовим. Насамперед електронний словник може містити не лише звичну для усіх лексикографічну інформацію, а також може бути доповнений різними мультимедійними засобами, як-от: зображення, відео, анімації, аудіозаписи, гіперпосилання, зокрема перехресні (до інших словникових статей, інтерактивних вправ тощо), а також іншими комп'ютерними технологіями, що зазвичай є недоступним для друкованих версій словників. Електронні словники також дозволяють різні методи пошуку даних, що дуже зручно для користувачів. Доступ до інформації та її пошук визначаються не внутрішньою традиційно алфавітною організацією словника, а нелінійною структурою тексту або ж гіпертексту. Такий словник набагато простіше використовувати, підтримувати та оновлювати, забезпечуючи тим самим актуальність даних у ньому. Окрім цього, електронний словник може бути швидко доступний для користува-

чів практично з будь-якої точки світу. На думку багатьох дослідників, найважливішою перевагою електронних словників є швидкість їх укладання, адже для створення таких словників сьогодні існує досить багато різних комп'ютерних технологій та середовищ, які можна використати, зокрема онлайн-платформи Lexique Pro, Wiktionary, Lingro, WeSay та інші. Для розроблення нашого електронного англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудових відносин було обрано платформу для створення та публікації словників Lexopomy [11], яка є досить гнучкою в розробці й налаштуваннях не лише структури, але й також дизайну словників, можливостей пошуку відповідних словникових статей за різними параметрами [12]. У межах цієї розвідки варто детальніше розглянути деякі особливості та функціональність Lexopomy.

Lexopomy – це безкоштовна онлайн веб-платформа та інтерлінгвістичний інструмент з відкритим вихідним кодом, що була розроблена у 2017 році чеськими комп'ютерними лінгвістами та спеціалістами з інформаційних технологій, серед яких: Міхал Мечура, Мілош Якубічек, Войтех Коваж, Адам Рамбусек, Павел Рихлі, Ян Макутек, Павел Ірсінг та інші. Lexopomy дозволяє окремим особам або ж групам осіб без особливих технічних навичок у програмуванні та будь-яких фінансових витрат власноруч створювати та публікувати у загальний доступ власні словникові проекти різних видів, малих або ж середніх розмірів [12, с. 662]. Перевагою Lexopomy є те, що всі дані про створені користувачами моделі та проекти словників зберігаються на окремому хмарному сховищі, що значно полегшує їх доступність для інших користувачів [13, с. 455].

Створення будь-якого словника у Lexopomy розпочинається з присвоювання йому певної назви, опису, обрання його мови або ж декількох мов, а також URL-адреси, за якою словник надалі можна зробити загальнодоступним. Будь-яка словникова стаття в Lexopomy зберігається як документ у форматі XML та визначається унікальною для кожного словника схемою, яку за потреби можна власноруч налаштувати відповідно до власних очікувань щодо її змісту. У традиційній системі укладання електронних словників така схема зазвичай програмується вручну ІТ-спеціалістом. Проте у Lexopomy користувачеві запропоновано зрозумілий візуальний конструктор схеми словникових статей, за допомогою якого можна визначити їхню деревоподібну структуру, створити необхідні XML-елементи тощо [12, с. 662–663].

Вміст кожного елемента словникової статті можна обмежити, вибравши одну з запропонованих опцій: дочірній елемент, текст, текст з розміткою, значення зі списку (попередньо визначеного), порожній елемент або медіа. Якщо вмістом одного елемента є інші дочірні елементи або текст з розміткою, то ми можемо вказати, які саме елементи є дочірніми для даного, а також додатковими опціями можемо визначити необхідну мінімальну та допустиму максимальну кількість кожного із таких дочірніх елементів. Крім дочірніх елементів, XML-елементи у Lexopomtu можуть мати також необов'язкові або обов'язкові XML-атрибути, вміст яких можна налаштувати або ж як текст, або ж як значення зі списку [12, с. 663–664]. Lexopomtu також надає можливість створення підзаписів, що дозволить їм відображатися у кількох записах одночасно [14, с. 2]. Реєстрові слова у списку словникових статей можуть бути розташовані в алфавітному порядку або ж можна окремо налаштувати, який саме елемент буде використовуватись для такого сортування, до прикладу частина мови. Окрім цього, можна вказати будь-які елементи, вміст яких потрібно буде відобразити поруч із реєстровими словами у списку записів словника [12, с. 667–668].

Після завершення визначення деревоподібної структури з XML-елементів у конструкторі схеми словникових статей, лексикографи можуть працювати власне над вмістом кожної зі статей словника [12, с. 664–665]. Окрім конструктора схем та редактора записів, не менш важливою складовою Lexopomtu є конструктор форматування, у якому користувачі можуть налаштувати візуальний вигляд своїх словникових статей [12, с. 668–669]. Ще однією важливою особливістю Lexopomtu є функція «Пошуку» та можливість її налаштування. За замовчуванням пошук відбувається за послідовністю символів, які містить певне реєстрове слово, проте за необхідності його можна налаштувати на основі інших XML-елементів словникових статей, до прикладу на основі тематичних груп, що є актуальним для нашої розвідки [12, с. 668–669]. Варто також звернути увагу на те, що до Lexopomtu при потребі можна підключити веб-платформи для керування корпусами текстів та запитами до них, а саме Sketch Engine та KopText [7; 13, с. 456].

Укладання англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудових відносин передбачає такі етапи:

1. Визначення мети, типу та призначення майбутнього словника. У нашому випадку словник буде електронним, двомовним, термінологічним

та перекладним. Він міститиме англomовну термінологію ЄС галузей економіки праці та соціально-трудових відносин, дефініції термінів, їхню приналежність до відповідної тематичної групи, а також переклади самих термінів, їхніх дефініцій та тематичних груп українською мовою. Словник буде призначений не лише для фахівців у вищезгаданих галузях, але й для широкого кола користувачів.

2. Формування джерельної бази словника шляхом пошуку за відповідними доменами та піддоменами у термінологічній базі даних IATE термінів ЄС, а також їх дефініцій, що належать до сфер економіки праці та соціально-трудових відносин. У результаті отримано 375 термінів.

3. Експортування вищезгаданих термінів та їхніх дефініцій з IATE до середовища Excel.

4. Здійснення тематичної класифікації досліджуваних термінів на відповідні тематичні групи.

5. Переклад українською мовою термінів, їхніх дефініцій та назв тематичних груп, до яких вони належать.

6. Налаштування структури електронного словника на платформі Lexopomtu, а саме його мікро- й макроструктури. Розроблення дизайну словникових статей, використання конкретних XML-елементів та їх вкладення, налаштування функцій пошуку в самому словнику тощо.

У межах цього етапу також розроблено модель словникової статті, що містить такі обов'язкові елементи:

- реєстрове слово англійською мовою;
- тематична група, до якої належить термін, англійською мовою;
- тлумачення терміна англійською мовою;
- реєстрове слово українською мовою;
- тематична група, до якої належить термін, українською мовою;
- тлумачення терміна українською мовою.

7. Наповнення словника за допомогою перенесення зібраної інформації з Excel до Lexopomtu, а також остаточне форматування та естетичне оформлення словника.

8. Тестування створеного словника та перевірка словникових статей на помилки.

9. Публікація словника у загальний доступ.

Висновки. У статті визначено структуру та елементи словникової статті електронного англо-українського словника термінів ЄС на позначення економіки праці та соціально-трудових відносин, а також описано основні принципи та етапи створення такого словника. Окрім цього, подані основні характеристики та переваги Lexopomtu як платформи для створення та публікації електро-

них словників. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в укладанні перекладних словників з інших галузей знань на основі термінологічної бази даних IATE.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. / за ред. В. Єрмоленка. Київ : "К.І.С.". 2007. 226 с. URL: <https://e2u.org.ua/data/Англійсько-французько-німецько-український%20словник%20термінології%20Європейського%20Союзу.pdf> (дата звернення: 17.08.2024).
2. Вороніна. А. В. Термінологічний словник з дисципліни «Економіка праці й соціально-трудова відносина» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 073 «Менеджмент» усіх форм навчання. Кам'янське : ДДТУ. 2021. 29 с. URL: https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/33/7-33-z_mz28.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
3. Економіка: від А до Я: Понятійно-термінологічний словник / О. В. Куроченко, М. А. Копнов, В. П. Сладкевич та ін. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал». 2008. 368 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p09_11.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
4. Марченко М. Глосарій термінів Європейського Союзу. "К.І.С.". 2006. URL: <http://europa.dovidka.com.ua/#123> (дата звернення: 15.08.2024).
5. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. Київ : Центр учбової літератури. 2009. 264 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharov_Stanislav/Tlumachnyi_slovnuk_ekonomista.pdf (дата звернення: 18.08.2024).
6. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / за ред. Б. Г. Ревчуна. Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф. 2015. 130 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/a7d30d1a-9136-4d47-974b-49b31eef722/content> (дата звернення: 15.08.2024).
7. Bartolomé-Díaz Z., Frontini F. Building a domain-specific bilingual lexicon resource with Sketchengine and Lexonomy: Taking Ownership of the Issues. *Proceedings of the 2020 Globalex Workshop on Linked Lexicography*. Marseille, France. European Language Resources Association. 2020. p. 62–68. URL: <https://aclanthology.org/2020.globalex-1.11.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).
8. EUR-Lex. Access to European Union law. Summaries of EU legislation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/browse/summaries.html> (дата звернення: 15.08.2024).
9. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор. 2006. 356 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
10. IATE. European Union terminology. About IATE. URL: <https://iate.europa.eu/about> (дата звернення: 15.08.2024).
11. Lexonomy. URL: <https://www.lexonomy.eu> (дата звернення: 15.08.2024).
12. Měchura M. Introducing Lexonomy: an open-source dictionary writing and publishing system. In Kosem I., Tiberius C., Jakubiček M., Kallas J., Krek S., Baisa V. *Electronic lexicography in the 21st century: Proceedings of eLex 2017 conference*. Leiden: Lexical Computing. 2017. p. 662–679. URL: <https://www.lexiconista.com/pdf/elex2017.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).
13. Rambousek A., Jakubiček M., Kosem I. New developments in Lexonomy. *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of the eLex 2021 conference*. Brno: Lexical Computing CZ, s.r.o. 2021. p. 455–462. URL: https://www.researchgate.net/publication/357807514_New_developments_in_Lexonomy (дата звернення: 15.08.2024).
14. Sakhare A. D., Shareef A., Rangari V. Pali lexicography using lexonomy. *Journal of Physics: Conference Series*. vol. 1913. no. 1. IOP Publishing. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/352207550_Pali_lexicography_using_lexonomy (дата звернення: 15.08.2024).

**PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF THE CONCEPT “ANGER”
IN THE CONTEMPORARY MEDIADISOURSE OF THE USA AND GREAT BRITAIN**

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГНІВ»
У СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ**

Ustylenko T.A.,

orcid.org/0009-0001-9632-7117

*Second-year Student at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University*

Karamysheva I.D.,

orcid.org/0000-0001-8683-2040

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University*

In contemporary linguistics, the term “concept” has acquired a broad and ambiguous meaning, becoming part of the terminological apparatus of various sciences and fields of knowledge, each of which interprets this term in its own way. Regardless of the specifics of individual concepts, they are all fundamental elements of the conceptsphere of a particular language, encompassing all spheres of human life, including the emotional one. Knowledge about the world around us is reflected in people’s minds in the form of concepts – mental formations with an internal structure that are the result of their cognitive activity and form the basis of our understanding of the world and interaction with it.

The relevance of the study is determined by the importance of studying the emotional conceptsphere in the context of current social realities and researching the ways of reflecting emotions, in particular, ANGER, in mass media texts. In an information society where media play a decisive role in shaping public opinion, understanding how emotional concepts are verbalized and function within media discourse is of particular importance.

The article aims to identify the peculiarities of the functioning and verbalization of the concept of “ANGER” in the contemporary media discourse of the USA and Great Britain. To achieve this goal, the work with textual data was carried out in the corpus of modern English-language media texts NOW (Corpus of News on the Web) [9].

The main method of the study is conceptual analysis aimed at revealing the essence of the concept by analysing its verbalizers in media texts. The analysis of the texts revealed specific linguistic means used to express anger in the media, which were systematized and placed in the corresponding metaphorical models.

In total, 9 models were formed in the process of the study, which together include 8 submodels. The results of the research contribute to a deeper understanding of the role of media in shaping public opinion and create prospects for further research on other emotional concepts in media discourse.

Key words: concept, verbalization, anger, media discourse, emotional conceptsphere, corpus of mediatexts.

У сучасній лінгвістиці термін «концепт» набув широкого та неоднозначного значення, входячи до термінологічного апарату різних наук і галузей знань, кожна з яких трактує цей термін по-своєму. Незалежно від специфіки окремих концептів, усі вони є фундаментальними елементами концептосфери певної мови, що охоплює всі сфери життя людини, включаючи емоційну. Знання про навколишній світ відображаються у свідомості людей у вигляді концептів – ментальних утворень з внутрішньою структурою, які є результатом їхньої пізнавальної діяльності і які формують основу нашого розуміння світу та взаємодії з ним.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю вивчення емоційної концептосфери в контексті нинішніх суспільних реалій та дослідження способів відображення емоцій, зокрема ГНІВУ, у масмедійних текстах. В умовах інформаційного суспільства, де медіа відіграють вирішальну роль у формуванні громадської думки, особливого значення набуває розуміння того, як емоційні концепти вербалізуються та функціонують саме в медіадискурсі.

Мета статті полягає у виявленні особливостей функціонування та вербалізації концепту ГНІВ у сучасному медіадискурсі США та Великобританії. Для досягнення поставленої мети була проведена робота з текстовими даними у корпусі сучасних англомовних медіатекстів NOW (Corpus of News on the Web) [9].

Основним методом дослідження є концептуальний аналіз, спрямований на розкриття сутності концепту шляхом аналізу його вербалізаторів в медіатекстах. Аналіз текстів виявив специфічні мовні засоби, які використовуються для вираження гніву в медіа, які були систематизовані та винесені у відповідні метафоричні моделі. Загалом, в ході дослідження було сформовано 9 моделей, що всі разом включають в себе 8 підмоделей. Результати дослідження сприяють глибшому розумінню ролі ЗМІ у формуванні громадської думки та створюють перспективи для подальших досліджень інших емоційних концептів у медіадискурсі.

Ключові слова: концепт, вербалізація, гнів, медіадискурс, емоційна концептосфера, корпус медіатекстів.

Problem statement. Contemporary linguistics explores language in close connection with human consciousness and cognition of reality. Concepts and abstract mental structures are the result of cognitive

activity and reflect knowledge about the surrounding world in people’s minds. Therefore, the issue of the relationship between language and cognition remains as relevant as ever.

The concept “ANGER”, which reflects the mental and emotional experience of a person and is verbalized through various linguistic means, that demonstrate the peculiarities of its representation in a particular culture, is of special interest. Conceptual analysis, as a research method, allows us to establish the basic correlations of consciousness that a speaker operates with when creating lexical means to express this emotional state. Thus, the study of the concept “ANGER”, particularly based on modern English-language media texts, is undoubtedly relevant as it allows us to understand the specifics of emotions conceptualization within a particular culture and its reflection in the media.

The relevance of studying the peculiarities of the verbalization of the concept “ANGER” in media discourse has increased significantly since the outbreak of a full-scale war in Ukraine. The military conflict has led to a new political and sociocultural context, which has affected media language. This causes changes in the use of terminology, tone, and emotional coloring of language, as well as in the support of certain political or social positions. Media organizations are actively adapting their approaches to covering military events to better meet the needs of the audience and provide information in line with new perceptions and emotions. Therefore, the study of how the ways of verbalizing the concept “ANGER” in the media discourse of the United States and Great Britain have changed since the beginning of the Russian invasion of Ukraine in 2022 is particularly relevant and deserves a thorough study.

Analysis of recent research and publications.

The concept, as one of the key terms of modern linguistics, attracts the attention of many researchers, yet it still lacks a unified definition due to its multifaceted nature. Both domestic (I. Holubovska [1], A. Prykhodko [4], Zh. Krasnobaeva-Chorna [3], O. Selivanova [5, 6], M. Skab [7]) and foreign (G. Lakoff [17, 18], M. Johnson [11], R. Jackendoff [10], R. Langacker [19], Z. Kövecses [12, 13], A. Wierzbicka [20], J. Bartmiński [8]) scholars have studied both the theoretical and practical aspects of the concept.

Olena Selivanova defines a concept as “an informational structure of consciousness, a multi-subjective, systematically organized unit of memory that contains a set of knowledge about the object of cognition, both verbal and non-verbal, acquired through the interaction of five mental functions of consciousness and the unconscious” [5, p. 256].

In his research, Anatoliy Zahnitko emphasizes the universality of the concept: “A concept is a global unit of cognitive activity; it is a quantum of

structured knowledge. Concepts are mostly inherent in universalism; their expression cannot be confined to language alone, though the latter is one of the most powerful means of manifesting the concept in particular and the conceptosphere in general” [2, p. 12].

Zhanna Krasnobaeva-Chorna considers the concept as “a multidimensional formation characterized by such differential features as connection with language, thinking, memory, and psyche, ... encoding in sensory-imagery representations, reflection of mental reality, and performs a cognitive function, a function of storing knowledge about the world, structuring knowledge, and orientation in the world” [3, p. 41].

In his monograph, Anatoliy Prykhodko defines concepts as “peculiar cultural genes included in the genotype of culture, which presumably determine the phenomenological surface of culture, the phenotype...” [4, p. 16].

Jerzy Bartmiński considers the process of concept profiling as “a subjective linguistic and conceptual operation that involves the specific formation of an image of an object by interpreting it in certain aspects, such as origin, qualities, appearance, functions, events, experiences, etc” [8, p. 212]. The researcher argues that this process occurs within the public consciousness, which is why it is well-established.

Ronald Langacker argues in his works that “a person does not operate with individual semantic features when conceptualizing, but rather with entire images” [19, p. 14].

The analysis of the conceptualization of emotions was paid attention to by Anna Wierzbicka, who assumed that people comprehend emotional experience in terms of prototypical scenarios, and the fact that emotional concepts encoded in different languages are well modeled in terms of such scenarios supports this hypothesis [20]. Meanwhile, Zoltán Kövecses suggested that in our minds such concepts are represented as cognitive and cultural models with frame-like structure and bodily form, which are inherently metaphorical and metonymic in nature [13].

However, the study of concepts in linguistics is not limited to theoretical reflections. An important area is the analysis of ways of conceptualizing emotions. The Hungarian linguist Zoltán Kövecses has thoroughly examined and researched the emotional concept “ANGER” and its metaphorical models in his works [14; 15]. In their joint work “The cognitive model of anger inherent in American English”, Lakoff and Kövecses showed that conceptual metaphors and metonymies play an important role in the conceptualization of anger in English. In particular, they pointed out that the “heat” metaphors, especially

the *hot fluid in a container* metaphor, are central in the metaphorical system of anger in English [16].

Thus, the study of the peculiarities of the verbalization of the concept “ANGER” in contemporary media discourse in the USA and Great Britain is a relevant area of research, as it allows us to identify not only linguistic features but also to understand more deeply the cultural specifics of the reflection of this emotional concept in the English-speaking environment.

The aim of the article is to study and analyse the specifics of the verbalization of the concept “ANGER” in contemporary media texts of the United States and Great Britain, with an emphasis on revealing the peculiarities of its perception and interpretation in media discourse, covering two time periods (two years before and after the onset of the full-scale invasion of Ukraine). Achieving this goal involves such tasks as forming the factual basis of the research and justifying the choice of materials; conducting a conceptual analysis of the emotion of anger; determining the main structural and semantic models as well as statistical features of the functioning of the concept “ANGER” over the two time periods under study; analysing changes in the use of models and assessing the impact of the sociopolitical context on these changes.

Presentation of the main material. The study is based on the analysis of American and British media texts in the NOW (News on the Web) corpus [9]. The choice of the NOW corpus is motivated by its large volume of linguistic data, which is regularly updated, allowing for the analysis of current linguistic trends using the most recent material. This makes it a unique tool for researching contemporary English-language media discourse.

Since this study is particularly focused on comparing the changes in the ways of verbalizing the concept “ANGER” related to the outbreak of the full-scale war in Ukraine, and since the verbalizers of the concept turned out to be almost identical for both countries, the linguistic information obtained from the corpus for the USA and Great Britain was combined and analyzed as a whole.

As the corpus contains exclusively media texts, we have selected texts according to two time periods: two years before (2020–2021) and after (2022–2023) the beginning of the full-scale invasion of Ukraine.

Accordingly, the Collocates and List functions were used to identify potential metaphorical models and the following types of CQL queries were formulated. The first type of queries is intended to search for attributes of the concept, the 2nd, 3rd, and 4th are for predicative models, and the 5th and 6th are for nominative ones:

1. [tag="adj.*"][lemma="anger"]
2. [tag="verb.*"][lemma="anger"]
3. [lemma="anger"][tag="verb.*"]
4. [tag="verb.*"][tag="prep.*"][lemma="anger"]
5. [tag="noun.*"][tag="prep.*"] [lemma="anger"]
6. [lemma="anger"][[word="like|as"]]

As a result of applying these CQL queries, 37,514 and 7,599 potential metaphors were extracted from the NOW corpus for the USA and Great Britain, respectively, for 2020–2021, and 25,226 and 14,325 for the USA and Great Britain, respectively, for 2022–2023. Each of these potential metaphors was manually analyzed for further detection of metaphorical models of the concept of ANGER.

After the analysis of the contexts obtained from the corpus, 9 metaphorical models of the concept “ANGER” were identified, which together include 8 submodels, and the ways in which these models are verbalized in the English-language media discourse were studied for the two time periods under study:

ANGER IS AN OBJECT

2020–2021: **to harbor anger** (...*he's harboring lingering anger toward her...*[NOW, Vulture]), **to bounce off the anger** (...*a fresh-faced David Cameron...*, **bouncing off the public anger...[NOW, Politico]);**

2022–2023: **anger is a vehicle** (*Riddle's anger is the perfect vehicle for a DQ finish...* [NOW, New York Post]), **to hide anger** (*Yevhen Mezhevyi struggled to hide his anger on Sunday when he saw footage of Vladimir Putin...* [NOW, The Guardian]).

1. ANGER IS A LIVING BEING

- 2020–2021: **to feed anger** (*Bild, a center-right tabloid that has fed popular anger...*[NOW, New York Times]), **anger is dumb** (*The difference is, your anger is dumb, and ours is not.* [NOW, The Salt Lake Tribune]), **anger has hands** (*Destructive anger tries to take vengeance into its own hands.* [NOW, Fox News]);

- 2022–2023: **impotent anger** (*The Russian foreign minister described the West's actions... as an "impotent anger"...*[NOW, BBC]), **blind anger** (...*the blind anger that comes with heartbreak.* [NOW, Associated Press]), **healthy anger** (*She... developed a healthy anger for the social norms...* [NOW, The Guardian]). Within the ANGER IS A LIVING BEING model, we also identified such a submodel as:

2. ANGER IS A LIVING BEING

- 2020–2021: **to feed anger** (*Bild, a center-right tabloid that has fed popular anger...*[NOW, New York Times]), **anger is dumb** (*The difference is, your anger is dumb, and ours is not.* [NOW, The Salt Lake Tribune]), **anger has hands** (*Destructive anger tries to take vengeance into its own hands.* [NOW, Fox News]);

- 2022–2023: **impotent anger** (*The Russian foreign minister described the West's actions... as an "impotent anger"...*[NOW, BBC]), **blind anger** (*...the blind anger that comes with heartbreak.* [NOW, Associated Press]), **healthy anger** (*She... developed a healthy anger for the social norms...* [NOW, The Guardian]). Within the ANGER IS A LIVING BEING model, we also identified such a submodel as:

➤ **ANGER IS, A DANGEROUS ANIMAL**

- 2020–2021: **a bait for anger** (*...it would be difficult to create a more perfect bait for right-wing anger than...*[NOW, Slate]), **to harness the anger** (*...governors are hoping to harness the anger over Floyd's death...* [NOW, Atlanta Journal-Constitution]), **the sting of anger** (*The sting of anger races down my windpipe, rooting through my lungs.* [NOW, Entertainment Weekly]);

- 2022–2023: **anger is a loyal puppy** (*... anger as a loyal puppy that wants to protect our yard and barks at unwanted visitors.* [NOW, The Washington Post]), **anger is a puppy in a cage** (*Suppressing our anger is like putting the puppy in a cage...*[NOW, The Washington Post]), **howls of anger** (*Trump's high-decibel howls of anger and grievance...* [NOW, The Guardian]).

3. ANGER IS A PLANT

- 2020–2021: **anger blossoms** (*her anger would take years to blossom.* [NOW, New York Times]), **a seed of anger** (*You'll find a seed of anger in his vocal performance...* [NOW, Taste of Country]), **to reap anger** (*All parties would reap the whirlwind of public anger...* [NOW, PoliticsHome]);

- 2022–2023: **deep-rooted anger** (*have without doubt caused deep-rooted anger and upset.* [NOW, The Bolton News]), **fertilize the seed of anger** (*...they can grow and fertilize the seed of anger.* [NOW, Yahoo Sports]), **to sow the seeds of anger** (*The official added that Moscow has "sowed the seeds of anger", and they'll reap the whirlwind.* [NOW, The Washington Post]).

4. ANGER IS WAR, STRUGGLE

- 2020–2021: **the frontline of anger** (*police officers... are on the frontline of public anger.* [NOW, CNN]), **a barrage of anger** (*And a never-ending barrage of anger and misinformation on social media...*[NOW, The Washington Post]), **a fusillade of anger** (*...tested positive for Covid-19 has unleashed a fusillade of anger on Capitol Hill...* [NOW, Politico]);

- 2022–2023: **to mobilise anger** (*...able to mobilise popular anger and protest like little else.* [NOW, The Economist]), **the brunt of anger**

(*...political incumbents will bear the brunt of public anger.* [NOW, PRWeb]), **a victim of anger** (*Our leaders aren't just victims of anger...*[NOW, San Francisco Chronicle]). The following submodels were identified within the model ANGER IS WAR, STRUGGLE:

➤ **ANGER IS AN OPPONENT (IN A STRUGGLE)**

- 2020–2021: **a target of anger** (*France has been the target of widespread anger...* [NOW, International Business Times]), **a bull's-eye of anger** (*She is a target, a bull's-eye of anger for women...* [NOW, New York Magazine]);

- 2022–2023: **to grapple with anger** (*...and with all six candidates grappling with some families' lingering anger...* [NOW, The Washington Post]), **to battle against anger** (*Tory candidate Andrew Cooper... will have to battle against local anger over the row.* [NOW, The Scotsman]), **to wrestle with anger** (*Erdogan's government wrestles with mounting public anger.* [NOW, The Washington Post]).

➤ **ANGER IS A WEAPON**

- 2020–2021: **anger is the flaming sword** (*The righteous energy of your anger is the flaming sword you hold above your mother's memory.*[NOW, NME]), **anger is a broadsword** (*...talking her way through battle-blasted beats and wielding her anger like a broadsword.* [NOW, Stereogum]), **anger is a blade** (*Other times, Oladokun can wield her anger like a finely-edged blade.* [NOW, Rolling Stone]);

- 2022–2023: **anger is a timebomb** (*...the man... was a ticking timebomb of anger...*[NOW, CBS News]), **a buzzsaw of anger** (*after the Dobbs decision came down ran into the buzzsaw of anger...* [NOW, Politico]), **anger is an armor** (*In children, anger is the armor of anxiety.* [NOW, NOLA]).

➤ **ANGER IS AN EXPLOSION**

- 2020–2021: **a powder keg of anger** (*...the perceived ease of players' asks, has led to a powder keg of anger.* [NOW, Polygon]), **ground zero of anger** (*...local school board meetings have become ground zero for parental anger...* [NOW, Yahoo News]);

- 2022–2023: **a blast of anger** (*...emerging again to launch another blast of anger into the referee's face.* [NOW, The Times]), **to explode into anger** (*...indifference toward President Vladimir Putin's illegal invasion of Ukraine has exploded into anger...* [NOW, Chicago Tribune]).

5. ANGER IS A PHYSICAL PHENOMENON

Within the model ANGER IS A PHYSICAL PHENOMENON, the following submodels were identified:

➤ ANGER IS LIGHT, ELECTRICITY, ENERGY

• 2020–2021: **to light a fuse of anger** (*As much as the videos of George Floyd's death lit a fuse of anger and protest...* [NOW, PennLive]), **a flash of anger** (*...so I guess that quick flash of anger from Geralt at the end of the episode...* [NOW, Vulture]), **a zap of anger** (*He didn't... show the zap of anger many have resorted to...* [NOW, CNN]);

• 2022–2023: **a glimmer of anger** (*It was a rare glimmer of righteous anger...* [NOW, Nature]), **to glint with anger** (*Taylor's eyes still glint with anger...* [NOW, NME]), **to flash anger** (*But when it came to Ukraine, Putin flashed anger.* [NOW, The Minnesota Star Tribune]).

➤ ANGER IS SOUND, MUSIC

• 2020–2021: **a symphony of anger** (*... about some incidental dissonant chords amid a complicated symphony of righteous anger...* [NOW, The Hollywood Reporter]), **anger reaches a crescendo** (*The simmering anger reached a crescendo...* [NOW, Vanity Fair]);

• 2022–2023: **to echo the anger** (*Echoing that anger, Russia's parliament speaker said Western leaders have blood on their hands...* [NOW, New York Post]), **a chorus of anger** (*...but he left to a chorus of anger over frustrations as the second half of his career in Madrid played out.* [NOW, The Athletic]).

6. ANGER IS A NATURAL PHENOMENON

• 2020–2021: **a tide of anger** (*Williamson has faced a growing tide of anger after almost 40% of results ...* [NOW, The Week]), **a Vesuvius of anger** (*But he could also be a Vesuvius of anger...* [NOW, The Atlantic]), **ripples of anger** (*...her words instantly provoked ripples of anger and concern among immigrant rights groups...* [NOW, Yahoo News]), **a vortex of anger** (*The coronavirus epidemic sits in the very center of the vortex of anger...* [NOW, Los Angeles Times]), **a tornado of anger** (*The title track from her latest album channels rap, metal, and industrial into a tornado of pent-up anger...* [NOW, Pitchfork]);

• 2022–2023: **a fog of anger** (*The coming months were a fog of anger and disbelief.* [NOW, Yahoo News]), **a red mist of anger** (*...which brought out a "red mist" of anger in his older sibling's face.* [NOW, New York Post]), **a geyser of anger** (*Amid the geyser of anger in the wake of the Arizona call...* [NOW, Politico]), **a wave of anger** (*Next, surf the wave of anger and the urge to act out until you reach the metaphorical shore.* [NOW, CNN]), **a volcanic anger** (*Nick Chubb and Kareem Hunt were running the ball with a volcanic anger.* [NOW, Cleveland.com]), **a mealstorm of anger** (*...*

and in the midst of a maelstrom of anger at Russia for its interference in the 2016 U.S. Presidential election. [NOW, The New Yorker]).

7. ANGER IS FIRE, A BLAZE

• 2020–2021: **to kindle anger** (*...potentially kindling a fresh round of public anger...* [NOW, MSN]), **smoldering anger** (*Kalua has stoked smoldering public anger over her disappearance...* [NOW, Star Adviser]), **flames of anger** (*...that on Wednesday morning he stoked the flames of anger by claiming on Twitter...* [NOW, The Spectator]);

• 2022–2023: **a firestorm of anger** (*This change led to a firestorm of understandable anger...* [NOW, Ars Technica]), **fuming anger** (*I open that door to their fuming anger that they need to get out or their adoration...* [NOW, Yahoo News]), **to fan anger** (*A push to impeach Biden, led by Trump's allies, has also fanned partisan anger...* [NOW, Daily Record]).

8. ANGER IS A SUBSTANCE

• 2020–2021: **an outpouring of anger** (*...the killing, which sparked an outpouring of anger over violence against women...* [NOW, The Guardian]), **anger spills** (*This anger spilled into the election in the form of increased Latino civic engagement.* [NOW, LSE Blogs]), **to absorb anger** (*...absorbing much of the righteous anger...* [NOW, The Mercury News]);

• 2022–2023: **to spew anger** (*...comedians "don't want to spew anger and hate and bitterness".* [NOW, Fox News]), **a cocktail of anger** (*Yarmuth's remarks on Friday captured the cocktail of anger...* [NOW, NBS News]), **to dilute anger** (*...changing the perception of the pandemic in order to dilute public anger at Downing Street parties...* [NOW, The National]). Within the model ANGER IS A SUBSTANCE, the following submodels were identified:

➤ ANGER IS A SUBSTANCE IN A CONTAINER

• 2020–2021: **to be filled with anger** (*...but her lungs were filled with anger as her voice billowed through the store.* [NOW, TMZ]), **a reservoir of anger** (*...betraying both a reservoir of anger and pain just barely beneath Kim's practiced poker-face surface...* [NOW, The Ringer]), **to dive into anger** (*...season 2's deep dive into anger...* [NOW, Entertainment Weekly]);

• 2022–2023: **a fishbowl of anger** (*...the larger fishbowl of anger and hostility this whole country is swimming in...* [NOW, MLive]), **a cauldron of anger** (*Their every waking moment must be a seething cauldron of anger and misery.* [NOW, Arkansas Democrat Gazette]), **a rabbit hole of anger** (*...it can suck you down a rabbit hole of anger and anxiety...* [NOW, Entertainment Weekly]), **a well of anger** (*...this revolt rises from a broader well of anger*

among a younger generation of Iranians... [NOW, The Atlantic]), a **pool of anger** (*The story suggests that there's probably a deep pool of repressed anger...* [NOW, Games Radar]).

➤ **ANGER IS A BOILING LIQUID**

• 2020–2021: **simmering anger** (*Overshadowing these economic woes is simmering public anger...* [NOW, The Mercury News]), **anger brew** (...you'll do nothing more than add guilt to **the toxic anger brew**. [NOW, GolfDigest]), **to stew in anger** (*He then sits and stews in anger at the supposed humiliation for a few days...* [NOW, Salon]);

• 2022–2023: **a boiling point of anger** (*With popular anger reaching a boiling point in Kashmir...* [NOW, Arkansas Democrat Gazette]), **seething anger** (*The last year allowed the world to glimpse the seething anger.* [NOW, The Hill]), **hot glue of anger** (...**the hot glue of anger**, shame and guilt sticks for life. [NOW, The Guardian]).

9. **ANGER IS A DISEASE**

• 2020–2021: **a symptom of anger** (*So that's a symptom of the growing anger and alarm over his handling of this.* [NOW, NPR]), **chronic anger** (...officer has suffered from anxiety and depression and lives with a sense of **chronic anger**... [NOW, Star Tribune]), **anger reaches a fever pitch** (*He watched on social media as public anger exploded, reaching a fever pitch...* [NOW, Standard-Speaker]);

• 2022–2023: **a fit of anger** (*Mr. Augustine, in what appears to have been a fit of uncontrolled anger...* [NOW, Bendigo Adviser]), **anger paralyzes** (...**either allow anger to paralyze us and the violence continues, or we overcome...**[NOW, The Ringer]), **a remedy for anger** (*The greatest remedy for anger is delay, beg anger to grant you this at first...* [NOW, The Moltey Fool]).

If we compare the frequency of usage of different metaphorical models in different time periods, the conducted research demonstrates that in the media texts of the USA and Great Britain for 2020–2021, ANGER was most frequently conceptualized as SUBSTANCE (22%), FIRE, A BLAZE (14%), and NATURAL PHENOMENON (12%).

At the same time, in contemporary English-language media texts for 2022–2023, the most frequent metaphorical model also turned out to be ANGER as SUBSTANCE, but its share among other models increased compared to the previous period and reached 26%. Additionally, such models as ANGER IS FIRE, A BLAZE (18%), ANGER IS WAR, STRUGGLE (11%), and ANGER IS NATURAL PHENOMENON (11%) are now prevailing.

Analyzing the transformations in the conceptual content during the two periods under study,

it becomes evident that the onset of the full-scale invasion of Ukraine in 2022 acted as a catalyst for dramatic changes in the focus of the media. The linguistic means used to verbalize the emotion of anger have undergone a significant metamorphosis, reflecting the new realities of society.

The outbreak of the war has led to a shift in public sentiment, which is reflected in the ways anger is verbalized. The war triggered a significant rise in public anger, which is no longer hidden or controlled, but rather expressed openly and aggressively. The substantial increase in the number of metaphors related to war, struggle and weapons indicates that anger has become a tool of resistance and mobilization among the population.

In the context of war, where emotions are heightened and anger often has to be expressed quickly and aggressively, metaphors such as “ANGER IS AN EXPLOSION” or “ANGER IS A VOLCANO” naturally become more relevant. The above differences in the verbalization of the concept of ANGER between the periods of 2020–2021 and 2022–2023 serve as clear indicators of the media adaptation to the conditions of war, where new metaphors resonate better with the emotional state of society and aid in shaping the necessary narratives.

Conclusions and prospects for further research. The use of List and Collocates tools in combination with various types of CQL queries based on the corpus of contemporary English media texts enabled a detailed study and analysis of the usage and verbalization of the concept “ANGER” in different contexts and time periods. In the course of the research, the verbalizers of the concept “ANGER” were identified and different kinds of metaphorical phrases (adjective + concept, verb + concept, noun + concept) were highlighted in order to analyze how the ways of expressing this emotion in the English-language media discourse have changed since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine.

Thus, the results of the study have shown that the verbalization of the concept “ANGER” in the media texts of the United States and Great Britain has undergone significant changes since the outbreak of the full-scale war in Ukraine due to the influence of the new political and sociocultural context, the evolution of speech strategies, changes in audience perception, and the international dimension of the conflict. The prospect for further research is the possibility of analyzing the organization of the concept “ANGER” in other types of discourse, as well as researching the organization of other concepts denoting emotions in English-language media discourse.

REFERENCES:

1. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос. 2004. 283 с.
2. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць Донецького національного університету / наук. ред. А. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, Вип. 21. 2010. С. 12–21.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
4. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр. 2008. 332 с.
5. Селіванова О. Принципи концептуального аналізу. *Актуальні проблеми металінгвістики*. Київ, Черкаси. Брама. 1999. 356 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.
7. Скаб М. Граматичні засоби вираження концепту. *Лінгвістичні студії*. 2007. С. 75–80.
8. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym. O profilowaniu pojęć. Wybór prac. Lublin : Wydawnictwo UMCS. 1993. 212 str.
9. Davies M. Corpus of News on the Web (NOW). 2016-now. Available online at <https://www.english-corpora.org/now/>.
10. Jackendoff R. Semantics and cognition. MIT press, Vol. 8. 1990. 338 p.
11. Johnson M. The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago, University of Chicago Press. 1987.
12. Kövecses Z. Metaphor and Emotion Language, Culture, and the Body in Human Feeling. New York, Cambridge University Press. 2000.
13. Kövecses Z. Conceptualizing emotions. A revised cognitive linguistic perspective. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 50(1). 2014. P. 15–28.
14. Kövecses Z. Metaphors of anger, pride and love. 1986. P. 1–155.
15. Kövecses Z. The concept of anger: Universal or culture specific? *Psychopathology*, 33(4). 2000. P. 159–170.
16. Lakoff G., Kövecses Z. The cognitive model of anger inherent in American English; in Holland D, Quinn N (eds): Cultural Models in Language and Thought. New York, Cambridge University Press. 1987.
17. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago, University of Chicago Press. 1987.
18. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago, University of Chicago Press. 2003. 276 p.
19. Langacker R. Linguistic Construal and Conceptual Analysis. San Diego, University of California. 2016.
20. Wierzbicka A. Defining emotion concepts. *Cognitive Science*, 16(4). 1992. P. 539–581.

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821-31(71):[94:316.64
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.46>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТРАВМА В КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ РОМАНАХ: АНАЛІЗ АВТОРСЬКИХ НАРАТИВНИХ ЗАСОБІВ

HISTORICAL MEMORY AND TRAUMA IN CANADIAN GRAPHIC NOVELS: AN ANALYSIS OF AUTHOR'S NARRATIVE MEANS

Калиновська І.М.,
orcid.org/0000-0002-3406-1456
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коляда Е.К.,
orcid.org/0000-0002-5437-1320
кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Калиновська М.В.,
orcid.org/0009-0007-2994-5074
студентка II курсу факультету іноземної філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню авторських наративних засобів формування історичної пам'яті та репрезентації травми в канадських графічних романах у контексті переосмислення канадської історії та ідентичності корінних народів. Матеріалом дослідження слугують графічні романи «Німкій» (*Nimkii*), «Нахилена земля» (*Tilted Ground*), «Роузї» (*Rosie*) графічної антології *This Place: 150 Years Retold*, створеної представниками корінних народів Канади.

Дослідження показує, що в графічних романах ефективно поєднано вербальні та невербальні компоненти для створення багатопланових історичних наративів, які дозволяють читачам глибше зануритися у зображувані історичні події колоніального минулого корінних народів Канади та зрозуміти емоційні стани персонажів. Ці графічні романи не лише передають травматичний досвід корінних народів, висвітлюють маловідомі або замовчувані аспекти історії Канади, але й популяризують знання про минуле, стимулюють критичне мислення, емпатію та рефлексію щодо зображуваних історичних подій.

Проаналізовано вербальні та невербальні засоби, які використовують автори та ілюстратори для висвітлення травматичного досвіду корінних народів Канади та формування їхньої колективної пам'яті. З-поміж вербальних засобів зафіксовано використання фонетичних, лексичних та синтаксичних одиниць для відтворення травматичного досвіду. Невербальні засоби включають специфічну кольорову палітру, вирази обличчя та пози персонажів, структуру панелей, шрифт, пунктуацію, які візуально підкреслюють емоційний вплив травматичних подій.

Результати дослідження підтверджують значний потенціал графічних романів як засобу для переосмислення історії, формування колективної пам'яті та репрезентації травматичного досвіду. Це дослідження відкриває перспективи для подальшого вивчення ролі графічних романів у формуванні історичної свідомості та національної ідентичності.

Ключові слова: графічний роман, корінні народи Канади, травма, травматичний досвід, емоційний стан, вербальний засіб, невербальний засіб.

The article is devoted to the study of author's narrative means of forming historical memory and representation of trauma in Canadian graphic novels in the context of rethinking Canadian history and Indigenous peoples' identity. The graphic novels *Nimkii*, *Tilted Ground*, and *Rosie* from the graphic anthology *This Place: 150 Years Retold*, created by representatives of the Indigenous peoples of Canada, serve as the research material.

The study shows that graphic novels effectively combine verbal and non-verbal components to create multi-layered historical narratives that allow readers to immerse themselves more deeply in the depicted historical events of Canada's Indigenous colonial past and understand the emotional states of the characters. These graphic novels not only convey the traumatic experience of Indigenous peoples, highlight little-known or silenced aspects of Canadian history, but also popularize knowledge about the past, stimulate critical thinking, empathy and reflection on the historical events depicted.

Verbal and non-verbal means used by authors and illustrators to highlight the traumatic experience of Canada's Indigenous peoples and the formation of their collective memory are analysed. Among the verbal means, phonetic, lexical and syntactic units to reproduce the traumatic experience were identified. Non-verbal means include a specific colour palette, facial expressions and postures of characters, panel structure, font, punctuation, which visually emphasize the emotional impact of traumatic events.

The results of the study confirm the significant potential of graphic novels as a means of reinterpreting history, forming collective memory, and representing traumatic experiences. This study opens perspectives for further study of the role of graphic novels in the formation of historical consciousness and national identity.

Key words: graphic novel, indigenous peoples of Canada, trauma, traumatic experience, emotional state, verbal means, non-verbal means.

Постановка проблеми. Графічні романи все більше привертають увагу дослідників, відкриваючи нові перспективи для міждисциплінарного аналізу. Цей сучасний жанр графічної літератури набуває популярності, оскільки дозволяє авторам й ілюстраторам використовувати широкий спектр засобів для передачі складних ідей та емоцій. На відміну від традиційних текстових форм, графічні романи поєднують вербальні та невербальні компоненти, створюючи багатошарові наративи, які допомагають читачам глибше зануритися у зображувані події та зрозуміти емоційні стани персонажів [2]. Ця особливість графічних романів робить їх ефективними для висвітлення складних історичних та соціальних тем, що сприяє залученню ширшого кола читачів.

Графічні романи на історичну тематику не лише популяризують знання про минуле, але й стимулюють критичне мислення, емпатію та рефлексію щодо історичних подій, їхніх причин та наслідків. Крім того, вони часто висвітлюють маловідомі або замовчувані аспекти історії, сприяючи глибшому розумінню історичних процесів. У контексті канадської літератури графічні романи часто звертаються до болючих та суперечливих аспектів національної історії, таких як колоніалізм, ідентичність, соціальна справедливість, що особливо актуально для розуміння досвіду корінних народів Канади, репрезентації їхнього спротиву, травматичного досвіду, формування колективної пам'яті та переосмислення історичних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження травми в літературі є актуальним напрямком сучасних досліджень. Літературні тексти – важливе джерело для дослідників, які вивчають сутність травми, її історичні, соціокультурні контексти та способи подолання. Аналіз показав, що протягом останніх десятиліть спостерігається значне зростання кількості наукових праць, присвячених аналізу репрезентацій травматичного досвіду в літературі під різними кутами зору. До прикладу, більшість дослідників схиляються до думки, що травму неможливо відобразити вербально. Дослідники Н. Геріяті, Р. К. Сарумпаєт,

С. Т. Супріхатін зазначають, що колективний та індивідуальний травматичний досвід тісно переплетені в історичній травмі, а мовчання є частиною стратегій і опору тих, хто пережив травму [7].

Дж. Педерсон критикує традиційну модель репрезентації травми в літературних творах, які часто зосереджуються на неможливості її вираження, і натомість пропонує концепцію «транзитивного реалізму» [9]. Цей підхід підкреслює здатність літератури не лише відобразити травматичний досвід, але й активно сприяти його переосмисленню та інтеграції.

Б. Буш та Т. МакНамара акцентують увагу на міждисциплінарних дослідженнях травми, а також на здатності лінгвістичних досліджень травми поглибити розуміння «дискурсів невимовного». У статті аргументується ідея про те, що мова не лише відображає травму, а й може слугувати інструментом для її осмислення та зцілення [6].

М. Борате аналізує візуальні засоби вираження травми в графічних наративах Індії [5]. Авторка зосереджується на колективній травмі, пов'язаній з історичними, культурними та політичними контекстами, і показує, як візуальні компоненти можуть відобразити глибокі переживання та травматичні спогади. Це дослідження підкреслює, що графічні наративи не лише документують травму, але й сприяють її колективному усвідомленню та зціленню.

К. Орбан досліджує, як графічні романи слугують потужним засобом вираження та осмислення травматичного досвіду [8]. Науковиця зазначає, що візуальний формат графічних романів дозволяє ілюструвати моменти безсловесних травматичних спогадів, що робить їх особливо ефективними для передачі складних емоцій і психологічних станів, пов'язаних із травмою. Графічні романи створюють унікальний простір для дослідження травми, де читачі можуть взаємодіяти з візуальними та вербальними компонентами одночасно. Це дозволяє не лише показати травматичний досвід, а й створити можливість для зцілення, оскільки читачі можуть ідентифікуватися з персонажами та їхніми переживаннями. Таким чином, графічні романи не тільки докумен-

тують травму, але й сприяють колективному усвідомленню та обговоренню травматичних подій, що робить їх важливим інструментом та матеріалом дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати авторські нарративні засоби формування історичної пам'яті та репрезентації травми в канадських графічних романах в контексті переосмислення канадської історії та ідентичності корінних народів Канади. Матеріалом дослідження слугують графічні романи «Німкій» (*Nimkii*) [3], «Нахилена земля» (*Tilted Ground*) [4], «Роузі» (*Rosie*) [10] графічної антології 150-літньої історії Канади *This Place: 150 Years Retold*, створеної виключно представниками корінних народів Канади.

Для досягнення мети визначено такі завдання: дослідити, як автори та ілюстратори графічних романів використовують специфіку жанру для переосмислення канадської історії з погляду корінних народів Канади, формування колективної пам'яті та ідентичності корінних народів Канади; проаналізувати вербальні та невербальні засоби для репрезентації травматичного досвіду корінних народів Канади в графічних романах.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження, розглядаємо травму як психологічне явище. Це – «психологічний відбиток у пам'яті неординарних екстремальних і гіперекстремальних ситуацій» [1, с. 130], травмуючих подій, які характеризуються раптовістю, інтенсивністю та відчуттям безвихідності, що ускладнює їх сприйняття та усвідомлення. Травмуючі події спричиняють емоційні потрясіння і супроводжуються такими емоційними реакціями на подію і її наслідки, як страх, жах, тривога, гнів, плач, обвинувачення тощо та призводять до тривалих психологічних наслідків. Це – травмуючий досвід, який руйнує або ставить під загрозу усталені категорії розуміння ідентичності, і який може бути переданий від покоління до покоління. Психологічна травма корінних народів Канади охоплює історичні, міжпоколінні та культурні аспекти травматичного досвіду, спричиненого колоніалізмом, примусовою асиміляцією та системним расизмом. Вона проявляється через наслідки примусового переселення, системи шкіл-інтернатів, заборону корінних мов і традицій, а також постійну дискримінацію у суспільстві. Ця колективна травма впливає на психічне здоров'я, соціально-економічний стан та культурну ідентичність корінних народів Канади, передаючись через покоління та порушуючи зв'язок з землею предків.

Травмуючий досвід корінних народів Канади, відображений у проаналізованих графічних романах, охоплює різні історичні періоди та аспекти колоніалізму. Ці твори візуалізують складові історичної та культурної травми, завданої корінним спільнотам внаслідок дискримінаційної політики канадського уряду, і допомагають читачам глибше її зрозуміти та відчути. До прикладу, у графічному романі *Tilted Ground* показано боротьбу вождя Біллі Ассу за збереження культури квак-вака'вак в умовах суворої заборони традицій та мови з 1885 до 1951 року, що яскраво ілюструє культурну травму та опір корінних народів проти примусової асиміляції. Наприклад, заборона церемонії подяки *potlatch*, під час якої танцювали ритуальні танці, співали й обмінювалися подарунками, виявляли свою вдячність предкам й громаді, природі й богам: "...and any Indian or other person who encourages, either directly or indirectly, an Indian or Indians to get up such a festival or dance, or to celebrate the same is guilty of a like offence and shall be liable to the same **punishment**" [4].

На думку представників корінних народів, найстрашніше, що може статися з людиною в житті, – це забути про власне походження, забути історію свого роду. Вони поважають старших, предків, завжди радяться зі старійшиною племені. До прикладу: "*Billy has learned how to properly honor the ancestors and visitors during our ceremonies*" [4]. Вербальні засоби відображення світогляду корінних народів Канади (найпоширеніші лексичні одиниці на позначення вірувань та обрядів: *belief, superstition, curse, shaman, spirit, to protect, to shield, thunder spirit*, світосприйняття і доккілля: *chief, elders, sky, thunder*) поєднуються з невербальними засобами, найефективнішим з яких для створення історичного нарративу є розташування тексту та ілюстрацій на панелях, яке є горизонтальним [10], що не заплутує читача в історії, або ситуативним для відображення роздумів чи складної ситуації [3], кадри можуть бути оточені іншим зображенням, мають різну форму та розміщення на сторінці.

Графічний роман *Rosie* зосереджується на духовних віруваннях інуїтів, розкриваючи глибину культурної ідентичності через образ головної героїні Роузі. Роман висвітлює травматичний вплив урядової політики ідентифікації та перейменування інуїтів у 1940-х роках, примусове носіння іменних табличок, що порушує їхній зв'язок з традиціями та духовним світом. Наприклад: "*What's your true name? How many names do Eskimos have? No wonder the Crowns assigning you all disc numbers*". Для представни-

ків корінних народів Канади імена є невід'ємною частиною їхньої ідентичності й відображають історію роду або зв'язок з певними ритуалами племені: *"Billy Assu is the son of Kamkolas, also known as Charlie Assu. He has been given many names. When he was a child, Kamkolas held a potlatch to give him his first name. Yaxnekwaas – "To give a guest a blanket". At fourteen Kamkolas honoured him with Maxwmawisagame, "Giving away lots of things". His uncle, Chief Wamish, gave Billy the name of his late son. Nagahu"* [4]. Вірування головних героїв, ритуали племені, зв'язок зі світом рослин і тварин відображено у графічних романах за допомогою поєднання вербальних засобів з невербальними, до прикладу, широкої палітри кольорів [4], різних видів розташування кадрів на панелі, ефекту збільшення зображення, чітких ліній для акцентування моменту [3], орнаментів, що відображають корінну ідентичність [10]. Імена представників корінних народів виконували також і захисну функцію від злої сили чи незнайомих, відображали зв'язок з предками, тому насильне перейменування англомовними іменами викликало спротив корінних народів.

Графічний роман *Nimkii* охоплює період з 1960-х до 1990-х років, розповідаючи історію жінки-анішінаабе Німкій, яка пережила травму примусового вилучення з родини та перебування в школі-інтернаті. Цей роман відображає травму поколінь та довготривалі наслідки державної політики асиміляції через систему шкіл-інтернатів, програму усиновлення корінних дітей та заборону рідної мови та культури: *"In the mid-sixties ... they started ripping us away from our families... Thousands of us have been taken". "I was so scared... I was alone". "Those schools weren't good. They stole the children's families, language and culture"*. Німкій ділиться зі своєю дочкою травматичною історією про те, як її з родини забрали у школу-інтернат. Її схилена голова, згорблені плечі, зморщений лоб, стиснені губи та сльози в очах свідчать про травматичний досвід, пережитий в дитинстві. Автор використовує короткі, уривчасті речення, щоб передати емоційний стан головної героїні.

У цьому романі використано символ міфічної птахи *thunderbird*, яка викликає грім та блискавку, що символізує духовний захист головної героїні та її общини від травматичного досвіду колоніалізму: *"My mom said mishi-bizhiw can pull you deep into the water and you'll disappear, and the horned serpents eat people. And the thunderbirds protect us"* [3]. Присутність цього міфічного створіння підкреслює збереження традиційних вірувань,

незважаючи на спроби культурної асиміляції. Це символ опору та збереження ідентичності.

Аналіз графічних романів показав, що вербальні засоби допомагають відобразити травматичний досвід корінних народів і включають:

- фонетичні одиниці (до прикладу, експресивні вигуки *No!*, *Why?*, які підкреслюють травматичні моменти та емоційні реакції персонажів, роблять травматичний досвід більш відчутним);

- лексичні одиниці, що не лише передають травматичний досвід, але й сприяють формуванню глибшого розуміння культурної ідентичності та історичної пам'яті корінних народів Канади (наприклад, *alone*, *scared*, *loss* використовуються для опису втрати родини, культури та ідентичності, що акцентує глибину травми; *memory* підкреслює важливість усвідомлення минулих травм для формування сучасної ідентичності; *silent* вказує на відсутність голосу та можливість висловити свої почуття, заборону говорити рідною мовою; словосполучення з іменниками *river*, *forest*, *land* символізують як красу природи, так і травму, пов'язану з втратою землі у зв'язку з насильницькою конфіскацією земель общин);

- синтаксичні одиниці (короткі, уривчасті окличні речення, щоб передати емоційну напругу, наприклад: *"It's not fair!"*; питальні речення, як от: *"How did it happen with us?"* репрезентує почуття безпорадності та гніву, що супроводжують травматичні переживання; складні речення, щоб відобразити процес осмислення травматичних подій: *"There are only bits and pieces of my mom that I remember now"*; повтори *"Never again. Never again."* підкреслює необхідність зцілення та неповторення історичного травматичного досвіду).

Відображення травми в графічних романах включає: ілюстрації, які передають емоції та події. Темні кольори, такі як чорний, сірий, темно-синій, темно-коричневий, темно-червоний, часто використовуються для створення відчуття тривоги, розгубленості. Вираз обличчя та поза головних героїв, наприклад, широко розплющені очі, стиснуті губи або сльози можуть свідчити про шок, страх, душевний біль або відчай. Схилена голова може вказувати на відчуття безвиході. Структура панелей і композиція також впливають на сприйняття травми: використання нерегулярних або асиметричних панелей може створювати відчуття хаосу або дезорієнтації, безпорадності, що відображає емоційний стан персонажів. Жирний шрифт, розмір шрифту, написання тексту великими літерами відображають емоційне напруження персонажів. Три крапки відображає переривчастість мовлення, що допо-

магає читачеві відчувати емоційний тягар травми персонажів, сприяє розумінню історичних подій.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що графічні романи є потужним засобом для переосмислення історичних подій та формування колективної пам'яті, особливо травматичного досвіду корінних народів Канади. Поєднання вербальних і невербальних компонентів у цьому жанрі дозволяє створювати багатопланові наративи, які ефективно передають складні історичні теми. Аналіз графічних романів показав, що автори майстерно використовують широкий спектр вербальних та невербальних засобів для репрезентації травматичного

досвіду та ідентичності корінних народів, стимулюючи критичне мислення та емпатію читачів, дозволяючи читачам глибше зрозуміти історичний контекст та емоційний стан персонажів. Це робить графічні романи особливо цінним інструментом для висвітлення реальних маловідомих аспектів історії та переосмислення історичних подій колоніального минулого корінних народів Канади. Перспективою подальших досліджень може бути порівняльний аналіз репрезентації травматичного досвіду в графічних романах різних країн, вивчення ролі графічних романів у формуванні історичної свідомості та національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Екстремальна та кризова психологія: Термінологічний словник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2010. 291 с.
2. Калиновська І., Коляда Е., Калиновська М. Вербальні й невербальні засоби вираження здивування в канадських графічних романах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 2. Ч. 1. С. 111–115.
3. Akiwenzie-Damm K., Howe R., Storm J., Yaciuk D. Nimkii. *This Place: 150 Years Retold*. Highwater Press, 2019. P. 138–165. URL: <https://library.lol/main/F764D784C31DFCAC246FC6B682804731> (дата звернення: 11.08.2024).
4. Assu S., Charles K., Ford A. S. *Tilted Ground. This Place: 150 Years Retold*. Highwater Press, 2019. P. 28–53. URL: <https://library.lol/main/F764D784C31DFCAC246FC6B682804731> (дата звернення: 11.08.2024).
5. Borate M. Visualising Trauma in Indian Graphic Narratives. *Shodh Sanchar Bulletin: International Research Journal*. 2020. Vol. 10(40). P. 124–128. URL: https://www.academia.edu/106290338/Visualising_Trauma_in_Indian_Graphic_Narratives (дата звернення 22.08.2024).
6. Busch B., McNamara T. Language and Trauma: An Introduction. *Applied Linguistics*. 2020. Vol. 41(3). P. 323–333. <https://doi.org/10.1093/applin/amaa002> (дата звернення 22.08.2024).
7. Heriyati N., Sarumpaet R. K., Suprihatin C. T. Speaking Through Silence: Trauma in Literary Work. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2020. Vol. 391. P. 166–170. URL: https://www.academia.edu/67728519/Speaking_Through_Silence_Trauma_in_Literary_Work (дата звернення 22.08.2024).
8. Orban K. Graphic narratives as trauma fiction. *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. 2020. P. 578–882. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi69/0050515.pdf> (дата звернення 22.08.2024).
9. Pederson J. Trauma and Narrative. *Trauma and Literature*. 2018. P. 97–109. <https://doi.org/10.1017/9781316817155.008> (дата звернення 22.08.2024).
10. Qitsualik-Tinsley R., Qitsualik-Tinsley S., Chomichuk GMB. Rosie. *This Place: 150 Years Retold*. Highwater Press, 2019. P. 110–128. URL: <https://library.lol/main/F764D784C31DFCAC246FC6B682804731> (дата звернення: 11.08.2024).

ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ЦАНЬ СЮЕ (НА МАТЕРІАЛІ МАЛОЇ ПРОЗИ)

THE TYPOLOGY OF FEMALE IMAGES BY CAN XUE (ON THE MATERIAL OF SHORT PROSE)

Максимець В.О.,

orcid.org/0000-0002-8528-5986

*старший викладач кафедри китайської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Актуальність дослідження творчого доробку визначної письменниці Цань Сюе (残雪) зумовлена його роллю у формуванні художньої парадигми жіночої прози сучасного Китаю, де темі жінки і її особливого буття належить важливе місце. Відповідно до загальної концепції жіночого письма, притаманної і для літератур Заходу, і для літератур Сходу, Цань Сюе насамперед декодує стереотипне уявлення про роль жінки в «чоловічому» світі. Метою статті є запропонувати типологію персонажів малої прози Цань Сюе крізь призму авторської концепції «жіночого голосу» як спроби знайти чи зберегти власну ідентичність. Об'єктом аналізу є твори «Хатинка на пагорбі» («山上的小屋», 1985), «Віл» («公牛», 1985), «Мильна бульбашка у брудній воді» («污水上的肥皂泡», 1985), «У пустелі» («旷野里», 1986), методами дослідження яких стали порівняльний і психоаналітичний, також застосовано прийом коментованого читання.

Спостережено, що основними просторовими топосами малої прози Цань Сюе, де протікає жіноча екзистенція, є традиційні «родина» і «шлюб». Жіночі персонажі практично не виходять за межі цих топосів, проте письменниця акцентує на внутрішніх і зовнішніх конфліктах, породжених їхнім незадоволенням тими стереотипними ролями, які вони мають виконувати в родині і шлюбі. У «Хатинці на пагорбі» поведінка героїні, яка відстоює своє право на вибір, не відповідає традиційному уявленню про «покірну доньку». Так само руйнується стереотип «турботлива матір» в оповіданні «Мильна бульбашка у брудній воді». Невідповідність патріархальним вимогам до «слухняної березині дому» робить Іншою і Чужою героїнь оповідань «Віл» і «У пустелі». Узагальнено, що в поєднанні з особливою мистецькою манерою, у якій переплітаються реальне та ірреальне, тема жінки набуває в інтерпретації Цань Сюе екзистенційної глибини і дискусійного характеру. Впізнаваний авторський стиль, для якого питомими є фрагментарність оповіді, символічне наповнення і філософічність архетипних образів (дім, сад, дзеркало тощо), специфічна нарація (від імені жінки-оповідача), оприявнює один із варіантів жіночої прози в сучасній китайській літературі. Зусилля героїнь малої прози Цань Сюе, спрямовані на пошуки власного простору і власного «Я», є маркерами трагічної екзистенції жінки-персонажа.

Ключові слова: Цань Сюе, китайська література, жіноча екзистенція, типологія персонажів, метафорична мова, образи-символи.

The relevance of the study into the creative work of the prominent writer Can Xue (残雪) is due to its role in shaping the artistic paradigm of women's prose in contemporary China, where the theme of women and their special being occupies an important place. In accordance with the general concept of women's writing, which is peculiar to both Western and Eastern literatures, Can Xue is primarily decoding the stereotypical idea of the role of women in the «male» world. The aim of the article is to propose a typology of characters in Can Xue's short fiction through the prism of the author's concept of «women's voice» as an attempt to find or preserve one's own identity. The object of analysis is the works «The Hut on the Hill» (山上的小屋, 1985), «The Bull» (公牛, 1985), «Soap Bubbles in Dirty Water» (污水上的肥皂泡, 1985), «In the Desert» (旷野里, 1986), the methods of research of which are comparative and psychoanalytic, and the technique of commented reading is also used.

It has been observed that the main spatial topoi of Can Xue's short fiction, where women's existence takes place, are the traditional «family» and «marriage». The female characters practically do not go beyond these topoi, but the writer focuses on internal and external conflicts caused by their dissatisfaction with the stereotypical roles they have to play in the family and marriage. In «The Hut on the Hill», the heroine's behavior, which defends her right to choose, does not correspond to the traditional idea of the «obedient daughter». Equally, the stereotype of the «caring mother» is destroyed in the story «A Soap Bubble in Dirty Water». The inconsistency with the patriarchal requirements for an «obedient keeper of the house» makes the heroines of the stories «The Bull» and «In the Desert» different and alien. In general, in combination with a special artistic style that intertwines the real and the unreal, the theme of women in Can Xue's interpretation acquires existential depth and debatable character. The author's recognisable style, which is characterised by fragmented narrative, symbolic content and philosophical nature of archetypal images (house, garden, mirror, etc.), and a specific narration (from the perspective of a female narrator), reveals one of the variants of women's prose in contemporary Chinese literature. The efforts of the characters in Can Xue's short fiction to find their own space and their own «I» are markers of the tragic existence of the female character.

Key words: Can Xue, Chinese literature, women's existence, typology of characters, image-sign.

Актуальність дослідження. В історії сучасної китайської літератури творчість Цань Сюе – феноменальне явище. Гіперболізовані та гротескні персонажі, атмосфера абсурду, відсутність чіткого хронотопу як ознаки ідіостилію у поєднанні з увагою авторки до теми жіночої екзистенції, як попередників, такі сучасників вирізняють її тексти з-поміж інших. Актуальність дослідження творчості Цань Сюе визначають інтерес до явищ китайської літератури загалом і до жіночої прози, що традиційно асоціювалась з культурою Заходу, зокрема.

Унікальний авторський стиль Цань Сюе, його фрагментарність оповіді, символічність і філософічність образів привертають увагу дослідників Сходу і Заходу. Вивченням творчості Цань Сюе і зокрема аналізом наскрізних образів і мотивів її текстів займалися такі китайські дослідники, як Мо Ся (莫瑕) [8], Ху Сяююй (胡晓宇) [7], Чжан Хао (张浩) [9]. В українському літературознавстві – Н. Ісаєва, яка розглядала символічне наповнення образів комах у творчості Цань Сюе [3], і М. Война, яка здійснила психоаналітичну інтерпретацію [1; 2]. Проте окремого спеціального дослідження типологізації жіночих образів малої прози Цань Сюе в контексті проблематики жіночого письма у вітчизняному літературно-критичному просторі немає.

Метою статті є запропонувати типологію персонажів малої прози Цань Сюе крізь призму авторської концепції «жіночого голосу» як спроби знайти чи зберегти власну ідентичність. Досягається мета дослідження в перебігу вирішення таких **завдань**: здійснити типологію образів жінки в топосах «родина» і «шлюб»; розглянути проблеми жіночої екзистенції «покірна донька», «турботлива матір», «слухняна березина дому» у своєму/чужому просторі; визначити кореляцію різних типів жіночих персонажів з екзистенціалами вибору та ідентичності.

Задля вирішення цих завдань застосовані порівняльний і психоаналітичний **методи** дослідження, також застосовано прийом коментованого читання.

Об'єктами аналізу є такі оповідання, як «Хатинка на пагорбі» («山上的小屋», 1985), «Віл» («公牛», 1985), «Мильна бульбашка у брудній воді» («污水上的肥皂泡», 1985), «У пустелі» («旷野里», 1986). Вибір зумовлений різними типами жіночих персонажів, що можуть сприйматися декодованими стереотипами в традиційних просторах дому і шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Особливість художнього світу Цань Сюе, на нашу думку, виявляється не лише в тому, що його тематика

обертаються навколо побутового життя жінки, а в авторському акценті на внутрішньому просторі героїнь та проблемі ідентичності. У оповіданнях «Хатинка на пагорбі», «Віл», «Мильна бульбашка у брудній воді», та «У пустелі» дійсність зображується з суб'єктивного ракурсу, через призму індивідуальної свідомості, тут розкриваються «Я» конфлікти жінки, які породжені стереотипними ролями, нав'язаними патріархальним суспільством. Жіночі персонажі малої прози Цань Сюе практично не виходять за межі традиційного простору родини і/або шлюбу. Проте письменниця зображує їхній внутрішній вихід (втечу) за межі цього простору, що в результаті руйнує стереотипне уявлення про «покірну доньку», «турботливу матір», «слухняну березину дому».

Основне положення, на якому ґрунтується концепція нашого дослідження полягає в інтерпретації прози Цань Сюе авторським варіантом психоаналітичних текстів про існування (екзистенцію) Жінки, яка розгортається в таких топосах, як «родина» і «шлюб». Спільність ідейного спрямування обраних для аналізу творів, повтор (дублювання) життєвого сценарію персонажа в різних оповіданнях і певне розширення чи продовження сюжетної лінії одного твору в іншому дозволяє застосувати до малої прози Цань Сюе поняття метановелістики.

На основі аналізу жіночих персонажів таких творів Цань Сюе, як «Хатинка на пагорбі», «Віл», «Мильна бульбашка у брудній воді», «У пустелі», пропонуємо типологію, в основі якої руйнування стереотипних ролей жінки з погляду патріархального суспільства. Так, тип «(не)покірна донька» оприявлюється в «Хатинці на пагорбі».

У цьому творі Цань Сюе, деконструюючи такий жіночий стереотипний образ у традиційній культурі, як покірна донька, переосмислює і топоси дому та родини, які є сакральними в китайській культурі. Уже на початку оповідання героїня відчуває внутрішній неспокій та страх, що в їхній будинок потрапляють злодії: *«На пустому пагорбі за моїм будинком стояла забита дошками хатинка. Я щодня прибираю шухляду у себе вдома. – Ну що ти, дійсно, метушишся? – з притворною посмішкою говорить мені мама. – Хіба в шухлядах колись буває порядок? Ночами, до нашого дому підбираються злодії, сила-силенна. Я ввімкнула лампу, і бачу незліченну кількість дірок, проткнутих пальцями у вікнах. Ви ж з батьком хронете у себе так, що банки-склянки в шафі деренчать»* (тут і далі переклад наш – Максимець) (在我家屋后的荒山上, 有一座木板搭起来的小屋。我每天都在家中

清理抽屉。当我不清理抽屉的时候，我坐在围椅里把双手平放在膝头上，听见呼啸声。抽屉永生永世也清理不好，哼。妈妈说朝我做一个虚伪的笑容。月光下，有那么多的小偷在我们这栋房子周围徘徊。我打开灯，看见窗子上被人用手指捅出数不清的洞眼。隔壁房里，你和父亲鼾声格外沉重，震得瓶瓶罐罐在碗柜里跳跃起来 [6]). На відміну від узвичаєних уявлень про дія як «свій», безпечний простір, це простір небезпеки, який героїня марно силкується покинути. Її дім схожий на палату психіатричної лікарні, де мешканці мають різні ментальні хвороби, як-от: параноя, манія переслідування, марення. Відчуття небезпеки посилюють мотиви відчуження і постійних конфліктів, у яких перебувають члени родини, що може вважатись такою лише номінально.

Щоправда, жінка все ж має свій маленький простір, який ретельно ховає в рідному, який не став своїм, домі. Це шухляда, у якій вона зберігає милі дитячому серцю дрібниці, кілька мертвих метеликів і бабок та коробку шахів. Дослідниця творчості Цань Сюе М. Война вважає що «коробка з шахами, засушені комахи є метафоричною вказівкою на її власні твори» [2, с. 151]. Проте, на нашу думку, тут ідеться більше про самотність: ці предмети розкривають світ власної ідентичності героїні, який не приймає її сім'я, не хоче зрозуміти і почути. Це відтворено в мотиві загрози насильства з боку матері, яка «... надумала зламати мою руку, тому що звук, коли я відкриваю шухляду, зводив її з розуму, і коли вона чує його, її голова гуде так, що потрібно занурювати в крижану воду» (母亲一直打主意要弄断我的胳膊，因为我开抽屉的声音是她发狂，她一听到那声音就痛苦的将脑袋浸在冷水里，直泡得患上重伤风 [6]). А також у намаганні дівчини захистити своє право на власний, хай і не зрозумілий і не поцінований іншими світ: «Виявляється, коли мене не було, вони тут по шухляді нишпорять, перетрушують, он мертві метелики та бабки на підлозі валяються. Адже знають, як я всім цим дорожу» (我发现他们趁我不在的时候把我的抽屉翻得乱七八糟，几只死蛾子，死蜻蜓全扔到了地上，他们很清楚那是我心爱的东西 [6]). Цей момент у творі, на нашу думку, є імпліцитним відсиланням до «Перевтілення» Ф. Кафки. Спільним є і мотив відчуження, окремі топоси – любов до кімнати як «свого» малого замкненого простору, і образи мертвих комах як символів мертвих мрій.

Власне, це підпорядковано авторському задумові висвітлити питання самотності серед «своїх» і драматичних наслідків зберегти власне «Я». Ці питання корелюють із спробами героїні вийти за межі дому, бо для неї це означатиме свободу.

У творі свобода символізує «інший» дім – хатинка на пагорбі. Хоча кожен її куточок пронизує північний вітер, і жінка не знає, що її там чекає, але в уяві саме ця хатинка є тим ідеальним місцем, до якого вона прагне: «Одного разу я все-таки наважилася розвідати що ж там, на пагорбі. Коли вітер стих, полізла, повзу, повзу, а сонце палить, сліплять, виблискуючи, білі камінчики, аж мурашки перед очима забігали, закрутилася голова. Так натомилася, навіть кашляти почала. Солоний піт, що виступив на моєму чолі, заливав мені очі, і я нічого не бачила і не чула. Коли поверталася додому, на мить зупинилася за дверима своєї кімнати, і побачила у дзеркалі того чоловіка з мокрим брудом на взутті і двома великими фіолетовими колами навколо його очей» (有一天，我決定到山上去看个究竟，风一停我就上山，我爬了好久，太阳刺得我头昏眼花，每一块石子都闪烁着白色的小火苗。我咳着嗽，在山上辗转。我眉毛上冒出的盐汗滴到眼珠里，我什么也看不见，什么也听不见。我回家时在房门外站了一会，看见镜子里那个人鞋上沾满了湿泥巴，眼圈周围浮着两大团紫晕 [6]). На символічний зміст цього іншого дому вказує особливість його розташування – він на підвищенні, а отже, дістатись до нього непросто, і на відміну від рідного дому героїні, який у долині (метафорично – загруз у буденному і гнітючому), пагорб асоціюється з високими, не пов'язаними з профанним буттям прагненнями.

Важливим, на нашу думку, є образ чоловіка замкненого в хатинці на пагорбі. Якщо героїня мріє потрапити в хатинку, то він навпаки – бажає вийти звідти: «Але все одно чую стукіт на вершині – там в хатинці замкнена людина. До самого світанку по-звірячому в двері барабаниють» (听见那个被反锁在小屋里的人暴怒地撞着木板门，声音一直持续到天亮 [6]). На думку М. Войни, образ чоловіка – це авторське «Я», що корелює з мотивом відстороненості від суспільства [2, с. 149]. Дозволимо не погодитись із таким тлумаченням образу. У своїй інтерпретації визначальною характеристикою персонажа вважаємо його стать і бажання покинути дім на пагорбі. А отже, це образ-двійник героїні, який, на відміну від неї, уже втілює омріяний нею сценарій, бо наважується покинути ці стіни, навіть якщо вони на «горі». Він чоловік, а отже, більш вільний у своєму виборі, ніж жінка в китайському суспільстві. Цей момент, вважаємо, також вказує, з одного боку, на орієнтованість авторки на екзистенціалістську філософію з її проблемою вибору. З другого – на порушення проблеми китайського суспільства, недостатньо толерант-

ного до ініціативи жінки. Цань Сюе показує складність людського вибору, який нерідко породжує страх, але водночас письменниця акцентує на необхідності це зробити.

Кульмінацією твору є рішучий крок жінки – вона долає пагорб: *«Я піднялася на гору, а в очах – полум'я білих камінчиків, ні гірського винограду, ні хатинки»* (我爬上山, 满眼都是白石子的火焰, 没有山葡萄, 也没有小屋 [6]). Відкритий фінал підказує можливий варіант інтерпретації образу хатинки на пагорбі: це мрія, це ілюзія, яка змушує людину зробити крок назустріч власним страхам і покинути незатишний простір. Таким чином, мотив жіночої екзистенції набуває нового змістового наповнення: рух до мрії (у випадку героїні – внутрішньої свободи) важливіший за результат. А для героїні це і є компонентом щастя.

У новелі «Мильна бульбашка у брудній воді» віднаходимо інший тип жіночого персонажа – **«(не)любляча матір»**. В образному світі цього оповідання Цань Сюе руйнує традиційну концепцію китайської родини, де жінка спочатку повинна служити своїм батькам, після одруження чоловікові, а після смерті чоловіка – синам («потрійна покірність» 三从). Авторка розкриває хворобливі стосунки в сім'ї, буття якої суперечить принципами конфуціанства.

Як і в «Перевтіленні» Ф. Кафки, Цань Сюе з самого початку по-експресіоністськи шокує читача і метаморфозою, що сталась із героїнею, і «роллю» сина в ній: *«Моя мати перетворилася на дерев'яну діжку з мильною водою. Ніхто не знає про це, а якби хтось і дізнався, вони б обізвали мене тварюкою, підлим і схидним вбивцею»* (我的母亲化作了一木盆肥皂水。没人知道这件事。如果有人明白底细, 他们一定会骂我是畜牲, 是卑鄙阴毒的谋杀者[6]). А далі розгортає історію взаємин матері і сина, щоб довести символічну закономірність такого перетворення тиранічної матері і наголосити на проблемі самототожності сина.

Центральним топосом є дім, який, як і в «Хатинці на пагорбі», є місцем душевного дискомфорту. Мати відбирає в сина можливість на нормальне щасливе життя: *«...вона безперестанку кликала мене з кухні, від крику мої скроні розривалися від болю. ...вона обзиває мене нешанобливими сином, що завжди закінчується несамовитим плачем. ...коли ти кричиш на мене, у мене відразу ж до смерті болять ноги, наче пилкою по кістках...»* (她就在厨房里不停地喊我, 喊得我太阳穴一炸一炸地痛。...骂我“忤逆子”, 最后总以失声嚎啕大哭来收场。...你一喊我, 我的脚就痛得要死, 像有一把锯在骨头上锯... [6]). Цань Сюе зображує,

на відміну від традиційної патріархальної китайської родини, з головною чоловічою роллю, сім'ю, де жінка не служить її потребам, а виконує ієрархічну роль. Мати в цьому оповіданні позбавлена всіх традиційних чеснот – любові до сина, його захисту і турботи, виховання, а прагне володарювати над ним і контролювати всі його вчинки.

Як і в «Хатинці на пагорбі», дім для Сань Мао стає божевільнею. Він не відчуває захищеності, любові та піклування. Так, його скарги на головний біль чи біль у ногах наштовхуються на вибухи злості з боку матері: *«Зі мною це не проїде! – кричала вона, вимахуючи руками!»* (别跟我来这一手! – 她舞着胳膊叫起来 [6]). Сам Сань Мао живе в постійній тривозі за життя матері, бо вона вирішила жити не в кімнаті, а на кухні навпроти газової плити, пояснивши це тим, що: *«в домі так холодно, неначе в ополонці»* (屋里冷得像的冰窟 [6]). Образ кухні тут перетворюється на центр дому, яким керує мати – син навіть не може туди потрапити, бо вона щонаочі зачинається там. А образ всього дому набуває страхітливих обрисів: це місце, де *«міцно спить велика свиня»*; *«скорпіони жалють у голову»*; *«павуки утворюють павутину над ліжком»* (像躺着一只著婆似的鼾声大作, 她睡得正香咧; 一只蝎子在头部蜇了一下; 蜘蛛在床上做一张蛛丝马迹 [6]).

Трагізм ситуації полягає в тому, що мати-тиран водночас боїться власного сина. Цей страх, що Сань Мао її вб'є, постійно переслідує її: *«Я вже давно здогадалася, ти постійно проти мене! Ти поставив плювальницю на порозі, щоб я спіткнулася і впала... Господи, що ж це робиться!»* Після паузи вона наказала мені звести погляд на неї. Вона схопила мене за голову і шарпала нею то вліво, то вправо, декілька разів проткнула потилицю нігтями, під якими накопичився чорний бруд, а потім плюнула мені в обличчя повним ротом слини і заявила: *«Твій підступний план провалиться!»* (我早料到了, 你一直在反对我! 你把痰盂放在门坎上, 想让我一脚踩上去跌倒在地.....老天爷, 这是怎么回事! 停了一停, 她命令我把头伸到她面前去。她将我的头拔弄着, 左看右看, 还用积满了黑垢的指甲在我后脑勺上戳了几下, 然后将一口唾沫吐在我脸上, 杨言:“你的阴谋永元不会得逞 [6]). Вона підозрює сина у найстрашнішому – задумі вбити матір, чим отримує життя і йому, і собі: *«– Мамо, не треба, ти можеш отруїтися чадним газом. – Добре, хороший син! – вона поплескала мене по плечу та сказала: – Хіба ж це не те на що ти сподіваєшся? Ти мрієш про це щонаочі, і я це прекрасно знаю»* (–妈妈, 你别, 小心煤气中毒呀。–好呀, 好儿子–她拍着我的肩头说: “这不正是你所盼望

的吗？你每天夜里梦见的就是这件事，我完全清楚。你耐心等吧，兴许等得到 [6])。На нашу думку, матір не могла змиритись із втратою молодості і здоров'я. І своє безсилля перед часом виміщує на синові, не даючи йому насолоджуватись власною молодістю, змушує страждати через свої життєві втрати і розчарування.

Свою значущість мати демонструє, втручаючись в особисте життя сина. Вона наказує йому віднести сім'ї Ван Цію («чоловік з надзвичайно бридким і підлим обличчям» (生着一张极其下流卑劣的脸 [6])) подарунок, щоб у такий спосіб не тільки самоствердитися в очах сусідів «вона потягла мене і гордо вийшла за двері на очах у всіх. Упродовж наступних декількох днів вона хизувалася людям, до того ж тоном, з якого можна було зрозуміти, що у них з керівником “особливі стосунки”» (拉着我在众目睽睽之下昂然走出门去。以后连着好几天她都心痒难地向人吹牛, 用一种只可意会的言气暗示她与科长的“特殊关系”[6]). Знецінюючи почуття Сань Мао, мати прагне одружити сина на доньці цього керівника щоб він завжди був під контролем заможної дружини, яку обрала саме вона.

Якщо образ матері в оповіданні контрастує з традиційним уявленням про покірну жінку, яка служить своєму синові, то образ сина навпаки – відповідає концепції «шляхетного чоловіка» (君子). Він, незважаючи на відношення до себе, є шанобливим сином, який любить матір, доглядає і турбується про неї. Навіть коли у фіналі Сань Мао бачить, що мати перетворилася на дерев'яну діжку з брудною мильною водою, він у розпачі. Перед його очима не образи, яких він зазнав, а хвора і нещаслива матір: «Я в ту ж мить сів на лавку та розплакався через материну брудну та тонку шию, також через те, що її ноги гноїлися цілий рік» (我一屁股坐在小板凳上哭起来, 为了母亲肮脏的, 细细颈脖也为了她一年四季溃烂流水的脚丫 [6]). Та попри це, важливим авторським меседжем є думка про втрачений нормальний зв'язок між матір'ю і сином, перетворенням їх на «брудну мильну бульбашку», бо вони ґрунтувались на неповазі і взаємному страхові.

В оповіданнях «Віл» і «У пустелі зазнає деконструкції один з найстійкіших стереотипів щодо виняткової ролі жінки – «(не)слухняної берегині домашнього вогнища». Так, в оповіданні «Віл», на нашу думку, побутова історія з життя подружньої пари перетворюється на символічний текст. Буквальним змістом є розповідь про шлюб, що перетворився на паралельне існування двох уже чужих один одному людей, де жінка чекає на побаченого в щілину стіни вола. Але завдяки архе-

типно-міфологічному наповненню таких образів, як «віл», «дім», «сад», «дзеркало», які Цань Сюе розкодує, ця розповідь стає авторським варіантом історії зруйнованих ілюзій. У традиційній інтерпретації всі ці образи пов'язані з позитивною семантикою: «дім» – свій простір, де безпечно і надійно; сад – душевний спокій; дзеркало – самопізнання; віл – тварина-помічник. Але в тексті оповідання «Віл» вони не просто набувають нових, а й подекуди протилежних значень. Так, авторка фіксує повільне руйнування дому, з одного боку, і очікування героїнею чогось нового: «В той день на вулиці дощило. Віяв вітер, плоди на старому тутовому дереві, “поскрипуючи”, впали на черепицю будинку та утворили тріщину. Через велике дзеркало на стіні, я побачила у вікні відблиск фіолетового кольору. Ну, звичайно, це була спина бика, він повільно рухався. Я підбігла до вікна і висунула голову» (那天外面雨濛濛的。风刮着, 老桑树上的桑椹“噼里啪啦”地落到瓦缝里。我从墙上的大镜子里看见窗口闪过一道紫光。那是一头公牛的背, 那家伙缓慢地移过去了。我奔到窗口, 探出头去 [6]). Пошуки жінкою вола можна сприймати як пошук підтримки, допомоги. Адже відомо, що віл традиційно асоціюється із силою, терпінням, важкою працею [5]. У китайській картині світу образ вола входить до семантичного поля «дім», позаяк ототожнюється з домашньою твариною. Віл – тварина-помічник, що тягне плуг. Як зазначено у Словнику китайських символів, навіть сьогодні багато китайців відмовляються споживати яловичину, вважаючи аморальним вбивати та споживати істоту, яка допомагає їм із урожаєм [4, с. 222]. Але парадокс у тому, що руйнування дому у творі також пов'язане з волом: поява щілини у стіні спричинена ним («Я їла перед віконом, в дерев'яній стіні була щілина, раптово, з'явився добре знайомий відблиск фіолетового кольору, віл встроїв рід у цю щілину. Ще раніше, ця діра була зроблена ним. Я знову і знову висовувала голову і побачила його брудну (мутну) задню частину тіла») (我正坐在窗前吃饭, 板壁逢里忽然闪出那道熟悉的紫光, 一只牛角伸进来了。原来它把板壁捅了一个洞。我又探出头去, 看见了它浑圆的屁股 [6])). Отже, дім як одна з традиційних цінностей китайського буття починає зазнавати руйнування і через зовнішні чинники (віл), і через час. Проте жінка все ще сподівається на зміни. Це пов'язане з мотивом очікування на зустріч із волом.

Та подальше розкодування символів наводить на думку, що, можливо, ці зміни не на краще. З'являються мотиви «руйнування» людського тіла, старіння, смерті: «Від учора, він не прихо-

див. Вчора, я стояла біля вікна весь день, розчісуючись дерев'яним гребінцем, я помітила, що не вистачає одного зубця, не перестаючи дивитись на віконне скло, я розчісувала своє сухе, коротке волосся. У віконному склі, я побачила величезний пучок волосся, який випав і опинився між щілинами гребінця» (从昨天起, 它就不再来了。昨天, 我在窗口站了一整天, 用一把缺了齿的木梳对着窗玻璃不断地梳我那一头干枯的短发。在窗玻璃上, 看见我的头发大束大束地脱落在梳齿间 [6]). Авторка також персоніфікує смерть у традиційному для фольклору образі переродження та білого простирадла: «Раніше, на вулиці, біля нашого будинку росло велике дерево, подув вітер, мелія ацедарах, яка зав'яла – переродилась. Під деревом, рік за роком сохне біле простирадло, його використовують для того, щоб обернути мертве тіло матері. Згодом, його дійсно використовують для цього» (在我们从前的小屋外面, 张着一株大苦楝树, 风一吹, 枯死的苦楝子哒哒落地。在树底下, 张年累月晾着一床白被单, 那是用来包裹妈妈的尸体用的。后来, 果然用上了它 [6]). У цьому ж ряді і образ дзеркала. Загалом, як зауважувала свого часу М. Война, у творах Цань Сюе розвивається «ідея зв'язку між дзеркалом та душею людини. Дзеркало є провідником персонажа в пошуках себе, це певним чином магічне дзеркало. Межі та рівні духовного світу головних героїв відрізняються, а отже дзеркало продукує для кожного з них окремі картини. <...> Усі дзеркала у творах Цань Сюе є доказом розколу «Я» особистості» [2, с. 104]. В оповіданні «Віл» за допомогою дзеркала героїня проклала кордон між собою та чоловіком, між реальним та ірреальним світом. Дивлячись годинами в дзеркало, вона хоче побачити там вола. І цим викликає агресію чоловіка, бо так він усвідомлює, як вони ще більше відчужуються один від одного: «У дзеркалі можна побачити далекий шлях. Там тіло гігантської тварини, яка тоне в воді, глухий звук, з останніх сил створює відчайдушну боротьбу для того, щоб вижити, з носа виходить густий, чорний туман, з горла пробивається назовні яскраво-червона кров. Я з жахом озирнулася і побачила, як він високо підняв кувалду і вдарив нею по дзеркалу» (从镜子里面可以看得很远。在那里, 有庞大的动物的身躯倒在水里, “啪嗒啪嗒”地作垂死的挣扎, 鼻子里喷出浓黑的烟雾, 喉咙里涌出鲜血。我惊骇地回过头来, 看见他高举着大锤, 向那面镜子砸去 [6]). На нашу думку, дзеркало в оповіданні більше відповідає концепції, яку, користуючись лаканівською метафорою дзеркал, запропонувала свого часу в праці «Дзеркало іншої жінки» Л. Ірігаре. Французька

дослідниця застосувала метафору увігнутого (кривого) дзеркала, оскільки така позиція відповідає сприйняттю жінки як Іншого панівною чоловічою «мовою» («Одного разу, я подивилась в дзеркало, і побачила те, що була покрита сивиною, в куточках очей стікав зелений, сухий гній» (有一天, 我也不知不觉说起来, 我照了照镜子, 发现自己白发苍苍, 眼角流着绿色的眼屎 [6])). Усвідомлення проминальності, проте, не штовхає героїню до розпачу, а навпаки – робить її недоторканою для образ і роздратування через нескінченні нісенітници чоловіка про його хворі зуби, робить байдужою до його вчинків. Для нього вона Інша, і жінка це приймає.

Не почувуючись щасливою в домі, що втрачає цілісність, жінка обирає «своїм» простором сад. Тут вона працює, доглядає троянди, можливо, лише в цьому місці відчуває, що вона живе. Але і в саду жінка не відчуває цілковитої безпеки: хтось невідомий залишає сліди серед квітів («Людина проходила через сад троянд і лишила дуже помітні сліди своїх чобіт для верхової їзди» (一个人从玫瑰园穿过, 用马靴在中间踩出很深的脚印 [6])). Образ зів'ялих квітів так само символізує плинність часу, молодість, яка згасає: «Ці коріння троянд повністю погнили від дощу. Я повернула голову, панікуючи, сказала йому: «Пелюстки стали бліді» (那些玫瑰的根全被雨水泡烂了。我缩回头来, 失魂落魄地告诉他, 花瓣变得真惨白 [6]).

Таким чином, символічний зміст оповідання «Віл» – це екзистенція жінки, яка усвідомлює руйнування своєї родини (дому), неможливість побачити щось омріяне (вола) і кінченість свого життя (розбите дзеркало, зів'ялі квіти, біле простирадло) як певну розплату за те, що не знайшла в собі сміливості розірвати зв'язок із чоловіком, для якого завжди була «іншою», «чужою».

Схожий тип жіночого персонажа і в оповіданні «У пустелі (旷野里)». Назва оповідання асоціюється з припиненням життя, а з пошуками нового життя. Пустеля – це дім героїні, яка прагне пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти, що в ньому реальність, а що міраж, знайти себе. У певному сенсі «У пустелі» Цань Сюе перегукується з романом Кобо Абе «Жінка в пісках»: обидва твори розкривають проблеми відчуження, втрату зв'язку з навколишнім світом, використовується образ піску як марноти буття і плинності часу. Обидва автори віддають перевагу зображенню людини, де соціальні аспекти виходять на задній план, а основним стає психологічний. Зосередившись на внутрішньому світі героя (героїні) і Кобо Абе, і Цань Сюе порушують проблему людського існування крізь призму філософії екзистенціалізму.

Героїня Цань Сюе свідомо творила свою «пустелю» – дім, де проходило її життя, сповнене дивних і страшних снів: «з самого її дитинства ця квартира залишалася пустою» (从她是小孩子的时候起, 寓所里就有这么多空房间 [6]). Жінку не бентежила занедбаність дому, а в самотності вона знаходила свої переваги. Та з часом у її життя входить чоловік. Символічно, що він намагається перетворити «пустелю» в «сад», перебираючи на себе роль Творця: «Потім з'явився він. Одразу ж, збуджено заходився ставити на підвіконня вазони з самшитом і підмітати кімнати, кудлатий, з сідницями, що стирчать, здіймав клуб пилу. Кожному, хто не зайде, кричить: – “Зовсім інша кімната”!» (后来他来了。一开始, 他兴致勃勃地在那些房间窗台上种上黄杨木, 还蓬着头翘着屁股, 把那些房间扫得灰雾腾腾。一有人来, 他就提高了嗓门说:“整个房间变了样! [6]). Та чоловікові спроби «оживити» цей простір у свій спосіб не вдалися. Можливо, справа не тільки і не стільки в зовнішніх змінах, у декоруванні простору, як у зміні внутрішньої «пустелі» жінки, як так і не оживив чоловік: «Жодного разу так і не полив самшит, який і зів'яв. Деревця він викинув, і на підвіконні залишилися тільки пусті вазони, які ночами нагадували скелети» (他一次也没浇过水, 黄杨木全根死了。他扔了它们, 剩下许多空钵子摆在窗台上, 夜间看去酷似许多骷髅 [6]).

Подружжя все більше віддаляється один від одного. Чоловік злиться на дружину, яка не підлаштовується під запропоновану ним модель сім'ї, не бачить в ньому лідера, і головне – залишається для нього незрозумілою, Іншою: «ти зовсім не можеш тримати себе в руках, вчора розбила прес-пап'є, те, що з головою лева, – знову і знову, він вперто повертався до цієї історії» (昨天你打破镇线, 就是狮子头的那个, 你就不能克制一点。他愚顽不化地又提起那件事 [6]). У їхньому домі немає світла, і «пара демонстративно голосно тупотить по підлозі» (两人都故意把脚步踏得更响些 [6]), щоб не наштовхнутись у темряві один на одного. На нашу думку, так авторка вдається до метафоричної мови, щоб зобразити «темряву», яка пролягла між подружжям. Їх самих дивує ця нова реальність, і вони не усвідомлюють, де закінчується реальність, а де починається сон. Саме в сновидіннях оприявлюється ступінь відчуження подружжя: «ночами вони дивляться сні, не засинаючи» (夜里, 他们俩醒着做梦的时候 [6]). У цьому творі Оніричні мотиви, на нашу думку, відіграють «У пустелі» важливу роль, показуючи істинні настрої героїв: «Неможливо уявити, скільки часу вони не спали. Лише приляже, в вухах луна-

ють ці дивні звуки, відкривши очі, вона бачить чоловіка, який жує джут, а з серця стирчить голка» (已经记不得有多久, 他们俩再也没睡觉了。她躺下, 耳边六该响起那种奇怪的声音, 睁开眼来, 发现丈夫闭着眼在嚼咬那根止血带, 粗大的针头正插在他的心脏上 [6]). Так підсвідомість жінки породжує сновидіння, у яких вона бачить смерть чоловіка, символічно витісняючи його з її власного простору. Сні чи радше ставлення до них стають також одним із факторів, який ще більше віддаляє жінку і чоловіка. Відчуття нереальності того, що відбувається, супроводжується нав'язливими хворобливими думками. Так, жінка вважає, що за нею постійно шпигують: «Видіння мене переслідують, ось в ту квартиру влізає. Ніби якась акула впливає та дихає крижаним подихом в потилицю» (有一个梦官随我, 就从那个小窗口进来的。它像鲨鱼一样游进来, 向我的后颈窝呼出大股冷气 [6]). Коли вона ділиться своїми страхами з колегами, то лякає їх «Я так і не зрозуміла, сон це, чи реальність, коли на роботі почала розповідати цю нісенітницю, товариші по службі жахнулися» (我简直分不清是在做梦还是醒着, 我在办公室里讲起胡话来, 把同事们吓坏了 [6]). Натомість чоловік вважає, що переживання дружини нічим не відрізняються від інших: «У них все життя в такому стані проходить. Хочеш, не хочеш, йдуть по вулиці – сплять, розмовляють – сплять. Може і ми з таких» (有人一辈子就在这种情形中度过。他们不得不在走路的时候, 在谈话的时候睡起来, 或许我们也会是那样 [6]). Так він знецінює її тривоги і страхи. А жінка не отримує підтримки, тобто однаково залишається самотньою навіть у шлюбі. Тому повертається у свою «пустелю».

Вважаємо, що у творі Цань Сюе зобразила сильну самотню жінку, яка сприймає свою самотність як прокляття, від якого не хоче чи не може, бо не бачить поряд сильного чоловіка, позбутися. Більше того, її «пустеля» заповнює і простір чоловіка. Він це усвідомлює, розуміючи марноту власних зусиль підпорядкувати собі дружину. Тепер по прогнилих дошках підлоги у пустих темних кімнатах у його уяві повзають змії: «У цих місцях нічого і не може вирости, – люту тупав він ногою. – Пустеля» (这地方什么也长不成。他恶狠狠地跺着脚。一片荒漠 [6]).

Символічним є фінал твору, який надає оповіданню параболічного змісту: в одному зі снів («це тільки сон, я сам його хотів!» 这不过是一个梦。我自己愿意地梦! [6]) чоловікові здається, що в безлюдній пустелі щось хапає його за ногу. У цей момент настінний годинник, пробивши останню

секунду, розсипається, а по підлозі розтікається «чорна кров» (黑血 [6]). «Смерть» чоловіка від укусу скорпіона – пустельної комахи – засвідчує, що «пустеля» здолала його, бо тепер і його сни, як і сни його дружини, про безпеку і самотність.

Таким чином, в оповіданні «У пустелі» Цань Сюе порушує питання плинності життя, боротьби з інакшістю людини, створює образ жінки, яка робить вибір залишитися собою, навіть якщо це життя в «пустелі».

Висновки. Отже, основними просторовими топосами малої прози Цань Сюе, де протікає жіноча екзистенція, є традиційні «родина» і «шлюб». Жіночі персонажі практично не виходять за межі цих топосів, проте письменниця акцентує на внутрішніх і зовнішніх конфліктах, породжених їхнім незадоволенням тими стереотипними ролями, які вони мають виконувати в родині і шлюбі. У «Хатинці на пагорбі» поведінка героїні, яка відстоює своє право на вибір, не відповідає традиційному уявленню про «покірну

доньку», бо вона прагне вийти за межі дому/батьківського авторитету. Так само руйнується стереотип «турботлива матір» в оповіданні «Мильна бульбашка у брудній воді». Невідповідність патріархальним вимогам до «слухняної берегині дому» робить Іншою і Чужою героїнь оповідань «Віл» і «У пустелі».

Узагальнено, що в поєднанні з особливою мистецькою манерою, у якій переплітаються реальне та ірреальне, тема жінки набуває в інтерпретації Цань Сюе екзистенційної глибини і дискусійного характеру. Упізнаваний авторський стиль, для якого питомими є фрагментарність оповіді, символічне наповнення і філософічність архетипних образів (дім, сад, дзеркало тощо), специфічна нарація (від імені жінки-оповідача), оприявнює один із варіантів жіночої прози в сучасній китайській літературі. Зусилля героїнь малої прози Цань Сюе, спрямовані на пошуки власного простору і власного «Я», є маркерами трагічної екзистенції жінки-персонажа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Война М.О. Психологічний вимір новелістики Цань Сюе: самоаналіз як пошук істини. *Літературознавчі студії*. Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. С. 76–86.
2. Война М.О. Художня проза Цань Сюе: психоаналітична інтерпретація: дис.... канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2017. 489 с.
3. Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах. *Мова і культура*. Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2011. С. 328–335.
4. Eberhard W. A dictionary of Chinese symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought: Routledge & Kegan Paul Ltd. London, 1986. 332 p.
5. Morgan H. T. Chinese Symbols and superstitions. California: South Pasadena, 1986. 192 p.
6. 残雪. 苍老的浮云. 残雪文集第一卷, 1998. URL:<https://www.99csw.com/book/9993/index.htm> (дата звернення: 21.05.2024).
7. 胡晓宇. 浅析残雪小说中的“小屋”意象. 西江月, 2013. 页151.
8. 莫瑕. 残雪小说意象描绘的寓言意味现代语文: 文学研究版, 北京, 2008, 81–83 页.
9. 张浩. 心理-梦境-意象—精神分析视阈下的残雪小说, 深圳大学学报: 人文社会科学版, 2014. 页 201.

ЛЮДИНА І ПРИРОДА В ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАнь «СКАЖЕНИЙ ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ СОБАКА», «РУДНЯ»)

MAN AND NATURE IN THE WORK OF YEVGENY HUTSAL (ON THE EXAMPLE OF THE STORIES “MAD CHERNOBYL DOG”, “RUDNYA”)

Онищенко І.В.,

orcid.org/0000-0003-0672-0570

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти

Криворізького державного педагогічного університету

У статті на основі аналізу оповідань Євгена Гуцала «Скажений чорнобильський собака», «Рудня» зроблено спробу творчо осмислити проблеми взаємозв'язків людини і природи, негативних наслідків людської поведінки для екосистеми, впливу Чорнобильської аварії на життя та здоров'я людей і тварин, необхідності адаптації людей і тварин до нових природних умов. З'ясовано, що в Чорнобильських оповіданнях Євгена Гуцала відображено трагедію кризь призму дитячого світогляду, зосереджено увагу на внутрішньому стані героїв, осмислено наслідки негативного впливу чорнобильського вибуху на життя дітей, які втратили свої домівки і рідних людей та намагаються адаптуватися в післяатомний період. Визначено, що лейтмотивом досліджуваних творів є переосмислення взаємодії людини і природи, шляхів взаємопроникнення сфер «людина» і «природа», розуміння об'єктивності збереження природи задля існування людини у всесвіті, пошук гармонії з природою. Письменник переконує в необхідності гармонійного співіснування людини і природи, усвідомлення власної відповідальності кожного за збереження планети в цілому, раціонального використання природних багатств для сьогодення та майбутнього. Зроблено висновки, що в оповіданнях Євгена Гуцала «Скажений чорнобильський собака», «Рудня» порушуються глобальні екологічні проблеми, спричинені аварією на Чорнобильській АЕС, а також проблеми украденого Чорнобилем дитинства, втрати віри в майбутнє, незахищеності дітей і тварин перед жорстокістю законів виживання. З'ясовано, що дитяче сприйняття жаклих подій Чорнобильської катастрофи є шляхом до пізнання природного середовища, сутності ворожого світу, що породжує трагізм долі персонажів. Розкрито роль та значення збірки оповідань Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля» у вихованні емпатійної людини в оточенні природи, формуванні екологічного мислення та екологічного світогляду дітей.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, природоорієнтовна література, природа, Чорнобиль, Чорнобильська катастрофа, екологічна проблематика, екологічне мислення, екологічний світогляд, світ дитини.

The article, based on the analysis of Yevhen Hutsalo's short stories «Mad Dog of Chornobyl» and «Rudnia», attempts to creatively comprehend the problems of the relationship between humans and nature, the negative consequences of human behavior for the ecosystem, the impact of the Chornobyl accident on the life and health of people and animals, and the need for people and animals to adapt to new environmental conditions. It is established that Yevhen Hutsalo's Chornobyl stories reflect the tragedy through the prism of a child's worldview, focus on the internal state of the characters, and comprehend the consequences of the negative impact of the Chornobyl explosion on the lives of children who lost their homes and relatives and are trying to adapt in the post-nuclear period. It is determined that the leitmotif of the researched works is the rethinking of the interaction between human and nature, the ways of interpenetration of the spheres of «human» and «nature», understanding the objectivity of preserving nature for the sake of human existence in the universe, and the search for harmony with nature. The writer convinces of the need for harmonious coexistence of human and nature, awareness of everyone's own responsibility for the preservation of the planet as a whole, and the rational use of natural resources for the present and the future. It is concluded that Yevhen Hutsalo's stories «Mad Dog of Chornobyl» and «Rudnia» raise global ecological problems caused by the Chornobyl accident, as well as the problems of childhood stolen by Chornobyl, loss of faith in the future, and the vulnerability of children and animals to the cruelty of the laws of survival. It has been found that children's perception of the horrific events of the Chornobyl disaster is a way to cognition of the natural environment, the essence of the hostile world, which gives rise to the tragedy of the characters' fate. The role and significance of Yevhen Hutsalo's collection of short stories «Children of Chornobyl» in the education of an empathetic person surrounded by nature, the formation of ecological thinking and ecological outlook of children are revealed.

Key words: literature for children and youth, nature-oriented literature, nature, Chornobyl, Chornobyl disaster, ecological issues, ecological thinking, ecological outlook, child's world.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття особливо значимими стали питання гармонійного співіснування людини та природи, проблеми відповідального ставлення до довкілля та збереження природи для нащадків. Науково-технічний прогрес, упевненість людини в її владі над природою призвели до катастро-

фічних наслідків, що, у свою чергу, спонукало митців стати на захист екології. Однією з найтрагічніших і найстрашніших катастроф в історії людства, яка випала на долю українського народу, є Чорнобильська катастрофа. Аварія на Чорнобильській АЕС стала не лише частиною національної історії, а й привернула увагу діячів

культури і мистецтва до аналізу екологічних загроз і проблем, жахливих наслідків екологічної катастрофи, до розв'язання практичних завдань у царинах охорони природи.

Останнім часом актуальним є екоцентричне дослідження літературних творів, аналіз художніх текстів крізь призму екокритики, інтерпретація ключових екологічних мотивів, визначення взаємозв'язків екології і літератури, осмислення проблем екологічного середовища, розкриття ролі художніх творів про природу та довкілля у формуванні екологічної свідомості особистості. Як слушно зауважує Л. Статкевич: «Екоцентрована література виходить за межі розгляду суто наукових проблем, адже вона залучає значно ширше проблемне поле та активізує переосмислення різних суспільних, політичних та психологічних питань; по-друге, в ній зазвичай наявні такі риторичні та наративні засоби, які сприяють чіткому відображенню екологічно орієнтованої авторської картини світи» [11, с. 102]. Отже, проблема переосмислення зв'язку людини і природи, негативних наслідків людської поведінки для екосистеми є актуальною та потребує етико-філософського аналізу й потрактування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема Чорнобильської катастрофи продовжує активно освоюватися у художніх творах українських письменників. Глобальній катастрофі людства присвятили свої художні твори Анатолій Андржеєвський, Павло Ар'є, Віктор Васильчук, Олег Векленко, Олесь Гончар, Леонід Горлач, Леонід Горч, Євген Гуцало, Станіслав Дворницький, Анатолій Демський, Іван Драч, Теодозія Зарівна, Світлана Йовенко, Юрій Іздрик, Маркіян Камиш, Віктор Кордун, Ліна Костенко, Катерина Міхаліцина, Микола Луків, Борис Олійник, Дмитро Павличко, Сергій Плохій, Володимир Шовкошитний, Григорій Штонь, Юрій Щербак, Володимир Яворівський та ін. Письменники прагнули розповісти про справжній перебіг подій і їхні катастрофічні наслідки, про вплив чорнобильського вибуху на життя і здоров'я українських людей та про те, як склалася їхня подальша доля.

Тема Чорнобильської катастрофи є центральною в творчості українського письменника Є. Гуцала. У доробку автора є твори різних жанрів, але найбільший інтерес для нас становить природоорієнтована література, зокрема дитячі твори, для яких провідною є Чорнобильська тема. Літературна творчість Є. Гуцала, присвячена Чорнобильській катастрофі та її жахливим наслідкам, була предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, О. Антонюк і О. Олександренко

досліджують особливості функціонування лексики на позначення кольорів у творах про дітей Чорнобиля [1], О. Деркачова і А. Бойчук висвітлюють особливості змалювання світу дитини після Чорнобильської катастрофи [5], М. Варданян здійснює екокритичний аналіз Чорнобильських оповідань Є. Гуцала [13], І. Голубовська досліджує засоби осмислення впливу чорнобильської аварії на життя дітей [2], М. Лучицька аналізує особливості наративу оповідання Є. Гуцала «Скажений чорнобильський собака» [8], М. Кіреєва досліджує символіку імені та значення кольору у збірці оповідань Є. Гуцала «Діти Чорнобиля» [7; 8], Н. Морозюк аналізує поняття добра і зла в Чорнобильських оповіданнях [9], М. Черноусова репрезентує екологічні проблеми збірки Є. Гуцала «Діти Чорнобиля» [12] та ін.

Отже, творчість Є. Гуцала, присвячена чорнобильській темі, протягом багатьох років перебувала в полі зору науковців, однак тема людини і природи, впливу Чорнобильської аварії на життя дітей і тварин не знайшла ґрунтовного вивчення. Природа, як відомо, – це жива істота, котра уособлює не тільки душевний спокій та гармонію, а й призводить до катастрофічних наслідків та стихійних руйнувань. Отже, актуальність теми наукової розвідки зумовлена потребою художнього потрактування ідейного змісту чорнобильських оповідань Є. Гуцала, пов'язаних із глибоким етико-філософським осмисленням складних зв'язків людини і природи.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі дитячих творів Є. Гуцала «Скажений чорнобильський собака», «Рудня» зі збірки оповідань «Діти Чорнобиля» та зробимо спробу обґрунтувати екологічні проблеми, спричинені Чорнобильською аварією, зокрема проблеми взаємозв'язків людини і природи, негативних наслідків людської поведінки для екосистеми, впливу Чорнобильської аварії на життя дітей і представників тваринного світу, а також інтерпретуємо проблеми дитячого сприйняття травматичного досвіду Чорнобильської катастрофи.

Мета запропонованої статті – аналіз взаємодії людини і природи в оповіданнях Є. Гуцала «Скажений чорнобильський собака», «Рудня». Завдання – розкрити питання взаємозв'язку екології і літератури на прикладі письменницької творчості Є. Гуцала; здійснити аналіз оповідань Є. Гуцала та інтерпретувати ключові екологічні проблеми, спричинені Чорнобильською аварією; розкрити роль та значення художніх творів Є. Гуцала у вихованні емпатійної людини в оточенні природи, формуванні екологічного мислення та екологічного світогляду дітей.

Виклад основного матеріалу. Євген Гуцало – український письменник, публіцист, кіносценарист, журналіст, автор численних поетичних збірок, романів, повістей, оповідань, публіцистичних і літературно-критичних виступів, лауреат Національної премії імені Т. Шевченка. І хоча більшість творів письменника адресовані дорослому читачеві, найбільше автор любив писати для дітей і про дітей. Погоджуємося з думкою Л. Вороніної, дослідницею творчості письменника, яка слушно зауважує, що «особливе місце у творчості Євгена Гуцала займають твори для дітей, героями яких є не лише хлопчики і дівчатка, а й лелеки та жайвонки, зайці й білченята, золотоголові соняшники і блакитні дзвіночки...» [4, с. 10].

Є. Гуцало був переконаний, що дитяче сприйняття подій Чорнобильської катастрофи є шляхом до пізнання сутності життя, трагічного буття українського народу. Письменник живе дитячою вірою в те, що світ побудований таким чином, що завжди знайдеться той (людина чи тварина), хто здатний без вагань допомогти, захистити і врятувати від загибелі. Ю. Сердюк у передмові до збірки оповідань «Діти Чорнобиля» зазначив, що «Трагедія Чорнобиля – основний зміст цієї книжки. Україна після атомної катастрофи. 1986 року стала скорботною чорнобильською матір'ю для українського народу, і весь світ живої природи став її невинною жертвою. Книга Є. Гуцала «Діти Чорнобиля» – це правдиві розповіді про трагічне буття юних героїв – уже після Чорнобиля» [3, с. 2].

В оповіданні «Скажений чорнобильський собака» Є. Гуцало екологічні мотиви проектує на багаторівневі взаємозв'язки людини і природи, які в художньому баченні письменника постають, з одного боку, як автономні, а, із іншого боку, як взаємозалежні. У творі природа постає, з одного боку, потужним джерелом душевних сил, наснаги і віри в краще майбутнє, а з іншого – порятунком від переживань, страхів і тривоги. Пейзажні деталі передають духовну атмосферу оповідання, посилюють настрої твору, а також налаштовують читача на сприйняття тієї емоції, яку в той момент переживає герой. Н. Резніченко у статті «Дитяча психологія у творах Є. Гуцала» підкреслює: «Опис природи – це пряма паралель до роздумів дитини, її психологічного стану <...> Природа в письменника допомагає по-справжньому замислитися над філософією життя, його вічними проблемами» [3, с. 250].

У досліджуваному оповіданні автор утворює думку про взаємозв'язок усього живого, спонукає читача замислитися над істинними цінностями

життя, закликає гуманно і милосердно ставитися до світу тварин. Події твору відбуваються після аварії на Чорнобильській АЕС. Головний герой твору Грицько – звичайний хлопчик, який по-своєму, по-дитячому, відчуває і розуміє наслідки Чорнобильської аварії та загальний хаос в післяатомний період. У Грицька є вірний і відданий друг собака Пальма, яка теж, як і хлопчик, втратила свій колишній світ. Грицько дарує Пальмі новий світ замість того, який був до Чорнобильської катастрофи, і цей новий світ для собаки є кращим: вона знайшла притулок у новій родині Грицька, відчула його любов, доброту і турботу.

В оповіданні показана драма собаки Пальми, яку колишні господарі після вибуху на Чорнобильській АЕС прив'язали до дерева і залишили помирати, виїжджаючи з Чорнобиля: «*То ж чорнобильські люди її загубили, ген отам за селом прив'язали до верби. Прив'язали – а самі гайда машиною світ за очі від Чорнобиля та від своєї суки*» [3, с. 7]. Грицько урятував Пальму від неминучої загибелі, потоваришував із нею і весь час турбувався про неї і про її новонароджених цуценят. Із того часу в житті собаки йтимуть поруч милосердя і жорстокість, турбота і байдужість, щирість і підступність.

Дуже тепло, із трепетом Є. Гуцало зображує любов хлопчика до одноокого, кривого, покаліченого та ще й чорнобильського собаку. І Пальма відчула цю справжню любов і щиру турботу: «*А вона виходить із-за комори й тюпає назустріч Грицькові. Руда, патлата, весь час відхиляє веселу, з роззявленою пащею морду вбік, аби краще дивитися вперед здоровим правим оком, хвіст запобіжливо-покірно опущено до землі*» [3, с. 4], «*Грицько гладить долонею собаку поміж вухами, Пальма вдоволено примружується, шкіра на голові тремтить, вуха сіпаються, хвіст спроквола звивається по землі*» [3, с. 4], «*Пальма вищирює ікла, наче всміхається радісно...*» [3, с. 10]. Ця дитяча любов на тлі Чорнобильської трагедії сприймається загострено, дещо гіперболізовано.

Односельці Грицька не розуміють його дружби і спілкування зі скаженим, нещасним, опроміненим і заразним собакою. І це нерозуміння з боку дорослих є незрозумілим маленькому героєві. Розмірковуючи про життя Пальми, дитина не розуміє байдужості, жорстокості і прагматичності дорослих: «*А хіба ти в чомусь винувата, Пальмо? Ти ні в чому не винувата, геть ні в чомісіньку. То чого ти маєш так страждати?*» [3, с. 16]. Дійсно, зовнішній вигляд Пальми не є ідеальним: у неї сліпе ліве око і крива задня лапа: «*осліпла на ліве око*» [3, с. 3],

«окривіла на задню лапу» [3, с. 3], однак, на відміну від своїх односельців, Грицько не помічає цих фізичних вад та потворного й скаліченого вигляду собаки, адже для нього Пальма є найкращою і найвідданішою. Із цього приводу влучно висловила М. Лучицька: «Мікросвіт старої Пальми та маленького хлопчика – образ-символ істинної дружби: обидва здатні без вагань прийти на допомогу один одному, захистити, коли є загроза життю, врятувати від неминучої втрати» [8, с. 179].

Хлопчика опанував страх, якого він згодом мужньо долає: з його Пальмою може статися непередбачувана і страшна подія – дід Кирило втопить новонароджених цуценят: «Потоплю вам цуценят у копанці, як тільки приведе. Як тільки приведе, зразу й кличте мене. У копанці за селом утоплю» [3, с. 9], «– Ти що, з реактора вирвалася? Здихай уже швидше» [3, с. 9]. Заради дружби із Пальмою Грицько готовий конфліктувати із жорстоким і байдужим світом дорослих. Хлопчик понад усе намагається врятувати майбутніх цуценят Пальми від неминучої загибелі: «– Не здихай, Пальмо, чуєш? Не здихай! Обіймає Пальму, вона лижє йому обличчя» [3, с. 9], «– Я тебе не дам скривдити, не дам, добре?» [3, с. 10], «– Чуєш, Пальмо? – гладить собаку по голові. – Я тебе скривдити не дам, хай там дід Кирило чи мати...» [3, с. 14].

Автор переконує читачів у необхідності гармонійного співіснування людини і природи, закликає досягати гармонії з природою, адже людина є частиною природи, і тому її існування залежить від природи. Грицько, знаходячись у лісі, «лікує» поранені берези, тим самим рятує і їх від неминучої загибелі: «– Пальмо, – каже, – давай замажемо оцю дюрوماху, бо це рана, березі болить» [3, с. 11], «Грицько старанно шмарує долонею глиняну замазку, вже й зашмарував, тепер на стовбурі берези слизіє біло-рудий пластир» [3, с. 12], «Грицько викидає марлевий джгут, замазує глиною дірку в стовбурі, бубонить щось під носа» [3, с. 12]. Письменник змушує читачів проаналізувати свої вчинки, спонукає до висновків про відповідальність за свої діяння.

В оповіданні «Рудня» Є. Гуцало замислюється над наслідками Чорнобильської катастрофи, виразно показуючи, як жахлива аварія понівечила життя маленьких українців. Автор художньо інтерпретує глобальні екологічні проблеми, постійні небезпеки і загрози, спричинені Чорнобильською аварією, та показує, як антропогенний вплив не тільки трансформує природне середовище, а й забирає життя і здоров'я дітей і тварин.

Головний герой Савка-Савка є непосидючим і допитливим хлопчиком й водночас слабким і беззахисним у ворожому світі. Шукаючи свого чотирилапого друга на прізвисько Вовк, маленький герой біжить на Рудню – небезпечне місце, отруєне викидами і відходами забруднюючих речовин під час видобутку та переробки руди: «В селі знають, що на Рудню ходити не можна, щоб не задихнутися чи водою не отруїтися. Мовляв, коли сам хочеш здохнути, коли свого життя не жалко – гайда на Рудню. А ще – коли якесь живе створіння чує свою смерть і хоче швидше одубіти – йде за село, на Рудню...» [3, с. 58]. Письменник як справжній психолог і уважний спостерігач, урахувавши вікові особливості читача, фіксує важливі деталі та демонструє побачене за допомогою коротких лаконічних замальовок, акцентуючи увагу на страшних картинах небезпечного болота.

Головний герой твору по-своєму сприймає жорстоку реальність, подекуди неадекватно реагуючи на різні життєві ситуації. Він не усвідомлює до кінця всієї суті жахливих наслідків екологічної катастрофи та не розуміє масштабів загрози і небезпеки від отруєного болота для свого життя і здоров'я: «Коли вітер віє сюди, на Рудню, та коли прийохатися – заводський дим смердить отруйними їдучими запахами» [3, с. 57], «Савка-Савка вбирає повітря через ніздрі, прийохується – і приглядається до болота, на якому й трава не хоче рости, зелені вітики зеленіють де-не-де, й квітки не цвітуть» [3, с. 58], «В горлі пече, хочеться пити, але під ногами по воді плавають якісь райдужні олійні плями – й дивитися важко на цю твань» [3, с. 58].

Передвісником страшної біди стають моторошні картини немічних тварин. У пошуках свого кудлатого друга, хлопчик із жахом і болем помічає ворону, коня, зайця, які були ледве живими: «Здається, що таки нарешті злетить, але ворона й не думає злітати, крила в неї важко обвисли. Не зводячи погляду з ворони, Савка-Савка підступає все ближче, вже поряд, у ворони затягнуті сірою поволокою очі, в розтуленому дзьобі посмикується язик» [3, с. 57], «І раптом ноги в коня хитаються, підламуються – й кінь падає в траву, здухи його здригаються, і, здається, ребра під тонкою, злинялою шкурою ходять ходором. У хлопця всередині все завмирає» [3, с. 60], «Савка-Савка приглядається, що й під зайцем підламуються ноги, як ото підламувалися під конем. Якісь мало не зогнили ноги, що не тримають, а волочаться» [3, с. 61].

Бажання хлопчика допомогти беззахисним тваринам, урятувати їх від небезпеки і загрози стає фатальним: «*Страх поймає Савку-Савку, він усім тілом борсається. Він силкується ногами намацати щось тверде, але ноги тонуть у в'язкому болоті*» [3, с. 63]. Хлопчик настільки щиро любить свого життєрадісного друга Вовка, що у будь-яку хвилину здатен прийти йому на допомогу, навіть ціною власного життя. Наявність постійної загрози, спричиненої Чорнобильською аварією, письменник утілює у загибелі Савки-Савки, переконаючи, що влада людини над природою, а також байдужість та безвідповідальність світу дорослих призводять не лише до жахливих наслідків екологічних катастроф, а й до загибелі дітей і тварин.

У контексті вимог НУШ дитяча природоорієнтована література є ефективним засобом екологічного виховання здобувачів освіти, формування в них високого рівня екоцентричного типу культури, розвитку екологічного мислення й екологічного світогляду. Природознавчі ситуації, висвітлені в оповіданнях Є. Гуцала, впливають на емоційну сферу дітей, дозволяють пізнати багатоманітність природного середовища, засвоїти правила і норми взаємодії з природою, показують приклад гуманного і відповідального ставлення до тварин. Своїми творами Є. Гуцало прищеплює дітям почуття любові, бережного ставлення до природи, вчить дбайливо розпоряджатися природними багатствами, переконує своїх читачів бути турботливими і небайдужими до тварин.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що в оповіданнях «Скажений чорнобильський собака» і «Рудня» Є. Гуцало зображує історії для дітей і про дітей, головні герої яких пережили і відчули на собі наслідки фатальної атомної аварії. З'ясовано, що влада людини над природою, а також байдужість та безвідповідальність світу дорослих призводять не лише до жахливих наслідків екологічних катастроф, а й до загибелі дітей і тварин. У досліджуваних творах творчо осмислюються проблеми взаємозв'язків людини і природи, негативних наслідків людської поведінки для екосистеми, впливу Чорнобильської аварії на життя та здоров'я людей і тварин. Визначено, що лейтмотивом чорнобильських оповідань Є. Гуцала є переосмислення шляхів взаємопроникнення сфер «людина» і «природа», розуміння об'єктивності збереження природи задля існування людини у всесвіті, пошук гармонії з природою, звинувачувальний вирок світу дорослих за порушення цієї гармонії. У своїх творах автор утверджує думку про взаємозв'язок усього живого, спонукає читача замислитися над істинними цінностями життя, усвідомити власну відповідальність за збереження екосистеми та раціональне використання природних багатств. Дослідження окресленого питання не вичерпується обсягом цієї статті і є перспективним для подальшого вивчення виховного потенціалу художніх творів природознавчого характеру Є. Гуцала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк О., Олександренко О. Хроматичні кольоративи в оповіданнях Євгена Гуцала (на основі збірки «Скажений чорнобильський собака»). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55. Т. 1. С. 131–136.
2. Голубовська І. Трагедія маленьких українців у збірці Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля» (до 80-річчя письменника). *Актуальні проблеми текстостворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах*: зб. наук. праць. 2017. С. 90–94.
3. Гуцало Є. Діти Чорнобиля. Київ : Соняшник, 1995. 104 с.
4. Гуцало Є. П. Пролетіли коні : оповідання та повісті. Київ : Вид-во гуманіст. л-ри, 2008. 384 с.
5. Деркачова О., Бойчук А. Світ дитини у «чорнобильських» оповіданнях Євгена Гуцала. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2023. №18 (69). С. 173–181.
6. Кіреєва М. Значення кольору у збірці оповідань Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля». *Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. 2021. Вип. 7. С. 91–99.
7. Кіреєва М. Символіка імені у збірці оповідань «Діти Чорнобиля» Євгена. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. 2021. Т. X. С. 222–225.
8. Лучицька М. Є. Наратив дитячого світу оповідання Є. Гуцала «Скажений чорнобильський собака». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2015. Вип. 6. С. 174–180.
9. Морозюк Н. Поняття добра і зла в Чорнобильських оповіданнях Євгена Гуцала. *Дивослово*. 2007. № 4. С. 32–33.
10. Резніченко Н. Дитяча психологія у творах Є. Гуцала. *Іноземна філологія* : зб. наук. пр. 2007. Вип. 119 (2). С. 248–253.
11. Статкевич Л. П. Екологічні виклики сучасності. *Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа»): тези доповідей III Міжнародної наукової конференції*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 101–102.
12. Черноусова М. Екологічна проблематика збірки Є. Гуцала «Діти Чорнобиля». *Українська література в просторі культури і цивілізації*: зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. С. 140–143.
13. Vardanian M. Reading Chornobyl Catastrophe Within Ecofiction. *Children's Literature in Education*. On-line first, 2021. DOI: 10.1007/s10583-021-09437-w.

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161,2'373.2: 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.49>

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН РЕТРОРОМАНІВ БОГДАНА КОЛОМІЙЧУКА ПРО АДАМА ВІСТОВИЧА

LITERARY ANTHROPONYMYKON OF BOHDAN KOLOMIYCHUK'S RETRO NOVELS ABOUT ADAM VISTOVYCH

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Наукову розвідку присвячено дослідженню літературно-художніх антропонімів, які функціонують у ретророманах Богдана Коломійчука. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші фактори.

Наша мета – дослідження літературно-художнього антропонімікону в ретророманах «В'язниця душ», «Візит доктора Фрейда», «Готель «Велика Пруссія», «Експрес до Галиції», «300 миль на схід» сучасного українського письменника Богдана Коломійчука. Наше завдання – проаналізувати літературно-художні антропоніми, визначити стилістичні функції, розкрити інформаційне наповнення, участь у творенні образів.

З'ясовано, що літературно-художній антропонімікон романів Богдана Коломійчука відображає реальні найменування жителів Галичини та прилеглих територій початку ХХ століття. На основі прізвищ та імен головних і другорядних героїв можемо встановити їхнє національне походження. Усі літературно-художні антропоніми наділені інформаційним потенціалом. Автор враховував етимологію найменувань, допрізвищеві значення в текстах спрацьовують.

Потужний характеристичний заряд має назва головного героя. Образ Адама Вістовича – збірний образ вмілого поліцейського, а його наймення – вказівка на особливості характеру, силу, розум, уміння добре виконувати роботу. Доведено, що автор формує образ, допасовуючи характер героя до його найменування. Літературно-художній антропонім Адам Вістович найперше називає персонажа, ідентифікує його від інших героїв, але найважливішим є його інформаційне наповнення. Приділено увагу значній кількості апелювативних називань, які доповнюють літературно-художні антропоніми і розкривають позитивні чи негативні якості персонажів.

Літературно-художній антропонімікон романів Б. Коломійчука відзначається різноманітністю, а персонажі та їх найменування виступають виразниками авторських ідей. Найменування персонажів є найважливішими одиницями тексту, які пов'язані з жанром, сюжетом, волею автора.

Ключові слова: антропосистема, апелюватив, доантропонімне значення, літературно-художній антропонім, національно значущий антропонім, ретророман.

Scientific research is devoted to the study of the proper names of the literary heroes that function in Bohdan Kolomychuk's retro novels. The study of the literary anthroponymy of the novels of modern authors allows us to reveal the individual and stylistic features of the proper names of the characters, the creation of which is influenced by a wide variety of factors.

Our goal is to study the literary anthroponymykon in the retro novels "Prison of Souls", "Visit of Dr. Freud", "Hotel "Great Prussia", "Express to Galicia", "300 Miles to the East" by the modern Ukrainian writer Bohdan Kolomychuk. Our task is to analyze proper names if the literary heroes, to determine stylistic functions, to reveal information content, participation in the creation of images.

It has been found that the literary anthroponymykon of Bohdan Kolomychuk's novels reflects the real names of the inhabitants of Galicia and the surrounding territories at the beginning of the 20th century. Based on the surnames and names of the main and minor characters, we can discover their national origin. All proper names of the literary heroes are endowed with informational potential. The author took into account the etymology of the names, the pre-surname meanings in the texts work effectively.

The name of the main character has a powerful characteristic charge. The image of Adam Vistovych is a collective image of a skilled policeman, and his name is an indication of character traits, strength, intelligence, and the ability to do the job well. It is proven that the author forms an image by matching the character of the hero to his name. The literary

anthroponym Adam Vistovych first names the character, identifies him from other heroes, but the most important thing is his information content. Attention is paid to a significant number of appellative names that complement the proper names of the literary heroes and reveal the positive or negative qualities of the characters.

The literary anthroponymykon of B. Kolomyichuk's novels is distinguished by its diversity, and the characters and their names express the author's ideas. The names of the characters are the most important units of the text, which are related to the genre, the plot, and the will of the author.

Key words: anthroposystem, appellative, pre-anthroponymic meaning, proper name of the literary hero, nationally significant anthroponym, retro novel.

Постановка проблеми. До актуальних завдань сучасної ономастики належить дослідження літературних онімів, особливо літературно-художніх антропонімів. Художня антропоніміка викликає значний інтерес для мовознавців, бо допомагає проникнути у внутрішню форму найменування, стає особливим прийомом, який сприяє розкриттю образу, характеру персонажа. Відомо, що оніми взаємодіють з іншими мовними одиницями, набувають нових конотацій, символів, виокремлюють індивідуальні риси персонажів, вказують на авторські уподобання. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші фактори. Романи Богдана Коломійчука ще не були об'єктом дослідження з літературної ономастики, тому порушена тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найпотужнішим засобом характеристики героїв твору є літературно-художні антропоніми. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. Літературно-художні антропоніми семантично наповнені, оскільки, крім номінативної, виконують і характеристичну функцію. Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Л. Белей, Е. Боєва, Н. Бербер, Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколодра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Ми маємо також низку праць із літературної ономастики на прозові твори сучасних українських письменників, зокрема і статті, присвячені дослідженню назв персонажів із ретророманів А. Кокотюхи, Юрія Винничука, Максима Бутченка, Ю. Даценка, В. Добрянського та ін.

Постановка завдання. Наша мета – дослідження літературно-художнього антропонімікону в ретророманах «В'язниця душ», «Візит доктора Фройда», «Готель «Велика Пруссія», «Експрес до Галіції», «300 миль на схід» сучасного укра-

їнського письменника Богдана Коломійчука. Наше завдання – проаналізувати літературно-художні антропоніми, визначити стилістичні функції, розкрити інформаційне наповнення, участь у творенні образів. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Український читач сьогодні має можливість ознайомитися з серіями ретророманів сучасних авторів. Правда, літературознавці такі романи називають ретро-шпигунськими. Про бурхливі події початку ХХ століття, колорит епохи та детективну фабулу натрапляємо у творах Владислава Івченка, Богдана Коломійчука та А. Кокотюхи. Софія Філоненко зазначає: «Троє згаданих письменників прекрасно впоралися із цим завданням, вдихнувши життя в трьох самотніх персонажів: найкращого сищика російської імперії Івана Карповича Підпригору, комісара львівської поліції Адама Вістовича та адвоката-емігранта Климентія Кошового» [14]. До цього переліку потрібно додати львівського журналіста Марка Криловича Ю. Винничука, поліційного слідчого Клима Жеграя В. Добрянського, провінційного хірурга Якова Ровнера Ю. Даценка, невловимого шпигуна Марка Шведа Л. Підгірної, київських сищиків Платона Чечеля та Анну Вольську А. Кокотюхи, дружину уманського поліціанта Софію Нрієвську Д. Безверхнього та інших.

Продовжують притягувати нові детективні ретроромани, серед них особливе місце належить низці романів Богдана Коломійчука з циклу пригод львівського комісара Адама Вістовича. Детективні романи Б. Коломійчука сповнені карколомних пригод та шпигунських таємниць, переплетені оригінальною містиккою та ероти-

кою. Усі романи об'єднані одним героєм. Автор назвав його Адамом Вістовичем. Хто він цей таємничий комісар із цікавим іменем та прізвищем? Б. Коломійчук створив збірний образ вправного поліцейського. «Легендарний поліцейський: харизматичний, суворий, талановитий, його бояться всі злочинці і поважають підлеглі. Середнього віку, любить жінок, а вони відповідають йому взаємністю, неабиякий поціновувач вишуканого алкоголю і небезпечних справ та пригод, з якими зазвичай блискуче собі дає раду», – пише Д. Попіль [12]. Герой проводить розслідування в різних містах Австро-Угорської імперії. Адам Вістович – фахівець своєї справи, він вміє розкривати злочини. «Саме таким постає в ретророманах і повістях Б. Коломійчука комісар львівської поліції Адам Вістович. Він брутальний, відчайдушний, сміливий, є авторитетом у кримінальному світі. ...людина розумна, чіпка, жорстока» [3]. Справді служба в поліції сформувала характер героя, він став стриманішим, холоднокровним, розумнішим (*«Поліційні розслідування комісар тепер сприймав, як шахові задачі, чітко й методично розв'язуючи одну справу за іншою»* [8, с. 98]). Відомо, що автор формує образ, допасовуючи характер героя до його найменування. Літературно-художній антропонім Адам Вістович найперше називає персонажа, ідентифікує його від інших героїв. Ми передусім переймалися питанням чи несе цей літературний антропонім якусь інформацію, чому саме такий спосіб позначення вибрав автор для свого героя. Погоджуємося з думкою О. Малаш, що «даючи ім'я персонажу, його творець свідомий потенціалу цього антропоніма. Тому вибір варіанта слугує важливим прийомом, що допомагає зорієнтувати читацьку аудиторію щодо особливостей вдачі персонажа» [10, с. 127].

Богдан Коломійчук назвав свого героя **Адамом**. Іменем Адам Бог нарік першу людину. Адам у перекладі з давньоєврейської означає 'людина', 'чоловік'; 'глина', 'земля', 'червоний колір'; 'за біблійною легендою, бог зліпив першу людину Адама з червоної глини' [13, с. 23]. Маленька дівчинка його ім'я також асоціюватиме з раєм (*«Мене звати Адам. – Той, що був у Раю? – раптом запитала дівчинка, і в її очах сяйнула цікавість. Вістович усміхнувся. – Ні, я інший Адам...»* [8, с. 226]). Не випадково під час любовної утіхи з кельнеркою Адам буде першим (*«Ніхто зі мною ще так не поводився, – спантелено мовила вона. – Тоді я буду першим, – сказав комісар, знову наблизившись до неї»* [5, с. 71]). Персонаж не просто людина, а особлива людина.

Заступник директора львівської поліції Вільгельм Шехтель назве його найкращим комісаром (*«...мої найкращі люди невдовзі знайдуть убивцю. Найкращі – це Вістович і Самковський...»* [5, с. 17]; *«Ріхарде, я не можу зараз відпустити одного з кращих комісарів, – спокійно закінчив той. Сказане лягло Вістовичу бальзамом на душу. Жодного разу цей коротконогий пузань не називав його «одним з найкращих комісарів», та це й при всіх»* [6, с. 60]; *«Невдовзі про успішного детектива з Лемберга вже знали у столиці, де в Міністерстві поліції він значився як «безумовно, найкращий слідчий Галичини»* [8, с. 98]). Він буде дуже часто першим, хто розкриватиме злочини, тому доантропонімне значення (першолюдина) розкривається в тексті. Тут напрошується порівняння з Іваном Карповичем Підпригорою, героєм серії романів В. Івченка про найкращого сищика імперії. Обидвох героїв автори називають найкращими.

Прізвище **Вістович** найперше вказує на національність носія. Відомий ономаст С. Пахомова зазначає, що патроніми на -ич, -ович «були типовим засобом ідентифікації українців... і не мали соціально-майнових обмежень при називанні особи» [11, с. 51]. Авторка опирається на дослідження П. Чучки, Б. Близнюк, Л. Гумецької, Р. Керсти, які доводять, що на різних теренах України в допрізвищевий період такі найменування належали до найуживаніших. Прізвище героя належить до української антропосистеми, він народився на цій землі, його батьками були Роман Вістович та Соломія Вільчківна – українці. На сторінках романів будемо знаходити цьому підтвердження. Адама називають русином, як у цей період називали всіх галичан (*«Ви зі східних рубежів Європи. До того ж русин...»* [6, с. 42]). Заступник директора львівської поліції австріяк Вільгельм Шехтель постійно нагадує Адамові про його національне походження, адже на такі посади українців-русинів не призначали (*«Ви русин, а чи багато русинів служить у львівській поліції? Декілька капралів, два фельдфебелі, а комісар тільки один – ви. ...Губернатор уже давно вимагає, щоб тутешньою поліцією керували виключно поляки, і Відень його слухає»* [5, с. 16]). Прізвище могло бути топонімного походження, адже на заході України є село Вістовичі Самбірського району Львівської області, село Вістова Калуського району Івано-Франківської області, можливо й інші. За народними переказами, на території цих сіл колись були вежі, звідки вартові подавали вісті (сигнали) про наближення ворога. Людину, яка передавала такі вістки називали

вали вістовим (вісником, вістуном). Вістовий – ‘який подає звістку, сигнал, умовний знак; сигнальний’; Вістун – ‘той, хто приносить звістку’ [1, с. 190]. В основі прізвища є іменник вість (‘звістка, повідомлення’, ‘найновіші, найсвіжіші новини’ [1, с. 190]) і давній слов’янський двоморфемний суфікс –ович, який за словами П. Чучки, міг приєднуватися до батькового індивідуального прізвиська [15, с. XXXVI]. Адам Вістович і є саме тим, хто приносить якісь вістки, правда, часто невтішні («Що ж, тоді пояснить. Чому ви так прагнули зі мною зустрітись. – Для того, аби повідомити вам одну новину, – відповів комісар, нарешті віддихавшись» [5, с. 128]). Доктор Фельнер Вістовича пов’язує з негативними подіями, вістками («Маєте талант, Вістовичу, – тихо промовив доктор. – Де ви – там неодмінно якась халепа» [5, с. 167]; «Кожного разу, коли звучить ваш голос, Вістовичу, слід чекати якоїсь гидоти» [5, с. 194]). Сам герой розуміє, що новини, які він приносить, не всім можуть подобатися («Я всього лиш поліцейський комісар з далекої Галіції, і в мене для вас погана новина: один із вас, панове, вбивця і російський шпигун» [7, с. 260]). На наш погляд, Адам Вістович дуже схожий з Климом Жеграєм Василя Добрянського. І той, і той були хорошими спеціалістами, їх цінували. Подібності спостерігаємо й у назвах героїв. Прізвище Жеграй козацького походження, що означає вартовий, який повідомляє про небезпеку, подає вістку, запалюючи вогонь. Вістки своїм надсилає і Адам Вістович, направляючи авіацію на штаб чекістів у Слауті, хоч сам знаходився там також, таким чином, викликає вогонь на себе. Директор віденської поліції Шобер усвідомив небезпечну ситуацію, у якій опинився Вістович: «Ви зараз не просто між молотом і ковадлом. Ви всередині ковальської печі, пане оберкомісар» [9, с. 280].

Персонаж Вістович, як і біблійний Адам, має гріхи. Він відчуває то неймовірний, то дивний азарт, коли все вдається в розслідуванні. Самковський це називає поліційним азартом, коли Адам з флегматичного з бездоганними манерами чоловіка перетворюється «на грубого, жорстокого й скаженого дідька, з яким краще не вступати в суперечку. Тоді ж назовні вилізли й усі його слабкості...» [7, с. 48]. Автор поєднує в характері персонажа непоєднуване («Словом, на душі в комісара Вістовича мало б бути по-весняному сонячно й радісно... Проте всередині цього чоловіка вирувало пекло» [6, с. 134]). Сам герой не раз буде говорити, що проходить кола пекла, виконуючи роботу («Це службове коло замкнулося і перетворилося для комісара на коло пекла»

[8, с. 99]). Персонаж сам себе часто критикує («Ти негідник, Адаме...найбільший, курва, негідник в усьому бісовому світі» [8, с. 223]). Коли пані Новак назве його хорошою людиною, він заперечить: «Ти помиляєшся... Дуже помиляєшся. Я – негідник... І моє сумління мене вбиває» [9, с. 44]. Директор Шехтель, коли сердиться, називає його чортом («І де той чортовий Вістович, коли він потрібен? – почулося зітхання директора. – Щоб його холера взяла у тій відпустці...» [8, с. 138]).

У романі «300 миль на схід» видачі оберкомісара Адама Вістовича вимагатимуть дві країни – Польща і Радянська Росія. З розмови між директором віденської поліції Шобером та канцлером Реннером дізнаємося, що Вістович, у якого слов’янське прізвище, є «агентом імперської розвідки», «значущою фігурою», «непростостою птицею», «одним з кращих віденських поліціантів», «добрим функціонером на вагу золота». Як бачимо, така велика кількість апелятивних називань розкриває позитивні якості Вістовича («Утім, мене зацікавила постать невідомого галицького розумаки, адже нечасто у провінції трапляються такі таланти. Я спробував з’ясувати, чи інші свої розслідування він проводив так само блискуче й, уяви собі, виявилось, що чимало вбивць і маніяків у Галіції пішли на шибеницю саме завдяки Вістовичу» [9, с. 24]). Реннер не запам’ятовував прізвищ, тому називатиме Вістовича Вістманом, що хоч трохи мало стосунок до австрійських називань. Адам не встидається свого походження, він переживає за свою землю («Вірите чи ні, але я по-справжньому вболіваю за ту землю. По один і по другий бік Збруча... Мені неоднаково, що з нею станеться. Як розпорядиться історія» [9, с. 270]).

Спокусницею-Свою для Адама стане єврейка **Бейла**. Біля неї Адам з брутального і сильного чоловіка, який виконував найбруднішу і найнебезпечнішу роботу, перетворювався на доброго і лагідного («Однак з Бейлою він завжди був такий: розгублений і беззахисний, як дитина» [6, с. 52]). Зраненим собакою і волоцюгою він утік від усіх невдач до Бейли, до її царства затишку («І його найкращою втечею була Бейла» [5, с. 29]; «Сьогодні він знову тікає, йому знову хочеться захватись від усього світу...» [5, с. 37]). Саме Бейла називатиме його Адасем. Для Вістовича Бейла стане прихистком спокою («Розуміла, як потрібна йому, і розуміла, що створює для цього чоловіка, можливо, єдиний у світі прихисток, де Вістович міг бути собою» [8, с. 222]). Вона красива, але самотня, як і Адам. Краса героїні заворожувала, Адам розмірковував:

«Яка ж це запаморочлива радість володіти богинею!» [6, с. 54]. Первісне значення імені героїні розкривається в тексті: Бейла – красуня. За словником І. Трійняка, Бейла (Белла) – ‘вродлива’, ‘мила’, ‘чудова’ [13, с. 49]. Натяк на те, що Бейла спокусниця, знаходимо майже в кожному романі («Бейла... Це ім'я належало тендітній чорнявці з великими карими очима, в яких часто загорялися диявольські азартні возники» [7, с. 78]). Героїня вміла розрадити, вислухати, Вістович був вдячний їй за це («Чорнява єврейська красуня. Розумниця з витонченими шляхетними манерами. Це їй я завдячую тим, що не скотився на самісіньке дно. І саме перед нею винний найбільше...» [9, с. 73]). Бейла завжди залишалася для Адама загадкою, він готовий був їй прощати все на світі («І він пробачив би їй що завгодно: хоч всесвітній потоп, хоч десять єгипетських нещасть, якби вона була в них винна» [9, с. 155]). Найважливішою інформацією для нього було те, що Бейла жива.

Шпигунка **Магдалена (Магда)** назве його Дон Жуаном («Подивися на себе, промовила Магда, – огрядний немолодий Дон Жуан, ...бо побачив перед собою ту, що може якось придатися. Яке щастя, правда?» [8, с. 201]). Для Вістовича Магда – не просто «пруська агентка», а й красива жінка («Ця нестерпно заблива Євина дочка, що збурювала в ньому цілу диявольську круговерть почуттів, здавалось, от-от простягне йому який-небудь заборонений плід, і він їй не відмовить. Він сам буде його випрошувати, мов жебрак, знаючи добре, чим це обернулося колись людському родю...» [7, с. 245]). Автор навмисно називає героїню Євиною дочкою, бо спокусити Адама могла лиш така. Якщо взяти до уваги, що впродовж століть церква зображала Магдалену в образі грішниця, що розкалася, то назва героїні буде символічною.

Серед тих жінок, які «вміють перетворити бувалого комісара поліції на сором'язливого школяра» була пані **Емма Фогель**. Саме її Адам називатиме низкою апелятивів, які неабияк характеризують героїню: скажена кішка, шалениця, шпигунка на замовлення, рудоволоса бестія. Вона буде міняти імена та прізвища, вишукуючи інформацію.

Анна Каліш – офіційна дружина Адама Вістовича. Вона опинилася в полоні театральної слави, тому товариство грубого Вістовича, який став схожим на тих, кого ловив, не задовольняло її. Вона також дуже красива, не випадково одне зі значень імені Анна – ‘мила’ [13, с. 81]. Відомо, що Каліш – назва містечка в Польщі, тому прізвище може бути топонімного походження. А може бути короткою формою імені Каліст,

що в перекладі з грецької означає ‘найкращий’, ‘найвродливіший’ [13, с. 164]. Вістович запевняв: «Жодна емоція ніколи не псувала її вроди» [7, с. 167]. Адам не сумував за Анною, коли їх «шлюб полетів під три чорти».

Вістович працює в парі з ад'юнктом **Самковським** («Разом вони становили тепер один великий клубок нервів і відчували, як сильно залежать один від одного» [5, с. 68]; «Шеф його цінував. Насамперед за ретельність і вміння доводити до кінця найнуднішу паперову роботу. В цілому ж, вони непогано доповнювали один одного і спільно розплутали вже не одну справу» [7, с. 48]). Вістович був кремезним, а Самковський – худорлявим, непоказним. Самковський умів продумувати дії наперед. Їх поєднує азарт до розкриття злочинів та самотність. Не випадково в основі прізвища героя лежить апелятив *сам* («З родичів у мене тільки батько, але й той спився. Останнім часом мене навіть не впізнає.. Тож, мабуть, сам» [5, с. 104]; «Сам... Самковський» – здивовано витріщився він на прибулого» [8, с. 143]). Хоч герой є поляком за національністю, але прізвище досить поширене в Україні. В основі прізвища може також бути і давнє ім'я Сомко (Самко). За словником П. Чучки знаходимо, що прізвище Самко вживане і серед запорожців, і серед поляків, а утворилося «від давньоукраїнського чоловічого імені Самко, що відповідає повним іменам Самуїл, Самсон, Самей» [15, с. 501]. М. Габорак вважає, що можлива мотивація від прізвища чи прізвиська Сом. «Очевидно, сомом колись називали спокійну, мовчазну, але сильну людину» [2, с. 463]. Персонаж Б. Коломійчука саме таким є. У нас це прізвище зараховують до похідних полонізованих прізвищ із суфіксом –овський. Майже в усіх романах фігурує називання персонажа за прізвищем. Лише в романі «Експрес до Галіції» дізнаємося його ім'я – Антоні. Брат Ігнацій називає його Антосем («Антоні Самковський, ад'юнкт львівської кримінальної поліції, не любив весни» [8, с. 122]). Ім'я Антоні (Антоній) з давньоримської мови означає ‘куплений замість іншого’; ‘який набиває ціну, перевершує’; ‘неоцінений, гідний похвали’; ‘той, що вступає в бій’ [13, с. 37]. Доантропонімна семантика імені розкривається в тексті («Самковський не належав до числа сміливців, але і боягузом не був. Такі зазвичай не кидаються сторчголов у вир небезпеки, проте якщо вже доля кидає виклик, то знаходять у собі відвагу його прийняти» [8, с. 126]). Самковського хвалить іноді Шехтель, Вістович цінує його розум, підтримку, вміння швидко

реагувати, справно виконувати роботу. Саме Вістович просить залишити його на роботі після провалу операції («Вістовичу стало його жаль. Самковського він знав давно, той завжди був надійним помічником і, попри все, таки вправним слідчим» [8, с. 235]; «Я знав Самковського вже багато років. І в цій часто-густо брудній, небезпечній роботі, яку ми виконували, кращого помічника годі було й бажати. Ад'юнкт з однаковим завзяттям виконував найнуднішу паперову роботу і переслідував злочинців на вулиці. Був худорлявий, сутулився, але ще жодного разу не відступив, опинившись супроти якого-небудь громіздкого зарізяки, якого породив кримінальний Замарстинів або інша неспокійна довколишня місцевість» [9, с. 126–127]).

У поліетнічному Львові тоді проживали люди різних національностей. Директором львівської поліції був австрієць **Вільгельм Шехтель**, який часто говорив: «Серед цих поляків, яких більшість у поліції Лемберга, ми з вами, Адаме, як два самотні човни в озері. Ви – русин, і я – австріяк. Мусимо триматися разом, бо окремо нас коли-небудь потоплять» [7, с. 81]. Цікаво, що самі львів'яни, добросовісно виконуючи роботу, на національність уваги не звертали («Вістович не міг погодитися з побоюваннями шефа. Всі, хто служили у поліції, були найперше львів'янами, які робили одну справу, й дуже часто в небезпечних ситуаціях мусили довіряти один одному. І тоді «народовість» того чи іншого колеги цікавила їх в останню чергу» [7, с. 82]). Шехтель часто говорив, що вони троє уособлюють тут Галіцію: «Самковський – поляк, він – австрієць і я – русин. Бракувало хіба що доктора Фельнера, нашого судового медика, який був євреєм і більшість часу просиджував у своєму «Царстві Аїда»...» [9, с. 71]. Персонаж має ім'я німецького походження, що означає 'воля, прагнення' + 'шолом, захист'. «Вільгельм – відповідальна й вимоглива людина, бажає мати справу лише з відповідальними й порядними людьми» [4, с. 369–370]. Як бачимо, доонімна семантика тут також спрацьовує: директор поліції стоїть на захисті спокою громадян. Адам називає шефа «старим воякою й затятим імперіалістом», «старим хитрим австрійським лисом». У цих апелятивних називаннях і натяк на вік директора (60 років), і на національність, і на розум. Шехтель чудово розумів, що завдяки Вістовичу він отримає славу, тому іноді хвалить його («Ви чудовий колега, – похвалив він комісара, – я завжди казав, що австріяк і русин зможуть домовитися» [7, с. 89]). Характеристичний заряд має також прізвище героя: Шехтель з іврити

означає директор, голова, що якраз і вказує на посаду, яку обіймає персонаж. Для Вістовича Шехтель «не був поганою людиною».

Вістович із Самковським тісно співпрацювали з поліційним патологоанатомом **Ебергардом Фельнером** («Доктор був галицьким німцем, родом десь з-під Злочова, тому рідною німецькою послуговувався часто і залюбки. Попри те, ніколи не приховував, що має насправді «жидівське походження»» [8, с. 132]). Більшість свого життя доктор Фельнер проводив за роботою в морзі, тому комісар з ад'юнктом називали морг «Царством мертвих», як і «називав це місце сам Аїд-Фельнер». Через амурні зв'язки з асистенткою Самковський називав його «старим кнуром», «підстаркуватим Казанова», але він знав, що Фельнер був прекрасним спеціалістом («...перед Самковським тепер стояв не підстаркуватий Казанова, що забавляється з асистенткою, а добре знаний в Галичині судово-медичний експерт, фахівець своєї справи» [8, с. 145]).

Серед знайомих Вістовича є і полковник, агент контррозвідки **Альфред Редль**. І Вістович, і Редль «походили з львівських сімей залізничників». Полковник часто потраплятиме в скрутні ситуації разом із Вістовичем, але він завжди був «злий, мов чорт, на поліцію, яка плутається під ногами в контррозвідки» [7, с. 232]. Редль визнає, що величезну шпигунську лінію фактично викрила поліція, але домінантну позицію займає контррозвідка, тому радить Вістовичу перейти працювати до них («І нам потрібні такі люди, як ви» [7, с. 275]). Не випадково його ім'я означає 'порадник', 'який дає поради за допомогою духів'. «Він має величезну внутрішню силу, що може допомогти йому досягти успіхів і великих висот у кар'єрі» [4, с. 317]. Але герой веде подвійну гру: працює на російську контррозвідку під псевдонімом Ніцетас («Думаю, Ніцетас – це псевдонім полковника Редля. У мене є підозри, що той провадить нечесну гру...» [8, с. 216]; «Хто такий Ніцетас, полковнику? Никон Ніцетас? ...Можна навіть подумати, що Ніцетас – ваше шпигунське псевдо» [8, с. 347]). Ніцетас (Нікетас, Микита) в перекладі з давньогрецької означає 'переможець' [13, с. 228]. Дуже часто персонаж буде здобувати перемогу завдяки роботі Вістовича, тому Адам недолюблював Редля, називав його сучим сином («Втім, самої присутності його вистачало, щоб отруїти цей простір» [8, с. 168]). Зрозуміло, що виконуючи різні приватні шпигунські замовлення, Редль ішов на ризик («Цей чоловік ходив по лезу ножа і не раз, мабуть, був за крок до розстрілу» [9, с. 75]; «Редль був скурвисином, але

не боягузом» [9, с. 79]). Хоч Вістович і не любив Редля, але не повірив, що той міг бути зрадником. Його звинуватили в шпигунстві на користь росії і примусили накласти на себе руки. Вістович каже: *«Прізвище Редля у пресі стало синонімом слова “негідник”. Журналісти, здавалось, лише шкочували, що той не був євреєм, як, приміром, Дрейфус. Бо тоді його зрадливу натуру вдалося би розгледіти відразу. Однак полковник походив з Галіції, що також пасувало образу імперського Юди»* [9, с. 162]. Цікаво, що насправді Альфред Редль – реальна людина. Автор запозичив ім'я і прізвище офіцера австрійської контррозвідки, полковника.

У романі «Візит доктора Фрейда» усі сили поліції направлені на пошук серійного вбивці, якого назвали **Віденським Упирем** (*«...наскільки я зрозумів, йдеться про так званого Віденського Упиря? Серійного маніяка, що майже місяць орудує на вулицях столиці?»*) [6, с. 61]). Убивця отримав назву за місцем скоєння злочину – Віденський. Але вбивства будуть продовжуватися й у Львові (*«Отже, Віденський Упир насправді Лемберзький?»*) [6, с. 64]). Злочинець стане майстром диявольської справи, він вестиме гру з поліцейськими (*«Цей Упир – гравець. Азартний гравець... Він обводить поліцію довкола пальця і лишає підказки, які вказують на його подальші кроки. Точніше, подальші злочини»*) [6, с. 102]; *«Цей убивця, Упир, як його назвали у Відні, надзвичайно марнославний суб'єкт»* [6, с. 103]).

У цьому романі йдеться про відомого психоаналітика **Зигмунда Фрейда**. Цей реальний антропонім стає в романі хронологічно значущим, бо вказує на час і простір, коли відбувалися події. Вістовичу з підказки Фрейда вдалося хитрістю виловити віденського маніяка, який називався Францом Гольмом.

Другорядні персонажі романів Б. Коломійчука є носіями найменувань різних антропосистем. Для українського читача вони будуть дещо незвичними, але Галичина входила до складу Австро-Угорщини, тому тут проживали представники різних національностей. У книзі «В'язниця душ» виділяються такі літературно-художні антропоніми: Алоїза Вольфович, Домініка Ястремська, Янка Циновська, Ельвіра Буковська, Франц Тепфер, Альфред Шимонович, Аркадіуш Тофіль, Тадей Курка, Еріх Зільман, Аксель Гальден, Яцек Жила та інші). До деяких із них автор подає ще паралельні варіанти найменувань. Наприклад, скрипаля з Будапешта Ласла Перчені називають Мадяром (за походженням) та Паганіні (за віртуальною грою на скрипці).

У романі «Візит доктора Фрейда» є також ціла низка найменувань з різних антропосистем: Якуб Німанд, Макс Флідерман, Ервін Когер, Ріхард Штальман, Герман Каліш та інші.

Серед другорядних персонажів роману «Готель «Велика Пруссія» особливу увагу автор приділяє боксерові **Ромкові Лисаку**. За найменуванням можемо стверджувати, що герой українець. Це підтверджують інші персонажі (*«Цей Лисак походить з Галіції...»*) [7, с. 171]; *«Ромко Лисак з Лемберга...»*) [7, с. 170]). Усі інші назви іноземного походження (Вальдемар Ніцпон, Лютке, Фелікс Ціммерман, Маркус Щипак, Цільман, Ганс Вінкель, Франк Більмер, Теодор Фішер), не обходиться автор і без російських антропонімів (Дмитрій, Кравцов, Демідов).

Роман «Експрес до Галіції» зібрав також велику кількість найменувань за національною ознакою (Антон Піллер, Доменіко Салтіні, Фелікс Краут, Клебер, Альберт Заремба, Орлов, Інокентій Михайлович). Російський багатій-втікач Яків Бобровський іменується розмовним варіантом імені Яша, та формою називання іменем по батькові Яків Олександрович, на відміну від називань іноземців та галичан.

У романі «300 миль на схід» фігурує трохи більше літературно-художніх антропонімів, що характерні для називання українців (Матвій Стащенко, Зенон Лясецький, Станіслав Кравчик, Оксана, Олексій), хоча найменувань запозичених доволі багато (Йоганн Шобер, Карл Реннер, Едмунд Лібанський, Кацман, Купер, Козлов). З цього переліку привертає увагу літературно-художній антропонім **Матвій Стащенко**, який не тільки вказує на національність, але й має інформаційний зміст. Первісне значення імені Матвій – 'дарунок бога', 'божа людина' [13, с. 220], а прізвище походить від імені Стах (Євстахій, Остап), що в перекладі з грецької означає 'стійкий', 'міцний', 'здоровий', 'веселий' [13, с. 275]. Персонаж справді міцний і здоровий, *«вигляд мав упевнений, як мисливець, який добре знає, де його зодбич, і як її вполювати»* [9, с. 54]. Вістовичу він подобався (*«Якби в мене був син, майнула в нього думка, він міг би бути таким, як цей Матвій. Сміливим, щирим, дещо гарячкуватим»*) [9, с.148]). Матвій стане дарунком для Вістовича, коли нібито врятує від переслідувачів, насправді він прийде його вбивати. Автор для умовного вбивства свого героя взяв українця. Тут запрошується асоціація з найменуванням вбивці Степана Бандери, в основі прізвища якого є ім'я Стах. Богдан Сташинський виконав цю ганебну роль. Доонімна семантика імен Матвій та Богдан майже ідентична, як і їхні прізвища.

Ще одна людина, якій довіряв і допомагав Адам, зрадила його. Йдеться про мандрівного фотографа-єврея Кацмана. Серед відомих історичних осіб виділяються маршал Пілсудський та Будьонний.

Висновки. Як бачимо, літературно-художні антропоніми є важливими елементами літературного твору. Літературно-художній антропонікон романів Богдана Коломійчука відображає реальні найменування жителів Галичини та прилеглих територій початку ХХ століття. На основі прізвищ та імен головних і другорядних героїв можемо встановити їхнє національне походження. Усі літературно-художні антропо-

німи наділені інформаційним потенціалом. Автор враховував етимологію найменувань персонажів, допрізвищеві значення в текстах спрацьовують. Потужний характеристичний заряд має назва головного героя. Образ Адама Вістовича – збірний образ вмілого поліцейського, а його наймення – вказівка на особливості характеру, силу, розум, уміння добре виконувати роботу. Доведено, що автор формує образ, допасовуючи характер героя до його найменування. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у ретророманах Л. Підгірної, В. Івченка та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Габорак М.М. Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 584 с.
3. Землянська А.В., Землянський А.М. Жанрова Еклектика ретро-детективів Богдана Коломійчука. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/4428/1/zemlyanska_2018_275.pdf (дата звернення: 29. 05. 2024).
4. Ісат Ю. А. Таємниця вашого імені. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.
5. Коломійчук Б. В'язниця душ: повісті. Харків: Фоліо, 2015. 220 с.
6. Коломійчук Б. Візит доктора Фрейда: роман. Харків: Фоліо, 2016. 187 с.
7. Коломійчук Б. Готель «Велика Пруссія». Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 280 с.
8. Коломійчук Б. Експрес до Галіції: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 352 с.
9. Коломійчук Б. 300 миль на схід: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 320 с.
10. Малаш О.В. Антропонімія: психологічний та філософський виміри (на матеріалі класичної та сучасної української прози) *Записки з українського мовознавства*. Збірник наукових праць. Випуск 29. *Opera in linguistica Ukrainiana. Fascicullum 29* / Головний редактор Т.Ю. Ковалевська. Одеса: Видавець С.Л. Назарук, 2022. С. 124–136.
11. Пахомова С. Онімна номінація в діячності. Пряшів, 2019. 134 с.
12. Попіль Д. Коли минуле пахне теперішнім. Богдан Коломійчук «300 миль на схід». Рецензія. URL: <https://nasze-slowo.pl/koly-mynule-pahne-teperishnim%EF%BF%BC/> (дата звернення: 29. 05. 2024).
13. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
14. Філоненко С. Ласкаво просимо до Львова! Детективні маршрути старого міста. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2016/12/31/124348.html> (дата звернення: 29. 05. 2024).
15. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук]. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ-КАРТИНКИ ДЛЯ ДІТЕЙ: КЛЮЧОВІ ТЕМИ І ОБРАЗИ

CONTEMPORARY UKRAINIAN PICTURE BOOKS FOR CHILDREN: KEY THEMES AND IMAGES

Качак Т.Б.,

orcid.org/0000-0002-6863-1736

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Круль Л.М.,

orcid.org/0000-0003-1437-7469

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано художні особливості сучасних українських книжок-картинок для дітей, окреслено тематику та ключові образи вербального та візуального компонентів. За останнє десятиліття в Україні у цій категорії з'явилося багато оригінальних книг, які уже є трендами і перебувають поза часом (актуальні були, є і будуть) і простором (не обмежені кордонами країни, певної мови чи ментального світогляду). Розглянуто книжки-картинки «Війна, що змінила Рондо», «Голосно, тихо, пошепки», «Я так бачу» Романи Романишин та Андрія Лесіва, «День народження ялинки» Оксани Були, «Абетку», укладену Іваном Малковичем та проілюстровану Костем Лавро; серію пізнавальних арт-буків, абеток-енциклопедій про видатних українців «Від А до Я»; «Казку про Майдан» і «Казку про Світло» Христини Лукашук; «Дім» Катерини Тихозорої та Олександра Продана; «Жовтий метелик» Олександра Шатохіна; «П'ять колосків. Голодомор. Історії про те, як зникали українці» Юлії Смаль та Юлії Ганик; «Півник», «Півник-переможець», «Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію» Зоряни Живки та ілюстраторок Ольги Гайдамаки і Богдани Боднар; «Україна. Від первісних часів до сьогодні» Сергія Жукова та Марії Тахтаулової; «Зелена квітка тиші» Михайла Григоріва та Володимира Штанка та ін.

Зауважено, що ключовими у сучасних українських книжках-картинках для дітей є теми пізнання навколишнього світу, природи, людини, українських традицій, культури, історії, суспільних подій. Актуальними впродовж останніх років є тема і образи війни, боротьби українського народу за незалежність. Вербальний компонент книг-картинок різножанровий: вірші, казки, пізнавальні розповіді, оповідання. Популярністю користуються книжки-абетки, біографічні ілюстровані артбуки про відомих українців, пізнавальні книжки-картинки та віммельбухи для найменших, ілюстровані вірші та казки, видані у форматі книжок-картинок, де візуальні елементи домінують над текстом.

Ключові слова: дитяча література, книжки-картинки, вербальний компонент книг для дітей, візуальний компонент книг для дітей, тематика дитячих книг-картинок, художні образи.

The article analyzes the artistic features of contemporary Ukrainian picture books for children, outlines the theme and key images of verbal and visual components. Over the past decade, many original books have appeared in this category in Ukraine, which are already trends and are timeless (they were, are, and will be relevant) and space (not limited by the borders of the country, a certain language, or mental worldview). The picture books «How War Changed Rondo», «Loudly, Quietly, Whispers», «That's How I See» by Romana Romanyshyn and Andriy Lesiv, «The Christmas Tree's Birthday» by Oksana Bula, «Alphabet» compiled by Ivan Malkovych and illustrated by Kost Lavro; a series of informative art books, alphabet encyclopedias about prominent Ukrainians «From A to Z»; «The Fairy Tale of Maidan» and «The Fairy Tale of Light» by Khrystyna Lukashchuk; «House» of Kateryna Tykhozora and Oleksandr Prodan; «Yellow Butterfly» by Oleksandr Shatokhin; «Five ears of grain. Holodomor Stories of how Ukrainians were disappeared» by Yulia Smal and Yulia Hanyk; «Rooster», «Victory Rooster», «Patron Dog. A small story about a big dream» by Zoryana Zhyvka and illustrators Olga Haydamaka and Bohdana Bodnar; «Ukraine. From ancient times to the present» by Serhiy Zhukov and Maria Takhtaulova; «The Green Flower of Silence» by Mykhailo Hryhoriv and Volodymyr Shtanko were considered.

It was noted that the key themes in contemporary Ukrainian picture books for children are the knowledge of the surrounding world, nature, people, Ukrainian traditions, culture, history, and social events. The theme and images of war and the struggle of the Ukrainian people for independence have been relevant in recent years. The verbal component of picture books is of various genres: poems, fairy tales, educational stories, short stories. Alphabet books, biographical illustrated art books about famous Ukrainians, educational picture books and Wimmelbooks for the smallest, illustrated poems and fairy tales published in the format of picture books, where visual elements dominate the text, are popular.

Key words: children's literature, picture books, verbal component of children's books, visual component of children's books, themes of children's picture books, artistic images.

Постановка проблеми. В сучасному культурно-мистецькому й освітньому просторі України важливим сегментом є книжки-картинки для дітей, які поєднують вербальні та візуальні елементи, а їх читання-розгляд сприяють розвитку дитячої уяви, світогляду, естетичного сприйняття, а також формуванню ціннісних орієнтирів. Видання такого формату не втрачають популярності в європейських країнах та США, адже виконують важливу пізнавальну, виховну і розвивальну функції, є ефективним інструментом у навчанні та вихованні юного покоління. За останнє десятиліття в Україні у цій категорії з'явилося багато оригінальних книг, які уже є трендами і перебувають поза часом (актуальні були, є і будуть) і простором (не обмежені кордонами країни, певної мови чи ментального світогляду). Проте їхня художня специфіка є недостатньо дослідженою, що зумовлює актуальність узагальненого огляду й аналізу найпопулярніших і найкращих українських видань книг-картинок для дітей за останнє десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські книжки-картинки для дітей досі не були окремим об'єктом ґрунтовних наукових інтердисциплінарних студій. Такими вважаємо дослідження, в яких було б синтезовано аналіз вербального і візуального компонентів книжок-картинок, розглянуто їх як художньо-естетичне явище і видавничий продукт, а також здійснено узагальнений огляд з окресленням тенденцій та особливостей розвитку цього сегмента дитячої літератури. Сьогодні книжки-картинки найчастіше є об'єктом науково-методичних розвідок, де їх розглядають як засіб розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку (Л. Гаращенко, І. Деснова, С. Кондратюк, Л. Круль та ін.), окреслюють перспективи використання у спеціальній освіті (Н. Іванюшева, О. Козлюк та ін.). Окремі наукові дослідження присвячені ілюстрації у дитячих книгах (М. Єфімова, М. Токар, В. Хальпін та ін.), вімельбухам (А. Євремova). Деякі книги-картинки проаналізовано у контексті дослідження сучасної дитячої літератури у наукових працях Н. Марченко, Т. Качак, В. Кизилової, Л. Овдійчук, критичних та оглядових матеріалах В. Вздольської, А. Іванишиної, О. Купріяна, О. Луцесвської та інших дослідників сучасної дитячої літератури.

Значно ширшою і ґрунтовнішою є науково-дослідницька парадигма книг-картинок для дітей у зарубіжному науковому дискурсі. Різномасштабними є дослідження Бетіни Кюммерлінг-Май-

бауер (Bettina Kümmerling-Meibauer), яка аналізує книжку-картинку як мультимодальну форму мистецтва, зосереджується на зв'язку між зображеннями і словами. Вона звертає увагу на те, що з самого початку книжка з картинками була задумана як об'єкт, що включає різні матеріали, формати та форми, аж до ігрового об'єкта, який запускає кілька типів дій від імені дитини-користувача. У цьому контексті вказує на гібридний характер книжок-картинок, фіксує інтерфейси пов'язаних форм мистецтва (книжки художників, комікси та фільми), а також досліджує вплив цифровізації на розвиток і якість матеріалів сучасних книжок з картинками [9]. Під редакцією Бетіни Кюммерлінг-Майбауер, Йорга Мейбауера (Jörg Meibauer), Керстін Нахтігеллер (Kerstin Nachtigäller) і Катаріни Й. Рольфінг (Katharina J. Rohlfing) видано книгу «Навчання з книжок-картинок» («Learning from Picturebooks») [8], в якій порушено питання про те, чого діти можуть навчитися, переглядаючи книжки з малюнками, незалежно від того, надруковані вони, створені в цифровому форматі чи власноруч виготовлені педагогами та дослідниками. Автори видання до аналізу дитячої літератури застосували різні теоретичні підходи, зокрема когнітивну лінгвістику, когнітивну наратологію, когнітивну поетику та когнітивну психологію.

Над питанням «Як працюють книжки-картинки» розмірковує і Перрі Нодельман (Peggy Nodelman), який стверджує, що малюнки в дитячих книжках повинні бути простими, чіткими та барвистими, щоб бути зрозумілими дітям. Це пов'язано з уявленням про те, що діти потребують простих і зрозумілих образів через їхню недосвідченість. Однак, П. Нодельман вважає, що це більше свідчить про обмежене розуміння мистецтва, ніж про реальні потреби дітей. Малюнки не лише передають фактичну інформацію, але й залежать від знання умовностей, таких як напрямки читання або хронологічний порядок зображень [11]. Науковець також переконаний, що дитячі книги не завжди потребують простих або барвистих ілюстрацій, оскільки діти можуть сприймати складніші образи і їх розуміння не обмежується лише зображенням. Експерименти показують, що якість і складність малюнків можуть навіть перешкоджати спілкуванню, оскільки діти краще розуміють текст без малюнків, ніж з надмірно складними ілюстраціями. Таку ж реакцію, як свідчить наш досвід спостереження за читачами, спостерігаємо й у тих випадках, коли малюнки в дитячих книжках низької якості й не здатні виконувати належних функцій впливу на читачів.

Соня Ландес (Sonia Landes) характеризує роль ілюстрацій у книгах-картинках, адже переконана, що «талановиті ілюстратори, такі як Рендольф Калдекотт, йдуть далі простого зображення слів, створюючи нові сюжети та персонажів, що доповнюють історію». Вона прослідковує, як цю традицію розвивають ілюстратори в сучасних дитячих книгах-картинках [10]. У сучасному українському книговиданні для дітей таке явище теж має місце. Ілюстрації відомих художників Кості Лавра, Володимира Штанка, Вікторії Ковальчук, Івана Сулими, Ростислава Попського, Олександра Продана, Максима Паленка, Катерини Штанко не лише підсилюють зміст тексту, а й творять власні смисли, засвідчують українські національні мистецькі традиції, візуалізують культурні особливості.

У педагогічно-методичному контексті важливою є книга «Діти читають книжки-картинки» Евелін Ерізпе (Evelyn Arizpe) та Морґ Стайлз (Morag Styles), де висвітлено результати досліджень, спрямованих на проблему сприйняття дітьми сучасних книг-картинок [7]. Автори зауважують здатність малих читачів розуміти складні зображення на буквальному, візуальному та метафоричному рівнях. Дослідження показало, що діти можуть аналізувати різні точки зору, настрої, повідомлення та емоції, а також чітко формулювати свої реакції на ілюстрації навіть без тексту. Цінним є дослідження реакції дітей на цифрові книжки-картинки та висновки зроблені з урахуванням культурної різноманітності реципієнтів.

На розумінні візуальних образів у книжках-картинках наголошує Френк Серафіні (Frank Serafini) [14], а Корнелія Ремі (Cornelia Rémi) зосереджує увагу на проблемі читання як гри і аналізує «когнітивні виклики віммельбуха» [13]. Є й інші дослідження зарубіжних науковців, які засвідчують різноаспектність наукових пошуків, присвячених порушеній проблемі. Їх враховуємо у контексті теоретичного осмислення обраного сегмента дитячої літератури.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити художні особливості сучасних українських книжок-картинок для дітей, особливу увагу звернути на їх тематику та ключові образи вербального та візуального компонентів.

Виклад основного матеріалу. Книжки-картинки стали важливим явищем дитячої літератури, яка активно розвивається в Україні. Сучасні українські ілюстратори й письменники активно експериментують із стилями та техніками, темами і жанрами, що дозволяє їм створювати унікальні твори, які відображають багатство української

культури та сучасні суспільні реалії. Ці книжки не лише забезпечують дітям пізнання себе і світу, але й сприяють розвитку їхньої соціальної та культурної ідентичності.

Знаковим є видання «Війна, що змінила Рондо» Романи Романишин та Андрія Лесіва (Арт-студія «Аграфка», Видавництво Старого Лева, 2015). Відомо в Україні та за її межами книга-картинка перекладена кількома мовами, внесена до щорічного каталогу книжкових рекомендацій в галузі міжнародної дитячої та юнацької літератури «Білі круки – 2015» («White Ravens 2015»), у список найкращих ілюстрованих видань 2021 року, укладений американським журналом Kirkus Reviews; відзначена на конкурсі найкращих дитячих книжок на Болонській виставці дитячої книги «Bologna Ragazzi Award 2015». Це адресована широкому колу читачів історія, що розкриває тему війни. Її можна читати і розглядати, над нею можна розмірковувати разом з дітьми. За жанровими ознаками вербальний компонент книги – казка, ключовою ідеєю якої є твердження, що сила в єдності й тільки разом можна здобути перемогу над злом. Самі ж автори в одному інтерв'ю наголошують: «це видання не про конкретну війну, а про те, як загалом сприймати такі події, як боротися з війною, як, зрештою, її перемогти» [6]. Попри те, що у малюнках, образах-символах закладено ідею української культури і реалій (Україна як прототип Рондо, флористична тема у книзі, алюзія до картини Марії Приймаченко «Будь проклята війна! Замість квіток ростуть бомби»), образи героїв є носіями символів інших народів, світової культури, тому книга є універсальною. Ілюстрації підкреслюють контрастність війни і мирного життя, асоціюються з темрявою, руйнуваннями, бомбами, вибухами, міліарною технікою, пораненнями і гармонійним життям, красою міста, дружбою казкових героїв, палітрою яскравих кольорів відповідно [3, с. 153].

Не менш відомими є пізнавальні книжки-картинки Романи Романишин та Андрія Лесіва. Гармонійне поєднання вербального і візуального компонентів, врахування вікових особливостей читачів й особливий художній стиль та видавничі рішення роблять їх унікальними й новаторськими. Не дивно, що першою книгою-картинкою українських авторів, яка здобула визнання на міжнародному рівні була адресована дітям від 9 до 12 років пізнавальна книжка-картинка «Зірки і макові зернята» (2014). Ілюстрована історія про дівчинку Дору, яка дуже любила рахувати, увійшла до числа переможців конкурсу «Bologna Ragazzi Award 2014» у номінації «Non-Fiction». Цю

найпрестижнішу міжнародну нагороду у галузі дитячої літератури Романа Романишин і Андрій Лесів отримали й у 2018 році за пізнавальну книжку-картинку *«Голосно, тихо, пошепки»* (2017) та *«Я так бачу»* (2018). Перша розповідає про слух, звук і тишу, про голос і мовчання, про звуки, які ми чуємо і яких не чуємо, а також про те, як важливо слухати і чути один одного. Друга – про зір і про те, що можна бачити Всесвіт не лише очима. У цьому ж ключі створена пізнавальна книжка-картинка про рух і про мандри: не лише людей, а й тварин, рослин, вітру, води, нашої планети *«Куди і звідки»* (2020); *«Мій дім і речі в нім»* (2015).

Жанр «нон-фікшн», який поєднує в собі інформативну цінність енциклопедій та захопливий стиль викладення традиційних для малюків казкових історій, у книжках-картинках набуває нових смислів ще й завдяки ілюстраціям. Це засвідчують, наприклад, пізнавальні книжки-картинки письменниці та ілюстраторки Оксани Були. *«День народження ялинки»* (2018) – її книга про те, як ялинковий туконі дбає, щоб ялинки, які народжуються влітку, підросли і зміцніли до зими. Але є одна особлива ялинка, яка народжується взимку. Її день народження це день народження й усіх туконі. Текст та ілюстрації спільно творять цю казкову історію, яка через вербальний і візуальний компонент має неабиякий емоційний вплив на юних реципієнтів. Такі книги-картинки розвивають уяву дітей, а разом з тим примножують добро й світло, вчать любити й піклуватися про інших.

Оксана Була спільно з Катериною Міхаліциною створили книгу-картинку *«Хто росте у парку»* (2016). Це ілюстрована розповідь «про зростання і пошук себе, про схожість і несхожість та важливість мати поряд когось, хто хоч трохи і хоч у чомусь до тебе подібний», про дерева, які ростуть у парку. В казково-ігровій формі через текст і малюнки діти дізнаються історію про маленького паростка, який виріс у парку і шукає, чий же він. Читачі легко запам'ятовують назви дерев, усвідомлюють, яка кора, насіння, листя, цвіт у берези, дуба, тополі, горобини і навіть гінкго – «срібного абрикоса».

Варті уваги книжки-картинки, цілісний художній світ яких створений завдяки синтезу різножанрових текстів (віршів, казок, пізнавальних оповідань) і якісних ілюстрацій. Такими є книжки-картинки Надійки Гербіш *«Одного разу на Різдво»* (2014, іл. Юлії Пилипчатіної), трилогія Тараса і Мар'яни Прохаськів *«Хто зробить сніг»* (2013), *«Куди зникло море»* (2014), *«Як зрозуміти*

козу» (2015); Оксани Луцевської *«Пташина коліскова»* (2017, іл. Світлана Балух), *«Папушка»* (2018, іл. Каті Степаніщевої); Ані Хромової *«Монетка»* (2015, іл. Анни Сарвіри); Катерини Єгорушкіної *«Скриня»* (2020, іл. Ірини Рудь-Волги); Марійки Луговик *«Вовченятко, яке запливло далеко в море»* (2020, іл. Софії Ус); Мар'яни Прохасько *«Кучеряві повертаються у місто»* (2016); Івана Андрусяка та Юліани Вербішук *«Досліджуй! Вище і вище і вище у небо»* (2020), Катерини Міхаліциної *«Слідопитенята»* (2020, іл. Інна Руда), Наталки Мелетич *«Привид, який не міг заснути»* (2020, іл. Наталія Чорна), Оксани Думанської *«Казка про дивовижну яблуню»* (2022, іл. Христина Лукашук) та ін. Читаючи і розглядаючи їх, можна поговорити з дитиною на різні теми, відтворити певні моделі поведінки. «Більшість книжок-картинок призначені для родинного читання, оскільки передбачають діалог: між читачем і книгою та між дитиною і батьками/педагогами» [2].

Окрему групу книжок-картинок формують абетки. Вони призначені для дітей дошкільного віку, є основою для вивчення мови і всебічного розвитку дитини. Українські видавництва пропонують багато різних абеток, але є одна знакова, яка ввійшла у топ-30 книг незалежності України, – *«Абетка»*, укладена Іваном Малковичем (А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 1999). Вона особлива завдяки вдало підібраним фольклорним та авторським віршикам на кожну букву й колоритними ілюстраціями одного з найвідоміших українських сучасних художників-ілюстраторів – Кості Лавра.

Цікавою є серія пізнавальних абеток-енциклопедій про видатних українців «Від А до Я», виданих у Видавництві Старого Лева. Це арт-буки для родинного читання, приклад того, як потрібно знайомити дітей з відомими людьми, їхнім життям і творчістю. У цій серії абетки-енциклопедії про митрополита Андрея Шептицького, його рід, формування його як людини і духовного наставника сучасників (Терещук Галина. Думанська Оксана; іл. Р. Романишин та А. Лесіва (арт-студія «Аграфка»). *«Шептицький від А до Я»*, 2015); класика української літератури Івана Франка (Тихолоз Наталя, Тихолоз Богдан; іл. Р. Романишин та А. Лесіва (арт-студія «Аграфка»). *«Франко від А до Я»*, 2016), про національного поета України, талановитого живописця, гравера, прозаїка, драматурга, співака, актора, скульптора Тараса Шевченка (Ушкалов Леонід; іл. Анастасії Стефурак. *«Шевченко від А до Я»*, 2017); про видатного українського філософа і педагога Григорія Сковороду (Ушкалов Леонід; іл.

Людмили Стецькович, Володимира Стецькович. «Сковорода від А до Я», 2019); про українську письменницю-модерністку, учасницю феміністичного руху на Буковині Ольгу Кобилянську (Кирилюк Світлана; іл. Івана Шкоропода. «Кобилянська від А до Я», 2022).

Для родинного читання, дітям і дорослим адресовано художні й пізнавальні книги-картинки, присвячені українській історії, культурі. Сучасні українські автори розповідають дітям казки про драматичні події нашого часу. Події Революції Гідності лягли в основу сюжету «Казки про Майдан» (2014), а розпочата росією війна і геноцид українського народу – «Казки про Світло» (2022) Христини Лукашук (нар. 1972 р). Авторка тексту й символічних, сповнених архетипів та глибинних сенсів ілюстрацій, подала доступну дітям інтерпретацію одвічної боротьби Добра і Зла. «Казка про Світло» веде читача шляхом «від часів створення української землі, через найтемніші роки і до остаточної перемоги у війні над злом». Образи-символи (Іскри Божої, державного прапора, голуба миру та ін.) виступають джерелом гармонії і внутрішньої сили кожного українця, Світла, що несуть у собі українська історія, культура й мова». Авторка переконує читачів, що це Світло не знищить жоден ворог, яким би великим і підступним він не був.

Темою боротьби України з її одвічним ворогом й патріотичними мотивами позначені книжки-картинки з казками «Півник» (2022, іл. Ольги Гайдамаки), «Півник-переможець» та «Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію» (обидві 2022, іл. Богдани Боднар) Зоряни Живки, «Битва за місто» (2022, іл. Тетяни Копитової) Володимира Чернишенка, «Тор-тракторець, що тягне танк» (2023, іл. Олександра Шатохіна) Ольги Русіної. Це наповнені вірою в Перемогу казкові історії, де герої наділені надприродною силою і можливостями (так, Півник Зоряни Живки рятує мирних людей від розбійників зі Сходу). Віра в перемогу добра над злом допомагає дітям емоційно пережити складні події, а казкові образи книжок-картинок – візуалізувати бажане. У цьому полягає одна з функцій книжок-картинок, про яку писав П. Нодельман: «Книжки з малюнками можуть захочувати і часто спонукають дітей сприймати як належне бачення реальності, яке багато дорослих вважають неприйнятним» [12]. Під впливом книжок-картинок діти часто міркують про досягнення мети чарівним способом.

Книжка-картинка Катерини Тихозорі «Дім» (2022, іл. Олександр Продан) – це історія хлопчика, який вимушений полишити свій дім, зруй-

нований через початок повномасштабного вторгнення росії в Україну. Оповідь ведеться від імені дитини, яка описує свої відчуття дорогою до безпечного місця – іншої країни. Тексту тут дуже мало, до дітей «промовляють малюнки», на яких спочатку зображено затишний дім хлопчика, щасливу родину в яскравому синьо-жовтому одязі. Образ війни візуалізовано у вигляді чорної хмари – жахливої істоти з кістлявими руками, яка кидає на землю вогненні бомби. Дім похилений, а батьки з хлопчиком на руках тікають. Наступна розгортка у вогненно-червоному кольорі. Дім показано як робота, який захищає своїх господарів від чорних ракет. Він вберіг родину, але не вберіг себе. Ілюстрації зруйнованого дому, знищених дерев виконано у сірому кольорі. Хлопчик міркує, де ж тепер його дім: у притулку, на вокзалі, в хаті дядька Матвія чи на шляху. У коротких реченнях виділено лексеми «дім», «притулок», «хата», «вокзал», «бездомні», «згадай», «чекає» та інші. В цій книжці-картинці образ дому динамічний, що послідовно передано як вербальними, так і візуальними елементами видання.

Про життя під час війни без слів розповідає «тиха книжка» «Жовтий метелик» Олександра Шатохіна (2022). Головна героїня – маленька дівчинка, яка символізує Україну. Вона тікає від жахливого павука, тенета якого більше нагадують колючий дріт концтаборів. Колючий дріт – це образ обмежень, страху і несвободи, які несе війна. Барвисті метелики – символи волі, вічності душі, згадка про життя до війни й надія на майбутнє. Автор використовує мову алегорій і дає відповіді на питання про свободу й обмеження, війну і мир. Через символічні образи та метафоричні сцени він розкриває глибинні істини, допомагаючи читачам осмислити буття з нових перспектив. Валентина Вздутьська назвала цю книжку «пронизливою метафоричною візуальною розповіддю про почуття, які в умовах війни переживаємо ми всі». Це «книжка про страх і звільнення, про безвихідь і свободу, про самотність і єдність, про загрозу і надію, а також про інші обставини війни є напрочуд сильною візуальною реплікою, що не потребує перекладу. Вона розповідатиме про український досвід далеко за межами України» [1].

Якісно у сегменті книг-картинок вирізняється пізнавальне видання, адресоване не лише дітям, а й дорослим, «П'ять колосків. Голодомор. Історії про те, як зникали українці» письменниці Юлії Смал та художниці-ілюстраторки Юлії Ганик (2022). Це «історії справжніх живих дітей», яким довелося пережити голодомор чи померти

від голоду. Спогади Марічки з Херсонщини, Петра з-над Дніпра, Христі з Донеччини, Ганнусі з Харкова, Антоніни з Волині про звірства радянських комсомольців-нелюдів, які діяли згідно із злочинним законом Сталіна про 5 колосків, забирали усі харчі, розстрілювали людей, вивозили родинами у Сибір. Дівчинка, яка вижила, розповідає про смерть братів і сестер, батьків, родичів, сусідів, про свій страх перед комсомольцями і «чорними возами», які приходили і всіх забирали. Хлопчик згадує, як врятувався тільки тому, що батько його привіз у місто і залишив у дитячому будинку. Є тут й історія села Піски, яке повстало проти комсомольців і було занесено на «чорну дошку» та заморено голодом. Це був страшний час, штучно створений радянською владою голод з метою знищення українців як нації. І про це мають знати усі покоління українців. Авторки видання доповнили художній текст словником основних понять голодомору. Текст та ілюстрації створено з урахуванням вікових особливостей юних реципієнтів і це дозволяє ефективно використовувати цю книжку в патріотичному вихованні дітей. Тема голодомору важка, але водночас важлива і має порушуватися у розмові з ними «зادля того, щоб вони знали свою історію, пам'ятали трагічні її сторінки й не допустили повторення чергового геноциду українського народу» [4, с. 57].

З метою ознайомлення юних читачів з правдивою історією та культурою нашої держави і народу створена істориками Сергієм Жуковим та Марією Тахтауловою пізнавальна ілюстрована книга, експрес-путівник минулим «Україна. Від первісних часів до сьогодення» (2021). Цікаво, доступно й лаконічно автори розповідають про перших людей на українських землях, перше українське королівство, Литовську добу і Річ Посполиту, Лицарів Дикого Поля й Гетьманські часи, Україну у складі двох імперій і народження української нації, Українську революцію та війну за незалежність, українців під час світових воєн та інші знакові історичні події. Йдеться тут і про мову, архітектуру, мистецтво, сім чудес України, святкування й традиції українців. Ілюстрації Є. Миронюка увиразнюють зміст науково-популярного видання, роблять його унікальним мистецьким явищем.

Про національні страви у казках та ілюстраціях йдеться у книжці-картинці Зірки Мензатюк «Зварю тобі борщику» (2012, іл. Олеса Магеровська). Про традиції українців, вишиванку як маркер національної ідентичності й оберіг, цікаві поради для дівчаток щодо моди, стилю, вираження

власної індивідуальності – у «*Стильній книжці для панянки*» (2015, іл. Анастасія Стефурак) української дизайнерки Оксани Караванської.

Твори жанру «нон-фікшн» реалізовані у форматі книжки-картинки допомагають дітям пізнати світ, збагнути суть багатьох речей, розвиватися, збагачувати власний досвід у різних сферах, формувати світогляд, ціннісні орієнтації й утверджувати національну ідентичність. Подібну функцію виконують і віммельбухи – особливий тип розвивальних книжок-картинок, які характеризуються малюнками з великою кількістю деталей і об'єктів на кожній сторінці. У таких книжках, як правило, немає тексту або він мінімальний (наприклад, слова-назви), що дозволяє дитині самостійно досліджувати і вигадувати власні історії, розвиваючи фантазію та уважність. Віммельбухи використовуються для «читання як гри» [13], адресовані здебільшого дітям до 6 років. Їх специфічними особливостями є домінування візуального над вербальним, а часто відсутність вербального компонента; великий формат і невеликий обсяг (7–15 розворотів) видань; зображення окремих сцен чи локацій на окремих розворотах; відсутність єдиного композиційного центру і рівнозначність усіх зображених об'єктів; одночасність розгортання сюжетних ліній; зорієнтованість на читання дитини з дорослим, розглядання, комунікацію. Українські видавництва пропонують віммельбухи зарубіжних та українських авторів (напр., «*Кумедний віммельбух для маленьких чомусиків*» (2020) Олександри Ярмоленко).

До книг-картинок належать й поетичні збірки, в яких ілюстрації переважають над текстом чи є рівнозначними йому за змістовим наповненням. Мистецькими шедеврами є книги Галини Кирпи «*Ну й гарно все придумав Бог*» (2003, іл. Вікторія Ковальчук); Михайла Григоріва «*Зелена квітка тиші*» (2010, іл. Володимир Штанко); Василя Голобородька «*Віршів повна рукавичка*» (2010, іл. Інга Леві); Мар'яни Савки «*Босоніжки для стоніжки*» (2015, іл. Юлія Пилипчатіна) та ін. Так, аналізуючи книжку «*Зелена квітка тиші*», бачимо, як майстерно ілюстратор в кожному образі передає настроєвість, душевність і ніжність, родинне тепло, якими сповнені поезії Михайла Григоріва. «Ліричні верлібри для дітей вражають глибиною смислів і метафоричністю мови, емоційністю, польотом уяви і гармонією. Світ набуває в них особливої краси – квіти, дерева, птахи оживають новими незаними барвами» [5, с. 264]. У малюнках ці образи «оживають» завдяки обраній кольористичі, яскравим образам-деталю на білому тлі, зображенні маленької дівчинки у травах.

Дошкільнятам адресовані книги-картинки з віршиками Оксани Кротюк та ілюстраціями Наталії Анікіної «*Чап-чалату, гусоньки!*» (2015); «*Забавлянки*» (2011) Галини Малик з ілюстраціями Вікторії Намазової та багато інших книг-картинок, які можна детально аналізувати, використовуючи різні оптики (літературознавчу, мистецьку, педагогічну).

Висновки. Ключовими у сучасних українських книжках-картинках для дітей є теми пізнання навколишнього світу, природи, людини,

українських традицій, культури, історії, суспільних подій. Актуальними впродовж останніх років є тема й образи війни, боротьби українського народу за незалежність. Вербальний компонент книг-картинок різножанровий: вірші, казки, пізнавальні розповіді, оповідання. Популярністю користуються книжки-абетки, біографічні ілюстровані артбуки про відомих українців, пізнавальні книжки-картинки та віммельбухи для найменших, ілюстровані вірші та казки сучасних авторів, видані у форматі книжок-картинок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вздутьська В. Найважливіші дитячі книжки 2022 року: На що звернути увагу? *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/najvazhlyvishi-dytiachi-knyzhky-2022-roku-na-shcho-zvernuty-uvahu/>
2. Єфремова А. Віммельбухи як специфічний різновид книжки-картинки. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2017. № 7. С. 477–486.
3. Качак Т., Близнюк Т. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 2 (209). С. 151–157. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-23>
4. Качак Т.Б., Ленько Х. П. Формування у молодших школярів патріотичних цінностей засобами дитячої літератури. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 55–59. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.11>
5. Качак Т. Б. Українська література для дітей: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
6. Романа Романишин і Андрій Лесів: «Ілюстрації мають розвивати мислення». *Видавництво Старого Лева*. URL: <https://starylev.com.ua/news/romana-romanyshyn-i-andriy-lesiv-ilyustraciyi-mayut-rozvyvaty-myslennya>
7. Arizpe E., Styles M. *Children reading picturebooks: Interpreting visual texts*. Routledge, 2015. <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781315683911&type=googlepdf>
8. Kümmerling-Meibauer B., et al. *Learning from Picturebooks*. Taylor & Francis, 2015.
9. Kümmerling-Meibauer B. Picturebooks. In: *The Routledge Companion to Children's Literature and Culture*. Routledge. 2023. P. 95-105.
10. Landes S. Picture books as literature. *Children's Literature Association Quarterly*. 1985. № 10 (2). P. 51–54. <https://dx.doi.org/10.1353/chq.0.0218>
11. Nodelman P. How picture books work. *Children's Literature Association Quarterly*. 1981. P. 57–68. <https://dx.doi.org/10.1353/chq.1981.0013>
12. Nodelman P. Picture books and illustration. In: *Intl Comp Ency Child Lit E2 V1*. Routledge, 2018. P. 154–165. <https://doi.org/10.4324/9781315015729>
13. Rémi C. Reading as Playing. The Cognitive Challenge of the Wim-melbook. In: *Emergent Literacy: Children's Books from 0 to 3*. Edited by Bettina Kümmerling-Meibauer. Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 115–139.
14. Serafini F. Understanding visual images in picturebooks. In: *Talking beyond the page*. Routledge, 2020. P. 10–25.

ХУДОЖНЯ АРХІТЕКТОНІКА ТА ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

THE ARTISTIC ARCHITECTONICS AND GENRE-COMPOSITION FEATURES OF MARIA MATIOS'S NOVEL "ALMOST NEVER THE OTHER WAY AROUND"

Купрікова Г.В.,

orcid.org/0000-0001-6209-3773

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті здійснено ґрунтовне дослідження художньої архітекtonіки та жанрово-композиційних особливостей роману Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Роман розглянуто як сімейну сагу, що поєднує різночасові епізоди з життя жителів буковинського села. Виявлено, що архітекtonіка твору базується на багаторушності й ретроспективності, які надають тексту особливої глибини та багатомірності. Значну увагу приділено циклічному характеру побудови роману, який підкреслює драматизм і конфліктність сюжетних ліній, а також акцентує на взаємозв'язку між життєвими подіями героїв. Розкрито значення жанрових та стилізованих елементів, що використовуються авторкою для створення глибоких психологічних портретів персонажів, серед яких домінують емоційна проникливість, афористичність та метафоричність. Особливо відзначено роль техніки колажу та змішування жанрів, що дозволяє Марії Матіос ефективно поєднувати різні нарративні форми, такі як сповідь, спогад, внутрішнє мовлення, створюючи тим самим ефект багатомірності та неоднозначності кожного життєвого епізоду. У статті також розглянуто символіку часу й простору в романі, зокрема, як ці елементи впливають на структуру твору й допомагають авторці передати складність внутрішнього світу людини та її психологічний стан у різних життєвих ситуаціях. Окремо проаналізовано прийом порушення хронологічної послідовності, який сприяє створенню ефекту зворотної перспективи, що дозволяє реципієнту глибше зануритися у психологічний простір героїв. У статті також схарактеризовано основні стилістичні риси прози Марії Матіос, зокрема її тягіння до глибокого психологізму, емоційної проникливості, афористичності та метафоричності. Установлено, що письменниця вдало поєднує традиційні літературні прийоми з елементами імпресіонізму, сюрреалізму та екзистенціалізму, що дозволяє їй створювати складні, багатопланові художні світи.

Ключові слова: сімейна сага, ретроспективність, жанр, композиція, психологізм.

The article conducts a thorough study of the artistic architectonics and genre-compositional features of Maria Matios's novel «Almost Never the Other Way Around». The novel is analyzed as a family saga that intertwines episodes from different time periods in the lives of the inhabitants of a Bukovinian village. It is revealed that the novel's architectonics are based on multi-layered structures and retrospection, which lend the text significant depth and multidimensionality. Special attention is given to the cyclic nature of the novel's construction, which emphasizes the dramatic and conflict-laden nature of the plotlines while also highlighting the interconnectedness of the characters' life events. The significance of genre and stylistic elements employed by the author in creating deep psychological portraits of the characters is uncovered, with a focus on emotional insightfulness, aphoristic expression, and metaphorical language. The role of collage technique and genre blending, which allows Maria Matios to effectively combine various narrative forms such as confession, memory, and interior monologue, thereby creating an effect of multidimensionality and ambiguity in each life episode, is particularly noted. The article also examines the symbolism of time and space in the novel, specifically how these elements influence the structure of the work and aid the author in conveying the complexity of the characters' inner worlds and psychological states in various life situations. The technique of disrupting chronological order is separately analyzed, as it contributes to creating a reverse perspective effect, allowing the reader to delve deeper into the psychological space of the characters. The article also characterizes the main stylistic features of Maria Matios' prose, particularly her inclination towards deep psychological analysis, emotional insight, aphoristic expression, and metaphorical language. It is established that the author successfully integrates traditional literary techniques with elements of Impressionism, Surrealism, and Existentialism, enabling her to create complex, multi-layered artistic worlds.

Key words: family saga, retrospectiveness, genre, composition, psychology.

Постановка проблеми. Творча постать Марії Матіос посідає особливе місце серед когорти вісімдесятників. Її художні пошуки спрямовані в бік віднайдення своєї ідентичності, утвердження національної ідеї, формування національної самосвідомості. Ця майстриня слова продовжує кращі традиції Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Ірини Вільде в утвердженні української фемінної прози. Художні твори М. Матіос викли-

кають інтерес ще й тому, що вони репрезентують своєрідний мікс елітарної та масової літератури. Ця різновекторність зумовлена не тільки сучасними запитам, не лише настановою на епатаж, експериментаторство, винахідливість, креативність чи непередбачуваність, а насамперед прагненням показати, що українська література генетично пов'язана з кращими надбаннями класики, але й не цурається постмодерних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

М. Матіос естетико-етичним ідеалом є Буковина, де, власне, і народилася майстриня слова. Саме тому в її текстах так багато діалектизмів, багато описів побуту цього регіону. Як зазначає Г. Павлишин, такий настрій відображається в її творах, які позначені етнокультурною колористикою «у всіх її значеннях, а це: діалектна мова, буковинський життєпис, тисячолітні українські повір'я і обряди, віковічні звичаї і традиції, релігія та вірування гуцулів прашурів [23]. Тут відбуваються події драми «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Букова земля» та інших творів. Так, Д. Павличко, який доволі схвально відгукнувся на вихід «Солодкої Дарусі», наголошує: «Такого Стефаниківського лаконізму, лексичного багатства, взятого з гуцульського діалекту села Розтоки, де виросла Марія Матіос, у нашій прозі ще не було. А як було, то хіба лиш під пером покутських класиків, але й там літературна мова й діалект не були так органічно поєднані, як це бачимо у «Солодкій Дарусі»» [22, с. 6]. Про неповторне «розкошування в буковинських лексичних потоках-розтоках» пише й І. Римарук [16, с. 8], а в роботі Я. Голобородька М. Матіос названо «взірцевою представницею “українських літературних регіонів”». У статті відзначено такі домінанти індивідуального стилю письменниці (науковець називає їх «клеїнодами прозової манери»), як «соковитий пленер народного життя, живопис характерів із народу, реставрація живої мови, непідробної говірки з рясними барвистими діалектизмами» [5, с. 6]. Щодо літературно-мистецької традиції, то дослідник називає творчі пошуки М. Матіос філософськими та психологічними, однак зауважує, що психологічність є домінантною в парі *інтелект – емоційність*: «Марія Матіос, безперечно, є доволі цікавою письменницею. Проте емоційне, а якщо глибше – по-народному емоційне начало в її прозових текстах зазвичай переважає над самобутньо-концептуальним. Вона більше художник, аніж мислитель. І це цілком характерно для української літератури, в якій у дуєті «експресії – інтелект» очевиднішою, репрезентативнішою виявляється перша категорія» [5, с. 6]. Отже, можна говорити про такі характерні константи стилю М. Матіос, як особлива почуттєвість і зворушливість, експресивність і психологізм.

Внутрішнє, яке у М. Матіос домінує над зовнішнім, безпосередньо впливає на структурування художнього простору її прози, де практично відсутня хронологічно-послідовна фабула. Сюжет кожного твору ускладнюється й збага-

чується часовими та подієвими зміщеннями та контрастами, спогадовими вкрапленнями, екскурсами в минуле, здогадами й прозріннями персонажів. «Археологічну» глибину новелам, оповіданням, повістям, романам забезпечує наявність у їхній канві біблійно-християнських архетипів, міфологемних алюзій, які письменниця адаптує до національних основ світовідчуття. Невід'ємними складовими індивідуального стилю М. Матіос є такі домінанти поетики, як змішування жанрів і жанрових форм, використання техніки колажу, монологічність, цитатність, зокрема й самоцитування.

Серед головних стильових тенденції письменниці В. Соболь називає гру історичними епохами, аналогіями та стилями, а також драматизований ліризм, емоційну проникливість, афористичність та метафоричність, розкішну мову. Ці риси дали підстави Б. Черваку стверджувати, що з приходом у літературу М. Матіос виникла свіжа проза, у якій «синтезовано колорит місцевого буковинського фольклору з елементами імпресіонізму, сюрреалізму й екзистенціалізму» [30, с. 52]. У роботах Я. Голобородька М. Матіос схарактеризовано як письменницю-традиціоналістку, серед її улюблених прозових форматів дослідник виокремив «розповідь, що ведеться з гірською неквапливістю і гуцульською статечністю. Улюблені форми – оповідання, новела, явлені або як самостійний жанр («Нація. Одкровення»), або ж як складники художнього цілого («Солодка Даруся»). Марія Матіос відчуває нерв і душу короткої прози <...>. Вона зосереджує свій розповідний погляд на історії, передісторії, навколоісторії своїх персонажів, на траєкторії їхнього мислення, кроках і вчинках, душевних і психологічних зіткненнях, стосунках із найближчим оточенням. Вона концептуально колоритизує буковинський соціум – і коли виходить за його межі, її стиль втрачає свої мелодійні барви й вербальні пахощі. Ментальний мовопростір Буковини вона якнайщільніше переплітає із соціумом душі. Психологічні струни й струмені увиразнюються мелосом регіонального слововжитку» [5, с. 6].

Формулювання цілей статті. Мета роботи – висвітлити особливості стильових домінант у творі М. Матіос «Майже ніколи не навпаки». Поставлена мета конкретизується в низці **завдань**: простежити розвиток і становлення М. Матіос як письменниці; виявити ідейно-тематичні шукання авторки в змістовому збагаченні прози; з'ясувати основні концептуальні положення твору «Майже ніколи не навпаки»; розкрити новаторський характер таланту письменниці.

Виклад основного матеріалу. Своєю творчістю М. Матіос вважає важливим складником жіночої прози, а головною ознакою називає оригінальність: «Так, як пишу я, не пише ніхто. І в цьому немає нічого дивного. Пишуть краще, гірше, вигадливіше, цікавіше чи нудніше, але не так. Проте я високо ціную прозу своїх колежанок – Софії Майданської, Теодозії Зарівної, Ірен Роздобудько, Галини Тарасюк, Галини Паламарчук, Люби Голоти» [31]. Із цим твердженням цілком погоджується Б. Червак, зазначаючи: «Так відкривається загадка творчості самої Марії Матіос, яка досягла у прозі головного: набула власного, неповторного обличчя: стиль її творів можна порівнювати із стилем будь-якого класика, але в жодному випадку не можна його з ним ототожнити» [29].

На думку письменниці, її посестри по перу не можуть бути поміж собою конкурентками, бо надто різні, тож кожна має свого читача. Майстрині слова постійно дбає про рівень своїх творів. Свідченням вимогливості до себе є наполегливе вдосконалення стилю, шліфування форми й змісту, пошук різних засобів вираження. Ось що говорить про це сама авторка: «Я, написавши, мучуся тридцять три рази: чи говорять так у житті, чи повірять мені читач, чи зрозуміє?» [31], «По комп'ютеру перевірила, що зробила 80 правок у трьох реченнях першого абзацу. Це мордування. Але коли після 80 правок я прочитала ці три речення, зрозуміла, що далі вже нічого тут не поміняю» [13, с. 6].

У межах єдиної системи, якою є проза М. Матіос, її твори високої і масової літератури перегукуються, перемержуються, взаємно доповнюють один одного. До улюблених архітектонічних проектів майстрині слова належить *багатоярусність* – нанизування подій, що дистанційовані в часовій площині; серед композиційних прийомів впадає в око *ретроспективність* – зміщення просторово-часових площин, тобто спочатку подано історію, а вже наприкінці – передісторію.

Роман «Майже ніколи не навпаки» сама письменниця визначила як сімейну сагу. Із першого рядка цей твір зачаровує реципієнта бездоганним стилем, а сам читач роздумає над інтригою – чому ж сталося так, як сталося; у чому причина трагедії?

Роман «Майже ніколи не навпаки» вражає фабульною й концептуально-стильовою багатозначністю. Він становить собою поєднання різночасових епізодів із життя простих людей буковинського села за часів Австро-Угорської імперії, Першої світової війни й початку ХХ століття. Форма роману, яку Л. Виготський визначає як «художнє розташування готового матеріалу, зро-

блене з таким розрахунком, щоб викликати певний естетичний ефект» [2, с. 64], уже сама по собі передбачає емоційну та естетичну реакцію читача.

Твір складається з трьох новел: «Чотири – як рідні – брати» (тут можна простежити алюзію на Ю. Федьковича «Три як рідні брати»), «Будьте здорові, тату», «Гойданка життя». Жанр саги запозичено з Ірландії та Ісландії, де вони було поширені в VIII–XIII століттях та становили розповіді про життя простих людей. Саме ж слово *сага* означає *сказання*. У романі йдеться про сім'ю Кирила Чев'юка. Він має чотирьох синів: Андрія, Павла, Оксентія та Дмитрика. Перша новела розповідає про трагічну загибель наймолодшого – Дмитрика, якого до смерті забили сусід Іван Варварчук та хрещений батько Грицько. Хлопець «пішов у глину через молоду свою кров, не маючи й двадцяти років». Будучи при смерті юнак розповідає Докії – дружині брата Павла – про те, що його скарано за перелюб із Петрунею (дружиною Івана Варварчука). Далі йдеться про смерть Кирила на полювання та сварку між іншими братами через землю. При цьому чоловіки розсварилися настільки, що «обходять здалеку один одного третьою дорогою й уже ондечки скільки не говорять одне з одним. Навіть коло церкви на Великдень» [15, с. 68–69], тож у Тисовій Рівні люди, закликаючи себе від подібного, кажуть: «Щоб лиш не так, як у Чев'юків» [15, с. 68]. Такий стан речей є наслідком певних подій, про які йтиметься в інших новелах. Заключним епізодом у «Чотири – як рідні – брати» є відвідування рідних могил Докією – невісткою Чев'юків: «Солені сльози капають Доці з очей. А вона навіть їх не втирає. Хоч тут виплачеться вволю. Та наговориться мовчки. Найбільше – зі свекром і Дмитриком» [15, с. 67]. На цвинтар приходять Грицько Кейван – сусід – та зізнається Докії, що в нього совість не є чистою, що він причетний до нещастя родини Чев'юків.

Виразно ремінісцентна назва «Чотири – як рідні – брати» змушує очікувати такого ж щасливого фіналу, як і в повісті Ю. Федьковича «Три як рідні брати». Однак із контексту впливає зовсім інший зміст.

У другій новелі розповідається про історію сімейного життя Петруні з Іваном Варварчуком, який був «невдатним до жінки». Він підступно зазначив, що Петруня «не була чесною дівкою», тому прилюдно на весіллі її осоромив. Через ганьбу від дівчини відмовилися батьки та друзі. Коли чоловіка забрали воювати за Франца-Йозефа, Петруня попросила в сусідів помічника, бо не могла дати ради господарству. Помічником

став найменший син Кирила Дмитрик. Тут починається колізія стосунків молоденького хлопця та заміжньої жінки-дівчини, за свою «короточасну радість життя» Петруня заплатила життям дорогої людини, бо Іван, повернувшись із війни, вимістив свою лють за зраду на Дмитрикові. Отже, на початку М. Матіос створює інтригу, пов'язану з Петрунею, а далі вже ознайомлює читача з історією заміжжя та гріхопадінням дівчини. Архітектонічна культура Марії Матіос якраз і виявляє себе в тому, що, моделюючи певні поведінкові та психологічні ідеї, авторка послідовно порушує хронологічний порядок подій, житейська історія, як просто пряма лінія, як логічне розгортання подій, цікавить її щонайменше. М. Матіос ніколи не шукає найкоротшої відстані між точкою відліку й наслідком-розв'язкою. Головне для неї – відтворити складність внутрішнього світу людини, психологічно вмотивовано показати суперечливість характеру її почувань. Справжня сутність героя М. Матіос розкривається здебільшого в екстремальній ситуації, що якраз і притаманне новелістичній конструкції. І. Денисюк стосовно цього пише: «Характери героїв оповідання портретує, новела ж просвічує їх, ловить їх “на гарячому вчинку”, показує їх на “перевалі” життєвих доріг, відкриває у них щось незнане, нове» [6, с. 28].

Якщо говорити про архітектоніку твору, то можна припустити, що новела «Будьте здорові, тату» відіграє роль прологу та епілогу водночас. Концептуальної ваги набуває епізод, що ним завершено новелу – тут знову показано кладовище: «Петруня – вперше за всі роки – сидить у самих ногах Дмитрикової могили і сльози самі течуть її зів'ялими і поскородженим зморшками лицем. Вона не втирає їх і не дивиться, чи є ще хто на цвинтарі» [16, с. 122].

Третя новела саги пояснює дві попередні. Тут ідеться про любов Мариньки богодухої до Кирила, зраду останнього та переживання закоханого в Мариньку Олексі Німого. Також пояснено історію родини Кейванів. Коли Грицько поїхав на фронт під час війни, його дружину Теофілу згвалтував черкес, від якого вона народила двійню. Саме на Дмитрикові й вимістив свою лють Грицько, який не міг терпіти зраду. Глибокий психологізм пронизує всі новели сімейної саги, життєвий шлях, нелегкий вибір персонажів письменниці показує як доволі суперечливий, складний, де переплітається фізіологічне, психологічне й соціальне начало. У науковій праці Я. Голобородька відзначено, що «Марія Матіос від природи є психологом емоцій і прагне зазирнути в безодню людських станів. Наодинці з безоднею

людських почуттів її зору відкривається те, що я назвав би віконцем у вічність. Вона проникливо, щемно, глибинно передає психологічні перипетії своїх персонажів, що також має знаки – ознаки безальтернативної традиційності. Вона цілком традиційно практикує психологічне розроблення фабули, композиції, характеру з тим, щоб довести інтонаційні, настроєві реєстри до максимуму, до найдраматичніших нот напруги. І саме на психологічних говерлах, ельбрусах, еверестах тримаються художньо найсильніші, найсокровенніші її тексти...» [4].

Новела «Гойданка життя», таким чином, дає остаточні відповіді на те, чому трагічною стала доля Чев'юків. Подієвий, фабульний пласт є доволі багатий на конфлікти: зрада Кирила та його одруження з багатою Василюю, зрада Теофіли, убивство Олексою Кирила. На екзистенційному, внутрішньому рівні простежуємо взаємопов'язаність різних подій. Оскільки М. Матіос цікавить передача почуттів, то вона не тільки розвиває основний сюжет, а й приводить у рух решту додаткових, навіть потойбічних історій, що знаходяться всередині простору тексту, накладаються одне на одного, створюючи ефект багатимірності й неоднозначності кожного життєвого епізоду та посилюючи драматизм і конфліктність фабули. Особливого ж драматизму конфлікт набуває через те, що реципієнт усвідомлює його невідворотність. Загострення конфлікту в романі відбувається через смерть, загибель членів однієї родини: спочатку Дмитрика, згодом Кирила. Під кінець роману сюжет втрачає свою подієвість, дія переноситься за межі звичайних буттєвих колізій і акумулюється у психофізичному просторі людського ества.

Великий естетичний ефект у романі «Майже ніколи не навпаки» викликає порушення хронологічної послідовності, а також позірність відсутності часової узгодженості між його частинами. Майстриня слова вільно оперує подіями теперішнього та минулого життя й легко переходить від змалювання першого до другого, завдяки таким мовним формулам, «за Франца-Йосифа» [16, с. 15], «ще за небіжки Австрії» [16, с. 38] тощо. Зміна фабульних новел, кожна з яких має свої жанрові особливості (наприклад, перша «Чотири – як рідні – брати» є детективною за суттю; друга «Будьте здорові, тату» більш тяжіє до еротичної; третя «Гойданка життя» може вважатися соціально-психологічною) у зворотній часовій послідовності дозволяє майстрині слова показати життєві історії вглиб, розгорнути їх, заглянути в корінь, у саму причину людських зле-

тів та падінь. М. Матіос у романі «Майже ніколи не навпаки» використовує різні нарративні форми: спогад, сповідь, одкровення, внутрішнє мовлення тощо. Сама фрагментована манера викладу та поділ роману на окремі завершені частини має світоглядний сенс, бо й сам наш світ не є цілісним, а розколотий на велику кількість візій, потрактувань, розумінь, життєвий дійсностей багато, у «кожній хаті своя правда», і тільки та з них, яку людина приймає, і є для неї основною.

При аналізі композиційних особливостей роману впадає в око його сферична будова, де початок і завершення поєднані на рівні універсально-символічної парадигми життя – смерть. Визначальним чинником при моделюванні твору виступає циклічність. Текст твору структуровано за допомогою психологічних бінарностей та ритмів людського життя, в основі яких лежать споконвічні опозиції: ранок – вечір, юність – старість, весілля – похорон, зустріч – прощання. Циклізм двох повторюваних антитетичних подій стає рушієм сюжету. У композиційний каркас роману авторка постійно вмонтовує епізоди, пов'язані з циклічною градацією: від народження до смерті й навпаки. Якщо перші рядки роману, де ключовими поняттями є «жіноча тяжба», «здорове сім'я», «витривале лоно», налаштовують на очікування появи нового життя, то фінал недвозначно говорить про останню межу: «Розпростерта жінка лежала грудьми на розтритій гойданці, обіймаючи закляклыми руками порізане мотуззя. З кишені її чорного козячого кептарика визирала заплетена в косичку свічка, яку в горах тримають для смерті» [16, с. 169–170]. Як бачимо, опорними елементами композиції в романі стають ритуальні епізоди.

Мотив колеса (гойданки) життя в романі наявний як на ідейно-смісловому, так і на образно-символічному рівнях. У вирішенні проблеми кінечності фізичного буття людини письменниця вибудовує декілька рівнів, які, перебуваючи в тісній взаємодії, творять єдину суцільну канву. Цілісність людського буття з його початком і його завершенням, із його злетами і падіннями метафоризується образом-символом гойданки. У романі «Майже ніколи не навпаки» гойданка є амбівалентним образом: Маринька, сповнена радості, кохання літає на гойданці аж «попід небеса, аж дух їй затинає» [16, с. 131], але пік душевного злету змінює глибоке розчарування, коли коханий замість неї обирає по суті гроші, і від її гойданки, залишається хіба що «жменька сивого попелу» [16, с. 135], яку жінка «закопала в своєму саду під грушею» [16, с. 135]. Майстрині

слова вдалося поєднати не поєднувані на перший погляд поняття: романтизм і побут, дріб'язкове та піднесене.

Містична смерть Мариньки сприймається як переселення зі світу духовного, світу марень і мрій, де вона була за життя, у світ реальний, грубий, чуттєвий: «Мертва Маринька дихає запахом чоловічого тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, стиглих яблук і свіжого молока...» [16, с. 170]. Фантазмагоричні візії розширюють простій зображуваного, наприклад, говорячи про життя після життя, М. Матіос апелює до архаїчно-казкових атрибутів: «Але яка то тінь була! Біла, невагома, ніби літня хмарка... вона чомусь напливала не на нього, Олексу, а на... Кирила, простираючи широкі рукави своєї небачено чудернацької одежі, й уповивала його, ніби затягувала в себе» [16, с. 166]. Викликає інтерес той факт, що в рядках, де показано життя до життя письменниця виявляє себе більш приземленою та не уникає натуралістичних подробиць, розказуючи, наприклад, про «щоденні Доцині риганці довкруг стайні» [16, с. 9].

Важливе значення для розуміння жанрово-композиційної специфіки роману має вивчення змістових боків художнього часу та простору, адже ці елементи є «не тільки каркасом твору, а й одним із дієвих засобів організації його змісту» [3, с. 282]. Про це зокрема пише М. Бахтін, наголошуючи, що хронотоп «у літературі має суттєве жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, до того ж у літературі провідним началом у хронотопі є час» [1, с. 120]. Від єдності місця і часу залежить єдність твору загалом.

Для розуміння авторського задуму слід звернути увагу на мотто, яким розпочинається твір: «Важить не час, коли відбуваються події, а людина в подіях часу» [16, с. 4]. Художній часопростір роману організовано за принципом пригадування, упізнання подій минулого, описаним Романом Інгарденом: «Той самий процес або ту саму подію можемо собі пригадувати з різними часовими дистанціями. Найбільшою переважно вона є тоді, коли в минулому шукаємо певної події, про яку насправді уже знаємо, але ще не віднайшли її у жодному окресленому моменті згадуваного часу, ані також вона сама не наклалася на наше пригадування. Щонайбільше, подумки перенеслося у минуле, але ще не з'являється в якомусь якісно окресленому місці минулого часу. Коли до цього доходить, окреслюється також віддаленість цього місця у часі від нашої теперішності. Ця віддаленість, однак, зменшу-

ється і уточнюється, коли нам вдається пригадати зримо цю подію у притаманних їй рисах і якщо це сталося в єдиному акті згадування, в якому цілість цієї події чи процесу сприймаємо «блискавично». Тоді згаданий процес можемо все більше наближати до нашої теперішності, чи то оприсутнюючи собі його риси якоюсь мірою безладно, чи то пробігаючи його в пригадуванні у цілісності розвитку від початку до кінця» [10, с. 153]. Контраст далекого й близького бачення («тоді» й «тепер») становить основу будови твору, а персонажі одночасно перебувають у двох часових вимірах: теперішньому та минулому, а чільним конструктивним елементом нарративного дискурсу виступає сповідальна інтонація. Прийом ретроспекції дає змогу звернутися до події, яка сталася в минулому і враження про яку стерлися. Дистанціювання в часі дає змогу уникнути однозначної, категоричної оцінки вчинку, як то буває, коли подія ще свіжа, не призабута. Спогад про Дмитрикову смерть переслідує Григорія Кейвана все життя, у дикий спосіб він хотів помститися своїй дружині за вчинену образу. «Поломилася тоді (курсив тут наш) воля Грицькова, як суха гілляка... А Варварчук помстою Дмитрикові спас тоді Грицька» [16, с. 162]. Морально-психологічний шок, пережитий Грицьком через зраду дружини, підштовхнув його до вчинку, який із часом важким тягарем ліг на душу: «Не Дмитрика між дошками гамселили дужі Грицькові ноги. Не Дмитрика. Черкеса умертвляв Кейван, гопасуючи підшвами по хлопцевих нирках. Умертвляв черкеса і двох його вилупків з Феофіліної утроби. Лють свою лють і нутрянний вогонь свій непогашений топтав. Мсту свою чорну. Ненависть загнuzдану убивав тоді Кейван у Варварчуковій хаті.

А що воно дало?! Божечку справедливий... В яку прірву втягнула його чорна помста, Боже! Покотилося Грицькове життя гостинцем страху

від тої люті. А тепер запечаталося зовсім» [16, с. 162].

Олекса Говдя, роздумуючи над своїм злочинном, також зіставляє теперішнє й минуле: «Коли б тоді, в Іванцевій колибі, начищаючи рушницю, Олекса був би не думав про Мариньку, раптово зачувши там саме її запах, біла тінь її, напевно, тоді не показалася би під стіною колиби, якраз на місці, де готував вечерю Кирило» [16, с. 166] «Навіть по смерті Кирило також не дає Олексі спокою. А може, не дає прощення? Бо чого б то тепер бути Кириловому духові в Мариньчинім саду?» [16, с. 169].

Висновки. Подібна психологічна заглибленість у розкриття теми злочинних вчинків, докладне відшукування емоційних мотивів переступу дозволяє говорити про роман «Майже ніколи не навпаки» в контексті кращих зразків української детективно-психологічної прози.

Полістилістичність, наявність різних жанрових особливостей, зіставність роману з літературною традицією й традицією уснопоетичної творчості дає змогу говорити про унікальний твір української літератури другої половини ХХ століття. М. Матіос удалося природно, невимушено відтворити реалії життя з глибоким проникненням у людську душу. Жанрове визначення сага вказує на те, що в центрі письменницької уваги саме сімейна історія, розгорнута в циклічному часі. Фрагментарна композиція новелістичного роману забезпечує багатоплановість тексту, а також дозволяє виокремити головні тематичні центри, загострити протиріччя, пов'язати описи подій, що дистанційовані часом. Синтез жанрів дав письменниці певні переваги в моделюванні картини світу: новелістичним підходом вона показала цікаву мозаїку життя, сконденсувала драматизм подій і зміст людських характерів, а сагою інтенсифікувала повсякденні моменти, звичайні життєві епізоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандура О. М. Мова художнього твору. Київ : Дніпро, 1964. 122 с.
2. Василько З. С. Символіка фольклорного образу. Львів : ДПА Друк, 2004. 392 с.
3. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. Київ. : Київський університет, 210. 446 с.
4. Голобородько Я. Соціумний інтер'єр чи психологічний дизайн? (Художні дилеми Марії Матіос). *Слово і Час*. 2008. № 12. С. 81–86.
5. Голобородько Я. Художні клейноди Марії Матіос. *Літ. Україна*. 2007. 25 жовт. (№ 41). С. 6.
6. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ століття. Львів : Наук.-видав. т-во «Академічний експрес», 1999. 276 с.
7. Домонтович В. Болотяна Лукроза. *Рідне слово*. 1944. № 9-10.
8. Жила С. Художньо-творча діяльність у процесі вивчення повісті-новели М. Матіос «Просили тато-мама...». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 2. С. 48–52.
9. Звягіна Г. Етнокультурний контекст художніх творів Марії Матіос «Солодка Даруся», «Ніколи не навпаки». *Вісник ОНУ*. 2019. Т. 24. Вип. 1(19). С. 29–34.

10. Інґарден Р. Про пізнавання літературного твору. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 1996. С. 139–161.
11. Ключок Г. Д. «Душа моя сонця намріяла...» (Поетика «Сонячних кларнетів П. Тичини»). Київ : Дніпро, 1986. 367 с.
12. Маланюк Є. Передмова. *Лятуринська О. Зібрані твори.* Торонто : Вид-во Організації Українок Канади, 1983. С. 3–75.
13. Матіос М. Дві Марії і вселенська печаль : [бесіда з укр. письм. Марією Матіос]. *Україна молода.* 2005. 12 лют. (№ 27). С. 6–7.
14. Матіос М. З трави і листя : поезії. Київ : Рад. письменник, 1983. 70 с.
15. Матіос М. Майже ніколи не навпаки : [сімейна сага в новелах]. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 176 с.
16. Матіос М. Солодка Даруся : [драма на три життя]. Львів : ЛА «Піраміда», 2005. 176 с.
17. Набитович І. Сакральні мотиви в художній прозі Марії Матіос. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* – 2011. Вип. 547-548. С. 10–18.
18. Наєнко М. Підмогильний як художник і «ворог режиму» . *Слово і Час.* 2004. № 6. С. 71–74.
19. Насмінчук І. А. Гендерна проблематика роману «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос: до проблеми інтертекстуальних зв'язків. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки.* 2012. № 12. С. 105.
20. Огнева Т. К. Відбиток часу у дзеркалі буття. Київ : Академвидав, 2008. 216 с.
21. Олійник І. Г. Мова поезії вісімдесятників. *Українська мова і література в школі.* 1993. Т. 2. С. 37–40.
22. Павличко Д. Безодня, куди страшно заглянути : (Матіос М. Солодка Даруся. Львів, 2004). *Літ. Україна.* 2005. Ч. 2. 20 січ. (№ 2). С. 6.
23. Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму. *Сучасність.* 1993. Т. 12. С. 237–255.
24. Прокоф'єв І. П. Медитація у віршах Леоніда Талалая. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2002. № 3. С. 48–52.
25. Рижкова Г. Лінгвокультурні концепти сучасної «жіночої прози». *Українська література в загальноосвітній школі.* 2008. № 2. С. 38–40.
26. Скупейко Л. І. Індивідуальний стиль письменника в інтерпретації І. Франка (історико-типологічний аспект). *Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ – початку ХХ ст.* 1987. С. 43–71.
27. Тебешевська Т. Художні особливості «Щоденника страченої» Марії Матіос. *Слово і Час.* 2006. № 2. С. 54–62.
28. Ткаченко А. О. Індивідуальний стиль : феноменологія/типологія; динаміка/статика (На матеріалі творчості українських поетів 60-90-х років ХХ ст.) : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06 ; 10.01.01 / Ткаченко Анатолій Олександрович. К., 1998. 365 с.
29. Червак Б. Сага життя. *День.* 2007. 21 верес.
30. Червак Б. Символіка часу в творах Марії Матіос. *Слово і Час.* 2000. № 4. С. 52–53.
31. Щербаченко Т. Марія Матіос : «Я не Стефаник у спідниці, я – Марія Матіос у спідниці» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.review.kiev.ua>.
32. Якубовська М. Міфологія буття українства у прозі Марії Матіос : (літературний портрет Марії Матіос). *У дзеркалі слова : есеї про сучасну українську літературу.* Львів : Каменярь, 2005. С. 153–168.

РОМАН ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «КЛЮЧ» У ЛАБІРИНТІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ

VASYL SHKLIAR'S NOVEL "THE KEY" IN THE LABYRINTH OF INTERTEXTUALITY

Оріненко І.М.,

orcid.org/0009-0000-5399-0480

*студентка I курсу магістратури українського відділення філологічного факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Нечиталюк І.В.,

orcid.org/0000-0001-8826-2766

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

У статті проаналізовано феномен інтертекстуальності постмодерністського твору на прикладі роману Василя Шкляра «Ключ». Українська література в умовах постмодернізму зазнає постійних змін. Особливо це стосується наукових поглядів на масову та елітарну літературу, що є важливою складовою сучасного літературного процесу. Зазначеній проблемі присвячені праці багатьох теоретиків постмодерністського напрямку. Окремі аспекти цього питання висвітлено в науковому доробку українських критиків: Н. Зборовської, М. Зубрицької, А. Таранової, Р. Чорновола-Ткаченка та інші.

У цьому контексті розглянуто роман Василя Шкляра «Ключ», який є своєрідним лабіринтом інтертекстуальної гри автора. Так, творчість письменника вирізняється активним використанням прецедентних художніх текстів, які він майстерно залучає до своїх творів. Уже закономірністю стало те, що кожен наступний роман Василя Шкляра привертає пильну увагу читачів, тому деякі дослідники називають його «батьком українського бестселера». Роман «Ключ» сповнений містики, яку не можна проаналізувати поза детективним сюжетом, ця таємничість ніби пронизує весь твір, вирізняючи його з-поміж багатьох інших українських детективів.

У статті розкрито багатозаровість роману «Ключ», який пронизаний інтертекстуальними зв'язками, що роблять його багатограним і багатозначним. Інтертекстуальність у цьому випадку є не лише літературним прийомом, а й інструментом збагачення смислу авторського задуму роману, що розширює його ідеологічний контекст. Роман Василя Шкляра «Ключ» є своєрідною мозаїкою цитат, зверненням до чужого слова, введенням у текст алюзій та гри.

У результаті дослідження було з'ясовано, що джерелами запозичень у творі є біблійні тексти, давньогрецька міфологія та давньоукраїнські вірування, творчість Й. В. Гете, А. К. Дойля та інші класичні мотиви. Також автор вводить у сюжет символіку імен та чисел разом із тлумаченням та за їх допомогою грає з читачем протягом всього перебігу подій у романі.

Ключові слова: постмодернізм, елітарна та масова література, детективний жанр, інтертекстуальність, алюзія, символіка імен та чисел.

The article analyses the phenomenon of intertextuality of a postmodernist work on the example of Vasyl Shkliar's novel "The Key". Ukrainian literature in postmodernism is undergoing constant changes. This is especially true of scientific views on mass and elite literature, which are important components of the contemporary literary process. The works of many postmodern theorists are devoted to this problem. Some aspects of this issue are highlighted in the scientific work of Ukrainian critics: N. Zborovska, M. Zubrytska, A. Taranova, R. Chornovil-Tkachenko, and others.

Vasyl Shkliar's novel "The Key" is a kind of labyrinth of the author's intertextual play. The writer's work is distinguished by the active use of precedent-setting literary texts, which he skilfully incorporates into his works. It has already become a regularity that each subsequent novel by Vasyl Shkliar attracts close attention of readers, which is why some researchers call him the "father of the Ukrainian bestseller". The novel "The Key" is full of mysticism that cannot be analysed outside of the detective plot; this mystery seems to permeate the entire work, distinguishing it from many other Ukrainian detective novels.

The article reveals the multilayered nature of the novel "The Key", which is full of intertextual connections that make it multifaceted and multivalent. Intertextuality in this case is not only a literary technique, but also a tool for enriching the meaning of the author's intention and expanding its ideological context. Vasyl Shkliar's novel "The Key" is a kind of mosaic of quotations, an appeal to someone else's word, the introduction of allusions and play into the text.

The study found that the sources of borrowings in the novel are biblical texts, ancient Greek mythology and ancient Ukrainian beliefs, the works of J. W. Goethe, A. C. Doyle, and other classical motifs. The author also introduces the symbolism of names and numbers into the plot, along with their interpretation, and uses them to play with the reader throughout the course of the novel.

Key words: postmodernism, elite and mass literature, intertextuality, allusion, symbolism of names and number.

Постановка проблеми та її значення. У сучасному науковому дискурсі постає питання протиставлення елітарної та масової культури.

Художній простір твору перетворюється на своєрідну мозаїку з цитат, введених у текст алюзій, ремінісценцій, гри та пародій на мотиви класичної

літератури. У контексті постмодернізму яскравим представником виступає український письменник Василь Шкляр, який майстерно вплітає у свої твори прецедентні художні тексти, що вимагають залучення фонових знань читача; створює своєрідну мережу алюзій, для розуміння якої необхідний культурний та інформативний досвід.

Мета статті – розкриття інтертекстуальності як явища діалогу між текстами у романі Василя Шкляра «Ключ».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українська література в умовах постмодернізму з початку ХХІ століття зазнає постійних змін. У сучасному літературному просторі активно ведуться дискусії щодо проблеми протиставлення масової та елітарної культур. Особливо це стосується наукових поглядів на масову літературу, кожен з яких пропонує певну систему уявлень про художність літературного твору, зумовлює його форму та зміст, характерні специфічні ознаки. Йдеться не тільки про відмінності в стилі, поезиці, але й загалом про інший спосіб спілкування письменника з читачем. Дослідниця Ніла Зборовська з цього приводу зазначає, що «масова література – це комерційна текстуальність для мас, комерційний фактор активно проникає в індивідуальний акт творчості, спонукаючи для використання популярних форм» [2, с. 3–8]. Твір масової літератури нерідко перетворюється на специфічний комерційний продукт з орієнтацією на масового споживача.

Щодо концепції елітарної літератури, невід’ємними умовами створення й реалізації художніх світів є активізація комунікативного процесу з реципієнтами, який побудований на засадах інтелектуальної гри. Тому гра, яку покладено в основу діалогу автора з читачем, стає метою, до якої письменник прагне як до найвищої форми реалізації культури. Спілкування між автором та читачем у масовій літературі будується на принципово інших засадах. Як зауважує Анна Таранова, масова література «самоорганізується залежно від потреб читачів, вона не гомогенна та не уніфікована, інакше б утратила популярність» [6, с. 50–56].

Утім постмодерна література сприяє синтезуванню у текстах елементів масового і високого письменств, що ставить під сумнів різке протиставлення цих двох літературних понять. У такому контексті активно поєднуються із інтелектуальною складовою та створюють оригінальний симбіоз форми і змісту детективні оповідні моделі. Твори детективного жанру завжди користувалися популярністю, вони відзначалися високою подієвістю, заплутаним сюжетом та несподі-

ваним фіналом. Юрій Ковалів дає таке визначення детективу: «Різновид пригодницької літератури, що належить до паралітератури. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов’язану зі злочином та його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв’язання логічної задачі» [4, с. 271].

До таких творів належить роман В. Шкляра «Ключ», хоча за сюжетом, формою і способом викладу автором думок він аж ніяк не вписується в рамки класичних канонів детективу. Анна Кривопишина наголошує на тому, що письменник поєднує характерні ознаки кількох провідних жанрів: «„Ключ“ називають детективним трилером, авантюрно-еротичним бойовиком і водночас філософсько-соціальним твором» [3]. Сам Василь Шкляр не заперечує того, що «одні назвуть цей роман детективом. Другі побачать у ньому твір еротичний. Треті вважатимуть його містичним, окультистним або й ритуальним. Усіх, хто шукатиме в ньому тільки перше, друге або третє, прошу його не читати» [9, с. 5].

Дослідники творчості письменника (Я. Голобородько, В. Саєнко) зазначають, що однією з ознак прозового доробку Василя Шкляра є потяг до інтертекстуальності, що впливає на осмислення та формування думки реципієнтами щодо тієї чи іншої ситуації та розширює читацький діапазон асоціацій. Автор, свідомо чи несвідомо, вводить у роман прецедентні тексти, що зацікавлює читача-філолога, який зчитує багатозначність та занурюється у підтекст. Адже, як зазначає Р. Чорновол-Ткаченко, «основним положенням теорії інтертекстуальності можна вважати те, що завдяки своїй знаковій природі, будь-який текст перебуває у взаємозв’язку з усіма іншими текстами, і що ці міжтекстові зв’язки актуалізуються під час його сприйняття» [8, с. 83].

Головний герой роману, який також є наратором, – Андрій Крайній, за професією приватний журналіст, опиняється «без даху над головою». У цій ситуації важливу роль відіграє мотив зустрічі – розлуки, який є вихідною точкою для розгортання сюжету – таємничий незнайомиць дає Андрію ключ від квартири на Рогнідинській. Крайній намагається розгадати загадку ключа, проте з’ясувати всі деталі йому так і не вдається. Автор залишає у читача відчуття недовомленості, що перегукується із концепцією відкритого твору У. Еко. Так, він розрізняє два типи творів: відкриті твори («твори у русі»), які містять у собі можливості й перспективи для творчої взаємодії з читачем, заохочують читача до творення значень тек-

сту разом з автором, та закриті (завершені) твори, які «насправді хочуть, щоб ми думали по-їхньому» [1, с. 408–417]. Завдання автора – створювати відчуття недовомовленості, неоднозначності семантичного поля власного твору.

Характерною ознакою роману «Ключ» є введення автором у сюжетну канву символіки імен та чисел разом з тлумаченням. У творі часто фігурують числа 2 та 3, події розгортаються навколо таємниці ключа від квартири під номером 13. Так, дія роману розпочинається із зустрічі друзів у кав'ярні «Троє поросят»: «Саме звідси, із „Трьох поросят“, усе й починається. Сотні разів я прокручував подумки кожну розмову, згадуючи кожне обличчя і не раз ще ходив до тієї кав'ярні, аби відтворити в пам'яті найдрібнішу дрібницю» [9, с. 10].

Цифра 3 переслідує головного героя протягом усього сюжетного лабіринту: назва кафе, яке стало точкою відліку подій, номер будинку та поверху, де розташовувалася квартира: «Трійка ж переслідує від першого дня – будинок номер три, третій поверх, у числі тринадцять теж трійка...» [9, с. 89]. Андрій Крайній постійно роздумує про те, що трійка – число рівноваги й порятунку та протиставляє її двійці – числу фатальному та лихому: «Чому я зациквився на цій французькій, не інакше як тут теж якийсь натяк чи знак, може, відповідь треба шукати в Дебароля чи Сен-Мартена, який число два вважав лихим і фатальним, а в трійці вбачав порятунок» [9, с. 89].

Щодо символіки імен, то цікаво інтерпретоване у романі ім'я Саватія Ярчука, на якого полне головний герой: «...Саватій – гебрейською (цієї мови не знав навіть я) означає “суботній чоловік”, а ярчуками колись давно називали псів, котрі нюхом розпізнають відьом...» [9, с. 48]. У подальшому ключові події твору відбуватимуться саме у суботу.

На цьому авторська гра з читачем не зупиняється. Жіночий антропонім Сана (кохана Андрія Крайнього), утворений від лексеми Оксана, для українського іменника не є типовим скороченням. Так, ім'я Сана викликає в читача асоціацію з іншомовною лексемою «сан», що означає «святий». Також можна провести паралелі з латинським словом «sanare» – «лікувати». Сана упродовж усіх подій, які розгортаються в романі, дійсно справляє, у певному сенсі, «лікувальний ефект» на головного героя. Він порівнює її з Аріадною, що є алюзією на давньогрецький міф про Тесея та Мінотавра: «– Сано, ти моя Аріадна. – Спокійно, Тесею, – незворушно сказала вона. – Не забувай, що врятувала тебе від Мінотавра, а ти покинув мене Діонісові» [9, с. 80].

Упродовж роману Андрій Крайній блукає лабіринтами чужої таємниці в пошуках Мінотавра, розмотує нитку Аріадни, намагаючись нанизати на неї перлини своїх логічних доказів. Але час від часу він то губить цю нитку, то знову знаходить: «Усе починалося так просто й банально (саме у тій непримітності й губилася ниточка Аріадни, за яку я не міг ухопитися)...» [9, с. 11]. Головний герой подумки перебирає, як намисто, події та людей, намагаючись вхопитися за кожну намистинку та не загубити важливих деталей: «... я ліг на ліжко поверх покрівця і подумки знов став перебирати своє намисто. Воно видавалося мені абсолютно довершеним, залишалося тільки перевірити на міцність чорну нитку, на яку я його нанизав. Воно, це намисто, було вже для мене більш ніж фетишем, воно стало тим магічним об'єктом, на якому зосереджується кожен медіум, щоб прикликати привиди не лише з минулого, а й з майбутнього» [9, с. 210].

У цьому лабіринті подій яскраво помітна присутність містичних елементів, які надзвичайно зацікавлюють та окреслюють детективну фабульну лінію тексту. Ключ дістається Андрієві в досить містичний спосіб – від таємничого незнайомця, який незабаром безслідно зникає. Цей епізод сприяє подальшому розгортанню детективної лінії.

Головний герой так і не знаходить власника ключа, натомість втрачає все: «світ став велетенською порожниною» <...> тепер в нього не було жодної близької людини, і <...> «навіть дому свого не було». Він залишається закинутий у чужий, ворожий світ, де відчуває «порожнечу чужого житла» [9, с. 24].

У кінці роману намисто, яке герой так клопітливо збирав – розсипається, бо ніяка логіка не встоїть перед містиком та потойбіччям. Після всього коловороту подій Андрій Крайній зізнається: «А взагалі, якщо чесно, то мене більше нічого не цікавить. Серце моє зачерствіло і стало камінним. Я нікого не люблю, і ніхто не любить мене» [9, с. 250]. Головний герой доходить висновку про неможливість розумом осягти буття та опиняється на краю його абсурдності, адже не дарма ж його прізвище Крайній.

У романі «Ключ» письменник також звертається до релігійних текстів, апелюючи до осіб, істот, предметів, місць вагомих для різних релігій. Так, автор дає головному героєві, Андрію Крайньому, портретну характеристику, де порівнює його з Ісусом Христом, яку повторює декілька разів – спочатку від імені самого героя, а потім від третьої особи: «...самотний чоловік, безпар-

тійний, інтелігентний, високоосвічений, вільно володіє французькою і грабаром, фарсі і гуджараті, вік Ісуса Христа, зріст 182 сантиметри, був одружений всього лише один раз, кажуть, що симпатичний...» [9, с. 23]; «Симпатичний чоловік з невеличким шрамом, віку Ісуса Христа, упевнено перетнув залу кав'ярні і підійшов до столика, за яким сиділа молодша від нього років на п'ять жінка» [9, с. 24]. Можливо, автор натякає на так звану винятковість головного героя, який виконує досить символічну роль.

Алюзія на біблійні тексти розгорається, коли стає очевидною гра слів. Як відомо, Андрій – це ім'я одного з апостолів Ісуса Христа, який за легендами проповідував вчення Христа на наших землях і передбачив заснування Києва, і мав прізвисько Первозваний. Первозваний – етимологія прозора – перший, кого позвали, або ж перший, хто кличе. Натомість головний герой Андрій Крайній, тобто той на якому все закінчується, як ми вже зазначали, той що знаходиться на межі.

Письменник на цьому не зупиняється й на противагу образу Бога з'являються інші герої, з рисами диявола, які зустрічаються Андрієві протягом роману: «Мені вже нічого не хотілося, і під сатанинський регіт вусатого мефістофеля я поплентав до дверей, поволік свою собаку печаль на собачий холод, і коли вийшов надвір і сапнув морозної свіжості то побачив, що падає сніг» [9, с. 16]. Мефістофель, образ злого духа в міфології епохи Відродження, у наведеному контексті є засобом увиразнення образу чоловіка, який, очевидно, мав типову для нього поведінку. Василь Шкляр відсилає читача до роману Й. В. Гете «Фауст» та використанням прецедентного імені Мефістофель створює тривожний настрій, налаштовує читача на очікування небезпеки або якогось обману.

У творі також наявна алюзія на одного з героїв оповідань про Шерлока Холмса А. К. Дойля – доктора Ватсона, який був незмінним помічником Шерлока й допомагав в його справах: «Втім, мене дужче за люджерів хвилював Саватій Ярчук, і я багато віддавав би, аби поруч сидів мій дорогий, мій незамінний доктор Ватсон у спідниці» [9, с. 92]. Варто зауважити, що у романі «Ключ» такий образ трансформується під контекст ситуації. «Доктор Ватсон у спідниці» – Сана, допомагає головному героєві та є невід'ємною складовою його спокою та комфорту.

У подальшому розгортанні сюжету важливе місце посідають готелі, які є місцем розкриття кримінальної таємниці, трагічної розв'язки всієї детективної історії. У романі «Ключ» – це готель «Млин», власниками якого є подружня пара:

Саватій Ярчук (про якого ми вже згадували) та його дружина Каміла. Тут і відбувається розкриття страшної таємниці в досить неочікуваний спосіб, Сани не вдається вибратися живою, а Андрій мимохіть стає вбивцею. Можна припустити, що автор не випадково обрав місцем цих подій саме млин, адже за давніми повір'ями українців це житло чорта, де він ночами перемелює тютюн і дражнить людей, які там ночують. Образ чорта в цьому випадку може втілювати як Саватій, так і Жора, його товариш.

Роман завершується тим, що Андрій віддає ключ від сумнозвісної квартири незнайомцю, котрий шукає житло. Здавалося б, містика жахливого фатуму людини з ключем продовжується, проте такого ж нещастя, яке трапилося з Андрієм, не відбудеться з новим власником ключа, адже усі «злі сили» уже покарані та знешкоджені саме Крайнім.

Філософське навантаження твору та його ідея закладені і в назві роману. С. Форманова зазначає, що ключ – це «коловорот долі, життєвий шлях, карма. Герой роману отримав ключ і від того, як він себе поводить, залежить його визначеність, мораль, життєвий досвід. Це філософія автора» [7]. Письменник не випадково переплітає назву роману з образом головного героя, Андрія Крайнього. Він «крайній», той, кому довірено ключ від таємниці, яку він намагається розгадати. Зрештою, Андрій Крайній виконав своє призначення. І тепер вир подій стосується іншої людини, якій він простягає ключ на долоні й каже: «А я поспішаю на потяг. Маю тривале відрадження» [9, с. 252].

В. Шкляр так і не дає остаточної, відповіді на те, від кого ж точно Андрій отримав цей ключ, даючи читачеві право для власних роздумів та розслідувань. Автор залишає відкритий фінал у романі «Ключ», який невідповідний, бо в ньому прочитується так багато смислів, які потрібно розпізнати читачу

Отже, проаналізувавши роботи зарубіжних та українських дослідників можемо сказати, що у сучасному науковому постмодерному дискурсі постає питання протиставлення літератури елітарної та масової. У цьому контексті детективні оповідні моделі активно поєднуються з інтелектуальною складовою. Інтелектуальна гра з читачем стає характерною ознакою елітарної літератури. До таких творів належить роман Василя Шкляра «Ключ», який за сюжетом, формою і способом викладу автором думок не вписується в рамки класичних канонів детективного жанру. Герої, події, епізоди демонструють авторське вміння

обіграти дійсність так, що вона набуває ознак міфу. Розкриття детективної таємниці відбувається так швидко й несподівано, що читач може бути злегка шокований таким поворотом подій.

Отже, роман «Ключ» Василя Шкляра можна назвати унікальним явищем. Гармонійне поєд-

нання детективної фабули та містики підносить його на високий щабель у сучасній літературі. Письменник, синтезуючи ці елементи в романі, пропонує сучасному читачу варіант поєднання інтелектуального письма із популярними формами масового письменства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. 633 с.
2. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема. *Слово і час*. 2007. № 6. С. 3–8.
3. Кривопишина А. Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : 10.01.06 / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2018. 219 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А – Л. 608 с.
5. Сучасна українська література : компендіум / Валентина Саєнко. Одеса : Астропринт, 2014. 352 с.
6. Таранова А. «Велике нечитоме» і академічний канон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства. *Слово і час*. 2008. № 11. С. 50–56.
7. Форманова С. В. Функціональна семантика заголовка як ключ до розуміння художнього твору (на матеріалі роману Василя Шкляра «Ключ»). *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 370–372.
8. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи. *Вісник СумДУ*. № 11 (95). 2006. Т. 2. С. 82–87.
9. Шкляр В. «Ключ». Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2023. 256 с.

УДК 821.161.2(71)'06-1/-9.09Одрач
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.53>

«БОТОКУДИ» ФЕДОРА ОДРАЧА: ПРОБЛЕМА ЗДЕФОРМОВАНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

“BOTOKUDY” BY FEDIR ODRACH: THE PROBLEM OF THE DEFORMED NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS

Рижикова О.М.,

orcid.org/0009-0001-1402-9467

аспірантка кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті на матеріалі оповідання Федора Одрача «Ботокуди» (збірка «Півстанок за селом» (Буенос-Айрес, 1959)) досліджено проблему zdeформованої національної ідентичності українців.

Простежено інтертекстуальні зв'язки з творчістю Т. Шевченка періоду «трьох літ», сатиричною поемою І. Франка «Ботокуди», усмішками Остапа Вишні, наголошено на наскрізній алегоричності оповідання Федора Одрача.

Зауважено, що проблему місця та ролі українського письменника в діаспорному середовищі треба розглядати в контексті ширших соціокультурних і політичних проблем.

Образу Копилюка, письменника, який походив із ботокудів, але втратив їхні риси безхребетності й підпорядкування сильнішому, в оповіданні приділено найбільше уваги невипадково. За задумом автора, він прагне побороти zdeформовану ідентичність спільноти ботокудів, вибудувати ідеальний національний характер. Із цією метою він написав сатирично-викривальний роман «Схаменіться, ботокуди!». Ментальний характер проблеми демонструє образ умонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного. Однак загал – ботокуди як алегорія денационалізованих українців у діаспорі – не сприймає ідеї тексту й не хоче очищення.

Гротескним вираженням національної корозії є образ Гаврила зі зігнутим хребтом, якого зневажають навіть ботокуди.

Закцентовано, що в оповіданні письменник найбільше приділяє уваги мовному аспекту національної ідентичності та ролі письменника у процесі відродження національного. У макаронічному мовленні ботокудів простежується виразне намагання асимілюватися з англійською мовою, проте трапляється і вплив російської. Вираженням національної корозії є також видозмінені імена та прізвища.

Доведено, що злободенність проблематики, засоби сатири, інтертекстуальні зв'язки, прозора алегоричність, мовний аспект оповідання Федора Одрача «Ботокуди» забезпечують належне місце твору в історико-літературному процесі.

Ключові слова: проза української діаспори, Федір Одрач, проблема національної ідентичності, інтертекстуальність, алегорія, сатира.

The article, based on Fedir Odrach's short story "Botokudy" (from the collection "Pivstanok za selom" (Buenos Aires, 1959)), examines the issue of the deformed national identity of Ukrainians.

Intertextual connections with the works of T. Shevchenko from the "Three Years" ("Try lita") period, I. Franko's satirical poem "Botokudy," Ostap Vyshnia's humorous sketches are traced, and the pervasive allegorical nature of Fedir Odrach's story is emphasized.

It is noted that the issue of the place and role of the Ukrainian writer in the diaspora environment should be considered in the context of broader sociocultural and political problems.

The character of Kopyliuk, a writer who originated from the Botokudy but lost the characteristic traits of spinelessness and submission to the stronger, is deliberately given the most attention in the story. The author's intention is to show that he seeks to overcome the deformed identity of the Botokudy community and build an ideal national character. That's why he wrote the satirical-revelatory novel "Shame on you, Botokudy!" The mental nature of the problem is demonstrated through the image of the hybrid-hammer embedded in the head of a person from Botokudy, which performs a punitive function for betraying one's roots. However, the public – the Botokudy as an allegory of denationalized Ukrainians in the diaspora – does not accept the ideas of the text and rejects purification.

A grotesque expression of national corrosion is the image of Havrylo with a crooked spine, who is despised even by the people of Botokudy.

The writer particularly emphasizes in this story the linguistic aspect of national identity and the role of the writer in the process of national revival. The macaronic language of the people of Botokudy shows a clear attempt to assimilate into the English language, though Russian influence is also present. The corrosion of national identity is also expressed through changed names and surnames.

It is proven that the topicality of the issues, the use of satire, intertextual connections, transparent allegory, and the linguistic aspect of Fedir Odrach's story "Botokudy" ensure the work's rightful place in the historical-literary process.

Key words: Ukrainian diaspora prose, Fedir Odrach, the problem of national identity, intertextuality, allegory, satire.

Постановка проблеми. Письменник і літературний критик І. Бондарук в аналізі прози Федора Одрача зауважив, що у творі «Ботокуди» «зображена доля українського письменника серед байдужих земляків на еміграції» [1, с. 98].

У монографії сучасної дослідниці С. Луцій «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» актуалізовано роздуми Юрія Шереха «про труднощі літератури в діаспорі: “А тут, серед людей втікацької долі, в середовищі політичної еміграції, важко бути письменником. Але є. І були. <...>.”» [5, с. 85]. З-поміж інших авторка виокремила проблему збереження національної ідентичності в інокультурних умовах [5, с. 362–363]. Звертаючись до повісті Віри Вовк «Духи й дервіші» (1956), героїня якої «розмірковує над тим, чи народжена за межами України донечка її близької подруги Оксанка – буде пам’ятати своє національне коріння» [5, с. 362], до листування письменниці та художника Ю. Соловія першої половини 1984 р., С. Луцій наводить розповідь письменниці «про один із своїх виступів у США та Канаді: “Діти моїх ровесників зовсім не зацікавлені нашою культурою: виглядає, наче б вона їм непотрібна. Може, шукають культури у чужому середовищі. А мені особливо йшлося про молоду публіку, про публіку, яка була б здатна сприйняти те, що я пропонувала і – на свій лад – творчо доповнити... Уявляю собі, що за яких десять років або навіть раніше не буде вже моєї аудиторії, себто публіки, яка сприймає мене як живого автора (і до певної міри актора своїх творів). А оскільки книжка продається тільки “на свіжо”, себто тоді, коли вона мотивується присутністю автора, можна собі уявити, що наше майбутнє не обіцяє рожевих перспектив...”» [5, с. 362–363].

Закономірно, що й місце та роль українського письменника в діаспорному середовищі треба розглядати в контексті ширших соціокультурних і політичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прозу Федора Одрача переважно досліджують у контексті розвитку еміграційної літератури. Йдеться про монографії В. Мацька («Українська еміграційна проза ХХ століття». Хмельницький, 2009), С. Луцій («Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» (Тернопіль, 2017)), О. Пресіч («Орачі прерій. Українська проза в Канаді: проблемно-тематичні і жанрово-стильові пошуки» (Київ, 2018)). Оповідання збірки Федора Одрача «Покинута оселя» (Торонто, 1960) є предметом літературознавчих зацікав-

лень О. Пресіч, І. Галак, роман «Щебетун» – Ф. Давидюка, І. Галак, О. Рижикової, нарис «Наше Полісся» – Т. Данилюк-Терещук, Т. Ткаченко та ін.

Проблематика оповідання Федора Одрача «Ботокуди» (збірка «Півстанок за селом» (Буенос-Айрес, 1959)) – поза дослідницькою увагою.

Постановка завдання. Оповідання Федора Одрача «Ботокуди» привертає увагу актуальністю проблематики, потенціалом алегорії та засобів гумору й сатири, інтертекстуальністю. Алюзії до класичних текстів Т. Шевченка та І. Франка є важливими в поетиці тексту письменника української діаспори. Антиколоніальний вимір проблеми національної ідентичності українців, її тяглість у соціокультурному та політичному просторі доводять важливість тексту. Мета статті – схарактеризувати особливості художньої реалізації проблеми zdeформованої національної ідентичності українців в оповіданні Федора Одрача «Ботокуди». В основі методології – арсенал імагології та антиколоніальних студій.

Виклад основного матеріалу. Назва оповідання Федора Одрача «Ботокуди» насамперед спонукає пригадати однойменний сатиричний текст І. Франка, вперше опублікований у збірці «З вершин і низин» (1893). Однак образ письменника Копилюка, який є автором роману «Схаменіться, ботокуди!», скеровує реконструювати сатирично-викривальний потенціал громадянських послань полеміста І. Вишенського, а ще більшою мірою – до творчості Т. Шевченка періоду «трьох літ». Так, у посланні «І мертвим, і живим...» звучить заклик до інтелігенції, яка мусить звернутися до потреб і прагнень українського народу: «Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде» [13, с. 349]. Виведений у третій картині комедії «Сон (“У всякого своя доля...”»», яка розгортається в столиці імперії, образ землячка з циновими гудзиками, що утратив і своє коріння, і людську гідність, знайшов продовження в багатоликому вираженні ботокудської громади. У вмінні Копилюка роздвоюватися прочитується здатність душі поета переміщатися в різних просторах сну («Сон (“У всякого своя доля...”» Т. Шевченка),

Алегорія Франкових «Ботокудів» хоч і має конкретне прочитання (галицька інтелігенція, вражена з одного боку мосвофільством, а з іншого – угодовством перед цісарською владою Австро-Угорщини; Азбучна війна; обряди греко-католицької церкви та ін. [7]), водночас презентує позачасові образи тих, хто не виявляє усвідомленої громадянської позиції. Звернемося до поеми:

Ми лояльні! Ми за волю
Шабельками не махали –
Що дали, ми брали смирно,
Ще й у ручку цілували.

Ми тверді, бо, мов скала,
Стоїмо на віри ґрунті.
В вірі вся будучність наша,
А не в вільнотумні бунті [12, с. 111].

Д. Грибовська слушно узагальнила про цикл сатиричних творів «Оси», куди увійшла й поема «Ботокуди»: «Об'єктами сатиричного зображення автор обирає прошарок суспільних діячів, з якими добре був обізнаний. Актуальність цих творів не втратила значущості для сьогодення, бо під алегоричними, символічними образами криється суспільне явище, тенденція, яка виявляла живучість у всі часи підпорядкування України імперським порядкам. Спроби окупаційного суспільного ладу та вірнопідданої інтелігенції денационалізувати народ з одного боку, а з іншого – протистояння цій політиці з боку радикальної інтелігенції – ось центральна ідея циклу. Зрештою, “вади” тогочасного суспільства вічні (пустомельство, псевдопатріотизм, байдужість, егоїзм, підлість і надзвичайна обмеженість, які живили ґрунт для розвитку найпримітивніших інстинктів людини), занадто живучі у всі часи і за всяких урядів, а особливо окупаційних» [4, с. 9].

О. Утріско простежила «генетичний зв'язок із поетичним дискурсом І. Франка» у творчості О. Бабія: «Каменяреві “Ботокуди” надихнули стрілецького автора принаймні на два твори – “Після заключення миру” та “Чудасія”» [11, с. 86].

Очевидним бачиться вплив Франкових «Ботокудів» і на алегоричний потенціал образу аборигенів у сатиричних творах Остапа Вишні. Згадаймо хрестоматійні спостереження у творі «“Чукрен”» про всесоюзне поневолення українців: у країні «Чукрен» жили «чухраїнці.

Усе було вони чухаються та співають.

До співів були вони великі мастаки.

Співають було цілими століттями.

Спочатку в них пісні були дуже короткі, мелодійні і з глибоким змістом, а потім, як уже було заведено “Всечухраїнський день музики”, почали співати “Корита” <...>» [9, с. 629]. Чи влучні зауваги про відсутність національної ідентичності та рабське смирення, втілені в образі православних чухраїнців, які найбільше любили соняшник, що «як ісхилить голову і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так ніби він – ти, а ти ніби – пан. Уперто покірлива рослина. Хороша рослина» [9, с. 632] («“Чухраїнці”»). Ю. Лавріненко під-

креслив: «Особливо нещадно викпивав (друкарська помилка, треба: викривав. – О. Р.) Вишня слабкість в українців інстинкту громадської і національної єдності, їх анархічний псевдоіндивідуалізм, їхню інертність, всі ті анахронічні риси в психології і думанні українця, що так дорого обійшлися і обходяться Україні на суворому іспиті доби динамічних перемін і модернізації. Цей нібито по-сільському “примітивний” Вишня був справжнім борцем за європеїзацію і модернізацію українця, давши своєрідну гумористичну типологію хиб українського національного характеру» [9, с. 610].

Справжнє обличчя українізації в підрадянській Україні засобами сатири розкрито в тексті Остапа Вишні «Дещо з українознавства», в п'єсі М. Куліша «Мина Мазайло» та ін. «Дещо з українознавства» побудовано як популярні лекції «спеціально для русофобів», де висміяно імперські амбіції росіян, і для щирих українців, яким бракує історичних знань.

Якщо ні І. Франко, ні Федір Одрач не подають читачам пояснення значення слова ботокуди, яке не належить до активного вживання, то сучасний письменник А. Малащук, продовжуючи традицію автора сатиричної поеми «Ботокуди» в однойменному оповіданні, зауважив, що це «одне з племен, яке населяло Латинську Америку й візначалося скрайнім обскурантизмом, зацикленням на своїх звичаях і традиціях, неприйняттям духу нового часу» [6, с. 11].

У характеристиці ботокудів Федір Одрач підкреслює їхню безхребетність і підпорядкування сильнішому: «мали м'які хребті і через міру гнучкості; м'який хребет сприяв ботокудові еластично кланятись до землі, а гнучка шия зручно і навіть елегантно повертала голову туди, куди вказував палець сильнішої людини. А тому, що ботокуди, як правило, не мали між собою сильних людей, то їхня м'якохребетність і гнучкошийство проявляло себе перед чужими людьми. І ще одну прикмету мали ботокуди: надмірну домішку в крові йоду; цей йод зокрема насичував язик, через що ботокуд, як правило, ганив усе своє рідне. Терпкість цієї рідини переставала діяти шойно тоді, коли ботокуд починав захоплюватися чужим» [8, с. 243]. Практично ботокуди є алегорією денационалізованих українців у діаспорі.

За спостереженням двійника письменника Копилюка, ботокуди Південної Америки мають позитивну тенденцію до відродження свого рідного; натомість у США та Канаді – навпаки «безвиглядність і загрозливе м'якшення ший і хребтів ботокудів. <...> ботокудське національне

життя було zagrożене» [8, с. 246]. Очевидно, автор пов'язує рівень матеріальних статків і прояви національного: чим вище благополуччя, тим гірше збережено своє.

За задумом Копилюка, порятунком має стати його роман «Схаменіться, ботокуди!». Рік праці над текстом та позичені в банку під високий відсоток гроші – і вже письменник тішиться думкою, «що його роман наробить багато шуму серед ботокудів» [8, с. 246]. Та реакція більшості ботокудів – категоричне несприйняття, бо «і діти не говорять так званою “ріднесенькою”. Читати нікому, от що!» [8, с. 248].

Доречно пригадати міркування сучасної дослідниці М. Гібернау про те, що, «творення національної ідентичності – це реакція на складний процес, завдяки якому індивіди ідентифікують себе з сукупністю символів і традицій, культурою і мовою, що мають силу об'єднувати і наголошують на чутті спільноти. Цей процес ідентифікації зумовлює постійну взаємодію між індивідами і символами в тому розумінні, що індивіди не просто повинні визнати вже наявні символи, а мають усякчас відтворювати їх і приписувати їм нове значення відповідно до зміни обставин, серед яких відбувається життя спільноти. Традицію треба знову винаходити і постійно актуалізувати. Всі групи потребують символів і ритуалів, щоб вижити, підтримати згуртованість і знов утвердити колективні ідеї, які вони породжують» [3, с. 47].

Ботокуди – українці на чужині – не прагнуть зберегти рідну мову, а навпаки надають перевагу асиміляції, запобігають перед усім чужим («<...>, як і годиться, гуторили мовою країни, якої були вже громадянами» [8, с. 247]). Їхня корозійна самоідентифікація закріпилася у видозмінених іменах та прізвищах (згадаймо класичний образ Зосима Сокири, а згодом Сокіріна в повісті Т. Шевченка «Близнець»): «Кирк Андерсон, що колись називався Кирилом Андрійчуком, чи Волтер Тікет, що був колись Володимиром Ткачуком» [8, с. 246]; «Рой Ройс (по-колишньому Ромко Рогалик) і Колін Каррік (по-колишньому Кирило Королик)» [8, с. 247]; «місис Пат (по-колишньому Параня)» [8, с. 248]. Рідні імена викликають у ботокудів зневагу, чужі ж – суцільне захоплення: «– Я так і чую ласкітливе шелестіння чудових імен, що живуть і діють у вашому романі. Мабуть, має в ньому свою роллю чарівна Грейс, достойний Мімікорн, чи Мідлтаун, сяють пишнотою міс Алес, міс Джін і інші. Яка грайливість імен, не те що наші, з дозволу, Марини, Мокрини, Горпини, Олени» [8, с. 252]; «– “Був такий Івась, що в чужих країнах шукав собі щастя...” – почав Копилюк.

– Не милозвучно, – лагідно перебив містер Ройс. – Це мені, вибачте, нагадує: Івась, Танас, Панас... Краще було б Джон. Тут і поезія звуку, і повага, і атракція» [8, с. 252]. Вираженням такої корозії є і супровідні листи тих, хто повертав письменнику його книжку: «“Містеру Копилюкові від містера Мек Чінчей!” (Сердега, видко не вигадливий. Мабуть це Чінченко. Сполучив шкотське “мек” із китайським “чін” – розсміявся белетрист)» [8, с. 258]; «Другий лист був змережаний літерами-бальончиками. Писав якийсь містер О'Гара, мабуть з колишніх Огарчуків, чи Огаркевичів. Він звеличав белетриста містером Копиліак, зазначаючи, що старокрайове “юк” звучить “не файно”» [8, с. 259]; О'Гара подарував книжку Копилюка «свому сусідові містерові Оніон, що то колись Цибулею ся звав» [8, с. 260].

Чи є серед тих, кому Копилюк надіслав свою книжку, хто зберіг свою мовну ідентичність? Тільки одна літня жінка підписала лист своїм прізвиськом і побажала успіху («Тільки якась старша жінка, що чудом зберегла своє старокрайове прізвисько, подякувала за книжку і прислала належитість так званим “посталь ордером”. Вона закінчила листа “Помагай вам Боже” і це підбадьорило Копилюка» [8, с. 260]). Хоча це додало позитиву й віри герою оповідання, та Федір Одрач не наводить свідчень того, що діти ботокудів бодай цікавляться рідною мовою (як уже цитувалося, «діти не говорять так званою “ріднесенькою”. Читати нікому, от що!» [8, с. 248]; «Коли б у ній були пікчери, то може мої чильдерн мали б забаву до часу, поки б оную не подерли. А так, собственно гаваря, ніякої потіхи оний ваш бук моїм дітям не приспорить і тому я, зо звіненням, вертаю його на ваш нейм» [8, с. 259]).

Мовлення ботокудів – це зразок макаронічної мови: «Гавза маю, кару маю, телевіжен маю, вакюм клінер маю, великеkonto в банку оф комерс маю <...>» [8, с. 254]. Асиміляція пояснює домінуючий вплив англійської мови. Але є в середовищі ботокудів і ті, для кого стає авторитетним російське; такі ботокуди, zdeформовані російським елементом (що теж на чужині, але його підтримує рука москви), абсолютно відхрещуються від свого. Таким є новоявлений Мек Чінчей, який підкреслює свою нову ідентичність: «собственно гаваря, хоч і колись був з оного племени, та тепер уже Мек Чінчей, а це значить, що я з ботокудами іскренно розпрощався. А тому, що я розпрощався, ваша, бук мені, собственно гаваря, вобщепотрібна» [8, с. 258–259].

Ботокуди запобігають перед чужим і сильним, вони навіть не здатні зрозуміти та відстояти того, хто, попри їхні недоліки, таки вступається за своїх земляків. Вони зрадили благородного Копилюка, що кинувся захищати ботокудів перед сильною людиною, яка висміювала «м'якохребетність і гнучкошийство ботокудів»: «Присутні ботокуди приплескували долонями чужій сильній людині, коли їй вдалося кулаком досягти Копилюкового обличчя, але потім, коли ця сильна людина млинцем гепнула на підлогу, ботокуди розбіглися. Потім ще відбувся суд. Сильна чужа людина, що по суті не була вже сильною, покликала на свідків земляків письменника Колилюка. Як і слід було сподіватися, ботокуди-свідки стали по боці переможеного; трусячись і низько кланяючись, вони голосно лаяли Копилюка перед радником, наслідком чого того засуджено на грошову кару» [8, с. 244].

Запобігання перед чужим зримо проступає і в епізоді з письменником, який був двійником Копилюка, що мав унікальну здатність «говорити кожною найчистішою мовою» [8, с. 250]. Чуже прізвище автора («белетрист містер Фечер» [8, с. 250]), чужа мова письменника є аксіомою успіху в ботокудів, які навіть не читаючи роблять висновки про перфектність книги: «— <...> Головне те, що ви знаменитий письменник і он як чудово говорите по-англійському.

— Просимо вибачення, достойний маєстро, — низько похилили голови довкола стола ботокудські добродії. — А ми думали, що це, з вибачення, якийсь писака з ботокудського роду, — говорив іменем присутніх містер Андерсон. — І, до речі, щоб не образити вас, ви навіть подібні до того писаки і ще он те знання ботокудської мови нас геть збило з пантелику» [8, с. 251]; «— Коли достойний Фючер зволив собі написати роман про ботокудів, то він мусить бути цікавий хоча б тому, що над ним трудилося його достойне перо» [8, с. 252–253].

Запобігання та пристосуванство промовисто втілено в гротескному образі Гаврила: «<...> зігнутий у дугу, підійшов старший віком ботокуд, якого згрдливо містер Тікет називав Гаврилом. Через міру зігнутий хребет відразу ж визначав його місце в ботокудському суспільстві. Він за звичкою кланявся не тільки знатним панам, але й незнайомим, навіть телефонічним стовпам, коли йшов вулицею» [8, с. 248–249]. Його зневажають навіть самі ботокуди. Чому? Гаврило ще не змінив свого імені, а цей факт дозволяє їм дещо дистанціюватися від предмета осміяння. Але більше важить, мабуть, те, що в його зігнутій поставі, готовій служити кожному, ботокуди бачать себе.

У підтексті історії відкинутого почуття ботокуда Івася, що «покохав дочку сильної чужої людини» [8, с. 253], міститься причина неуспіху ботокудів, які терплять самоприниження, не мають гідності й самоповаги. «М'якість твого стану, надмірна гнучкість твоєї спини і врешті слабодухість відстрашують моє серце від тебе» [8, с. 253–254], — мовила свій присуд панночка Моніка.

Після почутого переказу твору письменника Фікчера ботокуди навіть визнають свої недоліки. Містер Каррік, згадуючи свою історію нещасливого кохання, каже про «проклятушу ботокудську несміливість» [8, с. 254]. А в оцінці своєї адвокатської діяльності він «у своїй щирості» признається, що «М'якість, так би мовити, навіть шкодить моїй професії» [8, с. 254]: «Радник, так би мовити, проти обвинуваченого, прокурор теж проти обвинуваченого. І що тут робити? Як воно протиставитись цим сильним урядовим панам? Параграфи параграфами, а серце, з дозволу, ботокудське, щемить від страху і я тоді замість глаголити про невинність костюмера, годжуся з радником і прокурором, і тільки прошу лагідної кари для обвинуваченого. І суд, звичайно, обдаровує мого клієнта чи то арештом, чи то грошевою карою. Обвинувачений після вироку, річ ясна, проклинає і мене, і моїх дітей, бо думає, що я одружений» [8, с. 254–255].

Ботокуди, які слухали розповідь двійника Копилюка, навіть поцікавилися долею Івася. І письменник відповів, що все, що трапилося в його долі, відбулося в усіх ботокудів: «Одружився з ботокудкою, виховав у ненависті дітей до свого ботокудського роду і потім помер в домі для старих безпритульників» [8, с. 255]; «Діти виреклися свого роду, хоч їм це й не вдалося, бо йод на язиці і далі діє, відсутність заліза в хребті і шиї дошкульно проявляє себе в небокудському середстві. Вони, здається, нещасливі, хоч своє нещастя уважають за велику ласку щастя» [8, с. 255]. Але це не кінець історії, бо за відречення від свого ботокуди будуть покарані. У розв'язці сюжету роману «Схаменіться, ботокуди!» Федір Одрач виводить нове покоління, яке втратило принизливі риси ботокудів, саме вони і здійснюватимуть справедливую кару тим, хто забув рідну мову й цурається свого рідного, кару «гібридами-молоточками»: «<...>. Це будуть своєрідні живі організми на черепах ботокудів. Як тільки землячок у діяспорі лайне одним словом своє рідне, гібрид-молоточок автоматично вдарить раз по тім'ї. Захоче ботокуд що раз лайнути своє рідне, гібрид-молоточок ще раз вдарить у тім'я. І так без кінця, з математичною точністю.

І от, коли суд присудить якомусь ботокудові кару гібрида-молоточка, лікарі-екзекутори відразу ж порядком операції прищеплять цей автоматичний живий організм до черепа обвинуваченого. Звичайна лайка рідного позначиться легшими ударами молоточка в тім'я, зрада свого рідного, чи вислужництво чужим, молоточок відмітить прецизними сильнішими ударами. Від постійних ударів чимало ботокудів у діяспорі збожеволіє, чимало покінчить самогубством, але й будуть такі, що вилікуються» [8, с. 256]. Фантастичний образ умонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного, покликаний продемонструвати ментальний характер проблеми.

Письменник плекає надію, що його сатирично-викривальний роман із промовистою назвою «Схаменіться, ботокуди!» змінить земляків, напевне до свого коріння й роду. Навіть самі ботокуди усвідомлюють, що текст створений «по лінії оздоровлення ботокудського роду в діяспорі» [8, с. 257]. Роман таки повпливає на ботокудів. Так, «Містера Андерсона до менталь госпітально відвезли. Вмовив собі, що молотком хтось стукає йому в тім'я. А місис Андерсон хоче на вас поліцію наслати, бо каже, що то ви своїм буком зробили її чоловіка крейзі» [8, с. 261]. Містер Тікет надіслав відкупний чек із проханням не заходити «до нього в дім, бо його чильдерн перелякаються, а місис Тікет має теж слабувате серце» [8, с. 262]. Та місис Тікет таки не зрозуміла зрозуміла суті роману, її привабив лише яскравий образ молоточка, що стукає в тім'я.

Не переймається zagrożеною національною ідентичністю ботокуд О'Гара, він – прихильник містечкового патріотизму: якби письменник створив книжку про його Нехворощі, то надіслав би йому «п'єтку» [8, с. 260]. Пам'ять про рідний край у нього має практично егоїстичне вираження.

Доречно звернути увагу на образ письменника, який в оповіданні має декілька аспектів. Насамперед це письменник Копилюк, який, знаючи всі недоліки вдачі своїх земляків, все-таки заступається за них перед сильним чужим. На суді ботокуди його зрадить, та це не зупиняє його намірів змінити їхню вдачу.

За допомогою свого двійника, тобто alter-ego, письменник вивчає ботокудське суспільство. Висновки невтішні: втрата свого рідного, безхребетність і пристосуванство, запобігання перед чужим прогресують. Тому Копилюк із надією очищення пише свій сатирично-викривальний текст.

Згадаємо відомі міркування Є. Сверстюка про «хребет нової української літератури», започатко-

ваний І. Котляревським: «Але щоб бути зачинателем нової української літератури – мало самого таланту: треба мати український хребет. Той хребет, який крізь усі лихоліття й катастрофи знову й знову випрямляється і утверджує вільне людське право – бути собою.

Котляревський мав винятковий вплив на своїх сучасників і на українську суспільність вже півтора століття не завдяки самому талантові й майстерності. І в «Енеїді», і особливо в «Наталці Полтавці» та «Москалеві-чарівнику» він утвердив високе почуття гідності, людської і національної гідності, без чого не можна було б і думати про відродження культури пригнобленого й колонізованого краю.

Це розвинене почуття стало хребтом нової української літератури, що в більшій чи менш гострій, одвертій формі завжди послідовно обстоювала добру славу і честь українського імени. Вона боронила це ім'я від безкарно-самовладного чиновництва, що задавало хамський тон і офіційну моду ставитися до українського народу як до тяглої сили, угноєння і ферменту для побудови російської імперії» [10, с. 140–141].

Не маючи надії на підтримку бізнесом видання своєї книги, Копилюк залазить в борги й таки видає свій роман «Схаменіться, ботокуди!». За допомогою свого двійника він вивчає реакцію ботокудів. І навіть після тотальної відмови придбати книжку письменник не покидає свого задуму змінити ботокудів. І це найважливіше: письменник Копилюк не здається. Доречно звернутися до висновків В. Будного та М. Ільницького: «ідентичність не є природною даністю, а результатом взаємодії наративів. Це стосується як персональної ідентичності, так і ідентичності спільнот, як стверджується у працях Ернста Гелнера, Гомі Бгабги та інших дослідників. Література як інституція бере участь у зміцненні колективних ідентичностей – “уявлених спільнот” (Бенедикт Андерсон). Пригадаймо унікальну історичну роль Шевченкового “Кобзаря” не лише в розвитку письменства, а й у консолідації української нації» [2, с. 347].

Що значить рідна література для ботокудів, пояснює О'Гара: «І жаль великий огортає на тотих наших предків, що вигадали тоте наше ботокудське нерозумне письмо. Тото читаєш, читаєш, і чуєш, же мох тя покриває, чи грас підстрижений, гейби на бакярдах» [8, с. 260]. Отже, рідне «нерозумне письмо» асоціюється з відсталістю.

В уявленні пересічних ботокудів, які розуміють життя практично, письменник займається даремною справою, зовсім неприбутковою.

Звичайним людям треба думати про заробляння грошей: «І ще советую вам взятися за корисне діло по отношенні приспорення грошей. Советував би вам почати від клінера, потім, якщо у вас мускуль відповідні, перекинутися на бюльдівт, а потом за якийсь бизнес учепитись. А писавня буків оставте благонародженим людям. Прошаю вас іскренно. Містер Мек Чінчей» [8, с. 259]. Згаданий Мек Чінчей взагалі не бачить перспективи ботокудських книг, бо ж не відповідають запитам громади, тому не є справжніми: «І ще я советував би вам на будуще вобще не писати таких буків, бо вони для ботокудів те саме, що п'яте колесо в карі. У нас тут є ляйбрері, а в цій ляйбрері буки справжні, не ботокудські. Мої чильдерн коли читають, то й їсти не хочуть, відірватися від них не можуть» [8, с. 259]. Активізована соціокультурна проблема «автор – читач» має безпосередній зв'язок із питанням збереження національної ідентичності.

Висновки. Проблему zdeформованої національної ідентичності українців у діаспорі в оповіданні Федора Одрача втілено в образі ботокудів, які зневажають своє рідне й прагнуть повністю асимілюватися в новому світі; це алегорія денационалізованих українців у діаспорі.

Герой оповідання письменник Копилук, незважаючи на несприйняття ботокудами, не є відчуженим від громади, він прагне побороти zdeформовану ідентичність спільноти ботокудів, вибудувати ідеальний національний характер. Таку мету має створений ним сатирично-викривальний роман із промовистою назвою «Схаменіться, ботокуди!». За допомогою образу

вмонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного, письменник наголошує на ментальному характері проблеми.

Очікувана Копилуком рекція ботокодів на роман – це насамперед болісний процес самоусвідомлення, програма-максимум – здолати комплекс національної неповноцінності. Однак загал – ботокудська діаспора – відкидає такий задум, вона не сприймає ідеї роману й не хоче очищення.

З-поміж інших складників національної ідентичності в діаспорі – релігійної, культурної – Федір Одрач у межах жанрових параметрів оповідання приділяє значну увагу мовному. Попри неминучу соціальну інтеграцію в новому середовищі, мова залишається найважливішим засобом збереження національної ідентичності, яка може забезпечити від цілковитої асиміляції. В усі часи загроженої ідентичності національний письменник не може бути байдужим спостерігачем. Незважаючи на обставини, письменник Копилук також творить із вірою у відродження.

Важливо також зауважити, що поза увагою автора «Ботокудів» – образ залишеної Батьківщини, осмислено тільки еміграційне буття. Тобто можна зробити висновок про те, що майбутнє героїв твору пов'язано з новим світом, як і авторське усвідомлення того, що повернення не буде.

Злободенність проблематики, засоби сатири, інтертекстуальні зв'язки, прозора алегоричність, мовний аспект оповідання Федора Одрача «Ботокуди» забезпечують належне місце твору в історико-літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боднарук І. Федір Одрач на тлі своїх творів. *Боднарук І. Між двома світами: вибрані статті про українських письменників*. Донецьк : Український культурологічний центр. 1996. С. 94–111.
2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. Петро Таращук; ред. Леся Марченко. Київ : Темпора, 2012. 304 с.
4. Грибовська Д. А. Своєрідність комічного у поетичній спадщині Івана Франка : автореф. дис...канд. філол. наук : (10.01.01) / Львів. нац. ун-т. Львів, 2007. 16 с.
5. Луцій С. І. Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми. Тернопіль: Джура, 2017. 412 с.
6. Малащук А. Ботокуди. *Сучасність*. 2002. № 7–8. С. 11–21.
7. Неборак В. «Ботокуди». *Барабаш М. М., Неборак В. В., Тихолоз Б. С., Тихолоз Н. Б. Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка* : колективна монографія / упорядник та наук. ред. Б. С. Тихолоз. Львів, 2010. С. 95–111. URL: <https://frankolive.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/04/stereometria.pdf>
8. Одрач Ф. Півстанок за селом. Буенос-Айрес : Видавництво Юліяна Середяка, 1959. 292 с.
9. Розстріляне Відродження. Антологія 1917–1933 / упоряд. Юрій Лавріненко. Париж; Мюнхен : Instytut Literacki, 1959. 980 с.
10. Сверстюк Є. Іван Котляревський сміється. *Сверстюк Є. Вибране*. Нью-Йорк : Сучасність, 1979. С. 117–149.
11. Утріско О. У магічному колі Івана Франка: поет Олесь Бабій. *Слово і Час*. 2011. № 7. С. 83–89.
12. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 1: Поезія. 502 с.
13. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.54>

ВЕЛИКА ГРА ГЕРМАНА ГЕССЕ THE GREAT GAME OF HERMANN HESSE

Вихрущ А.В.,

orcid.org/0000-0002-4177-4614

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови

Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського

У статті досліджуються особливості роману нобелівського лауреата Германа Гессе «Гра в бісер». Звертається увага на особистість автора, його реакцію на визначальні події першої половини ХХ століття. Аналізується структура роману, особливості ігрової діяльності, закономірності особистісного розвитку літературного героя, значущість і вплив висловлених в романі ідей на літературний процес, гуманітарні науки в цілому. Звертається увага на філософське підґрунтя роману, співмірність з визначальними ідеями експертів Римського клубу, які через сімдесят чотири роки після публікації роману в 1943 р., власне кажучи, повторили головну ідею твору про цінність для особистості інтегрального мислення. Виокремлено ідеї важливі для оцінки тенденцій літературного процесу, наближення до розуміння закономірностей популярності літературних творів, особливості впливу літератури в період трансформації політичних, соціально-економічних засад суспільного розвитку. Хоча популярним є висновок Й. Гейзинґи, що гра «старша за культуру» звертається увага на той факт, що гра є елементом культури на біологічному і соціальному рівнях, тому питання першості не є актуальним. Для виокремлення гри зі світу природи необхідний був певний рівень культури. Актуальність теми обумовлена також масовим впливом, залежністю людей від ігрової діяльності. Якщо раніше назва книги «Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури», яка була опублікована в Нідерландах в 1939 р. розглядалася здебільшого як оригінальне доповнення, або протиставлення до традиційного «Homo Sapiens», а популярне дослідження Еріка Берна «Гри, у які грають люди», стало всесвітнім бестселером, то в наші дні гра з допомогою електронних засобів стали загрозою та цивілізаційним викликом, інструментом маніпуляції та синдрому вивченої безпорадності перед вимогами реальності. У романі Германа Гессе, розглядаються як позитивні, так і негативні аспекти гри. Відзначимо цікаві пропозиції щодо вибору тематики гри, організацію гри як свята, поєднання традицій прилюдних диспутів, які були характерною ознакою давніх університетів і академій, з елементами «мозкового штурму (brainstorming)», який з легкою рукою американського дослідника А. Осборна набув значного поширення. Стаємо свідками унікального явища, коли літературний твір випереджує події та стає своєрідним дороговказом для наукових узагальнень і широко використовується на практиці. Високий художній рівень твору сприяв дискусії щодо способу життя, засад інтелектуальної діяльності, покликання особистості.

Ключові слова: особистість, структура, гра, розвиток, мислення.

This article examines the characteristics of the novel "The Glass Bead Game" by Nobel laureate Hermann Hesse. It pays attention to the author's personality and his reaction to the defining events of the first half of the 20th century. The structure of the novel, the features of game activities, the patterns of personal development of the literary hero, and the significance and impact of the ideas expressed in the novel on the literary process and the humanities in general are analyzed. The philosophical basis of the novel is noted, as well as its compatibility with the key ideas of the Club of Rome experts, who essentially reiterated the main idea of the work about the value of integral thinking for the individual seventy-four years after the novel's publication in 1943. The highlighted ideas are important for assessing trends in the literary process, approaching an understanding of the patterns of popularity of literary works, and the specifics of literature's influence during the transformation of the political and socio-economic foundations of social development. Although Johan Huizinga's conclusion that play is "older than culture" is popular, attention is drawn to the fact that play is an element of culture on both biological and social levels, making the question of precedence irrelevant. A certain level of culture was necessary to separate play from the natural world. The relevance of the topic is also due to the mass influence and dependence of people on gaming activities. Previously, the title of the book "Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture", published in the Netherlands in 1939, was seen mostly as an original addition or contrast to the traditional "Homo Sapiens", and Eric Berne's popular study "Games People Play" became a worldwide bestseller. Nowadays, electronic gaming has become a threat and a civilizational challenge, an instrument of manipulation and learned helplessness syndrome in the face of real-world demands. Hermann Hesse's novel examines both the positive and negative aspects of play. It highlights interesting proposals for choosing the theme of the game, organizing the game as a celebration, combining the traditions of public debates characteristic of ancient universities and academies, with elements of "brainstorming", which gained significant popularity thanks to American researcher A. Osborne. We observe a unique phenomenon where a literary work anticipates events and becomes a kind of guide for scientific generalizations and is widely used in practice. The high artistic level of the work contributed to the discussion on the way of life, the principles of intellectual activity, and the vocation of the individual.

Key words: personality, structure, game, development, thinking.

Постановка проблеми викликана потребою осмислення особливостей впливу літератури на розуміння глибинних засад особистісного розвитку, які мають латентний характер, а також масові явища суспільного життя. Особливу зацікавленість викликають твори авторів яких поєднали високий художній рівень з досягненнями науки й практики, зуміли передбачити розвиток подій. Проблема гри вкорінена в народні традиції, знайшла відображення в працях видатних філософів від Епіктета, який чи не вперше назвав світ театром і виокремив завдання для кожної людини, достойно зіграти свою роль, до Йогана Гейзинга, який своєю ректорською промовою в 1933 р. і знаменитою книгою «Номо Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури» викликав дискусії, які не вщухають до наших днів [8]. Мало хто з фахівців звертає увагу на праці видатного мислителя Я.А. Коменського, який блискуче описав ігри в які граються люди, борючись за посади і звання й не зважають на постійну присутність смерті. Врешті-решт і недостатньо поцінована «Велика дидактика», яка розпочинається геніальним заспівом «універсальне мистецтво, вчити всіх всьому, швидко, приємно, з гарантованим успіхом» теж нагадує велику дидактичну гру. Парадокс у тому, що аксіомою стала фраза «Весь світ – театр» (All the world's a stage), виголошена Жаком у п'єсі В. Шекспіра «Як вам це сподобається» і мало хто звертає увагу на попередників. Принагідно зауважимо, недостатню увагу до тексту. Адже в тексті п'єси спочатку герцог каже знамениті слова: «Ось бачиш ти, не тільки ми нещасні: / Дає незмірний світовий театр / Без ліку драм – печальніших за ту, / Що ми тут граємо», а лише після цього виголошує свій монолог Жак: «Так, світ – театр, / Де всі чоловіки й жінки – актори. / Тут кожному приписаний свій вихід, / І не одну з них кожне грає роль. / Сім дій в тій п'єсі. Спершу – це дитина, / Що на руках у мамки вередує, / Тоді – школяр зарюмсаний із ранцем, / Чистенько вмитий, що повзе, мов равлик, / До школи знехотя. Тоді – коханець, / Що над баладою про любки брови, / Мов піч, зітхає. Далі – це солдат, / Прокляттями начинений страшними, / Та бородатий, наче леопард, / І честолюбний, і швидкий па сварку, / Що славу-бульбашку шукати ладен / В гарматнім жерлі. Далі вже – суддя / З товстим пузцем, набитим каплунами: / Суворий погляд, стрижена борідка; / Премудростями й казусами повен, – / Так роль свою він грає. Шостий вік / З'їжджає до карлючки Панталоне: / На носі – скельця, а при боці – торба, / Штани, збережені ще з юних літ, / Для висхлих ніг широкі;

мужній голос / Стає, немов дискант дитячий, знову, – / Свистить, сичить. Ну, а остання дія, / Кінець химерної цієї п'єси – / Дитинство друге, напівзабуття: / Ані зубів, ні зору, ні смаку» [19]. Як бачимо, тут не лише порівняння світу з театром, але й влучна характеристика рольових ігор.

Закономірною стала увага до гри саме в тридцяті й сорокові роки минулого століття. На рівні гіпотези спробуємо висловити тезис, що для «втраченого покоління» після першої світової війни і людей які відчували наближення катастрофи, спровокованої гітлерівським режимом», саме гра виступила в ролі ще одного прикладу психологічного захисту, можливо, з елементами

Парадоксальність ситуації обумовлена тим, що роман Германа Гессе, попри нобелівське визнання, упродовж десятиліть не знайшов достатнього пошанування й належного вивчення в Україні. Варто визнати, що в інших країнах творчість видатного німецького письменника активно вивчається, стала темою дисертаційних досліджень, дискусій. Щоправда, якщо при житті Германа Гессе (1877–1962 рр.) його твори то визнавалися, то критикувалися, то спалювалися, а в наші дні або перекладалися на десятки мов, або замовчувалися системна оцінка життя й творчості письменника, ще чекає на монографічні дослідження, принаймні в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські філологи не могли не звернути увагу на творчість Германа Гессе. На особливу увагу заслуговує аналіз досягнень видатного німецького письменника в працях К.О. Шахової. Оригінальна дослідниця, яка в кандидатській та докторській дисертаціях вивчала й популяризувала угорську літературу не залишила поза увагою й творчість письменників інших країн. Її висновки про творчість відзначаються глибиною й точністю. Оцінка спадщини німецького письменника поєднує визнання таланту з критичною оцінкою авторської позиції. Наприклад, К.О. Шахова свого часу писала: «Один із найвидатніших німецьких письменників, найоригінальніший і найхимерніший митець ХХ сторіччя, Гессе жив у трагічному світі нашої доби, багато пережив і побачив. Він знав свій час і своїх сучасників, але майже не писав про їхнє щоденне життя і турботи. У своїх найвідоміших книгах письменник підіймав створену ним дійсність до високих сфер духу, абстракції та узагальнення ... «Гра в бісер» була завершена й надрукована в роки Другої світової війни. Але марно шукати в романі прямий відгомін подій, які схвилювали весь світ. Усе, що відбувається в ньому, дуже віддалене в часі від бурхливої та

кривавої сучасної історії, винесене в майбутнє, десь на два-три століття вперед» [16]. Як бачимо, видатна філологиня поєднує «найоригінальнішість» і «найхімернішість»; розуміння трагічності доби і докір за віддаленість від кривавої історії. Зауважимо, що це ще толерантна оцінка. Хоча варто було б врахувати, що дружина письменника так і не вийшла з психіатричної клініки, а він сам після масового цькування за творчість і пацифізм ледь врятувався, завдячуючи професіоналізму видатного психолога К.Г. Юнга. Інші автори навіть дорікали Г. Гессе за те, що він сам не відмовився від німецького громадянства. Врешті й оцінка самих видатних його творів, мабуть викликала б у письменника жаль. Можна сказати, що сучасники і нащадки так само не зрозуміли його як і представники ордену не зрозуміли дій магістра Йозефа Кнехта. Ця паралель потребує подальшого вивчення.

Українські дослідники, які аналізували творчість Германа Гессе звертали увагу і на особливості ігрової діяльності в різних аспектах життєдіяльності. Наприклад, відомий фахівець Д. Затонський аналізував роль гри у мистецтві. Зауважимо, що завершуючи передмову до роману «Герман Гессе і його роман „Гра в бісер” Д. Затонський визнає енциклопедичний рівень знань автора, що, правда, відразу ж не втримується від парадоксального доповнення «Важче назвати це освіченістю. Давався знаки брак системи. Дехто з самоуків здатен довідатись про певні речі набагато більше, ніж вихованець Кембріджа, Сорбонни чи Геттінгена. Але в самоука неминучі прогалини, і то не так через брак програми, як через вільне ставлення до неї. Гессе, наприклад, був байдужий до європейської філософії після Сократа, і він її майже не вивчав. Навіть Гегеля, за його власним визнанням, читав мало». Винятком були тільки Шопенгауер, Ніцше та психоаналітики Фрейд і Юнг. Письменникові, на відміну від ученого, брак систематичної освіти в принципі не повинен заважати. Але на творчості Гессе його певний дилетантизм усе ж таки позначився» [9, с. 9]. Знову дивовижне поєднання визнання художнього рівня й звинуваченні в дилетантизмі. При всій повазі, ця передмова може бути прикладом для розуміння особливостей літературних критиків. Адже, якщо дотримуватися такої логіки, то автор не має права писати, поки не здобуде класичну освіту й не вивчить філософську систему Гегеля на рівні Андрія Баумейстера. З чим можна погодитися з автором передмови, то це із прикінцевим висновком, що «Гра в бісер» був, мабуть, й «перший постмодерністський

роман, але й досі в усій складності своєї гри ще не розпізнаний» [9].

Зауважимо, що в сучасних умовах ігрова діяльність набуває нових значень. Наприклад А.О. Безчотнікова в авторефераті дисертації «Відеоігри в системі соціальних комунікацій» підкреслює, що проблеми «ефективності рекламних відеоігор, гейміфікаційних стратегій в інтегрованих комунікаціях посідають значне місце серед наукових розвідок США, Великої Британії, Німеччини, Швейцарії та ін. В університетах США та Великобританії в навчальних програмах з'явилася нова дисципліна «Game study», присвячена дослідженню відеоігор. Осмислення феномену цього явища здійснено в працях Д. Шелл, Е. Адамса, Я. Богоста, Д. Джеспера, Г. Тавінора, Е.Дж. Аарсеза, Р. Грузіна, М. Ігнат'євої, І. Бурлакова. Досліджено історію, еволюцію едвергеймінгу, впливи гри на бренд і брэнда на гравців; ставлення споживачів до мобільної реклами в працях Я. Богоста; Я. Ібрагіма; Д. Чембера; Т. Вінклера та К. Бакнера; К. Гурау; С. Хадсон і Д. Хадсон; М. Свон; М. Шарма. Питання гейміфікації вивчали Г. Цичерманн, К. Каннінгем; К. Вербах, К. Шейнер, Ф. Хаас, У. Бретшнайдер, І. Блом, Я. Лемістер, М. Алчебаєв, А. Гайдуков» [2, с. 1]. Ця тема стає дедалі популярнішою. Має рацію А.О. Шаламай, зауваживши в цікавому дослідженні, що «індустрія відеоігор – одна з найприбутковіших медіагалузей світу, яка привертає увагу не лише гейм-дизайнерів та гравців, а й дослідників, відкриваючи нові перспективи розвідок. Однією з них є вивчення відеоігрового дискурсу, яке може стати у пригоді фахівцям з локалізації – лінгвокультурної адаптації змісту відеоігри для різних ринків» [18, с. 102]. Можна передбачити, що увага до романів німецького мислителя буде з кожним роком зростати. Творчість Германа Гессе досліджувало багато українських фахівців. [5; 6; 10; 11; 12; 15]. Нам імponує думка, яку висловив лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка К. Москалець у відомому творі «Гра триває, Літературна критика та есеїстка». Його висновок, як завжди гострий і точний: «Цю книгу мені подарували 21 січня 1979 року. Кілька місяців по тому, під час чайного ритуалу, я сказав: „Браття і Сестри! То є найголовніша книга мого життя. Вона має назву „Гра в бісер“. Її написав Герман Гессе”. У чашку із часм скрапували вишневі пелюстки. На Сході яснів вузьенький серпик триденного місяця-молодика. І Сестра Тома була вбрана в найкраще своє кімоно. Вчитель промовчав. Він знав, що я не помиляюся. „Гра в бісер” допомагає виробити критичне й відсторонене

ставлення до нашої „фейлетонної доби”. Завдяки моделі розуміння, створеній Гессе, я збагнув, що недовіра, часто – відразу до ненастанної зливи масової літературної продукції і, відповідно, до небувалого знецінення слова, має підстави, що відразу та спротив усюдисущому базиканню дилетантів не є моєю приватною ідіосинкразією, а, навпаки, свідчать про здорову реакцію на ненормальні речі. Я навчився відрізняти справжніх гравців у бісер від їхніх численних імітаторів, продавних і несумлінних письменників, отже, зосередив увагу на перших, ігноруючи других. Адже те, що не можливо інтегрувати, слід ігнорувати» [13].

Як бачимо, тема гри не втрачає актуальності. Значить будуть роман Германа Гессе читати і перечитувати, хвалити і критикувати, знаходити неточності й дивуватися футурологічним передбаченням. При нагоді згадаємо оригінальну монографію П. Селігея, який після монографії «Світло і тіні наукового стилю» потішив читачів новаторською працею «Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології» в якій визнав прикрий факт: «Обрій наших передбачень не перевищує кількох років і обмежується переважно планами втілення мовного законодавства. Далі – непроглядний туман. Так само не є предметом наукових студій мовне майбутнє людства загалом. У вітчизняному мовознавстві практично немає ні статей, ні тим паче монографій на цю тему. Соромливо обминають її і підручники з мовознавства. Доробок зарубіжних учених також не надто рясний – можна назвати лише поодинокі праці, розбіжні за рівнем і якістю» [17, с. 5]. Коли «розсіється туман» і розвидниться, лише тоді дослідники побачать і високий рівень великої гри Германа Гессе, і високий художній рівень, і глибинність передбачень.

Визначення завдання. Враховуючи неоднозначність оцінок творчості Германа Гессе, зростання популярності роману «Гра в бісер» через вісімдесят років після написання, розуміння значущості ігрової діяльності в житті людини виникає потреба у продовженні дискусії, оцінці актуальності ідей в наш час і в перспективі. Передбачення й пропозиції нобелівського лауреата виходять за межі художнього твору, сягають рівня цінності в контексті розуміння суті творчості, права особистості на свободу вибору, розумового виховання й самовдосконалення. Особливої значущості набуває освітня політика, пошук закономірностей розвитку людини. На нашу думку, творчість Германа Гессе потребує системної оцінки фахівців з питань літератури, а також соціально-економічного спрямування, педагогів і психологів. Варто звернути увагу

і на той факт, що в 1994 р. Джон Неш за теорію ігор став нобелівським лауреатом з економіки, а широку популярність здобув завдяки книзі Сильвії Назар і фільму «Ігри розуму». Доволі красномовний факт.

Виклад основного матеріалу. Насамперед звернемо увагу на структуру роману, оскільки це має важливе значення для розуміння його значущості. Можна виокремити декілька головних частин. Насамперед це філософсько-соціальні роздуми, які могли б бути частиною монографії, присвяченої історії літератури й багатьом іншим наукам гуманістичного спрямування. Щоправда, в першій частині, початку великої гри автора, відчувається прихована, а здебільшого і не прихована іронія. Адже на самому початку звучить тезис, що метою виховання в Касталії є «вилучення всього індивідуального і якомога повніше вростання окремої особи в ієрархію Виховної Колегії і Відділу Наук». З іншого боку в романі зустрічаємо чимало протилежних прикладів, починаючи з дій головного героя. Більше того, говорячи про підкорення Г. Гессе відразу ж пише про необхідність не втратити водночас «сили, свіжості, дивовижної енергії, що становить суть і окрасу особистості» [7, с. 30]. Не випадково, що саме в цій частині відзначається значимість закономірності теза – антитеза. Не випадково в літературознавстві ці поняття займають одне з чільних місць. Автор пише про окрему особистість, підкреслюючи, що не тому, що «визнає культ особи». Дослідники як правило стверджують, що цей термін начебто вперше використаний в 1956 р. у відомій постанові «Про подолання культу особи та його наслідків». Було б цікаво прослідкувати динаміку використання цього терміну в художній літературі.

Автор наче грається з читачами, підкреслюючи що суть гри може зрозуміти кожен і водночас, викликаючи гнів критиків, не пояснює про що власне йдеться. Спробуємо розібратися в суті питання, яке важливе для всіх наук, у тому числі для лінгводидактики і професійної лінгводидактики. Для реконструкції потрібно реагувати на ідеї описані в різних частинах роману: 1) у створенні гри беруть участь представники багатьох наук і мистецтв, у тому числі фахівці з математики і музики (якщо ви слухали діалоги кандидата фізико-математичних наук, культуролога і музиканта Олександра Пустовіта і філософа, професора Андрія Баумейстера то легко зрозумієте про що йдеться. Не випадково, що ці відомі мислителі нашого часу аналізували і творчість Германа Гессе). Завданням міждисциплінар-

ного підходу є спроба «живу красу духовності й мистецтва з магичною силою формул точних дисциплін»; 2) тематика кожної гри неповторна, вибирається після обговорення різнопланових проєктів на конкурсній основі, переможець отримує визнання спільноти; 3) у математиків гра набула великої «гнучкості, здатності переходити у творчість і навіть певного усвідомлення себе самої та своїх можливостей»; 4) гра популярна серед еліти інтелектуальної молоді, яка мала від гри «велике задоволення»; 5) поступово гра переходила на рівень синтезу; 6) гра, що колись була «професійною розвагою то математиків, то філологів, то музикантів, почала дедалі більше приваблювати до себе всіх справжніх інтелектуалів; 7) важливою є думка про динамічний характер гри, яка у процесі розвитку стала «втіленням духовного й естетичного ідеалу, високим культом, містичною єдністю розпорошених членів *universitas literarum*. У нашому житті вона взяла на себе частково роль мистецтва, а частково роль абстрактної філософії»; 8) цікавими є тези про важливість у грі споглядання й медитації; 9) гра досягає міжнародного рівня поступово стає «громадським святом»; 10) наявна інформація про технологію гри, яка могла починатися «певною астрономічною конфігурацією, або темою бахівської фуґи, або фразою з Лейбніца, чи з „Упанішад“, а далі, залежно від наміру і хисту гравця, покликана до життя провідна ідея або розвивалась і поширювалась, або збагачувала свою виразність співзвуччями споріднених понять»; 11) гра передбачала зіставлення, протиставлення й гармонійне поєднання (теза – антитеза – синтез); 12) Як приклад вибору теми гри автор роману пропонує «старовинну ритуальну схему китайської садиби з її орієнтацією на сторони світу, з брамою, стіною духів, співвідношенням і призначенням житлових та господарських будівель, з підпорядкуванням їх небесним світилам, календареві й родинному життю, з символікою і правилами планування садка» [7, с. 257].

Як бачимо, в автора немає секретів. Текст розрахований на уважного читача, який отримує не лише важливі теоретичні постулати, але й насолоджується високохудожнім текстом.

Окремого дослідження заслуговує оцінка «фейлетонної доби», яка начебто була в минулому, але інтуїція нам підказує, що історія повторюється: пошук нових авторитетів, приниження, запроданство й самозречення духу, автори мільйонів публікацій теревенили про найрізноманітніші галузі знань, іронічна самооцінка авторів

«творів», улюбленими темами таких публікацій були анекдоти з життя славетних людей, або їх листування, псевдоісторичні дослідження («Улюблені страви композитора Россіні»), попит на розважальну писанину, інтерв'ю з відомими людьми (в популярних акторів, танцюристів, спортсменів, пілотів, або й поетів питали, що вони думають про переваги й вади життя неодружених людей, про можливі причини фінансових криз), читачі дістали силу-силенну анекдотичного, історичного, психологічного, еротичного матеріалу і злива писанини мала тавро «квапливо і безвідповідально виготовленого масового товару», дивні ігри, вічно охоплені страхом люди жили серед політичних, економічних, моральних струсів, страхітливих воєн, їхні нехитрі освітні ігри відповідали глибокій потребі «заплющити очі і втекти», інтелектуальні пройдисвіти пропонували громадянам силу-силенну лекцій запекло конкуруючи один з одним, позбавлені давнього авторитету професори «годували молодь рештками того, що колись називалось вищою освітою, людство перебувало «на порозі жахливого знецінення слова». Ось вам і футурологічна оцінка.

Логічним продовженням «нетрадиційної» для романістики першої частини став період учнівства літературного героя. Виокремимо центральну подію. Зустріч учня гімназії з Магістром музики. Ця частина поєднує в собі культуру діалогу і приклад педагогічного такту наставника. Починаючи з першого запитання: «Що б ти хотів зіграти?», до спільного виконання музичних творів, з переходом до показу учневі закономірностей компоувати фуґи цей фрагмент має не лише літературне значення, а радше міг би стати окрасою хрестоматії з психології творчості. Достатньо прочитати вплив на учня спілкування з майстром: «Через багато років Кнехт розповідав одному своєму учневі: коли він вийшов із флігеля, в місті і в усьому світі він побачив більшу зміну і більше чару, ніж коли б вони були оздоблені прапорами, стрічками, гірляндами та фесерверками. Він щойно пережив акт покликання, який можна, мабуть, з цілковитим правом назвати таїнством: йому став видимий, гостинно відкрився його очам ідеальний світ, досі відомий його молодій душі або з чужих слів, або з палких мрій. Цей світ не тільки існував десь далеко, в минулому чи в майбутньому, – ні, він був поряд, живий і діяльний, він світився, посилав своїх вістунів, апостолів, таких людей, як цей старий Магістр» [7, с. 69]. В останні роки дослідники дедалі більшу увагу

звертають на проблему самотності. Г. Гессе знаходить глибоке пояснення цього явища в підлітковому віці. Не меншу увагу викликає усвідомлення дитиною свого призначення, особливості переходу в новий навчальний заклад вищого рівня. Ця тема особливо актуальна для українських учнів, які вимушено навчаються в інших країнах, а після реформи освіти розпочнуть навчання в профільних ліцеях. Щодо шкіл вищого рівня автор роману пропонує систему тьюторів, наставників з-поміж старшокласників.

Спротив викличе оцінка вищої освіти для представників вільних професій. Магістр музики висловив жорстокий, але справедливий присуд: «Уже в вищій школі майбутнім лікарям, юристам, інженерам накидають дуже вузький, закостенілий навчальний курс, що завершується кількома іспитами. Склавши їх, студент отримує диплом і тепер начебто має свободу працювати за своєю професією. Але насправді він стає рабом нищих сил: залежить від успіху, від грошей, від свого шанобливого, жадоби до слави, від того подобається він людям чи ні. Він мусить проходити церемонію виборів на посаду, мусить заробляти гроші, бере участь у нещадній боротьбі різних каст, родин. Партій, газет» [7, с. 88]. Завершення періоду учнівства супроводжується цікавим прикладом інтелектуального конфлікту між учнями. Директор школи знаходить «елегантне» рішення, доручаючи Йозефу захищати цінності школи в дискусії з Плініо Десиньорі. Коли ж учень, виснажений навчанням, наближається до депресивного стану йому допомагають два наставники. Магістр музики розповідає про свій досвід подолання невдач, а Йог після серії запитань сократичного рівня запитує: «Хіба ти не бачиш сам, де твоя помилка?». Сучасні філологи оцінять підготовку студентів, описану в романі, з допомогою щорічних звітів про роботу, а також стилістичних вправ «життеписів» з допомогою яких вони наче проживали життя представників різних епох. Не випадково зростає зацікавленість до написання студентами есе [4].

Наступна структурна частина роману пов'язана з життям літературного героя після завершення навчання. Талановито описаний час перебування літературного героя в монастирі, цікаві діалоги з істориком отцем Якобом, який «не приховував свого глибокого недовір'я до будь-якої філософії історії».

Автор роману глибоко описує особливості перебування літературного героя на високій посаді й радість від навчання та виховання молоді, особливості співпраці з «репетиторами».

Г. Гессе в романі такого класу не міг оминати тему творчості. І хоча ці поради в контексті роздумів Йозефа Кнехта начебто прості, не будемо забувати слів Івана Павла II, що «мудрість – це простота». Варто прислухатися до мудрої поради: «Помалу починай зосереджувати свої думки на майбутній щорічній грі. Тобі може здатися, що ще рано, надто рано. А проте я раджу: якщо в тебе немає ще в голові готового плану, хай віднині не мине жодного тижня чи хоча б місяця без того, щоб ти не подумав про майбутню гру. Занотовуй свої ідеї, використовуй кожні свої вільні пів години для того, щоб проглянути якусь класичну партію, бери її з собою також, як їхатимеш у службові відрядження. Готуйся, але не пробуй вимучити з себе добру ідею, а частіше думай про те, що через кілька місяців на тебе чекає чудове, святкове завдання, для якого тобі треба набратися сили й відповідно настроїти себе» [7 с. 255]. Сотні психологів і педагогів шукають «механізми» творчості. Можливо не там шукають.

Особливу зацікавленість викликає опис двох визначальних переходів у житті літературного героя. Перший – це добровільна відмова від статусу, високої посади і робота домашнім вихователем сина колишнього приятеля Плініо Десиньорі. Син приятеля Тіто «галасливий, не дуже вихований» зухвало маніпулює люблячими батьками і водночас готовий до змін. Другий перехід – це завершення життєвого шляху: І час іде, і я із ним іду. / Але щось є, що й після нас залишиться: / Якась рослина рідкісна в саду, / Дитя, що виросте, і книжечка, що пишеться. Можемо сказати, що Герман Гессе вмів підбирати поетичні тексти. Направду вмів. Стаємо свідками дедалі більшої уваги до літературних портретів. Психологічна персонологія (розвиток людини від народження до смерті) починає домінувати. Неодноразово ми підкреслювали перспективність педагогічної персонології, адже навчання упродовж життя поступово стає нормою. Це ще одне підтвердження значущості великої гри Германа Гессе, можливо в цьому і є одна з причин зростання уваги до роману. Це добре. Душа автора може бути задоволена. Павло Загребельний міг би сказати, що роман «написаний з погляду вічності».

Висновки. Велика гра Германа Гессе потребує серії монографічних досліджень. На цьому етапі ми лише зауважимо, що подальшого вивчення потребує аналіз структури роману. Несподіваний теоретичний екскурс на початку твору, який став би окрасою докторської дисертації сам по собі цікаво структурований. Друга частина твору, яка

присвячена особистості Йозефа Кнехта також має складу і розгалужену структуру. Аналізуючи роман можна зробити багато висновків і про ерудицію автора, майстер опис подій, особистісного розвитку, жорстку оцінку соціальної дійсності, дещо приховані прогностичні аспекти, які починають збуватися в наші дні.

В останні роки в Україні дедалі більшу увагу викликає лінгводидактика та її підрозділ професійна лінгводидактика. Складність проблеми в тому, що попри численні дослідження такі питання як дидактична культура усіх учасників навчального процесу, закономірності успішного навчання, історія дидактики, потребували і потребують подальшого вивчення. Зауважимо, що навіть геніальні здобутки Я.А. Коменського не знайшли належної оцінки. Розв'язання цих питань потребує інтеграції зусиль представників

різних наук, що блискуче описано в романі «Гра в бісер», а окремі методи вже «просяються» в оновлені навчальні заклади.

Усвідомлюючи дискусійність цього висновку зауважимо, що завершальна частина роману, на нашу думку, не цілком вдала. Виникає враження, що автор повторив фінальну частину роману Джека Лондона «Мартін Іден». Хоча в цьому творі зрозумілою є причина, обумовлена смертельною переветою. У випадку з Йозефом Кнехтом все набагато складніше і загадковіше. Несподіване рішення, яке не може бути випадковістю, враховуючи інтелектуальний рівень героя. Цілеспрямоване самогубство на очах учня? Своєрідне покарання за відхід зі свого середовища? Можливо, ще один елемент великої гри. Водночас очевидним є право автора завершувати твір саме так, бо він так хотів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базиляк Д. Тільки у амебоподібних можна виділити основну рису характеру. URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/tilky-u-amebopodibnykh-mozhna-vydilyty-osnovnu-rysu-kharakteru> (дата звернення 10.08.2024).
2. Безотнікова А. О. Відеоігри в системі соціальних комунікацій : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.01. Дніпро, 2018. 17 с.
3. Вихрущ А.В. Володимир Вихрущ: літературний портрет. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т.2. С. 150–158.
4. Вихрущ А.В. Есе в системі розумового виховання студентів. *Медична освіта*. 2022. № 4. С. 117–126.
5. Гапонова Л. «Інтелектуальний роман» Г. Гессе «Гра в бісер». *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 46, том 1. 2021. С. 126–129.
6. Гапонова Л.Є. Моделі культури в контексті роману Г. Гессе «Гра в бісер». *Вісник мариупольського державного університету*. Серія : Філологія. 2023. Вип. 28. С. 58–65.
7. Гессе Г. Гра в бісер. Спроба опису життя маістра гри Йозефа Кнехта разом з його творами. Харків : Фоліо. 2020. 586 с.
8. Гейзинга Г. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Heizynha_Yohan/Homo_Ludens/ (дата звернення 10.08.2024).
9. Затонський Д. Герман Гессе і його роман «Гра в бісер». *Гра в бісер. Спроба опису життя маістра гри Йозефа Кнехта разом з його творами*. Харків : Фоліо. 2020. С. 5–28.
10. Мегела І. «Гра в бісер» Германа Гессе як філософська утопія. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 54. С. 200–205.
11. Мегела І. П. Ігрові аспекти філософської утопії Г. Гессе «Гра в бісер». *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1(1). С. 381–390.
12. Михайлин І. Л. Рецепт подолання масового суспільства в романі Германа Гессе «Гра в бісер». *Філологічні трактати*. 2016. Т. 8. № 2. С. 63–73.
13. Москалець К. Гра триває. Літературна критика та есеїстика. URL: Електронний ресурс. Режим доступу. <https://litmir.club/br/?b=199823> (дата звернення 11.08.2024).
14. Тищенко О. Герман Гессе: маістр втечі. *НЕЙРОNEWS*. 2020. № 3 (114). С. 61–66.
15. Оришака О.М. Філософсько-естетичне спрямування творчості Германа Гессе. *Мова і культура*. Київ. 2004. Т. VII. Ч. 1. Вип. 7. С. 150–154.
16. Шахова К.О. Зарубіжні письменники. *Енциклопедичний довідник*. У 2 т. Т. 1: А–К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 381–386.
17. Селігей П.О. Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Академперіодика, 2023. 452 с.
18. Шаламай А.О. Дискурсивні особливості внутрішньо ігрового тексту відеоігор різних ігрових жанрів. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т.2. С. 102–107.
19. Шекспір В. Як вам це сподобається / пер. з англ. О. Мокровольського. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/William_Shakespeare/Tvory_v_shesty_tomakh_Tom_4 (дата звернення 10.08.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ ЖІНОК ДАВНЬОГО КИТАЮ ЗА ЧАСІВ ДИНАСТІЇ ЮАНЬ

THE LANDSCAPE POETRY FEATURES WRITTEN BY ANCIENT CHINESE WOMEN DURING THE YUAN DYNASTY

Кундій А.С.,

*orcid.org/0000-0003-2686-7553**аспірантка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена пейзажній ліриці поетес Гуань Дао-Шен та Чжен Юнь-Дуань, що жили за часів правління монголів у XIII–XIV ст. Як окремий жанр, лірика «гір та вод» починає зароджуватися в період IV–V століття завдяки поету Сьє Лін-Юню. Однак передумовами для зародження цього жанру стають канони китайської класичної лірики, такі як «Шицзін» та «Чуські строфи». Поклоніння красі природи, відчуття себе її невід'ємною частиною – сакральні постулати для китайського народу, саме тому, мотив накладання інтимних переживань ліричного героя на оточуючий його пейзаж – закономірність, що й характеризує цей жанр китайської поезії. Так як лірика «Книги пісень» включає в себе творчість всіх верств населення, не залежно від статі, можемо знайти багато поетичних творів, написаних жінками, що зародженню жанру «поезії гір та вод».

Творчість доціньської поетеси Сюй Му є яскравим прикладом одного з перших зразків авторської пейзажної лірики від імені жінки. Таким чином, можемо говорити про зародження жіночої поезії «гір та вод» з її гендерними особливостями. У подальшому, поетеси давнього Китаю продовжували писати поезію у цьому жанрі, що містила як основні маркери, так і суто жіночі. Творчість Гуань Дао-Шен є унікальним прикладом поєднання поезії та живопису у стилі «гір та вод». У конфуціанському суспільстві жінка шляхетного походження фактично не могла займатися творчістю, проте, створюючи свої картини та присвячуючи їм поетичні написи, Гуань Дао-Шен не тільки наслідувала чоловічу манеру цього жанру, але й надавала йому жіночої специфіки. Феномен лірики Чжен Юнь-Дуань полягає в написанні віршів до картин, авторами яких вона не являється. Більше того, відміну від Гуань Дао-Шен, поетеса виголошує свій душевний біль, акцентуючи на долі скаліченої жінки з забинтованими ногами. Таким чином, пейзажна лірика цієї поетеси виводить на перший план питання гендерної нерівності, чого ми не побачимо у творчості Гуань Дао-Шен.

Ключові слова: пейзажна лірика, давня китайська література, жіноча поезія, Книга пісень, епоха Юань, китайський живопис, поезія гір та вод.

The article is dedicated to the landscape poetry of poetesses Guan Dao-Sheng and Zheng Yun-Duan, who lived during the Mongol rule in the 13th–14th centuries. As a separate genre, the shanshui poetry began to emerge in the 4th–5th centuries due to the poet Xie Ling-Yun. However, the foundations for the emergence of this genre were laid by the canons of Chinese classical poetry, such as the “Shijing” and “Songs of Chu”. Worshiping the beauty of nature, feeling oneself as an integral part of it are sacred postulates for the Chinese people, that is why the motif of superimposing the lyrical hero's intimate experiences on the surrounding landscape is a pattern that characterizes this fervor of Chinese poetry. Since the lyrics of the “Book of Songs” include the creativity of all strata of the population, regardless of gender, we can find many poetic works written by women, which gave birth to the genre “shanshui” poetry.

The poetry of pre-qin poetess Xu Mu is a vivid example of one of the first samples of the author's landscape lyrics on behalf of a woman. Thus, we can talk about the birth of women's shanshui poetry with its gender characteristics. In the future, the poets of ancient China continued to write poetry in this genre, which contained both basic markers and purely female ones. Guan Dao-Sheng's work is a unique example of a combination of poetry and painting in the “mountains and waters” style.

In the Confucian society, a woman of noble origin could not actually be creative. However, Guan Dao-Shen is an example of an artist who created paintings and dedicated poetic inscriptions to them. She did not only imitate the male manner of this genre, but also gave it a female specificity. The phenomenon of Zheng Yun-Duan's lyrics consists in writing poems for paintings, the authors of which she is not. Moreover, unlike Guan Dao-Sheng, the poet expresses her emotional pain, emphasizing the fate of the crippled woman with bandaged legs. Thus, the landscape lyrics of this poetess bring to the fore the issue of gender inequality, which we will not see in the work of Guan Dao-Shen.

Key words: landscape lyrics, ancient Chinese literature, women's poetry, Book of Songs, Yuan dynasty, Chinese landscape painting, shanshui poetry.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є показати характерні особливості лірики «гір та вод», написаної поетесами давнього Китаю та довести оригінальність витоків її зародження,

що дозволить розширити уявлення про китайську пейзажну лірику загалом. А в деяких випадках показати, що ліричний герой авторів даного жанру поезії не завжди має гендерну приналежність.

Для цього маємо виконати такі завдання:

- дати визначення поняттю пейзажної лірики, що допоможе зрозуміти основну суть філософії китайського світосприйняття тогочасним суспільством;
- показавши витoki зародження пейзажної лірики довести оригінальність та характерні особливості даної поезії, яка притаманна віршам, написаними від імені жінок;
- проілюструвати нейтральність гендерної самоідентифікації в ліриці «гір та вод».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Говорячи про дослідження пейзажної лірики давнього Китаю, слід зазначити, що вітчизняні дослідники говорять про чоловічу поезію у цьому жанрі [3; 4; 2]. Група американських та китайських дослідників в праці «Жінки-письменниці традиційного Китаю: антологія поезії та літературної критики» («Women Writers of Traditional China: An Anthology of Poetry and Criticism») наводять свідчення про творчість Гуань Дао-Шен, однак не розкривають специфіку її пейзажної лірики [6].

Західноєвропейські дослідниці у монографії «Червоний пензлик: письменні жінки імператорського Китаю» («The Red Brush: Writing Women of Imperial China») [5] аналізують творчість Чжен Юнь-Дуань, однак не наголошують на особливостях лірики «гір та вод», що відображає гендерну приналежність авторки.

Постановка проблеми. Поезія «гір та вод» (山水诗), яку ще також називають *пейзажною лірикою* є відображенням особливого синтезу філософського світосприйняття через призму даоського вчення та засобом возвеличення краси оточуючого світу. Саме тому, одні з перших мотивів цієї лірики можемо знайти у найдавніших збірках, таких як Поетичний канон або Шицзін (《诗经》): зібрання народної пісенно-поетичної творчості, що починає формуватися у період епохи Чжоу (周朝), приблизно з XI по VI ст., а також Чуських строф (《楚辞》): лірика південного Китаю IV–III ст. до н.е. [3;4].

Прийнято вважати, що поезія гір та вод сформувалася в епоху Шести династій 六朝, завдяки засновнику школи пейзажної лірики Се Лін-Юню (谢灵运, 385–433) [3, с. 57]. Характерною особливістю цього жанру є оспівування краси природи – ландшафтів, краєвидів, пейзажів через призму інтимних переживань ліричного героя. Іноді автори поєднували цей жанр із *поезією полів та садів* (田园诗) [4, с. 51].

В період епохи Тан (唐代, 618–907) поезія гір та вод остаточно сформувалася як жанр.

Найвідомішими представниками цієї лірики були Лі Бай (李白), Ван Вей (王维), Мен Хаожань (孟浩然), Ду Фу (杜甫) тощо. (мур 69) Варто зазначити, що майже всі поети епохи Тан писали лірику в цьому жанрі [4, с. 20].

Поети часто передавали меланхолічні настрої, накладаючи внутрішні переживання ліричного героя на оточуючі його пейзажі. Так, наприклад, відомі митці цієї доби – Бай Цзюй-ї (白居易) та Лі Шан-їнь (李商隐) виражали у своїй ліриці мотиви скорботи та журби через швидкоплинність речей у світі та неможливістю вплинути на це [4].

Так, наприклад, у вірші «Жалію півонії» (《惜牡丹花》) [10, с. 884–885] Бай Цзюй-ї виражає печаль та схвилюваність через долю прекрасних квіти, які так недовго цвіли. Ліричний герой, стурбований неминучою загибеллю вогняних пелюсток, тому до останнього намагається оберегти їх.

Переважна кількість танських поетів були не тільки каліграфами, музикантами, теоретиками мистецтв, а ще й живописцями. Відома цитата: «У ліриці живопис, а на полотні ж вірші» (诗中有画, 画中有诗) сунського поета Су Ши (苏轼), що жив в XI столітті, стане крилатою фразою, яку будуть вживати аби підкреслити виключну майстерність митця, який спромігся продемонструвати вишуканість своїх поетичних рядків та талант до живопису за раз [16, с. 13]. Таким чином, ці два давніх видів мистецтва давнього Китаю часто стають одним цілим.

Звернувшись до канонічної збірки віршів давнього Китаю – «Книги пісень», знайдемо авторську лірику однієї з перших поеток Періоду Чунь-Цю (春秋时期 VIII–V ст. до н.е.) – Сюй Му (许穆) [1].

Її поетичні твори, такі як «Бамбукова тростина» (《竹竿》) та «Джерело (《泉水》) є яскравим прикладом передумов до зародження жанру поезії гір та вод під авторством жінки. Лірична героїня ностальгує за рідним краєм, змальовуючи красу його краєвидів [1, с. 133–134].

Як відомо, пори року у пейзажній ліриці займають особливе місце. Проаналізувавши вірші деяких поетес, що жили після Сюй Му, можемо побачити, що китайки активно використовували у своїй ліриці символи, які часто стають синонімами до поняття *чоловічий поетичний канон давнього Китаю*. Так, наприклад, поетеса Мен Чжу (孟珠, III ст.), у своєму циклі «Пісня сонячної весни» (《阳春歌》) змальовуючи свої почуття та переживання, робить це з особливою деталізацією: вона називає кожен місяць весни та змальовує стан природи в цей час [7, с. 8].

Поетеса Бао Лінхуей (鲍令暉, V ст.), наслідуючи лірику «Рясною зеленню вкритий є берег у річки» (《青青河畔草》), що входить до циклу дев'ятнадцяти віршів давнини, написаних митцями епохи Хань (《古诗十九首》), вдається до вживання різної символіки, такої як: осіння роса, весняні квіти та вітер. Бамбук, що видніється за вікном ліричної героїні створює особливий акцент на початку твору [7, с. 13].

Очевидно, що лірику, яка передувала жанру поезії гір та вод писали не лише чоловіки. Як відомо, мистецтво живопису «гір та вод» гармонійно поєднувалося з написанням поезії. Деякі дослідники називають Ван Веєм засновником монохромного живопису в стилі «гір та вод» [4, с. 56], однак це не означає, що художниці Піднебесної не зробили свого внеску в історію розвитку культури Китаю.

Так, наприклад, пані Лі (李夫人, X ст.), вважають засновницею особливого стилю зображення

бамбуку за допомогою чорнил (墨竹之法) або мочжу (墨竹) [13].

Виклад основного матеріалу. У рамках нашого дослідження особливої уваги заслуговує лірика Гуань Дао-Шен (管道升, 1262–1319 рр.). Жінка увійшла в історію не лише як визначна поетеса, а й як талановита художниця – майстер малювання тушшю бамбуку, цвітіння сливи та квітів орхідеї. Будучи дружиною відомого художника, каліграфа та політичного діяча Чжао Менфу (赵孟頫, 1271–1368 рр.) часів ранньої Юань. Поетеса отримала змогу займатися творчістю та здобути визнання сучасників, які нерідко й самі присвячували вірші її картинам. [17].

Художниця написала декілька віршів, які описують процес написання картин бамбуку. Авторка дуже лаконічно та влучно передає свій настрій, описуючи оточуючий її інтер'єр та процес народження картини.

Мотив для моєї картини «Бамбук»

Банкет закінчився – на небі вечірня
заграва.
Одяг змінила, курильниці запах повислий,
Віяла помахи в руках у служниці,
притихлі,
Паростки пензликом шурхотять в холоді, ніжні.
(переклад Кундїй А. С.)

Гуань Дао-Шен славилася майстерністю зображення бамбуку на полотні, а тому часто прикрашала свої роботи поетизованим рядками. У вірші «Мотив для моєї картини «Бамбук»» поетеса робить акцент на процесі малювання. Авторка передає свій душевний стан в цей момент. Краса заходу сонця, атмосфера та легкий шлейф приємної втоми після закінчення шумного банкету, який доповнює аромат із розпаленої куриль-

Напис на картині

Весняна погода у свіжості ллється ясна,
Бамбук молодий унизу шелестить
безтурботно,
Красою увінчана озеленіння пора –
Стебла трубчасті густіють в камінні
природно.
(переклад Кундїй А. С.)

自题画竹

罢宴归来未夕阳，锁衣犹带御炉香。
侍儿不用频挥扇，修竹萧萧生嫩凉。
[12, с. 665].

ниці – усе це переплітається із ніжними паростками бамбуку, що оживають на полотні. Таким чином, поетеса створює певну дуальність: світ малюнку, що оживає перед очима того, хто читає її вірш і навпаки.

У вірші «Напис на картині» Гуань Дао-Шен влучно підкреслює красу та незвичайність весняного пейзажу, в якому буйно росте молодий бамбук.

题画

春晴今日又逢晴，閒与儿曹竹下行。
春意近来浓几许，森森稚子石边生。 [12, с. 665].

Образ весни та стану, який вона несе чи не найяскравішим чином передають саме ці поетичні рядки. Весняна пора, яскраве сонце та шелест молодого бамбуку є уособленням молодості та початку нового життя: це ода красі природи у її здатності до процвітання.

Стиль лірики Гуань Дао-Шен дуже подібний до чоловічої, так як вона мала можливість наслідувати манеру поезії як свого чоловіка, так і кола наближених до нього митців [6, с. 126].

Гуань Дао-Шен часто зверталася й до образу квітів сливи, що розквітають морозною зимою: це класичний символ стійкості та витривалості в китайській літературі. Віршом «Мотив для квітів сливи, намальованих за наказом імператриці» (奉中宫命题所画梅) поетеса доповнила свою

Мотив для квітів сливи, намальованих за наказом імператриці

Гілки у снігу, багрянець хрусткого нефриту,
Бутонів кришталева паморозь вкрита морозом.
Уже не лишилося в селищах цього по світу
В Палац місячний підіймуся дивитись на
квіти чудові.

(переклад Кундій А.С.)

Лірика ще однієї юаньської поетеси Чжен Юнь-Дуань (郑允端, 1327–1356 рр.) заслуговує особливої уваги. У той час як її попередниця писала лірику до власних картин, Чжен Юнь-Дуань присвячувала вірші відомим картинам, які писали інші художники, змальовуючи пейзажі чи відомі історичні мотиви [5, с. 271].

По-особливому прикметним є її вірш «Оспівую пейзаж на ширмі» (《山水障歌》). Чжен Юнь-Дуань високо оцінює талант художника, який зобразив на полотні каскади водоспадів та незліченну кількість гір Цзянаню. Милуючись багатоманітною рослинністю цієї місцевості, жінка помічає серед зелені й простеньку хатинку та дерев'яний місток. На мить відчувши себе вільною, поетеса опиняється на лоні природи, біля підніжжя гори Лу. Аж раптом, лірична героїня Чжен Юнь-Дуань перериває свої мрії тяжкою буденністю емансипованої, фізично скаліченої жінки: через забинтовані ноги, вона ніколи не матиме змоги вільно прогулятися краєвидами, які може лише споглядати на картинах, будучи бранкою власних покоїв.

Вартим уваги є згадка гори Лу (庐山), яка відома великою кількістю буддійських та даоських храмів, що привертала увагу багатьох поетів в свій час [5, с. 272]. Символ пилу – чень

картину, коли була запрошена до імператорського палацу аби намалювати пейзаж.

З одного боку, поетеса наслідує чоловічу традицію складання віршів до власних картин, однак звернення до Місячного палацу (月宫), що є архетипним образом у китайській літературі, відносить до канонічного жіночого образу з міфу «Чан-Е втікає на місяць» (《嫦娥奔月》). Лірична героїня уподібнюється до богині-утікачки, але на відміну від оригінальної історії, Гуань Дао-Шен бажає усамітнитися на місяці аби ніхто не зміг порушити її відлюдницьке зачарування красою сливового цвіту. Жінка підводить до таїнства своїх думок, проводячи чітку межу між світом людей, де вже відцвіла звичайна слива та палацом богині Чан-Е, де квітнуть яшмові сливи.

奉中宫命题所画梅

雪后琼枝嫩，霜中玉蕊寒。
前村留不得，移入月宫看。 [17].

(尘) є для ліричної героїні уособленням її мирських страждань, у першу чергу як жінки. У трактаті про Дао і Де (《道德经》) чень є уособленням мирської буденності; цей образ часто використовувався поетами-даосами, які прагнули звільнитися від мирського й досягти єднання з Дао.

Висновок. Пейзажна лірика Чжен Юнь-Дуань вирізняється своїм тематичним наповненням. Лірична героїня віршів Чжен Юнь-Дуань говорить про страждання емансипованої жінки з забинтованими ногами, що споглядає пейзажі на картинах різних художників. Релігійні мотиви у її ліриці надають творчості цієї мисткині особливого драматизму. Жінка може лише мріяти відвідати ці прекрасні місця, а все що їй залишається – присвячувати картинам вірші, захоплюючись красою недоступних їй місць. Лірична героїня передає у рядках душевний біль, будучи бранкою свого соціального положення та фізичної обмеженості як жінки конфуціанського суспільства з усталеними традиціями. Заняття мистецтвом для жінок, вихованих за всіма правилами конфуціанського канону, було явищем небажаним. Однак художницю та поетесу Гуань Дао-Шен можемо вважати однією з найяскравіших представниць своєї епохи.

Мисткиня змогла проявити свої таланти завдяки підтримці та покровительству свого чоловіка, а відтак і віднайти прихильників своєї творчості за часів епохи Юань. Гуань Дао-Шен є чи не єдиним яскравим прикладом жінки-митця в історії китайської літератури, що поєднала у своїй твор-

чості декілька видів мистецтв: живопису «гір та вод» та однойменного жанру поезії. Її пейзажна лірика увібрала в себе характерні особливості чоловічої поезії цього жанру, але разом з тим несе в собі виключно жіночі архетипні символи світосприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кундїй А. С. Тематичні парадигми лірики Чжуан Цзян та Сюй Му як джерело зародження особливостей китайської поезії. *Kelm*. 2021. Т. 1, № 2 (38). С. 126–136.
2. Мурашевич К. Г. Символічність образів природи у китайській класичній пейзажній ліриці. *Studia linguistica*. 2012. № 6. С. 68–72.
3. Шекара Я. В. Хрестоматія китайської літератури III-VI століть. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. 194 с.
4. Шекара Я. В. Хрестоматія китайської літератури VII-XIII століть. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2013. 351 с.
5. Berg D. The red brush: writing women of imperial china. *T'oung pao*. 2011. Vol. 97, no. 1-3. P. 208–213. URL: <https://doi.org/10.1163/156853211x600264>(date of access: 26.06.2024).
6. Chang K.-i. S., Haun S. Women writers of traditional China: an anthology of poetry and criticism. Stanford, California : Stanford University Press, 2000. 928 p.
7. Rexroth K., Chung L. Women Poets of China. New York: New Directions Publishing Corporation, 1990. 150 p.
8. Lee X. H. L., Wiles S. Biographical dictionary of chinese women, volume II tang through ming 618–1644. New York : Routledge, 2014. 716 p.
9. Peterson B. B. Notable women of China: Shang Dynasty to the early twentieth century: B.B. Peterson, Ed. – London, 2015. 440 p.
10. 葛晓音. 唐诗鉴赏辞典. 上海: 上海辞书出版社, 1983. 1536 页.
11. 胡文凯. 历代妇女著作考 / 增订. 张宏生. 上海: 上海古籍出版社, 2008. 1300页.
12. 輯衍陳. 元詩紀事. 香港: 商務印書館, 2005. 757 页.
13. 梁姁. 中国古代女性绘画“缺席”的情由. *期刊库*. 2014. 年十一月二十四日. URL: <https://www.zgqkk.com/lwxs/wx/26589.html>.
14. 刘冬颖. 中国古代才女诗词. 中华书局, 2014. 244 页.
15. 刘洁. 中国女性写作文化思维嬗变史论. 北京: 中国社会科学出版社. 2008. 410 页.
16. 于巧. 诗中有画 画中有诗——王维“晚望”诗与山水画之审美特质. 西昌: *西昌学院学报·社会科学版*. Т. 3, № 27, 2015. 页. 12–14.
17. 张小庄. 明代笔记日记绘画史料汇编 / 主编. 陈期凡. 上海: 上海书画出版社, 2019. 614 页.

ХРОНОТОП ПУСТЕЛІ У РОМАНІ ІСАМА РАСЕМА «АФРИКАНСЬКИЙ ТАНЕЦЬ»

DESERT CHRONOTOPE IN ISAM RASEM'S NOVEL *AFRICAN DANCE*

Рибалкін С.В.,

orcid.org/0000-0002-0194-9395

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Дослідження присвячене аналізу хронотопу пустелі у романі Ісама Расема «Африканський танець». Метою статті є визначення ролі та функцій пустельного простору-часу у художній структурі твору, його впливу на розвиток сюжету та формування образів персонажів. Об'єктом дослідження виступає роман «Африканський танець», предметом – особливості реалізації хронотопу пустелі в тексті та його взаємозв'язок з іншими елементами художньої системи твору. Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом до арабської літератури та постколоніальних студій, а також недостатньою вивченістю творчості Ісама Расема у літературознавстві. Аналіз хронотопу пустелі дозволяє глибше зрозуміти художній світ роману та його філософську проблематику, розкрити особливості авторського стилю та його місце у контексті сучасної арабської прози.

У статті застосовано комплексний підхід із використанням методів структурно-семіотичного, наратологічного та герменевтичного аналізу. Теоретичною основою дослідження слугують праці М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Ж. Женетта та ін. Особлива увага приділяється висвітленню символічного значення пустелі як межового простору між реальним та міфологічним світами. Аналізується вплив пустельного хронотопу на трансформацію головного героя та інших персонажів, зокрема Абу Джанзіра, Марван-бея та Аріфа аль-Бішарі. Досліджується роль пустелі у розкритті основних тем роману: самотності, пошуку ідентичності, провини та спокути. Простежується, як через хронотоп пустелі автор створює багатшарову реальність, де переплітаються історичний час, міфологічний цикл та індивідуальний досвід персонажів.

У роботі розглядається зв'язок між просторовими характеристиками пустелі (безмежність, пустота, мінливість) та часовими аспектами роману (циклічність, позачасовість, тривалість). Аналізується, як хронотоп пустелі впливає на наративну структуру твору, зокрема на чергування різних часових пластів та зміну оповідних перспектив. Особлива увага приділяється дослідженню мотиву подорожі через пустелю як ключового елемента сюжету та його символічного значення у духовних пошуках героїв. Розглядається також взаємодія хронотопу пустелі з іншими просторовими образами роману, зокрема оазисом, містом та водною стихією.

У висновках підкреслюється ключова роль хронотопу пустелі у формуванні художньої цілісності роману та розкритті його філософського змісту. Визначається місце «Африканського танцю» у світлі традиції зображення пустелі в арабській літературі та його внесок у трактування цього образу. Дослідження відкриває перспективи для подальшого вивчення творчості Ісама Расема та сучасної арабської прози в аспекті просторово-часової організації художнього тексту.

Ключові слова: ідентичність, магічний реалізм, постколоніальна література, пустеля, хронотоп, художній простір.

This research is dedicated to an analysis of the desert chronotope in Issam Rassem's novel *African Dance*. The aim of the article is to determine the role and functions of the desert space-time in the artistic structure of the work, its influence on plot development and character formation. The object of the study is the novel *African Dance*, while the subject is the peculiarities of the desert chronotope's realisation in the text and its interrelation with other elements of the work's artistic system. The relevance of the study is determined by the growing interest in Arabic literature and postcolonial studies, as well as the insufficient exploration of Issam Rassem's works in literary studies. The analysis of the desert chronotope allows for a deeper understanding of the novel's artistic world and its philosophical issues, revealing the author's style peculiarities and his place in the context of contemporary Arabic prose.

The article employs a comprehensive approach using methods of structural-semiotic, narratological and hermeneutic analysis. The theoretical foundation of the research is based on the works of M. Bakhtin, Y. Lotman, G. Genette and other scholars. Particular attention is paid to examining the symbolic meaning of the desert as a liminal space between the real and mythological worlds. The study analyses the influence of the desert chronotope on the transformation of the main character and other personages, particularly Abu Janzir, Marwan Bey and Arif al-Bishari. It explores the desert's role in revealing the novel's main themes: loneliness, search for identity, guilt and atonement. The research traces how the author creates a multi-layered reality through the desert chronotope, where historical time, mythological cycle and individual experiences of characters intertwine.

The paper examines the connection between the spatial characteristics of the desert (infinity, emptiness, changeability) and the temporal aspects of the novel (cyclicality, timelessness, duration). It analyses how the desert chronotope affects the narrative structure of the work, particularly the alternation of different time layers and changes in narrative perspectives. Special attention is given to exploring the motif of journey through the desert as a key element of the plot and its symbolic meaning in the characters' spiritual quests. The interaction of the desert chronotope with other spatial images in the novel, such as oasis, city and water element, is also considered.

The conclusions emphasise the key role of the desert chronotope in forming the artistic integrity of the novel and revealing its philosophical content. The place of *African Dance* in the light of the desert depiction tradition in Arabic literature and its innovation in interpreting this image are outlined. The study opens perspectives for further exploration of Issam Rasseem's works and contemporary Arabic prose in terms of the spatial-temporal organisation of literary text.

Key words: artistic space, chronotope, desert, identity, magical realism, postcolonial literature.

Постановка проблеми. Дослідження хронотопу пустелі у сучасній арабській літературі набуває актуальності у зв'язку зі зростаючим інтересом до просторово-часової організації художніх текстів. Пустеля як ключовий образ арабської культури відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності та літературної традиції. Образ пустелі в арабській літературі еволюціонував від традиційного символу випробувань, асоційованих зі стихією, до складного багатовимірного хронотопу, що відображає сучасні соціокультурні реалії. Пустеля в арабській літературі виступає і як географічний простір, і як культурний феномен, що формує особливий тип художнього мислення та світосприйняття. Так, зокрема, у романі Ісама Расема «Африканський танець» пустеля є центральним елементом художньої структури твору. Дослідження хронотопу пустелі дозволяє простежити трансформацію традиційних літературних форм і в контексті культурного взаємовпливу. Сучасні арабські письменники переосмислюють образ пустелі, надаючи йому нових значень та функцій, що відображають складні процеси культурної гібридизації. Це підкреслює необхідність детального аналізу хронотопу пустелі у романі «Африканський танець» для розуміння його місця у сучасній літературі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Аналіз хронотопу пустелі у романі Ісама Расема «Африканський танець» пов'язаний із завданнями постколоніальних студій. Зокрема, дослідження дозволяє простежити, як через просторово-часову організацію тексту розкриваються теми колоніального минулого, культурної гібридності та пошуку ідентичності. Важливість дослідження хронотопу пустелі підкреслюється також у зв'язку із посиленням інтересу до магічного реалізму в арабській літературі. Пустеля часто виступає простором, де реальне переплітається з фантастичним, створюючи особливу атмосферу помежів'я. Аналіз просторово-часових відносин у літературному творі відтак дає ключ до розуміння авторської картини світу та особливостей художнього мислення, важливими елементами якого є алюзії на фольклорні мотиви, казки та магичні історії.

Аналіз хронотопу пустелі у романі Расема можливий і з використанням екокритичних підходів літературознавства. Дослідження просторових

образів природи у сучасній літературі дозволяє краще зрозуміти складні взаємовідносини між людиною та навколишнім середовищем у світлі глобальних екологічних викликів. Вивчення хронотопу пустелі також має важливе значення для розуміння процесів деколонізації. Переосмислення просторових образів, зокрема пустелі, у постколоніальній літературі є способом перегляду історії, подолання колоніальних стереотипів та створення нових форм культурної ідентичності.

Поняття хронотопу, введене М. Бахтіним, залишається одним із ключових інструментів аналізу художнього тексту. Дослідник свого часу визначив хронотоп як «взаємозв'язок часових і просторових відносин, художньо освоєних у літературі» [6]. Ця концепція стала основою для подальших досліджень просторово-часової організації літературних творів. Ю. Лотман розвинув ідею Бахтіна, розглядаючи художній простір як «модель світу автора, виражену мовою його просторових уявлень» [8]. Лотман підкреслював важливість просторових моделей у формуванні картини світу та їхню роль у створенні смислів тексту. Ж. Женетт у своїх наратологічних дослідженнях звернув увагу на темпоральні аспекти оповіді, розробивши концепцію наративного часу [7].

Сьогоднішні дослідники продовжують розвивати концепцію хронотопу. Наприклад, Коркішко розглядає часопростір як формотворчу категорію художнього тексту [2, с. 388], а Мельникова та Гастинщикова вивчають особливості хронотопу в художній літературі постмодернізму [3, с. 91–93]. Окремі розвідки присвячені часопросторовій проблематиці у літературознавчих і фольклористичних дослідженнях та перекладах [4, с. 66–71; 1], що є актуальним у контексті сприйняття «Африканського танцю» україномовним читачем.

Метою статті є визначення ролі та функцій пустельного простору-часу у художній структурі твору, його впливу на розвиток сюжету та формування образів персонажів.

Виклад основного матеріалу. Хронотоп пустелі у романі «Африканський танець» характеризується трьома ключовими просторовими аспектами: безмежністю, пустотою та мінливістю. У поєднанні характеристики формують фізичний простір роману, впливають на внутрішній світ персонажів та розвиток сюжету. Безмежність пустелі постає як домінуюча просторова харак-

теристика, що створює відчуття нескінченності та відкритості: «Де не дістане погляд – усюди нескінченний дрімотний пісок» [5, с. 59]. Ця безкрайність формує фізичний ландшафт роману, а також символізує безмежність людського духу та можливостей для трансформації.

Пустота, як друга важлива характеристика, описує фізичну відсутність об'єктів, і водночас створює простір для внутрішніх змін героїв. Підтвердження знаходимо у роздумах одного із персонажів: «Простори пустелі стали моїм домом і моїм справжнім життям, яке було в мене й буде. Це як магія, що потужно впливає на мою мінливу природу» [5, с. 45]. Пустота пустелі стає каталізатором для самопізнання та трансформації.

Мінливість пустелі, третя ключова характеристика, проявляється у постійній зміні ландшафту під впливом вітру та сонця, у здатності простору впливати на трансформацію самих персонажів. Це яскраво ілюструється в описі здібностей Марвана: «Марван часто виявляв риси тієї здобичі, на яку він полював, перш ніж спіймати. Ця його надзвичайна здатність перевтілюватися жахала тих, хто мав із ним справу. Виглядало як магія...» [5, с. 35]. Здатність до трансформації є прямим відображенням мінливої природи пустелі.

Часові аспекти хронотопу пустелі в романі не менш важливі за просторові. Вони створюють унікальне сприйняття часу, яке суттєво відрізняється від лінійної моделі часу «цивілізованого», тобто урбанізованого, світу. Ключовими часовими характеристиками є циклічність, позачасовість та тривалість. Циклічність найяскравіше простежується через повторюваність ритуалів та природних циклів, в описі священної церемонії: «Після трьох ночей танців і таємничих африканських ритуалів чаклун голосним криком наказав одноплемінникам віднести бамбуковий ящик і його вміст до великого каскаду водоспадів, схованого глибоко в джунглях... з яких бере свій початок життєдайний Ніл, що підтримує своїми водами людей у найвіддаленіших країнах» [5, с. 8].

Позачасовість є другим важливим аспектом. Вона проявляється у відчутті застигlosti часу, де минуле, теперішнє і майбутнє зливаються в єдине. Це відображено і у словах наратора: «Сто дев'яносто років. Сто дев'яносто довгих літ і кілька місяців триває моя біда, моя історія, оповідачем якої я виступаю» [5, с. 82]. Цитата підкреслює, як непомітно і неухильно стираються у пустелі межі між різними часовими періодами.

«Тривалість» пов'язана із суб'єктивним відчуттям «розтягнутості» окремих моментів, коли кожна мить може здаватися вічністю: «Повертаючись зі своїх подорожей, я зазвичай

знаходив родину перед вогнищем. Дружина всідалася на зручному кріслі, діти купчилися навколо неї, бавлячись на дорогоцінному перському килимові, і чутно було, як тихо і достойно ллється оповідь про чесноти нашої родини» [5, с. 85].

Таким чином, просторові та часові аспекти хронотопу пустелі у романі «Африканський танець» створюють унікальний художній світ, де безмежність простору поєднується із циклічністю та позачасовістю, формуючи особливе сприйняття реальності персонажами та читачами. Пустеля – це метафізична сутність, котра впливає на свідомість, ідентичність і зміни, що відбуваються з її мешканцями. Трансформація головного героя під впливом пустелі є одним із центральних аспектів роману. Пустеля стає каталізатором внутрішніх змін, спонукаючи героя до переоцінки власного життя та місця у світі: «Я перестав думати про лезо свого кинджала. Серед природної стихії думки й настрої весь час змінюються, коли ти відкритий світові» [5, с. 72]. Процес трансформації є поступовим і всеохоплюючим, зачіпаючи найглибші пласти особистості: «Так я втратив лік часу і почав позбуватися людської частини свого єства. Зловісне прокляття африканського чаклуна перетворило мене на чудовисько, якому крокодили були саме до пари» [5, с. 95]. Тут простежується завершення трансформації, де герой переживає радикальну зміну своєї сутності, розмиваючи межі між людським і тваринним, реальним і міфічним. Метаморфоза є прямим результатом впливу пустельного хронотопу, який стирає звичні категорії сприйняття та існування.

Хронотоп пустелі також суттєво впливає на інших ключових персонажів роману, кожен з яких по-своєму взаємодіє з цим простором і трансформується під його впливом. Абу Джанзір стає втіленням самої пустелі, її таємничості, небезпеки та невловимості: «Він – той, хто завжди залишається, а ми – як гнучке гілля в нього на шляху. Я тоді відчув себе похованим під усією вагою водної товщі, що приховувала руїни фараонового храму» [5, с. 20]. Цитата показує, як Абу Джанзір перетворюється на живе втілення пустельного хронотопу, стаючи невіддільною частиною цього простору.

Марван-бей, у свою чергу, розкриває під впливом пустелі свою здатність до метаморфоз: «Марван часто виявляв риси тієї здобичі, на яку він полював, перш ніж спіймати. Ця його надзвичайна здатність перевтілюватися жахала тих, хто мав із ним справу» [5, с. 35]. Здатність до трансформації є прямим відображенням мінливої природи пустелі, яка впливає на Марвана, роблячи його своєрідним медіатором між світом людей і світом природи.

Аріф аль-Бішарі, інший важливий персонаж твору, проходить через процес самопізнання і внутрішнього пошуку: «Аріф десь вештався та нарешті повернувся, добряче заклопотаний. Мене теж не покидали думки. Я намагався привести до спільного знаменника різноманітні й мінливі частини моєї натури» [5, с. 46]. Цитата ілюструє, як пустеля стає простором для рефлексії та самоаналізу, спонукаючи до пошуку цілісності. Хронотоп пустелі стає місцем, де реальне і міфологічне переплітаються, створюючи унікальну атмосферу магічного реалізму, як от в описі зустрічі з Абу Джанзіром: «Абу Джанзір засоромився й завмер. Користаючись нагодою, я взявся стріляти просто в ціль – тут важко було не влучити, проте кулі не наносили тварюці жодної шкоди. А шейх Гаріб у цей час сидів на лаві та, як ніби нічого й не сталося, лукаво посміхався» [5, с. 76]. Зображувана сцена демонструє, як у просторі пустелі реальність і міф стають нерозрізненими, створюючи особливий вимір існування, де звичні закони фізичного світу перестають діяти.

Пустеля також уособлює традиційну метафору духовного пошуку та випробування персонажів. Вона стає своєрідним полігоном для перевірки людських можливостей і обмежень: «Я усвідомлював, що не зміг помститися чудовиську, і мої шанси на розплату ставали дедалі примарнішими. Важко боротися з надприродними силами, таємниць яких тобі не розкрити» [5, с. 78]. Пустеля стає місцем зіткнення людини з власними обмеженнями та надприродними силами, спонукаючи до самоаналізу та духовного зростання.

У романі «Африканський танець» пустеля не є ізольованим простором, а виступає живим організмом, що взаємодіє з іншими просторовими образами, створюючи складну екосистему значень та символів. Оазис у романі вириває як зелений острів надії серед піщаного моря. Він створює живий контрапункт до безжальної порожнечі, втілюючи діалектику життя і смерті, родючості і безпліддя. Символом цього оазису стає пальма шейха Гаріба: «Пальма гойдалася від вітру, а листя її крони награвало протяжну мелодію, що звеселяла моє серце відчуттям перемоги. Я зіскочив із дерева й опинився в обіймах піску» [5, с. 33]. Пальма – не просто дерево, це – камертон життя, що своїм шелестом налаштовує душу героя на мелодію надії. Однак, стрибок із пальми в обійми піску символізує нерозривний зв'язок оази з пустелею, їх взаємопроникнення та взаємозалежність. Якщо пустеля – це царство природи, то будь-яке навіть невеличке скупчення людських обійсть у романі постає форпостом цивілізації, островом людських законів серед моря безмеж-

ного природного хаосу: «Величезні двері обійстя розчинилися і на вході постав сам хазяїн. Він покликав Марвана на ім'я – так, неначе знав його раніше» [5, с. 64]. Двері – немов портал між двома світами: диким, непередбачуваним світом пустелі і впорядкованим, але обмеженим світом селища. Однак, персонажі, які пройшли через горнило пустелі, вже не можуть повністю влитися в осілий ритм життя, несучи у собі в серці частинку безмежжя та дух свободи.

Водна стихія у романі виступає як зворотна тотожність пустелі – така ж безмежна і загадкова. Вона створює паралельний вимір, де діють свої закони і ховаються таємниці: «Здоровенне тіло чудовиська вкотре зникло у пучині – оберігати руїни давнього монастиря, що ще з фараонівських часів, причаївся десь там глибоко на дні» [5, с. 77]. Вода тут – інший всесвіт, що співіснує з пустелею, створюючи складну просторову архітектоніку роману. Чудовисько, котре зникає у пучині, стає своєрідним Хароном, що курсує між царством живих і світом минулого, уособленого в руїнах монастиря. Пустеля ж у романі – не просто декорація, вона активний учасник дії, каталізатор внутрішніх процесів персонажів, що допомагає розкрити ключові теми твору. Пустеля стає дзеркалом душі, де герої зустрічаються з власною самотністю. Це безмежжя піску посилює відчуття ізоляції, змушуючи персонажів поринути у глибини власного «Я»: «Я не знаходив спокою на суші та серед людей і поволі перетворювався на чудовисько. Мене знову почав спопеляти вогонь ненависті, люті проти дурної людської природи...» [5, с. 94]. Ця метаморфоза – не зміна зовнішності, а глибинна трансформація особистості під впливом тотальної самотності, яку може запропонувати лише пустеля.

Пустеля стає своєрідним плавильним котлом ідентичності, де старі уявлення про себе розплавляються під палючим сонцем самопізнання: «Я згадував своє минуле. У перших подорожах по роботі я просто божеволів, сумуючи за дітьми та згадуючи, як ми з мамою просвітлювали їхній розум і серця» [5, с. 93]. Ці спогади – не тільки ностальгія, а болісний процес переоцінки власного «Я», де пустеля виступає каталізатором внутрішніх змін. Пустеля перетворюється на чистилище для душі, тут персонажі стикаються з власною совістю і шукають шляхи спокути: «Я каюся, що так склалася доля, коли батько змушений повіритися світами і робити жорстокі речі, не маючи змоги бути поруч із рідними вічно» [5, с. 93]. Ця сповідь серед пісків – і визнання провини, і, водночас, початок довгого шляху до спокути, де пустеля виступає і суддею, і свідком.

Таким чином, хронотоп пустелі у романі «Африканський танець» перетворюється на складний багатовимірний простір, де фізичне переплітається з метафізичним, а зовнішнє – з внутрішнім. Пустеля взаємодіє з персонажами, випробовує їх, змінює і відкриває їм нові грані власної особистості. Це – універсальний символ, котрий уміщує в собі всю складність людського буття – від найглибшої самотності до найвищих проявів духовного пошуку.

Висновки та перспективи досліджень.

У романі «Африканський танець» Ісама Расема хронотоп пустелі постає як фундаментальний елемент художньої структури твору, що виходить далеко за межі просторово-часового тла. Пустеля в романі – це живий, багатогранний образ, котрий виконує низку ключових функцій. По-перше, пустеля виступає як катализатор трансформації персонажів – простір, де відбувається глибинна метаморфоза особистості. По-друге, хронотоп пустелі органічно поєднує реальне з міфічним, а минуле з теперішнім. По-третє, пустеля стає простором екзистенційного пошуку, де персонажі стикаються з фундаментальними питаннями буття. Як зазначає головний герой: «Важко боротися з надприродними силами, тасмниця яких тобі не розкрити» [5, с. 78]. Таким чином, хронотоп пустелі у романі виступає не тільки художнім прийомом, а й складним багатofункціональним елементом, що формує унікальну поетику твору і визначає його філософську глибину.

Роман «Африканський танець» Ісама Расема займає особливе місце у традиції зображення пустелі в арабській літературі, одночасно продовжуючи та переосмислюючи її. З одного боку, Расем

спирається на традиційне сприйняття пустелі як простору випробувань і духовного пошуку, що характерно для класичної арабської літератури. Це видно в описах подорожей головного героя: «Я блукав у пошуках засобів до існування, поки не дістався порту та не зустрів старого друга, якому належав один із човнів, що вели морський промисел» [5, с. 87]. З другого боку, автор значно розширює символічне значення пустелі, перетворюючи її на складний багатовимірний хронотоп, що втілює ідеї постколоніалізму та магійного реалізму. Це особливо помітно в сценах, де реальність змішується з фантастикою, як от в описах міфічного прихистку Абу Джанзіра [5, с. 77]. Крім того, Расем використовує образ пустелі для осмислення тем ідентичності, провини та спокути у світлі постколоніального досвіду, що є новаторським рішенням для арабської літератури.

Дослідження хронотопу пустелі у романі «Африканський танець» відкриває низку перспективних напрямків для подальших літературознавчих розвідок: порівняльний аналіз хронотопу пустелі у творчості Ісама Расема та інших сучасних арабських письменників; осмислення впливу постколоніальної теорії на трансформацію образу пустелі в арабській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття; аналіз взаємодії хронотопу пустелі з іншими просторовими образами (місто, водна стихія, оазис) у світлі теорії гетеротопії Мішеля Фуко; вивчення ролі хронотопу пустелі у формуванні наративної структури роману, зокрема його впливу на темпоральність оповіді та фокалізацію. Окреслені напрямки сприятимуть розширенню теоретичних підходів до аналізу просторово-часової організації художнього тексту у сучасному літературознавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванова А.О. Відтворення художнього часу й простору в літературному тексті (на матеріалі українськомовних перекладів романів жаків). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія*, Т. 29(68), № 1, 2018. С. 99–103.
2. Коркішко В.О. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, Вип. 23, Ч. I. 2010. С. 388–395.
3. Мельникова К.С., Гастинщикова Л.О. Особливості хронотопу в художній літературі постмодернізму на прикладі романів Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта» та «Волхв». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, серія Філологія № 46, т. 3. 2020. С. 91–93.
4. Олійник О. Часопросторова проблематика у літературознавчих і фольклористичних дослідженнях. *Міфологія і фольклор*, № 3–4(7), 2010. С. 66–71.
5. Расім І. Африканський танець. Роман / пер. з араб. С. Рибалкіна. Київ : Ніка-Центр, 2024. 112 с.
6. Bemong, N., and Borghart, P., De Dobbeleer, M., Demoen, K., De Temmerman, K., Keunen, B. Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives. Gent, Academia Press, 2010.
7. Genette, G. *Figures : essais*. Paris : Éditions du Seuil, 1966.
8. Lotman, J. *The Structure of the Artistic Text*. University of Michigan, 1977.

РОЗДІЛ 13

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 165.742:316.42(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.57>

Ван Сяююй,
orcid.org/0009-0000-4841-9888
 кандидат філологічних наук,
 викладач факультету української мови
 Сичуаньського університету іноземних мов, Китай

МОТИВИ ЛЮБОВІ В МАЛІЙ ПРОЗІ ВАН МЕНА (王蒙) І ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: ПСИХОАНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ¹

MOTIVES OF LOVE IN THE SHORT PROSE OF WANG MENG (王蒙) AND VASYL SYMONENKO'S: PSYCHOANALYTIC INTERPRETATION

Стаття присвячена вивченню любовних мотивів в малій прозі Ван Мена і В. Симоненка. В аспекті психоаналізу розглянуто такі твори китайського та українського письменників як «Кленовий листок», «Хвильками звуки цитри», «Чистий струмінь» Ван Мена, «Вино з троянд», «Друг сімейства», «Кукурікали півні на рушниках...» В. Симоненка. У наведених творах автор виступає як вдумливий аналітик, котрий змальовує психологічну мотивацію своїх персонажів як «вчинок обернений в минуле». Звідси – фрейдівський, адлерівський, фроммівський, франклівський погляди зсередини, що характеризуються поширенням «едіпальної ситуації», «соціологічної адаптації», «феномену любові» та «індивідуального сенсу життя» людини. Втім, справжня велич Ван Мена і В. Симоненка, як прозаїків-психологів, полягає в тому, що вони зуміли розпізнати деструктивні зміни внутрішніх порухів душі людини та окреслити її глибинні межі світлої і темної сторони життя. У художній прозі психічне неусвідомлене як джерело пізнання характеру героя зводиться до наступного: феномен людської деструктивності в творчості письменників є ніщо інше, як спотвореною формою любові. Саме поняття «психоаналітична інтерпретація» виникло на межі глибинної психології і літературознавства. Воно хоч і не набуло стійкого термінологічного окреслення, однак із деякою періодичністю з'являється в літературознавчому дискурсі. У нашій інтерпретації «любовні мотиви» – це передусім психічний стан людини, що в емоційно-експресивній та композиційно-смісловій структурі тексту відображається як система рівнянь між авторовим «Я» і «наратором», «героєм» і «прототипом», світом «реальним» і «фіктивним». Крізь призму гуманістичного психоаналізу Е. Фромма, аналітичної психології К.-Г. Юнга у творах Ван Мена та В. Симоненка розглянуто перехід від однієї форми самоотождотчення героя, прототипа, наратора, автора до іншої, що викликає кризу ідентичності в любовних стосунках. Однак, з іншого боку, художній матеріал письменника ілюструє: любов – це зрілий життєвий орієнтир особистості, його духовно-моральна система цінностей і стійка світоглядна позиція.

Ключові слова: мотиви любові, психоаналітична інтерпретація, смисл життя особистості, любов, автор, герой, прототип, образи-символи.

The article is devoted to the study of love motives in the short prose of Wang Meng and Vasyl Symonenko's. In the aspect of psychoanalysis, the following works of Chinese and Ukrainian writers: "Maple Leafs", "The Sounds of waves of the Zither", "Clear Sound" by Wang Meng, "Wine from Roze", "A Friend of the Family", "Roosters crow on towels..." by Vasyl Symonenko. In the above-mentioned works, the author acts as a thoughtful analyst, who depicts the psychological motivation of his characters as "an act in the past". This leads to the Freudian, Adlerian, Frommic, and Franklin views from the inside, characterized by the spread of the "Oedipal situation", "sociological adaptation", "the phenomenon of love" and "individual sense of life" of the man. However, Wang Meng and Vasyl Symonenko's true eminence, as a psychologists prose writers is in the fact that they could see destructive changes in the human soul and subtly outline its limits of good and evil sides of life. In prose mental unconscious as a source of the character of the hero cognition is as follows: the phenomenon of human destructiveness in the writers creative activity is but a distorted form of love. The very term "psychoanalytic interpretation" arose on the verge of deep psychology and literary criticism. Although it has not acquired consistent terminology, it appears in literary discourse with certain regularity. In our interpretation, "love motives" are, first of all, the mental state of a person, which is represented by the emotionally expressive and compositional-semantic structure of the text as a system of equations between the author "I" and "narrator", "the character" and its "prototype", "real" and "fictional". Through the prism of humanistic psychoanalysis by E. Fromm, analytical psychology K. Hunga's, we have considered in Wang Meng and Vasyl Symonenko's works transition of the character, prototype, narrator, author from one form of self identification to another, which causes the crisis of identity in love relationships. However, on the other hand, the artistic material of the writer illustrates that love is the mature life orientation of the individual, his spiritual and moral system of values and steady outlook.

Key words: motives of love, psychoanalytic interpretation, the meaning of an individual's life, love, author, character, prototype, images-symbols.

¹ Університетський науково-дослідний проект (sisu202313)

Постановка проблеми зумовлена вивченням національних літератур китайського та українського народів – в нашому випадку малої прози Ван Мена (王蒙) і В. Симоненка – у маргінальному просторі світових комунікацій, що завдячує передусім міфологічній школі та індоєвропейському мовознавству. У цьому аспекті актуальним є пояснення збігів лейтмотивів, сюжетів, художніх образів і т.п. На основі цих об'єктів дослідження зародилася «ідея стадіальної єдності», висунута ще англійським етнографом Е. Тайлором, котрий спостеріг, що типологічно подібні явища різних народів виникають у найвіддаленіших куточках Землі. Звідси – ідея так званих всесвітньо-історичних стадій культурного розвитку. «У цьому процесі, – як слушно зауважив Ю. Лотман, – роль обміну культурними цінностями виглядає приблизно так: у систему з великою внутрішньою невизначеністю вноситься ззовні текст, який саме тому, що він текст, а не якийсь голий «зміст» (у значенні Жолковського, Щеглова), сам має внутрішню невизначеність, становлячи не упредметнену реалізацію певної мови, а поліглотичне утворення, що піддається низці інтерпретацій з позиції різних мов, внутрішньо конфліктне і здатне в новому контексті розкриватися зовсім новими змістами» [5, с. 208–209]. Однак, якщо йдеться про мотиви любові в малій прозі Ван Мена і В. Симоненка, то в підсумку «ідею стадіальної єдності» потрібно реалізовувати в системі архетипів – знаками нашої внутрішньої еволюції душі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Чимало сучасних літературознавців, зокрема О. Кіктенко, Я. Шекера, М. Федоренко, Я. Лисевич, Ван, Сяоюй, Го Юаньпен та ін. піднімали проблематику типологічних зв'язків творчості китайських та українських письменників, зокрема в аспекті психоаналізу. Звідси – фрейдівський, адлерівський, фроммівський, франклівський погляди зсередини, що характеризуються поширенням «едіпальної ситуації», «соціологічної адаптації», «феномену любові» та «індивідуального сенсу життя» людини.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення спільних мотивів любові у малій прозі Ван Мена і В. Симоненка крізь призму психоаналітичної інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Світова художня література 60–70-х років ХХ ст. це не лише нові явища, напрямки чи естетичні тенденції, а передусім людинознавство у вимірах розуміння самої сутності людини, одним із головних

критеріїв якої є любов. Про вагомість цієї внутрішньої зрілості і плідності душі, яка надає сенс нашому життю, найбільш показово свідчить мала проза Ван Мена (王蒙) і В. Симоненка.

Вперше, що впадає в вічі, це те, що мотиви любові в творчості китайського та українського митців не відірвані від життя, відтак і їхній світ логоса не є проявом художніх експериментів, а самовираженням внутрішнього авторового «Я». Звідси органічно випливає дискурс любові, конотація якого витлумачується і в праці «Мистецтво любові» Е. Фромма. Адже виведена в поетичній візії Ван Мена і Василя Симоненка концепція людини сприймається сьогодні і через актуальне бачення її психологічної проблематики. Так американський психоаналітик Е. Фромм слушно зауважив: «Протягом кількох останніх поколінь концепція романтичного кохання у західному світі стала майже універсальною. Незважаючи на те, що в Сполучених Штатах міркування про шлюб як угоду все ще не зникли, більшість людей перебувають у пошуку «романтичного кохання», особистого переживання, що згодом приведе до шлюбу. Ця нова концепція любові значно посилила важливість *об'єкта*, порівняно з важливістю *функції*».

Із цим чинником щільно пов'язана інша риса, притаманна сучасній культурі. Уся наша культура ґрунтується на прагненні купувати, на ідеї взаємного обміну. Сучасна людина почувається щасливою, коли захоплено споглядає вітрини та купує все, що може собі дозволити, – за готівку або ж на виплат» [8, с. 23].

Це ж стосується і любовних стосунків між людьми, в яких домінує не важливість *функції*, а важливість *об'єкта* (напр. «Кукурікали півні на рушниках...» В. Симоненка), не важливість внутрішніх сердечних почуттів, а важливість професій чи соціального становища індивідуума (напр. «Чистий струмінь» Ван Мена).

Мала проза любовної тематики Ван Мена і Василя Симоненка написана передусім для молодих і енергійних людей. Адже це почуття глибокої сердечної прихильності у творчості китайського та українського письменників не позбавлене романтизму як світовітчуття, бо перевілюється в щось інше – у двоєдиний інструмент спорідненості душ героїв. Так, любов певною мірою зумовлена долею людини. У поетиці Ван Мена вона здебільшого промовляє мовою «почуттів» і «спогадів», а не мовою «вчинків». Наприклад, в оповіданні «Кленовий листок» головний герой зберігав п'ятдесят років гербарний листок з цього дерева як спомин про перше кохання у своєму житті.

«Він познайомився з нею під час осінньої прогулянки на природі, коли вони навчалися в університеті... Власне, вони навчалися на різних факультетах. Та всі любили співати, були учасниками хорового колективу, і їм так подобалося розкладати велике вогнище. Посидівши біля вогнища, вони ніби воскресали, заново народжувалися, і темрява витіснялася світлом. Особливо їм подобалися вірші великого поета А. Фена... І під час розставання вони вперше поцілувалися, і цей перший і єдиний поцілунок запав у їхнє серце, чистий і палкий, як сон, як вірш А. Фена. Відчуття цього першого поцілунку було неповторне. Хоч як би ви намагалися, але не зможете уявити всієї ніжності та чистоти цього поцілунку, багатозначності та поетичності. Тепер квіти розцвітають швидко й буйно, але квіт їхній опадає так само швидко. Листок за формою схожий на серце і, мабуть, повинен нагадувати серце дівчини» [1, с. 70].

Але доля розпорядилася інакше. Головний герой обзавівся іншою сім'єю, а його кохана жила своїм життям, періодично навідуючись до них. Цікаво, що дружина і донька не ставали на заваді тих відвідин. Але коли пропав гербарний листок з кленового дерева, то чоловік став підозрювати в цьому усіх своїх близьких і друзів. Згодом – заспокоївся. «Він збагнув одну істину: цей «подертий листочок клена» (слова дочки) не варто шукати. Це що, якась коштовність? Ні. Пам'ятка культури? Ні. Він про щось нагадує? Ні. Якщо його не знайде, то хіба це погано? Ні. Ні, двічі ні, тричі ні.

Речовина не зникає, а якщо і зникає, то знову з'являється, перетворившись, існує в іншій формі, це і є зникнення... А якщо ти щось утратив. То що значить – утратив? Воно не зникло, а ти його не знайшов, воно не повернулося до тебе, хтось його виніс або хтось десь забув. У будь-якому разі для декого це означає зникнення. Такі речі трапляються щодня.

Старе не йде, нове не приходить. Те, що загубив, не обов'язково шукати, а знайденому не обов'язково несамовито радіти. Це справжнє прозріння...» [1, с. 72–73].

У цьому лабіринті життя правдива любов має «розумну долю», тому варто захоплюватися не її «прекрасною казкою», а її «прекрасною реальністю».

До такої думки головного героя з оповідання «Кленовий листок» Ван Мена спонукала інша етнокультурна ментальність, відмінна від європейської – китайська, яка тяжіє до сенсорно-раціональних злагоджених культур, українська ж – до інтуїтивно-етичних. Звідси відмінності сприй-

няття феномену любові. Далекосхідне розуміння інтимних почуттів людини щільно пов'язане з баченням долі як життєвого шляху Дао; останній дає відповідь на екзистенційні питання. Що важливіше в любові – холодний розум чи теплі почуття; піклування чи бажання?! Хто дорожчий – людина, котра йде поруч із тобою в житті й долає всі труднощі, чи людина мрій і сподівань?

Любов – це самовдосконалення особистості, яка проходить через доленосну «жертву егоїзму» до найбільш повного розкриття своєї віри й душевних порухів, тобто віднаходження цілісності жіночого (Інь) і чоловічого (Ян) начал. Інакше кажучи, доля наливає в чашу життя людини стільки позитивної енергії, скільки вона заслуговує на своєму шляху Дао.

Зрештою, подібні екзистенційні ідеї простежуються і в поетиці малої прози В. Симоненка. Приміром, оповідання «Кукурікали півні на рушниках...», де головна героїня – молода дівчина Ониська – глибоко була закохана у Віктора. Однак її розум взяв гору над почуттями і вона відмовила йому, коли той прийшов свататись.

«Вони довго сиділи вдвох у хаті і мовчали. Кукурікали півні на рушниках, і од їхнього мовчазного співу дзвеніло у вухах.

– То що ж ти скажеш мені, Онисько? – здалеку хлопнув тривогою Вікторів голос.

– А ти в мене нічого не питав.

– Ти ж знаєш, чого я тут. – Він дивився так благально і винувато, що в неї все тіло сповнилося лінивою жагою.

– Ти ще не втоптав стежки і до моїх воріт, а вже стукаєш у серце, – струснула з себе млявість.

– Але ж ти кохаєш мене...

– Звідки ти знаєш? – насмішкувато підвела очі.

– Про це говорить усе село...

– Але одна людина цього не говорить...

Віктор немов уперше побачив її.

– І ти осоромиш мене на все село? – зразу ж збагнув безглузду жалюгідність свого запитання.

– Який ти, Вікторе, – не слова, а сльози текли з її вуст. – Іди звідси геть і можеш набрати на грядці скільки завгодно гарбузів... Одного тобі мало, бери цілий віз і годуй ними свою пиху...

Він пішов згорбившись, ніби й справді ніс на своїх плечах підводу гарбузів.

Ониська ридала над вишиванням» [6, с. 18].

Як бачимо, здоровий глузд у дівчини домінує над теплими почуттями, тому вона не захоплюється своєю вимріяною «прекрасною казкою», а «прекрасною реальністю». Адже егоїзм і пихатість Віктора, якого вона кохає, став би на заваді її жіночому щастю в майбутньому шлюбному житті.

Тому відмова Ониськи вийти заміж за Віктора сприяє її подальшій «розумній долі». З цього приводу пригадуються слова Лао-Цзи, котрий сказав: «Ми ніколи не зможемо змінити напрямку вітру, але в наших силах поставити потрібні вітрила».

Відтак динаміка любові Віктора з оповідання «Кукурікали півні на рушниках...» В. Симоненка перебуває під непосильним тягарем егоїзму і комерційного матеріалістичного мислення людини. Адже хлопець дивиться на свою обраницю як на «товар», відчужений від неї самої. Для його «екзистенційного Я» стає не власна сутність людини, а попиту і пропозиція: уміння «подати себе» і найдорожче «продати». Звідси – взаємопов'язані причини нарцисизму, законсервовування в «мертвий предмет» любові з накопичувальною «установкою «мати» (Е. Фромм), зумовлений «жагою примноження» і «культу споживання» [див.: 7].

Так В. Симоненко в оповіданні «Кукурікали півні на рушниках...» у кінцевому результаті волів не соціологізувати людину, а одухотворити.

Відповідні думки й екзистенційні пошуки його героїв мають художні паралелі і в новелі «Хвильками звуку цитри» Ван Мена. Сюжет на перший погляд доволі простий. Головний герой випадково зустрів Се Лінь – відому перекладачку свого кумира і улюбленого письменника Тургенєва – і волів з нею познайомитися, але окрім озера Лютні, яке, на думку героя, доречніше назвати озером Цитри, вона нікого довкола себе не помічала. Але з плином часу опісля його успішної доповіді з питань культури в міській комі, Се Лінь сама підійшла і скромно й водночас вимогливо сказала:

«– Надалі розраховуйте на мене як вважатимете за потрібне...»

І вона пішла, ширячи довкола елегантність і гречність. І знову ніби тихо затремтіли струни цитри. «Вона, здається, і не впізнала мене», – подумав він з прикрістю.

Але опанував себе і далі пив чай з представниками старшого покоління за своїм столом» [2, с. 76].

Ось так закінчується новела «Хвильками звуку цитри» Ван Мена.

Аналізуючи «феномен перенесення» Се Лінь щодо «психічної реальності», можна спостерегти, що він тісно пов'язаний з одними і тими ж особистісними та соціальними мотиваційними діями, які можна звести до відомого вислову: «концентрація – запорука успіху». Ця думка абсолютизується в творі Ван Мена. Утім стає зрозуміло, що «концентрація на улюбленій праці» хоч і є запорукою успіху, але стає на заваді особи-

стісному щастю, любові. Звідси – психологічна модель індивідуального і соціального характерів персонажів, яка у художній прозі письменників нової китайської літератури ґрунтується на розкритті нових типів особистості, притаманні «перехідному суспільству», охарактеризованому Д. Рісменом як «одинокий натовп». У новелі Ван Мена архетип «озера», плюскіт хвиль якого нагадують звуки цитри, варто інтерпретувати як символ спокійного й гармонійного життя людини.

Цей кульмінаційний момент є ключем до розуміння Ван Менів ідеалу «цілої людини», що містить у собі злагоджену єдність особистого почуття та громадського обов'язку. Іншими словами – феномен цілісної сутності психіки людини, що, за К.-Г. Юнгом, прийнято називати Самістю. Кожний фрагмент твору ставить проблеми: суспільство–особа–любов. Автор не засуджує поведінки своїх героїв, а лише проникливо аналізує їх настрої і помисли.

Подібну символізуючу функцію прояву індивідуального і соціального характеру виконує колективне неусвідомлене Над-Я головного героя й у творі «Друг сімейства» В. Симоненка. Це розповідь про безнадійно закоханого хлопця, котрий, довірившись приятелю по роботі, воліє вийти із лабіриту своїх заплутаних почуттів. Але за безглузким збігом обставин його друг і кохана дівчина одружуються, а убитого горем героя взяло за живе. Утім, час лікує всі рани – і згодом він стає другом їхньої сім'ї, а украденому щастю приходить кінець. У кінцевому результаті чоловік погрожує дружині розлученням. «Але хай тільки спробує! На профспілкових зборах – а без них не обійдеться! – виступлю і скажу, що він за людина. І не подивлюся на те, що він мій друг» [6, с. 59].

На такій ентузіастичній ноті колективної суспільної свідомості, характерної для тогочасних радянських реалій, закінчується твір.

Таким чином, можна з більшою чи меншою мірою доказовості говорити про те, що близькість психіки та світогляду між героями творів українського та китайського митців нерозривно пов'язані з вузлами «колективного неусвідомленого» [див.: 9]. За К.-Г. Юнгом ця універсальна психічна інстанція розвивається не індивідуально, а передається за спадковістю. Вона складається із одвічних образів, архетипів, які характерні для кожного народу в усі часи та у будь-яку епоху, так би мовити стосується людства в цілому.

Ідеалізація, химерна ірреальність любовних відчуттів людини простежується в новелі «Чистий струміль» Ван Мена. Так героїня заради вимріяного в своїй уяві образу композитора Лю Цзюньлі

на якусь мить відмовляється від свого індивідуального люблячого Я, стаючи рабинею ідеалу. Адже сама спонтанність емоцій, позбавлена реальності, не може бути запорукою істинної любові, за допомогою якої людина здатна подолати прірву власної самотності і відчуженості.

«Він мав душу великого митця. Довершеність і сила, ритм і гармонія його музичних творів затоплювали, здавалося, все її єство. І не тільки її, а й багатьох молодих сучасників (що й зовсім дивовижно). Музика його зачаровувала, особливо її колишню, таку мрійливу. Серед музики Лю Цзюньлі вона й сама ніби ставала мелодією, що линула у чарівні, казкові світи.

Атож, вона не з талановитих, проте непогано грає і співає. Не витримала іспиту в консерваторію, зволікала зі вступом у технологічний» [3, с. 78].

Мотив любові в прозі Ван Мена, пройнятий гуманістичною психологією, носить актуальний характер і в сучасних умовах нашого суспільства. Так новела «Чистий струмінь» визначається соціальною спрямованістю і втілює головний код адлерівської психології, суть якої полягає в тому, що людина є єдиним неподільним і окремим організмом – Ното politikon (звір суспільний за Аристотелем), а розвиток її динамічної природи залежить передусім від соціально-культурного середовища. Тому і своїй концептуальній теорії австрійський психоаналітик дав назву «індивідуальна психологія», оскільки латиною *individuum* означає неподільний.

Загалом теорія особистості А. Адлера, що ґрунтується на базових поняттях фіктивної телеології, комплексу меншовартості, соціальної компенсації, суспільного інтересу, стилю життя, креативного «Я» і т. п., віднаходить своє відображення в новелі «Чистий струмінь» Ван Мена, де автор важливу роль приділяє ідеалізованій установці своїй героїні, для якої музика рівноцінно гамлетівському «бути чи не бути». У творі порушуються проблеми любові невротичного характеру, а саме: ілюзорне світосприйняття, комплекс меншовартості, соціальна компенсація і негативне перенесення.

Подібне психоаналітичне «прочитання» художньої прози у вимірі антропології любові можна віднайти і в творчості В. Симоненка, яка настільки є оригінальною, що, акцентуючи на феномені одних неусвідомлених психічних процесів персонажів, мимоволі випускаєш з уваги інші. Тому важливо комплексно й системно підійти до проблеми. Із цього приводу можемо навести слушні міркування Ф. Б. Сімона про те, що «психоаналіз знаходиться не деінде, як у просторі інтимних комунікацій» [4, с. 8].

Тим творчим «простором інтимних комунікацій» між персонажами в прозовій творчості В. Симоненка є оповідання «Вино з троянд», що містить символічний смисл внутрішньої правдивої любові і щастя людини. Головну проблематику твору можна виразити словами Конфуція, котрий сказав: «Щастя – це коли тебе розуміють, велике щастя – це коли тебе люблять, але правдиве щастя – це коли любиш ти».

«– Мені багато кажуть, що я гарна і тому мене люблять. (...) Хіба моя врода – це я? (...) Я хочу, щоб хтось полюбив мене, а не мою красу...» [6, с. 14–15], – говорила головна героїня з оповідання «Вино з троянд» В. Симоненка Ольга Андрієві, який був таємно закоханий у неї. Незважаючи на фізичні вади хлопця, адже він був кульгавим горбанем, дівчина саме йому надала перевагу серед усіх залицяльників до неї. Тому що відкрила в ньому красу люблячої душі. Будучи добродушним квітником, Андрій часто розказував чужим дітям як пахнуть квіти і перешіптуються із зорями.

«Квіти люблять щасливих. У нас від нещастя вони не в'януть, а плачуть. Ви бачили, скільки вранці на них роси? Ото їхні сльози. Хто росяного ранку знайде незаплакану квітку, той буде дуже щасливий» [6, с. 13–14], – казав Андрій.

Психодинаміку любові своїх головних персонажів письменник розкриває в цілком романтичному ключі за допомогою несподіваного символічного сюжетотворення. Суголосні ідеї певних міркувань можна знайти і в малій прозі Ван Мена, утім на відміну від українського митця любовні переживання його героїв більш опосередковане колективним неусвідомленим. Це обумовлено передусім ментальною різноманітністю Західної і Східної культур.

Висновки. На прикладі дослідження малої прози Ван Мена і В. Симоненка можемо стверджувати, що антропологічні виміри творчості українського та китайського письменників, а саме мотиви любові, перебувають у міжкультурному діалозі народами Заходу і Далекого Сходу. Такі художні паралелі пов'язані передусім із типізацією наукового матеріалу, що передбачає момент відбору потрібної «психологічної породи», яка має міжкультурний та позачасовий характер.

З погляду психоаналізу порівняльна характеристика творів «Кленовий листок», «Хвильками звуки цитри», «Чистий струмінь» Ван Мена, «Вино з троянд», «Друг сімейства», «Кукурікали півні на рушниках...» В. Симоненка дає можливість пізнати різноманітні світоглядно-культурні моделі характеру людини. В основі творів

китайського та українського митців порушено художньою фікцією і реальністю, що оприявлюють «обличчя тексту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ван Мен. Кленовий листок / Перекл. з кит. В. Урусов. *Всесвіт*. Спецвипуск: Альманах китайської літератури. 2010. С. 70–74.
2. Ван Мен. Хвильками звуку цитри / Перекл. з кит. Я. Лисевич, Ю. Сорокін. *Всесвіт*. Спецвипуск: Альманах китайської літератури. 2010. С. 74–76.
3. Ван Мен. Чистий струмінь / Перекл. з кит. Я. Лисевич, Ю. Сорокін. *Всесвіт*. Спецвипуск: Альманах китайської літератури. 2010. С. 78–79.
4. Кьонінг К, Сімон Ф. Б. Між кушеткою і одностороннім дзеркалом. *Системна терапія для психоаналітиків – психоаналіз для системних терапевтів. Діалог*. Ів.-Франківськ: «Місто НВ», 2006. 144 с.
5. Лотман Ю. До побудови теорії взаємодії культур (семіотичний аспект). *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія* / За заг. ред. Д. Наливайка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 195–210.
6. Симоненко В. Півні на рушниках: Оповідання, щоденник. Упоряд., автор вступ. статті М. Ільницький. Львів: Каменяр, 1992. 91 с.
7. Фромм Е. Мати або бути? Пер. з англ. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 305 с.
8. Фромм Е. Мистецтво любові. Пер. з англ. В. Кучменко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
9. Юнг К.-Г. Психологія несвідомого. Пер. з англ. Стефанчук І., Київ : Вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 404 с.

ВІДКРИТТЯ КНИГОДРУКУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНШИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА

THE DISCOVERY OF PRINTING AND ITS IMPORTANCE FOR THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND OTHER ARTS

Голубішко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-0722-1482

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Руданець М.В.,

orcid.org/0009-0001-5929-706X

студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології

Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка

Статтю присвячено з'ясуванню значення відкриття книгодруку для культурного розвитку людства. Мета нашого дослідження полягає у визначенні головних аспектів, які ілюструють, як поширення знань через друковані книги вплинуло на еволюцію культурної спадщини людства. Дану тему досліджували такі науковці, як М. Лукінюк, Б. Никифорок, О. Орос, Дейв Рус, Елізабет Езейнштейн та Ада Палмер, які сформували теоретичну базу нашого дослідження. Цікаве дослідження щодо історії книги здійснили у бібліотеці Вінницького державного педуніверситету імені Михайла Коцюбинського.

У дослідженні подаються історичні відомості щодо створення книги з давніх давен і фактично до 15 століття в різних частинах світу. Адже винахід Гутенбергом друкарського верстату і разом з цим книгодрукування за допомогою металевих літер, які можна складати як завгодно, не відразу перетворило їх на основну форму створення книги. До цього даний процес полягав у використанні дошок, на яких були вирізані літери. На дошці можна було друкувати лише одну сторінку, змінити текст було неможливо. Певне місце у статті присвячено створенню старовинних текстів на різному матеріалі, що існував в окремих країнах: глиняні таблички, камінь, папірус, шовк тощо. Автори приділяють увагу старовинним рукописам, їх жанровим різновидам, популярним у середньовіччі. Адже на сторінках середньовічних манускриптів, тобто рукописних книг, перед читачем і глядачем проходить все життя тогочасної людини: дні праці й свята, застілля і робота в полі, історичні події і обов'язкові сцени з Біблії; витончений середньовічний одяг, рицарські турніри і полювання. Найвідоміші дорогого і розкішно прикрашені рукописи (перш за все з текстами Біблії) створювались у скрипторіях монастирів, які в цей час були осередками навчання і науки. Основними текстами, пов'язаними з Біблією, в Україні були і першодруки Івана Федорова: «Апостол», або «Дії і Послання Святих Апостолів» (1574 р.), «Острозька Біблія» (1580 р.) та інші. Крім того, «Буквар», «Хронологія».

Ключові слова: текст, рукописи, першодруки, Біблія, живопис, архітектура, Й. Гутенберг, І. Федоров.

The article is devoted to clarifying the significance of the discovery of printing for the cultural development of mankind. The purpose of our study is to determine the main aspects illustrating how the dissemination of knowledge through printed books influenced the evolution of the cultural heritage of mankind. This topic was studied by such scientists as M. Lukinyuk, B. Nikiforuk, O. Oros, Dave Rus, Elizabeth Eisenstein and Ada Palmer, who formed the theoretical basis of our study. An interesting study of the history of the book was conducted in the library of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

The study provides historical information about the creation of the book from ancient times and up to the 15th century in different parts of the world. Gutenberg's invention of the printing press and, along with it, book printing using metal letters that can be composed in any way, did not immediately turn them into the main form of book creation. Before that, this process consisted of using boards on which letters were cut out. Each board was used to print one specific page, it was impossible to change the text. A certain place in the article is devoted to the creation of ancient texts on different materials that existed in individual countries: clay tablets, stone, papyrus, silk, etc. The authors pay attention to ancient manuscripts, their genre varieties, popular in the Middle Ages. After all, on the pages of medieval manuscripts, that is, handwritten books, the reader and viewer sees the entire life of a person of that time: days of work and holidays, feasts and work in the field, historical events and obligatory scenes from the Bible; elegant medieval clothing, knightly tournaments and hunting. The most expensive and luxuriously decorated manuscripts (primarily with Bible texts) were created in the scriptoria of monastery, which at that time were the centers of learning and science. The foundations associated with the Bible in Ukraine were also the first printed editions of Ivan Fedorov: "Apostle", or "Acts and Epistles of the Holy Apostles" (1574), "Ostrog Bible" (1580) and others. In addition, "ABC", "Chronology".

Key words: text, manuscripts, first printed editions, Bible, painting, architecture, J. Gutenberg, I. Fedorov.

Постановка проблеми і завдань. Уся мудрість людства сьогодні зосереджена у книзі, вона є одним з див, створених людиною. Для спільнот дуже важливим була передача знань наступним поколінням в усній формі (наприклад: кельтські друїди). Це найдавніша форма ознайом-

лення зі знаннями в історії людства. З давніх часів різні цивілізації докладали великих зусиль, щоб передати набуті знання своїм нащадкам через малюнки на стінах печер, створювали мелодії, щоб передати свої почуття та думки, скульптури та картини, щоб показати красу та велич свого часу. Після винайдення писемності і засобів друку основним у передачі знань став текст, його вигляд зовсім не нагадував сучасну книгу, але функція в них була однакова. Значення слів – грецького «біблію», латинського «лібер», семітського «сефер», арабського «кітаб», слов'яно-балтійського «книга» – мають однакове трактування: твір або частина твору.

Отже «історія книги – це історія технічних нововведень, пов'язаних з виготовленням книг. Ці нововведення покращували зберігання тексту» [2]. Нарешті у 1436 році Йоганн Гутенберг винайшов друкарський верстат, що перевернуло світ.

Аналіз досліджень. Дану тему досліджували такі науковці, як М. Лукінюк, Б. Никифорук, О. Орос, М. Тимошик, Дейв Рус, Елізабет Езеїнштейн та Ада Палмер, які сформуvalи теоретичну базу нашого дослідження.

Українські дослідники в основному розглядають питання, пов'язані з особистістю Івана Федорова (Федоровича, таке прізвище прийняте у Львові) як друкаря: чи український він першодрукар або московський, витоки українського та московського книгодрукування, до витоків українського друкарства, попередники Івана Федорова (Степан Дропан) та інші [3; 4].

Девід Рус у своїй публікації «7 способів як друкарня змінила світ» говорить про використання друкування, завдяки яким змінилося людство. Він наголошує, що ця інновація у 15 столітті дозволила людям швидше та ширше ділитися знаннями. Цивілізація ніколи не озиралася назад. «Знання – це сила, як кажуть, і винахід механічної рухомої друкарської машини допоміг поширювати знання ширше та швидше, ніж будь-коли раніше» [7].

Продовжуючи думку про вплив друкарського верстата, Елізабет Ейзенштейн підкреслила, що найбільшим подарунком науки для науки була не швидкість, з якою ідеї могли поширюватися разом із друкованими книгами, а точність, з якою копіювали вихідні дані. Маючи в руках друковані формули та математичні таблиці, вчені могли довіряти достовірності існуючих даних і витрачати більше енергії на відкриття нового [5].

Відкриття книгодруку, на думку А. Палмер, означало розповсюдження радикальної ересі, радикальних християнських угруповань, радикальних егалітарних груп, критики уряду».

«Протестантська Реформація – це лише один із багатьох ознак друку, що дозволяє почути ці голоси» [6].

Оскільки наприкінці 15 ст. рівень письменності був ще дуже низьким, місцеві жителі збиралися у пабі, щоб послухати платного читача, який розповідав останні новини, які містили все: від непристойних скандалів до військових повідомлень. «Це радикально змінило споживання новин, – каже Палмер. – Це стало нормою щодня перевіряти новини».

Виклад основного матеріалу. Шлях розвитку книги був довгим і складним. Який тільки матеріал не використовували люди для виготовлення книжок: каміння, глину (шумери), листя та кору дерева, шкіру тварин (майже в усіх країнах поступово почали використовувати пергамент (або пергамен) – спеціально оброблену шкіру ягняти чи теля), бамбук (на Сході), шовк (у Китаї та Японії), метал, папірус (у Давньому Єгипті). Так, існує папірус, що зберігається у Британському музеї, довжиною 41 метр. Національний музей у Варшаві володіє папірусом (31 розділ на окремих листках, поєднаних в один документ), який присвячено жінці Бакаї. Ким вона була – невідомо. Але це дуже рідкий випадок, коли частина «Книги мертвих» належала б жінці. Частіше її згадували у папірусі чоловіка. Вважається, що вона була годувальницею майбутнього фараона Аменхотепа II. Довжина цього розділу книги, що була головною у житті кожного єгиптянина, приблизно 8–10 метрів.

Середньовіччя породило таку річ, як манускрипт, або рукописну книгу. Перед читачем проходить все життя тогочасної людини: свята і будні, сцени з Біблії й історичні події. Дорогоцінні ілюстровані рукописи, перш за все з текстом Біблії створювали у монастирях. Тут створювалися бібліотеки, а у спеціальних приміщеннях, скрипторіях, писці переписували священні книги, благочинно виводячи кожну літеру (цей процес з подробицями описаний у романі Умберто Еко «Ім'я троянди»). Взагалі існувало чотири типи переписувачів: копіювальники, вони мали справу з масовим виробництвом і з кореспонденцією; каліграфи, які мали справу з виробництвом важливих книг; коректори, зіставляли і порівнювали закінчену книгу з рукописом, з якої її копіювали; рубрикатори, які малювали великі абзацні літери (титли); до них відносились й ілюмінатори, які малювали ілюстрації. Адже головною прикрасою книги були мініатюри – ініціали, заставки, ілюстрації, написані аквареллю на пергаменті. Вважає жанрове розмаїття середньо-

вікових рукописів: кодекси (наприклад, ілюстрації Кодексу Манессе можна вважати енциклопедією життя рицаря); часослови – домашні зібрання молитов («Розкішний часослов герцога Беррійського», який ще можна назвати календарем, гарно ілюстрованим сценами полювання, проводів рицарів у похід, праця простих людей у полі на фоні величних замків; Часослов Марії Бургундської та ін.), мініатюри тощо.

У першому столітті книгодрукування велика частина продукції друкарів складалася з тих самих успадкованих текстів, які створювали писарі. Але найважливішою особливістю було не те, що література була новою, а радше те, що читачі вперше могли побачити кілька текстів разом і порівняти їх. Маса знань, які зберігалися книжниками, була розпорошеною та неповною, авторство конкретних текстів було приховане, магичні заклинання змішувалися з науковими спостереженнями, а класична література перемижувалася з християнськими писаннями [7]. За таких обставин читачі рукописів могли уявити, що минулі уми античності володіли набагато повнішим розумінням світу, який з часом був фрагментований і деградував. У часи зародження книгодрукування збір і перегляд цього розрізненого корпусу було основною метою більшості вчених. Припущення, як стосовно біблійних писань, так і класичних наукових трактатів, полягало в тому, що кожна переглянута праця, яка далі розбирає заплутану спадщину, допоможе зробити цю мудрість зрозумілішою. Порівняння успадкованих наукових праць уперше також вказало на розбіжності та протиріччя.

У той же час нова здатність відтворювати карти, діаграми та малюнки уніфікованим і постійним способом означала, що старіші теорії в картографії, астрономії, анатомії та ботаніці можна було перевірити за новими спостереженнями. Італійське Відродження почалося за століття до винаходу друкарського верстата Гутенберга, однак воно розкрило актуальність винайдення друкарського верстату [1, с. 2]. Головним проектом було відновлення та перевидання давно втрачених творів таких античних діячів, як Платон і Арістотель. Публікація цих текстів була дорогою та повільною, доступною лише найбагатшим. Поява друкарського верстата прискорила цей процес і зробила знання більш доступним для широкої аудиторії, включаючи середній клас та торговельні сім'ї. До 1490-х років, коли Венеція була столицею книгодрукування в Європі, друкована копія великого твору Цицерона коштувала місячну зарплату шкільного вчителя. Друкарський верстат не поклав початок епосі

Відродження, але він значно прискорив відновлення та обмін знаннями. «Раптом те, що було проектом навчання лише небагатьох найбагатших представників суспільства, тепер може перетворитися на проект розміщення бібліотеки в кожному середньому місті та бібліотеки в будинку кожної досить заможної торгової сім'ї», – розмірковує Палмер [6, с. 320]. Таким чином, ми можемо стверджувати, що книгодрукування відкрив доступ до знань не тільки привілейованим особам, але й простим людям, хто прагнув знань про цей світ і відродив, перш за все, техніки Античності в архітектурі, живописі та графіці на основі доступу до зібраної, проаналізованої інформації. Як результат, людство збагатилось на такі взірці мистецтва, як фреска «Темна вечеря», картина «Вітрувіанська людина» Леонардо Да Вінчі та ін. У 1570 році, геній архітектури Андреа Палладіо на основі життєвого досвіду, вивчення багатьох технік архітектури минулого, створив власний трактат «Чотири книги про архітектуру» (I Quattro Libri dell'Architettura). Це симфонія знань і практики, з колосальним значенням для світової культури. У трактаті «Чотири книги...» містилися ілюстровані практичні рекомендації створення будівель, відомості щодо проектування окремих елементів; Палладіо також переосмислює ордерну систему. На основі такого швидкого поширення зібраних знань, людство змогло краще та швидше розвиватись і у сфері архітектури. Зразком палладіанської архітектури є американський Білий дім у Вашингтоні.

Ще одним з доказів впливу друкарства на розвиток всесвітньої культури є лютеранство. Цитата, приписувана Мартіну Лютеру – «Друкарство – це найвищий і найбільший дар Бога», – підкреслює значення друкарства у протестантській Реформації. Лютера можна назвати першим, хто широко розповсюдив своє послання завдяки друкарському верстату. Наприкінці 1517 року його «95 тез» були надруковані в Лондоні, що сприяло швидкому поширенню ідеї. Лютер став першим у світі автором бестселерів завдяки своєчасному використанню друкарства: німецькомовний переклад Нового Завіту розійшовся накладом у 5000 примірників за два тижні, а до 1525 року його твори становили третину усіх проданих книг у Німеччині [7, с. 3]. Поширення інформації, породжене лютеранством, вплинуло на хід подій історії та форми вираження у живописі та літературі. Період протестантства, який відзначався релігійними та соціокультурними змінами в Європі, вплинув на живопис, який часто відображав такі релігійні теми, як розповіді з Біблії

та протестантська реформація. Прикладом може бути творчість нідерландських художників: Рембрандта, який створив такі релігійні полотна, як «Христос під час шторму на озері Генісарет», «Катування Христа», «Повернення блудного сина», офорт «Христос, котрий зцілює хворих»; Ф. Гальса «Євангеліст Лука», «Євангеліст Матфей»; Н. Моммерса «Авраам та три ангели». Відображення природи та пейзажів також стали популярними серед художників епохи протестантства. Це було пов'язано з ідеями про дивовижність Божого творіння, яка виявлялася у природі. Один з найвідоміших майстрів пейзажного живопису цього періоду – Клод Лоррен.

Ще однією рушійною силою, яка породила прогрес внаслідок початку книгодрукування, є наука. У 1620 році англійський філософ Френсіс Бекон, який за легендою розробив науковий метод, писав, що йому знайомі три винаходи, які назавжди змінили світ, – порох, морський компас і друкарський верстат. Протягом тисячоліть наука була здебільшого самотньою справою. Книгодрукування збагатило художній світ, сприяючи поширенню ідей та технік між країнами та культурами. Друковані ілюстрації та фотографії дозволяли митцям збагачувати свої твори новими ідеями та стилями, що додало різноманіття в мистецтво та архітектуру. Нарешті, книгодрукування сприяло збільшенню розмаїття графічних технік та форматів. Розвиток друкарства стимулював новітні технології у виробництві, що дозволило художникам та архітекторам експериментувати з новими способами виразності та візуалізації своїх ідей. Коли історик Елізабет Ейзенштейн у 1980 році написала свою книгу про вплив друкарського верстата, вона сказала, що його найбільшим подарунком для науки була не обов'язково швидкість, з якою ідеї могли поширюватися з друкованими книгами, а точність, з якою оригінальні дані були скопійовані. Маючи в руках тексти, інструкції, які можна було порівняти, митці художники та архітектори могли найточніше відобразити реалії минулого часу, дослідити техніки, методи та спробувати мислити та жити з сприйняттям цього світу наших предків, які мали глибокі знання з фізики, геометрії, географії, креслення, культури та літератури [5, с. 15].

В Україні теж був першодрукар, якого традиційно звали Іван Федоров. В нього було непросте

життя, але головним для нього було українське книгодрукування. В основному його доробок мав релігійну основу. 1574 року побачила світ книга «Дії і Послання Святих Апостолів» («Апостол»). Другим видатним виданням І. Федорова був «Буквар». В абетці використовувались слов'янські літери, вона була розрахована на навчання дітей не тільки з багатих сімей, а й з бідних. Книжка складалась з 90 сторінок і була прикрашена заставками, кінцівками тощо. 1580 – рік видання (разом із сином) першої слов'янської Біблії, вона отримала назву Острозька Біблія. У 1581 році надруковано останню книгу Івана Федорова «Хронологія». Він був митцем і різьбярем, тому нерідко сам оформлював книги.

Але чи було книгодрукування в Україні до Федорова? У документах, що до нас дійшли, підкреслюється, що він був продовжувачем друкарської справи у Львові. Адже ще у 1460 році львівський громадянин Степан Дропан для матеріальної підтримки священників монастиря Святого Онуфрія подарував свою власну друкарню. Якщо була власна друкарня, то, можливо, у ній друкувались книги, а не просто листівки тощо. Отже, Івана Федорова можна вважати не початківцем українського друкарства, а засновником довготривалого книгодрукування на українських землях, зі своїми книгодрукарами, друкарнями і друкарями.

Висновки. Отже, книгодрукування істотно вплинуло на розвиток живопису, графіки та архітектури. Воно революціонізувало доступність знань та інформації, сприяючи поширенню технік, ідей та стилів серед митців. Книги з мистецтва та архітектури надихали на нові експерименти та інновації, стимулюючи творче мислення та розвиток цих мистецьких галузей. Українські дослідники доводять, що друкарство в Україну прийшло не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців. А першим друкарем був Степан Дропан, котрий був попередником Івана Федорова. Маючи доступ до друкованих матеріалів, митці могли точніше та глибше передати кольори та відчуття на зразках мистецтва. Пройшло вже кілька століть з винайдення друкарського верстату, але людство все ще використовує друковані тексти як головний засіб передачі інформації, адже цифровий варіант ще не є зовсім надійним джерелом. Книгодрукування залишається головним рушієм розвитку та еволюції людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська Н., Гедз Ю. Італійське книгодрукування у контексті традиційних та інноваційних технологій розвитку книжкової та музейної справи. Львів : Львівський Політехнічний національний університет, 2019 р. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f0b0e800-fb16-4910-a3e1-c566fdabd4b8/content> (дата звернення 2.04.2024р.)
2. Книги в історії: від каменю до електронних бібліотек. URL: https://library.vspu.edu.ua/html/ist_kn.htm (дата звернення 17.07.2024)
3. Лукінюк М. До витоків українського друкарства. *Українська літературна газета*, ч. 25–26 (343–344). 23 грудня 2022 р.
4. Никифорок Б., Орос О. Друкарське мистецтво: чи першою була Москва? Витоки українського та московського книгодрукування. *ПІК*. Січень, 2003.
5. Eisenstein Elizabeth L. *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1997.
6. Palmer Ada “On Progress and Historical Change”, *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, Fall 2017, pp. 319–337.
7. Roos Dave “7 Ways the Printing Press Changed the World” URL: <https://www.history.com/news/printing-press-renaissance> (дата звернення 2.04.2024р.)

**МОДУСИ БУТТЯ У СВІТІ: ЛІКАРСЬКИЙ ДОСВІД
(НА МАТЕРІАЛІ ЛІТЕРАТУРИ І ПОЛОВИНИ ХХ СТ.)**

**MODES OF BEING IN THE WORLD: THE DOCTOR'S EXPERIENCE
(BASED ON MID-20TH CENTURY LITERATURE)**

Девдюк І.В.,
orcid.org/0000-0003-3435-4694
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Яцків Н.Я.,
orcid.org/0000-0002-2895-4370
кандидат філологічних наук,
професор кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розглянуто особливості моделювання образу лікаря у прозі першої половини ХХ століття з акцентом на морально-етичній проблематиці та внутрішніх конфліктах персонажів. Актуальність теми зумовлена зростанням інтересу до гуманістичних аспектів медицини та потребою переосмислення теми лікарської практики в умовах сьогодення. Аналіз здійснено на матеріалі романів «Розмальована вуаль» В. С. Моєма, «Честь» М. Могилянського, «Ніч лагідна» Ф.-С. Фіцджеральда та «Чума» А. Камю. Мета статті – визначити авторські модифікації репрезентування лікарського досвіду в аспекті вибору між автентичністю і неавтентичністю як двох модусів людського буття-у-світі. Теоретичною основою дослідження є філософська концепція Мартіна Гайдеґґера, згідно з якою автентичність є глибинним зв'язком особистості з власним Я та справжнім існуванням, у той час як неавтентичність виявляє себе в утраті цього зв'язку через зовнішні впливи чи внутрішні конфлікти. Під таким кутом зору образи Волтера Фейна («Розмальована вуаль»), Дмитра Каліна («Честь») і Діка Дайвера («Ніч лагідна») є ілюстраціями різних форм неавтентичного буття. Усі названі персонажі є професіоналами своєї справи, але через власні амбіції опиняються в полоні соціальних норм та очікувань, тож не спроможні досягнути істинні мотиви й цінності буття. Це призводить до відмови від власного Я та втрати ідентичності. На противагу їм, лікар Ріє в романі «Чума» Альбера Камю виступає уособленням автентичності у філософському розумінні. Бернард Ріє відзначається глибиною моральних переконань і ясністю принципів, що дозволяє йому залишатися вірним власній сутності навіть у надзвичайних умовах. Наведені приклади показують, що вибір між автентичністю та неавтентичністю є вирішальним у формуванні внутрішніх установок персонажів, впливаючи на їхню здатність до самопізнання та реалізації власних можливостей. У майбутніх студіях доцільним є зіставлення образів лікарів у літературах різних країн та епох, а також аналіз впливу соціокультурних і політичних аспектів сьогодення на відображення лікарської практики в художніх творах.

Ключові слова: модус, автентичність, образ лікаря, досвід, тема, персонаж, символ, роман, конфлікт, ідентичність.

The article examines the features of modelling the image of the doctor in the prose of the first half of the 20th century, with a focus on moral and ethical issues and the internal conflicts of the characters. The relevance of the topic is due to the growing interest in the humanistic aspects of medicine and the need to rethink the topic of medical practice in the context of the present day. The analysis is based on the novels "The Painted Veil" by W. S. Maugham, "Honour" by M. Mohyliansky, "Tender Is the Night" by F. Scott Fitzgerald, and "The Plague" by A. Camus. The aim of the article is to identify the authors' modifications in representing medical experience concerning the choice between authenticity and inauthenticity being as two modes of human being-in-the-world. The theoretical basis of the study is Martin Heidegger's philosophical concept, according to which authenticity is a deep connection of the individual with their own self and true existence, while inauthenticity reveals itself in the loss of this connection due to external influences or internal conflicts. From this perspective, the characters of Walter Fane ("The Painted Veil"), Dmitry Kalin ("Honour"), and Dick Diver ("Tender Is the Night") illustrate various forms of inauthentic being. All the mentioned characters are professionals in their field, but due to their own ambitions, they become trapped by social norms and expectations and are thus unable to grasp the true motives and values of being. This leads to a rejection of their own selves and a loss of identity. In contrast, Dr. Rieux in Albert Camus' novel "The Plague" embodies authenticity in the philosophical sense. Bernard Rieux is characterised by the depth of his moral convictions and the clarity of his principles, which allow him to remain true to his essence even under extreme conditions. The examples provided demonstrate that the choice between authenticity and inauthenticity is crucial in shaping the internal dispositions of the characters, affecting their ability for self-discovery and the realisation of their potential. In future studies, it would be appropriate to compare the images of doctors in the literature of different countries and eras, as well as to analyse the influence of sociocultural and political aspects of the present day on the depiction of medical practice in literary works.

Key words: mode, authenticity, the image of a doctor, experience, theme, character, symbol, novel, conflict, identity.

Постановка проблеми. Впродовж історії уявлення про лікарів в художній літературі змінювалося, відбиваючи неоднорідне й мінливе ставлення людства до медицини й здоров'я індивіда загалом. Відчутне зміщення акцентів у підході до лікарської тематики відбувається на початку ХХ століття на тлі стрімкого розвитку науки та відкриттів у різних галузях гуманітаристики. На перший план у літературі виходить питання морального вибору лікаря, від якого залежить не лише його власна доля, а й життя інших людей. Це ілюструють романи «Розмальована вуаль», «Пирог і пиво» В. С. Моема, «Ніч лагідна» Ф.-С. Фіцджеральда, «Честь» М. Могилянського, «Чума» А. Камю та інші, де автори вдаються до критичного осмислення моральних і психологічних аспектів роботи лікаря, оприявнюючи різні моделі поведінки медиків у ситуації вибору між професійним обов'язком і власними амбіціями, або між справжнім і несправжнім буттям. Вказаний аспект сьогодні набуває чимраз більшої гостроти, спонукаючи до переосмислення теми лікарського досвіду в літературі як важливого компонента для розуміння ширших гуманістичних і етичних проблем. Тож дослідження винесеної в заголовок теми є актуальним і з академічної, і з практичної точки зору, адже відкриває нові обрії для досягнення професійних і особистісних аспектів людського буття-у-світі.

Аналіз досліджень. Проблему художньої репрезентації образу лікаря розглядали у своїх працях Анна Гадсон ("Literature and Medicine: Contributions to Clinical Practice", 1995; "Literature and Medicine: The First Decade", 2022), Соломон Позен ("The Doctor in Literature: Satisfaction or Resentment?", 2005), Борис Суравич та Беверлі Джекобсон ("Doctors in Fiction: Lessons from Literature", 2009) та ін. На матеріалі творів різних часових періодів і національно-культурних традицій дослідники звертають увагу на особливості репрезентації лікарів у літературі, торкаються проблеми сприйняття цієї професії пацієнтами й суспільством загалом, акцентують на питанні фінансового забезпечення медиків, пишуть про героїзм лікарів під час епідемій, вивчають, як література може пролити світло на людські чинники медичної практики тощо.

В українському літературознавстві тему медицини досліджували Валерія Пустовіт («Медичний дискурс художньої літератури», 2016), Любов Щітка («Генеza образу божевільні в українській літературі першої третини ХХ ст.», 2001), Ольга Турган («Код лікаря у творчості М. Левицького», 2013). Окремі аспекти медичного дискурсу висвіт-

лювали М. Нестелєєв, Ю. Ковалів та інші. Попри існуючі студії, проблема лікарського досвіду в українському літературознавстві представлена недостатньо та потребує поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – визначити авторські модифікації репрезентування лікарського досвіду в аспекті вибору між справжнім (автентичним) і несправжнім (неавтентичним) буттям. Розгляд проблеми лежить у площині інтерпретації М. Гайдегером понять автентичності та неавтентичності як двох модусів людського буття-у-світі. Згідно з мислителем, автентичність ("something of its own" [10, p. 68]) – це спосіб буття, при якому індивід живе відповідно до свого справжнього Я, робить свідомий вибір та бере на себе відповідальність за власне існування. Автентичне буття характеризується глибоким розумінням і прийняттям власних унікальних потенцій та обмежень. Втеча, ухиляння чи самоізоляція розглядаються перешкодами на шляху до досягнення внутрішнього Я та збереження власної автентичності, яка і є справжнім існуванням. Неавтентичність, навпаки, є способом буття, коли індивід підкоряється соціальним нормам, очікуванням або зовнішньому тиску, втрачаючи при цьому свою ідентичність. У такому стані людина часто займається повсякденними справами без глибокого осмислення чи особистого залучення. Неавтентичність як форма несвободи призводить до падіння в посередність щоденного існування та, відповідно, до втрати власних можливостей. У контексті літературних творів, які ми аналізуємо, модус автентичності/неавтентичності є ключовим чинником, який допомагає визначити моральні установки персонажів, їхню здатність до самопізнання, особистісної та професійної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Яскравим прикладом персонажа, у структурі якого перетинаються особисті мотиви й професійні обов'язки лікаря, створюючи складний психологічний і моральний контекст, є вчений-бактеріолог Волтер Фейн у романі С. Моема «Розмальована вуаль» (1925). Це розумний, скромний і відданий своєму покликанню чоловік, який щиро закоханий у свою дружину Кітті. Жінка, однак, не відповідає йому взаємністю, вважає його нудним і нецікавим. Власне, рішення Кітті вийти заміж за Волтера викликане радше меркантильними міркуваннями та страхом перед самотністю, аніж справжніми почуттями. Не дивно, що при першій нагоді вона зраджує Волтера, заводячи стосунки з іншим чоловіком. Сповнений жадоби помсти, Волтер вирішує провчити дружину, змушуючи

Кітті супроводжувати його до віддаленого китайського села, де лютує епідемія холери. Волтер має надію, що суворі умови стануть своєрідним покаранням для зрадливої жінки.

В охопленому епідемією поселенні Волтер майже увесь свій вільний час проводить біля хворих, ризикуючи власним життям та наражаючи себе на смертельну небезпеку. Він уникає діалогу з Кітті, демонструючи абсолютну байдужість, а то й зневагу. Тож замість покарати дружину, яка, здається, остаточно втратила його довіру, Волтер свідомо прирікає себе на смерть. Така поведінка чоловіка, продиктована передусім глибокою образою, не може вважатися актом самосвідомості, а радше ілюструє втечу від себе у заклопотаність об'єктивного світу. Маємо випадок, коли, згідно з М. Гайдегером, індивід втрачає ясність мислення, а відтак і розуміння, «заради чого» чи «заради кого» він входить у світ [10, р. 182]. Очевидною є неавтентичність персонажа, у свідомості якого тимчасове домінує над вічним.

Звертає увагу психоаналітичний аспект поведінки Волтера, в якій прочитується ідея бажання смерті Іншого, що «трансформується в агресію проти власної особистості» [8, с. 10]. Це доводять слова «А от той пес помер» [6, с. 173] з елегії англійського поета О. Голдсмита «На смерть скаженого пса», які Волтер ледь чутно вимовляє перед смертю. Прагнення покарати невірну дружину тепер усвідомлюється ним як оскаженіння. Чоловік розуміє, що, подібно до собаки, який після укусу людини помирає, він став жертвою власної озлобленості. На цьому тлі боротьба Волтера з епідемією холери втрачає пафос героїчного долання смерті як екзистенції, а отже, є виявом несправжнього буття.

Близьким до Волтера є образ Дмитра Каліна в романі «Честь» (1929) М. Могілянського, де успішний лікар зводить рахунки з життям через відчуття провини за невдалу операцію з фатальним кінцем. Калін – талановитий хірург, вимогливий до себе й інших, для нього найважливіше в житті є праця й добросовісне виконання обов'язку. У своїх рішеннях герой керується власним уявленням про честь, яку вважає гарантом морального здоров'я суспільства й кожної людини. Однак у категоричних висловлюваннях лікаря прочитується радше доктрина будівника соціалізму, аніж його власна концепція буття. Занепокоєння викликає також надмірний аскетизм Каліна, якому бракує чуттєвих переживань. Це породжує сумніви щодо його здатності глибоко зрозуміти самого себе. Відчуженості надає образу лікаря і його захоплення працелюбністю

німецьких науковців, для яких, з його ж слів, «праця – це політика» [5, с. 85].

Водночас у внутрішніх монологів Каліна проступають вагання й сумніви, які є виявом екзистенційної тривоги персонажа. За догматичною зовнішністю проступає мислитель, якого хвилюють проблеми невлаштованості й марності людського існування: «нешасні люди! Треба їх жаліти. Не з своєї волі з'явилися вони до життя і от вимушені нести його великі болі, його нудоту» [5, с. 15]. З іншого боку, лікар відчуває нудьгу через порожнечу власного життя, від якого він більше нічого не очікує, адже «основне, головне», що могло б увійти до некролога, «вже написано» [5, с. 33]. Ці роздуми є ключем до розуміння сутності Каліна як особистості, для якої життєві цінності вимірюються соціальним успіхом. На відміну від Гайдегерівського «буття-до-смерті», життя хірурга є прикладом «буття-до-некрологу», де самоусвідомлення поступається бажанню зберегти свій соціальний статус і репутацію, тобто націлене виключно на «збереження свого соціального тіла» [1, с. 186].

Отже, замість вибрати себе, Дмитро Калін, подібно до Волтера Фейна, знаходить порятунк, занурюючись у зовнішній світ. Проте, якщо Волтера до цього призводить зрада коханої жінки, то для Каліна поштовхом стають його почуття до Інни Сергіївни, які на тлі професійної невдачі він вважає виявом слабкості. Отже, страждаючи через уражене самолюбство, і Дмитро, і Волтер керуються власними амбіціями. Прикметно, що Калін переживає не через смерть людини, а через розчарування у власній непохитності. Його розуміння честі, яке він асоціює з бездоганим виконанням соціальних обов'язків, зазнає цілковитого краху. У цьому контексті не можна не погодитися з О. Гомілко, що руйнування «соціального тіла в умовах правового суспільства часом є страшнішим для людини, ніж фізична смерть, тому дух честі переважає навіть найсильніший людський інстинкт – жагу до життя, основну вітальну потребу самозбереження» [1, с. 186]. Переживання Каліним психічної травми, спричиненої усвідомленням професійної невдачі, можна трактувати як зустріч із власною справжньою сутністю, від якої він відмовляється на користь небуття.

Ще один приклад пристосування лікаря, але вже в умовах американської дійсності, представлений в романі Ф.-С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» (1934). Головний герой роману Дік Дайвер ілюструє тип людини, яка поступово позбувається власної автентичності, занурившись у світ ілюзій та компромісів. На початку твору Дік – талано-

витий психіатр, сповнений ідеалів і надій. Його життя є взірцем оптимізму й бажання допомагати іншим, що відображає його істинну сутність. Однак, одружившись із донькою багатого фінансиста Ніколь, яка страждає від психічних розладів, Дік поступово втрачає зв'язок зі своїм справжнім Я. Прагнення до соціального успіху та визнання штовхає його на компроміси, які підривають його власні принципи та переконання, а відтак ставить у залежність від зовнішніх обставин і думок інших людей. Фактично, молодий лікар опиняється у пастці власного фальшивого життя, що поступово руйнує його внутрішній світ. Як наслідок, Дік втрачає власну ідентичність, символічно – губиться у безкраїх просторах американської провінції, прирікаючи себе на духовну ізоляцію: «в усякому разі, ясно, що він і досі живе десь у тих краях» [9, с. 464]). Історія Діка стає трагічним прикладом того, як намагання підлаштуватись під чужі очікування може призвести до нівелювання власного Я та духовної смерті.

Модус несправжності, що характеризує буття аналізованих персонажів, виразнюється в зіставленні з лікарем Ріє – протагоністом роману А. Камю «Чума» (1947). Поведінка Ріє є ілюстрацією автентичного буття, яке виявляється в його діях та внутрішніх установках. На відміну від Волтера Фейна, Дмитра Каліна та Діка Дайвера, переконання головного персонажа «Чуми» відображають справжню людську сутність, не підвладну зовнішнім обставинам чи тиску суспільства.

Важливо, що Ріє підходить до своїх обов'язків і загалом до життя з надзвичайною ясністю розуму й моральною чесністю. Він усвідомлює серйозність ситуації з епідемією та не прагне приховати правду ні від себе, ні від інших. Навпаки, чоловік знаходить сенс буття у своїй роботі, у протистоянні чумі, яка є символом людської жорстокості й відчуженості. Це вказує на його автентичність як людини, яка не боїться зустрітися віч-навіч з реальністю, адже «його розум залишався тверезим і ясним», із самого початку Ріє не був «зачумлений» надіями та ілюзіями» [2, с. 7].

У боротьбі Ріє з хворобою прочитується ідея А. Камю про бунт як форму автентичного буття. Лікар протистоїть абсурдності світу, приймаючи виклики дійсності з гідністю й мужністю. Така установка героя відповідає інтенціям Камю, якого, зі слів Д. Наливайка, «непокоїло не так зло саме по собі, як позиція людини перед лицем цієї невмолимної реальності буття» [7, с. 24]. Всупереч персонажам, які губляться в страху, розпачі або пошуку легких відповідей, Ріє вибирає шлях,

який вимагає самопожертви. Його бунт проти абсурдності й несправедливості світу виражається в постійному прагненні діяти заради добра, навіть якщо це здається безнадійним. Ціннісні установки Ріє виразно передані в його словах, адресованих Тару: «Я не знаю, ні що мене чекає, ні що буде по всьому цьому. Зараз є хворі і треба їх лікувати. Роздумувати вони будуть потім, і я з ними також. Але найпильніша справа – лікувати їх. Я бороню їх як умію, та й усе» [4, с. 219]. Ріє розуміє важливість кожного моменту і кожної людини, з якою він стикається. Це відображає його здатність опиратися смерті, повністю віддаючись своєму покликанню і не відступаючи перед труднощами.

Бунт Ріє проти смерті контрастує із бажанням смерті, яке спостерігаємо на прикладі персонажів С. Моема та М. Могилянського. Актуальними у цьому контексті є міркування А. Камю стосовно самогубства, викладені ним в есе «Міф про Сізіфа». Мислитель розрізняє самогубство як вихід із життя «з власної волі» і смерть без примирення [3, с. 108]. Останнє є актом свідомості й бунту. У світлі Камюсівських розмислів і Волтер, і Калін, і навіть Дік Дайвер – це самогубці, тоді як лікар Ріє – «рокований на смерть» [3, с. 107]. На протигагу іншим персонажам, яких можна віднести до пересічних індивідів (*das Man*), наслідених бажанням смерті, Ріє є екзистенційною людиною, сповненою любові до життя і професійної відповідальності. Його щоденна битва з хворобою символізує протест проти ілюзорного світу, позбавленого власної автентичності.

Висновки. Розгляд творів першої половини ХХ століття виявив різні форми художнього репрезентування лікарського досвіду в аспекті автентичності/неавтентичності як двох модусів буття-у-світі. Волтер Фейн у «Розмальованій вуалі» демонструє неавтентичність через відмову від власного Я та втечу у професійні обов'язки, використовуючи їх як спосіб уникнення особистих проблем. Самозречення Волтера викликає сумнів, адже його боротьба з хворобою не наслідена усвідомленням морального вибору. Подібну ситуацію спостережено в романі «Честь» на прикладі образу Дмитра Каліна: професійна невдача та почуття провини за фатальний кінець операції стають причиною втрати героєм життєвих орієнтирів і, зрештою, самогубства. У романі «Ніч лагідна» Дік Дайвер поступово губить зв'язок зі своїм автентичним Я, занурюючись у світ соціальних ілюзій та компромісів, що призводить до його морального падіння та духовної ізоляції. На протигагу наведеним персонажам, пове-

дінка лікаря Ріє в романі «Чума» є прикладом автентичного буття, яке виражається у свідомій боротьбі з абсурдністю світу та утвердженні гуманістичних цінностей.

Проведений аналіз доводить, що вибір між автентичністю та неавтентичністю є ключовим чинником у формуванні внутрішніх установок персонажів, впливаючи на їхню здатність до самореа-

лізації та проектування в майбутнє. Із цих позицій дослідження відкриває нові обрії для осмислення людського буття-у-світі через призму лікарської практики. Перспективним може бути порівняльне вивчення образів лікарів у літературі різних країн та епох, а також розгляд впливу сучасних соціокультурних і політичних чинників на зображення лікарського досвіду в художніх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гомілко О. Метафізика тілесності. Дослідження, роздуми, екскурси. Київ: Наук. думка, 2001. 304 с.
2. Девдюк І. В. У світі без ілюзій. Романи Е. Хемінгуея «Прощавай, зброє» та А. Камю «Сторонній» і «Чума» крізь призму екзистенціальних вимірів. *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 3. С. 6–9.
3. Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Есе: Пер. з фр. / Упоряд. О. Жупанський; Автор післямови Д. Наливайко. Харків: Фоліо, 1997. 623 с.
4. Камю А. Сторонній: Повість. Чума: Роман. Падіння: Повість / Пер. з фр. Передм. Д. Наливайка. Київ: Дніпро, 1991. 655 с.
5. Могилянський М. Честь. *Вбивство. Вибране*. Київ: Академія, 2015. 208 с.
6. Моем В.-С. Розмальована вуаль: роман; пер. з англ. О. Гординчук; худож. М. Кристопчук. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 224 с.
7. Наливайко Д. Інтелектуальна проза Альбера Камю. *Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Есе*: Пер. з фр. / Упоряд. О. Жупанський; Автор післямови Д. Наливайко. Харків: Фоліо, 1997. С. 593–611.
8. Нестелєєв М. На межі: суїцидальний дискурс українського модернізму: монографія; [наук. ред. Н. В. Зборовська]. Київ: Академвидав, 2013. 256 с.
9. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі; Ніч лагідна: Романи / Перекл. з англ. М. Пінчевського; Післям. В. Кухалашвілі. Київ: Дніпро, 1982. 472 с.
10. Heidegger M. Being and Time. Tr. by John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell Publishers, 2001. 590 p.

ОРИЕНТАЛЬНИЙ КЛАСТЕР ЛІТЕРАТУРНОГО НОБЕЛЯ В КОНТЕКСТІ НАГОРОДНО-ЦЕРЕМОНІЙНОГО ДИСКУРСУ

ORIENTAL CLUSTER OF THE LITERARY NOBEL IN THE CONTEXT OF AWARD-CEREMONY DISCOURSE

Мітіна Л.С.,

orcid.org/0000-0003-0060-419X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецтвознавства

Харківської державної академії культури

У статті досліджено контекст нагородно-церемонійного дискурсу Нобелівської премії з літератури для орієнтального кластера її лауреатів у площині геокультурної парадигми «орієнт – окцидент» як сукупної європейської репрезентації Сходу. В межах означеного дискурсу окреслено основні комунікативні події Нобелівської премії, відповідні тексти яких утворюють досліджуваний контекст. Сформовано склад орієнтального кластера за хронологією присудження премії: Джозеф Редьярд Кіплінг (1907), Рабіндранат Тагор (1913), Шмуель Йосеф Агнон (1966), Ясунарі Кавабата (1968), Кендзабуро Ое (1994), Гао Сінцзянь (2000), Відьядхар Сураджпрасад Найпол (2001), Орхан Ферит Памук (2005), Мо Янь (2012) та Кадзуо Ішігуро (2017). Проаналізовано на локальному рівні визначений контекст дискурсу для кожного з лауреатів за послідовністю комунікативних подій премії.

Встановлено, що орієнтальний кластер літературного Нобеля за регіональною ознакою утворюють чотири субкластери: індійський, близькосхідний, японський і китайський та виокремлено їх головні особливості. Серед загальних особливостей означеного кластера в контексті нагородно-церемонійного дискурсу акцентовано увагу на зв'язку національної і європейської літератури та значному внеску лауреатів у зближенні орієнтальної культури, яку вони репрезентують, із західною. Доведено, що окцидентальність літературного Нобеля обумовлена як співвідношенням кількості орієнтальних лауреатів до їх загального числа, так і орієнталістичною спрямованістю лауреатів Сходу. Перший орієнтальний лауреат, англієць Кіплінг створив класичний орієнтальний образ «білої людини». Останній, наразі, орієнтальний лауреат, японець Ішігуро трансформував у дитинстві цю постать в образ «західної людини», та сам став нею після свого першого роману, отримавши англійське громадянство. При цьому орієнтальний нобелівський контент набув ознак мультикультурності, перетворивши репрезентацію Сходу очима Заходу на рефлексію ідей національної ідентичності як Сходу, так і Заходу письменниками, переважно, зі змішаною культурною спадщиною.

Ключові слова: орієнт, окцидент, Нобелівська премія з літератури, дискурс, репрезентація.

The article examines the context of the Nobel Prize in Literature award-ceremony discourse for the Oriental cluster of its winners in the context of the geocultural paradigm "Orient-Occident" as an aggregate European representation of the East. Within the framework of this discourse, the main communicative events of the Nobel Prize are outlined, the relevant texts of which form the context under study. The composition of the oriental cluster was formed according to the chronology of the awarding of the prize: Joseph Rudyard Kipling (1907), Rabindranath Tagore (1913), Shmuel Yosef Agnon (1966), Yasunari Kawabata (1968), Kenzaburo Oe (1994), Gao Xingjian (2000), Vidiadhar Surajprasad Naipaul (2001), Orhan Ferit Pamuk (2005), Mo Yan (2012) and Kazuo Ishiguro (2017). The author analyzes the discourse context for each of the laureates at the local level based on the sequence of communication events of the prize.

It is established that the Oriental cluster of the Nobel Prize in Literature is formed by four subclusters on a regional basis: Indian, Middle Eastern, Japanese and Chinese, and their main features are highlighted. Among the general features of the specified cluster in the context of the award-ceremony discourse, attention is focused on the connection of national and European literature and the significant contribution of the laureates in the convergence of the Oriental culture they represent with the Western one. It is proved that the Occidental nature of the literary Nobel is due to both the ratio of the number of Oriental laureates to their total number and the Orientalist orientation of the Eastern laureates. The first Orientalist laureate, the Englishman Kipling, created the classic Orientalist image of the "white man". The last, so far, Oriental laureate, the Japanese Ishiguro, transformed this figure in his childhood into the image of a "Western man", and became one himself after his first novel, having received English citizenship. At the same time, the Oriental Nobel content acquired signs of multiculturalism, turning the representation of the East through the eyes of the West into a reflection on the ideas of national identity of both the East and the West by writers, mostly of mixed cultural heritage.

Key words: orient, occident, Nobel Prize in Literature, discourse, representation.

Постановка проблеми. Визначення «орієнтальний» у канонічному значенні позначає, за Е. Саїдом, «Азію або Схід у географічному, моральному та культурному плані», а орієнталізм – це сукупність «орієнталізованих творів, бачень та досліджень, домінованих імперативами,

перспективами й ідеологічними упередженнями, які годяться для Сходу. Схід повчають, досліджують, управляють ним і висловлюються щодо нього з певною стриманістю» [1, с. 48, 265].

Концепт «орієнт» як «одна з європейських репрезентацій, був утворений (сформований) –

або деформований – з більш або менш специфічного відчуття реальності, яка називалася «Схід». В межах цієї репрезентації орієнтал, орієнтальний, орієнтальність – це «джерело інформації», а орієнталіст, орієнталістський, орієнталістичність – це «джерело знання». При цьому «відношення між цими двома є радикальним відношенням сили, для якого існує безліч образів», хоча «термін орієнталіст також» позначає «ерудита, вченого, переважно академічного фахівця з мов та історій Сходу». Головною «відмінністю, встановленою між орієнталістом та орієнталом, є те, що перший пише про другого, а другий виступає в ролі того, про кого пишуть. Найхарактерніша ознака ролі другого – це пасивність; найхарактерніша ознака ролі першого – спроможність спостерігати, вивчати й так далі» [1, с. 355, 400, 442].

Нобелівська премія з літератури – найстаріша й найпрестижніша міжнародна премія світу, що вважається найвищою оцінкою літературного патерну суспільства лауреата, причому не тільки за громадянством останнього, а й за його походженням і, навіть, місцем народження. Наразі зі 120 лауреатів премії (1901–2023) переважну більшість складають європейці, а до представників Орієнту можна віднести тільки десятиох: Шмуель Агнон, Ясунарі Кавабата, Кендзабуро Ое, Орхан Памук, Рабіндранат Тагор, Мо Янь (за громадянством), Кадзуо Ішігуро, Редьярд Кіплінг, Відьядхар Найпол, Гао Сінцзянь (за походженням або місцем народження).

Основні комунікативні події Нобелівської премії у межах нагородно-церемонійного дискурсу: 1) оголошення лауреата (перший четвер першого повного тижня жовтня) та пресреліз Нобелівського комітету; 2) виступ лауреата з промовою, відомою як нобелівська лекція, у Шведській академії (7 грудня); 3) церемонія нагородження та урочистий бенкет з виступом лауреата (10 грудня, день смерті Альфреда Нобеля); 4) вступні промови представників Нобелівського комітету перед кожним виступом лауреата.

Відповідні тексти означених подій утворюють контекст нагородно-церемонійного дискурсу премії, який, для орієнтального кластера лауреатів, може набувати ознак «однієї з європейських репрезентацій» за Е.Саїдом. До того ж цей контекст знаходиться у площині геокультурної парадигми «орієнт – окцидент», що актуалізує його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні розвідки в царині нобелівського нагородно-церемонійного дискурсу акцентують увагу на нобелівській лекції, оминаючи увагою інші ком-

поненти його контексту. Так, Д. Євтімова серед дискурсивних ознак Нобелівської премії як репрезентанта нагородно-церемонійного дискурсу виокремлює у якості основного тексту останнього нобелівську лекцію. Цей текст вважається одним «із найбільш значущих моментів» нобелівського дискурсу, бо «є відображенням ціннісних домінант лауреатів» [2, с. 86]. Цю лекцію, за Н. Легкою, можна розглядати, як самоаналіз письменника, обумовлений «необхідністю рефлексії над власною творчістю» [3, с. 392]. Л. Павленко звертає увагу на взаємозв'язок проблемно-тематичних особливостей окремих англійських нобелівських лекцій з «офіційним обґрунтуванням нагороди членами Шведської академії» [4, с. 104].

Серед численних досліджень орієнтального кластера лауреатів літературного Нобеля аналіз контексту означеного вище дискурсу майже не використовується. Виключенням стала робота С. Капранова [5], який, досліджуючи японських лауреатів всіх Нобелівських премій, використовує їх нобелівські лекції. Вчений відзначає, що літературний Нобель має «європоцентричний характер» та корелює з «західною інтелектуальною модою», бо японські письменники-лауреати відтворюють таку Японію, якою її хочуть бачити на Заході. При цьому самі лауреати не є «найвидатнішими серед своїх співвітчизників» [5, с. 66].

Відаючи належне наведеним розвідкам, визначимо необхідність комплексного дослідження означеного контексту літературного Нобеля.

Постановка завдання. Спробуємо дослідити контекст нагородно-церемонійного дискурсу Нобелівської премії з літератури для орієнтального кластера її лауреатів у площині геокультурної парадигми «орієнт – окцидент». Зосередимо увагу на виокремленні та визначенні: а) локального контенту означеного контексту для кожного з лауреатів; б) регіональних субкластерів орієнтального кластера; в) головних особливостей означених субкластерів; г) загальних особливостей орієнтального кластера.

Виклад основного матеріалу. Орієнтальний кластер літературного Нобеля розглянемо за хронологією присудження премії.

Джозеф Редьярд Кіплінг (1865–1936). Англійський письменник і поет, який народився в Індії, де пройшли його дитинство та юність і з якою пов'язана його творчість. Нобелівська премія з літератури (1907) за «спостережливість, яскраву фантазію, зрілість ідей і видатний талант оповідача, які характеризують творчість цього всесвітньо відомого автора» [6]. Перший англійський та наймолодший лауреат премії за весь

період існування. З лекцією не виступав та в урочистій церемонії участі не приймав, як і більшість лауреатів початку ХХ ст. Під час цієї церемонії секретар Шведської академії Карл Вірсен відзначив, що відображене в творах Кіплінга «тверде розуміння справжньої внутрішньої суті всього індійського» наблизило «Індію до дому англійської нації ближче, ніж будівництво Суецького каналу». Він «розкривається як імперіаліст, громадянин всесвітньої імперії», який, «безсумнівно, зробив більше, ніж будь-який інший письменник», щоб «зміцнити союз між Англією та її колоніями». Вшануванням першого представника англійської літератури як «найбільшого її генія в царині оповідання», Шведська академія «бажає віддати данину поваги літературі Англії» [7].

За Е. Саїдом, символ орієнталізму початку ХХ ст. – Біла Людина з поезії Кіплінга «Тягар білої людини» (1899), яка «з'являється в кількох віршах, у романах, таких як «Кім», у багатьох крилатих фразах іронічної прози. Якщо тільки орієнталіст як «західнянин міг говорити про орієнталів», то тепер ще й тільки йому як «Білій Людині було дозволено визначати та йменувати кольорових або небілих». Кожне його твердження «було наповнене відчуттям неподоланої відстані, яка лежала між білими й кольоровими, між західнянами й орієнталами; крім того, за кожним із таких тверджень відлунувала традиція досвіду, вченості й освіти, що показувала орієнталу-кольоровому на його місце об'єкта вивчення для західнянина-білого, а не навпаки». За часів Кіплінга «Схід був водночас і тим, чим Британія правила, і тим, про що вона знала: збіг між географією, знанням та владою, з Британією завжди на чільному місці володаря, був досконалим», тож «сам Кіплінг не міг просто випадково з'явитися невідь-звідки; це саме можна сказати й про його Білу Людину. Такі ідеї та їхні автори з'являються із складних історичних та культурних обставин». А це, в свою чергу, створило «характерний стиль писемної продукції, що виходила з-під пера орієнтальних експертів» – діяти, «використовуючи маску Білої Людини Кіплінга» [1, с. 281–298].

Рабіндранат Тагор (1861–1941). Бенгальський та індійський письменник, поет, драматург і композитор. Автор (слова та музика) гімнів Індії (Джанаганамана – «Душа народу») та Бангладеш (Шонар Бангла – «Моя золота Бенгалія»). Нобелівська премія з літератури (1913) за «глибоко чутливі, свіжі й прекрасні вірші, за допомогою яких він, з неперевершеною майстерністю, зробив свою поетичну думку, виражену його власними англійськими словами, частиною

літератури Заходу» [8]. Перший неєвропейський Нобелівський лауреат (для всіх номінацій). З лекцією не виступав та в урочистій церемонії участі не приймав, але надіслав телеграму з подякою Шведській академії «за широту поглядів, що роблять далеке – близьким, а чуже – рідним» [9]. Тагор зробив англійськомовні переклади з бенгалі власних творів – збірки поезій «Гітанджалі» (Жертовні пісні, 1912), «Садівник», «Півмісяць», збірки оповідань «Малюнки бенгальського життя» та книги есе «Садхана» (1913).

Голова Нобелівського комітету Гаральд Єрне в своїй промові відзначив, насамперед, «Гітанджалі», хоча й згадав усі інші твори Тагора, що вийшли в Англії у 1913 році, та вказав на «ідеалістичне спрямування» віршів лауреата, «згідно з чітким формулюванням останньої волі Альфреда Нобеля». Бенгальська поезія Тагора, за Єрне, у новому англійськомовному вбранні «в повному й справжньому розумінні належить до англійської літератури», бо «однаково досконала за формою та особисто оригінальна за натхненням». Ця поезія є «наслідком експансії британської цивілізації ще з часів королеви Єлизавети», а її головна ознака «полягає у досконалості, з якою власні ідеї поета та запозичені ним гармонізуються в єдиному цілому». Малювання обрисів Білої Людини Кіплінга навколо Тагора закінчується згадуванням про підтримку та опіку «самовідданих місіонерів» в боротьбі «за контроль над новою літературою». У той же час, Єрне вважає, що «власне ставлення» лауреата «полягає в тому, що він лише посередник, який вільно віддає те, до чого він має доступ від народження», а його мотивація «спрямована на зусилля примирити дві сфери цивілізації, далеко розділені між собою» [10]. Зазначимо, що у стислому життєписі в редакції Нобелівського комітету Тагора названо «речником незалежності Індії від британського колоніального панування» [8].

Шмуель Йосеф Агнон (Шмуель Йосеф Галеві Чачекс, 1888–1970). Єврейський письменник, виходець із Галичини (місто Бучач, Тернопільська область). Псевдонім Агнон («покинутий» на івриті) утворений з назви оповідання («Покинуті», 1908), яке принесло йому визнання. Нобелівська премія з літератури (1966) за «глибоко оригінальне мистецтво оповіді, нав'язане єврейськими народними мотивами» [11].

Лекцію не читав, але виступив з невеликою промовою в молитовному стилі з численним цитуванням Святого Письма, Мішни, Талмуду тощо, яку почав та закінчив короткими молитвами: «Благословив я Господа за те, що схилив Він

серця мудреців цієї блискучої Академії удостоїти пишучого на Святій мові своєї почесної та важливої премії, а Благодійним назвав я Його за те, що мене осінив своєю добротою і мене обрали ці мудреці». Своїми наставниками у поезії та прозі Агнон вважає Святі книги, «утримуючись від бібліографії» та інших імен: «Одні помічають у моїх книгах вплив письменників, чиїх імен я, за простотою своєю, й не чув. Інші помічають вплив поетів, чиї імена я чув, та творів не читав». Письменник також скромно перепрошує за свою розповідь: «Коли я вихваляв себе понад міру, вам на славу вихваляв себе, щоб ви не соромилися, що на мене звернули свій погляд. А сам по собі дуже-дуже дрібний я в своїх очах» [12].

У презентаційній промові член Шведської академії Андерс Остерлінг зазначив, що у «довгій боротьбі» єврейського народу «за національне відновлення культурний сіонізм має в ньому одного зі своїх найкращих творчих поборників». А «унікальність Агнона як письменника проявляється, головним чином, у великому циклі романів, дія якого розгортається в його рідному місті Бучач, колись процвітаючому центрі єврейської побожності та рабинської освіти, перебуваючому у руїнах» (після другої світової війни). Ці твори є «символічним натяком на те, що старий порядок може бути відновлений у діаспорі лише під захистом сіонізму». Ця думка в інтерпретації Е. Саїда має наступний вигляд: «Через зчеплення подій та обставин семітський міф роздвоївся в сіоністському русі; один, семіт, звернув на дорогу орієнталізму, другий, араб, був присилуваний іти далі дорогою орієнталів» [1, с. 398].

В своєму резюме Нобелівський комітет підкреслив, що твори Агнона «присвячені конфлікту єврейської традиції та мови з сучасним світом» [11]. Остерлінг розширив це формулювання – Агнон «почав писати на ідиш, але незабаром перейшов на іврит», та його творчість «покроково пододала мовні бар'єри, які в даному випадку є особливо заважаючими». Також Остерлінг висловив підсумкове побажання Нобелівського комітету: «Ми були б щасливі, якби ви розглядали цю міжнародну відзнаку як знак того, що ваші твори не повинні бути ізольовані в межах своєї мови, і що вони довели свою силу вийти за межі всіх обмежувальних стін і викликати співчуття, розуміння та повагу людства» [13].

Ясунарі Кавабата (1899–1972). Японський письменник, президент японського ПЕН-клубу (1948–1965). Нобелівська премія з літератури (1968) за «оповідальну майстерність, що з надзвичайною яскравістю виражає суть японського

способу мислення» [14], або, в інтерпретації М. Зоттермана на урочистому бенкеті, за «витончений артистизм і чутливість у глибокому аналізі японського характеру» [15].

Свою Нобелівську лекцію назвав «Виплеканий красою Японії» [17], інші переклади: «Я з прекрасної Японії», «Я як частка прекрасної Японії» [5, с. 63], «Прекрасної Японії син» [16]. Почав, навів у середині та закінчив віршем «Споконвічним образом» дзен-буддійського чернця Догена, вказавши наприкінці – цей вірш, «що оспівує красу чотирьох пір року, і є дзен» [17, с. 458]. Власну творчість пов'язує з сутністю японського сприйняття краси та японською естетичною і духовною традицією – дзен-буддизмом, що є основою поезії, живопису, чайної церемонії та інших японських мистецьких традицій. Відображує «японську душу», яка «у порожнечі, незаповненому просторі, у ледь помітних мазках» через «японські, вірніше, східні ідеї «порожнечі», «небуття»». Це відображення орієнтоване на західного читача, тож уточнює, що «це не те «ніщо», як воно розуміється на Заході. Навпаки, це невичерпна безмежність душі, де проявляється справжня сутність буття, де не існує жодних перепон та обмежень». Наприкінці лекції знову підкреслює, що орієнтальні ідеї «порожнечі» і «небуття» в його романах – «це зовсім не те, що на Заході називається нігілізмом. Я думаю, що наші духовні начала значно відрізняються» [17, с. 455, 458]. Вважає «вершиною японської літератури», завдяки якій «була створена традиція японської краси», роман Мурасаки Сікібу «Повість про Гендзі» [17, с. 457].

Член Шведської академії Андерс Остерлінг у презентаційній промові [18]:

1) відзначив невелику кількість перекладів Кавабати, бо «переклад у цьому випадку викликає особливо великі труднощі та може бути надто грубим фільтром, у якому багато тонких відтінків його багатой експресивної мови може бути втрачено», хоча «перекладені твори дають нам достатньо репрезентативне уявлення про його особистість»;

2) назвав Кавабату послідовником Танідзакі, який також «зазнав впливу сучасного західного реалізму», в порівнянні з яким «з більшою вірністю зберіг свою опору в японській класичній літературі» і здатність «зберігати справжню національну стильову традицію». Зазначимо, що Танідзакі Дзюньїтіро (1886–1965) – відомий японський письменник, який сподівався, що західні звичаї нарешті витіснять японські: «На мій жаль, у нинішній Японії, моїй батьківщині, я не міг знайти нічого, що відповідало би моїй

спразі краси». У зрілих творах Танідзакі почав поєднувати «вишуканість японських традицій» (під впливом творчості Мурасакі Сікібу) з естетикою Едгара По та Оскара Вайлда [19, с. 585]. Вважають, що саме «завдяки захопленням молодості Кавабата спромігся виразити “японську душу” у формах, зрозумілих для західного читача» [5, с. 64];

3) виокремив романи (шведські переклади): «Країна снігу», «Тисяча журавлів» і «Давня столиця», останній – як «найвидатніший роман» письменника. «Давня столиця» демонструє, «чого вимагає майбутнє»: «під час повоєнної хвилі насильницької американізації» вона «є ніжним нагадуванням про необхідність спроби зберегти щось із краси та індивідуальності старої Японії для нової», західно-індустріальної Японії;

4) підкреслив, що «почерк Кавабата нагадує японський живопис» та схожий за темпераментом з кращими «європейськими письменниками сучасності», а сам автор «передає морально-естетичне культурне усвідомлення з унікальним артистизмом, тим самим, у свій спосіб, сприяючи побудові духовного мосту між Сходом і Заходом».

У промові на урочистому бенкеті Кавабата назвав премію блискучою, всесвітньою та інтернаціональною, бо «Альфред Нобель писав вірші та прозу кількома мовами, і в цьому дусі премію з літератури отримали письменники багатьох країн». Але він також підкреслив її окцидентальний характер, бо став першим лауреатом – орієнталом за останні п'ятдесят п'ять років (після «орієнтала Рабіндраната Тагора»). Також Кавабата вказав «на складність, пов'язану з відмінностями в мовах» та особливостями перекладу своїх творів європейськими мовами (Тагор свої твори перекладав англійською власноруч). Високу оцінку своєї творчості лауреат вважає «символом розуміння та дружби між Сходом і Заходом» [15].

Кендзабуро Ое (1935–2023). Японський письменник, гуманіст і пацифіст. Нобелівська премія з літератури (1994) за «створений з поетичною силою уявний світ, де життя й міф зливаються, щоби створити бентежний образ скрути, в якій перебуває сучасна людина» [20].

Назва нобелівської лекції – «Японія, двозначність і я» підкреслює її полемічну спрямованість з лекцією попереднього японського лауреата Ясунарі Кавабата, назву якої Ое формулює як «Японія, краса і я»: «я не можу, як хтось, хто живе сьогодні, повторити вслід за Кавабатою Ясунарі: «Японія, краса і я», бо «не можу сказати про себе інакше, як «Японія, двозначність і я»» [21, с. 462]. Починає з улюбленої книги

дитинства – «Дивовижні мандри Нільса з дикими гусьми» Сельми Лагерлеф («я ототожнював себе з Нільсом») та пророцтва, «що одного дня я відлечу з моїм улюбленим білим гусем до далекої скандинавської країни». Дружину вважає «інкарнацією Акки, ватажка диких гусей Нільса. Разом із нею я прилетів до Стокгольму», і пророцтво, «нарешті, здійснилось» [21, с. 459–460]. Називає репрезентацію Японії Кавабатою «водночас красивою і розпливчатою» та бачить в ній «сміливу та непохитну самовпевненість», бо «окресливши свою належність до дзенської філософської традиції та естетики класичної літератури Сходу, Кавабата окремо наголошує на різниці між пустотою, що властива його творам, та західним нігілізмом» [21, с. 460–462]. «Двозначність» за Ое – це «розколотість» Японії «між двома полюсами», її «двозначна спрямованість»: на «навчання у Заході і наслідування йому», з одного боку, хоча з іншого «Японія розташована в Азії і ретельно зберігає свою традиційну культуру». І сам письменник живе «з цією поляризацією, що вкарбована в мені, мов глибокий шрам». Ое відчуває «себе розірваним між полюсами японської «двозначності»» і намагається «зцілитися та позбутися цього болю через літературу» [21, с. 462, 467]. Модернізацію Японії «на прикладі країн Заходу» вважає «катастрофічною» – «прірву між Заходом» треба долати «на найглибшому рівні», з використанням «досягнень інтелектуального світу Японії», наприклад, «дослідження Франсуа Рабле професором Ватанабе». Останній був вчителем Ое та познайомив учня з ідеєю гуманізму, яка стала для нього «квінтесенцією всієї європейської цивілізації», «душею роману» в визначенні Мілана Кундери [21, с. 465, 466]. Як представник «віддаленої, периферійної, богом забутої країни Японії», «двозначність» якої – «різновид хронічної хвороби», вбачає своє призначення в зменшенні прірви «між Японією та розвиненими західними країнами» та прагне «до останнього рядка залишатися вірним цій чудовій літературній традиції» [21, с. 462, 466].

На урочистому бенкеті ще раз підкреслив вплив Нільса Гольгерсона з казки Сельми Лагерлеф, яку з дитинства поважав «більше, ніж леді Мурасакі», автора подібної японської «Повісті про Гендзі». Ое навіть знав «красиві місця Швеції краще, ніж місцевості своєї країни». Але саме «крилаті товариші Нільса» відновили для Кендзабуро привабливість японської класики. Під орудою Нільса Ое «почав шукати в літературі Західної Європи» призначення своєї душі: «Я палко сподіваюся, що моє захоплення літературою та культурою, як японця,

певною мірою відплатить Західній Європі за те світло, яке вона пролила на людський стан» [22].

Пресреліз Шведської академії звертає увагу на те, що, хоча й «Ое наголошує, що пише для японської читацької аудиторії», однак «його творчість набула західного напрямку», бо «на нього сильно вплинула культура Заходу», особливо письменники «Данте, Рабле, Бальзак, По, Єйтс, Еліот, Оден і, не в останню чергу, Сартр» [20].

Цю думку розширює член Шведської академії К'елл Еспмарк у презентаційній промові. «Ое заявив, що він звертається лише до своїх японських читачів, не дивлячись на свою світову аудиторію. Але в його «гротескному реалізмі» є потужна поезія, яка спілкується через кордони мов і культур, поезія, сповнена свіжих спостережень і лаконічних образів». При чому Ое «стирає ці бар'єри» з «шаленою наполегливістю» [23].

Гао Сінцзянь (1940). Китайський і французький (з 1997) письменник, драматург та митець. Кавалер ордена мистецтва і літератури (1982, Франція). Нобелівська премія з літератури (2000) за «твори всесвітнього значення, грікі прозріння та лінгвістичну геніальність, що відкривають нові можливості для китайського роману та драми» [24].

У презентаційній промові професор Йоран Мальмквіст зі Шведської академії зауважив, що «літературний доробок Гао Сінцзяня складається з вісімнадцяти п'єс, двох чудових романів і кількох оповідань, які вміщуються в одному томі» [25]. Пресреліз академії звертає увагу на зміст першого роману («Гора духів», 1990), який «нагадує про чудову концепцію універсальної поезії німецького романтизму». Другий роман («Біблія однієї людини», 1998) «відповідає тематиці» першого, а його суть «полягає в тому, щоб звести рахунки з жажливим божевільям, яке зазвичай називають китайською культурною революцією» [24]. За думкою Мальмквіста, оригінальність Гао Сінцзяня та «його велич як драматурга» полягає в збагаченні «принципово різних елементів» – «сучасних західних» і «традиційних китайських течій» та об'єднанні їх «в щось абсолютно нове» [25]. Пресреліз уточнює, що автор «сам вказує на значення для своїх п'єс ненатуралістичних тенденцій у західній драмі, називаючи Арто, Брехта, Беккета та Кантора», хоча «не менш важливим для нього було відкрити джерела народної драми» [24].

У Нобелівській лекції Сінцзянь висловив китайською свої міркування про літературу з назвою англійською «Обґрунтування літератури» [26], шведською – «Сенс існування літератури» [27], в українських перекладах – «Для

чого існує література» [28] та «Право літератури на існування» [29]. Торкаючись своєї еміграції до Франції, зауважив: «Письменник, який забажав вільно мислити, мусив або мовчати, або піти у вигнання. Озираючись на історію і Заходу, і Сходу, ми можемо побачити, що так було завжди», наприклад, Данте, Джойс, Томас Манн та ін. [29]. Хоча вважає себе «природно відзначеним печаткою китайських культурних традицій», підкреслює, що в нього «викликає підозру сучасний письменник, який занадто підкреслює культуру якоїсь нації». Пояснює це наступним чином: «Літературні твори долають державні кордони, за допомогою перекладу долають мовні бар'єри, виходять за рамки традицій, властивих окремому суспільному ладові, і за рамки відносин між людьми, що склалися у певному середовищі і часі, і глибинна природа людини виступає такою, якою вона і є – загальною для всього людства» [28]. Власну творчість відносить до «холодно-об'єктивної літератури», на яку «справило вплив багато інших культур, окрім його власної» [29]. Цей вплив переважно окреслює, як європейський: Кафка, «предтеча сучасного роману», Фернанду Пессоа, один «з найглибших поетів ХХ сторіччя», «грецькі трагедії і Шекспір вічні і не можуть застаріти» тощо [28].

У промові французькою на Нобелівському бенкеті Сінцзянь підкреслив, що він завжди, незалежно від обставин, «продовжував писати, не турбуючись про публікацію» та реакцію на неї, навіть, «приїхавши на Захід». Тож, «отримуючи цю дорогоцінну нагороду з рук Його Величності Короля», він «не може не запитати: Ваша Величність, це реальність чи казка?» [30].

Відьядхар Сурадженрасад Найпол (1932–2018). Тринідадський та британський письменник і публіцист індійського походження. Букерівська премія (1971) за роман «У вільній державі». Орден «Трініті Крос» за видатні заслуги перед Тринідадом і Тобаго (1989). Лицар-бакалавр Британської імперії (1990). Нобелівська премія з літератури (2001) за «поєднання проникливої оповіді та дослідження у творах, що змушують нас замислитися про речі, які зазвичай не обговорюють» [31].

Секретар Шведської академії Гораций Енгдал у презентаційній промові зазначив, що «Найпол народився на вест-індському острові Тринідад у сім'ї робітників-іммігрантів з Індії, в середовищі, де змішалися народи та культури чотирьох континентів. У його випадку прихід у літературу передбачав безповоротний відрив від цих витоків». Та «подальші роботи Найпола досліджували

в дедалі ширших колах забуті історичні обставини, які пояснюють походження автора. Він став дослідником не пустелі, а суспільств – всюди вдома та чужинцем, Уліссом, єдиною Ітакою для якого був його стіл». При цьому «вирішальне значення для його літературного методу» мала «перша зустріч з Індією. Він бачив сліди історії, яка була прихована від очей, коли борці за незалежність мусили заперечувати нещастя, що випередили англійців: шістсот років мусульманського імперіалізму, який навмисно знищував пам'ять про попередні цивілізації та занурив індусів у безпорадність, подібну до американських індіанців» [32]. Пресреліз Шведської академії уточнює, що «літературна творчість Найпола вийшла далеко за межі вест-індського острова Тринідад, його першої теми, і тепер охоплює Індію, Африку, Америку з півдня на північ, ісламські країни Азії та, не в останню чергу, Англію». А сам лауреат – це і «спадкоємець Конрада як літописець доль імперій у моральному сенсі», так і «сучасний філософ, який продовжує традицію», розпочату Монтеск'є і Вольтером [31]. Стиль Найпола, за думкою Енгдала, «нагадує погляд Стендаля», а «його оголошеним ідеалом» є Діккенс. Найпол схвалив «Захід за визнання права на індивідуальні зусилля та за його невпевненість. Суть його відданості європейській цивілізації полягає в тому, що вона була єдиною з альтернативних культур, яка дозволила йому стати письменником». Життя письменника «нагадує слова Альфреда Нобеля про себе: «Моя батьківщина там, де я працюю, і я працюю всюди»» – «у будь-якому місці» Найпол «залишається собою, вірним своєму інстинкту» [32].

У нобелівській лекції «Два світи» Найпол, спираючись на Пруста, називає себе «сумою своїх книг», бо відчуває, що «на будь-якому етапі моєї літературної кар'єри можна було сказати, що остання книга містила всі інші». Інше самовизначення: «індієць, іммігрант з Індії», що народився в Тринідаді у «дуже маленькій громаді», яку склали «індійці, індіюсти та мусульмани, майже всі селянського походження, і майже всі з рівнини Гангу». Два світи письменник відчував з дитинства. «Зовнішній світ існував у певній темряві», бо «більшість із нас жила у сільськогосподарській колонії наосліп». Інший світ – «своя власна Індія, що зникає», Індія, «що ми привезли з собою», Індія, «яку ми можемо, так би мовити, розгорнути, як килим, на рівній землі», де «тільки на час» ми могли «жити по-своєму і за своїми правилами». Літературні вподобання дитячих та юнацьких років – Андерсен і Езоп, Мольєр і Сірано де Бержерак. Для знайомства з Індією «були твори

Неру і Ганді», та «був Кіплінг», а також інші «британсько-індійські письменники». Але «не міг знайти в жодній книзі нічого, що було б близько до мого походження». Тож «поїхав до Індії, землі моїх предків, на рік; це була подорож, яка зламала моє життя навпіл». І тільки після цього «я зміг у художній літературі, яка тоді прийшла до мене, взяти Англію», а також, мусульманський світ, Африку тощо. Закінчуючи роздумами Пруста про «прекрасні речі, які ми напишемо, якщо маємо талант», Найпол підсумовує: «Талант, каже Пруст. Я б сказав, удача і багато праці» [33].

Орхан Ферит Памук (1952). Турецький письменник, володар Премії миру німецьких книгів (2005), поставлений критиками в один ряд із Джеймсом Джойсом, Хорхе Луїсом Борхесом та Умберто Еко. Нобелівська премія з літератури (2006) за «пошуки меланхолійної душі рідного міста, в яких знайдені нові символи для зіткнення і переплетення культур» [34]. Стамбул – місто, світ і душа Памука та герой майже всіх його творів.

У презентаційній промові [35] секретар Шведської академії Горацій Енгдал акцентує увагу саме на стамбульській тематиці та парадигмі «Схід – Захід» у чотирьох основних (на той час) творах лауреата: 1) «Стамбул: спогади та місто» (2003), де у романі «західної форми» німецький художник поєднує «європейські пейзажні техніки та світогляд», які «ще були чужими турецькій культурі», «зі справжнім стамбульським знанням». Митець стає «водночас жителем Сходу – щоб зрозуміти те, що він бачить – і жителем Заходу, щоб мати спосіб це зобразити»; 2) «Мене називають Червоний» (1998). Стамбульські художники 16 сторіччя та «конфлікт між західним індивідуалізмом і східним традиціоналізмом», або «класичною мусульманською точкою зору» та альтернативною оригінальною західною, яка «виражає гріховне бажання показати гордість перед Богом»; 3) «Чорна книга» (1990) – «це одісея нічного Стамбула», де «подібно до Оскара Уайльда, який вказує на те, що туман на Темзі імітував картину Тернера, Памук показує, що справжній Стамбул існує лише завдяки його байкарям»; 4) «Сніг» (2002). У центрі оповіді – «поет, який, під впливом Заходу, шукає шлях назад із вигнання» та «харизматичний фундаменталіст», котрий «прагне, щоб його погрози Європі були опубліковані в одній з великих німецьких газет, щоб Захід звернув на нього увагу».

Підсумовуючи, Енгдал підкреслює, що Памук зробив «своє рідне місто винятковою літературною територією», як Дублін Джойса чи Париж Пруста, де «читачі з усіх куточків світу можуть

жити іншим життям, таким же, як і їх власне, але наповнене чужим відчуттям, яке вони відразу визнають своїм».

За два роки до своєї смерті батько приніс мені невелику валізу, заповнену його рукописами та списаними зошитами», – так починає Памук свою нобелівську лекцію «Батькова валіза» [36]. Батько письменника, «втомившись від злиденності сімейного життя», їздив до Парижу, де «часто на паризьких вулицях зустрічав Сартра», а в готельних номерах «без упину списував зошити». Він «переклав турецькою Валері», «перечитував Монтеня й радив мені», тож Орхан «завжди мріяв стати частиною такої традиції, бути одним із письменників, який тікає від світу й усамітнюється серед книжок; географія тут ні при чому, не важливо, чи ти письменник із Заходу чи Сходу». Своє місце в житті та літературі автор окреслює, як «перебування на маргінесах», та змальовує «два світи: з одного боку, це література тутешня, стамбульська, яка мені надзвичайно дорога і яку я нізащо не розлюблю, з іншого – простір зовсім інший, не схожий, і ця несхожість нас пригнічує чи навпаки дає надію, на наш – світ європейської літератури». Живучи у «світі поза Європою», і батько, і син, «щоб від свого реального життя втекти на Захід», користувалися книгою – «чи не першою панацеєю від культурної задухи», причому «у нашому стамбульському житті не лише читання, а й писання нагадувало подорож на Захід». Стосунки центру і маргінесів в парадигмі «Схід – Захід» стали численними переживаннями «захоплення Заходом» – «його категоричне неприйняття» та сформували джерело натхнення і оптимізму, яке «полягає у створенні нового, відмінного від усіх знаних світу, який ти вимріюєш, ґрунтуючись на дуалізмі почуттів любові та ненависті до Заходу». «Стамбул – це центр цього світу, «в який ми ступали після довгої подорожі, овіював нас почуттям радості», яке «відчували європейські мандрівники, коли вранці перед їхніми очима проступали з туману обриси стамбульських берегів». Автор настільки занурився «у буденне життя Стамбула», що «цей намріяний світ» став «реальнішим, ніж той», у якому він живе. На відміну від Енгдала, саме «відчуття маргінальності (провінційності) та бажання пошуку істини» вважає тематикою своїх романів, згаданих секретарем Шведської академії: «маргінальність, провінційність стали темою романів “Сніг”, “Стамбул. Місто спогадів”, а збентеження, яке охоплює людину, яка прагне віднайти істину, – це тема романів “Чорна книга” та “Мене називають червоним”». Памук також наводить численні від-

повіді на стандартне питання «чому ви пишете?», серед яких виокремимо наступну: «Пишу, бо хочу, щоб я, інші, ми, всі ми, весь світ знав, як ми жили і живемо в Стамбулі, власне, в Туреччині».

Продовжуючи відповідати на це питання у бенкетній промові, письменник уточнює: «кожного разу я даю іншу відповідь» та обирає наступну: «коли я пишу, я все ще відчуваю дитячу радість і щастя». Тож наступне питання «чи не молодий ти, щоб отримати Нобелівську премію?» викликає в нього злість, бо премію «слід було вручити мені не в цьому віці (54 роки), який дехто вважає надто малим, а значно раніше, можливо, через два тижні після мого народження, щоб я міг насолоджуватися чарівним відчуттям бути дитиною все своє життя» [37].

Мо Янь (1955). Китайський письменник, автором Гуань Мос. Азіатська премія культури Фукуока (2006) як «прапороносцю не лише сучасної китайської літератури, а й літератури Азії та світу». Почесний літератор Асоціації сучасної мови (2010). Нобелівська премія з літератури (2012) за «галюцинаторний реалізм, що поєднується з народними казками, історією та сучасністю» [38].

У презентаційній промові [39] голова Нобелівського комітету Пер Вестберг додає, що письменник «руйнує пропагандистські стереотипи, піднімаючи особистість із анонімної людської маси», а його «глузування та сарказм» спрямовані на «фальсифікації історії та політичне лицемірство». На прикладі романів «Країна вина» (1993), «Жаба» (2009) та «найвидатнішого» – «Пишні груди, жирні сідниці» (1996) «він показує нам світ без правди, здорового глузду та співчуття, світ, де люди безрозсудні, безпорадні та абсурдні. Ці «міфічні та алегоричні історії перевертають усі цінності з ніг на голову», а їх персонажі «киплять життєвою силою та вдаються навіть до найаморальніших кроків і заходів, щоб повноцінно жити й розірвати клітки, у які їх загнали доля й політика». Він «кумедний і жахливий», як Рабле, Свіфт та Гарсія Маркес, а «його широкий гобелен, присвячений Китаю останніх ста років» є «перцевою сумішшю спецій». Творчість Мо Яня, підсумовує Вестберг, це – «епічна весняна повінь, що охопила Китай і решту світу», в якій «світова література говорить голосом, що заглушає більшість сучасників».

Мо Янь у перекладі з китайської – «не говори», «мовчи». Але, «попри даремні напучування батьків», – каже письменник, «я не зрадив своєму природному нахилу багато говорити; звідси, немов насмішка з мене самого, і моє ім'я – Мо Янь» [40]. «Я – людина, яка розповідає історії. За те, що роз-

повідано історії, я одержав Нобелівську премію з літератури» [41], тож і свою нобелівську лекцію назвав «Оповідачі» [40], або «Людина, яка розповідає історії» [41]. Батьківщина Мо Яня – «північно-східне село Гаомі», місце, «яке я, і любив, і ненавидів», стало його «літературною територією», де «я, літературний бурлака, нарешті, знайшов місце для життя». В процесі створення цієї території «американець Вільям Фолкнер і колумбієць Гарсія Маркес стали для мене важливим джерелом натхнення». Але після дворічного наслідування цих майстрів «я усвідомив, що повинен якомога швидше піти від них», бо «вони – це дві палаючі печі, а я шматок льоду, якщо буду занадто близько до них, то можу випаруватися». Тож став просто, «по-своєму, розповідати свою історію» [41]. А «північно-східне село Гаомі», за думкою Пера Вестберга, втілило «в собі народні казки та історію Китаю», де «галас ослів і свиней заглушує голоси народних комісарів, а любов і зло набувають надприродних масштабів» [39]. У цій «літературній території» мешкають усі рідні автора та люди з його села, наприклад, у «романі «Жаба» виник образ моєї тітки», а в «Пишних грудях, жирних сідницях» він «безсовісно використовував матеріали, що пов'язані з особистим життєвим досвідом моєї матері» [41]. Зазначимо, що на обкладинці журналу з українським перекладом «Жаби» [42] наведено звернення автора: «З моїм серцем до України, яка повинна пережити! Моє серце з вами на цій війні!».

Деякі співвітчизники критично сприйняли присудження премії письменнику, який «не дивиться в очі реальності», «вихваляє Мао Цзедуна» та не «може представляти сучасний Китай», а «його книгами можна витерти собі зад» [43; 44]. Ці «деякі суперечки» Мо Янь спостерігав осторонь, «начебто людина, яка в театрі» бачить «що в лауреата, обсіпаного квітами, кидають камінням, вихлопують на нього помій». Та «він, посміхаючись, вибрався з купи квітів і каміння, витер з тіла брудну воду», бо він – «людина, яка розповідає історії», а «все, що я сказав, увійшло в мої твори» [41]. Мо Янь намагався дивитися на це «холоднокровно і відсторонено», як на «прекрасну можливість» більше дізнатися як про світ, так і про себе. Та завжди відчував «підтримку та допомогу» родини та друзів з північно-східного села Гаомі – «родючого ґрунту, який мене народив і виплекав» [45].

Кадзуо Ішігуро (1954). Британський письменник японського походження. Кавалер французького Ордена мистецтва та літератури (1998). Лицар-бакалавр Британської імперії (2018). Кавалер японських Ордена Висхідного Сонця,

Золотої та Срібної Зірки (2018). Букерівська премія (1989, роман «Залишок дня») та чотири номінації (1986, 2000, 2005, 2021). Нобелівська премія з літератури (2017) за «романи потужної емоційної сили, що відкривають прірву під нашим ілюзорним почуттям зв'язку зі світом» [46].

На двох з цих романів акцентує увагу в презентаційній промові секретар Шведської академії Сара Даніус: «Коли ми були сиротами» як «суміші Джейн Остін і Франца Кафки» (зокрема, «Перевтіленні» останнього) та «Залишок дня» як «соціології суспільства похилого віку». Творчість лауреата поєднує «реалістичну традицію дев'ятнадцятого століття з такими новаторами, як Джейн Остін, Чарльз Діккенс, Шарлотта Бронте та Джордж Еліот» з «модернізмом початку двадцятого століття», бо «важко уявити Ішігуро без Кафки, а також без Марселя Пруста, Джеймса Джойса, Вірджинії Вульф та інших». Кожний його роман – це «нова жанрова суміш, з елементами детективу, фантастики, міфу», що досліджує пам'ять як «зв'язок між сьогоденням і минулим», або те, «як ми взаємодіємо з минулим і що ми – як окремі люди, спільноти, суспільства – також повинні забути, щоб взагалі вижити» [47].

У нобелівській лекції Ішігуро згадав своє англійське дитинство та юність з моменту приїзду до Англії «у віці п'яти років разом із батьками та сестрою». Він швидко ставав типовим англійцем, але «весь цей час я вів інше життя вдома зі своїми японськими батьками», де «були інші правила, інші очікування, інша мова». Він «діловито конструював у своєму розумі багате на деталі місце», яке назвав «моя Японія». Це місце надавало «відчуття своєї ідентичності та впевненості», і, хоча він ніколи не повертався до Японії, робило «моє власне бачення країни більш яскравим та особистим». Це «дорогоцінне місце», «унікальне і водночас страшенно крихке» слабшало «з кожним роком, коли я старів». Тож він почав фіксувати «на папері особливі кольори цього світу, звичаї, етикет, його гідність, його недоліки, усе, що я коли-небудь думав про це місце, перш ніж вони назавжди зникли з моєї пам'яті». Згодом Ішігуро став письменником, щоб «відновити свою Японію в художній літературі, зробити її безпечною, щоб потім я міг вказати на книгу і сказати: «Так, ось там моя Японія»». Молодий письменник-початківець «зі змішаною культурною спадщиною» мав типовий інстинкт «досліджувати власне «коріння» у своїй творчості», тож його перший роман «Там, де в серпанку пагорби» (1982) – «про Нагасакі, місто мого народження, в останні дні Другої світової війни». Під впливом

епопеї «У пошуках втраченого часу» Марселя Пруста, «простої краси цих уривків», нелінійності сюжету й нехронологічності подій Кадзуо «раптом побачив захоплюючий, вільніший спосіб написання мого другого роману» – оповідь про славетного японця Оно Масудзі «Художник хиткого світу» (1986). Третій роман «Залишок дня» (1989) став першим, «у якому не було японської обстановки – моя особиста Японія стала менш вразливою завдяки написанню моїх попередніх романів». Ішігуро, як інші представники «британської «мультикультурної» літератури» – Салман Рушді та В.С. Найпол, хотів «писати «міжнародну» художню літературу, яка могла б легко подолати культурні та мовні кордони». Він створює «дивно англійський світ», свою версію Англії («моя Англія»), тож роман вийшов «надзвичайно англійським» [48].

Цікаво, що всі означені «мультикультуралісти» – лауреати англійського Букера: Найпол – 1971, Рушді – 1981, Ішігуро – 1989, але саме роман останнього вважають одним з найкращих британських романів ХХ століття. При цьому критики вбачають у цьому романі реалізацію ідеї як англійської, так і японської національної ідентичності [49, с. 104–107], а у творчості письменника в цілому – ознаки «межової ідентичності», «поєднання традицій» та «симбіозу японської чутливості та британської раціональності» [5, с. 65].

Знову пригадуючи своє дитинство в Нагасакі через чотирнадцять років після руйнації міста атомною бомбою, Ішігуро малює в бенкетній промові образ «західної людини», який з того часу закарбувався в його пам'яті, – обличчя Альфреда Нобеля на тлі диму і пилу від вибуху. Саме винахідник динаміту створив Нобелівську премію, яка, «в час зростаючої міжплеменної ворожнечі» допомагає нам вийти за межі національних стін, об'єднати світ та досягти «миру або гармонії». Отримання премії – це честь приєднатися до цієї ідеї [50].

Висновки. Орієнтальний кластер літературного Нобеля за регіональною ознакою утворюють чотири субкластери, наведені за хронологією утворення: 1) індійський (3 лауреати – 1907, 1913, 2001); 2) близькосхідний (2 лауреати – 1966, 2006); 3) японський (3 лауреати – 1968, 1994, 2017); 4) китайський (2 лауреати – 2000, 2012).

Виокремимо головні особливості означених субкластерів:

1) індійський: більшість лауреатів має англійське громадянство (два з трьох); творчість всіх лауреатів – англійська (у випадку Тагора – власний переклад); мова дискурсу лауреатів – англій-

ська; кількість країн, які репрезентують лауреати – дві (два з трьох) або три (один); кількість східних країн, які репрезентують лауреати – одна (два з трьох) або дві (Тагор);

2) близькосхідний: всі лауреати мають східне громадянство; мова творів всіх лауреатів – східна; мова дискурсу лауреатів – ідиш (Агнон), турецька та англійська (Памук); кількість країн, які репрезентують лауреати – одна або дві (Агнон – Ізраїль та Україна); всі лауреати репрезентують одну східну країну;

3) японський: більшість лауреатів має японське громадянство (два з трьох); мова творів лауреатів – японська (два з трьох) та англійська (один); мова дискурсу лауреатів – японська (два з трьох) та англійська (один); кількість країн, які репрезентують лауреати – одна (два з трьох) або дві (один); всі лауреати репрезентують одну східну країну;

4) китайський: один з лауреатів має французьке громадянство, інший – китайське; мова творів всіх лауреатів – китайська; мова дискурсу лауреатів – китайська і французька (Сінцзянь) та китайська (Мо Янь); кількість країн, які репрезентують лауреати – одна або дві; всі лауреати репрезентують одну східну країну.

Серед загальних особливостей орієнтального кластера виділимо наступні:

1) акцентується увага на зв'язку національної (орієнтальної) і європейської літератури: з боку Нобелівського комітету – до творчості кожного лауреата, з боку більшості лауреатів також, хоча персоналії іноді відрізняються, а в єдиному випадку маємо повне заперечення (Агнон);

2) Нобелівський комітет підкреслює значний внесок більшості лауреатів у зближенні орієнтальної культури, яку вони репрезентують, з західною (європейською);

3) кількість репрезентантів декількох країн серед лауреатів перевищує їх кількість для єдиної країни (6 проти 4 відповідно);

4) більшість лауреатів репрезентує одну східну країну, у єдиному випадку – дві (Тагор).

Загалом «європоцентричний характер» літературного Нобеля, або його окцидентальність обумовлена як співвідношенням кількості орієнтальних лауреатів до їх загального числа, так і орієнталістичною спрямованістю лауреатів Сходу. Перший орієнтальний лауреат, англієць Кіплінг створює класичний орієнтальний образ «білої людини». Останній, наразі, орієнтальний лауреат, японець Ішігуро трансформує в дитинстві цю постать в образ «західної людини», та сам стає нею після першого роману, отримавши англійське

громадянство. При цьому орієнтальний нобелівський контент набуває ознак мультикультурності, перетворюючи репрезентацію Сходу очима Заходу на рефлексію ідей національної ідентичності як Сходу, так і Заходу письменниками, переважно, зі змішаною культурною спадщиною.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у зростанні означеного кластера з появою нових

орієнтальних лауреатів Нобелівської премії з літератури та можливого утворення нових регіональних субкластерів або розширення існуючих. Бачиться перспективним подібне дослідження іншого домінуючого окцидентального кластера літературного Нобеля, що, головним чином, складається з письменників Європи та, меншою мірою, Америки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саїд Едвард. *Орієнталізм*. Київ, 2001. 511 с.
2. Євтімова Д.І. Нобелівська премія як репрезентант нагородно-церемонійного дискурсу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. Вип. 4. С. 81–87.
3. Легка Н.М. Саморефлексія письменника: досвід Нобелівських лауреатів. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2010. Вип. 42. С. 392–398.
4. Павленко Л. Нобелівська лекція як віддзеркалення світогляду лауреата. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 104–111.
5. Капранов С.В. Японські лауреати нобелівської премії. *Китаєзнавчі дослідження*. 2019. № 2. С. 61–70.
6. The Nobel Prize in Literature 1907: Summary. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1907/summary/>.
7. The Nobel Prize in Literature 1907: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1907/ceremony-speech/>.
8. Rabindranath Tagore. Facts. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1913/tagore/facts/>.
9. Rabindranath Tagore. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1913/tagore/speech/>.
10. The Nobel Prize in Literature 1913: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1913/ceremony-speech/>.
11. Shmuel Agnon. Facts. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1966/agnon/facts/>.
12. Shmuel Agnon. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1966/agnon/speech/>.
13. The Nobel Prize in Literature 1913: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1966/ceremony-speech/>.
14. Yasunari Kawabata. Facts. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/kawabata/facts/>.
15. Yasunari Kawabata. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/kawabata/speech/>.
16. Дзюб І. Прекрасної Японії син. *Кавабата Я. Країна снігу*. Харків, 2008. С. 3–8.
17. Кавабата Ясунарі. Виплеканий красою Японії. *Японська література: Хрестоматія*. Том III. Київ, 2012. С. 448–458.
18. The Nobel Prize in Literature 1968: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/ceremony-speech/>.
19. *Зарубіжні письменники: енцикл. довідник*. Т. 2. Тернопіль, 2006. 864 с.
20. The Nobel Prize in Literature 1994: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1994/press-release/>.
21. Ое Кендзабуро. Японія, двозначність і я. *Японська література: Хрестоматія*. Том III. Київ, 2012. С. 459–467.
22. Kenzaburo Oe: Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1994/oe/speech/>.
23. The Nobel Prize in Literature 1994: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1994/ceremony-speech/>.
24. The Nobel Prize in Literature 2000: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2000/press-release/>.
25. The Nobel Prize in Literature 2000: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2000/ceremony-speech/>.
26. Gao Xingjian. Nobel Lecture. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2000/gao/lecture/>.
27. Gao Xingjian. Nobel Lecture. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2000/gao/25536-gao-xingjian-nobelforelasning/>.
28. Гао Сіндзянь. Для чого існує література. URL: https://www.academia.edu/25103527/Нобелівська_лекція_Гао_Сіндзяня.
29. Гао Сіндзянь. Право літератури на існування. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=141771>.
30. Gao Xingjian. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2000/gao/speech/>.

31. The Nobel Prize in Literature 2001: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2001/press-release/>.
32. The Nobel Prize in Literature 2001: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2001/ceremony-speech/>.
33. V.S. Naipaul. Nobel Lecture. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2001/naipaul/lecture/>.
34. The Nobel Prize in Literature 2006: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2006/press-release/>.
35. The Nobel Prize in Literature 2006: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2006/ceremony-speech/>.
36. Памук Орхан. Батькова валіза. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/315/41/>.
37. Orhan Pamuk. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2006/pamuk/speech/>.
38. The Nobel Prize in Literature 2012: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/press-release/>.
39. The Nobel Prize in Literature 2012: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/ceremony-speech/>.
40. Мо Янь. Оповідачі. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=140619>.
41. Мо Янь. Людина, яка розповідає історії. URL: <https://sinologist.com.ua/nobelivska-lektsiya-mo-yanya/>.
42. Мо Янь. Жаба. *Всесвіт*. 2018. № 1-2. С. 47–68.
43. Ai Weiwei kritisiert Nobelpreis für Mo Yan. URL: <https://web.archive.org/web/20121012082754/http://www.spiegel.de/kultur/literatur/ai-weiwei-kritisiert-literaturnobelpreis-fuer-mo-yan-a-860857.html>.
44. Überraschter Mo Yan – Kritik von chinesischen Autoren. URL: <https://web.archive.org/web/20121102122429/http://www.tagesschau.sf.tv/Nachrichten/Archiv/2012/10/11/Kultur/Ueberraschter-Mo-Yan-Kritik-von-chinesischen-Autoren>.
45. Mo Yan. Banquet speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/yan/speech/>.
46. The Nobel Prize in Literature 2017: Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/press-release/>.
47. The Nobel Prize in Literature 2017: Award ceremony speech. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ceremony-speech/>.
48. Kazuo Ishiguro. Nobel Lecture. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/lecture/>.
49. Connor Steven. *The English novel in history, 1950-1995*. London: Routledge, 1996. 260 p.
50. Kazuo Ishiguro. Banquet speech URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/speech/>.

**«СІЛЬ ЗЕМЛІ» ЮЗЕФА ВІТТЛІНА – «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ»
ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО: АНАЛОГІЇ ТА ЕКСПРЕСІОНІСТСЬКА
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ У ТВОРЕННІ ПЕРСОНАЖІВ**

**“THE SALT OF THE EARTH” BY JOZEF WITTLIN – “BEYOND THE LIMITS OF PAIN”
BY OSYR TURYANSKYU: ANALOGY AND EXPRESSIONISTIC
CONCEPTUALIZATION IN CREATING THE CHARACTERS**

Печарський А.Я.,

orcid.org/0000-0003-4154-8956

доктор філологічних наук,

*професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена вивченню експресіоністських вимірів повісті «Сіль землі» Ю. Віттліна та ліричного роману «Поza межами болю» О. Турянського. Утім, художня типізація характерів персонажів у творах польського та українського письменників передбачає момент «відбору». Передусім мова іде про тематичну подібність творів, зокрема про Першу світову війну. Саме поняття «експресіоністська концептуалізація» хоч і не набуло стійкого термінологічного окреслення, однак із деякою періодичністю з'являється в літературознавчому дискурсі. У нашій інтерпретації «експресіоністські виміри» – це передусім емоційно-експресивна та композиційно-сміслова структура тексту, що віддзеркалюється як система рівнянь між автором «Я» і персонажем». Динамічність і експресивність стилю повісті «Сіль землі» Ю. Віттліна та ліричного роману «Поza межами болю» О. Турянського, їхній антиестетизм, що підпорядковується формі змісту як основній художній цінності, анімізація, телеграфічність, спиритуалізм, який проявляється у творах передусім у визнанні атрибутів реальної екзистенції надприродного світу, суб'єктивне інтуїтивне відчуття дійсності, невпинний пошук істини, пацифізм, протест проти сучасної соціальної несправедливості, трагізм, розчарування, відчуженість і водночас віра в «революцію серця», його перемену, «передуховлення волі до життя» й світлі обрії майбутнього – це була та дорога, що привела письменників до художнього втілення основних засад поетики літературно-мистецької течії перших декад ХХ століття, тобто експресіонізму. Уся художня краса ситуації в повісті «Сіль землі» Ю. Віттліна і ліричному романі «Поza межами болю» О. Турянського постає насамперед не у формі, а в змісті, для якого альфою і омегою є експресія. Ця збіжність з'ясує і те, що авторовий вибуялий суб'єктивізм не втримується у межах промовистого реального факту, взятого з біографічної дійсності, а замикається в колі чисто мистецьких психологічних вражень. Тому на розгорнутих сторінках художніх творів війна дивиться не очима зброї, барикад чи військових маневрів, а внутрішньою драмою людської душі, промовляючи не відлунням пострілів, а осколками болю.

Ключові слова: експресіоністська концептуалізація, експресіоністські виміри, образ, символ, автор, герой.

The article is devoted to the study of expressionistic dimensions of stories “The Salt of the Earth” by Jozef Wittlin and lyric novel “Beyond the Limits of Pain” by O. Turyanskyu. However, artistic typology characters in artistic writings in the works of Polish and Ukrainian writers involves “selection”. First of all we are talking about thematic similarity of works, namely World War I. The very term “expressionistic conceptualization” although it has not acquired consistent terminology, it appears in literary discourse with certain regularity. In our interpretation, “expressionistic dimensions” are, first of all, the emotionally expressive and compositional-semantic structure of the text as a system of equations between the author “I” and “the character”. The dynamics and simplicity stories “The Salt of the Earth” by Jozef Wittlin and lyric novel “Beyond the Limits of Pain” by O. Turyanskyu and their anti-aesthetic character, which follows the content form as the main artistic value, as well as its maximization, telegraphed, spiritualism represented in the novel first of all through the recognition of the attributes of the supernatural world's real existence, the author's subjective intuitive perception of reality, continual search for the truth, pacifism, protest against contemporary social injustice, the tragic elements, disappointment, aloofness, and at the same time the belief in “the revolution of the human heart”, its change, “animation of the desire for life” and future's bright skylines – all of those compiled the road, which led the writers to artistic embodiment of the basic principles of the literary and artistic trend of the XX centuries' first decades' poetica, i.e. expressionism. The general artistic beauty of stories “The Salt of the Earth” by Jozef Wittlin and lyric novel “Beyond the Limits of Pain” by O. Turyanskyu situation is based first of all not on the form, but on the content, for which expressionism is the alpha and omega. This coincidence also explains the fact that the author's turbulent subjectivism cannot limit itself within the boundaries of a real fact taken from a live biographical reality. Instead it locks itself in the circle of purely artistic psychological impressions. As a result, the war on the open pages of the artistic works is described not through weapons, barricades and military maneuvers, but through the inner drama of a human soul, speaking not through the echo of gunfire, but through the splinters of pain.

Key words: expressionistic conceptualization, expressionistic dimension, vision, symbol, author, character.

Постановка проблеми зумовлена вивченню творів про Першу світову війну класиків польської та української літератури крізь призму експресіоністичної свідомості, зокрема Ю. Віттліна та О. Турянського.

Нерідко самі митці цього напряму вважали, що такі естетичні принципи, стильові особливості й філософсько-світоглядна позиція є його маргінесом. Семантичний статус даного поняття в нашому теоретичному обігу охоплює й культур-

но-історичний сенс терміну. Адже на маргінесі повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричного роману «Поза межами болю» О. Турянського експресіоністська свідомість викристалізується перш за все авторовою глибиною слова, викрошеного із власних реальних воєнних переживань і внутрішнього суб'єктивного світовідчуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Незважаючи на те, що порівняльна характеристика повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричного роману «Поза межами болю» О. Турянського крізь призму експресіоністичної свідомості здійснюється вперше, проте чимало сучасних польських та українських літературознавців, зокрема Е. Вігандт, Г. Грудзінський, Х. Яковська, Г. Яструбецька, М. Ільницький, Н. Мафтин, М. Нестелеєв та ін. піднімали проблематику у певному ракурсі.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення аналогії бачення різних художньо-естетичних аспектів в повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричного роману «Поза межами болю» О. Турянського крізь призму експресіоністичної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Подібна скомплікованість повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричного роману «Поза межами болю» О. Турянського у єдиновласне літературне обличчя мотивується як історико-біографічною, так і художньо-тематичною зумовленістю. Обидва письменники – уродженці Східної Галичини, були студентами філософського факультету Віденського університету, співпрацювали з редакцією газети “Frankfurter Zeitung”, воювали в Першій світовій війні в лавах австро-угорського війська. Тому, незважаючи на відмінні особливості художніх творів різних національних літератур (польської та української), що розвивалися за законами власного духу, вплив галицького середовища, безумовно, позначився на їхній творчості. Цей феномен двох галицьких митців виходить за ідеологічні рамки у сферу загальнолюдських цінностей. Тематичну спорідненість їхніх творів можна потрактувати як українською, так і польською історичними свідомостями й літературною традицією – у категоріях «первинного міфу» сформульованим Е. Балцежаном, який у статті «Діалектика польського міжвоєнного двадцятиліття» показує свідомість того літературного періоду, аналізуючи антиномію «міфа народження нової ери», а також «міфа катастрофи старої ери».

Виходячи з цього аспекту, Е. Вігандт у своїй праці «Австрія felix», тобто про міф Галіції в польській сучасній прозі» проводить тенденці-

йний аналіз художніх творів про Першу світову війну, де простежуються такі особливості:

1. Сприйняття розвалу Австро-Угорської імперії як «кінець монархії, кінець la belle époque, кінець XIX віку, кінець «нашого» свята»... врешті, кінець свята всюди – воно виступає як мотив «подвійної смерті» (наприклад в «Марші Радецького» Й. Рота) [9, с. 123].

2. Бачення сенсу війни як народження нового життя в «Поколінні Марка Свіди» А. Струга, представника польської «los generation», що програє своє життя не на війні, а після неї, тоді, коли намагається реалізувати ціль, заради якої боровся» [9, с. 124]. Бо як писав Й. Рогозінський у передмові до повісті А. Струга: «У народному змаганні бачив якусь ціль свята, могутню і приховану. Не була то аж ніяка перемога... Радше болісне і прекрасне народження нового життя... (Колосальне мордування набуло сенсу. – Е. Вігандт). На віки віків повчало тих, що вціліли. Бог був у тій війні, якому вже задосить було беззаконня і брехні старої культури» [8, с. 45].

3. Так звана пацифістична література, до якої належали твори Ю. Вітліна «Сіль землі».

Поміж польської літературознавчої інтерпретації галицької художньої літератури про Першу світову війну в трьох визначених вимірах «первинного міфу» ліричний роман «Поза межами болю» О. Турянського близький до пацифістичної візії Ю. Вітліна («Сіль землі»). Така паралель можлива хоча б через сам той факт, що митці створили свої твори на ідеалах християнської моралі, любові і злагоди, шукаючи коріння зла не на полях битв і барикад, а в глибині самої душі людини. Ці спільні ознаки виявляються і в розкритті змісту самих заголовків творів. Назва «Сіль землі» бере свій початок із Євангелії від св. Матвія (V, 13): «Ви – сіль землі. Коли сіль ізвітріє, то чим насолити її? Не придається вона вже нінащо, хіба щоб надвір була висипана та потоптана людьми» [10, с. 1]. Так казав Ісус Христос до своїх учнів-апостолів, і Його словами письменник увінчав епіграф до своєї повісті. Стосовно заголовка «Поза межами болю» О. Турянського, то звичайно, справа тут складніша, бо стикаємося з символом, що за власною природою далекий від однозначності. Проте любов до своєї своєї дружини і сина, а відтак і до людей взагалі, породжує й зміцнює віру в Бога, яка є сіллю землі, що виявляється поза межами її болю.

За стильовими ознаками обидва твори тяжіють до експресіонізму. Г. Грудзінський після смерті Ю. Вітліна занотував у своєму щоденнику враження від останньої зустрічі з письменником,

лейтмотивом якої було переконання, що «жив гір-котою незакінченої книги» [4, с. 158]. Питання її приналежності до експресіонізму в польському літературознавстві залишається суперечливим, що свідчить про складність своєрідної авторської реалізації поетичної моделі прози. У цьому відношенні повість «Сіль землі» співзвучна із ліричним романом «Поза межами болю», а відрізняється своїм спокоєм, рівновагою, композиційною симетричністю на відміну від динамічно-експресивного вияву коловороту життя, хаосу душевного болю, що характерно для поезики твору О. Турянського.

Х. Яковська в своїй монографії «3 історії експресіонізму в Польщі. Навколо «Солі землі» Ю. Вітліна аналізує повість у двох основних аспектах: метонімічної конструкції експресіоністичного героя і способу міфологізації зображуваного світу, визначаючи поетичність прологу й епічний реалізм повісті (реалізованої частини трилогії), літературознавець торкається основної її проблематики способу впровадження в реалістичний текст експресіоністичної міфології. Розв'язуючи цю квадратуру кола, Х. Яковська доходить висновку, що «Вітлін мав перед собою карколомне завдання пов'язати в одному тексті дві поезики» [5, с. 145].

Війна в повісті дається очима темного, наївного, знедоленого чоловіка, який ніколи не стикався з нею. Завдяки такій перспективі, Ю. Вітлін, створюючи максимальний ступінь ефекту пацифізму, міфологізує з ультра експресіоністською демонізацією страху історичні події, видиму реальність війни. Наприклад: «На кожній станції якась невідома рука кидала в залізні печі війни свіже паливо людських тіл» [10, с. 151]. Про експресіоністську анімізацію (різновид персоніфікації) писав Понгс, вважаючи її за найістотнішу формальну ознаку даного напрямку. У пролозі «Сіль землі» анімізація предметів означає щось надлюдське, міфічне: війна – це «кішка», евакуація – «кажан». Перебіг розповіді наче мимохить, без видимого артистичного зусилля, набуває природного осягнення художньої дійсності. Коли капрал Дурек викликає Петра в призовну комісію й приносить службового листа про підвищення на дружинника, гуцула це не тішить. Йому згадуються біблійні історії про рай... Але, що дуже істотно, як підмітила Е. Вігандт, «герой знаходить ворожість у власному світі, гріх в собі. Пізніше війна, яка персоніфікується в постать диявола, не становить якоїсь анонімної, понадлюдської сили, є гріхом багатьох людей, що мали спокутуватися терпінням «Незнаних Жовнірів» [10, с. 60].

Часто автор, змальовуючи масове скупчення військових, наближається до мотиву «людини-машини», що тяжіє до антицивілізаційного контексту. Чоловік, втрапивши у сучасному світі свою особистість, перетворюється на геометричну фігуру, цифру: «Рушило. Рушили люди, рушили коні... залізо, латунь, дерева і сталь... Йшли, їхали, пихтіли, живі і неживі цифри, цифри... голів, рук, ніг і тулубів, тягнулися лавою на схід і на південь, зі сходу на захід, з півдня на північ» [10, с. 22–23]. Образ «сконструйованої» людини, що прямує до досконалості «автомата», автор утілює в постаті фельдфебеля Бахматюка, який ретельно студіює «святі» книги військового статуту, вимірює життя і смерті людей номерами й підпунктами: «Кожний його жест, кожний вчинок щільно прилягав до якогось з параграфів Д.1, Д.2, Д.3» [10, с. 224]. Подекуди пацифізм письменника приводить до бунту проти змеханізованого світу, позбавленого ідеалів і одухотворення. Така світоглядна позиція притаманна німецькому експресіонізму, що спричинив революцію в мистецтві.

На відміну від повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна, зображення предметних явищ у ліричному романі «Поза межами болю» О. Турянського позбавлене сюжетної перспективи, бо автор висунув на перший план духовний аспект людини, бурхливу хвилю її почуттів і, таким чином, обмежив діяльність своїх персонажів, сповільнив рух життя, умертвив його зовнішні прояви. Не війна – а біль, передсмертний стан героя є основним стрижнем, функціональним зарядом твору. Земна екзистенція набирає майже космічного характеру: вічне коло народження і смерті, болю і радості. У «Поза межами болю» перенесення прикмет об'єктів на суб'єкти і навпаки автор персоніфікує внутрішній невидимий світ героя, щоб його експресія, найтонші вібрації душі стали доступними емпіричному і смислово сприйняттю. Так, митець викликає в нашій уяві ілюзію руху, оживлення мертвих предметів, а також порухи живих створінь, що поступово застигають у художніх образах природи. Наприклад: «дивовижні хмари страхіття... виглядали, мов казочні упирі», «бездушним трупом простелилася ледова пустеля», «ребра дивилися сумно, наче голі жебраки», «замість щік дві ями, мов дві глибоко розкопані могили», «вітер кусає, розриває розшарпує» [див.: 2].

Дослідники експресіонізму часто називають подібні стилістичні засоби «дереалізованими образами». У них головну функцію виконують полярні протиріччя, що звільняються від реальності і досягають тієї сфери духовності, де можна пізнати її в «чистому вигляді». Характерною

ознакою експресіоністського зображення в «Поза межами болю» є «віталізація смерті», яку одночасно сприймаємо як продовження нового життя і як початок вічного становлення. У стилістичному плані це проявляється в поширеному оксимороні «живий труп», що вказує на тотожність смерті і життя, а в сюжетно-функціональному – в епізоді, де після смерті товаришів Оглядівський у розпачі волів закінчити життя самогубством, проте десь із далекого світу сонно-мрійний голос Штранцінгера відвернув його задум. Через авторський суб'єктивний ідеалізм простежується той «абсолютний шифр», про який говорив К. Айкман, аналізуючи поезію німецьких експресіоністів. Це символи Сонця і Матері з дитиною...

Експресіоністська міфологія повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна здебільшого виявляється в семантичному полі головного героя Петра, образ якого є своєрідною точкою відліку релігійної стилізації твору. Живучи з Магдою, Невідомський через спадкову венеричну хворобу не може мати дітей. У його серці зароджується неясне почуття провини. Герою сниться, що бере в церкві шлюб, але замість подружньої корони ксьондз кладе йому на голову корону св. Степана, а він падає під її тягарем. Таким чином, автор стилізує візію первородного гріха людини, її вигнання з раю і спокутування провини. У цьому контексті війна виступає як наслідок людського прагнення вивідати таємниці Бога чи виквіт цивілізації, що знищує наш духовний потенціал. Євангельський епіграф (св. Матвія V 13) сприймається в повісті як ілюзія чи радше як поетична метафора, що є одним із найважливіших джерел іронії твору «Сіль землі».

Але якщо в повісті польського письменника історія – це певна сукупність фактів як засіб впливу на експресіоністське виявлення світогляду персонажів, то для О. Турянського вона є загальним потоком людського духу, безсловесною глибиною віри митця. Устами своїх персонажів він волів розсікти мовленнєві вузли, які пов'язують його істинне «Я» із «Болем». Адже мова, мате-

ріалізуючи собою область спогадів персонажа, є також і носієм його страждання.

Археологія дослідження графічного аспекту ліричної форми роману «Поза межами болю» лежить у глибині застиглого трепету експресіонізму, що в письменницькій практиці визначається великою кількістю тире, крапок, врешті, речень у вигляді дужок. Із цього приводу Е. Кузьма зауважував, що «у експресіоністській ліриці це так часто проявляється, що може служити немалим розпізнавальним знаком» [7, с. 140]. Мова розповіді залежить від способу розуміння сутності «Я» оповідача. І це дає змогу польському літературознавцеві в мистецькій свідомості певного напрямку вирізнити два його види: «Я» іманентне, що тягне за собою постулат абстрактної інтуїтивної мови: «логосу», «крику», «звуку», врешті «мовчання» і «Я» трансцендентне, як інструмент комунікації, основною концепцією якого є «символ».

Стосовно опозиційної форми до змісту висловлювався й митець т.зв. «абсолютної лірики» Р. Блюмнер: «Якщо поезія є мистецтвом, а мистецтво – абстракція, то поезія не може послугуватися реальною мовою» [3, т. 1, с. 443]. Для О. Турянського подібні міркування не були прийнятливими. У своїй статті «Дещо про українську критику» він писав, що кожний високохудожній твір, «який має вічне значення, складається з гармонійної сполуки, глибокої ідеї та мистецької форми» [1, с. 2] і «висловлює або принцип життя або принцип смерті» [1, с. 2].

Ця думка автора ліричного роману «Поза межами болю» наче кореспондується із графічним полотном рядків його твору, які у якості форми мають значення не самі по собі, а виступають як знаки, символи певного словесного змісту. Наприклад, коли на снігових вершинах албанських гір замерзли шестеро авторових товаришів, він виводить на жовтяві клаптики паперу стільки ж пунктирних ліній (6), що можуть бути відчитані як перервані шляхи їхнього життя, своєрідна «кардіограма серця» чи межі Болю:

Всі мої товариші сидять, мов кам'яні статуї, й мовчать.

Я прилізаю до кожного з них окремо й буджу, термощу їх... [2, с. 165]

Кругом мене чорна ніч...

І ніч блідне...

І небачу ні світла, ні ночі...

Не бачу, не чую нічого –

[2, с. 170]

Наведені цифрові збіжності графічного зображення із словесним змістом твору, що генерують відповідні відчитування, є не авторовою своєрідною системою вираження понять чи думок, а усимволізованою ілюстрацією самої його експресії. Таке розуміння природи художнього твору, яке зводиться до «математичної формули», допускали в своїх постулатах й експресіоністи, зокрема К. Едшмід, С. Пшибишевський, В. Кандінський, твердячи, що «остаточним абстрактним виразом мистецтва є лічба» [6, с. 113]. Якщо намагатися частково застосувати ці засади до інтерпретації позамовної сфери «книги Болю», то можна виявити деяку закономірність: двома пунктирними лініями письменник здебільшого передав крайню фізичну напругу й безнадійність товаришів; трьома – позначив, в основному, глибини сутності межової ситуації персонажів, де біль, смерть і любов є взаємозв'язані в «безодні буття». А загалом ці парадоксальні форми вираження вказують на лабіринти авторового душевного болю. Вони не можуть бути «відчитаними», бо одержимі невимовлено таємницею. Паростки її пунктиризації, викликані емоційною силою митця, є більш стихійними, ніж раціонально вмотивованими.

У повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричному романі «Поза межами болю» Осипа Турянського експресіоністська концептуалізація у творенні персонажів розкривається найрізноманітнішими пелюстками музичних тонів, у чиїх звуках живуть болі мертвих поколінь, віддалених у просторі й часі. Звідси – багатоаспектність оповіді, де розподіл простору і часу ускладнює розуміння минулого, якому притаманна внутрішньо властива здатність повертатися, чекати свого завтрашнього дня.

Висновки. На прикладі дослідження повісті «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричного роману «Поза межами болю» Осипа Турянського можемо стверджувати, що експресіоністські виміри творчості польського та українського письменників перебувають у міжкультурному європейському діалозі. Такі художні аналогії пов'язані передусім із спільною тематикою про Першу світову війну. Притім часто художні твори митців, які ніколи не належали до експресіонізму, більш відповідали його духові, ніж творчість програмних теоретиків напряму. Прикладом цього може служити повість «Сіль землі» Ю. Вітліна та ліричний роман «Поза межами болю» Осипа Турянського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Турянський О. Деякі про українську критику. Потреба аналізу творчої форми *Сборна Україна*. 1921. 16 листопада. С. 2–3.
2. Турянський О. *Поза межами болю*. Відень-Чикаго: Вид-во компанії «У.-М.-НА», 1921. 173 с.
3. Blümner R. *Der Geist der Kubismus und die Kunste Literatur-Revolution 1910-1925. Dokumente. Manifeste. Programme*. Mainz, 1960. 467 S.
4. Herling-Grudziński. *Dziennik pisany nocą 1973–1979*. Paryż, 1980. 234 s.
5. Jakowska K. *Z dziejów ekspresjonizmu w Polsce. Wokół «Soli ziemi»*. Wrocław, 1977. 178 s.
6. Kandinskij W. *Zagadnienia formy. Brzask epoki*. Poznań, 1920. 187 s.
7. Kuźma E. *Z problemów świadomości literackiej i artystycznej ekspresjonizmu w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1976. 177 s.
8. Strug A. *Pokolenie Marka Świdry. Wstęp J. Rohoziński*. Warszawa, 1984, 198 s.
9. Wiegandt E. *Austria felix czyli o micie Galicji w polskiej prozie współczesnej*. Poznań, Wydawn. Nauk. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1988, 169 s.
10. Wittlin J. *Sól ziemi. Wstęp E. Wiegandt*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991. 398 s.

РОЗДІЛ 14 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.02:7.036.2/.7:821.161.2'05.09(092)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.62>

ІМПРЕСІОНІЗМ ТА ЕКСПРЕСІОНІЗМ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ МИТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ДАРІЇ ВІКОНСЬКОЇ)

IMPRESSIONISM AND EXPRESSIONISM THROUGH THE PERSPECTIVE OF THE PHILOSOPHY OF THE MOMENT (BASED ON THE WORK OF DARIA VIKONSKA)

Головій О.М.,

orcid.org/0000-0002-0092-0259

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Дослідження здійснене в аспекті увиразнення теорії стилю. У процесі дослідження актуалізовано ідеї Мартіна Гайдеггера, викладені в працях «Буття і час» та «Шлях до мови». *По-перше*, доведено, що філософія миті (філософія «буття тут і тепер», М. Гайдеггер) – концептуальний стилетвірний чинник. Реалізм – перший стиль, ґрунтований на цій філософії. Модернізм на новому світоглядно-естетичному витку продовжив починання реалістів у царині осягнення як миті, так і способів її фіксації. Філософія миті по-різному виявляється в естетиці й поетиці ранніх модерністських напрямів – імпресіонізму та експресіонізму, формуючи, відповідно, імпресіоністський та експресіоністський стилі. Ці відмінності помітні на таких поетикально-стильових рівнях: сюжет (фабула), нарація, жанр, хронотоп, індекс емоційності, візуальність, музичність тощо. *По-друге*, показано, що філософія миті проектується на літературознавчу методологію та формує дієвий метод для ідентифікації «великого» стилю епохи та індивідуального авторського стилю. *По-третє*, теоретико-методологічні висновки здійснено в контексті стильового аналізу малої прози Дарії Віконської, зокрема етюдів «Весняні настрої» (імпресіонізм) та «Вчасна осінь» (експресіонізм). Доведено, що в парадигмі ідіостилію письменниці гармонійно взаємодіють опозиційні за своєю природою імпресіонізм та експресіонізм, оскільки вони органічні для її світогляду й естетики, при цьому послідовно й глибоко відрефлексовані в літературно-критичних працях, мистецтвознавчих дослідженнях, листуванні (у процесі увиразнення органічності взаємодії стилів використано теорію психотипів К. Г. Юнга).

Ключові слова: філософія «буття тут і тепер» (філософія миті) М. Гайдеггера, теорія психотипів К. Г. Юнга, стиль і взаємодія стилів, естетика, поетика, реалізм, модернізм, імпресіонізм, експресіонізм, метод стильового аналізу художнього тексту.

This research is a novel exploration of the theory of style. In the course of the study, the ideas of Martin Heidegger set out in the works “Being and Time” and “On the Way to Language” are actualized. *Firstly*, it is proved that the philosophy of the moment (the philosophy of “being here and now,” by Martin Heidegger) is a conceptual style-forming factor. Realism is the first style based on this philosophy. Modernism continued the realists’ initiatives in comprehending the moment and how to capture it on a new ideological and aesthetic level. The philosophy of the moment is manifested in different ways in the aesthetics and poetics of the early modernist movements, such as impressionism and expressionism, forming the impressionist and expressionist styles, respectively. These differences are noticeable at poetic and stylistic levels: plot (narrative), genre, chronotype, emotionality index, visuality, musicality, etc. *Secondly*, it is shown that the philosophy of the moment is projected onto literary methodology and forms an effective method for identifying the “great” style of the era and the individual author’s style. *Thirdly*, theoretical and methodological conclusions are made in the context of the stylistic analysis of Daria Vikonska’s short fiction, in particular, the etudes “Spring Moods” (“Vesniani nastroi”) (impressionism) and “The Timely Autumn” (“Vchasna osin”) (expressionism). It is proven that within the paradigm of the writer’s style, impressionism and expressionism interact harmoniously despite their oppositional nature. This interaction is organic to her worldview and aesthetics and is deeply and profoundly reflected in literary criticism, art studies, and correspondence. The theory of psychotypes by Carl Jung is used to emphasize the organic interaction of styles.

Key words: Martin Heidegger’s philosophy of “being here and now” (philosophy of the moment), Carl Jung’s psychotype theory, style and the interaction of styles, aesthetics, poetics, realism, modernism, impressionism, expressionism, the method of stylistic analysis of a literary text.

Постановка проблеми. Попри те, що термін «стиль» – один із найуживаніших у літературознавчій терміносистемі, а метод стильового ана-

лізу художнього тексту, сформувавшись на межі XIX – XX ст., відразу ж засвідчив свою продуктивність, теорія стилю залишається «ахілессовою

п'ятою» сучасного літературознавства. Зокрема потребує увиразнення теорія модерністських стилів – імпресіонізму та експресіонізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Так, український модернізм як явище досліджений у монографіях Т. Гундорової, М. Моклиці, С. Павличко та Я. Поліщука, які вийшли друком у 1990-х рр. та вважаються програмними в аспекті теорії модерністських стилів. Тоді ж з'явилися присвячені теорії імпресіонізму праці В. Агеєвої, Ю. Кузнецова та С. Пригодія (принагідно в них згадувалося про експресіонізм як «опонента» імпресіонізму). Більшість із названих літературознавців продовжують працювати в царині дослідження українського письменства, однак проблемі стилю «не зраджує» впродовж десятиліть лише М. Моклиця – традиційні та модерністські стилі незмінно перебувають у центрі її літературознавчих студій дотепер. В одній із найновіших монографій, присвячених творчості Лесі Українки, дослідниця вкотре повертається до проблем теорії стилю та літературознавчої методології й доводить дієвість методу стильового аналізу художнього тексту. Саме він, на переконання М. Моклиці, «дозволяє бачити текст як мистецтво Слова, дає можливість стирати з тексту затверділі, некоректно нашаровані інтерпретації і рухатись назустріч автору, до його традиціоналізму і новаторства, до його індивідуального мовлення, тобто стилю, вкладеного в неповторну жанрову форму» [6, с. 212]. Водночас у XXI ст. до осмислення проблем теорії модернізму, зокрема теорії імпресіонізму та експресіонізму, долучилися А. Біла, Т. Гаврилів, Р. Мовчан, В. Пахаренко, О. Радавська, Г. Яструбецька та ін. Відзначимо, що Г. Яструбецька, простежуючи дискурс українського експресіонізму, порушила проблему його взаємодії з імпресіонізмом: тенденцію «блокування» експресіонізму в українському літературному процесі пов'язала з тим, що «експресіонізм, у всякому разі в українській літературі, виник не на противагу імпресіонізму, він став “особливою” формою імпресіонізму, “світлом” імпресіоністичного Абсолюту, “мозком душі” (Леся Українка) імпресіонізму» [11, с. 28]. Безперечно, імпресіонізм та експресіонізм, сформувавшись в одночасі, мають чимало не лише відмінних, а й спільних естетико-філософських та поетичально-стильових ознак, що ускладнює проблему їхньої ідентифікації в стильовій парадигмі. Ми переконані, що недостатньо відрефлексована теорія цих модерністських стилів – головна причина їхнього сплутування. Перспективним в аспекті увиразнення та розмежування імпресіонізму

й експресіонізму вважаємо залучення в літературознавчу методологію й теорію інструментарію, ґрунтованого на концепції Мартіна Гайдеггера (1889–1976) – його філософії «буття тут і тепер» (філософії миті) та філософії мови¹. Ідеї філософа базовані на дослідженні культури людства від найдавніших часів; вони викристалізувалися й доповнювалися впродовж кількох десятиліть ХХ ст., зокрема в працях «Буття і час» (1927) [12] та «Шлях до мови» (1959) [2, с. 203–227].

Матеріал дослідження – мала проза Дарії Віконської (1893–1945). У радянські часи цю оригінальну західноукраїнську письменницю було усунуто з офіційного дискурсу. У ХХІ ст. Д. Віконська повернулася в український культурний простір і зацікавила багатьох науковців, серед яких А. Віннічук, В. Габор, В. Кметь, В. Крупка, Н. Мацибок-Стародуб, Н. Мафтин, М. Моклиця, І. Набитович, Н. Поліщук та ін. Проблема специфіки стилю Д. Віконської – одна з дискусійних у літературознавстві, що теж зумовлює актуальність нашої розвідки. Обрані для аналізу твори Д. Віконської представляють діапазон стильових пошуків письменниці (імпресіонізм, експресіонізм); крім того, вони близькі на образно-тематичному рівні – замальовки природи в різні пори року. Це етюди, які вийшли друком у журналі «Жіноча доля» в 1930-х рр. – «Весняні настрої» (1931) та «Вчасна осінь» (1937). Обидва твори сезонно-настроєві: у першому йдеться про весну (її як пору року любили й часто оспівували імпресіоністи), у другому – про осінь (експресіоністсько-апокаліптичний час).

Постановка завдання. Мета розвідки – увиразнення імпресіонізму та експресіонізму як модерністських стилів крізь призму простеження вияву в їхній естетиці та поетиці філософії миті (філософії «буття тут і тепер»). Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*: окреслення домінантних ідей філософії «буття тут і тепер» М. Гайдеггера та їхня проєкція на літературний процес і теорію стилів; аналіз та порівняння способів втілення філософії миті в імпресіоністському та експресіоністському текстах (на матеріалі етюдів «Весняні настрої» та «Вчасна осінь» Д. Віконської); визначення статусу філософії «буття тут і тепер» серед стилетвірних чинників та перспективності її використання в літературознавчій методології.

¹ М. Моклиця актуалізувала філософську концепцію М. Гайдеггера у процесі стильового аналізу реалістичних текстів, зокрема прози Олени Пчілки [8]. Вважаємо не менш дієвим залучення ідей М. Гайдеггера до увиразнення теорії модерністських стилів та методу стильового аналізу художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. М. Гайдеггер у праці «Буття і час» (1927) [12] розглянув специфіку зв'язків між онтологічними та темпоральними факторами та виокремив «буття тут і тепер» (тобто буття в теперішньому часі, буття в онлайн-режимі, буття-мить) як таку форму їхньої взаємодії, яка спроектована безпосередньо на реальність та містить у собі найбільший потенціал щодо наближення до дійсності й істини. Осягнення «буття тут і тепер» – основне й найважче завдання, яке стояло та продовжує стояти на рівні глобальному перед людством і на рівні індивідуальному безпосередньо перед кожною особистістю.² Заглибитися в сучасність, зафіксувати реальність, ідентифікувати себе в координатах дійсності вразі важче, аніж копирсатися в минулому чи поринати в майбуття. До реальності як до здатності усвідомлювати себе в системі «буття тут і тепер» треба дорости світоглядно кожній особистості в процесі дорослішання, що потребує величезних зусиль. Аналогічний шлях проходить людство в процесі розвитку цивілізації (очевидно, воно на цій дорозі й тепер). Етапом на шляху вироблення вміння осягати «буття тут і тепер» стала епоха Реалізму. У XIX ст. відбувся глобальний світоглядний переворот – людина, почавши покладатися на себе та свій розум, «вийшла зі стану неповноліття» (І. Кант [5]) та усвідомила важливість «буття тут і тепер» (М. Гайдеггер [12]). Доцільно розглядати добу Реалізму як час препарування «буття тут і тепер», час наукового дослідження миті як складника реальної дійсності. У літературі синхронно з цими світоглядними процесами розпочався пошук шляхів фіксації «буття тут і тепер» на рівні техніки письма, що стало підґрунтям формування реалізму як стилю. Реалізм став першим стилем, який послідовно втілював філософію миті в парадигмі домінування раціонального типу світовідчуття та матеріалістично-позитивістської філософії. Модернізм уже на новому – релятивістсько-екзистенційному, ґрунтованому на «філософії життя», – світоглядно-естетичному витку став наступним після реалізму великим проектом «полювання за миттю». Мить як реальність і пошук способів фіксації миті концептуально визначають естетику й поезику ранніх модерністських стилів – імпресіонізму та експресіонізму.

Філософія миті: нарація та жанр. Реаліст фіксує «буття тут і тепер», вдивляється в мить, зусібч вивчає її. Але для реаліста мить важлива

не сама по собі, а в її зв'язках із іншими миттєвостями, які, поєднуючись між собою, становлять логічно впорядкований і раціонально від-рефлексований ланцюг подій, явищ, процесів. Мить для реаліста – детермінована частина системи й дискурсу. Модернізм же культивував свободу в усіх її проявах. У проекції на філософію «буття тут і тепер» епоха Модернізму продовжила тримати мить у фокусі дослідження та при цьому звільнила її з тенет реалістичної детермінованості. Модерністська мить (зокрема мить в естетиці імпресіонізму та експресіонізму) – це мить вільна; вона поза соціально й психологічно детермінованими системами й дискурсами. Серед наслідків модерністського звільнення миті – розмивання фабули та фрагментарність письма. Модерністський текст нефабульний: в його основі не подія, а ситуація (ситуації), психологічний стан тощо. Якщо реалісти, досліджуючи мить та зв'язки між миттєвостями, були «гносеологічними оптимістами» (Д. Наливайко), тобто вірили в можливість «всепізнання» (всеохопне осягнення дійсності як структури складної, багатоаспектної, з різними ієрархічними відношеннями між складниками), то модерністи – релятивісти за світобаченням – стали свідомими оманливості позитивістських претензій на всеохопність. Як наслідок, у їхніх текстах на рівні фабули багато змістових лакун, а на рівні нарації – оповідь не лінійна, а фрагментарна. Звідси й специфіка жанрової системи реалістичної та модерністської парадигм. Якщо в епоху Реалізму домінував епос, причому всевладдя перебрав на себе жанр роману (окремим письменникам бракувало його широти – унаслідок виникла епопея як жанр; чимало письменників романи об'єднували в змістово-ідейні цикли; до прикладу: О. де Бальзак, Е. Золя, Г. Манн, І. Франко), то модерністи (особливо модерністи першої хвилі – імпресіоністи та експресіоністи) зверталися до лаконічних і фрагментарних жанрів, які спроможні вловити й зафіксувати мить. Етюд – один із таких жанрів.

Етюд як жанрова форма втілення вільної миті в художньому тексті сформувався на межі XIX–XX ст. Етюд виявився напрочуд органічним і продуктивним для «випливання» естетики й поезики імпресіонізму. Водночас характерні для нього жанротвірні елементи (коротка форма, безфабульність, фрагментарність оповіді, ескізність образів, розмитість хронотопу, настроєва тональність оповіді, закодованість домінантних образів, візуальність, музичність тощо) актуалізувалися в експресіонізмі, при цьому трансформувалися в діапазоні експресіоністської естетики й поезики.

² Це одна з базових психоаналітичних проблем. Зокрема І. Ялом у контексті дослідження цієї проблеми обґрунтував та застосував на практиці психоаналітичну методику, ґрунтовану на реалізації принципу «тут і тепер» в конкретній життєвій ситуації [10].

Особливо показові стильові зміни жанру етюду на рівні літературного роду. Імпресіоністський етюд – «дитя» ліричної прози: він сформувався в горнилі синтезу епіки й лірики – суб'єктивізації епічної оповіді шляхом ліризації. Експресіоністи в культивованій імпресіоністами тандем «епос+лірика» вплели третій літературний рід – драму, яка почала впевнено «перетягувати канат» у свій бік, підпорядковуючи лірику й епос, увиразнюючи та посилюючи експресіоністський драматизм і трагізм.

«Весняні настрої» та «Вчасна осінь» Д. Віконської – модерністські тексти, в яких зафіксовано неповторні миті приходу весни та осені (відповідно). Обидва тексти – модерні нарративні структури: безфабульні, лаконічні, фрагментарні. Письменниця окреслює жанрове новаторство «Весняних співів» авторським визначенням «фрагмент нарису». Насправді обидва тексти Д. Віконської – це етюди³, але вони різностильові. «Весняні настрої» – це імпресіоністський етюд, в якому взаємодіють епос і лірика, причому домінує лірична стихія, втілюючи суб'єктивно-настрійову філософію миті (миті наближення весни). «Вчасна осінь» – експресіоністський етюд, в якому синтезовані епос, лірика й драма; драматична стихія увиразнює трагізм і межовість миті (миті приходу осені, а з нею кінця, смерті, крові).

Філософія миті: хронотоп. Мить – це часово-просторовий фрагмент. Реаліст немов крізь лупу вдивляється в мить – конкретний фрагмент часу і простору, фіксує найменші часово-просторові деталі (звідси – концептуальна роль деталі в поезії реалізму та техніці реалістичного письма). Однак при цьому відразу ж сковує мить ланцюгами часово-просторових координат: це мить вписана в контекст конкретних історичних подій, соціальних реалій, суспільних процесів тощо. Модерністська мить – це фрагмент, вихоплений з часу і простору як протяжних величин. Тому реалістичний хронотоп конкретний, а модерністський хронотоп умовний, часто умовно-універсальний.

Так, «Весняні настрої» та «Вчасна осінь» Д. Віконської – пейзажні замальовки, зроблені в режимі реального часу. Письменниця майстерно фіксує «буття тут і тепер» – спроектовані на природу миті наближення весни («Провесна. Сніг згинув. Сад повний приглушених голосів. Де-не-де по ровах лежать ще рештки почорнілого снігу, ніби кавалки старої, зморщеної плахти. Рілля чорні-

ється. Понад ріллею ясніє весняне небо, чисте, прозоре <...> Нараз з прозорого неба сипляться срібні звуки пташиного голосу...» [1, с. 27]) та осені: «*Ідеш пільною дорогою між широкими ланами подільського чорнозему (чорнозем, як разовий, житній хліб) і ясним усміхом очей обіймаєш гейби безмежний овид: лагідне півколо благословенної ріллі, осінньою вохкістю замрячені гривки лісів у далечині, теплий кобальт неба над ситою зеленню сільських дерев, що струнко випрямлені, підбадьорюють спадисті селянські стріхи*» [1, с. 39]. Ці миті поза часом і простором як дискурсом, адже змальовують один день певної сезонної пори (весни чи осені) без конкретизації року (століття) чи місцевості.

Отже, в імпресіоністській та експресіоністській поезії часово-просторова система трансформована: важливі мінімальна часова одиниця та маленький фрагмент простору як виразники миті. Водночас «буття тут і тепер» в імпресіоністській та експресіоністській часово-просторовій системі має відмінності. Імпресіоністу достатньо миті самої по собі (миті як автономного часово-просторового фрагмента): він з головою поринає в мить, немов купається в ній. Імпресіоністське занурення в мить тотальне: воно пронизує весь текст і виривається на поверхню. Його важко не помітити навіть читачеві-любителю. Очевидно, саме тому статус «співця миті» здавна закріплений у мистецтві саме за імпресіоністами. Так, «весняні настрої» Д. Віконської панують в одноіменному тексті і заряджають «весною» кожного реципієнта. Цей етюд – феєрверк весняних миттєвостей. Типологічно близькі йому в аспекті панування миті імпресіоністські вірші П. Верлена (скажімо, «Це захоплене зомління...»). В експресіонізмі часово-просторова автономність миті має іншу природу. Експресіоніста емоційно вражає конкретна мить (конкретний фрагмент часу й простору), але оскільки експресіоніст не здатен задовольнятися локальним і завжди мислить масштабно, то й мить він глобалізує (гіперболізує) та онтологізує (проектуючи в Універсум). Так, в експресіоністському етюді «Вчасна осінь» Д. Віконської зафіксовано мить – детально виписано стан осінньої природи. Однак занурення в осінню миттєвість не самодостатнє: осінь перестає бути виключно порою року, а набуває статусу провідника між поколіннями українців (озивається голосами пращурів), стає передвісником кровопролитної сутички, яка незабаром охопить всю землю. Аналогічний спосіб функціональності миті, до прикладу, в експресіоністських віршах Ю. Дарагана, О. Лятуринської, Є. Маланюка та ін.

³ Відомо, що жанрова термінологія першої половини ХХ ст. перебувала в стані формування: терміни на позначення нових нетрадиційних жанрів (зокрема «нарис», «етюд» тощо) використовувалися з різним термінологічним наповненням.

Філософія миті: емоція. І в імпресіоністському, і в експресіоністському тексті мить, oprіч усього, – фрагмент емоційного стану. Якщо реаліст у своєму прагненні до всеохопності й процесуальності надає розгорнуту характеристику внутрішнього стану героя та поетапних, раціонально відрефлексованих, логічно впорядкованих змін у ньому, то імпресіоніста й експресіоніста цікавить психологія миттєвих почуттів і відчуттів. Імпресіоністський текст – стихія настроєво нюансованих миттєвостей: ненав'язливих, легких, ліризованих; вони автономні і самодостатні. Натомість в експресіоністському тексті панує гранична емоція – пікова, загострена до межі, динамічна й кричущо голосна (невипадково полотно «Крик» Е. Мунка стало знаковим для експресіоністської естетики); вона глобалізується та онтологізується.

Так, в імпресіоністському етюді Д. Віконської про концептуальну важливість настроєвості миті свідчить вже назва твору – «Весняні настрої». Миті приходу весни пропущено крізь свідомість оповідачки. Настроєвість не зникає впродовж розгортання нарративу: вранці погляд фіксує природні зміни, «*і серцю стає легко, радісно...*» [1, с. 27] (початок тексту); вечір теж по-весняному чарує-хвилює: «*Подібно, як рано я брала участь в радості жайворонка, так тепер відчуваю дивне зворушення, якийсь дивний неспокій, начеб мені прийшлося блукати попід хмари та шукати дороги*» [1, с. 27] (фінал тексту).

Є велика спокуса вести розмову про символізм або про синтез символізму та імпресіонізму в етюді «Весняні співи» Д. Віконської. Придивимось уважніше до миті. Погляд наратора сфокусований то на небі, то на землі, немов увиразнюючи концептуальну для естетики символізму філософію «двох світів». Але якщо в символістській естетиці між «двома світами» – небесним і земним / сакральним і профанним / світлим і темним / божественним та людським (диявольським) – нездоланна прірва й напружена колізія (скажімо, «Лісова пісня» та «Сліпець» Лесі Українки, «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Сліпці» М. Метерлінка тощо), то у «Весняних співах» Д. Віконської нема й сліду цього конфлікту – земля й небо єдині в своїй весняній красі, звабливості, настроєвості. Прекрасне й водночас сакралізоване небо («*подовгасті*», «*пухкі*», «*срібно-білі*» хмари, «*подібні на херувимські крила*» [1, с. 27]), не менш прекрасна й сакральна земля. На землі все без винятку чарує та одухотворює. «*Рілля чорніється*» [1, с. 27], аби незабаром дати життя рослинам і людям (життедайна чорнота!). Викликає позитивні емоції

навіть жаба: «*Стрічаю жабу. Вона дивиться випуклими, золотими очима, але загально робить враження оспале. Ще не збудилась добре з довгого зимового сну*» [1, с. 27]. Гармонія між небом і землею увиразнюється жайворонком, який «*стрілою кидається скісно згори в долину і припадає до землі*» [1, с. 27]: йому близькі обидві стихії. Земля й небо дотичні до спільної «*незбагненної тайни природи*» [1, с. 27]. Ця таємниця позбавлена трагізму, характерного для символізму, а навпаки – сповнена життєдайності: «*В ній містяться усі інші тайни: життя, смерті і – воскресіння!*» [1, с. 27]. Виявляється, вічне життя можливе як на небі, так і на землі...

Отже, «Весняні настрої» Д. Віконської – імпресіоністський текст, в якому відсутній конфлікт «двосвіття». Весняні миттєвості тримаються єдиної емоційної осі – відчуття легкості й радості земного «буття тут і тепер». Натомість в експресіоністському етюді «Вчасна осінь» зафіксовані миті, контрастні в емоційному аспекті. Легкість земного «буття тут і тепер» (замилування осінніми краєвидами: «*Ступаєш далі, п'яна повітрям та красою...*» [1, с. 39]) поступається емоційно напруженим миттям: краєвиди та звуки розкривають таємницю, діаметрально протилежну «Весняним настроям», – трагічну таємницю української минувшини, споконвіків потопаючої в крові; сигналізують про наближення смерті та чергової кровопролитної битви.

Філософія миті: візуальність та музичність. У праці «Шлях до мови», яка була видана в 1959 р. як доопрацьований варіант виголошеної цього ж року лекції із лекційної серії «Мова», організованої Баварською академією мистецтв та Академією мистецтв у Берліні, М. Гайдеггер увиразнив філософію «буття тут і тепер», вписуючи її в контекст філософії мови. У полі зору дослідника опинилися тріада – буття, час, мова. Філософ відзначив, що часові категорії – минуле, теперішнє, майбутнє – це водночас базові категорії мови та буття. Оскільки первинно мова була спроектована на сучасність, то основна функція мови – це фіксація теперішнього (фіксація миті). Теперішнє – основа буття. Отже, досягнути буття в усіх його розмаїтих формах можна лише в процесі осмислення миті. Окрім того, М. Гайдеггер зазначив: «*Сутнє мови – це сказання як указування*»⁴ [2, с. 214]. «А що таке казати?»⁵ Щоб це пізнати, ми змушені звернутися до того, що нам наша мова при цьому слові сама велить мислити.

⁴ Курсив М. Гайдеггера.

⁵ Курсив М. Гайдеггера.

“Sagan”⁶ значить: показати, зумовити появу, дати побачити і дати почути» [2, с. 213]. Таким чином, філософія мови в інтерпретації М. Гайдеггера – це філософія миті, яка ґрунтується на двох концептах – «дати побачити» і «дати почути».

Реаліст, спираючись на філософію «буття тут і тепер», дає можливість реципієнтові «побачити» та «почути» мить; усе «почуте» та «побачене» він по-науковому аналізує, вплітаючи в ряди причинно-наслідкових закономірностей (реалісти – ретельні дослідники, служителі культу науки; до прикладу, теорії «наукового реалізму» І. Франка, «об’єктивного реалізму» Г. Флобера, «експериментального роману» Е. Золя тощо). При цьому реаліст тримає читача в «рецепційних лещатах». Натомість імпресіоністи та експресіоністи дають реципієнтові волю. Візуальність (реалізація принципу «дати побачити») і музичність (реалізація принципу «дати почути») становить ядро імпресіоністського та експресіоністського стилю. Завдання «вільного реципієнта» – у процесі осягнення тексту виокремити та розтлумачити зорові й слухові коди.

Процес візуалізації миті здійснюється в кількох напрямках; найголовніші з них: деталізація, колористика та техніка «мазка» (образотворення). Імпресіоністський та експресіоністський тексти насичені деталями, які конкретизують час, простір, людину. Ці деталі емоційно забарвлені, фрагментаризовані, часто деформовані; в експресіоністському тексті деталь переростає в алегорію, водночас деталі нанизуються одна на одну, утворюючи градаційні ряди. Колір як засіб візуалізації рівною мірою важливий в імпресіоністському та експресіоністському стилях. Імпресіонізм як мистецтво «відтінків і півтонів» (П. Верлен, «Поетичне мистецтво») використовує пастельні кольори, які здатні зафіксувати мить в її найтонших варіаціях – рухливих, перехідних, ледь вловимих. Якщо в імпресіоністському тексті й використані яскраві кольори, то вони позбавлені трагізму (наприклад, чорний колір у «Весняних настроях» Д. Віконської: «Рілля чорніється» [1, с. 27]). Експресіонізм культивує чисту барву – яскраву, базову, архетипну (П. Верлен назвав її «ворогом» справжнього мистецтва); вона фіксує граничні емоційні стани.

Митці слова використовують «живописну техніку» на рівні образотворення: імпресіоністи – техніку «розмитого мазка» (нюансованого, перехідного, легкого), експресіоністи – техніку

«грубого мазка» (яскравого, виразного, контрастного, чіткого). Принцип експресіоністської візуалізації миті відображено в етюді «Вчасна осінь»: «Мов фарби на палітрі, вчасна осінь розклала барви свої по розлогому просторі» [1, с. 39]. Осінь не дбає про гармонійне поєднання барв, тим більше їхнє змішування; вона «розкладає» на природній «палітрі» яскраві, чисті кольори.

Музичність в імпресіонізмі та експресіонізмі теж знаходить вияв на різних поетикально-стильових рівнях. Найперше вона помітна на рівні «музичності фрази». Музичність імпресіоністського тексту гармонійно-нюансована, її творять алітерації, асонанси, парцеляція тощо. Експресіоністська музичність збудує емоції через дисонанси, звукові контрасти, уривчасті фрази. Крім того, «буття тут і тепер» безпосередньо наповнене звуками та слуховими образами.

Простежимо за специфікою функціонування музичних та візуальних образів у творах Д. Віконської. П. Верлен писав: «Найперше – музика у слові!» («Поетичне мистецтво», пер. Г. Кочура). Музичність вривається в імпресіоністський простір, часто домінує. Так, в імпресіоністському етюді «Весняні настрої» звуки сиплються зусібіч, доповнюються візуальними образами. Носіями звуку є птахи. У жайворонка «звуки такі чисті, яких не чути від жодного іншого птаха»; у журавлів «тише, а проте виразне кру... кру...», «голос їх доходить лагідно, приглушено, з відомим тужливим акцентом та невимовним чаром ще ніким не впійманої дикої природи» [1, с. 27]. У пташиний спів вкраплюється і народна пісня: «Гине, гине в чистім небі / Слід по журавлях» [1, с. 27].

Інакшими звуками наповнений експресіоністський етюд «Вчасна осінь». Осінні звуки утаємничені, закодовані: «Задивлена в далекий краєвид, нагло наслухаєш: що так навколо дзвенить? Ні пташка, ні людей не видно, а щось дзвенить, ніби ціле повітря співає» [1, с. 39]. Виявляється, що джерело звуку – «як відгомін далекого орґану або таємничої арфи – обважніла пізнім літом, золота, дзвінка тиша землі...» [1, с. 39]. Експресіонізм – мистецтво крику. Але не завжди цей крик скерований назовні. Крик, спрямований усередину, врази страшніший і болісніший. «Дзвінка тиша землі» – це глибинний крик Усесвіту. Він подає загрозливі сигнали візуальними кодами. Погляд сфокусовано на «бронзових коноплях», які «дуже барвою нагадують... золотавий півсумерк на полотнах Рембрандта...» [1, с. 39]; згодом його спрямовано вдаль, де «лавами покладені, немов хвилі кровавого моря, покоси гречки», від якої «віє гарячим подихом»,

⁶ У примітці перекладача Володимира Кам’яця зазначено, що дієслово “sagan” функціонувало у давньоверхньонімецькій мові; від нього походить сучасне німецьке “sagen” (казати) [2, с. 213].

«подихом кров'ю напоєної землі» [1, с. 39]. Навіть традиційно життєдайний зелений колір не лише нагадує про звитяжне минуле (козаччину), а й передвіщає бій: «праворуч зелені ще чуби кукурудзи, буйні, гейби бунчуки над запорозьким військом» [1, с. 39]. У кровопролитну візуальну картину вплітається звук – звук вітру. Вітер негослосний: він «нагло підіймається», «здалека <...> надходить», «порушує кожну билинку, шепче в траві, шелестить в листі кукурудзи» [1, с. 39]. Але саме він лине «з далеких просторів України» та «співає тисячний раз Ї колискові, весільні та боеві пісні» [1, с. 39]. Вітер нагадує: доля кожного українця – це шлях від колиски до бою, а історія України – це боротьба з прадавніх часів. Д. Віконська далеко не всі свої тексти датувала. Етюд «Вчасна осінь» датовано – його було написано в серпні 1937 р. (то ж він з'явився друком). Це рік страшний і переломний як в українській, так і в світовій історії. Безперечно, «Вчасна осінь» – пророчий експресіоністський текст, в якому «дзвінка тиша землі», «шепіт» і «шелест» вітру тихо сигналізують про наближення апокаліптичних часів.

Філософія миті і взаємодія стилів (психоаналітичний аспект). Як бачимо, різностильові художні тексти Д. Віконської – імпресіоністський етюд «Весняні настрої» та експресіоністський етюд «Вчасна осінь» – не поступаються один одному художньою вартістю. Додамо, що мистецьки довершені імпресіоністські та експресіоністські тексти впереміш з'являлися впродовж усього творчого шляху письменниці. Відповідно, в процесі стильової еволюції творчості Д. Віконської неможливо виокремити традиційні етапи переходу від одного «ізму» до іншого. Опозиційні за своєю природою імпресіонізм та експресіонізм не еkleктично поєднані, а гармонійно взаємодіють у координатах авторського ідіостилу. Це вражає, оскільки Д. Віконська – особистість емоційного психологічного типу (теорія К. Г. Юнга [9]), а для митця цього психотипу саме експресіонізм є стилем природнім, близьким світоглядно й найбільш вирашним естетично (теорія М. Моклиці [7]).⁷

Безперечно, основа органічності стилів (зокрема їхньої взаємодії) – авторська психологія. Для увиразнення природи взаємодії стилів у творчості Д. Віконської звернемося до теорії психотипів К. Г. Юнга. Психоаналітик у «лекції першій» курсу «Аналітичної психології» відзначив, що для людей «чутливого» (емоційного) пси-

хотипу «мірилом усіх речей» є емоції («Почуття за допомогою певних чуттєвих тонів інформує про цінність речей» [9, с. 17]); відповідно, люди емоційного психотипу не можуть «сприйняти чи подумати про щось без певної чуттєвої реакції» і «завжди знаходяться у стані певного чуттєвого тону настрою» [9, с. 17]. Як свідчать спогади сучасників та листування Д. Віконської [4], вона була саме такою особистістю: завжди емоційно реагувала на найменші подразники. Звернемо увагу ще на одне спостереження К. Г. Юнга. Психоаналітик категорично відкидає уявлення про емоцію (почуття) як ірраціональне явище, натомість доводить, що розум і емоція – діалектично поєднана пара функцій: «ці дві функції заперечують одна одну» [9, с. 26], але водночас і притягують; «почуття <...> як і мислення, функція раціональна» [9, с. 18]. Тобто людина емоційного психотипу від природи схильна до осмислення емоції. Цей процес завжди складний і болісний, тому що, на переконання К. Г. Юнга, людина боїться підлеглих функцій: «Підлегла функція завжди асоціюється у нас із архаїчною особистістю. У цій функції ми завжди – первісні люди» [9, с. 31]. Натомість у «диференційованих функціях ми цивілізовані, ймовірно маємо свободу вибору...» [9, с. 31]. Це означає, що людина емоційного психологічного типу лише через болісний процес раціоналізації емоції здатна досягнути «буття тут і тепер». Видається, що саме тому експресіоністська естетика й поетика сповнена болю, трагізму і драматизму. Однак експресіоніст не завжди перебуває у напруженому стані рефлексії (розум не повсякчас втручається в емоцію). К. Г. Юнг щодо цього зауважує: «Чуттєвий тип у природному стані ніколи не турбуватиме себе думкою» [9, с. 27]. Відповідно, митець-експресіоніст у стані емоційного спокою писатиме імпресіоністські тексти, які цей спокій сугестують. Вони ґрунтовані на філософії миті і при цьому не обтяжені питомо-експресіоністськими болісними дискурсами; вони ширі, нюансовані, часто гедоністичні. Отже, імпресіоністський та експресіоністський стилі органічні у творчості Д. Віконської, адже породжені єдиним внутрішнім джерелом – емоцією: то напружено-раціоналізованою (експресіонізм), то спокійно-настроєвою (імпресіонізм). Взаємодія імпресіонізму та експресіонізму базована на авторських внутрішніх інтенціях, неодноразово відрефлексованих упродовж життя (зокрема в численних літературно-критичних дослідженнях, мистецтвознавчих оглядах, етнологічних студіях та в листуванні – найперше в епістолярних духовних бесідах з отцем Іваном Йосафатом Скрутенем).

⁷ Про психотип особистості та домінанту стилю Д. Віконської детальніше див. нашу статтю «“...Як чорна квітка”: до проблеми ідіостилу Дарії Віконської (флористичний аспект)» [3].

Висновки. Філософія миті Мартіна Гайдеггера (тобто філософія «буття тут і тепер», спроектована на філософію мови) формувалася впродовж кількох десятиліть ХХ ст., зокрема в працях «Буття і час» та «Шлях до мови». Вона ґрунтована на панорамному дослідженні культурного дискурсу, що свідчить про її наукову глибину та універсальність.

По-перше, філософію миті доцільно проектувати на теорію стилю, адже вона дозволяє увізразнити як класичні (реалізм), так і модерністські стилі (зокрема імпресіонізм та експресіонізм). Реалізм – перший художній стиль, ґрунтований на цій філософії. Модернізм на новому світоглядно-естетичному витку продовжив починання реалістів у царині осягнення миті та пошуку способів її фіксації. Філософія миті по-різному виявляється в естетиці й поезії ранніх модерністських напрямів – імпресіонізму та експресіонізму, формуючи, відповідно, імпресіоністський та експресіоністський стилі. Ці відмінності помітні на таких поетикально-стильових рівнях: сюжет (фабула), нарація, жанр, хронотоп, індекс емоційності, візуальність, музичність тощо. Отже, філософія миті – концептуальний стилетвірний чинник.

По-друге, філософію миті доцільно проектувати в царину літературознавчої методології та

використовувати як дієвий інструмент у процесі ідентифікації «великого» стилю епохи або індивідуального авторського стилю. Методологічний потенціал філософії миті оприявлено в процесі аналізу етюдів «Весняні настрої» (імпресіонізм) та «Вчасна осінь» (експресіонізм) Д. Віконської. Отже, філософія миті важливий і перспективний складник методу стильового аналізу художнього тексту.

По-третє, філософія миті як теорія і методологія не втрачає своєї дієвості в контексті інших теорій і методологій. Зокрема філософія миті, поглиблюючись психоаналітичною теорією К. Г. Юнга (вчення про психотипи особистості), сприяє розв'язанню проблеми взаємодії стилів. Стильовий аналіз малої прози Д. Віконської, фокусований на філософії миті та доповнений психоаналітичними ідеями К. Г. Юнга, дозволив помітити й пояснити специфіку вияву імпресіонізму та експресіонізму в парадигмі ідіостилу Д. Віконської. Це не еклектичне поєднання опозиційних за своєю природою стилів, а їхня гармонійна взаємодія. Гармонійність взаємодії стилів зумовлена їхньою природною органічністю на рівнях психологічного типу, естетики й поезики Д. Віконської. Окрім того, обидва стилі послідовно і глибоко відрефлексовані письменницею в процесі її ідентифікації себе як особистості й митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віконська Д. Жінка в чорному. Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя / упоряд., літ. ред., передм. і прим. В. Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. 108 с. + 76 с.
2. Гайдеггер М. Дорогою до мови: пер. з нім. В. Кам'янця. Львів : Літопис, 2007. 232 с.
3. Головій О. «...Як чорна квітка»: до проблеми ідіостилу Дарії Віконської (флористичний аспект). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2023. № 54. С. 35–45.
4. Історія одної душі. Епістолярна спадщина Дарії Віконської / упоряд., передм. і прим. Н. Поліщук. Львів : ЛА «Піраміда», 2019. 196 с.
5. Кант І. Відповідь на питання: що таке просвітництво: пер. з нім. М. Ласло-Куцюк. *Всесвіт*. 1989. № 4. С. 135–138.
6. Моклиця М. Леся Українка: деконструкція прочитань. Київ: ВД «Кондор», 2022. 432 с.
7. Моклиця М. Модернізм як структура: філософія, психологія, поезика : монограф. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 390 с.
8. Моклиця М. У пошуках реалізму: проза Олени Пчілки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2019. Вип. 28. С. 7–17.
9. Юнг К. Г. Аналітична психологія: пер. з нім. Л. Овчаренко. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 250 с.
10. Ялом І. Вдивляючись у сонце. Долаючи страх смерті : пер. з англ. Н. Михайловської. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2022. 304 с.
11. Яструбецька Г. Динаміка українського літературного експресіонізму: Луцьк : ПВД «Твердиня», 2013. 380 с.
12. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen, 1967. 440 s.

CULTURAL IDENTITY AS A COMPLEX MULTI-COMPONENT PHENOMENON

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЯК СКЛАДНИЙ БАГАТОКОМПОНЕНТНИЙ ФЕНОМЕН

Hnytska M.B.,

orcid.org/0000-0002-4882-4557*Lecturer at the Department of Chinese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

The main goal of this work is to identify and characterize a complex multi-component phenomenon – cultural identity. The essence of cultural identity is the individual's conscious acceptance of relevant cultural norms, value orientations, patterns of behavior and language, cultural heritage, history, tradition, beliefs, and cultural innovations. The concept of «cultural identity» is studied as the unity of the cultural world of a person / social group with a certain cultural system and cultural tradition. It was noted that cultural identity consists in the individual's conscious acceptance of relevant cultural norms, value orientations, patterns of behavior and language, cultural heritage, history, tradition, beliefs, and cultural innovations. The connection between a person and a cultural group / culture is indicated. It has been studied that the Ukrainian cultural identity can be determined through the search for archetypes that make up the foundation of culture. It has been studied that cultural identity is «the result of the process by which individuals or groups consciously or subconsciously evaluate their own situation in society and try to create a sense of self-respect and self-confidence that allows them to accept their own place in life and society. It is clear that the Ukrainian cultural identity can be determined through the search for archetypes that make up the foundation of culture. A certain central idea, archetype, etc., which a culture contains at its core, provide opportunities for development and determine its identity. It has been found that «cultural identity, revealed through the history of literature and other art forms, is an entity that is very concrete in its being. Culture should be understood not as a sum of phenomena, but as a concrete totality, where the concept of totality should be understood pragmatically (and not metaphysically), that is, as something open, infinite, as something inconclusive in its nature».

Key words: cultural identity, self-identification, cultural heritage, cultural tradition, nation.

Основна мета даної роботи – виявити та охарактеризувати складний багатокomпонентний феномен – культурну ідентичність. Сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки та мови, культурної спадщини, історії, традиції, вірувань, культурних інновацій. Досліджено поняття «культурна ідентичність» як єдності культурного світу людини / соціальної групи з певною культурною системою та культурною традицією. Помічено, що культурна ідентичність полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки та мови, культурної спадщини, історії, традиції, вірувань, культурних інновацій. Вказано на зв'язок між людиною та культурною групою / культурою. Досліджено, що українська культурна ідентичність може бути визначена через пошук архетипів, що складають підґрунтя культури. Досліджено, що культурну ідентичність як «результат процесу, за допомогою якого індивіди чи групи свідомо чи підсвідомо оцінюють свою власну ситуацію в суспільстві та намагаються створити почуття самоповаги та впевненості в собі, що дозволяє їм прийняти власне місце в житті та суспільстві. З'ясовано що, українська культурна ідентичність може бути визначена через пошук архетипів, що складають підґрунтя культури. Певна центральна ідея, архетип тощо, які містять у своїй основі культура, надають можливості розвитку та визначають її самобутність. Виявлено, що «культурна ідентичність, виявлена через історію літератури та інших форм мистецтва, є сутністю, яка є дуже конкретною за своїм буттям. Культуру слід розуміти не як суму явищ, а як конкретну сукупність, де поняття сукупності слід розуміти прагматично (а не метафізично), тобто як щось відкрите, нескінченне, як щось непереконаливе за своїм характером».

Ключові слова: культурна ідентичність, самоідентифікація, культурна спадщина, культурна традиція, нація.

In recent years, the concept of “cultural identity” has been widely studied in the scientific literature. **The basis of the investigation** formed the work of domestic and foreign linguists, such as: Stepyko M., Pylypenko S., Herchanivska P., Zhelanova V., Rusul O., Chegusova Z., Tytar O., Polishchuk R., Rønning A., Hall S., Alshammari S. and others.

Presentation of the main research material.

The identity of the nation is its civilizational brand, the socio-cultural niche of the country, the defining basis of the state's foreign and domestic policy. As Sergeeva O. rightly believes, the basis of the existence of any civilizational system is its self-identifi-

cation, since the principle of self-identification has the property of diachronic (from generation to generation) socio-cultural reproduction, i.e. as a result of the reproduction of basic values and stable skills of people determined by the tradition of cultural development, social and spiritual constants [1, p. 4].

Tytar O. explains identity as: “a complex multi-component phenomenon. Cultural identity includes national and social identity, the identity of certain subcultures, as well as racial, gender and other identities” [2, p. 291].

The essence of cultural identity is the individual's conscious acceptance of relevant cultural norms, value

orientations, patterns of behavior and language, cultural heritage, history, tradition, beliefs, and cultural innovations. In other words, identity indicates a person's belonging to a certain culture / cultural group [3, p. 3].

Kryvda N. notes that cultural identity is formed as a result of the inseparable interaction of an individual and a group, which at the collective level turns into an interaction of a group (ethnic group, nation, class, etc.) with broader social formations (for example, civilization) [4, p. 61]. Kryvda N. also believes that at the collective level, as well as at the individual level, the formation of cultural identity takes place in a certain space "determined" by objective factors – language, history, religion, etc., a process of comparison, assimilation and differentiation with other communities and a system of values common to the totality of cultural communities. After that, the community understands itself as a whole, possessing features that distinguish the group from others and on the basis of which the idea of its own cultural identity is formed. In other words, cultural identity is a dynamic process of constructing community unity as a unique whole based on cultural values, norms, attitudes and stereotypes [4, p. 61].

Grechenivska P. notes that "cultural identity is revealed in the unity of the cultural world of a person/social group with a certain cultural system and cultural tradition. The process of cultural identification always takes place within the boundaries of the Self-Other opposition. As Buber M. notes, "I become myself only because of my attitude towards You" [5, p. 5].

The problem of cultural identity from the standpoint of theoretical and artistic aspects of Ukrainian culture is considered in detail by the philosopher Shevchuk D., who believes that cultural identity is the foundation on which all other identities are built. According to this researcher, Ukrainian cultural identity can be determined through the search for archetypes that make up the foundation of culture. A certain central idea, archetype, etc., which a culture contains at its core, provide opportunities for development and determine its identity, he claims [6, p. 56].

Alshammari S. in the article "The Relationship Between Language, Identity and Cultural Differences: A Critical Review" notes that identity is "people's idea of who they are, what kind of people they are and how they treat others". Culture is not inherited genetically and cannot exist by itself, but culture is always shared by members of a society" [7, p. 98].

Cultural identification is a person's sense of self within a specific culture. All societies have some kind of "psychosphere" (Toffler O.) that covers their ideas, starting with commonality and identity. So, in a certain way, it can be argued that the act of identification with others, the idea of "belonging" or

"community" is a kind of framework, the basis of all human systems [8, p. 16]. Polishschuk R. thinks that "cultural identity defines, first of all, the form of self-awareness as a condition for the preservation (identity) of the authenticity of a person who is aware of the world and himself. The "power" of cultural identity lies in its ability to create the conditions for the possibility of apperception in all its known synthetic modalities – to be the same, to give unity, to give necessity, universality and objectivity to experience. Thus, it can be concluded that without belonging to any culture or cultural community, the action of self-awareness, self-knowledge are not possible. "Cultural identity fulfills a transcendental task: through the "eternal return of the same", attributing oneself to cultural and meaningful sources in the act of performing authenticity, the human personality gets the opportunity to be a subject, I" [8, p. 16].

Grechenivska P. points out that at the individual level, the problem of identification is closely related to the process of socialization, the essence of which is the individual's conscious perception of the relevant norms and patterns of culture, behavior, value orientations and language, in understanding one's self from the standpoint of those cultural characteristics accepted in this society. In this case, the Other means: firstly, the bearers of the cultural code with whom the individual identifies himself identifies with the life-content orientations with which he connects the goals of his activity and defines himself in the social-group space (dichotomy of Self-Self); secondly, bearers of the Foreigner's cultural code (I-Foreigner dichotomy) [5, p. 5].

The vector of development of any society determines the group cultural identity, by which, from the perspective of the problem, we understand the identity of the bearers of the same cultural code. Its reference groups are: social group, denomination, ethnos, nation, state, civilization. Considering cultural identity through the prism of cultural code, it is possible to single out such key cultural units that determine its uniqueness, such as: historical memory, religion, language, values, customs and traditions. By cultural memory we mean a type of collective memory focused on preserving, supporting, consolidating and reproducing skills individual and group behavior and communication within different types of cultural identity [5, p. 6].

Group identity is based on the differentiation of culture bearers into their own and those of others. Only through the awareness of the Other, the formation of ideas about one's own takes place. The function of this phenomenon, according to Parsons T., consists in: consolidation of all its members; adaptation to the environment; general purposeful-

ness; preservation of the stability of the socio-cultural system. Cultural identity plays an important role in shaping people's motivation, in uniting their efforts to solve socially important tasks, and in the stable development of society. It is based on traditions that give certain stability to identifying characteristics [5, p. 6].

Cultural identity arises when an individual identifies with certain cultural models and values established in a certain community, collective identity is formed in the process of forming a social group and defining its boundaries [2, p. 33]. National identity is a more unified and unambiguous phenomenon, and cultural identity is more ambivalent. An important point for both cultural and national identity is not only the factor of unity of a certain commonality, but also the factors of differentiation, cultural difference and otherness [2, p. 34].

Alter P. distinguishes cultural national identity and civil political identity. The researcher singles out language, religion, customs, common history and the territory of residence as the main components of cultural identity, and political consciousness and equality before the law as civil and political identity. That is, the cultural national identity includes most of those components that enable an individual to identify himself with a specific society. Among the representatives of the standard classification of national identity, the content of the concept of "national identity" differs insignificantly, in particular, its foundations, such as religion, language, traditions, customs, have a place in the definition of this concept by scientists (Ignatieff M., Smith E.) [9, p. 245].

Ignatieff M. defines the cultural basis of national identity close to P. Alter, including in this concept such things as the kinship of religion, language, tradition, customs, and also adds such a phenomenon as trusting only representatives of one's ethnicity. In contrast to Alter P., Ignatieff M. cultural identity is defined by the concept of "ethnic national identity". However, the researcher still singles out civil national identity, saying that it is more widespread in the West and is determined by the commonality of civil rights, commitment to political traditions and values [9, p. 245].

The British scientist Stuart Hall in the article "Cultural Identity and Diaspora" says that "cultural identity" in terms of one common culture, a kind of collective "one true self" hiding inside many others, more superficial or artificially imposed selves shared by people with a common history and background. Within this definition, our cultural identities reflect shared historical experiences and shared cultural codes that provide us as "one people" with stable, unchanging and continuous frames of reference and

meaning, despite the shifting divisions and vicissitudes of our true history" [10, p. 223].

The Norwegian scientist Ann Holden Ronning in the article "Literature as an Empowerment of Identity" defines cultural identity as "the result of the process by which individuals or groups consciously or unconsciously evaluate their own situation in society and try to create a sense of self-respect and self-confidence, which allows them to accept their own place in life and society. It involves accepting our difference from others while forming a new belonging" [11]. Ronning A. emphasizes that "one of the functions of literature throughout the centuries was to comment on and interpret the social and political problems of society, and thus expand the possibilities of the individual (earlier this was done in poems, later, and today mainly in the form of prose)" [11]. Ronning says that in the field of literature there should always be a dialogue between the text and the reader. According to Gates, literature is "a place for competition and negotiation, independent modification and reworking" [11].

Slovenian scientist Jola Skulj says that: "From the point of view of literary studies, the question of cultural identity is primarily a reference to literary identity in the community in which we live" [12, p. 2].

However, if the very existence of literature can be defined from the point of view of structuralism (and, in another context, Heidegger) as a rethinking of the possibilities of language itself (and through it the refracted historical consciousness), then it would be logical to reduce the problem of literary identity to the natural environment of the native language. language, i.e. to their national culture. Such a view, of course, cannot be a relevant interpretation of literary identity at the end of our century, since it reveals a conception of identity that presupposes characteristics that are unacceptably finite and self-referential. The identification of literary identity with national culture is a regression to the idea of identity born in the nineteenth century [12, p. 2]. Skulj notes that "cultural identity, revealed through the history of literature and other forms of art, is an entity that is very concrete in its being. Culture should be understood not as a sum of phenomena, but as a concrete totality, where the concept of totality should be understood pragmatically (and not metaphysically), that is, as something open, infinite, as something unconvincing in its nature" [12, p. 4].

Conclusion. To sum up, cultural identity is a complex multicomponent phenomenon. Cultural identity includes national and social identity, the identity of certain subcultures, as well as racial, gender and other identities Cultural identity is still worth researching, because society is undergoing changes.

REFERENCES:

1. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 336 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf>.
2. Титар О. В. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.04 / Харків. нац. ун-т. Харків, 2016. 493 с.
3. Пилипенко С. Г., Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Культурна ідентичність особистості в умовах глобалізації та інформатизації сучасності. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 1. Вип. 10. С. 1–8.
4. Кривда Н. Ю., Сторожук С. В. Культурна ідентичність як основа колективної єдності. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. № 2. С. 58–63.
5. Герчанівська П. Е. Культурна ідентичність як ресурс суспільного розвитку. *Культура і сучасність* : альманах. 2021. № 2. С. 3–9.
6. Чегусова З. А. До проблеми дослідження національно-культурної ідентичності в добу глобалізації. 2024. С. 55-59. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/453/12212/25536-1?inline=1>.
7. Alshammari S. H. The Relationship Between Language, Identity and Cultural Differences: A Critical Review. *Research on Humanities and Social Sciences*. 2018. № 4. P. 98–101.
8. Поліщук Р. М. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Львів. нац. ун-т, Львів, 2017. 215 с.
9. Русул О. В. Поняття «етнічна», «культурна ідентичність», «національний менталітет» у соціально-філософському дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Філософія*. 2013. № 23. С. 244–250.
10. HALL S. Cultural Identity and Diaspora. 1997. P. 222–237. URL: <https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/postgraduate/masters/modules/asiandiaspora/hallculturalidentityanddiaspora.pdf>
11. Rønning A. H. Literature as an Empowerment of Identity. 1998. URL: <https://graduatewomen.org/wp-content/uploads/2014/01/Literature.pdf>
12. Skulj J. Comparative Literature and Cultural Identity. *Comparative Literature and Culture*. 2000. № 4. P. 1–7.

МЕТАЛЕПСИС І НАРАТИВ: ОГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**METALEPSIS AND NARRATIVE: A REVIEW OF THEORETICAL STUDIES****Юферева О.В.,***orcid.org/0000-0003-4700-8002**доктор філологічних наук, доцент,**професор кафедри філології та перекладу**Київського національного університету технологій та дизайну*

У статті розглядаються сучасні концепції металепсису, його ознаки та різновиди. Концепт «металепсису» є своєрідним синтетичним утворенням, що інтегрує інструменти, прийоми, серед яких один із найважливіших базується на активізації читача. Металепсис перетинається з аутометарефлексією, прийомами одивнення, проте тільки на одному зі своїх рівней. Відповідно, металепсис зачіпає глибший шар текстотворення, який дослідники визначають як онтологічний. Розгляд цих категорій зумовлює головні завдання представленої роботи. Металепсис сьогодні усвідомлюється як спосіб художнього мислення, що спрямований на підрич усталеної ілюзії, меж, конвенцій. Огляд досліджень переконує у тому, що функціональні можливості металепсису значно розширилися. Наративний металепсис притаманний також невербальним медіа, впливає на транс- та інтермедіальні контакти та переходи. Одним із найменш вивчених аспектів є особливості металепсису нон-фікшн літератури. Парадоксальність, антиілюзійність, сько настановна, подолання ієрархії та меж світів, автореференційність – властивості металепсису, що відкривають приховане, переозначають усталене та прийняте. Його головна функція – активізація читача, пробудження сумнівів, запитань, відчуття заплутаності та відкриття множинності інтерпретацій. Попри поширене уявлення про трансгресивність металепсису, дослідження демонструють, що цей інструмент не завжди призводить до зламу і перетину наративних меж, є більш витонченим і багатоманітним. Крім того, не завжди відбувається антиілюзійніський ефект, адже деякі типи металепсису посилюють занурення в ілюзію. Переходи між наративними рівнями можуть виконувати різні функції, моделюючи гнучкість взаємозв'язку уявного світу, наратора, світу читача і реальності.

Ключові слова: наратив, металепсис, дієгезис, трансгресія, фікційність.

The article examines the modern concepts of metalepsis, its characteristics and varieties. The notion of "metalepsis" is a kind of synthetic formation that integrates tools and techniques crystallized in searching for approaches to the self-referential discourse, among which one of the most significant is based on the reader's activation. Metalepsis intersects with autometareflection, the technique of estrangement. Accordingly, metalepsis affects a deeper layer of text creation, defined as ontological. Consideration of these categories determines the main tasks of the presented work. Metalepsis is a way of artistic thinking to undermine established illusions, boundaries, and conventions. A review shows that metalepsis has expanded its functionality. Narrative metalepsis also extends to the non-verbal media, affecting trans- and intermedial contacts and transitions. One of the least studied aspects is the features of metalepsis in non-fiction literature. Paradoxicality, anti-illusionist intention, overcoming hierarchy and boundaries of worlds, and self-referentiality are properties of metalepsis that reveal the hidden and redefine the established and accepted. Its main function is to activate the reader, to awaken doubts, questions, and feelings of confusion, and to open up a multiplicity of interpretations. Despite the widespread perception of the transgressive nature of metalepsis, research shows that this tool does not always lead to breaking and crossing narrative boundaries, but is more sophisticated and multifaceted. In addition, the anti-illusionist effect does not always occur, because some types of metalepsis, on the contrary, increase immersion in the illusion. Transitions between narrative levels can perform different functions, modelling the flexibility of the relationship between the imaginary world, the narrator, the reader's world, and reality.

Key words: narrative, metalepsis, diegesis, transgression, fictionality.

Постановка проблеми. Металепсис у сучасному літературознавстві є категорією, яка провокує нові інтерпретації та запитання, виступає своєрідною призмою бачення транс- та інтермедіальних явищ в культурі та літературі, пародійно-сатиричних стратегій, постмодерністських наративних технік, природи фікційності. Не можна стверджувати, що усталена дефініція та чітко визначені ознаки металепсису вже сформульовані. Однак з кінця минулого століття не припиняються дискусії, уточнення проявів цього феномена, поштовхом чому стали спостереження Ж. Женетта. Як слушно зазначає Кр. Еванс

«Металепсис залишається найкращим загальним терміном і основним дескриптором для моментів, які заплутують рівні оповіді та фрейми, позаяк він укорінений у ширші моделі дієгетичних шарів та оповідних ситуацій, ґрунтується на греко-римській риторичній традиції та пов'язаний з багатим наратологічним та філософським підґрунтям» [10]. Отже, систематизація емпіричних досліджень, теоретичних узагальнень щодо металепсису є першим кроком для його вивчення як перспективного вектору літературознавства та застосування у сфері наратології, інтермедіальної взаємодії, трансгресивних явищ, метаструктур в літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українській гуманітаристиці металепис досі не привернув увагу широкого кола дослідників, однак наявні праці показують, що металепис дотичний до аналізу трансгресії в художньому творі, наприклад, драматургії Ю. Косача (О. Вісич [1]), творів А. Володіна (В. Чуб [6]), теоретичних проблем метажанру, зокрема, фентезі (О. Тихомирова [5]), родинного нарративу (Н. Ліхоманова [3]), метафікційної гри (Н. Ізотова [2]), автофікціоналізації (О. Рекут [4]). Металепис тісно пов'язаний зі студіями метафікційних феноменів, вивчення яких в українському літературознавстві сприяло розробці теоретичних візій як на матеріалі української, так і зарубіжної літератури.

Постановка завдання. Мета представленої статті полягає у розгляді провідних спрямувань визначення металепису, його різновидів та ознак. Основна думка роботи полягає у тому, що концепт «металепису» є своєрідним синтетичним утворенням, що інтегрує інструменти, прийоми, які орієнтовані на активізацію читача. Металепис перетинається з автотарексисом, прийомами одивнення, проте тільки на одному зі своїх рівней. Відповідно, металепис зачіпає глибший шар текстотворення, який дослідники визначають як онтологічний. Розгляд цих категорій зумовлює головні завдання представленої роботи.

Виклад основного матеріалу. Металепис має давнє походження, проте змінився докорінно з правничого риторичного інструмента, коли опосередкована деталь чи вчинок перетворювався на переламну та визначальну ознаку, що перегортала перебіг розгляду справи [10]. Дж. Пір згадує й інші варіанти етимології поняття: «Його сенс можна легко зрозуміти з латинського еквівалента цього слова – *transumptio*: “припускати одну річ замість іншої”. Металепис має складну історію, позаяк він розглядався як різновид метонімії, особливої форми синонімії, або і те, й інше» [19]. Принагідно зазначимо, що Кр. Еванс обстоює доволі слушну думку щодо метафоричної основи металепису, спираючись на теоретичні зауваги П. Рікера про метафору як помилку, яка зводить разом речі, котрі не можуть бути наближеними, провокуючи непорозуміння: «Якщо метафора – це обчислена помилка на рівні речення, то металепис – це “обчислена помилка” на дієгетичному рівні, яка виникає при засвоєнні позицій оповідача, які логічно не узгоджуються між собою. Металепис “оголює” попередньо прихований зв'язок між додатковим або гіподієгетичним світом і первинним дієгезисом, запрошує до розгляду значущості цих відносин» [10].

Підбиваючи підсумки досліджень генезису металепису, Дж. Пір стверджує: «...на відміну від сучасних практик, металепис у стародавній літературі є серйозним прийомом, який використовується не для комічного чи антиілюзійського ефектів, а, скоріше, як засіб підвищення авторитету оповідача та підвищення достовірності нарративу» [19]. Цей висновок є цікавим з точки зору чинних функцій металепису, виокремлених дослідниками. Можна побачити, наскільки вони трансформувалися. Згідно міркувань Еванса, «металепис досягає перформативної сили та вимагає від читача певного ступеня самосвідомості» [10]. Про посилення перформативності зазначається у багатьох роботах. Щодо останньої функції, підвищення достовірності нарративу, то вона уявляється складнішою, особливо в контексті перформативності металепису та його ролі у трансмедійному нарративі, адже може «створювати враження реальної присутності вигаданих світів, представлених у межах оповіді» [20, с. 327].

Металепис сьогодні усвідомлюється як спосіб художнього мислення, що спрямований на підрич усталеної ілюзії, меж, конвенцій. Огляд досліджень переконує у тому, що функціональні можливості металепису значно розширилися. Підвалини до диференціації різних функцій було закладено у формулюванні Ж. Женеттом двох визначень поняття. Згідно першого, металепис розглядається як «будь-яке вторгнення позадієгетичного оповідача в дієгетичний всесвіт (або дієгетичних персонажів у метадієгетичний всесвіт тощо), чи навпаки» [2, с. 234–235]. Згідно іншого, металепис – це зсув між світом, у якому говориться та про який говориться [2, с. 236]. У подальшому розвитку теорії, цю двоїстість вдалося врегулювати, виробивши комплексний підхід, що об'єднує обидві позиції. Відповідно, розрізняються два рівні порушення меж у фікційному тексті: між нарративними світами та між нарративними голосами. Відома наратологиня М.-Л. Райен вважає, що «металепис відбувається коли дійова особа, що належить певному рівню, переходить на інший рівень, де вона не існує» [21, с. 135]. Продовжуючи ці роздуми, В. Волф ідентифікує металепис як «парадоксальну трансгресію між онтологічними рівнями» [27, с. 84]. До сказаного додається класифікація Дж. Тосса, який вирізняє три типи металепису: «трансгресія між світом історії та іншим імагінативним світом, трансгресія між світом історії та реальності та трансгресія між історією та дискурсом» [24, с. 190].

Визначення металепису, які, очевидно, тяжіють до метафоричності, відображають семан-

тику вибуховості, контрверзії та розривів, між якими проступає не порожнеча й вичерпаність, а смисл, який реципієнту має вважатися дивним. Саме тому, серед метафор-дефініцій металепису доцільно шукати концептуального зв'язку, скажімо, його формулювання як «раптового краху нарративної системи» В. Вольфа доповнюється спробою Д. Гофштадтера визначення як «дивної петлі» під час руху вгору (чи вниз) крізь рівні ієрархічної системи, коли ми раптово усвідомлюємо, що повернулися до того, із чого розпочали [14, с. 18]. Слід підкреслити, що рух вгору і вниз не є фігуральним виразом, а, навпаки, становить конкретні напрямки трансгресії, залежно від яких виокремлюються типи висхідного та низхідного металепису. Перший – це подолання межі у спрямуванні від фікції до реальності, коли вигадані персонажі опиняються у світі автора. Відповідно, другий, низхідний, – коли світ автора або він сам опиняється у вигадці. В. Вагнер висуває третє спрямування – «автоінтертекстуальність» між дієгезисом одного і того ж рівня, протистояння паралельним різномірним фіктивним всесвітам. Це спрямування пізніше отримує визначення «горизонтальний» металепис (J. Alber, B. Alice [8]) або «трансфікціональність» (R. Saint-Gelais [22]).

Найбільша теоретична напруга і найцікавіші результати виникають навколо дискусії про риторичний та онтологічний металепис. Обидва типи позначені трансгресією, але на різних рівнях. Перетин меж світів (реального та вигаданого) визначають як онтологічний. Перетин меж нарративних голосів, відповідно, риторичний. Зрозуміло, що функції та ефект у різних типах буде відрізнятися. В. Ре розглядає їх із позиції читача і дуже наочно окреслює відмінності: «З точки зору читача, фікційний пакт можна сформулювати так: “Я знаю, що це неправда, але я вдаю, що вірю”. Риторичний металепис, як правило, заважає другій частині речення: “Як я, читач, можу вдавати, що вірю в те, що це правда, якщо ти, оповідач, продовжуєш звертатися до мене і нагадувати, що розповідаєш історію?” Онтологічний металепис, як правило, заважає першій частині речення: “Чи справді я, читач, впевнений, що це не реально...? І чи можу я бути впевненим, що світ, у якому я живу, є справжнім?”» [20, с. 327].

Парадоксальність через подолання бар'єрів між рівнями ієрархії є однією із ключових ознак металепису. Його субверсивна інтенційність викликає асоціації з сучасною культурою та літературою, проте, вочевидь, металепис не є виключно феноменом сучасності, на що вказують його виразні автореференційні властивості, які можна спостері-

гати в літературі бароко, романтизму, модернізму. Автореферентність є засобом літератури осмислювати саму себе, виштовхувати себе до самооновлення. Подібне самоосмислення призводить до порушень текстової реальності, особливого синтезу з матеріалом позахудожньої реальності, припинення дії естетичної ілюзії, що «включає переважно почуття різної інтенсивності, образного та емоційного занурення в уявлений світ і переживання цього світу є подібним (але не є тотожним) до реального життя» [28, с. 51]

Тлумачення письма як артефакту [26, с. 2], плинність межі між текстом та реальністю, процесів сприйняття текстів [15, с. 37], авторське самовизначення у творчому процесі [18, с. 132] є провідними рисами автореференційних феноменів. Умовами автореференційного ефекту є виведення певних засобів фікційного світу за межі вигадки, художньої ілюзії. «Оскільки вигаданий світ тісно пов'язаний із мімесисом, демонстрація його фіктивності врешті-решт порушує заглиблення читачів у історію і створює “сильний антиілюзіоністський ефект”, за висловом Вольфа. Металепис порушує уявлення читачів про вигаданий світ та їх занурення в нього. Його наслідки, якщо не обов'язково передбачувані функції, вважаються антиілюзіоністськими» [16, с. 10]. Натомість М. Флудернік уточнює, що, наприклад, у металеписі, у якому оповідач переміщується на нижчий нарративний рівень або персонаж на (інтра)дієгетичний рівень, спостерігається посилення саме ілюзіоністських ефектів [12, с. 384]

У цьому контексті металепис нагадує одивнення як оголення прийому, що виконує споріднені функції. Проте металепис виглядає більш радикальним, так що конвенціалізація не здатна стримати його парадоксальності [25, с. 72], його тяжіння до створення неможливих сценаріїв та подій, як на фізичному, так і логічному рівнях [7], що, власне, і порушує естетичну ілюзію. Відповідно, сатиричні та пародійні стратегії вписуються в коло творчих цілей металепису.

Однак потрібно зазначити, що металепис не вичерпується підривом та розхитуванням ілюзії, хоча нарративні можливості у виконанні цього завдання є надзвичайно розвинутими та різноманітними, як успішно доводять роботи літературознавців. Наративний металепис поширюється і на невербальні медіа, впливає на транс- та інтермедіальні контакти та переходить. Виокремлюються чотири особливості, які дозволяють металепису відбутися за межами вербального нарративу: по-перше, він проникає в артефакти/перформанси, які представляють

можливі світи, але не мають суттєвого зв'язку з наративністю; по-друге, існування в цих артефактах/перформансах різних рівнів або можливих (під)світів, які відрізняються один від одного за відношенням до «реальності» або «вигадки»; по-третє, фактичне порушення меж або плутанина (під)світів; по-четверте, парадоксальний характер трансгресії з відсилкою на «природну» або загальноприйнятну віру в непорушність цих (під)світів у «нормальному» житті та художній літературі. Виходячи з цього, металепис у будь-якому середовищі визначається як «зазвичай навмисне парадоксальне порушення або плутанина між (онто)логічно відмінними (під)світами та/або рівнями, які існують або на які посиляються, репрезентаціями можливих світів» [19].

Цікаві приклади наводить Е. Фейнсінгер, вивчаючи металепис в анімації. Дослідник зауважує: «Високий рівень контрасту та виразності є характерним як для металепису, так і для анімації загалом, позаяк багато анімаційних фільмів зосереджені на кількох помітних візуальних та оповідних елементах. Металепис часто вражає і приваблює у схожий спосіб із сильно перебільшеними, стилізованими або абстрактними конструкціями та рухами. Метареференційність металепису також відповідає тенденції анімації до рефлексії власного середовища та дискурсу. Нарешті, як металепис, так і анімація демонструють трансгресію меж: онтологічних у випадку металепису, уявних, естетичних чи ідеологічних у випадку анімації» [11].

Отже, яких би не торкнулися аспектів металепису, парадоксальність виступає на перший план. Проте що означає парадоксальність з точки зору нарації? Парадоксальну оповідь не можна охарактеризувати послідовною і зв'язною, вона демонструє неоднорідність наративних рівней, утворює онтологічно суперечливий сюжетний світ [9, с. 118]. Менш радикальні зсуви розглядаються у схожій категорії, відомої як силепсис. Силепсис розвиває межу між екстра- та інтрадієгетичним рівнями, але не підриває її остаточно. Можна вважати, що силепсис визначається меншою інтенсивністю субверсивності, перш за все, порівняно з онтологічним металеписом.

Однією з найбільших проблем вивчення функціонування металепису є нон-фікшн література. У документальному дискурсі пріоритетними вважаються стійка референтна зона, у якій голос наратора не може вільно змінювати позиції. З онтологічної точки зору документальний наратив позбавлений можливості у формуванні альтернативних світів. Саме тому, теоретики вважають, що металепис належить винятково художньому світу і визначає його специфіку. Досліджень з цієї проблематики не так вже і багато. Але наявні спроби успішно демонструють, що металепис, наприклад, в автобіографічному тексті виконує схожі до художньої літератури функції. У роботі С. Сміт і Дж. Вотсон доводиться, що «фігура металепису <...> сигналізує про диз'юнкцію онтологічних світів. Такі операції руйнують ілюзію читача про стійкий, зв'язний голос і ставлять під сумнів “ефект правди”, який автобіографічні оповідачі прагнуть досягнути...» [23, с. 24].

Висновки. Металепис – явище, що динамічно вивчається у сучасному гуманітарному дискурсі, наповнюється глибшим розумінням та уточненням його сутності. Парадоксальність, антиілюзійність настановна, подолання ієрархії та меж світів, автореференційність – властивості металепису, що відкривають приховане та переозначають усталене та прийняте. Його головна функція – активізація читача, пробудження сумнівів, запитань, відчуття заплутаності та відкриття множинності інтерпретацій. Однак уважні спостереження переконують у тому, що про металепис та його різноманітні прояви складно говорити у загальних визначеннях, не враховуючи нюансів, різновидів, відхилень. Попри поширене уявлення про трансгресивність металепису, дослідження демонструють, що цей інструмент не завжди призводить до зламу і перетину наративних меж, є більш витонченим і багатоманітним. Крім того, не завжди відбувається антиілюзійний ефект, адже деякі типи металепису навпаки посилюють занурення в ілюзію. Переходи між наративними рівнями можуть виконувати різні функції, моделюючи гнучкість взаємозв'язку уявного світу, наратора, світу читача і реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вісич О. *Українська метадрама ХХ століття*: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 244 с.
2. Ізотова Н. П. Метафікціональна гра в ракурсі когнітивного дейксису (на матеріалі романів Дж.М. Кутзее). *Studia Philologica (Філологічні студії)*. 2016. Вип. 6. С. 71–76.
3. Ліхоманова Н. О. Структура і функції родинного наративу в романі Кейт Аткинсон «За лаштунками в музеї». *Літературний процес: методологія, імена, традиції: збірник наукових праць. Філологічні науки*. Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. 2019. № 14. С. 80–84.

4. Рекут О.В. *Автофікціоналізація як стратегія оповіді в італійському жіночому романі 80–90 рр. XX ст.:* автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. К., 2009. 20 с.
5. Тихомирова О. Наративний металепис і метажанр фентезі: проблеми теорії. *Сучасні літературознавчі студії*. Випуск 15. 2018. С. 187–191.
6. Чуб В. П. *Поетика романної прози Антуана Володіна* : дис. ... канд. філол. н. (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.04; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2018. 281 с.
7. Alber J. Impossible Storyworlds – and What to Do with Them. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*. 2009. № 1. P. 79–96.
8. Alber J., Alice B. Ontological Metalepsis and Unnatural Narratology. *Journal of Narrative Theory*. 2012. 42.2. P. 66–92.
9. Brian D. Patrick Metalepsis and Paradoxical Narration in Don Quixote: A Reconsideration. *Letras Hispanas*. 2008. Volume 5 Issue 2. P. 116–162
10. Evans C. J. Logic Loops, Metaleptic Muddles and the Narrating Self: How the Interior Hermeneutics of Biblical Narrative invite Readerly Self-Involvement. London: King's College, 2018. 410 p. URL: https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/101968094/2018_Evans_Chris_0939896_thesis.pdf [Access date: 21.08.2024].
11. Feyersinger E. Diegetic Short Circuits: Metalepsis in Animation. *An Interdisciplinary Journal*. 2010. № 5(3). P. 279–294. URL: http://www.carolineleaf.com/PDFs/5.Metalepsis_Aimation_Interis_Studies_2010.pdf [Access date: 21.08.2024].
12. Fludernik M. Scene Shift, Metalepsis, and the Metaleptic. *Mode Style*. Vol. 37. No. 4. (Winter 2003). P. 382–400.
13. Genette G. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press, 1972. 285 p.
14. Hofstadter D. R. *I am a strange loop*. New York : Basic Books, 2007. 433 p.
15. Hutcheon L. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. Waterloo : Wilfred Laurier University Press, 1980. 168 p.
16. Kukkonen K. Metalepsis in Popular Culture: An Introduction. *Metalepsis in Popular Culture*. Ed. by Karin Kukkonen and Sonja Klimek. Berlin, New York: De Gruyter, 2011. P. 1–21.
17. Lutas L. Metalepsis in Different Media. *Beyond Media Borders. Intermedial Relations among Multimodal Media*. Ed. L. Elleström. 2021. Vol. 2. P. 149–173.
18. Müller-Zettelmann E. “A Frenzied Oscillation”: Auto-Reflexivity in the Lyric. *Theory into Poetry: New Approaches to Poetry*. Ed. E. Müller-Zettelmann. Amsterdam, New York : Rodopi, 2005. P. 125–147.
19. Pier J. Metalepsis. *Handbook of Narratology*. 2016. №1. P. 326–343. URL: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/> [Access date: 21.08.2024]
20. Re V. *The Monster at the End of This Book Metalepsis, Fandom, and World Making in Contemporary TV Series World Building. Transmedia, Fans, Industries*. Amsterdam University Press. 2017. P. 321–342.
21. Ryan M.-L. “Impossible Worlds and Aesthetic Illusion”. *Immersion and Distance: Aesthetic Illusion in Literature and Other Media*. Studies in Intermediality 6. Amsterdam: Rodopi, 2013. P. 131–148.
22. Saint-Gelais R. *Fictions transfuges. La transfictionnalité et ses enjeux*. Paris: Seuil, 2011. 605 p.
23. Smith S., Watson J. Metalepsis in autobiographical narrative. *European Journal of Life Writing*. 2019. Vol. 8. P. 1–27.
24. Thoss J. Unnatural Narrative and Metalepsis: Grant Morrison’s Animal Man. *Unnatural Narratives – Unnatural Narratology. Lingua & Litterae* 9. Eds. Jan Alber, Rüdiger Heinze. Berlin: de Gruyter, 2011. P. 189–209.
25. Thoss J. *When Storyworlds Collide: Metalepsis in Popular Fiction, Film and Comics*. Studies in Intermediality 7. Leiden and Boston : Brill Rodopi, 2015. 194 p.
26. Waugh P. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London and New York: Routledge, 1984. 176 p.
27. Wolf W. *Metareference across Media: The Concept, its Transmedial Potentials and Problems, Main Forms and Function. Metareference across Media: Theory and Case Studies*. Studies in Intermediality 4, ed. Werner Wolf, in collaboration with Katharina Bantleon and Jeff Thoss. Amsterdam: Rodopi. 2009. P. 1–85.
28. Wolf W. “Aesthetic Illusion”. *In Immersion and Distance: Aesthetic Illusion in Literature and Other Media*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2013. P. 1–63.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 35

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 44,63.
Підписано до друку: 23.09.2024. Замов. № 0924/656. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.